ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 12.

1929

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,
1932

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 12.

1929

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ„
1932

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Πᾶσα ἀποστολὴ πρὸς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον γίνεται ***πρὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ ἀρχαιολογικου τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.***

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ 1929

	Σελὶς
Α. Ὀρλάνδου: Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Λέσβου (πίν. 1 - 3 καὶ εἰς παρένθετος)	1 - 72
Α. Δ. Κεραμοπούλλου: Ὑπὸ τὰ προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως	73 - 101
Σπυρίδωνος Ν. Μαρινάτου: Πρωτομινωικὸς θολωτὸς τάφος παρὰ τὸ χωρίον Κράσι Πεδιάδος (πίν. 4)	102 - 141
Α. Ξυγγοπούλου: Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Λατόμου ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ψηφιδωτὸν (πίν. 5 - 8)	142 - 180
Κ. Α. Ρωμαίου: Ἡ κάθαρσις τῆς Δήλου καὶ τὸ εὕρημα τοῦ Σταυροπούλλου (πίν. 9-10)	181 - 224
Σέμνης Καρούζου: Δίφιλος; (πίν. 11)	225 - 233
Ν. Κυπαρίσση: Προσθῆκαι καὶ Διορθώσεις ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Παρθενῶνος	234 - 235
Βασ. Δ. Θεοφανείδη: Ἐνεπίγραφον Ἡλιακὸν ὡρολόγιον ἐν Σάμῳ	236 - 237

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ 1929

	Σελὶς
Δ. Γρ. Καμπούρογλου: Αἱ παλαιαὶ ἀπαλλοτριώσεις χάριν ἀνασκαφῆς τῶν Ἀρχαίων Ἀθηνῶν	1 - 28
Σ. Β. Κουγέα: Ἔγραφα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῶν ἐν Ἀθήναις ἀνασκαπτέων ἀρχαιολογικῶν χώρων	28 - 32

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατὰ τὰ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ταξίδια, ἅτινα ἐπεχείρησεν ὁ Ludwig Ross ἀπὸ τοῦ ἔτους 1835 ἀναζητῶν κλασσικὰς κυρίως ἀρχαιότητας, ὅλως ἰδιάζουσαν ἐντύπωσιν τοῦ ἐπροξένησεν ἡ ἐν ταις νήσοις εὕρεσις ἀφθόνων παλαιοχριστιανικῶν ναῶν καὶ μνημείων. «Ἐφ' ἑκάστης σχεδὸν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου» γράφει «εὑρίσκει τις λείψανα μνημείων τοῦ ***πρωιμωτάτου χριστιανισμοῦ***» [1]. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐπικύρωσε μετά τινα ἔτη ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ross τὸ πρῶτον παρατηρηθεῖσα χριστιανικὴ κατακόμβη τῆς Μήλου [2], ἀργότερον δ' αἱ ὑπὸ τοῦ Hiller von Gärtringen ἐνεργηθεῖσαι ἐν Θήρᾳ ἀνασκαφαί [3], καθ' ἃς ἐξ ἐπιγραφῶν συνήχθη, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσφαλῶς ἡ ἐν Θήρᾳ καὶ Θηρασίᾳ ὕπαρξις κοινοτήτων ἤδη κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ θριάμβου τῆς Ἐκκλησίας αἰῶνας [4].

Ἡ εὕρεσις μνημείων τῆς πρωίμου χριστιανωσύνης εἰς τὰς ἀπὸ Διοκλητιανοῦ ἰδίαν ἐπαρχίαν ἀποτελεσάσας 55 νήσους τοῦ Αἰγαίου [5], εἶναι εὐεξήγητος. Πράγματι αἱ νῆσοι αὗται, μάλιστα δ' ἐκ τούτων αἱ προσκείμεναι πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, ὧν τὰς πλείστας ἐπεσκέφθη αὐτὸς οὗτος ὁ ἀπόστολος Παῦλος [6],

---

[1] ***Ludwig Ross***: Reisen auf den griechischen Jnseln des Ägaischen Meeres. Stuttgart und Tubingen 1845 Halle 1913 II σελ. 102. (2α ἔκδοσις).

[2] ***Ludwig Ross***: Reisen auf den griechischen Jnseln des Agaischen Meeres 1845 τόμ. 3 σελ. 143-151. Περὶ τῆς αὐτῆς κατακόμβης ἠσχολήθησαν ἀργότερον καὶ οἱ ***Ch. Bayet*** BCH, 1878, 347, ***Γ. Δαμπάκης*** Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Ζ' (1907) σελ. 29 καὶ ἐσχάτως ὁ κ. ***Γ. Σωτηρίου*** Πρακτικὰ της Ἀκαδ. Ἀθηνῶν του 1928 σελ. 33 ἑ.

[3] ***Hiller von Gartringen***: Thera I 255-257, 302-303 πίν. II.

[4] Ὁ ***Achelis*** (Zeitschrift fur N. T. Wissenschaft I σελ. 87 ἑ.) ἐπεχείρησε ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιγραφῶν νὰ ἀποδειξῃ τὴν ἐν Ρόδῳ, Θήρᾳ καὶ Θηρασίᾳ ὕπαρξιν χριστιανικῶν κοινοτήτων ἤδη ἀπὸ τοῦ 100 μ. Χ. Ἀλλ' ὁ ***Harnack*** (Mission und Ausbreitrung des Christentums 488) δὲν θεωρεῖ ἐντελῶς πειστικὰς τὰς ἀποδείξεις του Achelis παραδεχόμενος ὡς ἀσφαλῆ μόνον τὴν ἐν Μήλῳ ὕπαρξιν χριστιανῶν κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα.

[5] Provincia graecarum insularum μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ρόδον ***Hertzberg*** Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος μετάφρασις Καρολίδου Βιβλ. Μαρασλῆ Α', 101.

[6] Πράξ. Ἀποστόλων κεφ. κ' καὶ κα'.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐχρησίμευσαν, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς των θέσεως, ὡς αἱ γέφυραι δι' ὧν μετελαμπαδεύθη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ τέχνη ἀπὸ τῶν μεγάλων κέντρων τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἅτινα ὑπῆρξαν αἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Παλαιστίνης, πρὸς τὴν στερρῶς ἀκόμη ἐχομένην τῆς πατρίου ἐθνικῆς λατρείας ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Εὐνόητος λοιπὸν τυγχάνει καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ἣν κέκτηνται αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἰδίᾳ αἱ παρὰ τὴν Ἀσίαν μεγαλόνησοι — Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ρόδος — ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν πρώτων ἐκδηλώσεων τοῦ χριστιανισμοῦ. Παρὰ πᾶσαν ἐν τούτοις τὴν μεγάλην αὐτῶν σπουδαιότητα ἡ περὶ τῶν νήσων ἔρευνα τῶν τε σχετικῶν πηγῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν μνημείων ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε λίαν περιωρισμένη [1]. Ζητήματα σπουδαιότατα ὡς τὸ τῆς ὑπάρξεως χριστιανικῶν κοινοτήτων καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, ἤδη πρὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου τοῦ Κράτους θρησκείας, τὸ τῶν διωγμῶν καὶ μαρτυριῶν τῶν χριστιανῶν, τὸ τῆς μορφῆς καὶ λειτουργίας τῶν πρώτων οἰκοδομηθεισῶν ἐν ταῖς νήσοις ἐκκλησιῶν, τὸ τῶν ὀνομάτων τῶν πρώτων χρηματισάντων θρησκευτικῶν λειτουργῶν (ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, διακονισσῶν, κατηχητῶν κλπ.) καὶ πλεῖστα ἄλλα συναφῆ, παραμένουσιν εἰσέτι ἐν τῷ σκότει. Συμβαίνει δὲ τοῦτο διότι ἡ σχετικὴ ἔρευνα περιωρίσθη μέχρι τοῦδε, καὶ μάλιστα λίαν ἀτελῶς, μόνον εἰς τὴν μελέτην τῶν ὀλίγων, ἀνεπαρκῶν καὶ σκοτεινῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μαρτυριῶν τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἔμειναν δ' ὅλως ἀνεξέταστοι τόσαι ἄλλαι πηγαί, ὡς εἶναι π. χ. αἱ πράξεις τῶν ἁγίων, τὰ μαρτυρολόγια, τὰ ὁδοιπορικά, τὰ θαύματα καὶ πολλὰ ἄλλα λειτουργικὰ βιβλία. Μόνον μία λεπτομερὴς ἐπεξεργασία τῶν ἐμμέσων τούτων πηγῶν ἐν συνδυασμῷ κυρίως καὶ πρὸς τὴν

---

[1] Περὶ ἑνὸς καὶ μόνου παλαιοχριστιανικοῦ μνημείου τῶν νήσων ἔχομεν δυο πλήρεις δημοσιεύσεις: τῆς ἐν Πάρῳ Ἑκατονταπυλιανῆς πβλ. ***Jewell and Hasluck*** The church of our Lady of the hundred doors London 1920 καὶ ***M. Buhlmann*** ἐν Zeitschrift für Geschichte der Architektur Heidelberg 1914 Beiheft 10 πβλ. καὶ ***Δαμπάκην*** ἐν Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Α', 111 καὶ ἐν Mémoire σελ. 8.

Συντόμους δ' ἄλλας μελετας περὶ νησιωτικῶν χριστιανικῶν μνημείων ἔχομεν τὰς ἑξῆς: 1) Περὶ τῆς ἐν ***Μηλῳ*** κατακόμβης, περὶ ἧς ἀρχόμενοι εἰπομεν. 2) Περὶ τοῦ ἐν ***Μήλῳ*** Βαπτιστηρίου ***Fletcher - Kitson*** Annual of the British School 1895 - 6 σελ. 156 ἑ. ***Δαμπάκης*** Δελτ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. Ζ', 34. 3) Περί τινων βασιλικῶν ἐν ***Καρπάθῳ, Jacopich*** Edifici bizantini di Scarpanto Rodi 1925 καὶ ἐν Clara Rhodos 1928 σελ. 100 - 104. 4) Περὶ του βαπτιστηρίου τῆς ***Κῶ,*** ***Ὀρλάνδος*** Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1928 σελ. 322 ἑ. 5) Περί τινων παλαιοχριστιανικῶν λειψάνων ἐν ***Χίῳ Σωτηρίου*** Ἀρχ. Δελτ. 1916 παρ. σελ. 284. 6) Σύντομον ἀνακοίνωσιν περὶ 2 βασιλικῶν τῆς ***Λέσβου,*** ***Ὀρλάνδος*** Πρακτικὰ Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν 3,441 καὶ 7) Περὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Μεσοκάμπου τῆς ***Σάμου,*** ***Wrede*** Ath. Mitt. 1929, 69.

Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω ἀνεσκάφησαν καὶ τὰ κάτωθι χριστιανικὰ μνημεια μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι: 1) ἐν Ἰαλύσῳ τῆς ***Ρόδου.*** Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ του τέλους του 5ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος μετὰ βαπτιστηρίου κατὰ τὴν νότιον πλευράν. 2) Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ εἰς Καρδάμινα τῆς ***Κῶ*** μετὰ τριπλεύρου ἀψῖδος καὶ μωσαϊκου δαπέδου (μνημονεύεται παρὰ ***Herzog*** ἐν Jahrb. d. Just. 1903 Arch. Anz. 6). 3) Βασιλικὴ του ὁμωνος αἰῶνος παρὰ τὸ Ἡραῖον τῆς ***Σάμου.*** 4) Βασιλικαὶ παρὰ τὸ Τηγάνι τῆς ***Σάμου.*** 5) Βασιλικὴ μετὰ κυκλοτεροῦς ἀψῖδος ἐν ***Καλύμνῳ*** (μνημονευομένη καὶ παρὰ ***Ross,*** Reisen II, 82). 6) Βασιλικαὶ ἐν ***Λήμνῳ*** ἀνασκαφεῖσαι ἐσχάτως ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀρχαιολογικὴν δι' ἀνασκαφῶν ἔρευναν τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῶν νήσων δύναται παντοιοτρόπως νὰ φωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τῆς ἐν ταῖς νήσοις ἐκκλησίας τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι τώρα ὅτε πᾶσαι πλέον αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἡ ἔρευνα τῶν ἐν αὐταῖς χριστιανικῶν μνημείων θέλει χωρήσει ἀπροσκόπτως, θέλει δ' ἐκ παραλλήλου ἀναληφθῆ παρὰ θεολόγων καὶ ἡ λεπτομερὴς ἐπεξεργασία τῶν πηγῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴπομεν. Ὡς μικρὰν δὲ συμβολὴν εἰς τὴν μνημειολογικὴν ἔρευναν ἐπιτραπήτω μοι νὰ παράσχω ἐνταῦθα τὴν περιγραφὴν καὶ ἀνάλυσιν τριῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς Λέσβου τοῦ 5ου καὶ 6ου μ. Χ. αἰῶνος, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι καὶ ἄλλαι σχετικαὶ πραγματεῖαι ἀφορῶσαι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν νήσων θέλουσι ταχέως ἴδει τὸ φῶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΥΡΕΘΕΙΣΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

Ἐκ τῶν τριῶν βασιλικῶν, ἃς θὰ περιγράψω ἐνταῦθα, αἱ μὲν δύο πρῶται εἶχον πάλαι ἀνασκαφῆ [1] ὑπὸ φιλοθρήσκων καὶ φιλαρχαίων ἅμα Λεσβίων χωρικῶν, ἐμοῦ ἐνεργήσαντος ἐν αὐταῖς μικράς τινας μόνον συμπληρωτικὰς σκαφὰς καὶ καθαρισμόν [2], ἡ δὲ τρίτη ἀπεκαλύφθη ὑπ' ἐμοῦ ἐξ ὁλοκλήρου κατ' Ἰούλιον τοῦ 1928, ἐντολῇ καὶ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῶν βασιλικῶν, τιμωμένη ὑπὸ τῶν περιοίκων εἰς μνήμην τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, εὑρίσκεται εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τῆς Λέσβου ἡμίσειαν περίπου ὥραν κάτωθεν, ἤτοι πρὸς νότον, τοῦ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Λεπετύμνου κειμένου χωρίου ***Ὑψηλομετώπου***· ἡ δὲ δευτέρα, τιμωμένη εἰς μνήμην Ἁγ. Ἀνδρέου τοῦ Κρητός, κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας ***Ἐρεσοῦ,*** ἤτοι κατὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Λέσβου, ἀπέχουσα τῆς ἐκτεταμμένης ἀμμώδους παραλίας περὶ τὰ ἑκατὸν μόλις μέτρα. Τέλος ἡ τρίτη βασιλική, ἀπεκαλύφθη 20 λεπτὰ τῆς ὥρας δυτικῶς τῆς δευτέρας ἐν θέσει Ἀφεντέλλη, ὀλίγον καὶ ταύτῃ ἀπεχούσῃ τοῦ ἀμμώδους αἰγιαλοῦ. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐτοποθέτουν οἱ ἐγχώριοι πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τὸ «Σχολεῖον» τοῦ ἐξ Ἐρεσοῦ φιλοσόφου καὶ συγγραφέως τῶν «Χαρακτήρων» Θεοφράστου.

1. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΥΨΗΛΟΜΕΤΩΠΟΥ

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ὑψηλομετώπου ἐκτισμένη διὰ μετρίου μεγέθους γρανιτικῶν λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος διατηρεῖ τοὺς 0.65 - 0.70 μ. παχεῖς τοίχους της μέχρις ὕψους 1,00 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὸ γενικὸν αὐτῆς διάγραμμα παρουσιάζει ἐν κατόψει (εἰκ. 1) σχῆμα κανονικοῦ ὀρθογωνίου, διαστάσεων ἐξωτερικῶν 15.80×30.10 μ. διευθυνομένου ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Εἰς τὸ ὀρθογώνιον τοῦτο εἶναι προσκεκολλημένα ἐξωτερικῶς κατὰ μὲν τὴν ΒΔ. γωνίαν μικρὸν ὀρθογώνιον πρόπυλον, κατὰ δὲ τὴν ΒΑ. πρόσκτισμα, οὗτινος ἡ ἔκτασις καὶ ὁ προορισμὸς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως, ἥτις τὸ ἐκάλυπτε [3]. Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων δύο συγχρόνων

[1] Τὴν ὑπόδειξιν τῶν ὡς ἄνω δύο βασιλικῶν καὶ τὴν πρὸς μελέτην καὶ δημοσίευσιν αὐτῶν παραχώρησιν ὀφείλω εἰς τὸν τέως ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων καθηγητὴν κ. Δημ. Εὐαγγελίδην, πρὸς ὃν ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα θερμὰς τὰς εὐχαριστίας μου.

[2] Ὅρα σύντομον ἀνακοίνωσίν μου περὶ τῶν δύο τούτων βασιλικῶν ἐν ***Πρακτικοῖς*** τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1928 (Τόμ. 3) σελ. 322 ἑ.

[3] Ἡ ἐν λόγῳ ἐπίχωσις προῆλθε ἐκ τῆς ἐντὸς τοῦ προσκτίσματος τούτου ἀπορρίψεως ὑπὸ τῶν ἐνεργησάντων τὴν πρώτην ἀνασκαφὴν χωρικῶν, τῶν χωμάτων ἅτινα ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βασιλικῆς. Ἐπὶ τῆς κατόψεως διακρίνεται ἡ ἀρχὴ τῶν ἐγκαρσίων τοίχων τοῦ προσκτίσματος, οἵτινες εἶναι σύγχρονοι πρὸς τὴν βασιλικήν, ἅτε ὀργανικῶς πρὸς τοὺς τοίχους αὐτῆς συνδεδεμένοι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

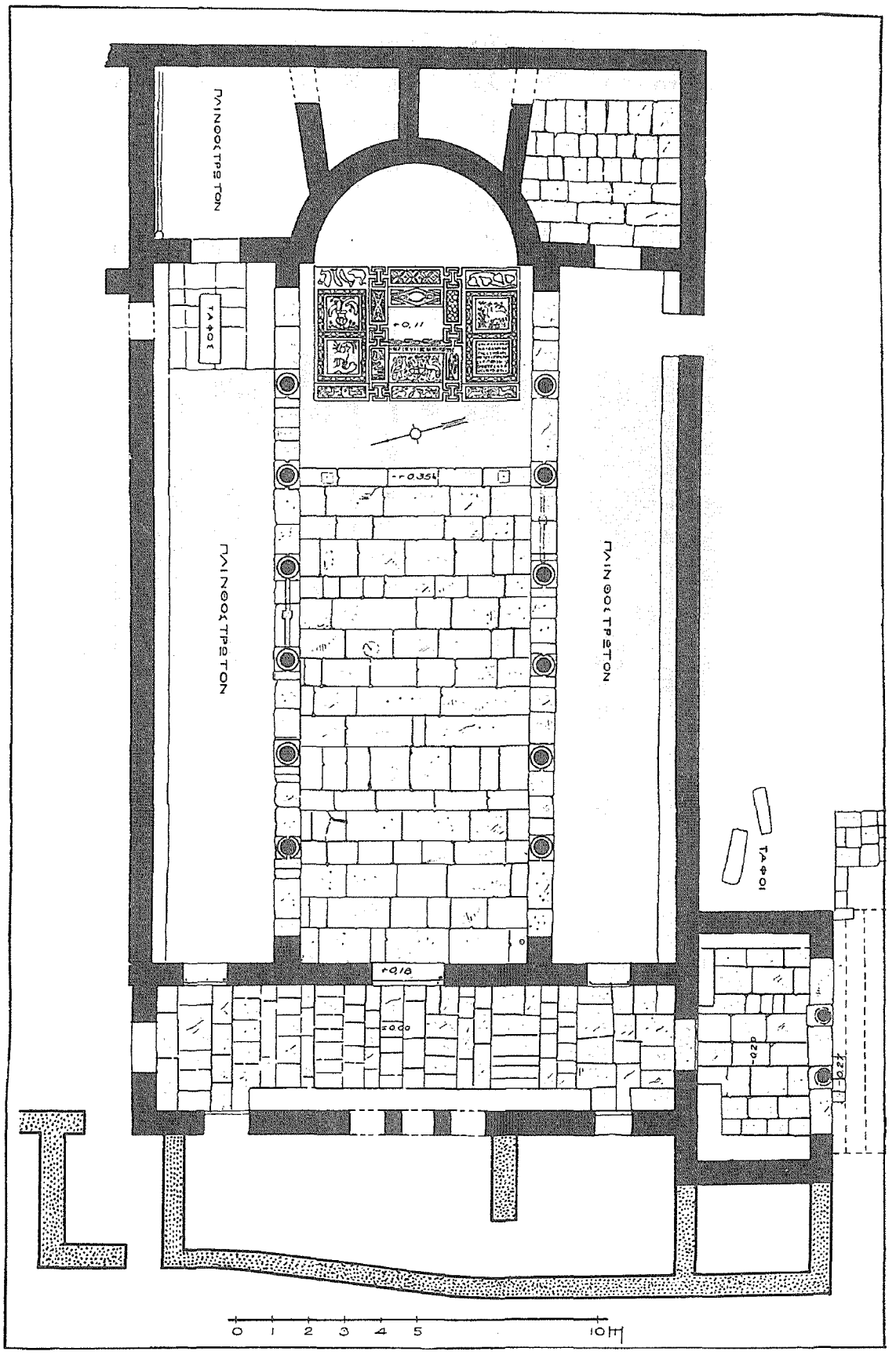

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου.

τῷ ἀρχικῷ ναῷ προσαρτημάτων ὑπάρχουσι κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἄλλα τινὰ κακότεχνα, ἀναμφιβόλως μεταγενέστερα προσκτίσματα. Ἀποτελοῦνται δὲ ταῦτα ἐκ δύο μεσαίων ὀρθογωνίων, ἐσωτερικῶς συγκοινωνούντων, διαμερισμάτων, ἐχόντων τὴν πρὸς τὰ ἔξω πλευρὰν αὐτῶν καμπύλην καὶ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῶν πυργοειδῶν κτισμάτων. Τὰ ἀδήλου χρήσεως μεταγενέστερα ταῦτα προσκτίσματα ἐσημειώθησαν ἐπὶ τῆς κατόψεως διὰ κοκκίδων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀρχικοὺς τοίχους, οἵτινες ἐχρώσθησαν μέλανες.

Αἴθριον πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ δὲν ὑπῆρχε οὔτε θὰ ἐπέτρεπεν

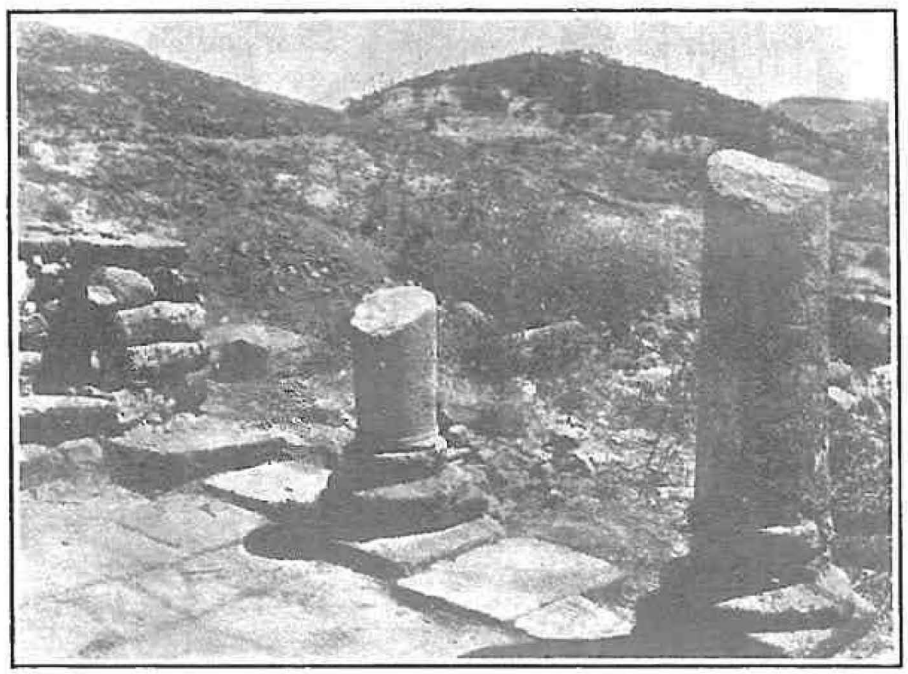

Εἰκ. 2. Ὄψις τῶν κιόνων τοῦ προπύλου ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

ἄλλως τε τὴν ἐνταῦθα τοποθέτησίν του ἡ ἰσχυρὰ ὁπωσδήποτε κλίσις, ἣν παρουσιάζει τὸ ἔδαφος πρὸς δυσμὰς τῆς βασιλικῆς.

Ἡ εἰς τὸν ναὸν εἴσοδος ἐτελεῖτο διὰ ἓξ θυρῶν. Ἐκ τούτων δύο μὲν εὑρίσκονται κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὀρθογωνίου καὶ παρὰ τὰς γωνίας, ἀνὰ δύο δὲ ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 1) ἡ μὲν παρὰ τὸ ἱερόν, ἡ δὲ παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν. Αἱ δύο παρὰ τὴν ΒΔ. καὶ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν θύραι εἶναι μεγαλύτεραι τῶν λοιπῶν, θεωρητέαι δὲ διὰ τοῦτο ὡς αἱ κύριαι πύλαι εἰσόδου. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν ἐπισημοτέρα ἦτο ἡ νοτία, λόγῳ τοῦ πρὸ αὐτῆς τοποθετημένου μνημειώδους προπύλου.

Τὸ πρόπυλον τοῦτο, οὗτινος ὅμοιον περίπου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει κατεσκευασμένον ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ παλαιοχριστιανικῇ βασιλικῇ τῆς Ὀλυμπίας [1], ἔχει ἐν

[1] ***Curtius - Adler*** Olympia, die Ergebnisse der Ausgrabungen κλπ. Tafelband I πίν. LXVII.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον (ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3,05 × 6,20 μ.) εἶναι δὲ τοποθετημένον συμμετρικῶς πρὸς τὴν ὄπισθεν αὐτοῦ κειμένην θύραν καὶ δὴ οὕτως, ὥστε νὰ ἐξέχῃ πρὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς κατὰ 1,30 μ.

Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ προπύλου ἦτο ἐν μέρει ἀνοικτή, ἔφερε δὲ δύο κίονας, μεταξὺ παραστάδων. Τῶν κιόνων διεσώθησαν κατὰ χώραν αἱ μετὰ τετραγώνου πλίνθου καὶ κωνικῆς σπείρας ὑψηλαὶ βάσεις (εἰκ. 2) ὡς καὶ τμήματα τῶν ἐπιβαινόντων ἀρραβδώτων κορμῶν των. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ

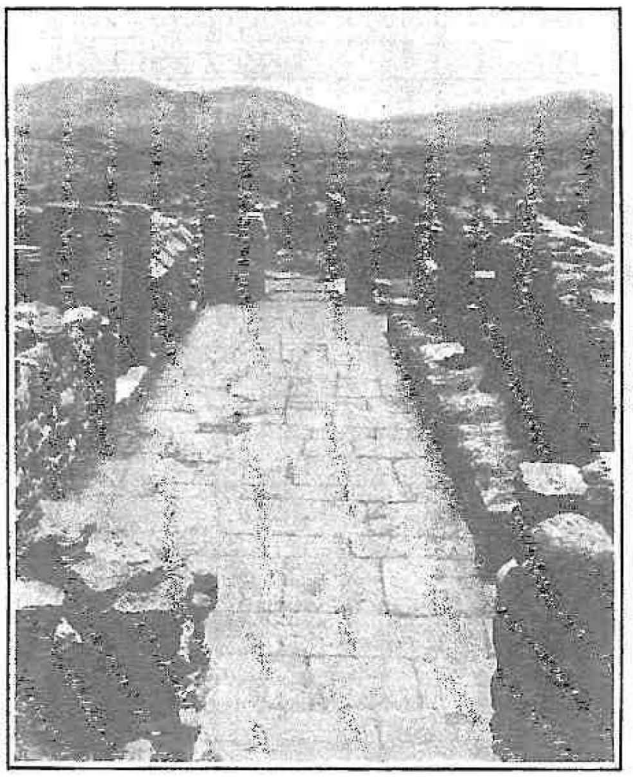

Εἰκ. 3. Ὄψις τοῦ νάρθηκος ἀπὸ βορρᾶ.

ναοῦ ἐσχηματίζετο ἐλαφρά τις κατωφέρεια, κατεσκευάσθη χάριν μείζονος μεγαλοπρεπείας τῆς εἰσόδου, κλῖμαξ ἰσοπλατὴς πρὸς τὸ πρόπυλον ἀποτελουμένη ἐκ δέκα καὶ πλέον ἀνέτων βαθμίδων, ὧν τινες λίθοι διετηρήθησαν εἰσέτι κατὰ χώραν, ἄλλοι δ' ἐξεβλήθησαν τῆς ἀρχικῆς των θέσεως ὑπὸ τῶν χωρικῶν.

Κατὰ τὰς στενὰς καὶ τὴν πρὸς τὴν θύραν πλευρὰν τοῦ προπύλου ὑπῆρχον ἐσωτερικῶς κτιστὰ θρανία, χρησιμεύοντα πιθανῶς διὰ τὰς ἐνταῦθα γινομένας διαδόσεις [1] ἢ τὸν σιτισμὸν τῶν πενήτων [2].

---

[1] Διάδοσις ἐκαλειτο ἡ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἢ μοναχῶν ἢ ἄλλων ἀρχῶν γινομένη δωρεὰν διανομὴ ἄρτου ἢ χρημάτων εἰς τοὺς πένητας. Εἰς τὰς μονὰς αἱ διαδόσεις ἐγίνοντο πρὸ τοῦ πυλῶνος, ἔνθα ὑπῆρχον ὅμοια κτιστὰ θρανία. Περὶ διαδόσεων ὅρα ***Schlumberger:*** Monuments numismatiques et sphragistiques du Moyen-age byzantin Rev. Arch. 1880 II, 200.

[2] Ὅρα τὰ σχετικὰ χωρία παρὰ ***Kreuser*** Der christliche Kirchenbau I σελ. 135 ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἀπὸ τοῦ προπύλου ἔχοντος τὸ δάπεδον ἐστρωμένον διὰ πλακῶν (εἰκ. 2) ἀνερχόμενοι μίαν βαθμίδα εἰσερχόμεθα εἰς τὸν νάρθηκα ἤτοι εἰς ***στοὰν περιμήκη*** [1] (εἰκ. 3), πλάτους 3.40 καὶ μήκους 14.25 μ., περικλειομένην ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου ἀφ' ἑτέρου δ' ὑπὸ ἑτέρου παραλλήλου τοίχου, διατρυπωμένου ὑπὸ τριῶν θυρῶν μιᾶς μεγαλυτέρας (1.98) ἐν τῷ μέσῳ (βασιλείου πύλης) καὶ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς μικροτέρων (1.15 μ.).

Ὁ νάρθηξ (εἰκ. 3) ἐστρωμένος διὰ γρανιτικῶν ὀρθογωνίων πλακῶν, ἐφωτίζετο διὰ μεγάλου τριλόβου παραθύρου ἀνοιγομένου κατὰ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς

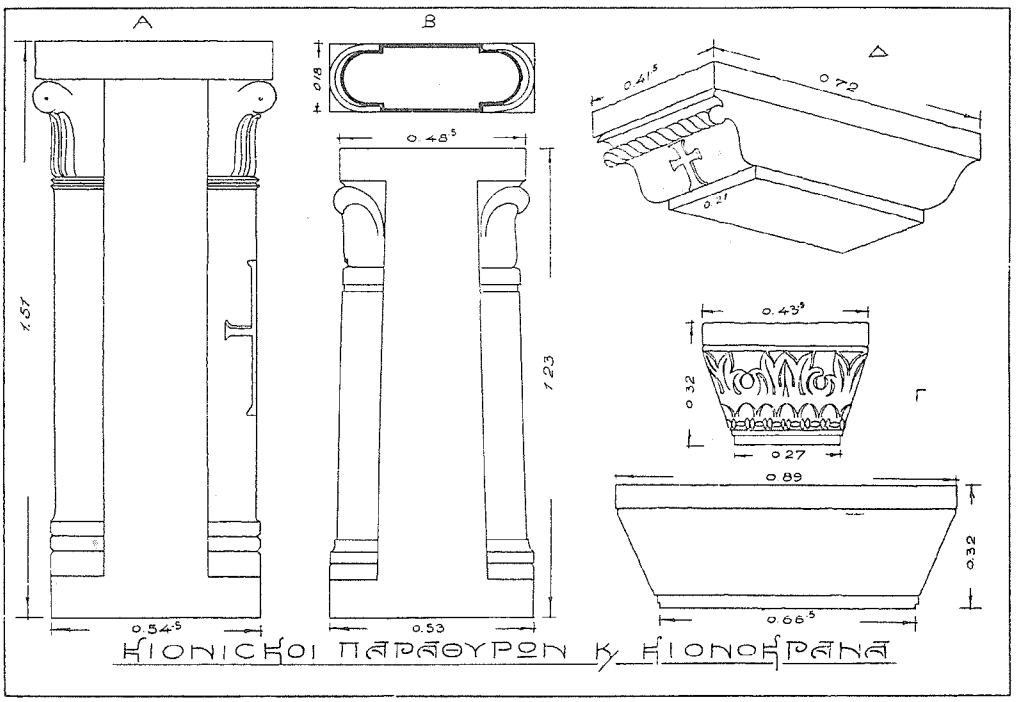

Εἰκ. 4. Ἀμφικιονίσκοι καὶ κιονόκρανα παραθύρων.

αὐτοῦ πλευρᾶς (ὅρα κάτοψιν εἰκόνος 1). Τοῦ παραθύρου τούτου ἔχοντος ὁλικὸν ἄνοιγμα 3.70 μ., διετηρήθησαν εἰς ὕψος 0.80 ἀπὸ τοῦ δαπέδου τὰ μονόλιθα βάθρα τῶν δύο διαχωρισμάτων του, ἀπέχοντα 1.30 ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα. Κατ' εὐτυχῆ δὲ συγκυρίαν ἐσώθησαν, οὐχὶ ὅμως κατὰ χώραν, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ δύο μαρμάρινοι ἀμφικιονίσκοι, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς χωρίσματα τῶν λοβῶν τοῦ παραθύρου [2] (εἰκ. 4 ἀριστερά), ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐκ χωριστοῦ τεμαχίου

[1] ***Προκόπιος*** Περὶ κτισμάτων Ἔκδ. Βόννης σελ. 187.

[2] Ὁ εἷς τούτων ἀνευρέθη κατὰ τὸν ὑφ' ἡμῶν ἐνεργηθέντα καθαρισμὸν τοῦ μεταγενεστέρου νάρθηκος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐπιθημάτων τῶν ἀμφικιονίσκων (εἰκ. 4, Γ). Καὶ οἱ μὲν ἀμφικιονίσκοι, ὁλικοῦ ὕψους 1.51 μ., ἔχουσι τὴν συνήθη εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα μορφήν, ἤτοι ταινιωτὴν βάσιν ἁπλοῦν ἀρράβδωτον κορμὸν μετ᾽ ἰσχυρᾶς μειώσεως καὶ ὑψηλὸν (0.36 μ.) κιονόκρανον φέρον φύλλα ὑδροχαροῦς φυτοῦ καὶ ἕλικας κατὰ τὰς γωνίας. Τὰ δὲ ἐπιθήματα (εἰκ. 4, Δ) ἔχοντα σχῆμα ἀντεστραμμένης κολούρου πυραμίδος, φέρουσι μόνον κατὰ τὰς στενὰς αὐτῶν πλευρᾶς διακόσμησιν ἤτοι ἄνω μὲν φύλλα ἀκάνθης ὑπὸ δὲ ταῦτα ἀντεστραμμένον κανόνα ᾠῶν καὶ ἀστράγαλον. Καὶ

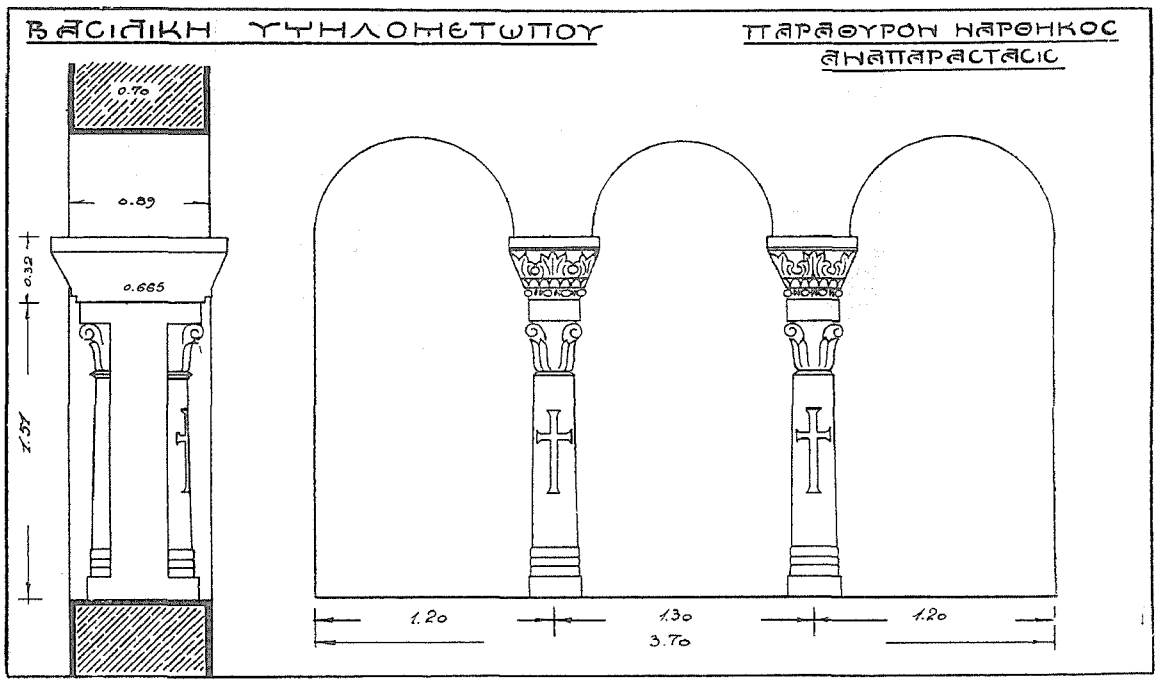

Εἰκ. 5. Ἀναπαράστασις καὶ τομὴ τοῦ παραθύρου τοῦ νάρθηκος.

αἱ μὲν κάτω διαστάσεις αὐτοῦ (0.26 × 0.66) εἶναι, ὡς συνήθως, κατά τι μεγαλύτεραι ἀπὸ τὰς ἀντιστοίχους τῶν ἀμφικιονίσκων (0.23 × 0.535), αἱ δ᾽ ἄνω (0.435 × 0.89) εἶναι τοιαῦται, ὥστε τὸ ἐπίθημα νὰ προβάλλῃ τοῦ τοίχου ἐφ᾽ οὗ ἠνοίγετο τὸ παράθυρον 0.095 ἑκατέρωθεν, ὡς τοῦτο συνήθως συμβαίνει[1]. Ἔχοντες ὑπ᾽ ὄψει τὰ ἀνωτέρω ἀσφαλῆ στοιχεῖα κατηρτίσαμεν τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ παραθύρου τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 5) παραδεχθέντες ὑπεράνω τῶν ἐπιθημάτων τόξα ἀκριβῶς ἡμικυκλικά, ἤτοι οὐχὶ ὑπερυψωμένα, ὡς συνηθίζοντο δηλ. κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον. Ὡς δὲ βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὅ τε γενικὸς χαρακτὴρ καὶ αἱ ἀναλο-

---

ἀμέσως κάτωθεν τοῦ παραθύρου, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ἐκτισμένος εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τῶν χωρικῶν μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ναοῦ ναϊδρίου.

[1] Ἐπὶ τῆς εἰκόνος 4 παρίσταται καὶ ἕτερος ἀμφικιονίσκος, μετὰ τοῦ σχετικοῦ ἐπιθήματος προερχόμενος ἔκ τινος τοῦ παραθύρου τοῦ κυρίως ναοῦ. Ὅρα κατωτέρω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γίαι τοῦ παραθύρου τούτου ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰς τῶν παραθύρων τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου [1].

Κάτωθεν τοῦ περιγραφέντος παραθύρου ἦτο κατεσκευασμένον καὶ ἐνταῦθα χαμηλὸν κτιστὸν θρανίον (εἰκ. 3) διῆκον ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην θύραν τῆς προσόψεως.

Διὰ τῶν τριῶν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀνοιγομένων θυρῶν, ὧν οἱ μονόλιθοι ὑψηλοὶ παραστάται ἵστανται εἰσέτι εἰς τὰς θέσεις των (εἰκ. 3)

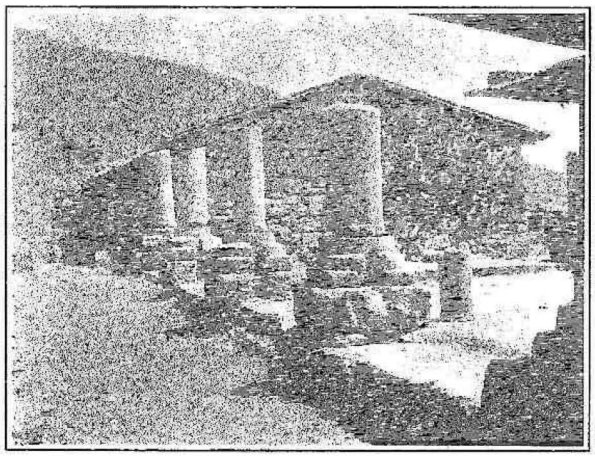

Εἰκ. 6. Ὄψις τῆς βορείου κιονοστοιχίας.

εἰσερχόμεθα ὑπερπηδῶντες τὸ κατώφλιον εἰς τὸν κυρίως ναόν. Οὗτος διαιρεῖται κατὰ τὸ πλάτος αὐτοῦ διὰ δύο κιονοστοιχιῶν εἰς τρία κλίτη ἢ δρόμους, ὧν ὁ μὲν μέσος ἔχει ἐλεύθερον ἄνοιγμα (ἤτοι ἀπὸ στυλοβάτου εἰς στυλοβάτην) 6.40 μ. οἱ δὲ ἄκροι 3.40 μ. Ὁ λόγος ἄρα τοῦ πλάτους τοῦ μέσου δρόμου πρὸς τὸ πλάτος τῶν ἄκρων εἶναι καὶ ἐδῶ ὁ συνήθης ἤτοι περίπου 2 : 1.

Οἱ ἀποτελοῦντες τὰς κιονοστοιχίας κίονες ἀνὰ ἐξ ἐφ' ἑκάστης σειρᾶς τεταγμένοι βαίνουσι σήμερον τῇ βοηθείᾳ ὑποβάθρων (εἰκ. 6) ἐπὶ στυλοβάτου ὑψουμένου κατὰ 0.28 μ. ὑπεράνω τῆς ἐκ γρανιτικῶν πλακῶν στρώσεως, δι' ἧς καλύπτεται ὁ μέσος μόνον δρόμος· φαίνεται ὅμως, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν ὁ εἰρημένος στυλοβάτης ὑψοῦτο εἰσέτι κατὰ 0.23 ἤτοι ἐν συνόλῳ κατὰ 0.51 ὑπὲρ τὸ πλακόστρωτον. Συμπεραίνω δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ τετράγωνα ὑπόβα-

[1] ***Diehl - Letourneau - Saladin:*** Monuments chretiens de Salonique. Paris σελ. 43 εἰκ. 12 ***Jackson:*** Byzantine and Romanesque architecture I πίναξ VI.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

θρα, ἐφ' ὧν πατοῦσι σήμερον αἱ βάσεις τῶν κιόνων (εἰκ. 6 καὶ 7) ἐν ᾧ ἔχουσι τὰς πρὸς τοὺς δρόμους βλεπούσας παρειάς των ὁμαλῶς εἰργασμένας, παρουσιάζουσι κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ στυλοβάτου ἐπιφάνειαν χονδροειδῶς λαξευμένην. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι κατά τινα ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ ἀφῃρέθησαν τὰ μεταξὺ τῶν ὑποβάθρων τμήματα τοῦ στυλοβάτου μέχρι τῆς κάτω στρώσεως, οὕτω δὲ προέκυψε διπλῆ βάσις διὰ τοὺς κίονας. Ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι καὶ ἡ ἐκ γρανιτικῶν πλακῶν στρῶσις ἐτέθη ὑστερώτερον ὑψώσασα τὴν στάθμην του δαπέδου κατὰ 0.24 τὸ ὕψος τοῦ στυλοβάτου ἀποβαίνει ἐν συνόλῳ 0.75 μ. ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς ἀρχικῆς βασιλικῆς ἀλλὰ τὸ μέγεθος τοῦ ὕψους τούτου δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίσῃ. Ἐκ πολλῶν ἄλλων παραδειγμάτων βεβαιούμεθα [1]. ὅτι ὁ χωρισμὸς τοῦ μέσου ἀπὸ τῶν ἄκρων δρόμων ἐγίνετο, ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἀσιατικοὺς ναούς, δι' ἀρκετὰ ὑψηλῶν τειχίων. Οὕτω π. χ. ὑψηλοὺς στυλοβάτας συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας κατωτέρω περιγραφομένας βασιλικὰς τῆς Λέσβου. Ὡσαύτως οἱ ἄκροι κίονες ἑκάστης κιονοστοιχίας ἀντίκρυζον 0.70 πλατείας παραστάδας ἐξεχούσας τοῦ συναφοῦς τοίχου κατὰ 0.68 μ.

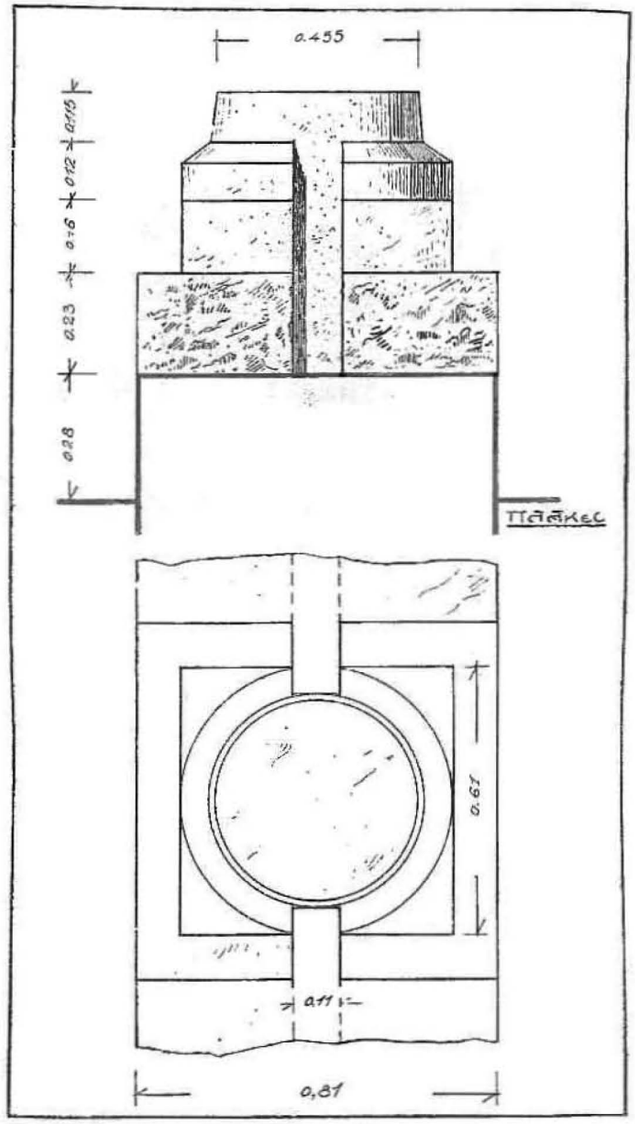

Εἰκ. 7. Κάτοψις καὶ πλαγία ὄψις τῶν βάσεων τῶν κιόνων.

Αἱ βάσεις τῶν κιόνων (εἰκ. 7), ὁλικοῦ ὕψους 0.395, ἀποτελοῦνται ἐκ τετραγώνου πλίνθου, ὕψους 0.16, ἐφ' ἧς βαίνει κυκλοτερὴς δακτύλιος ὕψους 0.08 ὑπὲρ

[1] Π. χ. ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Ὀλυμπίας οἱ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν ὑψοῦνται 0.60 μ. ὑπεράνου τοῦ δαπέδου *Curtius-Adler:* Olympia, Die Ergebnisse Tafelband I πίν. LXVIII.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὸν ὁποῖον πάλιν, τῇ μεσολαβήσει κωνικῆς ἐπιφανείας, εἶναι κατεσκευασμένος δεύτερος στενώτερος, ἐλαφρῶς κωνικὸς δακτύλιος, ἐφ' οὗ ἐτίθετο ὁ κορμὸς τοῦ κίονος. Ὁμοίου σχήματος ἁπλοποιημέναι «ἰωνικαὶ» βάσεις εὑρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς π. χ. ἐν Aboba Pliska [1], ἐσχάτως δὲ καὶ ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἐν Χίῳ βασιλικῆς τοῦ Ἁγ. Ἰσιδώρου [2].

Ἐπὶ τῶν βάσεων ἔβαινον κορμοὶ κιόνων ἐκ γρανίτου, ἀρράβδωτοι, ὧν ἱκανὰ τεμάχια εὑρεθέντα ἐτέθησαν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις (εἰκ. 6). Οἱ κορμοὶ φέρουσι

Εἰκ. 8. Κιονόκρανα τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν.

κάτω καὶ ἄνω ἐλαφρὰν ἀπόθεσιν, δι' ἧς συνηνοῦντο ἀφ' ἑνὸς μετὰ τῆς βάσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τοῦ κιονοκράνου.

Ἐκ τῶν κιονοκράνων, ἅτινα εἶναι καὶ αὐτὰ ἐκ γρανίτου λίθου κατεσκευασμένα, ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς (εἰκ. 8). Διαστέλλονται δὲ ταῦτα εἰς δύο κατηγορίας: τὰ μεγάλα, ἅτινα προσαρμόζονται πρὸς τὰς περιγραφείσας βάσεις καὶ τοὺς κορμοὺς καὶ ἄλλα μικρότερα προερχόμενα ἐκ τοῦ δευτέρου ὀρόφου ἤτοι γυναικωνίτου, ὃν εἶχεν ἀσφαλῶς ὁ ναός.

Τὰ τοῦ ἐξεραζομένου κάτω ὀρόφου κιονόκρανα εἶναι πάντα ἰωνικὰ μετὰ προσκεφαλαίων καὶ συμφυοῦς ὑπεράνω ἐπιθήματος κολουροπυραμιδοειδοῦς. Ἡ κατασκευὴ τῶν ἑλίκων, αἵτινες γενικῶς δὲν συνενοῦνται πρὸς ἀλλήλας διὰ τοῦ κλασσικοῦ κεκαμμένου σχοινίου ἀλλ' εἶναι αὐτοτελεῖς (εἰκ. 9 καὶ 10) παρουσιάζει πλαδαρότητα καὶ κακοτεχνίαν (εἰκ. 9) ὀφειλομένην κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν σκληρό-

[1] Aboba - Pliska πίν. XL. Παράρτημα τῶν Izvestija του ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσσικοῦ Ἀρχαιολογικου Ἰνστιτούτου.

[2] *Orlandos* Monuments byzantins de Chios 1930 πίν. 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

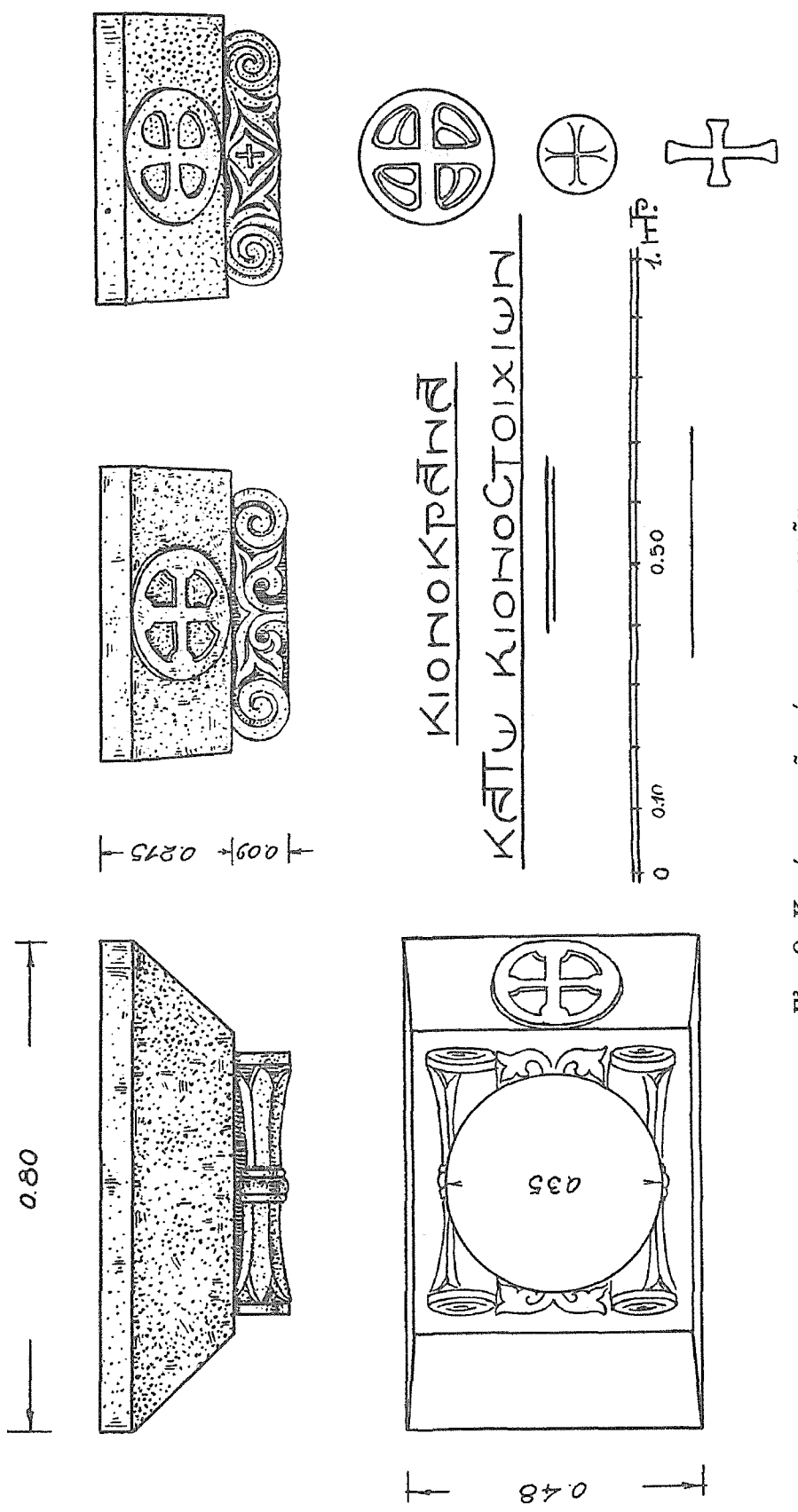

Εἰκ. 9. Κιονόκρανα τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν.

τητα τοῦ ὑλικοῦ. Τὴν μεταξὺ τῶν ἑλίκων ἀπόστασιν, ἥτις ποικίλλει, καταλαμβάνει ἰσοϋψὴς πρὸς αὐτὰς ἐχῖνος κοσμούμενος διὰ διαφόρου ἑκάστοτε κοσμήματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Εἶναι δὲ τοῦτο ὁτὲ μὲν εὐρυτέρα διάπλασις τοῦ ἀπὸ τῶν ἑλίκων βλαστάνοντος κλασσικοῦ ἡμιανθεμίου (εἰκ. 10 δεξιά), ὁτὲ δὲ διπλοῦν τρίφυλλον ἀπὸ κοινοῦ κεντρικοῦ καυλοῦ ἐκφυόμενον (εἰκ. 9 καὶ 10) καὶ ἄλλοτε πάλιν ἁπλοῦν παρανοημένον ἢ κακόσχημον ἀνθέμιον. Ἐν τῇ περιπτώσει τῶν ἡμιανθεμίων τὸ μεταξὺ κενὸν πληροῦται ποὺ μὲν δι' ᾠοῦ — ἑνὸς καὶ μόνου — (εἰκ. 10 ἄνω ἀριστερά), ποὺ δὲ διὰ μικροῦ σταυροῦ (εἰκ. 9) ἢ διὰ σταυρομόρφου τετραφύλλου (εἰκ. 10 ἄνω δεξιά).

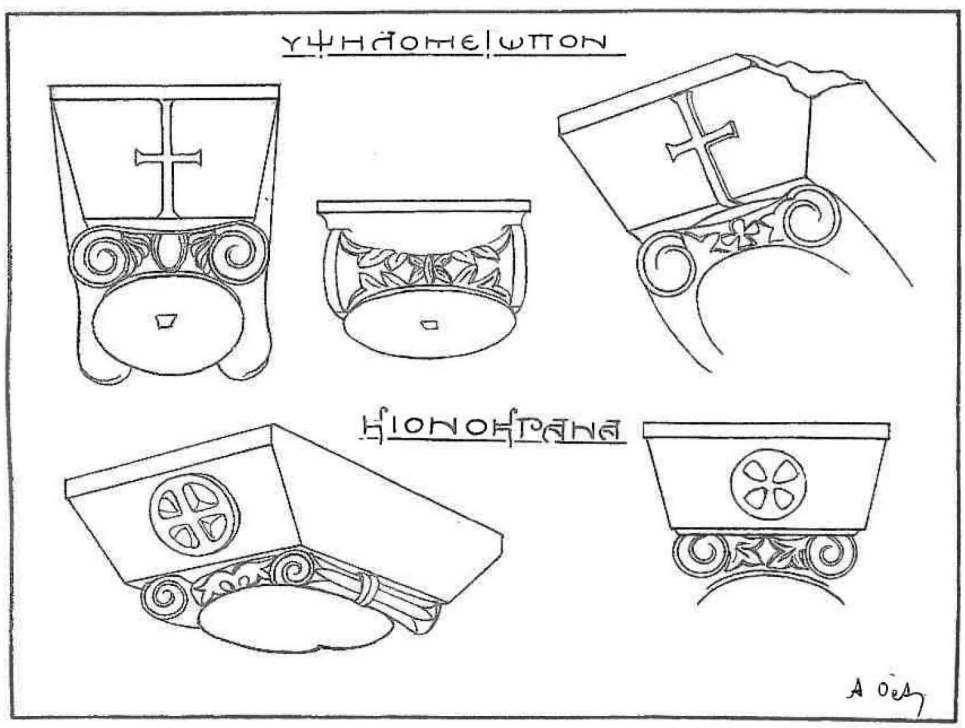

Εἰκ. 10. Κιονόκρακανα τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν.

Ὅ τε τύπος τῶν ἑλίκων καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν κιονοκράνων ἐνθυμίζουσιν ἀνάλογα συριακὰ ἔργα [1].

Πλουσίως διακεκοσμημένα εἶναι τὰ προσκεφάλαια τῶν κιονοκράνων παρουσιάζοντα ἄλλα μὲν φύλλα καλάμου συσφιγγόμενα διὰ ζωστῆρος (εἰκ. 10 κάτω ἀριστερά, εἰκ. 9 ἀριστερά), ἄλλα δὲ φυλλώματα ποικιλοτρόπως τεθειμένα (εἰκ. 10).

Τὰ δὲ συμφυᾶ, ὡς ἐλέχθη, ἐπιθήματα, ὕψους 0.215, εὐρύνονται πρὸς τὰ ἄνω ὀλίγον μὲν κατὰ τὰς ὑπὲρ τὰ προσκεφάλαια πλευράς, πολὺ δὲ κατὰ τὰς ὑπὲρ τὰς ἕλικας, οὕτως ὥστε ἡ ἄνω αὐτῶν ἐπιφάνεια νὰ ἀποβαίνῃ ὀρθογώνιον (0.48 × 0.80)

[1] *Butler* Architecture aud other arts.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἱκανὸν νὰ δεχθῇ τὸ πάχος τοῦ ὑπεράνω βαίνοντος τοίχου, ὅπερ, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων παραστάδων συνάγομεν, ἦτο 0.70 μ.

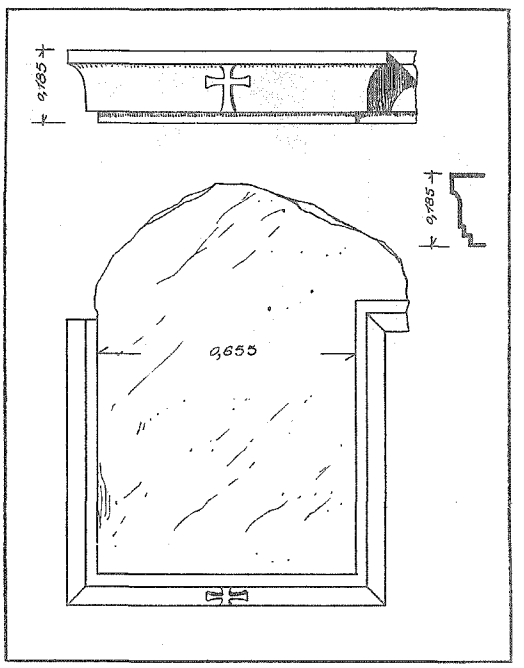

Εἰκ. 11. Κάτοψις καὶ πρόσοψις ἐπικράνου παραστάδος.

Τῶν ἐπιθημάτων κοσμεῖται μόνον ἡ ἑτέρα τῶν στενῶν πλευρῶν, ἀναμφιβόλως ἡ πρὸς τὸ μέσον κλῖτος βλέπουσα. Ποικίλλει δὲ ἡ κόσμησις αὐτῆς, γινομένη ἄλλοτε διὰ «λατινικοῦ» ἀνισοσκελοῦς σταυροῦ (εἰκ. 10 ἄνω ἀριστερὰ καὶ δεξιά), ἄλλοτε δὲ δι᾽ ἰσοσκελοῦς σταυροῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς κύκλου (εἰκ. 9 καὶ εἰκ. 10 κάτω). Ὁ σταυρὸς δὲ οὗτος ἄλλοτε μὲν κατασκευάζεται χαρακτὸς ἄλλοτε δὲ ἀνάγλυφος (εἰκὼν 9).

Ὡς φανερώνει ἡ παρατεθεῖσα ἐν ἀρχῇ κάτοψις (εἰκ. 1) αἱ δύο κιονοστοιχίαι τοῦ κυρίως ναοῦ κατέληγον πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς εἰς παραστάδας πάχους μὲν 0.70 δ᾽ ἐξοχῆς ὡσαύτως 0.70. Εἰς τὸ ὕψος τῶν κιονοκράνων αἱ παραστάδες αὗται ἔφερον λαξευτὸν ἐπίκρανον, ὧν ἓν παρέχει ἐν κατόψει καὶ ὀρθώσει ἡ εἰκὼν 11. Τὰ ἐπίκρανα συνίστανται ἐξ ἑνὸς ἁπλοῦ αἰγυπτιάζοντος κυματίου φέροντος κάτωθεν ἄλλοτε μίαν καὶ ἄλλοτε δύο ὑποτομὰς (εἰκ. 11), κοσμουμένου δ᾽ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πρὸς τοὺς κίονας βλεπούσης πλευρᾶς δι᾽ ἀναγλύφου λατινικοῦ σταυροῦ. Τὸ ὁλικὸν ὕψος τῶν ἐπικράνων ἦτο 0.185.

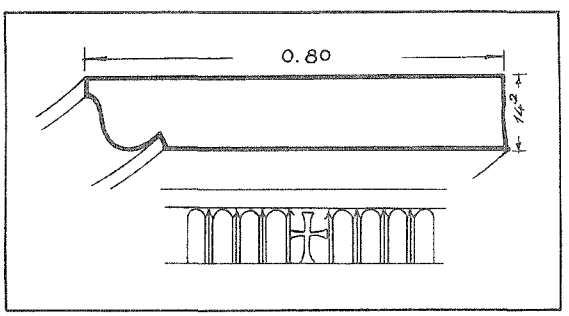

Εἰκ. 12. Καμπύλον γεῖσον (κοσμήτης).

Ὡς συνάγομεν ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐπιθημάτων οἱ κίονες συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰς παραστάδας διὰ τόξων, ἅτινα ἐν τῇ συνημμένῃ ἀναπαραστάσει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

(εἰκ. 18) ἐσχεδιάσθησαν ἡμικυκλικά. Ὁ ὑπεράνω τῶν τόξων τοῖχος κατέληγεν εἰς γεῖσον ἢ κοσμήτην οὗτινος εὑρέθησαν τεμάχια, ὧν ἓν ἀκέραιον (ὕψους 0.142 καὶ πλάτους 0.80) κοσμούμενον δι᾽ ὀρθῶν αὐλάκων καὶ λογχῶν ἐν αἷς παρεμβάλλεται σταυρός, εἶναι καὶ καμπύλον ἐν κατόψει (εἰκ. 12). Τὸ καμπύλον τοῦτο τεμάχιον προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ κοσμήτου, ὅστις συνήθως τίθεται ἐν τοῖς παλαιοχριστιανικοῖς ναοῖς κατὰ τὰς γεννήσεις τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ [1]. φαίνεται δ᾽ ὅτι ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ὑψηλομετώπου ὁ κοσμήτης τοῦ ἱεροῦ θὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὸν χωρίζοντα τοὺς δύο ὀρόφους κοσμήτην. Τὸ σχῆμα τοῦ κοσμήτου ἐν τομῇ παρουσιάζει τὸ σύνηθες κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον μ. Χ. κοιλόκυρτον ἐξωγκωμένον κῦμα. Τὴν δὲ μεταξὺ τῶν δύο κιονοστοιχιῶν θέσιν τῶν τοιούτων κυματίων διδάσκει ἄριστα τὸ κατὰ χώραν διατηρηθὲν ὁμοιόσχημον κυμάτιον τοῦ ἐν Μ. Ἀσίᾳ ναοῦ τοῦ Κάσρ-Ἴβν-Βαρδάν [2].

Εἰκ. 13. Βάσεις κιόνων ἄνω ὀρόφου.

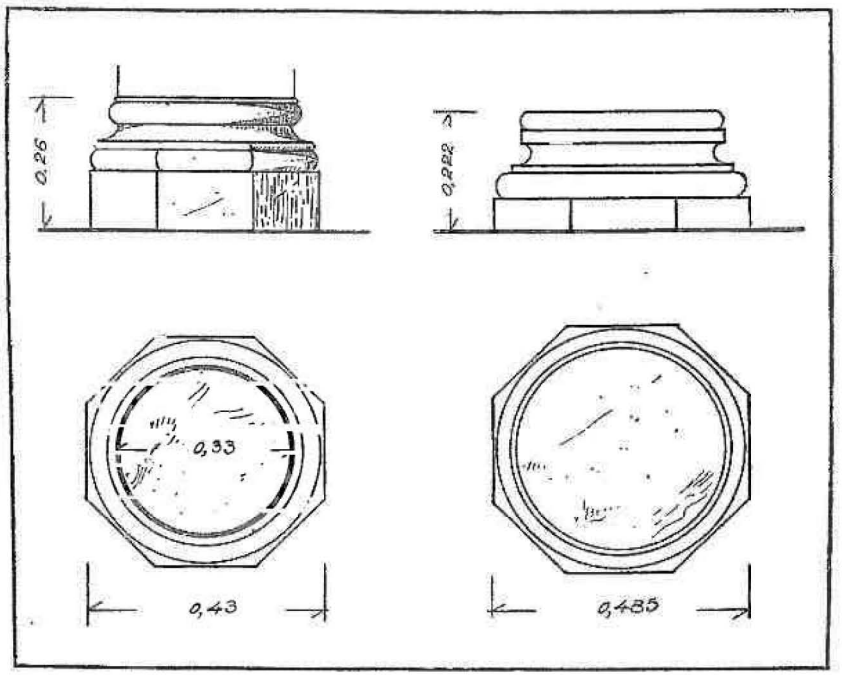

Εἰκ. 14. Βάσεις κιόνων ἄνω ὀρόφου.

Οἱ δὲ τῶν ἄνω κιονοστοιχιῶν κίονες ἔφερον βάσεις ἰωνικὰς μετ᾽ ὀκταγώνων πλίνθων, ὧν διετηρήθησαν ἱκανὰ τεμάχια (εἰκ. 13). Τὸ ὕψος τῶν τε πλίνθων ὡς καὶ τὸ ὁλικὸν τῶν βάσεων ποικίλλει. Ὁμοίως δὲ

[1] Ὅρα τὰ σχετικὰ παραδείγματα παρὰ *Holtzinger*.

[2] *Strzygowski* Kleinasien ein Neuland der Kunstgeschichte, Leipzig 1903 σελ. 126 εἰκ. 95.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ποικίλλει καὶ ἡ διάμετρος τῶν πλίνθων ἀπὸ 0.43 μέχρι 0.485 (εἰκ. 14). Τοιαῦται ὅμως διαφοραὶ δὲν εἶναι ἀσυνήθεις εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα καὶ δὴ τὰ ἐπαρχιακά, ὡς τὸ ἐξεταζόμενον.

Ἐκ τῶν κορμῶν τῶν ἄνω κιόνων εὑρέθησαν ὀλίγα μόνον μικρὰ ἀρράβδωτα τεμάχια ἐκ γρανίτου. Τοὐναντίον διεσώθησαν ἱκανὰ κιονόκρανα, ἰωνικά, ἐκ γρανίτου, πάντα σχεδὸν ἀκέραια (εἰκ. 15 καὶ 16). Ἡ ἐργασία τῶν κιονοκράνων τού-

Εἰκ. 15.
Κιονόκρανα τῶν ἄνω κιονοστοιχιῶν.

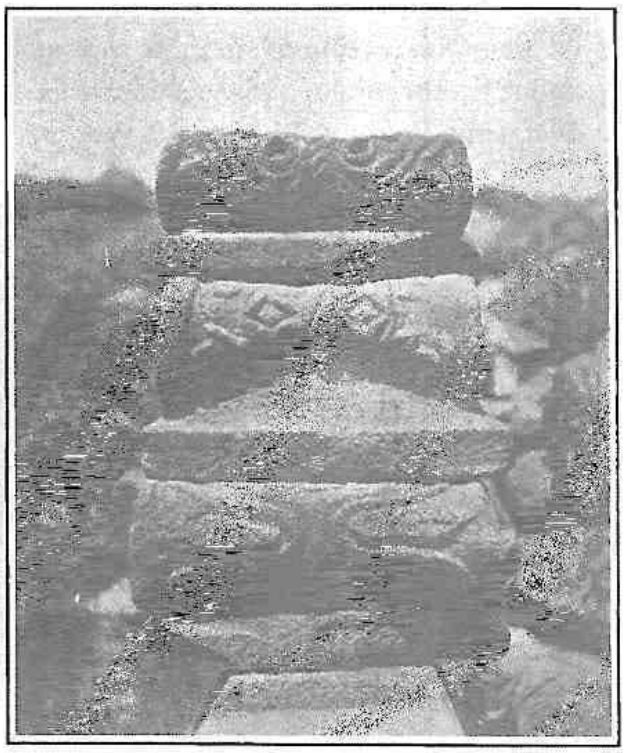

Εἰκ. 16.
Προσκεφάλαια κιονοκράν. τῶν ἄνω κιονοστοιχιῶν.

των καὶ ἡ μορφὴ εἶναι ὁμοία πρὸς τὰς τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ταῦτα στεροῦνται τοῦ ὑψηλοῦ ἐπιθήματος ἀντὶ τοῦ ὁποίου φέρουσιν ἁπλοῦν καὶ χαμηλὸν ἄνευ κυματίου ἄβακα. Λόγῳ δὲ τῆς τοιαύτης μορφῆς των δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ἂν ταῦτα ὑπεβάσταζον τόξα ἢ ἂν ἐπ᾽ αὐτῶν ἐβαινον εὐθέα ἐπιστύλια. Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ παρασχεθείσῃ ἀναπαραστάσει (εἰκ. 18) κατέλιπα κενὸν τὸ ὑπεράνω τῶν ἄνω κιόνων τμῆμα.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἑκάστης βάσεως τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν ὑπάρχουσιν ὀρθογώνιοι ἐγκοπαὶ (εἰκ. 6 καὶ 7) πλάτους 0.11, χρησιμεύουσαι ἀναμφιβόλως πρὸς στερέωσιν λιθίνων φραγμάτων ἢ θωρακείων, δι᾽ ὧν ἐφράσσοντο πάντα τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων κενὰ πλὴν τῶν δύο ἄκρων ἀνατολικῶν καὶ τῶν δύο ἄκρων δυτικῶν δηλ. τῶν μεταξὺ τῶν παραστάδων καὶ τῶν πρώτων παρ᾽ αὐτὰς κιόνων ἑκατέρας κιονοστοιχίας, ἅτινα κατελείποντο ἐλεύθερα. Αἱ ἐγκο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

παὶ αὗται φαίνεται, ὅτι κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ, περὶ ἧς ἀνωτέρω (σελ. 11) εἴπομεν, ὅταν δηλαδὴ ἀφῃρέθη τὸ ἀνώτερον τμῆμα τοῦ στυλοβάτου, ὅπερ θεωρηθὲν ἴσως χονδροειδὲς ὡς διάφραγμα τῶν κλιτῶν, ἀντικατεστάθη διὰ κομψοτέρων γλυπτῶν θωρακείων. Ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἐγκοπαὶ συνεχίζονται κάτω καὶ ἐπὶ τῶν ὑποβάθρων τῶν κιόνων, ἅτινα προέκυψαν, ὡς ἐλέχθη, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 7). Ὅτι δὲ θωράκια ἐτέθησαν μεταξὺ τῶν κιόνων προσεπιμαρτυροῦσι καὶ λαξεύματα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ χαμηλωθέντος στυλοβάτου σῳζόμενα, σαφῆ ἰδίᾳ εἰς τὸ 4ον ἀπ᾽ ἀνατολῶν μετακιόνιον τῆς βορείου κιονοστοιχίας καὶ τὸ 3ον τῆς νοτίας (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 1). Διδάσκουσι δὲ τὰ εἰρημένα λαξεύματα καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ μὲν τοῦ μετακιονίου ἵστατο ὀρθογώνιος πεσσίσκος διαστάσεων περίπου 0.20×0.25, ἑκατέρωθεν δ᾽ αὐτοῦ δύο λεπτότεραι πλάκες [1].

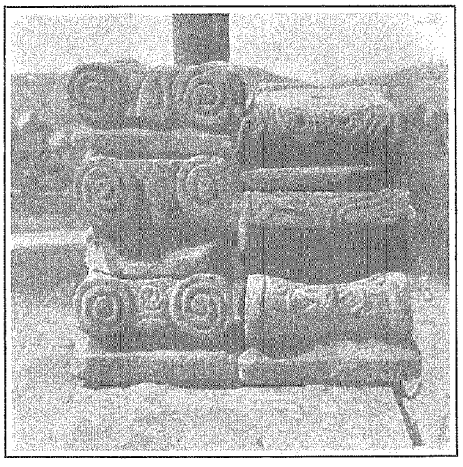

Εἰκ. 17. Κιονόκρανον ἄνω κιονοστοιχιῶν.

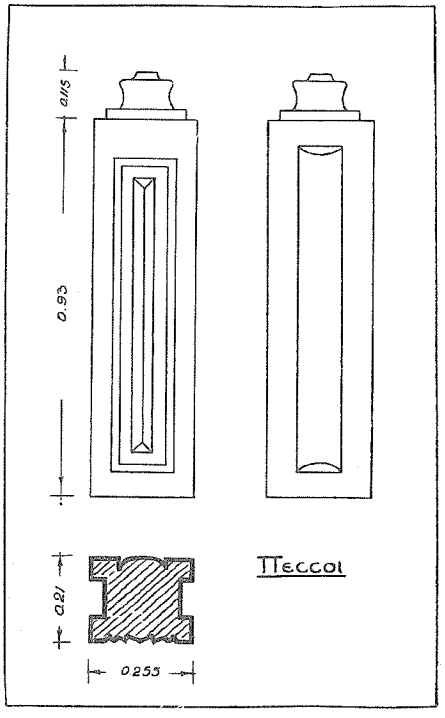

Εἰκ. 19. Πεσσίσκιος θωρακίων.

Μεταξὺ τῶν γλυπτῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς ὑπάρχουσι καὶ ἱκανοὶ πεσσίσκοι ὁριζοντίου διατομῆς 0.21×0.25 (εἰκ. 19) καὶ ὕψους 1.145, καταλήγοντες ἄνω εἰς κυκλικὸν ἐπίφυμα. Οἱ πεσσίσκοι οὗτοι φέρουσι κατὰ δύο μὲν αὐτῶν πλευρὰς γλυφὰς (εἰκ. 19) κατὰ δὲ τὰς δύο ἄλλας ὀρθογωνίους ἐγκοπὰς ἀντιστοι-

[1] Ὁμοία διάταξις ἁπαντᾷ εἰς τὰ θωράκια τῶν μετακιονίων τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Κῶ (*Ὀρλάνδος* Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. 3ος, 1928, σελ. 443).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

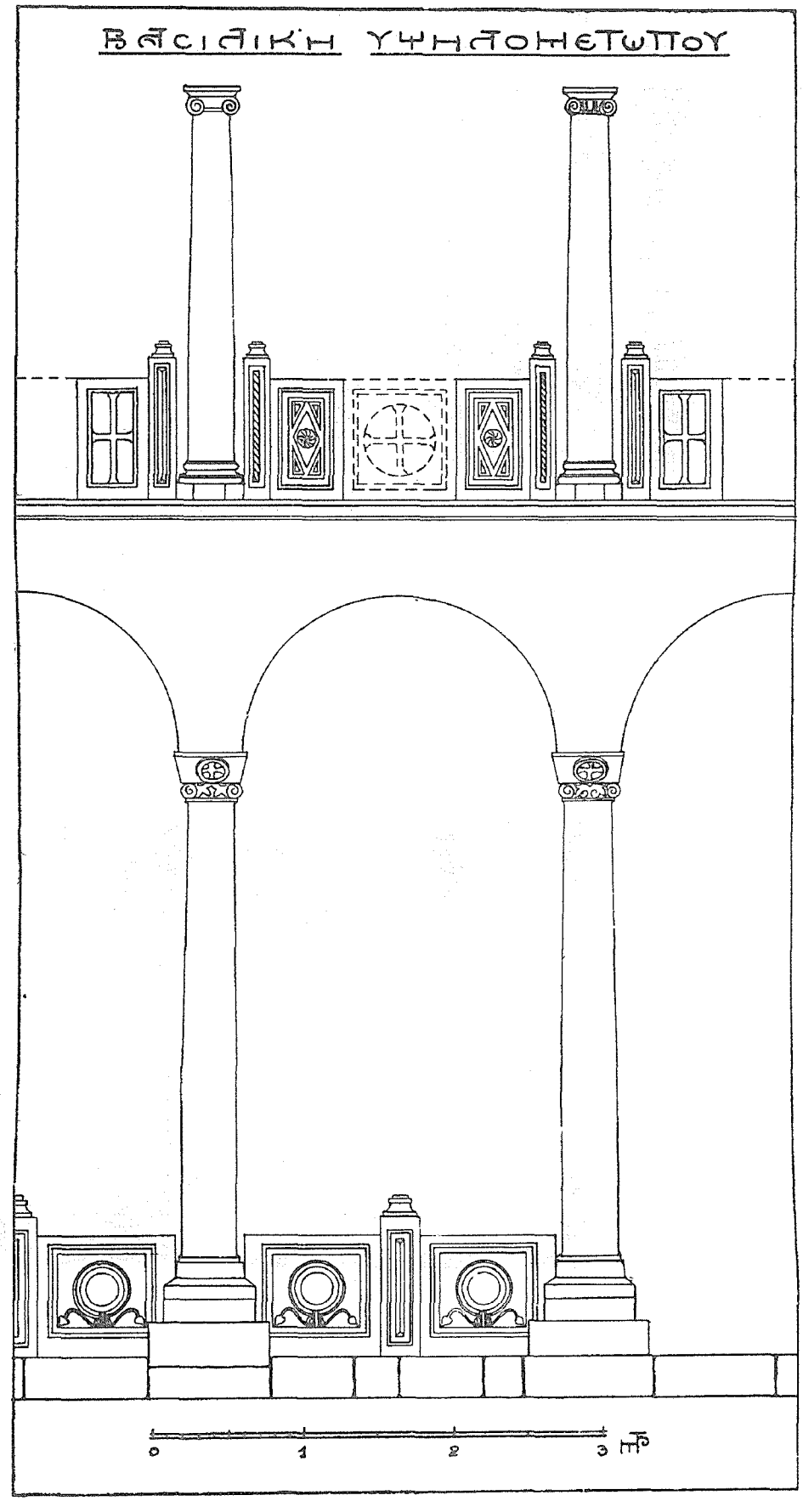

Εἰκ. 18. Ἀναπαράστασις τμήματος τῶν κιονοστοιχιῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

χούσας πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν κιόνων καὶ προοριζομένας εἰς ὑποδοχὴν τῶν θωρακίων. Τοποθετοῦντες ἕνα τοιοῦτον πεσσίσκον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μετακιονίου παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἑκατέρωθεν ὑπολειπόμενον κενὸν ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸ μῆκος μεγάλων τινῶν θωρακίων, ἅτινα οἱ χωρικοὶ μετεκόμισαν καὶ κατέθεσαν εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου των. Τὰ εἰρημένα θωράκια εἶναι εἰργασμένα ἑκατέρωθεν διὰ τοῦ γνωστοῦ παλαιοχριστιανικοῦ θέματος τοῦ κύκλου (στεφάνου) ὅστις βαίνει ἐπὶ κόμβου προεκτεινομένου εἰς ταινίας ἀπολεγούσας εἰς φύλλα κισσοῦ (εἰκ. 20). Ὅτι δ' αἱ πλάκες αὗται προέρχονται ἐκ τῶν θωρακίων τῶν μετακιονίων ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ μὲν τὴν μίαν αὐτῶν πλευρὰν φέρουσι γλωττίδα στενήν, ἀνάλογον πρὸς τὸ βάθος τῆς ἐπὶ τῶν πεσσίσκων ἐγκοπῆς, κατὰ δὲ τὴν ἄλλην πλατεῖαν ταινίαν, ἐπίτηδες οὕτω κατασκευασθεῖσαν λόγῳ τῆς μεγάλης ἐξοχῆς τῆς βάσεως τῶν κιόνων. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀναπαράστασις τῶν θωρακίων τῆς κάτω κιονοστοιχίας ἦτο ἡ ἐν εἰκ. 18 σχεδιαζομένη.

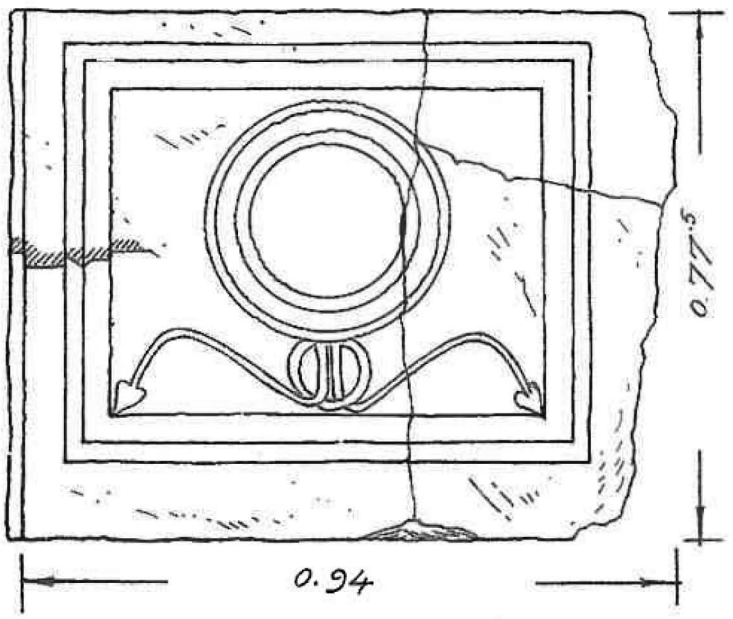

Εἰκ. 20. Πλὰξ θωρακίου.

Διάφορος ἦτο ἡ διάταξις τῶν θωρακίων ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ, ὧν τὴν ὕπαρξιν ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν ὁ ἐνδεχόμενος κίνδυνος τῆς πτώσεως τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἱσταμένων. Ἐνταῦθα ὅμως, ἐπειδὴ αἱ ὀκταγωνικαὶ βάσεις τῶν κιόνων δὲν φέρουσιν ἐγκοπάς, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὑπῆρχον πεσσίσκοι κατὰ τὰ ἄκρα, ἄλλως αἱ πλάκες δὲν στερεοῦνται. Πράγματι δὲ εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν γλυ-

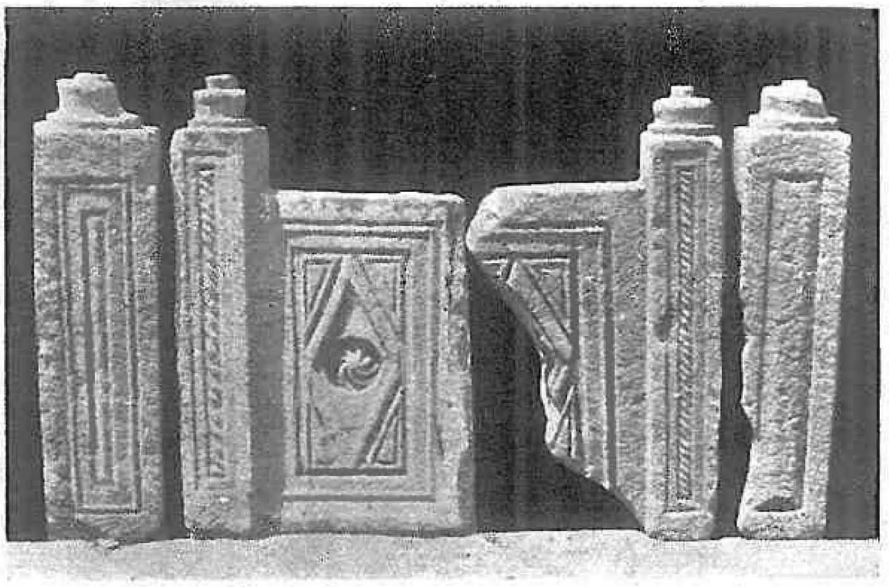

Εἰκ. 21. Πεσσίσκοι μετὰ θωρακίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

πτῶν ἱκανὰ τεμάχια παρουσιάζοντα πεσσίσκους συμφυεῖς κατὰ τὴν μίαν αὐτῶν πλευρὰν πρὸς πλάκας ἀναγλύπτους (εἰκ. 21 καὶ 22) μὴ φέροντας δ᾽ ἐγκοπὴν ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς. Καὶ οἱ μὲν πεσσίσκοι ἀπολήγουσι καὶ αὐτοί, ὡς οἱ κάτω, εἰς κυκλοτερὲς ἐπίφυμα, κοσμοῦνται δὲ διὰ γλυφῶν περιβαλλουσῶν ἀξονικὸν σχοινίον (εἰκ. 21)· αἱ δὲ πλάκες τῶν θωρακίων, ἀμφίγλυφοι καὶ αὐταί, κοσμοῦνται κατὰ μὲν τὴν μίαν πλευρὰν διὰ ρόμβου ἐγγεγραμμένου ἐντὸς ὀρθογωνίου φέροντος ἐν τῷ κέντρῳ πυροστρόβιλον (εἰκ. 21),

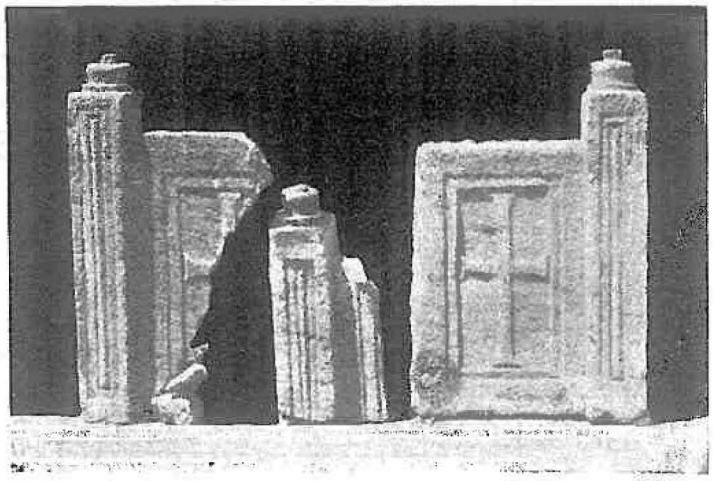

Εἰκ. 22. Πεσσίσκοι μετὰ θωρακίων.

κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν δι᾽ ἐλαφρῶς ἀναγλύπτου «λατινικοῦ» σταυροῦ περιβαλλομένου ὑπὸ πλαισίου. Λίαν ὑποστηρικτικὸν τῆς ἐκ τῆς θέσεως ταύτης προελεύσεως τῶν ἐξεταζομένων θωρακίων εἶναι, ὅτι αἱ φέρουσαι τὸ αὐτὸ θέμα παρειαὶ τῶν θωρακίων ὁτὲ μὲν εὑρίσκονται δεξιὰ ὁτὲ δ᾽ ἀριστερὰ τοῦ πεσσίσκου (εἰκ. 21, 22). Τοποθετοῦντες ὅμως ἓν ζεῦγος τοιούτων πεσσίσκων μετὰ συμφυῶν πλακῶν παρατηροῦμεν, ὅτι περισσεύει ἐν τῷ μέσῳ κενόν, ἔνθα δὲν εἴχομεν νὰ τοποθετήσωμεν τινὰ τῶν σῳζομένων πλακῶν τῶν θωρακίων. Δι᾽ ὃ καὶ ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἀναπαραστάσει (εἰκ. 18) ἐσχεδιάσαμεν δι᾽ ἐστιγμένων γραμμῶν ἓν θωράκιον ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄλλων.

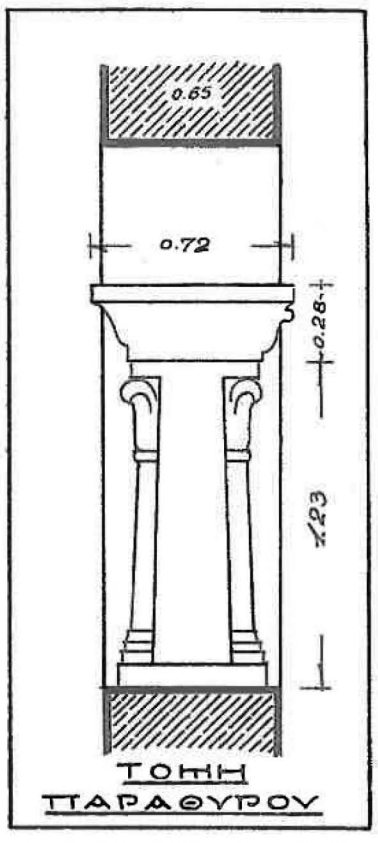

Εἰκ. 23. Τομὴ παραθύρου.

Ὁ φωτισμὸς τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ναοῦ θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ παραθύρων, ἅτινα δὲν ἦσαν μονόλοβα ἀλλὰ τοὐλάχιστον δίλοβα. Τοῦτο τοὐλάχιστον ἀποδεικνύει ἡ εὕρεσις ἱκανοῦ ἀριθμοῦ διαχωριστικῶν κιονίσκων τοῦ συνήθους παλαιοχριστιανικοῦ τύπου — βαθμιδωτὴ βάσις, κιονόκρανον συμφυὲς μετὰ φύλλων ὑδροχαρῶν φυτῶν κατὰ τὰς γωνίας κλπ. — ὡς καὶ ἐπιθημάτων συνανηκόντων, κάλλιστα δὲ προσαρμοζομένων πρὸς τὸ πάχος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ (0.65). Ἓν δεῖγμα τοιούτου κιονίσκου ἐκ τῶν παραθύρων τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ παρέχει ἡ εἰκ. 4 καὶ ἐν τομῇ ἡ εἰκ. 23.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Πρὸς ἀνατολὰς ὁ μὲν μέσος δρόμος τοῦ ναοῦ καταλήγει εἰς ἡμικυκλικὴν κόγχην (ἁψῖδα), οἱ δὲ ἄκροι φράσσονται ὑπὸ τοίχου φέροντος ἐν τῷ μέσῳ θύραν

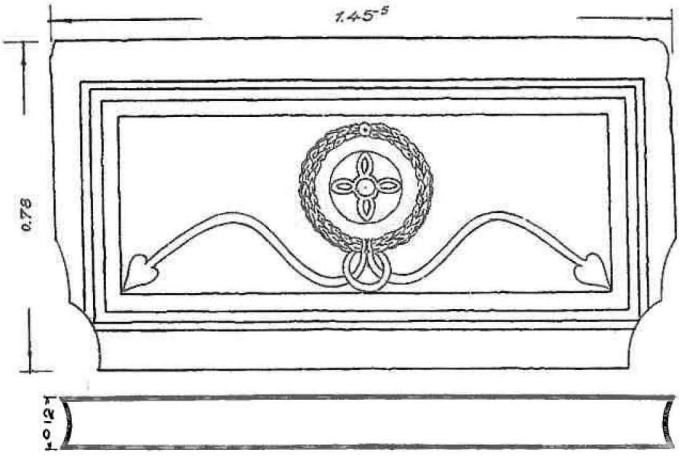

Εἰκ. 24. Πλὰξ θωρακίου ἐκ τοῦ τέμπλου.

(εἰκ. 1). Διὰ τῶν θυρῶν τούτων ἐπεκοινώνει ἑκάτερον τῶν κλιτῶν πρὸς δύο συνεχομένους χώρους, ἕνα μεγαλύτερον, παραπλεύρως τῆς κόγχης κείμενον, καὶ δεύτερον μικρότερον ὄπισθεν αὐτῆς εὑρισκόμενον. Οἱ δύο μικρότεροι χῶροι ἔχουσι

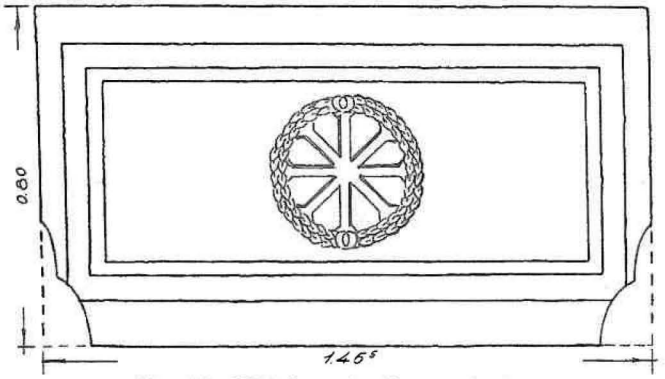

Εἰκ. 25. Πλὰξ θωρακίου ἐκ τοῦ τέμπλου.

κοινὸν μεσότοιχον ἐκτισμένον κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ δὲν συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους. Ἐκ δὲ τῶν δύο μεγαλυτέρων ὁ μὲν βόρειος εἶναι πλινθόστρωτος, φέρει δὲ καὶ κατὰ τὴν βόρειον αὐτοῦ πλευρὰν ἀποχετευτικὸν ἀγωγόν, ὁ δὲ νότιος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

εἶναι ἐστρωμένος διὰ πλακῶν. Καὶ οἱ τέσσαρες δὲ χῶροι καταλήγουσι πρὸς ἀνατολὰς εἰς εὐθύγραμμον τοῖχον κλείοντα τὸ ὅλον ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ.

Χῶροι ὀρθογώνιοι ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ δίκην πύργων τοποθετημένοι (παστοφόρια) εἶναι συνήθεις εἰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς τῆς Συρίας, πολλαὶ τῶν ὁποίων παρουσιάζουσι καὶ τὸν κλείοντα τὸ ὀρθογώνιον πρὸς ἀνατο-

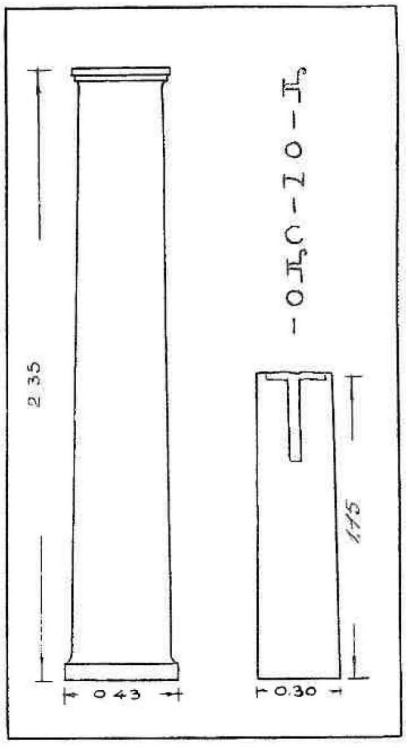

Εἰκ. 26. Κίονες, ὧν εἷς ἐκ τοῦ τέμπλου.

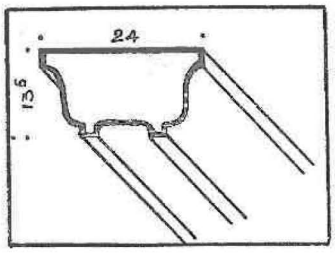

Εἰκ. 27.
Στέψις θωρακίων τοῦ τέμπλου.

λὰς εὐθύγραμμον τοῖχον[1]. Ἡ ἡμετέρα κάτοψις, κατὰ βάσιν συριακή, διαφέρει τῶν συριακῶν μόνον κατὰ τοῦτο: ὅτι ὁ ἀνατολικὸς αὐτῆς τοῖχος δὲν ἐφάπτεται, ὡς εἰς τὰς Συριακάς, τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' εἶναι τοποθετημένος εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου μέτρων ἀπ' αὐτῆς. Λόγῳ δὲ τῆς ἀπομακρύνσεως ταύτης ἐδημιουργήθησαν καὶ οἱ δύο μικρότεροι ὄπισθεν τῆς ἁψῖδος χῶροι, οὓς πρέπει νὰ θεωρήσωμεν μᾶλλον ὡς ἀποθήκας τῶν παραπλεύρων παστοφορείων ἢ γραμματείων.

Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, ἐκαλύπτετο κατὰ τὸ μέσον κλῖτος διὰ ψηφιδωτῶν παραστάσεων, ὧν αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν χωρικῶν ἀπεκάλυψαν μόνον τὸ πρὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τμῆμα. Τὸ ψηφιδωτὸν φθαρὲν εἶχε καλυφθῆ βραδύτερον διὰ πλακοστρώσεως τοποθετηθείσης ἐπ' αὐτοῦ δι' ἀφθόνου κονιάματος. Ἐπὶ τῆς πλακοστρώσεως δὲ ταύτης καὶ ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς δευτέρους ἀπ' ἀνατολῶν κίονας διασώζονται ἴχνη τετραγώνων βάσεων κιόνων (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 1) ἀνηκόντων προφανῶς εἰς τὸ τέμπλον τῆς δευτέρας περιόδου. Τὴν ὕπαρξιν κιόνων μετὰ ἰωνικῶν βάσεων εἰς τὸ τέμπλον τῆς βασιλικῆς συνάγομεν ἐμμέσως καὶ ἄλλοθεν.

[1] Ὅρα τὰς σχετικὰς κατόψεις παρὰ *Glück*: Das Breit — und Langhaus in Syrien ἐν Zeitschr. fur Geschichte der Architektur Heidelberg 1916 πίν. II καὶ III.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Πράγματι δύο μεγάλαι. μήκους 1.455, πλάκες θωρακίων, μετακομισθεῖσαι καὶ αὐταὶ ὑπὸ τῶν χωρικῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, παρουσιάζουσι ἐν προσόψει κάτω καὶ ἑκατέρωθεν τομὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν τῶν ἰωνικῶν βάσεων (εἰκ. 24), ἐν ᾧ αἱ ἑκατέτωθεν αὐτῶν στεναὶ πλευραὶ εἶναι καμπύλαι. Εἶναι ἄρα προφανὲς ὅτι αἱ πλάκες προσηρμόζοντο εἰς κυλινδρικὸν κορμὸν κίονος (εἰκ. 24, 25). Λόγῳ ὅμως τοῦ μήκους των (1.455) εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐχρησίμευον ὡς θωράκια τῶν κιονοστοιχιῶν (διότι τὸ μετακιόνιον ἐκείνων εἶναι 2.10 μ.) ἀπομένει ἄρα ὡς μόνη αὐτῶν θέσις τὸ τέμπλον. Ἀμφότεραι αἱ παρειαὶ τῶν θωρακίων κοσμοῦνται ἡ μὲν διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ αἱ τῶν θωρακίων τῶν κάτω μετακιονίων παλαιοχριστιανικοῦ θέματος μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἐνταῦθα ὁ στέφανος ἔχει πλαστικῶς δεδηλωμένα τὰ φύλλα τῆς δάφνης φέρει δ' ἐντὸς καὶ τετράφυλλον κόσμημα (εἰκ. 24), ἡ δὲ δι' ἁπλοῦ στεφάνου ἐκ φύλλων δάφνης περιβάλλοντος τὸ μονογράφημα τοῦ Χριστοῦ ✱ (εἰκ. 25). Εἰς τοὺς εἰς τὸ τέμπλον ἀνήκοντας κίονας δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τεμάχιον γρανιτικοῦ κορμοῦ (διαμέτρ. 0.30) φέροντος εἰς ὕψος 1.15 ἀνάγλυπτον σταυρὸν (εἰκ 26). Ἐκ δὲ τῆς ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου θέσεως τῶν βάσεων τῶν κιόνων συνάγομεν, ὅτι τὸ τέμπλον τῆς δευτέρας περιόδου θὰ ἔφερε τέσσαρας ἐν ὅλῳ κίονας καὶ δύο θωράκια, ὧν εὑρέθη καὶ ἡ ἐπίστεψις συνισταμένη ἐκ δύο ἑκατέρωθεν κοιλοκύρτων τεμαχίων ἄνω μὲν δι' ὁριζοντίας ἐπιφανείας ἑνουμένων, κάτω δὲ φερόντων ἐγκοκὴν (εἰκ. 27). Ἐπὶ τῶν κιόνων δὲ θὰ ἔβαινεν ἐπιστύλιον, ὅπερ, λόγῳ τῆς σχετικῆς

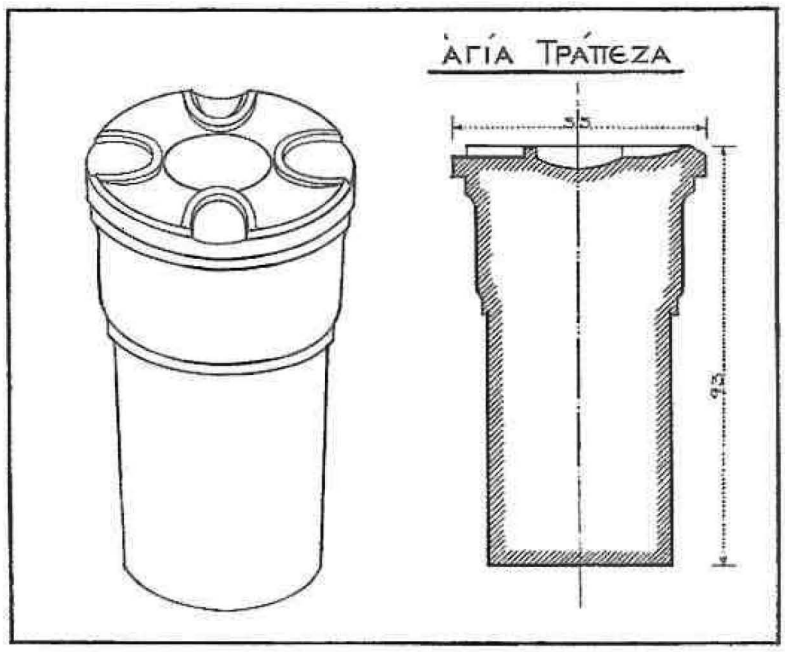

Εἰκ. 28. Ἁγία Τράπεζα βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου.

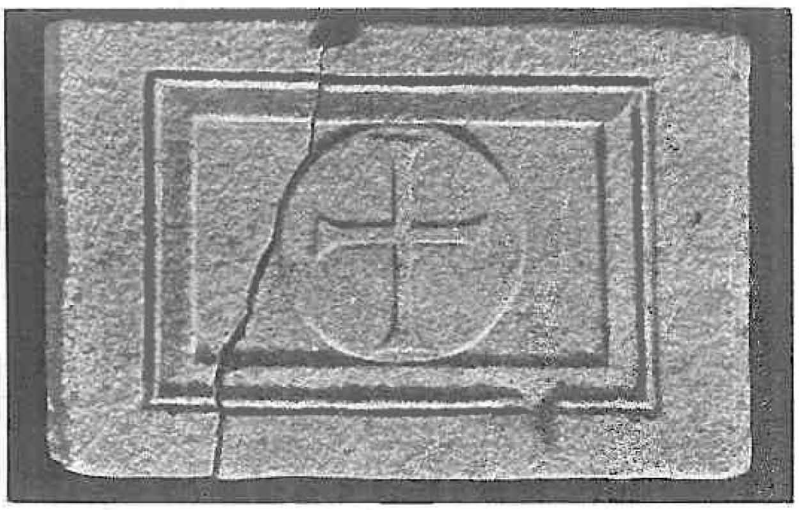

Εἰκ. 29. Πλὰξ θωρακίου ἐκ γρανίτου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μικρᾶς ἀποστάσεως τῶν ἄκρων κιόνων τοῦ τέμπλου ἀπὸ τῶν κιονοστοιχιῶν, θὰ ἐξετείνετο ἴσως μέχρις ἐκείνων δένον τὸ τέμπλον πρὸς τοὺς δευτέρους κίονας, οὓς ἀντικρύζει. Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ μεγάλη ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἀπόστασις εἰς ἣν ἐτοποθετήθη τὸ τέμπλον, λόγῳ τῆς ὁποίας τὸ πρεσβυτέριον καταλαμβάνει ἐπιφάνειαν μεγαλυτέραν τοῦ ἑνὸς τρίτου τῆς ὅλης ἐπιφανείας τοῦ μέσου δρόμου (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 1, ἐν ᾗ σχεδιάζονται τὰ ἴχνη τῶν ἄκρων κιόνων τοῦ τέμπλου). Ἦτο δὲ τὸ πρεσβυτέριον εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ κλίτους. Συνθρόνου ἢ ἀνυψωμένης ἐξέδρας δὲν σῴζεται σήμερον ἴχνος τι. Διετηρήθη ὅμως ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ ἡ ἐν εἰκ. 28 παρισταμένη μαρμαρίνη ἁγία τράπεζα συνισταμένη ἐκ χονδροῦ κυλινδρικοῦ κορμοῦ (ὕψ. 0.77), ὅστις, τῇ μεσολαβήσει μεγάλου κοιλοκύρτου κυματίου ὑποβαστάζει συμφυᾶ λεκάνην διαμέτρου 0.55. Ἡ λεκάνη δ' αὕτη φέρει σταυροειδῶς τεταγμένας τέσσαρας κεκλιμένας αὔλακας συμβαλλούσας εἰς κυκλοτερῆ κεντρικὴν κοιλότητα. Παρόμοιον σχῆμα λεκάνης ἁγίας τραπέζης δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν.

Σημειώνω ἐν τέλει ὅτι πλὴν τῶν ἀνωτέρω περιγραφεισῶν πλακῶν θωρακίων ὑπάρχει καὶ ἡ παραπλεύρως εἰκονιζομένη (εἰκ. 29) ἐκ γρανίτου λίθου κατεσκευασμένη ἔχουσα μῆκος 1.19 μ. καὶ ἐφωδιασμένη ἑκατέρωθεν διὰ γλωττίδος. Πόθεν προέρχεται ἡ διὰ σταυροῦ ἐντὸς κύκλου καὶ πλαισίων κοσμουμένη καλῆς ἐργασίας πλὰξ αὕτη δὲν δύναμαι νὰ εἴπω.

ΨΗΦΙΔΩΤΑ[1] (Πίναξ Ι)

Τὸ ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τὴν μεταγενεστέραν πλακόστρωσιν τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον, διαστάσεων 5.70 × 3.80 μ. εὑρίσκεται δὲ ἐν τῷ ἱερῷ[2] ἤτοι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ μεταγενεστέρου τέμπλου, περὶ οὗ εὐθὺς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 1). Τὸ ἐν λόγῳ ψηφιδωτὸν ἀποτελεῖ κλειστὸν καὶ συμμετρικὸν σύνολον, ὑποβάλλει δὲ τούτου ἕνεκα τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐσχημάτιζε τὸ δάπεδον τῆς σολέας, ὅτι δηλ. εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ χεῖλος θὰ εὑρίσκοντο τὰ κλείοντα τὸ ἀρχαιότερον τέμπλον θωράκια.

Τὸ ψηφιδωτὸν εἶναι συντεθειμένον ἐκ μικρῶν κύβων, πλευρᾶς 0.01 - 0.015 μ., τοποθετημένον ἐπὶ σκληροτάτου ἐρυθρωποῦ κονιάματος κατεσκευασμένων δ' ἐκ

---

[1] Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου ἀπεκαλύφθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου τοῦ χωρίου κ. Γ. Χαβιαρίδου, ὅστις πολὺ μὲ ἐβοήθησεν εἰς τὰς συμπληρωματικὰς ἐργασίας, ἃς ἀνέλαβον ἀργότερον ἐν Ὑψηλομετώπῳ.

[2] Τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου διακρίνονται εἴς τινα σημεῖα καὶ ὑπὸ τὰς πλάκας τοῦ μέσου κλίτους ἀλλὰ τὸ κονίαμα δι' οὗ προσεκολλήθησαν αἱ πλάκες ἔχει τοσοῦτον συνδεθῆ μετὰ τῶν ψηφίδων, ὥστε ἐπιχειρῶν τις νὰ ἀνασύρῃ τὰς πλάκας συναποσπᾷ καὶ τμήματα τοῦ ψηφιδωτου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον αἱ τοῦ μέσου κλίτους πλάκες δὲν ἀνεσύρθησαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

φυσικῶν λίθων τῶν ἑξῆς χρωμάτων: λευκοῦ, κιτρίνου, πρασίνου καὶ ἐρυθροῦ.

Τὸ διασωθὲν ὀρθογώνιον (πίν. Ι) δὲν καλύπτεται ὁλόκληρον ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης παραστάσεως (ὡς θὰ ἰδωμεν ὅτι συμβαίνει εἰς τὰς ἄλλας βασιλικὰς τῆς Λέσβου καὶ ἐν Λοκρίδι [1]) ἀλλ' εἶναι κατατετμημένον εἰς πλείονα μικρότερα πεδία. Οὕτω διὰ δύο 0.60 πλατειῶν ζωνῶν βαινουσῶν παραλλήλως πρὸς τὸν μέγαν ἄξονα τοῦ ναοῦ διαιρεῖται τὸ ὅλον ὀρθογώνιον εἰς τρία ἄλλα ἰσοπλατῆ μικρότερα ὀρθογώνια. Αἱ εἰρημέναι διαχωριστικαὶ ζῶναι κοσμοῦνται διὰ συνθέτου τινὸς μαιάνδρου ἐναλλασσομένου πρὸς ἐπιμήκη ὀρθογώνια, ὧν ἄλλα μὲν κοσμοῦνται διὰ φολιδωτοῦ κοσμήματος ἢ τριφύλλων πληρούντων τὰ μεταξὺ τῶν διαγωνίων τοῦ ὀρθογωνίου τρίγωνα, ἄλλα δὲ διὰ νησσῶν νηχομένων καὶ ἰχθύων μικρῶν καὶ μεγάλων.

Ἐκ δὲ τῶν τριῶν ὀρθογωνίων, εἰς ἃ διὰ τῶν ζωνῶν ὑποδιαιρεῖται τὸ μέγα, τὸ μὲν μέσον εἶναι κατατετμημένον εἰς πέντε μικρότερα πλαγιασμένα ὀρθογώνια, τὰ δὲ ἄκρα εἰς δύο ὀρθογώνια κατὰ τὰ ἄκρα καὶ δύο τετράγωνα ἐν τῷ μέσῳ φέροντα ἰδιαίτερον ἐκ χονδρῶν ἀστραγάλων περιθώριον.

Τὰ τοῦ μέσου τμήματος πλαγιαστὰ ὀρθογώνια κοσμοῦνται διὰ τῶν ἑξῆς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς γεωμετρικῶν ἢ ζωϊκῶν παραστάσεων: τὸ 1ον διὰ κύκλων τεμνομένων οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζωνται τετράφυλλα, τὸ 2ον διὰ ρόμβου περιβάλλοντος δύο μικροὺς κύκλους ἑκατέρωθεν ἐλλείψεως, τὸ 3ον εἶναι ὁλοσχερῶς ἐφθαρμένον ἴσως ἐκ τῆς ἐνταῦθα τοποθετήσεως τῆς (ξυλίνης) ἁγίας Τραπέζης, τὸ 4ον διὰ παγωνίων ἰσταμένων κατὰ κρόταφον ἑκατέρωθεν μεγάλης διώτου γάστρας (κανθάρου) ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκφύονται βλαστοὶ καρπεροί, ὁμοίων βλαστῶν πληρούντων καὶ τὰ κάτωθεν τῶν ποδῶν τῶν παγωνίων καὶ ἄνωθεν τῆς ράχεως αὐτῶν κενὰ τοῦ ὀρθογωνίου καὶ τὸ 5ον διὰ νησσῶν μετ' ἀνακεκαμμένων ρυγχῶν νηχομένων ἐν μέσῳ ἰχθύων καὶ δελφῖνος ἡμιτόμου. Μεταξὺ τοῦ 3ου καὶ τοῦ 4ου τῶν μνημονευθέντων πλαγιαστῶν ὀρθογωνίων ἀντὶ ἁπλῆς διαχωριστικῆς γραμμῆς μεσολαβεῖ ταινία φέρουσα τὸ σύνηθες κυματοειδὲς μετὰ κισσοφύλλων κόσμημα. Ἀμέσως δ' ὑπὸ ταύτην εὕρηται ἡ ἐπιγραφὴ

Ὑπὲρ τῆς ψυχῆς Παππικίου πρεσβυτέρου

ἧς τὸ δεξιὸν τμῆμα καταλαμβάνει καὶ τμῆμα τῆς νοτίας διαχωριστικῆς ζώνης ἔνθα καὶ τὰ γράμματα καθίστανται μικρότερα (πίν. Ι). Ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐπιγραφῆς μανθάνομεν, ὅτι καθ' ὃν χρόνον κατεσκευάζετο τὸ ψηφιδωτὸν πρεσβύτερος τοῦ ναοῦ ἐχρημάτιζεν ὁ Παππίκιος. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς (πβλ. καὶ τὸ θρακικὸν Παππίκιον ὄρος).

[1] ***Orlandos*** Une basilique paléochrétienne en Locride ἐν Byzantion Τόμος V πίν. 35.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τὰ δὲ δύο ἔνθεν κἀκεῖθεν τῆς διαχωριστικῆς ζώνης ὀρθογώνια φέρουσιν ἐντὸς τῶν ὑποδιαιρέσεών των τὰς ἑξῆς παραστάσεις. α΄) Ἐν τῷ ὀρθογωνίῳ τῆς ΒΑ. γωνίας: νήσσας, ὧν δύο ἀκέραιαι καὶ μία ἡμίτομος, κολυμβώσας ἐν μέσῳ ἰχθύων, β΄) ἐν τῷ ὀρθογωνίῳ τῆς ΒΔ. γωνίας: νουμιδικὰς μελεαγρίδας (φραγκόκοττες) ἀντιμετώπους ἐν μέσῳ καρπερῶν βλαστῶν, γ΄) ἐν τῷ ὀρθογωνίῳ τῆς ΝΑ. γωνίας: μεγάλα φύλλα κισσοῦ ἀνὰ δύο δι᾽ ὀρπήκων συνεζευγμένα καὶ τέλος δ΄) ἐν τῷ ὀρθογωνίῳ τῆς ΝΔ. γωνίας: μελεαγρίδας ἀντιμετώπους ἑκατέρωθεν διώτου γάστρας, ἀφ᾽ ἧς ἐκφύονται καρπεροὶ βλαστοί, ὧν ὅμοιοι πληροῦσι τὰ ὄπισθεν τῶν ὀρνίθων κενὰ τοῦ ὀρθογωνίου. Τέλος ἐντὸς τῶν τετραγώνων εἰκονίζονται πρὸς βορρᾶν μὲν καὶ ἄνω παγώνια ἀνερριχημένα ἐπὶ τῶν χειλέων ἀώτου γάστρας ἀφ᾽ ἧς ἐκφύονται καρπεροὶ βλαστοί, ἄλλων ὁμοίων βλαστῶν πληρούντων διαγωνίως τὰ ἑκατέρωθεν τῆς βάσεως τοῦ ἀγγείου κενά. Ἐν δὲ τῷ κάτω τετραγώνῳ εἰκονίζεται κατὰ κρόταφον λεπτοφυές τι τετράποδον (ἀντιλόπη;) ὄπισθεν δ᾽ αὐτοῦ πολύκλαδον δένδρον. Ἐντὸς δὲ τῶν πρὸς νότον τετραγώνων εἰκονίζεται ἄνω μὲν κατὰ κρόταφον λευκὸν πρόβατον ὄπισθεν δένδρου, κάτωθεν δ᾽ αὐτοῦ θάμνος καὶ ὑπὲρ τὴν ράχιντου κλάδος φυλλοφόρος. Ἐπὶ δὲ τοῦ κάτωθεν τετραγώνου ἐτέθη ἀντὶ παραστάσεως ἡ ἐπιγραφή:

ὑπὲρ εὐχῆς
Ἀνατολίου
καὶ τῆς συμβίου
αὐτοῦ Τρυφένης
καὶ παντὸς
τοῦ οἴκου αὐτοῦ
ἐψήφωσεν
τὸ θυσιαστή-
ριον· ιν·δ·SHS

ὕψος γραμ. 0.12.

Συντακτικῶς ἡ ἐπιγραφὴ χωλαίνει· διότι ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ: ***Ἀνατόλιος, ὑπὲρ εὐχῆς ἑαυτοῦ . . . . . ἐψήφωσε τὸ θυσιαστήριον*** λέγει: ***ὑπὲρ εὐχῆς Ἀνατολίου . . . . . ἐψήφωσε τὸ θυσιαστήριον.*** Καὶ τὸ μὲν ὄνομα ***Ἀνατόλιος*** ἀπαντᾷ μόνον ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων[1], ἐν ᾧ τοὐναντίον τὸ δι᾽ ***ε*** ἀντὶ δι᾽ ***αι*** γεγραμμένον ὄνομα ***Τρύφενα*** εἶναι πολὺ ἀρχαιότερον ἐμφανιζόμενον ἤδη ἀπὸ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων[2]. ***Θυσιαστήριον*** εἶναι συνήθης ὀνομασία τοῦ ἱεροῦ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους.

Ἐν τέλει τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγράφεται, ὡς καὶ εἰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐπιγραφάς, μόνον ἡ ἰνδικτιών: ***ἰνδ***(ικτιῶνος) Η΄ (=ὀγδόης) τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ Η δύο

[1] ***Pape - Benseler:*** Wörterbuch der griechischen Eigennamen ἐν λ.

[2] Πβλ. καὶ τὸ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀντωνίας Τρυφαίνης ψήφισμα τῶν Κυζικηνῶν Inscr. gr. rom. IV, 144.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

S ὄντων ἁπλῶς διακοσμητικῶν ἢ στίξεως δηλωτικῶν σημείων, καθ' ἃ ἐδίδαξεν ὁ Grégoire[1] Δὲν δυνάμεθα ἐπομένως ἐκ μόνης τῆς ἰνδικτιῶνος νὰ φωτισθῶμεν περὶ τῆς χρονολογίας κατασκευῆς τῶν ψηφιδωτῶν. Τέλος ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὡς d λατινικοῦ γραφὴν τοῦ Δ, φαίνεται ὅτι καὶ αὕτη ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὸν 5ον, 6ον καὶ 7ον μ. Χ. αἰῶνα[2].

Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ὡς πρὸς τὰ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ ψηφιδωτῷ εἰκονιζόμενα θέματα παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν εἶναι συμβολικὰ ἐξ ἐκείνων, ἅτινα τόσον ἀγαπᾷ ἡ τέχνη τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων (ἰχθῦς, ἀμνός, παγώνια)· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλα ἔχοντα ἁπλῶς διακοσμητικὴν σημασίαν (νουμιδικαὶ ὄρνιθες) καὶ ἄλλα εἰλημμένα ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς κληρονομίας (μαίανδροι, ἀστράγαλοι, φολίδες, φύλλα κισσοῦ).

Τὸ σχέδιον τῶν καθ' ἕκαστον θεμάτων ἔχει ἀκαμψίαν καὶ ἀδεξιότητα, οἱ δὲ χρωματισμοί των εἶναι σκληροὶ καὶ οὐχὶ λίαν ἁρμονικοί. Ἡ ἐν γένει αἰσθητικὴ διάταξις τῶν εἰκόνων καὶ οἰκονομία τῆς διακοσμήσεως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπιτυχὴς ἀφ' οὗ εἰς τὸν μαίανδρον παρενείρονται οὐχὶ συγγενῶν σχημάτων κοσμήματα ἢ τίθενται εἰς κλίμακα λίαν δυσανάλογον πρὸς τὴν τῶν πτηνῶν καὶ ζώων (βλ. τὰ ὑπερμεγέθη φύλλα κισσοῦ τῆς ΝΑ. γωνίας), ἀκόμη δὲ καὶ μορφαὶ τοποθετοῦνται ἀντιθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ θεατοῦ (νῆσσαι ΒΑ. ὀρθογωνίου κλπ.).

Δὲν δύναμαι ἀσφαλῶς νὰ εἴπω ἂν τὰ ἐκτεθέντα ἐλαττώματα τοῦ ψηφιδωτοῦ ὀφείλονται εἰς τὴν κατωτέραν ποιότητα τοῦ εἰς τὸ ἀπόμερον Ὑψηλομέτωπον μετακληθέντος ψηφωτοῦ ἢ μᾶλλον ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα παρακμῆς τῆς τέχνης. Ὁπωσδήποτε κρίνων ἐκ τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς του ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ μωσαϊκὸν τοῦ Ὑψηλομετώπου θὰ κατεσκευάσθη περὶ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος, χρόνον πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν γραμμάτων τῶν ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐπιγραφῶν.

---

[1] Byzantion τόμ. IV σελ. 713.

[2] Ὅρα ἕτερον παράδειγμα εἰς τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην ἐπιγραφὴν τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη ὡς καὶ τὰς παρὰ ***V. Gardthausen:*** Griechische Paleographie² Leipzig 1913 πίν. 2 καὶ ***Thompson*** (μετάφρ. Λάμπρου) Ἐγχειρίδ. ἑλλην. Παλαιογραφίας πίν. 2, γραφὰς τοῦ Δ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

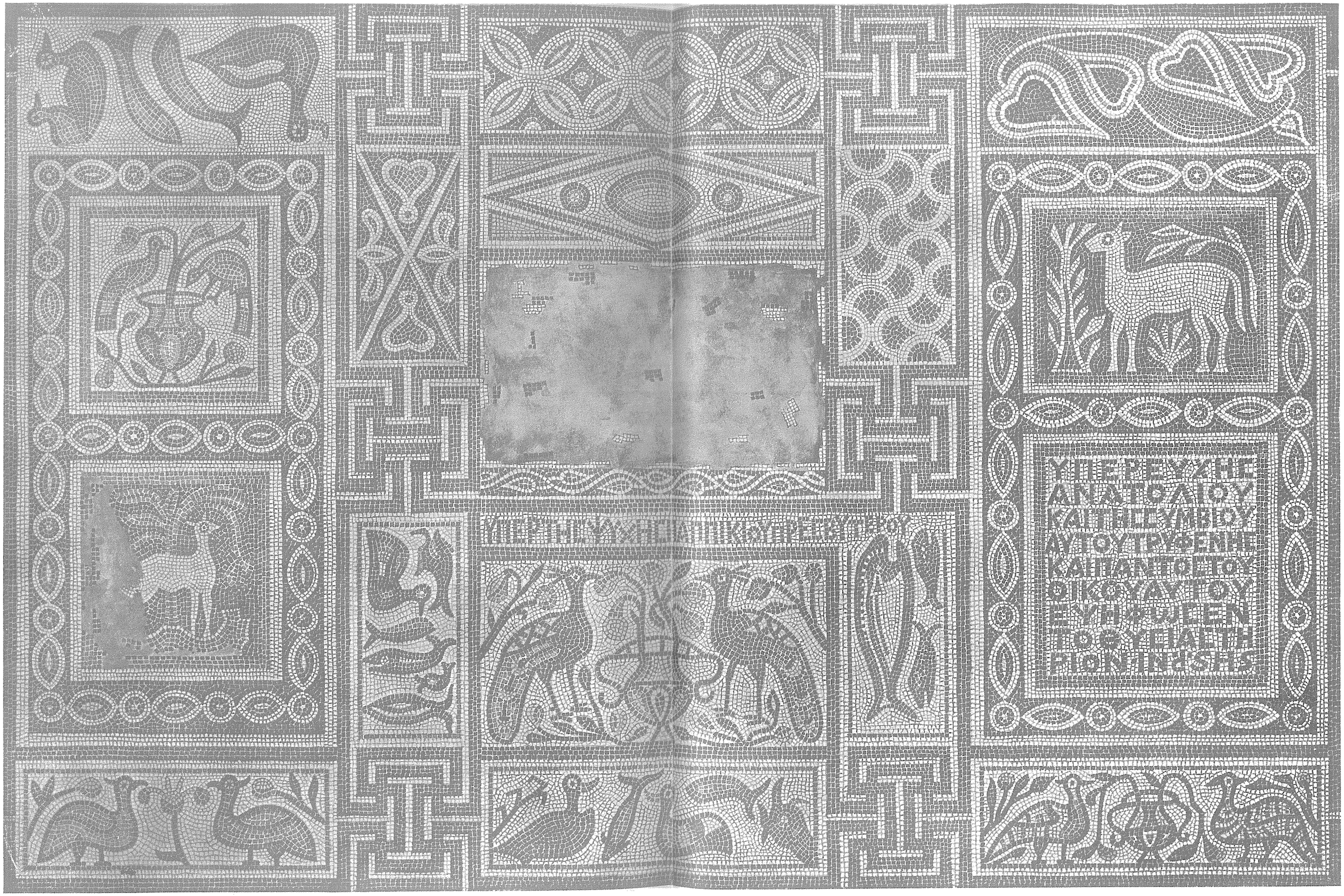

ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ ΔΑΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΥΨΗΛΟΜΕΤΩΠΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2026 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

2. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΣΟΥ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἡ βασιλικὴ αὕτη κειμένη εὐθὺς πρὸς δυσμὰς τοῦ ναΐσκου Ἁγ. Ἀνδρέου τῆς παραλίας Ἐρεσοῦ, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰ ἔτη 1884 καὶ 1885 ἐπιμελείᾳ τῶν Λεσβίων μονῶν Ὑψηλοῦ καὶ Πιθαρίου. Οἱ ἐξωτερικοὶ αὐτῆς τοῖχοι πάχους 0.70, διατηροῦνται σήμερον ποὺ μὲν μέχρις ὕψους 1.00 μ. ποὺ δὲ μέχρις 1.50 μ. Ἡ βασιλικὴ ἔχει ἐν κατόψει (εἰκ. 30) σχῆμα ὀρθογώνιον, ὅπερ δι' ἐγκαρσίου τοίχου διαιρεῖται εἰς νάρθηκα καὶ εἰς κυρίως ναὸν φέροντα ἠρτημένην πρὸς ἀνατολὰς ἐξέχουσαν ἁψῖδα.

Ὁ νάρθηξ, ἐξέχων κατά τι ἑκατέρωθεν τοῦ σώματος τοῦ ναοῦ, ἔχει ἐσωτερικῶς πλάτος μὲν 4.25, μῆκος δὲ 19.20 καὶ φέρει προσκεκολλημένον κατὰ τὴν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν τετράγωνον χῶρον (4.25 × 4.25), ὅστις πιθανώτατα ἀπετέλει τὸ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην (ἢ τὴν συμμετρικὴν αὐτῆς πρὸς βορρᾶν) τοποθετούμενον συνήθως κλιμακοστάσιον [1] τῆς εἰς τὸν ἄνω ὄροφον (γυναικωνίτην) ἀγούσης κλίμακος. Ὁ χῶρος δ' οὗτος συγκοινωνεῖ διὰ θύρας μετὰ τοῦ νάρθηκος, δι' ἄλλης δὲ θύρας μικροτέρας μετὰ τῆς πρὸς νότον τῆς βασιλικῆς αὐλῆς (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 30). Ὁ νάρθηξ φέρει κατὰ τὰς δύο μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς δύο μὲν θύρας ἐξωτερικῆς προσπελάσεως, ἀνοιγομένας κατὰ τὰ ἄκρα τῆς δυτικῆς παρειᾶς, τρεῖς δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς, δι' ὧν συνεκοινώνει πρὸς τὸν κυρίως ναόν. Ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν αἱ ἄκραι θύραι εἶναι τοποθετημέναι οὕτως, ὥστε αἱ ἐξωτερικαὶ νὰ μὴ εὑρίσκωνται εἰς τὴν προέκτασιν τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τοῦτο, ἀναμφιβόλως, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς παραγωγῆς ρεύματος ἐν τῷ κυρίως ναῷ. Διὰ τὸν αὐτὸν δ' ἀκριβῶς λόγον παρελείφθη καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ τοποθέτησις κεντρικῆς ἐξωτερικῆς θύρας ἀντικρυζούσης τὴν βασίλειον, τοποθετηθέντος ἀντ' αὐτῆς, ὡς εἰς πολλὰς ἄλλας παλαιοχριστιανικὰς βασιλικάς, πολυλόβου παραθύρου [2].

Ὁ δὲ κυρίως ναός, μήκους ἐσωτερικοῦ 32.20 μ. διαιρεῖται κατὰ πλάτος εἰς τρία κλίτη: ἓν μέσον μεγαλύτερον, πλάτους 8.80 καὶ δύο ἄκρα στενώτερα πλάτους 3.70 μ. Τὰ κλίτη δὲ ταῦτα χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων δι' ὑψηλοῦ τειχίου (πάχους 0.75) ἐφ' οὗ διασώζεται στυλοβάτης κατεσκευασμένος διὰ κυανῶν οὐχὶ καθόλα

---

[1] Παράβαλε βασιλικὴν Κὰσρ Ἰὼν Βαρδὰν ***Butler*** Northern Syria σελ. 26, Ἁγ. Τίτου τῆς Κρητικῆς Γόρτυνος ***Ὀρλάνδος*** Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Γ' σελ. 302 καὶ βασιλικὴν ἐν Pirdop τῆς Βουλγαρίας ***Strzygowski*** Die Baukunst der Armenier εἰκ. 774.

[2] Παράβαλε τὰς βασιλικὰς Ἁγίου Δημητρίου καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης ***Diehl, Le Tourneau, Saladin*** Les monuments chrétiens de Salonique πίν. III καὶ XIII, Δαφνουσίων Λοκρίδος ***Orlandos*** Byzantion τόμ. V σελ. 208, Ὑψηλομετώπου Λέσβου, ἀνωτέρω σελ. 5 εἰκ. 1 κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

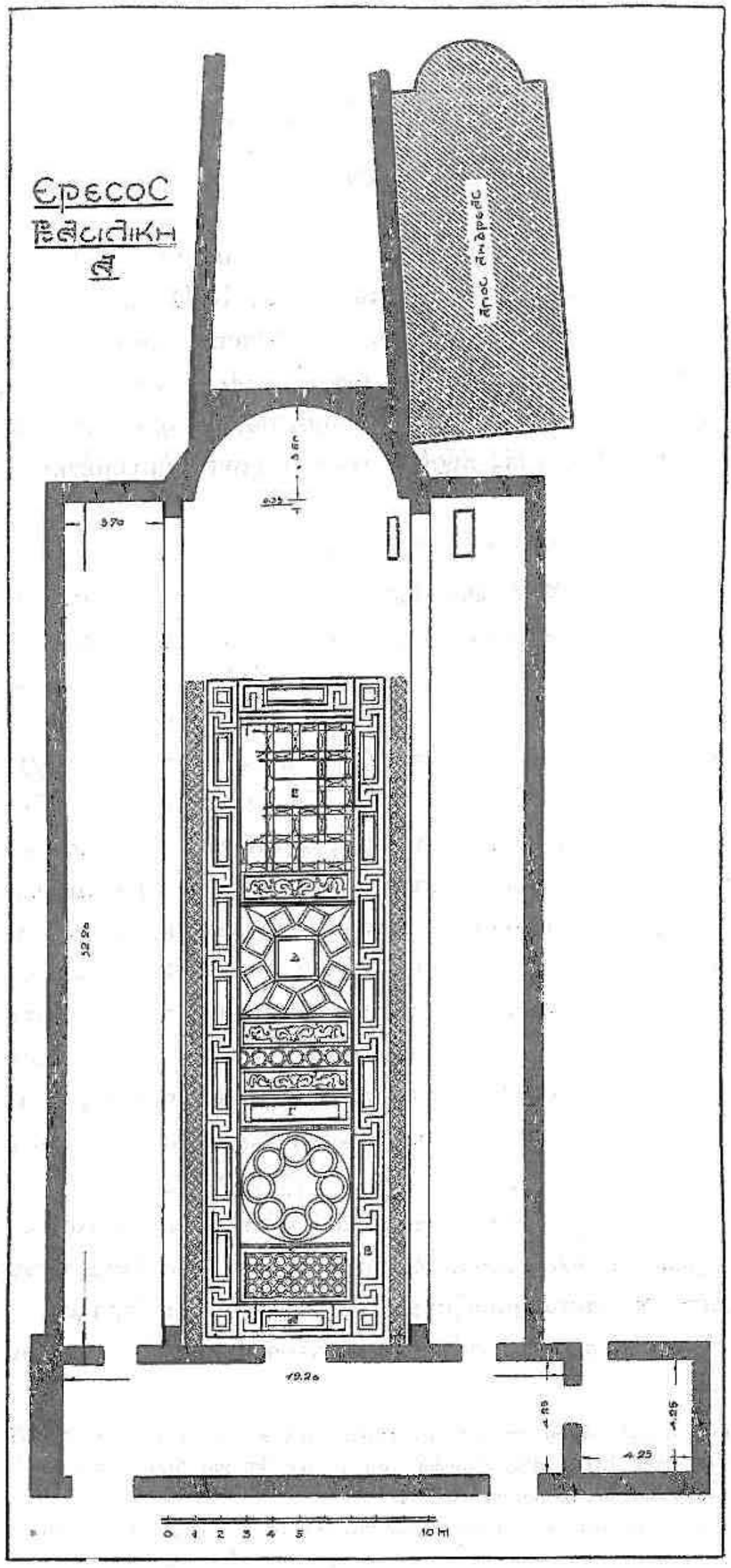

Εἰκ. 30. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Ἐρεσσοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

συμμέτρων μαρμάρων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαιοτέρων κτηρίων τῆς Ἐρεσοῦ. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τούτου ἔβαινον κίονες, ὧν ὅμως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἡ ἀκριβὴς θέσις καὶ ἄρα ὁ ἀριθμός, καθόσον ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ στυλοβάτου λόγῳ τῆς δευτέρας αὐτῶν χρήσεως, ὑπάρχει πλῆθος τόρμων καὶ γόμφων, οἵτινες συγχέουσι τὸν ἐξετάζοντα [1]. Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι αἱ κιονοστοιχίαι διῆκον συνεχῶς ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, ὡς ἀποδεικνύει ὁ στυλοβάτης καὶ ἡ κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τοίχους τούτους ὕπαρξις παραστάδων ὀρθογωνίων ἐξεχουσῶν 0.77 (εἰκ. 30).

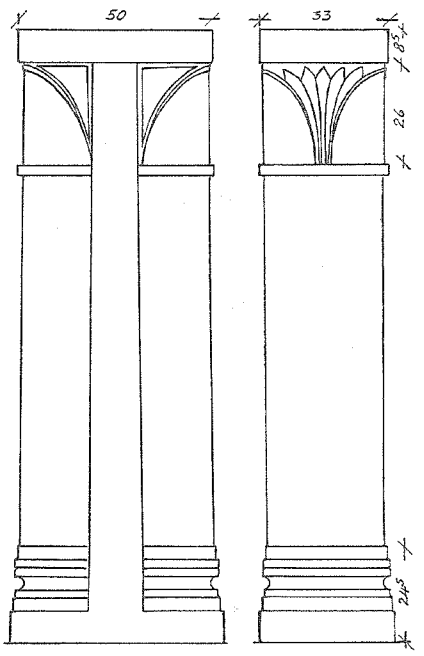

Εἰκ. 31. Ἀμφιονίσκος παραθύρου.

Ἡ ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ, στενωτέρα κατά τι (1.00 μ.), ὡς συνήθως, τοῦ μέσου κλίτους, εἶναι ἐσωτερικῶς μὲν κυκλοτερής, ἐξωτερικῶς δὲ πολύπλευρος, ἔχουσα τὴν μέσην πλευρὰν μεγαλυτέραν τῶν ἄλλων ὡς σχηματίζουσαν τὸ δυτικὸν τοίχωμα συνεχομένου τραπεζιοσχήμου προσκτίσματος ἀγνώστου προορισμοῦ (εἰκ. 30). Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς μάλιστα παρειᾶς τῆς πλευρᾶς ταύτης διατηρεῖται εἰσέτι τὸ ἐκ κονιάματος ἐπίχρισμα τοῦ τοίχου τοῦ προσκτίσματος. Ἀναφέρω ἐν τέλει ὅτι ὑπάρχουσι ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ δύο τάφοι σεσυλημένοι, ὧν ὁ μὲν (διαστ. 1.92×0.80) κεῖται παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νοτίου κλίτους, ὁ δὲ (διαστ. 1.60×0.70) παρὰ τὴν νοτίαν ἄκραν τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος (εἰκ. 30).

ΓΛΥΠΤΑ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βασιλικὴν Ὑψηλομετώπου ἡ ἐξεταζομένη βασιλικὴ τῆς Ἐρεσοῦ εἶναι πτωχὴ εἴς τε ἀρχιτεκτονικὸν καὶ γλυπτικὸν διάκοσμον. Ἂν ἐξαιρέσῃ τις 1) κολουροπυραμιδοειδὲς ἐπίθημα παραστάδος φέρον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὄψεως αὐτοῦ ἰσοσκελῆ σταυρὸν ἐντὸς κύκλου 2) τετραγώνου διατομῆς μεσοκιονίσκον παραθύρου (εἰκ. 31) καὶ 3) δύο ἀμφιγλύφους πλάκας (εἰκ. 32) θωρα-

[1] Οἱ ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (3, σελ. 326) κατόψει σχεδιασθέντες κίονες εἶναι φανταστικοί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κίων (σολέας ἢ μετακιονίων) ἐφ' ὧν εἰκονίζεται τὸ σύνηθες διακοσμητικὸν θέμα τοῦ στεφάνου μετὰ τῶν κυματοειδῶν ταινιῶν εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων ἵστανται σταυροί, τίποτε ἄλλο γλυπτὸν δὲν διεσώθη.

Εἰκ. 32. Θωράκιον.

Εἰς τὰ ὡς ἄνω μέλη θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ προστεθῶσι καὶ κορμοί τινες ἀρραβδώτων γρανιτικῶν κιόνων, ἀποκείμενοι πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ παλαιοχριστιανικά τινα λείψανα, διατηρούμενα εἴς τινας νεοδμήτους οἰκίας τῆς παραλίας Ἐρεσοῦ, ἅτινα δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς ἐξεταζομένης βασιλικῆς. Εἶναι δὲ ταῦτα 1) πεσσίσκοι ἐκ νησιωτικοῦ μαρμάρου ὕψους 1.04 καὶ 2) πλὰξ ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου, ἐφ' ἧς δύο ἰσοσκελεῖς σταυροὶ ἐντὸς κύκλων, ὁλικοῦ ὕψους 0.88 (εἰκ. 33).

ΨΗΦΙΔΩΤΑ (Πίναξ II)

Τὴν ἔλλειψιν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτῶν μελῶν ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ βασιλικῇ ἀναπληροῖ ἡ παρουσία λαμπρῶν καὶ δὴ καὶ ἐνεπιγράφων ψηφιδωτῶν, δι' ὧν εἶναι ἐστρωμένον μέγιστον μέρος τοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους (εἰκ. 30). Τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα (πίναξ II) ἀποκαλυφθέντα πρὸ τεσσαρακονταετίας καὶ πλέον, δυστυχῶς οὐχὶ μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας, ὑπέστησαν καὶ ὑφίστανται ἔκτοτε φθορὰς εἰς πολλὰ αὐτῶν μέρη. Ἐν τούτοις διὰ προσεκτικοῦ καθαρισμοῦ, ὃν ἐνήργησα, κατώρθωσα νὰ καθορίσω τὴν τέως ἄγνωστον γενικὴν διάταξιν τοῦ σχεδίου των, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ὁποίας ἤδη μεταβαίνω.

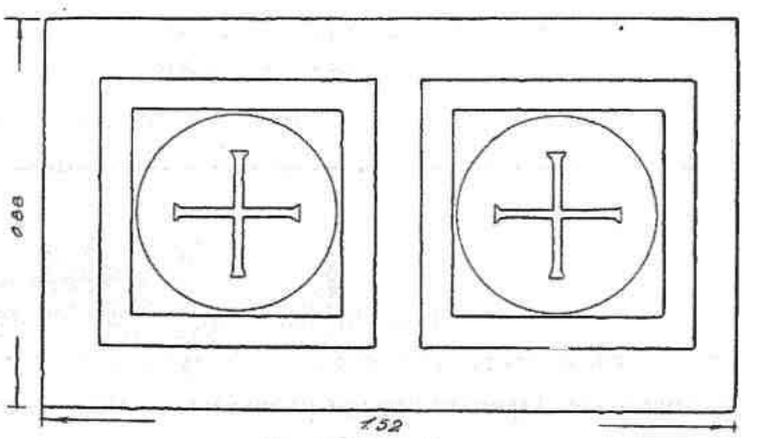

Εἰκ. 33. Θωράκιον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος (πίν. II)

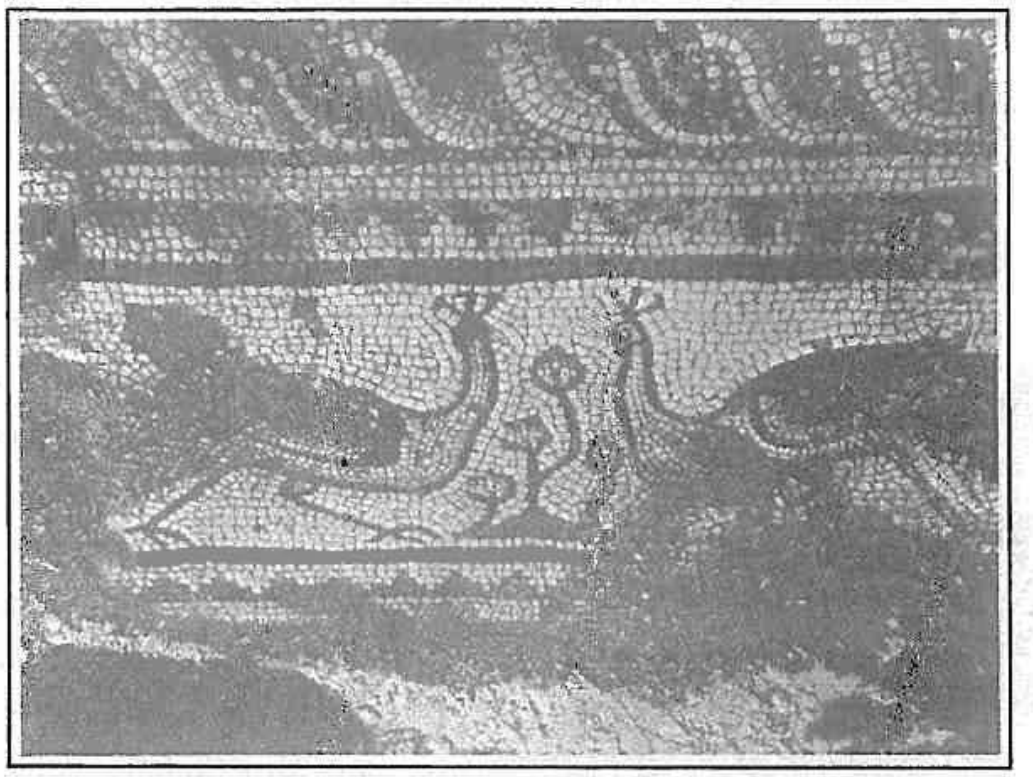

Εἰκ. 34. Παγώνια ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου της βασιλικης Ἔρεσου.

καλύπτει ὅλον σχεδὸν τὸ πλάτος τοῦ μέσου κλίτους (8.50) προχωρεῖ δὲ πρὸς ἀνα-

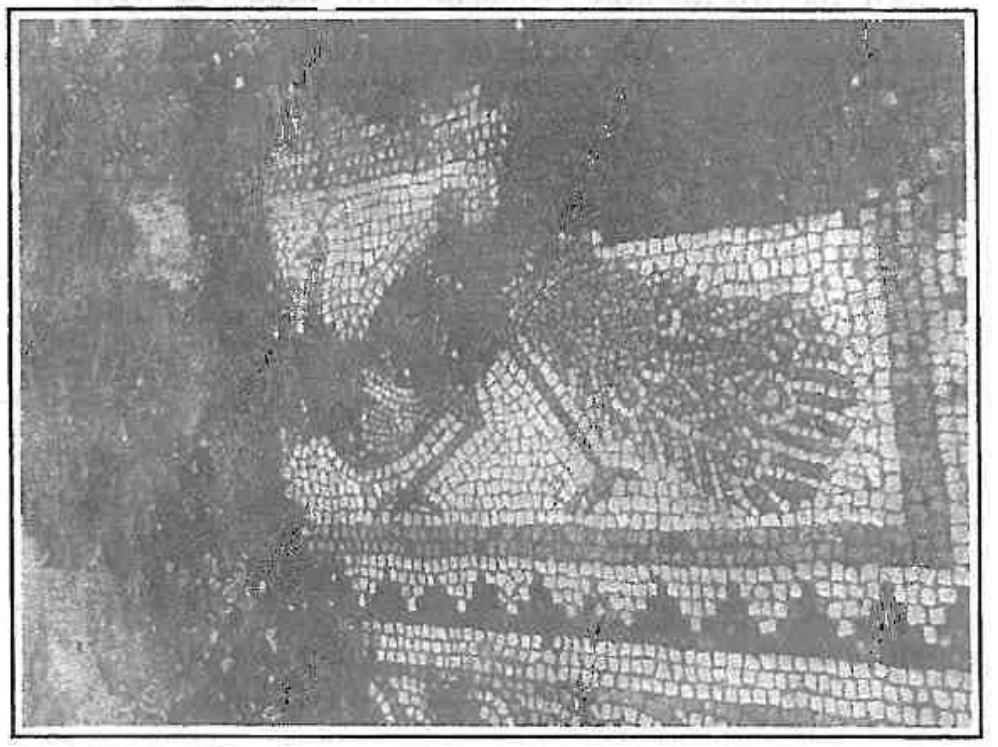

Εἰκ. 35. Παγώνιον ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ἔρεσοῦ.

τολὰς ἐπὶ 25 ὅλα μέτρα, τελευτῶν ἐκεῖ, ἔνθα πιθανώτατα ἤρχιζε τὸ πρεσβυτέριον (εἰκ. 30). Τὸ οὕτω σχηματιζόμενον μέγα, κλειστοῦ σχεδίου, ὀρθογώνιον φέρει ἐξω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τερικῶς, καὶ δὴ μόνον κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς του, ἀνὰ μίαν ταινίαν κοσμουμένην διὰ τετραφύλλων σχηματιζομένων διὰ τῆς τομῆς κύκλων. Ἐσωτερικῶς τῆς ταινίας ταύτης κατεσκευάσθη πλατὺ (1.05) συνεχὲς πλαίσιον ἐκ μαιάνδρων τοποθετημένων κατ' ἀραιὰς ἀποστάσεις, οὕτως ὥστε νὰ καταλείπωνται μεταξύ των ὀρθογώνια σχήματα, κατὰ δὲ τὰς γωνίας τετράγωνα. Καὶ οἱ μὲν μαίανδροι πληροῦνται δι' ἁλυσοειδοῦς διακοσμήσεως, τὰ γωνιαῖα τετράγωνα διὰ πτηναρίων ἐπιστρεφόντων τὴν κεφαλὴν καὶ τέλος τὰ ὀρθογώνια — πλὴν δύο, ἅτινα φέρουσιν ἐπιγραφὰς — κοσμοῦνται ἕκαστον διὰ δύο ὡραιοτάτων παγωνίων σπευδόντων νὰ ραμφίσωσι τοὺς μεταξὺ αὐτῶν ἀναφυομένους ἐπὶ μακρῶν μίσχων καρποὺς (εἰκ. 34 καὶ 35). Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι τῆς συνθέσεως ταύτης τὸ ἀληθὲς σχέδιον καὶ ἡ ζωηρὰ κίνησις τῶν παγωνίων, ἐξαιρομένων ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν ἁρμονικωτάτων χρωματισμῶν τῶν ἐκ κιτρίνων καὶ ἰωδῶν ψηφίδων οὐρῶν καὶ τῶν λιγυρῶν πρασίνων ἢ κυανολεύκων λαιμῶν των. Τοιαῦτα ζεύγη παγωνίων ἔχομεν ἐν ὅλῳ δέκα τρία βλέποντα δὲ πάντα πρὸς τὰ ἔξω ἤτοι πρὸς τὰ ἄκρα κλίτη. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν εἰκονιζομένων ἐνταῦθα παγωνίων εἶναι ἐνδεικτικὸς τῆς ἀγάπης, ἣν ἔτρεφε πρὸς τὸ ἐξόχως διακοσμητικὸν τοῦτο θέμα ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἀποδίδουσα ταὐτοχρόνως εἰς αὐτὸ καὶ συμβολικὴν σημασίαν. Ὄντως, ὡς ὁ περὶ τὸ 400 μ. Χ. ἀκμάσας Αὐγουστῖνος ῥητῶς ἀναφέρει (De civitate Dei LXXI, 4) ὁ ταὼς ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ὡς τὸ σύμβολον τῆς ἀθανασίας. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Ρωμαῖοι εἶχον χρησιμοποιήσει τὸ παγώνιον εἰς τοὺς αὐτοκρατορικούς των τάφους, ὡς σύμβολον τῆς ἀποθεώσεως τῶν αὐτοκρατόρων των, πιθανώτατα ἐπειδὴ παρ' ἀρχαίοις τὸ κρέας τοῦ ταὼ ἐθεωρεῖτο σχεδὸν

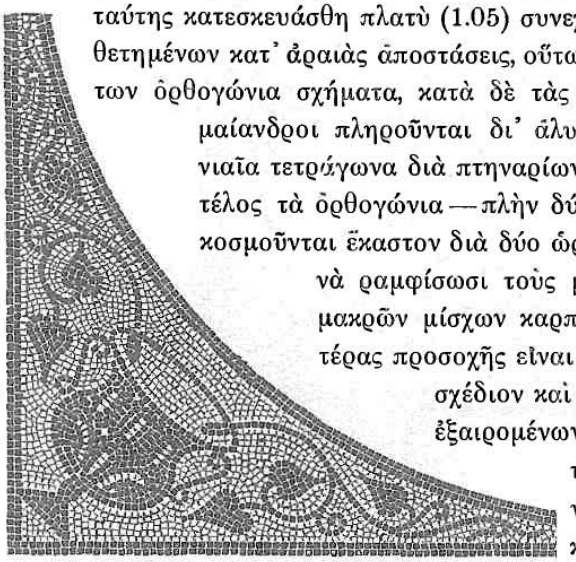

Εἰκ. 36. Κάνθαρος μετὰ ὀρπήκων καὶ κισσοφύλλων.

Εἰκ. 37. Γιρλάνδα μετὰ βοτρύων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

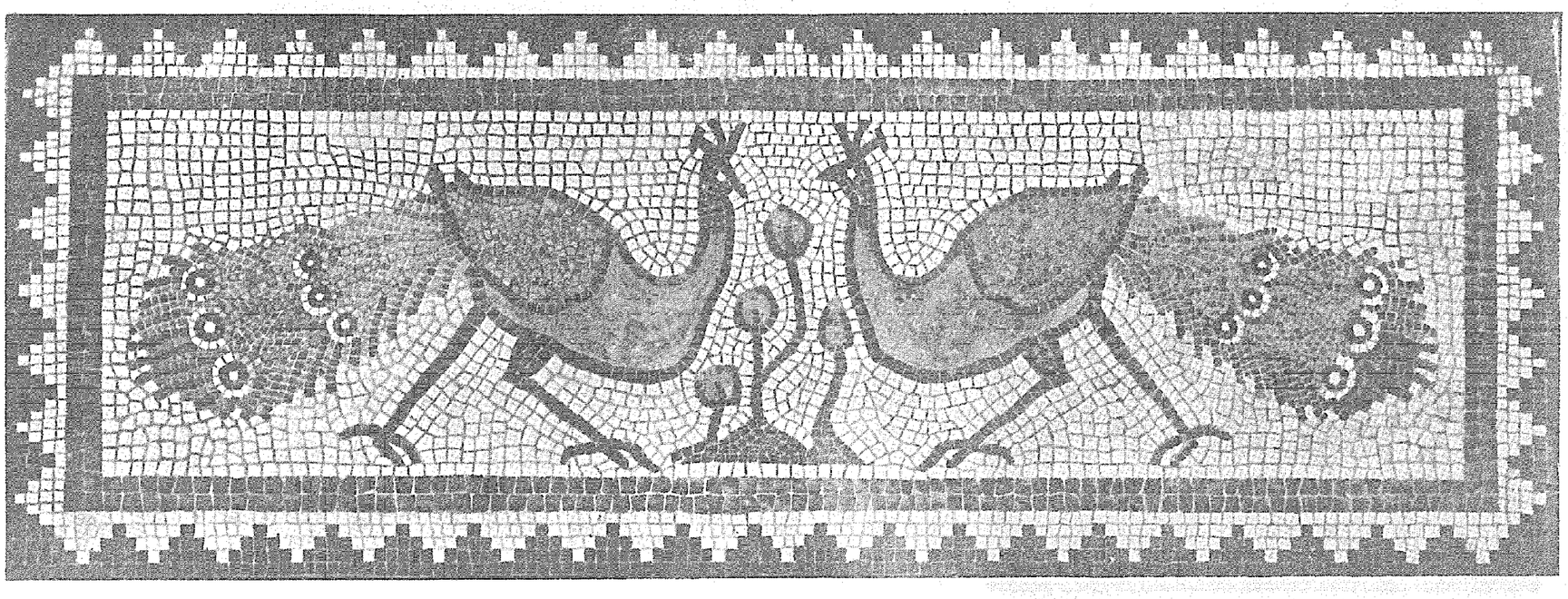

ΠΑΓΩΝΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΨΗΦΙΔΩΤΟΥ ΔΑΠΕΔΟΥ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΕΡΕΣΟΥ

(ὅρα σελ. 34)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἄφθαρτον. Χρῆσιν τῶν παγωνίων ἔκαμον οἱ Χριστιανοὶ ἤδη ἐν ταὶς Κατακόμβαις, ἔνθα ταῦτα ἁπαντῶσι ἐζωγραφημένα[1], ἀργότερον δ' εἰς τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ εἰς τὰ ἀνάγλυφα θωράκια. Πολὺ συχνὰ δ' εἰκονίζονται ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ δύο παγώνια ἑκατέρωθεν μεγάλου κανθάρου (ὡς εἴδομεν ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ὑψηλομετώπου ἀνωτ. σελ. 26 καὶ ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ τρίτῃ ἐνταῦθα δημοσιευομένῃ βασιλικῇ Ἀφεντέλλη) ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἴτε πίνουσι εἴτε ραμφίζουσι τοὺς ἐκφυομένους ἀπὸ τοῦ ἀγγείου βότρεις. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἡ παράστασις αὕτη εὑρίσκεται ἐν τῷ ἱερῷ βήματι τῶν βασιλικῶν, δικαιοῦται τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὄντως ὑποδηλοῖ τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἐκλεκτῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας.

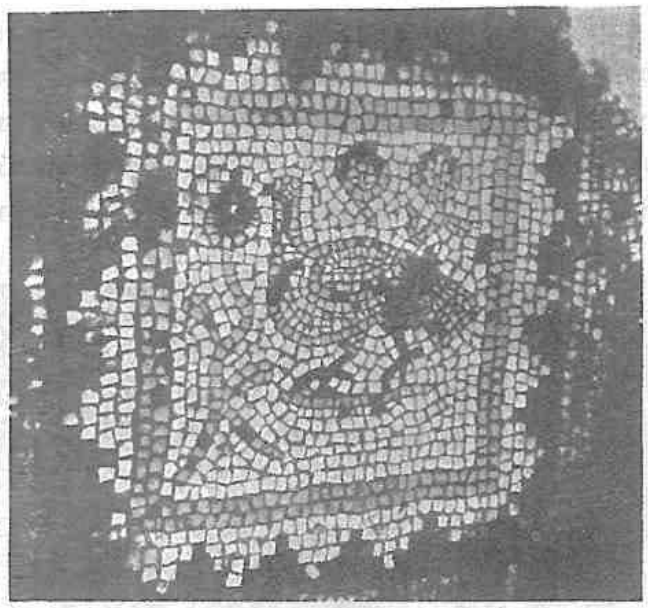

Εἰκ. 38. Πέρδιξ ψηφιδωτοῦ δαπέδου βασιλικῆς Ἐρεσοῦ.

Ἡ ἐντὸς τοῦ περιγραφέντος λαμπροῦ πλαισίου περιλαμβανομένη ἐπιφάνεια διαιρεῖται δι' ἐγκαρσίων ζωνῶν εἰς ὀρθογώνια καὶ τετράγωνα τμήματα, ἅτινα θὰ περιγράψω ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ πλησιεστέρου πρὸς τὴν βασίλειον πύλην. Τοῦτο ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον εἶναι δὲ ὁλόκληρον πεπληρωμένον διὰ τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «συριακοὶ τροχοὶ» κοσμήματος, ὅπερ συναντῶμεν καὶ εἰς ρωμαϊκῶν χρόνων ψηφιδωτὰ δάπεδα. Τὰ μεταξὺ τῶν κόμβων τοῦ κοσμήματος τούτου

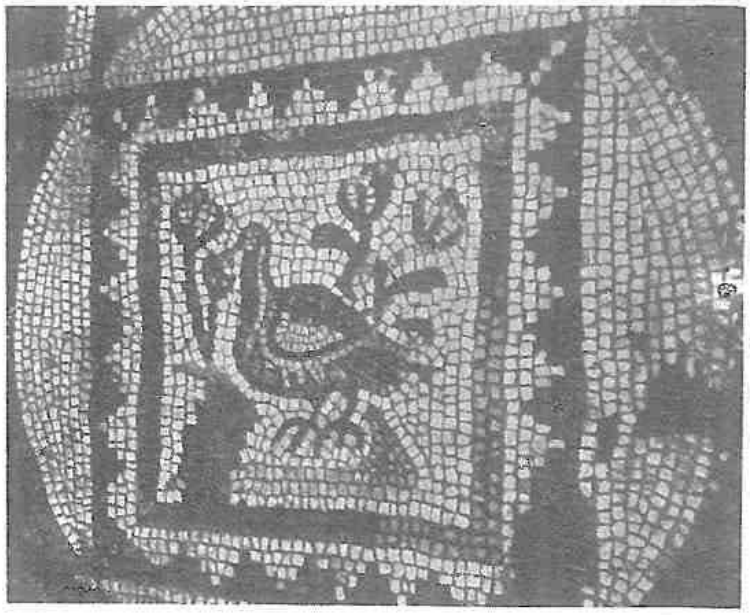

Εἰκ. 39. Πέρδιξ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ἐρεσοῦ.

[1] Ὅρα προχείρως ***Wulff:*** Altchristliche und byzantinische Kunst I πίν. IV.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κενὰ πληροῦνται διὰ σταυροειδοῦς κοσμήματος (πίν. II). Τὸ ἀμέσως ἑπόμενον διάχωρον (ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸ αἱ κατωτέρω δημοσιευόμεναι ἐπιγραφαὶ) ἔχει σχῆμα τετράγωνον, ὅπερ φέρει ἐγγεγραμμένον κύκλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται κυκλοτερῶς διατεταγμένοι 8 μικρότεροι ἐφαπτόμενοι ἀλλήλων κύκλοι πληρούμενοι ἀνὰ δύο διὰ τοῦ αὐτοῦ γεωμετρικοῦ κοσμήματος (πίν. II) συνήθους καὶ εἰς ρωμαϊκὰ ψηφιδωτά[1]. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κύκλων τούτων κόσμημα εἶναι δυστυχῶς ἐντελῶς κατεστραμμένον. Αἱ μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ τετραγώνου καὶ τοῦ μεγάλου κύκλου γωνίαι εἶναι πεπληρωμέναι διὰ διαγωνίως τεθειμένων ἀγγείων — καν-

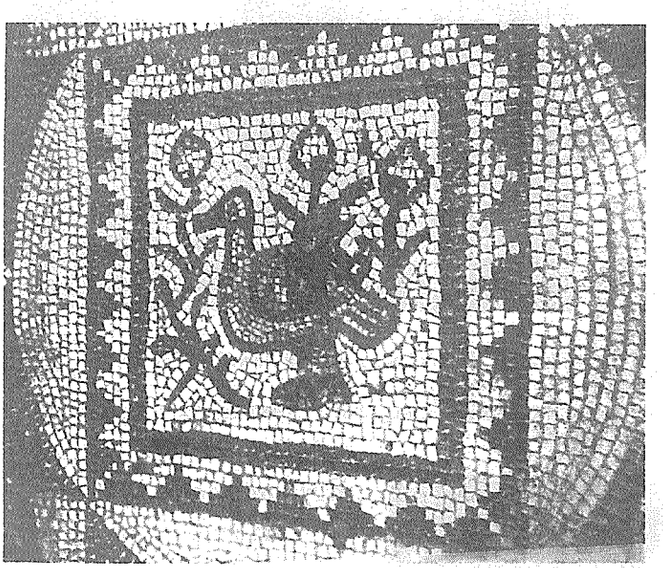

Εἰκ. 40. Νῆσσα (;) ψηφιδωτοῦ δαπέδου βασιλικῆς Ἐφεσοῦ.

θάρων — ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκφύονται πολλαπλοῖ φυλλοφόροι πλόκαμοι (εἰκ. 36). Ὁ κάνθαρος ἦτο ἀγαπητὸν διακοσμητικὸν θέμα τῆς ρωμαϊκῆς τέχνης, ἁπαντῶν συχνάκις ἐπὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ σαρκοφάγων[2]. Ἀλλὰ καὶ εἰς ψηφιδωτὰ δάπεδα ἐπαύλεων ρωμαϊκῶν χρόνων συχνάκις εἰκονίζεται ὁ κάνθαρος ἄνευ μὲν κληματίδων ἤδη ἐν Πομπηΐᾳ, μετὰ δὲ κληματίδων ἢ κισσοφύλλων ἐν Περγάμῳ[3], Ρώμῃ[4], Trier[5], Βόννῃ[6] καὶ Οὐθίνῃ[7] (Uthina) κλπ. πρὸ τοῦ Γ΄ μ. Χ. αἰῶνος. Τοποθετεῖται δὲ συνήθως ὁ κάνθαρος εἰς τὰ δάπεδα διαγωνίως, ὡς ἐνταῦθα (εἰκ. 36). Πλουσιωτάτην δ᾽ ἀνάπτυξιν ἔλαβεν ὁ μετὰ κληματίδων κάνθαρος εἰς ρωμαϊκὰ ψηφιδωτὰ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς, ἔνθα ἐπὶ τῶν νατουραλιστικῶς διαμορφωμένων καὶ πολλαπλῶς διακλαδουμένων[1] ἑκατέρωθεν τοῦ ἀγγείου κληματίδων ἐπικάθηνται πτηνὰ καὶ ἑρωτιδεῖς[8]. Τὸ θέμα δ᾽ ἀκριβῶς τοῦτο, ἀφαιρέσασα τοὺς

---

[1] Ὅρα π. χ. ὅμοια κοσμήματα ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς ἐν τῷ πρ. βασιλικῷ κήπῳ Ἀθηνῶν ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως, περὶ ἧς ὅρα ***Ussing:*** Bulletino dell Instituto 1846, 177.

[2] ***A. Schober*** Römische Grabsteine 173.

[3] Athenische Mitteilungen XXXII 1907 πίν. XVI (Οἰκία Ὑπάτου Ἀττάλου).

[4] ***Nogara,*** Mosaici antichi πίν. XVII.

[5] ***Wilmowsky,*** Römische Mosaiken aus Trier πίν. IV.

[6] Rheinische Heimatsblätter 1924, 331.

[7] ***Gauckler*** Musée de Sousse πίν. VI.

[8] ***Gauckler*** Monuments Piot III, 1896 πίν. XXI. (Ἔπαυλις Λαβηρίων).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐρωτιδεῖς, ἐπανέλαβε συχνάκις ἀργότερον ἡ χριστιανικὴ τέχνη, ἀποδώσασα καὶ εἰς αὐτὸ συμβολικὴν σημασίαν [1].

Τὸ περιγραφὲν δεύτερον διάχωρον ἀκολουθεῖ σειρὰ τεσσάρων ἐγκαρσίων ζωνῶν, ὧν ἡ πρώτη φέρει ἀντὶ κοσμήματος τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἀφιερωτοῦ — περὶ ἧς κατωτέρω — ἡ δευτέρα καὶ ἡ τετάρτη γιρλάνδαν μετὰ βοτρύων (εἰκ. 37), θέμα παρουσίαζον, ὅσον ἀφορᾷ τὸν σχηματισμὸν τῶν φυλλωμάτων, ζωηρὰν ὁμοιότητα πρὸς ἀνάλογα θέματα ἐπὶ κοπτικῶν ἀναγλύφων [2] καὶ ὑφασμάτων καὶ τέλος ἡ τρίτη σειρὰν συριακῶν τροχῶν πληρουμένων διὰ τετραφύλλων.

Τὰς ζώνας ἀκολουθεῖ ἕτερον μέγα τετράγωνον διάχωρον, ὅπερ ἐν τῷ μέσῳ μὲν φέρει τετράγωνον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ δωρητοῦ πέριξ δ' αὐτοῦ, κυκλοτερῶς διατεταγμένα, ὀκτὼ ἄλλα μικρότερα τετράγωνα καὶ τέσσαρας ρόμβους κατὰ τὰς διαγωνίους (πίν. II). Ἡ τοιαύτη διάταξις ἰδιάζει εἰς μωσαϊκὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν τετραγώνων κοσμημάτων κατώρθωσα νὰ διακρίνω μόνον τὸ τῶν τεσσάρων (κλεὶς τοῦ Σολομῶντος)· διότι τῶν λοιπῶν ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένη. Τὰ μεταξὺ τῶν τετραγώνων ὑπολειπόμενα τρίγωνα πληροῦνται τὰ μὲν διὰ τριῶν κισσοφύλλων (πίν. 11) τὰ δὲ διὰ πελτοειδοῦς κοσμήματος [3].

Τὸ περιγραφὲν διάχωρον χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἀμέσως ἀνατολικώτερον κειμένου διὰ ζώνης φερούσης τὸ αὐτὸ μετὰ βοτρύων κόσμημα (εἰκ. 37), περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω. Τέλος τὸ ἄκρον ἀνατολικὸν διάχωρον, φέρον ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ δωρητοῦ, διαιρεῖται εἰς εἴκοσι τετράγωνα φέροντα ἐγγεγραμμένους κύκλους, ἐντὸς τῶν ὁποίων πάλιν εἶναι ἐγγεγραμμένα ἄλλα μικρότερα τετράγωνα πλαισιοῦντα παραστάσεις πτηνῶν — περδίκων (εἰκ. 39 καὶ 40) καὶ νησσῶν (εἰκ. 41) εἰκονιζομένων μεταξὺ καρποφόρων μίσχων. Ἡ τέχνη τῶν παραστάσεων τούτων εἶναι πολὺ κατωτέρα τῆς τῶν παγωνίων τοῦ μεγάλου πλαισίου. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς παραστάσεως πτηνῶν ἐντὸς πλαισίων, τοῦτο ἀπαντᾷ συνηθέστατα καὶ εἰς ρωμαϊκῶν ἐπαύλεων δάπεδα [4].

---

[1] Πβλ. καὶ τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον μωσαϊκὸν τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη, ὡς καὶ τὰ τοῦ Ἁγίου Κυριακοῦ Ἀγκῶνος, Νικοπόλεως κλπ.

[2] Π. χ. πρὸς τὸ ὑπ' ἀρι(). 7334 τοῦ μουσείου τοῦ Καΐρου *Strzygowski* Koptische Kunst εἰκ. 85.

[3] Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πελτοειδοῦς κοσμήματος ὅρα *Zingerle* Osterr. Jahresh. XXI-XXII, 242.

[4] Πβλ. ψηφιδωτὸν ἐπαύλεως βασιλικοῦ κήπου Ἀθηνῶν κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ[1]

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ὀρθογώνιά τινα τμήματα τοῦ πλαισίου, τῶν ζωνῶν, καὶ αὐτῶν τῶν διαχώρων φέρουσιν, ἀντὶ διακοσμήσεως, ἐπιγραφὰς διὰ ψηφίδων, ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι γεγραμμέναι διὰ μεγάλων στοιχείων (ὕψους 0.20), ἄλλαι δὲ διὰ μικροτέρων (0.12).

Ἄρχομαι ἀπὸ τῆς πρὸ τῆς βασιλείου πύλης εὑρισκομένης, ἣν εὐθὺς προσέβλεπεν ὁ εἰσερχόμενος (εἰκ. 30, Α). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη καθ' ὃν χρόνον ἀπεκάλυψα αὐτὴν ἐσώζετο πολὺ ἀρτιώτερον ἢ ὅσον παρίσταται ἐν τῇ εἰκ. 42, ἣν ἔλαβον δύο ἔτη βραδύτερον (1928).

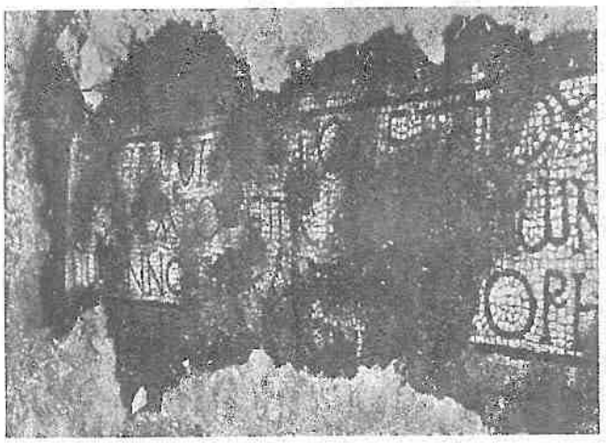

Εἰκ. 42. Ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ἐρεσοῦ.

Ἐπιγρ. 1 (εἰκ. 42). Διαστάσεις 2.50 × 0.88. Ὕψος γραμμάτων 0.13.

Ἐπληρώθη τὸ ἔργον ἐπὶ τοῦ
ἁγιωτάτου ἐπισκ[όπου] ἡμῶν
Ἰωάννου τοῦ καὶ κ[αρπ]οφορήσαντος.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι σπουδαιοτάτη· διότι βοηθεῖ ἡμᾶς εἰς τὸν χρονολογικὸν καθορισμὸν τῶν ψηφιδωτῶν καὶ ἄρα καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ. Ὄντως ὁ ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενος ἐπίσκοπος Ἰωάννης εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν γνωστῶν ἐπισκόπων Λέσβου, ὅστις φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο[2]. Γνωρίζομεν δ' ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὗτος παρεκάθησε εἰς τὴν Γ΄ ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικὴν Σύνοδον τοῦ 431 μ. Χ., ὁ δὲ ἀμέσως μετ' αὐτὸν γνωστὸς ἐπίσκοπος Λέσβου Φλωρέντιος ἀναφέρεται ὡς παρακαθήσας κατὰ τὸ ἔτος 451 εἰς τὴν Δ΄ ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Κατὰ ταῦτα τὰ ἡμέτερα μωσαϊκά, ὡς καὶ ὁ ναός, εἶναι ἔργα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Ε΄ μ. Χ. αἰῶνος. Πρὸς τοιαύτην δὲ χρονολογίαν ἀνταπο-

---

[1] Τὸ κείμενον τῶν ψηφιδωτῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἐρεσοῦ ἐδημοσιεύθη τὸ 1904 ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Δαβὶδ ἐν τῇ Ν. Ἡμέρᾳ τῆς Τεργέστης (ἀριθ. φύλλου 1565). Πλὴν δυστυχῶς παρῆλθεν ἐντελῶς ἀπαρατήρητος ἡ ἐν λόγῳ δημοσίευσις, τούτου δ' ἕνεκα ἀναδημοσιεύω τὰς ἐπιγραφὰς ἐνταῦθα προσθέτων μίαν ἀκόμη, ἥτις διέλαθε τὸν κ. Δαβὶδ (ὑπ' ἀριθ. 5) ἐπισυνάπτων δὲ καὶ τὰς ἀναγκαίας περὶ ἑκάστης σημειώσεις.

[2] ***Le Quien*** Oriens christianus τόμ. 1, 915 ***Mansi*** Concil. coll. 4, 1924 καὶ 1365 ***Gams*** Series Episcoporum, 1873 σελ. 449. Καταλόγους τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Λέσβου ἐδημοσίευσαν καὶ ὁ ***Ἀνθιμος Ἀλεξούδης*** ἐν Νεολόγῳ Κων/πόλεως ἔτους 1891 ἀριθ. φύλλου 6528, ὁ ***Σταυρος Καρυδώνης*** Τὰ ἐν Καλλονῇ Λέσβου μοναστήρια, Κων/πολις 1900 σελ. 217 καὶ τέλος ὁ ***Ε. Δράκος*** Ἐκκλησιαστικὰ Λέσβου, Ἀθῆναι 1898 καὶ Λεσβιακὰ 1899 τόμ. Β΄.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κρίνονται πλήρως ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ διακοσμητικὰ θέματα τῶν ψηφιδωτῶν, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι, ὡς εἴδομεν, ἀρχαία κληρονομία, ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ ὡραία μεγαλογράμματος τῶν ἐπιγραφῶν litteratura καὶ τέλος τὰ ἀρχαΐζοντα ὀνόματα — Τιμησίας, Τιμαγόρας, Ἀστερία, Ἰσίδωρος —, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς, ὡς κατιόντες θὰ ἴδωμεν.

Ἡ ἐπιγραφὴ περιλαμβάνει καὶ τὴν μετοχὴν ***κ[αρπ]οφορήσαντος.*** Τὸ ρῆμα καρποφορῶ ἁπαντῶν συχνάκις εἰς παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφὰς[1] σημαίνει προσφέρω δῶρα εἰς ναὸν ἢ κατασκευάζω τι ἰδίοις ἀναλώμασι. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Λέσβου Ἰωάννης προσέφερε καὶ ὑλικὴν ἢ ἄλλην συνδρομὴν πρὸς κατασκευὴν ἢ διακόσμησιν τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐρεσοῦ.

Εἰκ. 43. Ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ δαπέδου της βασιλικης Ἐρεσοῦ.

Ἐπιγρ. 2 (εἰκ. 43). Διαστάσεις 1.62×0.52. Ὕψος γραμμάτων 0.12. Εὑρηται δεξιὰ τῷ εἰσιόντι (εἰκ. 30, Β).

Ὑπὲρ εὐχῆς Τιμησίου κἄπαν
τος τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐποίησα
τὸ διάχωρον ἐκ τῶν τοῦ θεοῦ.

Ἡ ἀθησαύριστος λέξις ***διάχωρον*** σημαίνει ἀναμφιβόλως διαμέρισμα, τμῆμα. Ἡ αὐτὴ λέξις εὑρηται καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 4, 6 καὶ 7 ἐπιγραφὰς γραφομένη καὶ δει*ά*χωρον.

Ἐπιγρ. 3. Διαστάσεις 3.42×0.50. Ὕψος γραμμάτων 0.20. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κλίτους (εἰκ. 30, Γ).

Εὐξάμενος Ἰσίδωρος ἐψή
φωσα δειάχωρον ἓν.

Τὸ ρῆμα ***ψηφῶ*** σύνηθες· ψήφωσις δὲ λέγεται ἡ διὰ ψηφιδωτῶν στρῶσις.

[1] ***Grégoire:*** Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure I, 2 καὶ 3, εἰς ἃς παράβαλε τὰς ἐπιγραφὰς Mission de Phenicie 613, Izvjestija 8 σελ. 105 καὶ Βυζ. Χρον. 19 (1912) 153.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἐπιγρ. 4. Διαστάσεις 1.20×1.20. Ὕψος γραμμάτων 0.16. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ 3ου διαχώρου (εἰκ. 30, Δ).

Τιμαγόρας
πρεσβύτε
ρος καὶ οἰκο
νόμος ἐποί
ησα ἀπὸ καρ
ποφοριῶν.

Ἀπὸ καρποφοριῶν· δεδομένου ὅτι ὁ ἐπιμεληθεὶς τοῦ ὑπ᾽ ὄψει διαχώρου ἦτο ἱερεὺς θὰ σημαίνει βεβαίως «ἐκ προσφορῶν λαϊκῶν».

Εἰκ. 44. Ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ἐρεσοῦ.

Ἐπιγρ. 5 (εἰκ. 44). Διαστάσεις 1,40×0.80. Ὕψος γραμμάτων 0.095. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀνατολικοῦ διαχώρου (εἰκ. 30, Ε).

† Ἀστερία ὑπὲρ
σωτηρίας ἑμαυ-
τῆς καὶ παντὸς
τοῦ οἴκου μου ἐκ τῶ(ν)
τοῦ Θς παρέ[σχ]ον.

Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω διατηρηθεισῶν ἐπιγραφῶν ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἑξῆς δύο λίαν ἐφθαρμέναι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἐπιγρ. 6. Διαστάσεις 2.54 × 0.50. Ὕψος γραμμάτων 0.13.

† . . . . . διάκ[ονος εὐ]ξά
μεν[ος ὑπὲρ ἑαυτοῦ [κ]ἄπαν[τος το]ῦ οἴ
κου [μου ἐπ]οίησα τ[ὸ διάχ]ωρον.

Ἐπιγρ. 7. Διαστάσεις 1.50 × 1.20. Ὕψος γραμμάτων 0.16.

Ε[. . . . . πρε]σ
βύ[τερος ε]πύη
σα τὸ διά[χω]ρον.

Ἐκ τῶν ἄνω ἐπιγραφῶν καταφαίνεται, ὅτι τὸ ψηφιφωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐρεσοῦ κατεσκευάσθη διὰ συνδρομῆς πλειόνων προσώπων, κληρικῶν (ἐπίσκοπος Ἰωάννης ἀριθ. 1, πρεσβύτερος Τιμαγόρας ἀριθ. 4, ἄγνωστος πρεσβύτερος ἀριθ. 7, ἄγνωστος διάκονος ἀριθ. 6) καὶ λαϊκῶν (Τιμησίας ἀριθ. 2, Ἰσίδωρος ἀριθ. 3, Ἀστερία ἀριθ, 5), ὧν ἕκαστος ἀνέλαβε τὴν δαπάνην ἑνὸς τμήματος (διαχώρου). Τοιαῦται διὰ συμβολῶν πλειόνων προσώπων κατασκευαὶ δὲν εἶναι σπάνιαι εἰς παλαιοχριστιανικὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα [1]. Δεδομένης δὲ τῆς ἑνότητος καὶ τοῦ κλειστοῦ, ὅπερ παρουσιάζει τὸ σχέδιον τοῦ ἐξετασθέντος δαπέδου, συνάγομεν, ὅτι ἕκαστος δωρητὴς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ βαδίσῃ συμφώνως πρὸς προδιαγεγραμμένον γενικὸν σχέδιον, ἀναγράφων τὴν μνημονεύουσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπιγραφὴν παρὰ τὸ τμῆμα, ὅπερ δαπάναις του ἐξετέλεσε.

Ἐξαιρέσει τῆς ἀναφερούσης τὸν ἐπίσκοπον ὑπ᾽ ἀριθ. 1 ἐπιγραφῆς, αἱ λοιπαὶ εἶναι πᾶσαι εἰς πρῶτον πρόσωπον συντεταγμέναι — ἐποίησα, ἐψήφωσα, παρέσχον —, ἐν ᾧ εἰς τὰς δύο ἄλλας βασιλικὰς ὁ δωρητὴς μνημονεύεται εἰς τρίτον πρόσωπον — ἐψήφωσεν, ἐκέντησεν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι τέλος ἡ ἰσχὺς τῆς κλασσικῆς παραδόσεως, ἣν ἐμφανίζει τὸ ἐξετασθὲν ψηφιδωτὸν οὐ μόνον εἰς τὰ διακοσμητικά του θέματα, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ ἑρμηνευθῶσι καὶ ἐκ τοῦ κατ᾽ ἐξοχὴν συντηρητικοῦ χαρακτῆρος τῆς ψηφοθετικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ κύρια ὀνόματα, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι καθαρῶς ἐθνικὰ — Τιμησίας, Τιμαγόρας, Ἰσίδωρος, Ἀστερία — ἀποδεικνύοντα ἅπαξ ἔτι ὅτι ἡ ὕπαρξις ἐθνικῶν ὀνομάτων ἐν ἐπιγραφαῖς δὲν εἶναι πάντοτε ἐπαρκὴς ἀπόδειξις τῆς μὴ χριστιανικότητός των.

---

[1] ***Bertoli,*** Antichità d'Aquileja σελ. 340-341, ***De Rossi,*** Bulletino di archeologia cristiana 1875, 123 καὶ 1878, 31. ***Lenoir,*** Architecture monastique Paris 1852, Τόμ. 1 σελ. 245.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ ΕΡΕΣΟΥ

Πλὴν τῆς παρὰ τὸν Ἅγ. Ἀνδρέαν βασιλικῆς διεσώθησαν ἐν Ἐρεσῳ κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως, λείψανα δύο διαμερισμάτων παλαιοχριστιανικοῦ τινος κτηρίου, ἐστρωμένου διὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Τὸ σχέδιον τοῦ κτηρίου, εἰς ὃ τὰ εἰρημένα διαμερίσματα ἀνῆκον, δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ ἐξακριβωθῇ, διότι καλύπτεται ὑπὸ νεωτέρων οἰκημάτων. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἓν τῶν διαμερισμάτων ἡ διακόσμησις τοῦ δαπέδου παρουσιάζεται κυρίως γεωμετρικὴ ποικιλλομένη μόνον διὰ κισσοφύλλων καὶ καρπῶν ροιᾶς· εἰς δὲ τὸ ἄλλο παρουσιάζει

Εἰκ. 45. Ψηφιδωτὸν δάπεδον χριστιανικοῦ κτηρίου τῆς Ἐρεσοῦ.

θέματα διατεταγμένα κατὰ πλατείας ὁμοκέντρους ζώνας. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐξωτάτῃ τῶν ζωνῶν τούτων εἰκονίζονται «συριακοὶ τροχοὶ» (εἰκ. 45) φέροντες σταυροὺς ἐν τῷ κέντρῳ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ κυκλοτερεῖς φυλλοπλόκαμοι περιβαλλόντες ἀνὰ ἓν πτηνάριον (νῆσσαν;).

Τόσον ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ ἐξεταζομένου κτηρίου, ὅσον καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν φυλλοπλοκάμων παρουσιάζουσι ζωηρὰν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἀντίστοιχα στοιχεῖα τῶν ψηφιδωτῶν τῆς βασιλικῆς, πρὸς τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι, πιθανώτατα, σύγχρονα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν προορισμὸν τοῦ κτηρίου, περὶ τούτου οὐδὲν δύναμαι θετικὸν νὰ εἴπω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

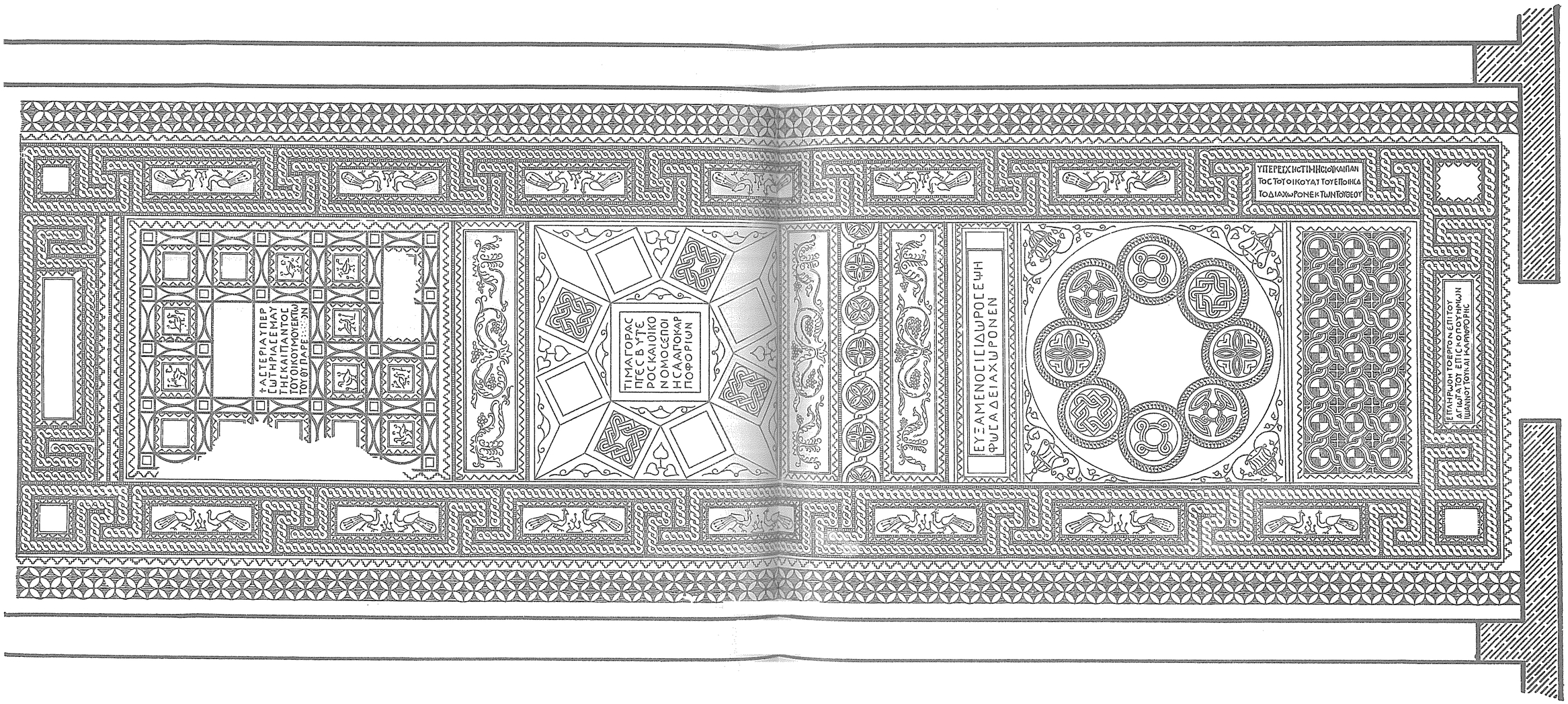

ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ ΔΑΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΕΡΕΣΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2026 11:10:26 EEST - 3.148.243.66

3. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΦΕΝΤΕΛΛΗ

Ἀκολουθῶν τις πρὸς δυσμὰς ἐπὶ 20 λεπτὰ τῆς ὥρας τὴν θαυμασίαν ἀμμουδιὰν τοῦ κόλπου τῆς Ἐρεσοῦ καὶ κάμπτων ἔπειτα πρὸς βορρᾶν, φθάνει μετ᾽ ὀλίγον εἰς τοποθεσίαν ὀνομασθεῖσαν ἀπὸ παλαιοῦ πιθανῶς ἀγροκτήμονος Ἀφεντέλλη. Ἐνταῦθα διεκρίνοντο ἀπὸ χρόνου μακροῦ λείψανα κατακεχωσμένων κτηρίων, θεωρουμένων ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἐρεσοῦ ὡς λειψάνων τοῦ «Σχολείου» τοῦ Ἐρεσίου φιλοσόφου Θεοφράστου. Τὸ 1926 ὁ συνάδελφος κ. Δημ. Εὐαγγελίδης, ἔφορος τότε τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀρχιπελάγους, ἐπεχείρησε, τῇ ὑποδείξει τῶν κατοίκων, διὰ τοῦ δημοδιδασκάλου κ. Γ. Χαβιαρίδου, ἔρευναν ἐντὸς τῶν εἰρημένων κτηρίων, ἥτις ἔφερεν εἰς φῶς εἰς βάθος 1.00 μ. τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μετὰ γεωμετρικῆς διακοσμήσεως. Ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ἐνδείξεως ταύτης ἐπεχείρησα τὸ 1927, προτροπῇ τοῦ αὐτοῦ φίλου, δοκιμαστικὴν σκαφὴν εἴς τινων μέτρων ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπόστασιν, ἀπεκάλυψα δ᾽ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας τὴν ἀψῖδα καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς παστοφόρια παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς[1], ἧς τὴν τελικὴν ἀνασκαφὴν ἐνήργησα, δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, κατὰ τὸ ἑπόμενον θέρος (1928) ἔχων πολύτιμον βοηθὸν τὸν τόσον προώρως ἀποθανόντα ἀρχιτεχνίτην Μιχαὴλ Ἀγγελικήν.

Τὰ πορίσματα τῆς ἐν λόγῳ σκαφῆς ἐκθέτω λεπτομερῶς κατωτέρω.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀφεντέλλη ἔχει ἐν κατόψει τὸ σχῆμα ἀντεστραμμένου ταῦ, οὗτινος τὴν μὲν ὁριζοντίαν κεραίαν ἀποτελεῖ ὁ νάρθηξ, τὴν δὲ κάθετον ὁ κυρίως ναὸς μετὰ τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 46).

Ὁ ***νάρθηξ*** ἐξέχων συμμετρικῶς κατὰ 7.25 μ. ἑκατέρωθεν τοῦ κυρίως ναοῦ ἔχει πλάτος μὲν (ἐξωτερικῶς) 6.30 μ., μῆκος δὲ 33.45. Καὶ πρὸς βορρᾶν μὲν περατοῦται ἐσωτερικῶς εἰς ἡμικυκλικὴν κόγχην ἐγγεγραμμένην ἐντὸς ὀρθογωνίου, πρὸς νότον ὅμως δὲν ἔχει κόγχην, ἴσως λόγῳ τῆς τοποθετήσεως ἐκεῖ πλαγίας θύρας.

Ἐξέχοντες νάρθηκες δὲν εἶναι ἄγνωστοι κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν[2], διαμορφούμενοι μάλιστα εἰς κόγχας κατ᾽ ἀμφότερα τὰ ἄκρα των[3].

---

[1] Βλέπε τὴν περὶ ταύτης βραχεῖαν ἀνακοίνωσίν μου ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. 3 (1928) σελ. 330.

[2] Νικόπολις, 1η Βασιλικὴ Δουμετίου ***Φιλαδελφεύς:*** Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1917 σελ. 49. Ραβέννα, Ἅγιος Ἀπολλινάριος in Classe ***Holtzinger:*** Altchr. und byzantinische Baukunst Leipzig 1909 εἰκ. 70.

[3] Γκιουλ-Μπακτσὲ ***Weber:*** Byz. Zeitschr. 1901, 570 = ***Strzygowski*** Kleinasien I σελ. 232 εἰκ. 230. Ὁμοίαν μετὰ διπλῶν κογχῶν διάταξιν φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὁ νάρθηξ τῆς κατὰ τὴν παραλίαν τῶν Κλαζομενῶν περιγραφομένης ὑπὸ τοῦ κ. ***Γ. Οἰκονόμου*** βασιλικῆς (Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1921 σελ. 71), ἣν ὅμως ὁ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

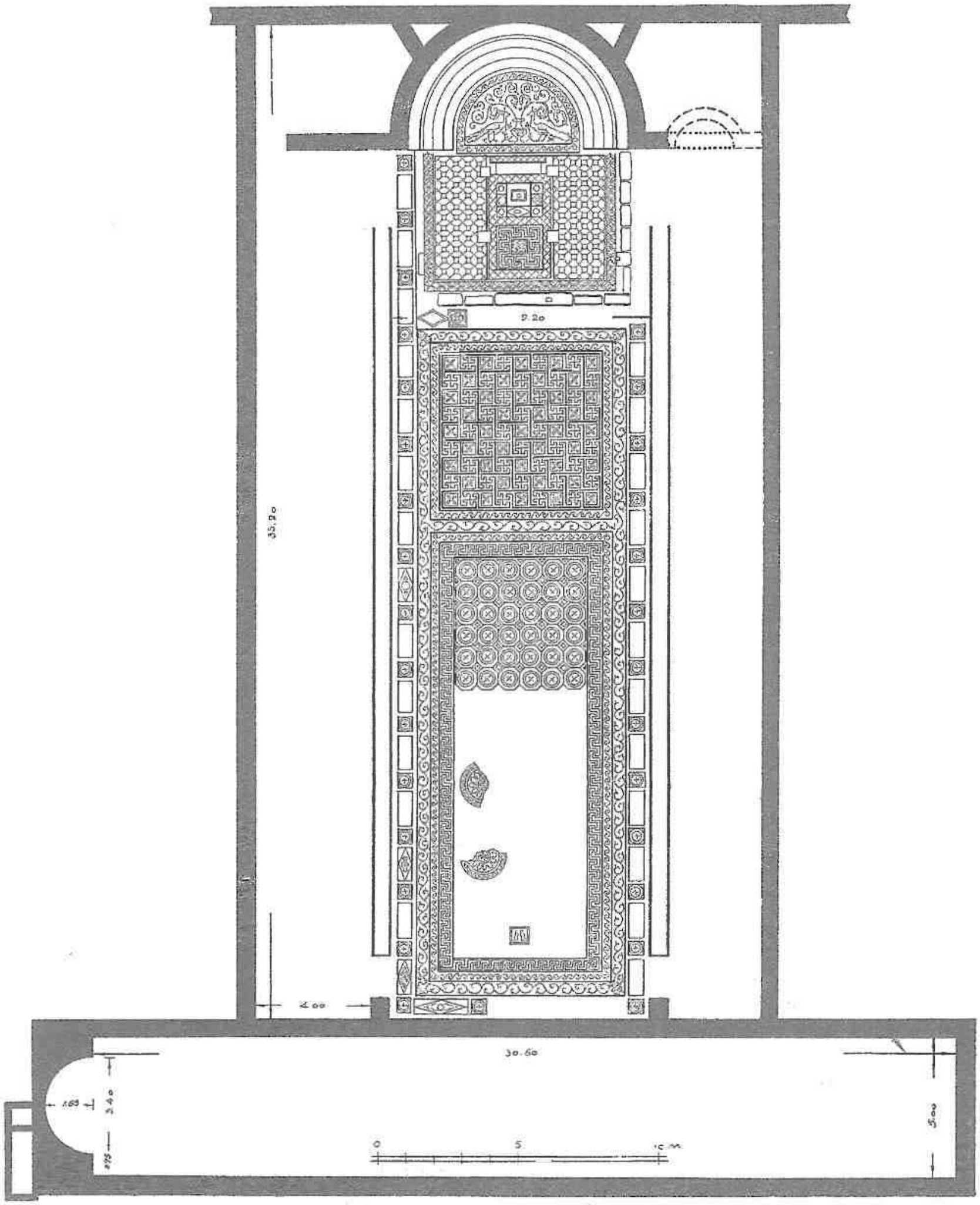

Εἰκ. 46. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἐπειδὴ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς διετηρήθησαν μόνον τὰ θεμέλια, ἀγνοοῦμεν πῶς ἐγίνετο ἡ εἰς αὐτὴν προσπέλασις.

Ὁ ***κυρίως ναός,*** πλάτους ἐξωτερικοῦ 19.15 καὶ μήκους 35.77, διαιρεῖται διὰ δύο παραλλήλων πρὸς τὸν μέγαν ἄξονα τοίχων εἰς τρία κλίτη, ὧν τὸ μὲν μέσον ἔχει πλάτος (ἀπὸ στυλοβάτου εἰς στυλοβάτην) 9.20, τὰ δὲ ἄκρα 4.00 μ. Οἱ ἐν λόγῳ τοῖχοι, ὑψούμενοι κατὰ 0.40 ὑπεράνω τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους, ἀπετέλουν τὸ ὑπόβαθρον τῶν χωριζουσῶν τὰ κλίτη κιονοστοιχιῶν, ὧν ὅμως οὔτε ὁ στυλοβάτης οὔτε τις κίων εὑρέθη κατὰ χώραν ἢ καὶ καθ᾽ ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἔχομεν λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα τὴν περίπτωσιν τῆς τοποθετήσεως τῶν κιονοστοιχιῶν ἐπὶ ὑψηλοῦ ὑποβάθρου, τῆς μεταξὺ τῶν κλιτῶν ἐπικοινωνίας γινομένης δι᾽ ἀνοιγμάτων ἀφεθέντων ἐπὶ τῶν τοίχων εὐθὺς μετὰ τὰς παραστάδας τοῦ δυτικοῦ τοίχου (εἰκ. 46). Ἀνάλογα δ᾽ ἀνοίγματα θὰ ὑπῆρχον ἀναμφιβόλως

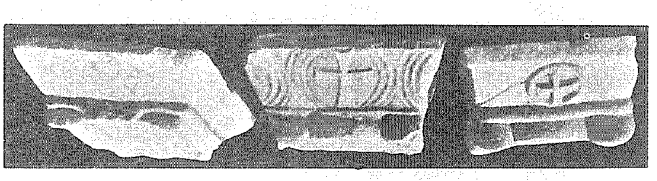

Εἰκ. 47. Ἰωνικὰ μετ᾽ ἐπιθήματος κιονόκρανα τῶν κιονοστοιχιῶν.

καὶ παρὰ τὰς παραστάδας τοῦ ἱεροῦ, ὡς ἐν Ὑψηλομετώπῳ (εἰκ. 1). Πλὴν δυστυχῶς τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τοίχου κατεστράφη, ὡς μ᾽ ἐβεβαίωσαν, κατὰ τὴν ὑπὸ Χαβιαρίδου γενομένην δοκιμαστικὴν σκαφήν.

Μεγάλη εἶναι ἡ σύλλησις, ἣν ὑπέστησαν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τῶν κιονοστοιχιῶν μέλη. Τὰ μόνα διατηρηθέντα λείψανα αὐτῶν εἶναι:

α΄) Τρεῖς ἰωνικαὶ μετὰ πλίνθου βάσεις (ὕψ. 0.34), εἰλημμέναι ἐξ ἀρχαίου κτηρίου. Μία τούτων φέρει κατὰ τὸ μέσον τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν της ἐγκοπὴν πρὸς ὑποδοχὴν θωρακίου (διαστύλου).

β΄) Τρία λευκοῦ λίθου ἰωνικὰ μετὰ συμφυοῦς κολουροπυραμιδοειδοῦς ἐπιθήματος κιονόκρανα (εἰκ. 47) ἐργασίας ἀμελοῦς, ἡμιτελῆ δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα· διότι καὶ αἱ στροφαὶ τῶν ἑλίκων των εἶναι ἀδήλωτοι, καὶ οἱ ἐχῖνοι των ἀκόσμητοι· μόνον δ᾽ αἱ πρὸς τὸ μέσον κλῖτος βλέπουσαι στεναὶ πλευραὶ τῶν ἐπιθημάτων των εἶναι κεκοσμημέναι μὲ διάφορον ἑκάστη κόσμημα. Οὕτω ἐφ᾽ ἑνὸς μὲν

ἐρευνήσας δὲν χαρακτηρίζει ὡς βασιλικὴν ἀλλὰ θεωρεῖ ὡς ἰδιωτικόν τι ρωμαϊκὸν κτήριον. Τόσον ὅμως ἐκ τῆς διατάξεως ὅσον καὶ ἐκ τῶν θεμάτων, ἅτινα εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν αὐτοῦ δαπέδων (φύλλα κισσοῦ, παγώνια ἑκατέρωθεν κρατῆρος κλπ.), συνάγεται μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι τὸ περιγραφόμενον κτήριον εἶναι πράγματι χριστιανικὴ βασιλική.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐπιθήματος παρίσταται σταυρὸς ἰσοσκελὴς ἐντὸς ἐξέργου κυκλοτεροῦς πλαισίου (εἰκ. 47 δεξιά), ἐπὶ ἄλλου ἑξάφυλλος ρόδαξ χαρακτὸς ἐντὸς ὁμοίου κυκλικοῦ πλαισίου (εἰκ. 47 ἀριστερά), ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου ἔξεργος λατινικὸς σταυρὸς φέρων ἑκατέρωθεν παραλλήλους τοξοειδεῖς γλυφάς, ὧν αἱ μὲν εἶναι πρὸς τὸν σταυρόν, αἱ δὲ πρὸς τὰς ἀκμὰς τοῦ ἐπιθήματος ἐστραμμέναι (εἰκ. 47 ἐν τῳ μέσῳ).

Τὸ ὁλικὸν ὕψος τῶν κιονοκράνων ποικίλλει ἀπὸ 0.24 μέχρι 0.26. Καὶ τῆς ἄνω δὲ τοῦ ἐπιθήματος ἕδρας αἱ διαστάσεις κυμαίνονται ἀπὸ 0.46×0.78 μέχρι

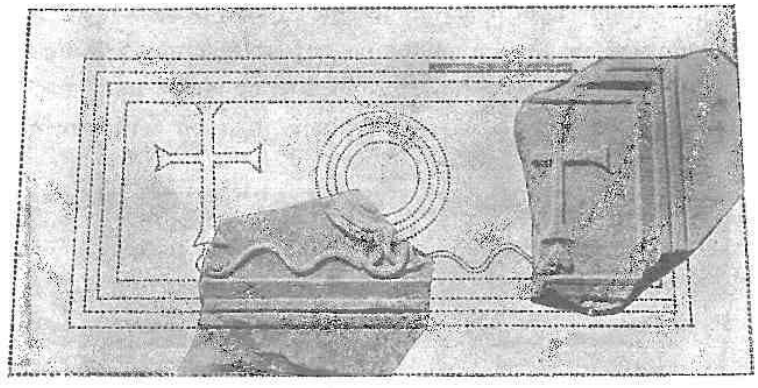

Εἰκ. 48. Θωράκιον τῶν κιονοστοιχιῶν.

$0{\cdot}52 \times 0.84$. Ἡ ὕπαρξις ὀρθογωνίων ἐπιθημάτων ὑποδηλοῖ σαφῶς, ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων κενὰ ἐγεφυροῦντο διὰ τόξων.

Λόγῳ τῆς μεγάλης σπάνιος ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν δὲν δύναταί τις νὰ ἀποφανθῇ ἂν ὑπῆρχεν ἢ οὔ ἄνω ὄροφος (γυναικωνίτης). Ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν κιόνων, οὓς ἔφερεν ἑκάστη κιονοστοιχία δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν ἀπ᾽ εὐθείας ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου, διότι οὗτοι εἶναι, ὡς εἴπομεν, τελείως κατεστραμμένοι. Ἐμμέσως ὅμως δυνάμεθα νὰ τὸν εὕρωμεν τῇ βοηθείᾳ ἀναγλύφου θωρακίου, ὅπερ, λόγῳ τοῦ μεγάλου μήκους του, μόνον εἰς τὰ μεσοκιόνια δύναται νὰ ἀνήκῃ. Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀναγλύφου, ὅπερ εἶναι κατ᾽ ἀμφοτέρας αὐτοῦ τὰς παρειὰς γεγλυμμένον καὶ σώζεται σήμερον εἰς δύο τεμάχια, παρίσταται τὸ σύνηθες θέμα τοῦ στεφάνου μετὰ τῶν εἰς κισσόφυλλα καταληγόντων ὀρπήκων ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἵστανται σταυροὶ (εἰκ. 48). Τὰ δύο τεμάχια, διασώζοντα ἑκάτερον ὅ,τι ἐλλείπει ἐκ τοῦ ἄλλου μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ πραγματικὸν μῆκος τῆς πλακὸς 1.85 μ. Ἐὰν δ᾽ εἰς τοῦτο προσθέσωμεν 0.35, ἤτοι μίαν διάμετρον κιόνων, εὑρίσκομεν ὡς μεταξόνιον διάστημα 2.25. Ἀφ᾽ ἑτέρου τοῦ ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος μέχρι τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος μήκους ὄντος 30.80 μ., ἂν ἀφαιρέσωμεν τὰ πλάτη δύο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἑκατέρωθεν παραστάδων [1] ἤτοι 2×0.80, εὑρίσκομεν ὑπόλοιπον 29,20, ὅπερ εἶναι ἀκριβὲς πολλαπλάσιον τοῦ ὑπολογισθέντος μεταξονίου. Κατὰ ταῦτα ἐφ' ἑκάστης κιονοστοιχίας ὑπῆρχον δώδεκα ἐν ὅλῳ κίονες μεταξὺ τῶν παραστάδων, ἤτοι ἀριθμὸς συνηθιζόμενος εἰς τὰς μεγάλας ἑλληνιστικὰς βασιλικάς [2].

Τὸ ***ἱερὸν*** εἶναι καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν Ὑψηλομετώπῳ, ἐγκεκλεισμένον ἐντὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀρθογωνίου ἀποτελεῖται δ' ἐκ τῆς ἐν τῷ μέσῳ ἡμικυκλικῆς ἁψῖδος — ἥτις ἐνταῦθα ἐφάπτεται τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβάλλοντος ὀρθογωνίου — καὶ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς πενταπλεύρων χώρων, τῶν παστοφορίων. Ἵνα δὲ μὴ δημιουργηθῶσιν ἐν τοῖς χώροις τούτοις λίαν ὀξεῖαι γωνίαι κατὰ τὴν συνάντησιν ἁψῖδος καὶ ἀνατολικῆς πλευρᾶς, κατεσκευάσθησαν δύο μικροὶ ἀκτινοειδῶς περίπου βαίνοντες τοῖχοι, δι' ὧν ἀπεκόπησαν καὶ ἠχρηστεύθησαν οἱ δύο ἑκατέρωθεν τῆς κορυφῆς τῆς ἁψῖδος μικροὶ τριγωνικοὶ χῶροι (εἰκ. 46).

Καὶ τὸ μὲν ἡμικύκλιον τῆς ἁψῖδος ἦτο ἐμπρὸς ἀνοικτόν, ἐν ᾧ τουναντίον τὰ παστοφόρια χωρίζονται τῶν πλαγίων κλιτῶν διὰ τοίχων, ἐφ' ὧν ἀφίνονται ἀνὰ μία θύρα παρὰ τὴν συνάντησιν αὐτῶν μὲ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ὀρθογωνίου (εἰκ. 46). Κατὰ τὴν πρώτην σκαφὴν (1927) εἶχον εὕρει ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ νοτίου παστοφορίου τὰ θεμέλια μικρᾶς δευτερευούσης ἁψῖδος, ἅτινα κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀπεδείχθησαν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν ἁψιδα τοῦ ἱεροῦ μικροῦ μεταγενεστέρου παρεκκλησίου ἱδρυθέντος ἐπὶ τμήματος τοῦ νοτίου κλίτους. Ὅτι δὲ ἦτο μεταγενεστέρα ἡ μικρὰ αὕτη ἁψὶς ἀπεδείχθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐθεμελιώθη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπὶ τοῦ ἐντὸς τοῦ νοτίου παστοφορίου εὑρισκομένου πεζουλίου, ὅμοιον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται καὶ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ αὐτοῦ παστοφορίου.

Σημειοῦμεν ἐν τέλει, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ συνεχίζεται πρὸς Β. καὶ πρὸς Ν. πιθανῶς πρὸς σχηματισμὸν προσηρτημένων βοηθητικῶν χώρων (κατηχουμένων ἢ σχολείων, ἢ οἰκημάτων κληρικῶν) οἷα συχνὰ ἀνευρίσκονται εἰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικάς, ἀναφέρονται δὲ καὶ ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τοῦ ἱεροῦ κατεσκευάσθη ἐσωτερικῶς ὁμόκεντρος τοῖχος διατεταγμένος κλιμακοειδῶς εἰς ἑδώλια [3] (σύνθρονον) (εἰκ. 49). Εἶναι δ' ὁ τοῖχος

---

[1] Ἡ ἀνατολικὴ ὡς εἴπομεν, κατεστράφη κατὰ τὴν παλαιοτέραν σκαφικὴν ἔρευναν.

[2] Πβλ. βασιλικάς: Παναγίας Ἀχειροποιήτου ἐν Θεσσαλονίκῃ (***Diehl, Le Tourneau, Saladin*** Les monchret. de Salonique πίν. III), Ἁγ. Ἀπολλιναρίου in Classe τῆς Ραβέννης ***Holtzinger,*** Altchristliche und byzantinische. Baukunst[2] εἰκ. 70 κλπ.

[3] Ὅμοια ἡμικυκλικὰ ἑδώλια (σύνθρονα) ὑπάρχουσιν οὐ μόνον εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς ναοὺς Ἁγ. Εἰρήνης Κων/πόλεως ***George*** The church of St Eirene πίν. 1, 4, 5, καὶ Κατωπολιανῆς Πάρου ***Jewell and Hasluck*** The church of our Lady of the hundred doors πίν. 1 ἀλλὰ διετηρήθησαν καὶ εἰς πολλοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς ἀκόμη ναοὺς τῆς Ἑλλάδος. Συνήθης ἐπίσης εἶναι ἡ διάταξις τοῦ συνθρόνου εἰς παλαιοχριστιανικοὺς ναοὺς τῆς Ἰταλίας (Torcello, Grado κλπ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

οὗτος τοποθετημένος εἰς ἀπόστασιν 0.40 ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς παρειᾶς τῆς ἁψῖδος, οὕτως, ὥστε νὰ καταλείπεται μεταξὺ ἡμιδακτυλιοειδὴς διάδρομος, πλάτους 0.40 καὶ ὕψους 1.00. Ὁ διάδρομος οὗτος θὰ ἐσκεπάζετο βεβαίως διὰ πλακῶν, αἵτινες

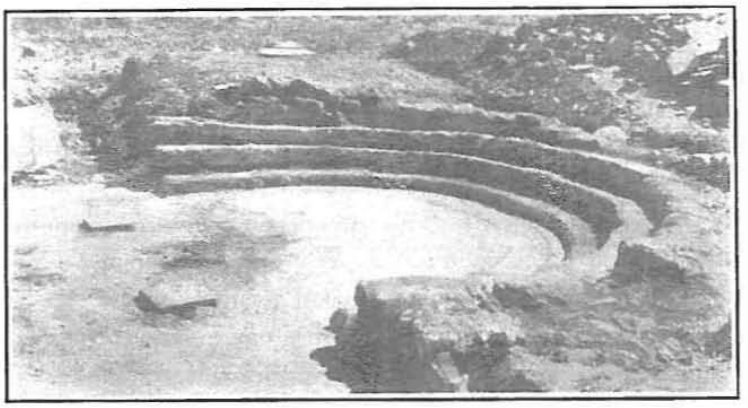

Εἰκ. 49. Ὄψις τοῦ συνθρόνου ἀπὸ ΝΔ.

εἰσδύουσαι εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἁψῖδος θὰ ἐσχημάτιζον τὸ κάθισμα τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς τῶν βαθμίδων (εἰκ. 50). Ἔχομεν κατὰ ταῦτα ἐνταῦθα μικρογραφίαν τῆς μετὰ ἡμικυκλικοῦ διαδρόμου διατάξεως, ἥτις ἀπαντᾷ ἐν Ἁγ. Εἰρήνῃ Κ/πόλεως

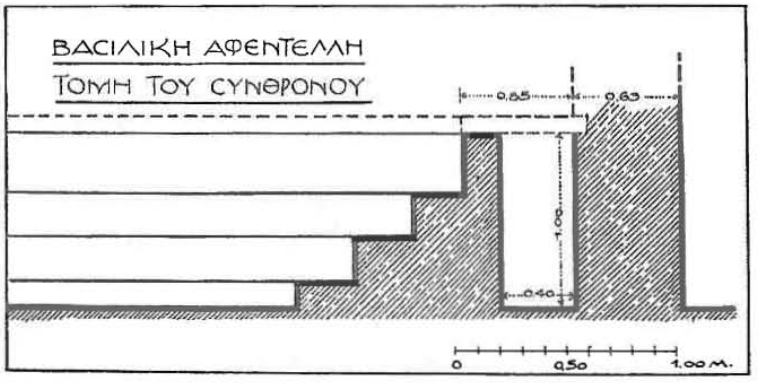

Εἰκ. 50. Τομὴ τοῦ συνθρόνου.

καὶ εἰς τὰς ἐν μορφῇ ἀνυψωμένου βήματος ἁψῖδας ἀμφοτέρων τῶν βασιλικῶν τῆς Νικοπόλεως[1], μὲ ταύτην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐνταῦθα μὴ οὔσης δυνατῆς, λόγῳ τοῦ μικροῦ πλάτους, τῆς ἐν τῷ διαδρόμῳ κυκλοφορίας, αἱ πρὸς τὸν ναὸν ἔξοδοι

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1916 σελ. 34, Πρακτ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1929.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

αὐτοῦ εἶναι ἐκτισμέναι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδένα λειτουργικὸν σκοπὸν ἐξεπλήρου ἐνταῦθα ὁ διάδρομος εἶναι πιθανὸν ὅτι κατεσκευάσθη ἁπλῶς χάριν οἰκονομίας ὑλικοῦ.

Αἱ σειραὶ τῶν ἐδωλίων εἶναι ἐν συνόλῳ τέσσαρες ἢ μᾶλλον τρεῖς, διότι ἡ κατωτάτη, οὖσα λίαν χαμηλὴ (0.15), πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἁπλῆ βαθμίς. Τῶν δὲ ἀμέσως ἑπομένων δύο τὸ μὲν ὕψος εἶναι 0.25, τὸ δὲ πλάτος 0.35. Τέλος τῆς ἀνωτάτης τὸ μὲν ὕψος ἦτο 0.35 τὸ δὲ πλάτος 0.85 ἐπιτρέπον τὴν ἐπ᾽ αὐτοῦ τοποθέτησιν καὶ κινητῶν ξυλίνων θρόνων. Ἰδιαιτέρα δ᾽ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἡμικυκλίου διάταξις χάριν τοποθετήσεως ἀρχιερατικοῦ θρόνου δὲν παρατηρεῖται ἐνταῦθα.

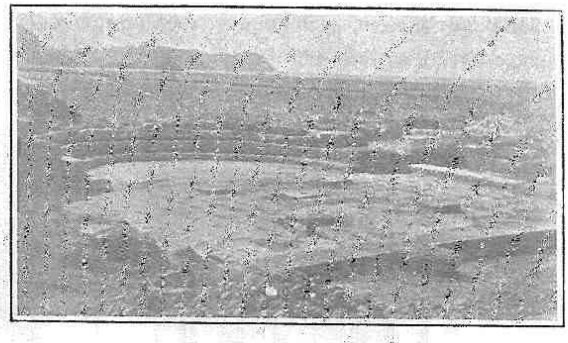

Εἰκ. 51. Ὄψις τοῦ στυλοβάτου τοῦ τέμπλου ἀπὸ ΒΔ.

Εὐθὺς πρὸ τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ ἱεροῦ εἶχε κατασκευασθῇ ὀρθογωνίου σχήματος ***τέμπλον*** ἀποχωρίζον τὸ πρεσβυτέριον ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ναοῦ. Κατὰ χώραν διετηρήθησαν οἱ ἀποτελοῦντες τὸν στυλοβάτην τοῦ παραφράγματος κανονικοὶ πωρόλιθοι, ἐξέχοντες τοῦ ἐδάφους κατὰ 0.20 (εἰκ. 51) καὶ φέροντες ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας τόρμους γομφώσεως τῶν πεσσίσκων καὶ θωρακίων, ἅτινα ἐσχημάτιζον τὸ τέμπλον. Εὐτυχῶς τῶν μελῶν τούτων εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἱκανά, ἐρριμμένα πάντα παρὰ τὸν μνημονευθέντα στυλοβάτην. Καὶ οἱ μὲν πεσσίσκοι (εἰκ. 52) τετράγωνοι τὴν διατομὴν (0.26×0.27) ἔχουσιν ὕψος 1.00 μ. καὶ φέρουσι κατὰ μὲν τὰς ἐλευθέρας κατακορύφους αὐτῶν παρειὰς ἀβαθεῖς γλυφὰς ἐν σχήματι πλαισίου (εἰκ. 52),

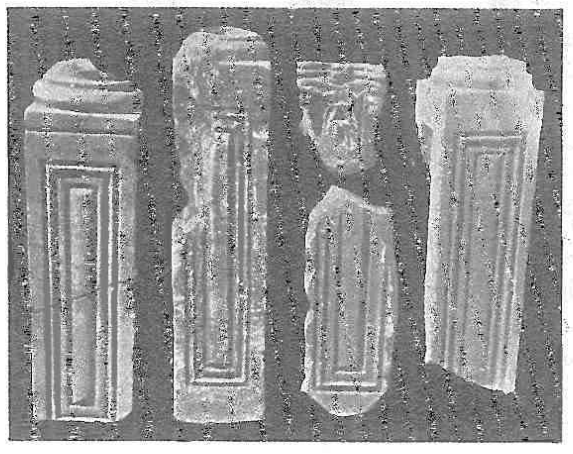

Εἰκ. 52. Πεσσίσκοι τοῦ τέμπλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κατὰ δὲ τὴν ἄνω ἕδραν συμφυᾶ ἰωνικὴν βάσιν, ἐξ οὗ καὶ συνάγομεν, ὅτι ἐστήριζόν ποτε ἐπιβαίνοντας κιονίσκους. Ὄντως δ' εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν αὐτῶν πρὸ τοῦ ἱεροῦ χωμάτων κιονίσκοι ἀρράβδωτοι, μετὰ μειώσεως καὶ ἐντάσεως, ὕψους ὁλικοῦ 1.30 μ. καὶ διαμέτρου (0.17) προσαρμοζομένης πρὸς τὴν τῶν ἰωνικῶν ἐπὶ τῶν πεσσίσκων βάσεων, μετὰ συμφυῶν δὲ κορινθιακῶν κιονοκράνων λίαν ἐπιμεμελημένης ἐργασίας. Δύο τῶν ἐν λόγῳ κιονοκράνων παρίστανται εἰς τὰς εἰκόνας 53 καὶ 54. Τὸν κάλαθόν των, χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ κορμοῦ διὰ παχείας σπείρας,

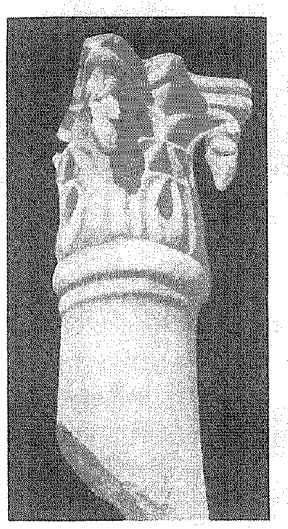

Εἰκ. 53. Κιονίσκος τοῦ τέμπλου.

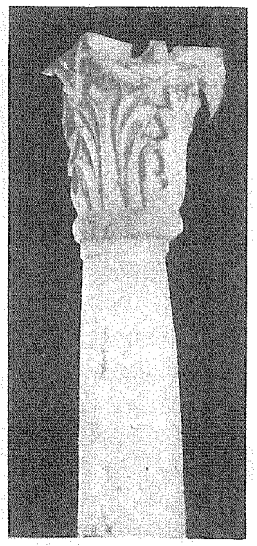

Εἰκ. 54. Κιονίσκος τοῦ τέμπλου.

καλύπτουσι τέσσαρα ἐν ὅλῳ φύλλα αἰχμηρᾶς ἀκάνθου, ὧν ἀνὰ ἓν εἶναι τοποθετημένον ὑφ' ἑκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ ἰσχυρῶς κοιλοπλεύρου ἄβακος. Τὰ φύλλα ταῦτα ἀνακαμπτόμενα ὑπὸ τὰς ἀτροφικὰς ἕλικας, αἵτινες προβάλλουσι κάιωθεν τῶν γωνιῶν τοῦ ἄβακος μετασχηματίζονται εἰς κρεμαμένους κώνους (εἰκ. 53), ἐν ᾧ αἱ πλάγιαι αἰχμαί των συναντώμεναι μετὰ τῶν γειτονικῶν τονίζουσι τὸν κατακόρυφον τοῦ κιονοκράνου ἄξονα συνεχιζόμενον καὶ ἐπὶ τῆς γωνιώδους ἀποφύσεως, ἣν φέρει ἐν τῷ μέσῳ ἑκάστη τῶν πλευρῶν τοῦ ἄβακος.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν κιονοκράνων ὑπάρχουσι τόρμοι γομφώσεως μαρτυροῦντες ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων κενὰ ἐγεφυροῦντο δι' ἐπιστυλίων, ὧν ὅμως δὲν εὑρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς οὐδὲν τεμάχιον. Τὰ δὲ μεταξὺ τῶν πεσσίσκων κενὰ ἐφράσσοντο δι' ἀμφιγλύφων θωρακίων (ὕψους 0.88 - 0.90 καὶ πάχους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

0.08 - 0.10) συναρμοζομένων πρὸς τοὺς πεσσίσκους τῇ βοηθείᾳ ὀρθογωνίων ἐγκοπῶν, ἃς φέρουσιν οὗτοι κατὰ τὰς πλαγίας πλευράς των.

Ἐκ τῶν θωρακίων τοῦ τέμπλου (τῶν ἄλλως δρυφάκτων ἢ καὶ καγκέλλων καλουμένων) εὑρέθησαν δύο μὲν σχεδὸν ἀκέραιαι πλάκες, ἱκανὰ δ' ἄλλων τεμάχια. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τῶν ἀκεραίων ἐλαξεύθη τὸ γνωστὸν φολιδωτὸν κόσμημα (εἰκ. 55) — παλαιὰ ρωμαϊκὴ κληρονομία [1] — οὐχὶ ὅμως διάτρητον, οἷον τὸ συναντῶμεν ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Ὀλυμπίας. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῆς αὐτῆς πλακὸς εἰκονίσθη

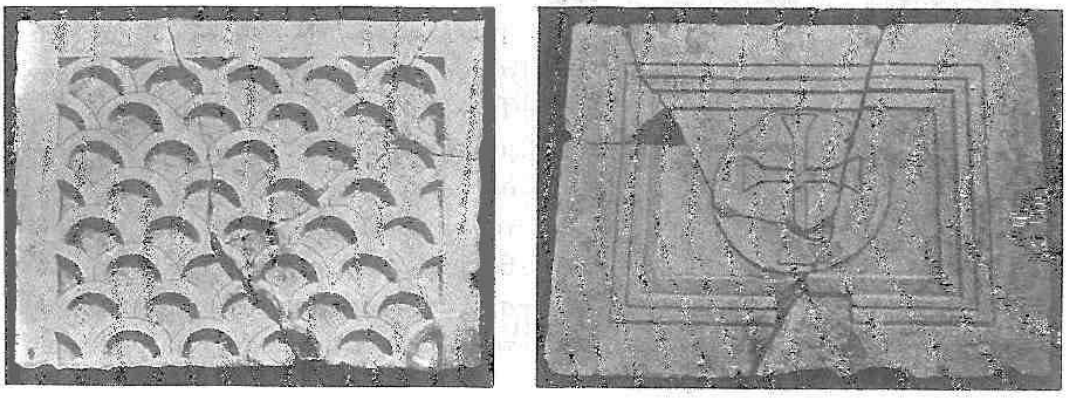

Εἰκ. 55 καὶ 56. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις θωρακίου τοῦ τέμπλου.

λατινικὸς (ἀνισοσκελὴς) σταυρὸς ἐντὸς κύκλου περιβαλλομένου ὑπὸ πολλαπλῶν ὀρθογωνίων πλαισίων (εἰκ. 56).

Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας πλακὸς (εἰκ. 57) ἐλαξεύθησαν τρία ἀλλεπάλληλα τετράγωνα φέροντα φύλλα κατὰ τὰς γωνίας τοποθετημένα δ' οὕτως, ὥστε ἡ μία των διαγώνιος νὰ ἵσταται κατακόρυφος. Ἐκ τούτων τὸ ἐξώτατον εἶναι πάλιν ἐγγεγραμμένον ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου τῶν μεταξὺ καταλειπομένων τριγώνων πληρουμένων διὰ τριγωνικῶν πλαισίων. Τὸ περιγραφὲν «ρομβοειδὲς» θέμα εἶναι λίαν σύνηθες κατὰ τὸν 5ον μάλιστα δὲ τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα, ἀπαντῶν ἔν τε τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ Κων/πόλεως καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη [2].

Ἐκ δὲ τῶν θραυσμάτων θωρακίων τέσσαρα συναποτελοῦσι δύο διατεμνόμενα τετράγωνα περιβάλλοντα τέσσαρα σταυροειδῶς διατεταγμένα τρίφυλλα (εἰκ. 58 ἄνω ἐν τῷ μέσῳ). Ἄξια σημειώσεως ἐπίσης τυγχάνουσι καὶ δύο τεμάχια ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τῶν ὁποίων (εἰκ. 58 δεξιὰ) σώζεται τμῆμα τῆς κάτω κεραίας σταυροῦ

---

[1] Πβλ. τὰ Rostra τοῦ ἐν Ρώμῃ τόξου τοῦ Κωνσταντίνου.

[2] Βλέπε τὰ σχετικὰ παραδείγματα ἐν τῇ περὶ τῶν Βλαχερνῶν τῆς Ἠλείας μελέτῃ μου Ἀρχ. Ἐφημ. 1923 σελ. 11.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

βαίνοντος ἐπὶ κύκλου (θέμα συνηθιζόμενον τὸν 5ον κυρίως αἰῶνα), ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου στέφανος ἐξ ἐσχηματοποιημένων φύλλων δάφνης (εἰκ. 58 ἀριστερά), προερχόμενος ἀναμφιβόλως ἐκ θωρακίου τῆς μορφῆς, ἣν εὕρομεν ἐν Ὑψηλομετώπῳ [1].

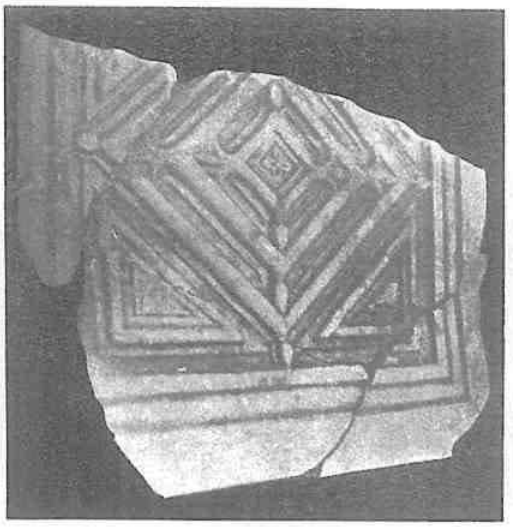

Εἰκ. 57. Θωράκιον τοῦ τέμπλου.

Κατέχοντες τὰς διαστάσεις ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ στυλοβάτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν πεσσίσκων, θωρακίων καὶ κιόνων τοῦ τέμπλου δυνάμεθα ν' ἀποκαταστήσωμεν αὐτὸ γραφικῶς, ὡς ἡ εἰκὼν 59 δεικνύει ἤτοι μὲ ἓξ ἐν ὅλῳ κίονας κατὰ τὴν πρόσοψιν καὶ τέσσαρας πλάκας θωρακίων. Τὸ διὰ τὴν Ὡραίαν Πύλην καταλειπόμενον κενὸν προκύπτει τότε 1.30 μ. Κατὰ δὲ τὰς πλαγίας πλευρὰς αἱ διαστάσεις τοῦ στυλοβάτου ἐπιτρέπουσι τὴν τοποθέτησιν πέντε μὲν πεσσίσκων ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς (συνυπολογιζομένων καὶ τῶν γωνιαίων) τεσσάρων δὲ θωρακίων. Ἂν δὲ κατὰ τὰ πλάγια ὑπῆρχον εὐθὺς μετὰ τὰς γωνίας θύραι, ὡς ἀλλαχοῦ (βασιλικὴ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου), δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω. Πάντως δύο θύραι εὐθὺς παρὰ τὰς γωνίας εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχον· διότι μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων πεσσίσκων εἷς, φέρων ἐγκοπὰς κατὰ δύο συνεχομένας αὐτοῦ πλευράς, μαρτυρεῖ σαφῶς, ὅτι παρὰ τὴν ἑτέραν τῶν γωνιῶν τοῦ τέμπλου δὲν ὑπῆρχε θύρα.

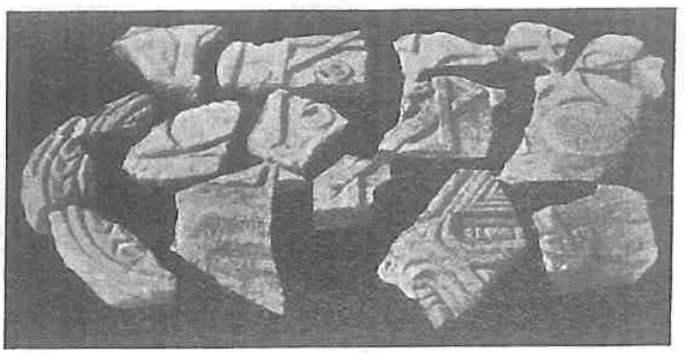

Εἰκ. 58. Θραύσματα θωρακίων.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἐν σχήματι πεῖ τέμπλου ἀπεδείχθη διὰ τῶν ἐσχάτως εὑρεθεισῶν βασιλικῶν, ὅτι δὲν ἦτο ἀσύνηθες κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Τὸ ἐπανευρίσκομεν πράγματι ἐλεύθερον μὲν ἤτοι μὲ τὰ πλάγια σκέλη ἐντὸς τοῦ ἐγκαρσίου ἢ τοῦ μεσαίου κλίτους εἰς τὰς βασιλικὰς Λοκρίδος [2], Ἁγχιά-

[1] Βλ. ἀνωτέρω σελ. 22 (εἰκ. 24 καὶ 25).

[2] *Orlandos* Byzantion Τόμ. V σελ. 208.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

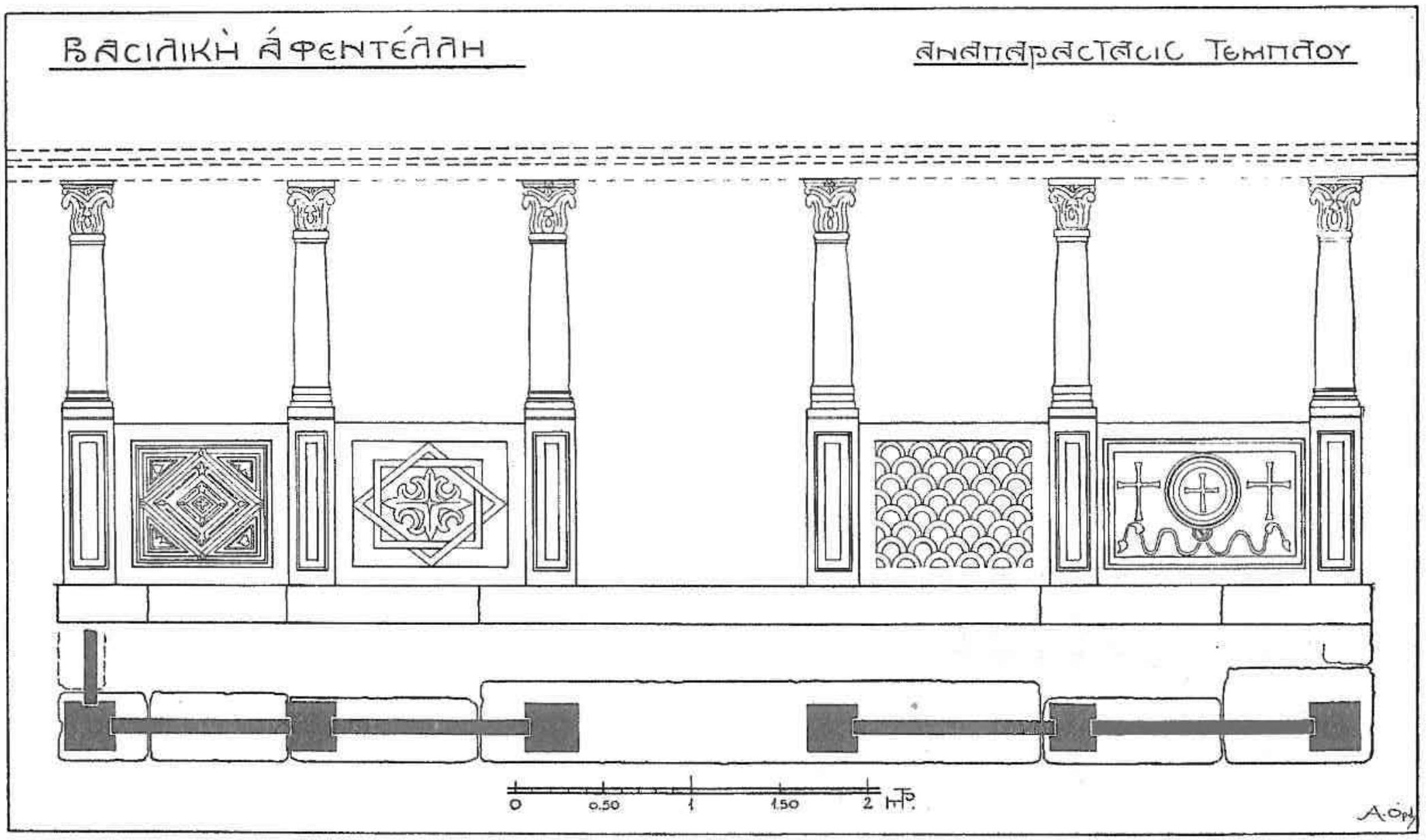

Εἰκ. 59. Ἀναπαράστασις τῆς προσόψεως τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη.

λου[1] (Ακαὶ Β) Στόβων[2], Θάσου καὶ Νικοπόλεως (Β), μὲ τὰς πλαγίας δὲ πλευράς του τοποθετημένας ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦκλίτους εἰς τὰς βασιλικὰς Γλυφάδας[3], Δωδώνης[4], Salona[5] κλπ. Συνήθης δ' ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τῶν πεσσίσκων προσθήκη κιονίσκων, οὓς συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς Salona[6], Γλυφάδας[7] καὶ Νικοπόλεως Β. Πρόβλημα μόνον παραμένει τοῦτο, ἂν εἰς τὰ τέμπλα τῆς πρώτης κατηγορίας, εἰς ἃ ὑπάγεται καὶ τὸ ἐξεταζόμενον, ὑπῆρχον κίονες καὶ ἐπὶ τῶν πεσσίσκων τῶν πλαγίων πλευρῶν ἢ ἂν ἡ χρῆσις αὐτῶν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν πρόσοψιν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας. Τὸ ζήτημα θὰ ἐλύετο ὁριστικῶς ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐκδοχῆς ἐὰν εὑρίσκοντο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πεσσίσκοι μετὰ συμφυῶν βάσεων κιόνων πλείονες τῶν ἕξ, οὓς ἔφερεν ἡ πρόσοψις. Μὴ εὑρεθέντων ὅμως εἰμὴ τεσσάρων μόνον πεσσίσκων (εἰκ. 50) θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναγάγωμεν τὴν πιθανωτέραν λύσιν στηριζόμενοι ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν ἐνδείξεων. Καὶ πρῶτον ἡ μετὰ πλαγίων κιονοστοιχιῶν λύσις παρουσιάζει τὸ μειονέκτημα ὅτι, ἐπειδὴ αἱ πλάγιαι πλευραὶ τοῦ τέμπλου συναντῶσι τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἁψῖδος εἰς ἣν θέσιν ἀντιστοιχεῖ ἐσωτερικῶς ὁ διάδρομος (εἰκ. 46) οἱ ἄκροι κίονες καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ἐπιστύλια, εὑρισκόμενα εἰς ὕψος 2.50 ἤτοι πολὺ ὑψηλότερον τῶν πλακῶν, αἵτινες σχηματίζουσι τὴν ἄνω σειρὰν τῶν ἐδωλίων, δὲν θὰ εἶχον ποῦ νὰ ἀκκουμβήσουν καὶ θὰ ἴσταντο τρόπον τινὰ μετέωροι. Ἀπὸ αἰσθητικῆς λοιπὸν ἀπόψεως ἡ μετὰ πλαγίων κιονοστοιχιῶν λύσις εἶναι ἀσυμβίβαστος[8]. Ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη τὴν δευτέραν ἐκδοχήν, καθ' ἣν δηλ. κίονες ὑπῆρχον μόνον κατὰ τὴν πρόσοψιν, ἐν ᾧ κατὰ τὰ πλάγια ὑπῆρχον μόνον πεσσίσκοι μετὰ θωρακίων. Ἐν μιᾷ μόνον περιπτώσει ἡ λύσις αὕτη εἶναι ἀνεκτή· ἂν δηλ. ἡ πρόσοψις τοῦ τέμπλου προεκτεινομένη ἑκατέρωθεν συναντᾷ κίονα (ἢ πεσσὸν) τῶν μεγάλων κιονοστοιχιῶν, ὁπότε διὰ τῆς προεκτάσεως τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ τέμπλου ἐπέρχεται ὀργανική πως σύνδεσις αὐτοῦ μετὰ τῶν μεγάλων κιονοστοιχιῶν, παραμένουν δ' ὄπισθεν ὡς δευτερεύουσαι πλέον ἄξιαι τὰ πλάγια χαμηλὰ θωράκια.

Ἂς ἴδωμεν τώρα ἂν ὁ ὅρος οὗτος πληροῦται εἰς τὰ σωζόμενα ἐλεύθερα τέμπλα — διότι εἰς τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας πάντοτε πληροῦται[9] καὶ εἶναι τοῦτο

---

[1] ***Σωτηρίου*** Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας Ἀρχ. Ἐφημ. 1929 πίν. Β καὶ εἰκ. 155.

[2] ***R. Egger*** Die städtische Kirche von Stobi Öst. Jahr. XXIV εἰκ. 26.

[3] ***Ὀρλάνδος*** Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1930 τόμ. 5 σελ. 259 εἰκ. 1.

[4] ***Εὐαγγελίδης*** Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τοῦ 1929.

[5] ***Brönsted-Dyggve*** Recherches à Salone Copenhague 1928 πίν. IV καὶ εἰκ. 240.

[6] Ἔνθ' ἀνωτ. εἰκ. 62.

[7] ***Ὀρλάνδος*** Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν τόμ. 5 σελ. 267.

[8] Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Β τῆς Νικοπόλεως, ἔνθα αἱ πλάγιαι πλευραὶ τοῦ τέμπλου συναντῶσι τὰ χαμηλὰ βάθρα τῶν θρόνων τῶν ἱερέων.

[9] Πβλ. τὸ τέμπλον τῆς ἐν Torcello βασιλικῆς παρὰ ***Holtzinger*** Altchristliche und byzantinische Architektur εἰκ. 107.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

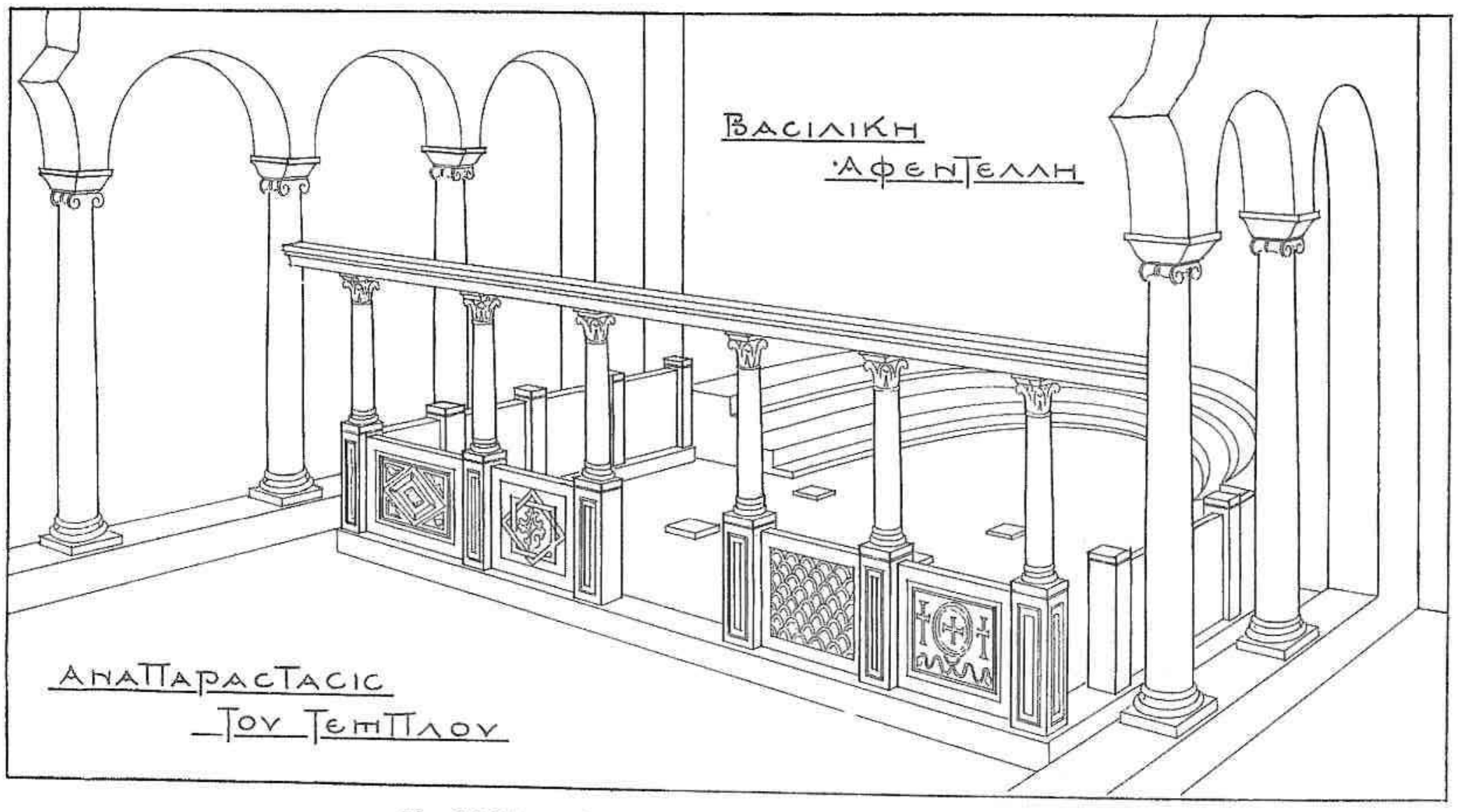

Εἰκ. 60. Ἀναπαράστασις τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη.

σπουδαία ἔνδειξις ὑπὲρ παραδοχῆς τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Νικοπόλεως ἡ πρόσοψις τοῦ τέμπλου ἀντικρύζει τὸν πεσσὸν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους· εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου ὁμοίως ἡ γραμμὴ τοῦ τέμπλου προεκτεινομένη συναντᾷ τὸν δεύτερον ἀπ᾽ ἀνατολῶν κίονα τῆς κιονοστοιχίας. Εἰς τὴν ἐνταῦθα ἐξεταζομένην βασιλικὴν ὁ ἄξων τοῦ στυλοβάτου τῆς προσόψεως τοῦ τέμπλου εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 5.25 ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ ἡμικυκλίου· ἀλλ᾽ εἰς ἀπόστασιν 5.30, κατὰ τὸν ἐκτεθέντα ἀνωτέρω ὑπολογισμόν, ἔπρεπε νὰ εὑρίσκετο καὶ ὁ ἄξων τοῦ δευτέρου ἀπ᾽ ἀνατολῶν κίονος τοῦ κλίτους, ὅστις κατὰ ταῦτα ἀντίκρυζε τὸ τέμπλον. Ἐπειδὴ δὲ βεβαίως δὲν εἶναι τυχαία ἡ σύμπτωσις τῆς ἐμπροσθίας γραμμῆς τοῦ τέμπλου μετά τινος κίονος (ἢ πεσσοῦ) τῆς κιονοστοιχίας τοῦ κλίτους εἰς ὅλα τὰ γνωστὰ παραδείγματα τέμπλων μετὰ κιονίσκων, πρέπει κατ᾽ ἀνάγκην νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη καὶ τῆς βασιλικῆς Β τῆς Νικοπόλεως τὸ τέμπλον εἶχε κίονας μόνον κατὰ τὴν πρόσοψιν μὲ ἐπιστύλια προεκτεινόμενα μέχρι τοῦ ἀντιστοίχου στηρίγματος τῆς κιονοστοιχίας τοῦ ναοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ μορφὴ τοῦ ἐξεταζομένου τέμπλου παρουσίαζε πιθανώτατα τὴν ὄψιν, ἣν προοπτικῶς ἀποδίδει ἡ ὄπισθεν εἰκὼν 60.

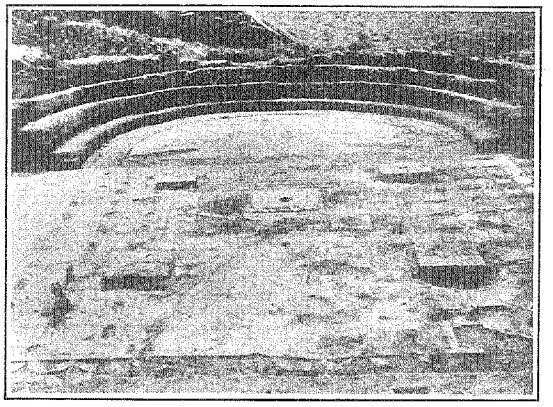

Εἰκ. 61. Ἄποψις τῶν βάσεων τοῦ κιβωρίου τῆς Ἁγ. Τραπέζης.

Ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ τέμπλου περικλειομένου χώρου ἤτοι τοῦ πρεσβυτερίου ἢ ἱερατείου καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος διεσώθησαν, διατεταγμέναι εἰς σχῆμα τετράγωνον, (εἰκ. 46 καὶ 61) τέσσαρες ἐκ πώρου λίθου τετράγωνοι βάσεις (πλευρᾶς 0.39 - 0.48) ἐξέχουσαι τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου κατὰ 0.05 - 0.08. Ἡ ἀπ᾽ ἄξονος εἰς ἄξονα ἀπόστασις τῶν βάσεων τούτων εἶναι 2.40 μ. Τόρμοι γομφώσεως ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας ὑποδηλοῦσιν, ὅτι ἐπὶ τῶν βάσεων ἔβαινον οἱ σχηματίζοντες τὸ κιβώριον τῆς Ἁγίας Τραπέζης κίονες. Δυστυχῶς καὶ τοῦ κιβωρίου τούτου δὲν διεσώθησαν μέλη ἄλλα πλὴν θραύσματος ἀρραβδώτου κορμοῦ ἐκ χρωματιστοῦ μαρμάρου διαμέτρου 0.29. Τὸ κιβώριον ἐστέγαζε βεβαίως τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἧς ὅμως δὲν διεσώθησαν τὰ ἴχνη ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Τεμάχιον τεθραυσμένου στρογγύλου κιονίσκου διαμέτρου 0.08 μετὰ συμ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

φυοῦς κιονοκράνου (εἰκ. 62) δὲν εἶναι ἀπίθανον ν' ἀπετέλει τὸ ἓν τῶν στηριγμάτων τετράποδος πιθανώτατα Ἁγ. Τραπέζης[1]. Τμῆμα δὲ τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τῆς Ἁγ. Τραπέζης ἀπετέλει βεβαίως καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐπὶ τῆς εἰκόνος 63 εἰκονιζομένων ἐκ λευκοῦ λεπτοκόκκου μαρμάρου τεμαχίων, ὧν τὸ μὲν εἶναι εὐθύ, τὸ δὲ κυκλικόν, ἀλλ' ἅτινα φέρουσιν ἀμφότερα τὴν χαρακτηριστικὴν γλυφὴν καὶ τὰ ἀνυψωμένα χείλη τῶν παλαιοχριστιανικῶν τραπεζῶν. Ἐὰν δὲ ἡ τομή των δὲν διέφερε κατά τι (εἰκ. 64) θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὸ σχῆμα τῆς πλακὸς τῆς τραπέζης ἦτο, ὡς οὐχὶ σπανίως (mensae martyrum), ἓν ἀντεστραμμένον ὕψιλον. Λόγῳ ὅμως κυρίως τῆς διαφορᾶς τοῦ πάχους των (0.04 καὶ 0.06) παραδεχόμεθα κατ' ἀνάγκην ὅτι τὰ εὑρεθέντα τεμάχια ἀνήκουσιν εἰς δύο διαφόρους τραπέζας.

Εἰκ. 62. Κιονίσκος Ἁγ. Τραπέζης.

Ἐντὸς δὲ τοῦ ὑπὸ τῶν βάσεων τοῦ κιβωρίου σχηματιζομένου τετραγώνου καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ ἥμισυ ἀπεκαλύφθη πλὰξ μαρμαρίνη σχήματος ὀρθογωνίου (0.45×0.625) πάχους 0.11, ὀλίγον μόνον ἐξέχουσα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου πρὸς τὸ ὁποῖον ἦτο συνηρμοσμένη κατὰ τὰς παρυφὰς διὰ κονιάματος (εἰκ. 61). Ἐν τῷ κέντρῳ της ἡ πλὰξ αὕτη φέρει ἐπιμελῶς λαξευμένην ἡμισφαιρικὴν κοιλότητα διαμέτρου 0.135, ἣν φαίνεται, ὅτι ἐκάλυπτε ποτὲ στρογγύλον πλακίδιον διαμέτρου 0.17, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐγκοπῆς, ἣν φέρει περιμετρικῶς τὸ χεῖλος τῆς κοιλότητος (εἰκ. 65). Εἰς τί εἶναι δυνατὸν νὰ ἐχρησίμευεν ἡ ἐν λόγῳ κοιλότης, ὁμοίαν τῆς ὁποίας φέρει καὶ πλὰξ βάσεως Ἁγίας Τραπέζης, ἀποκειμένη σήμερον ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ μεγάρῳ τῆς Ραβέννης[2], θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

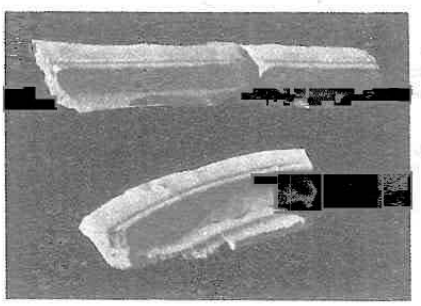

Εἰκ. 63. Τεμάχια εὐθείας καὶ κυκλικῆς τραπέζης.

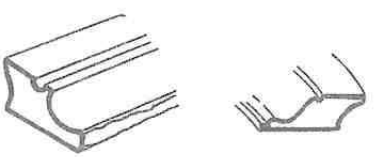

Εἰκ. 64. Τομὴ καλυμμάτων τραπεζων.

Ἡ παρουσία κονιάματος κατὰ τὰς παρυφὰς τῆς πλακὸς ἐμαρτύρει ὅτι αὕτη ἦτο κινητή. Πράγματι δὲ ἀρθεῖσα ἐφανερώθη ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα ὀρθογωνίου πλινθοκτίστου θήκης (εἰκ. 65) διαστάσεων 0.28×0.42 καὶ βάθους 0.31,

[1] Βλέπε τὰ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ *J. Braun* Der christliche Altar, München 1924 τόμ. 1 σελ. 125 κ. ἑ. ἐξεταζόμενα σχήματα Ἁγιων Τραπεζῶν. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ναῶν τῆς Δύσεως.

[2] *Braun* ἔ. ἀ. τόμ. 1 πίν. 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐχούσης τὰς παρειὰς κεκονιαμένας. Εἰς τὸν πυθμένα τῆς ὑπογείου ταύτης θήκης ἀπέκειτο μαρμάρινον ὀρθογώνιον κιβωτίδιον, διαστάσεων 0.17 × 0.275, καλυπτόμενον δι' ἡμικυλινδρικοῦ καλύμματος, ἐφ' οὗ ἦτο λαξευμένος λατινικὸς σταυρὸς (εἰκ. 65). Ἀρθέντος δὲ τοῦ καλύμματος εὑρέθη ἐντὸς τοῦ κιβωτιδίου ἀμφορίσκος χαλκοῦς, ὕψους 0.06, τοποθετημένος ἐπὶ στρώματος κιτρίνης κόνεως, πάχους 0.015, καλυπτούσης ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πυθμένος.

Ἥ τε θέσις ἐν ᾗ ἡ θήκη ἀνευρέθη καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κιβωτιδίου, ὅπερ ἀπομιμεῖται σαρκοφάγον, καὶ τέλος ὁ διὰ τὸ μῦρον βεβαίως προωρισμένος ἀμφορί-

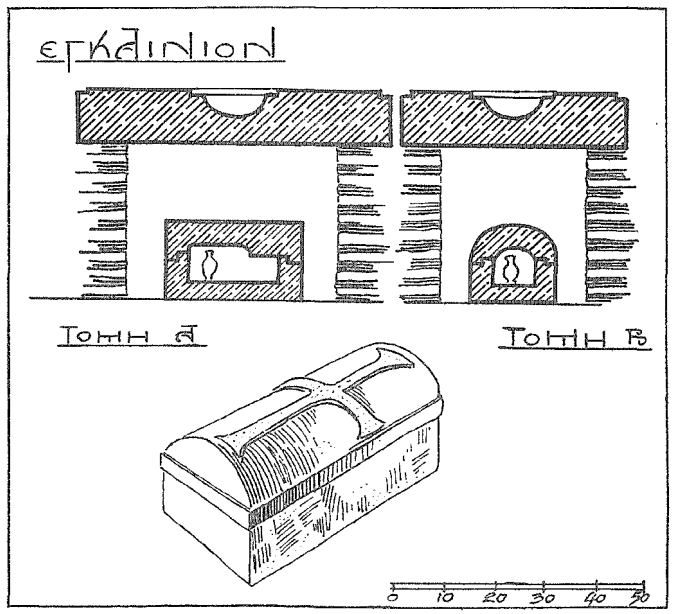

Εἰκ. 65. Τὸ ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν «ἐγκαίνιον» τῆς βασιλικῆς.

σκος καὶ ἡ κιτρίνη κόνις, ἥτις εἶναι προφανῶς ἁγίων λειψάνων κόνις, ἐμαρτύρουν σαφῶς, ὅτι εἴχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ ***ἐγκαίνιον*** τοῦ ναοῦ.

Ἀπὸ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ τίθενται κατὰ τὴν καθιέρωσιν τῶν ναῶν (ἐγκαίνια) λείψανα μαρτύρων ἢ ὁσίων ἁγίων ὑπὸ τὴν Ἁγ. Τράπεζαν τοῦ ἐγκαινιαζομένου ναοῦ. Τεμάχια ἐκ τῶν ὀστῶν ἢ τῶν ἐνδυμάτων ἢ ἄλλα τῶν μαρτύρων λείψανα λαμβανόμενα ἐκ μαρτυρίων (τάφων μαρτύρων μετὰ ναοῦ) ἐκομίζοντο ἐν πομπῇ ἐντὸς λαρνακιδίου σαρκοφαγοσχήμου[1] εἰς τὸν νέον

[1] Ὅμοιον σχῆμα μαρμαρίνου λαρνακιδίου (ἢ κιβωρίου, ὡς ἐλέγετο ἐνίοτε: Συμεὼν Θεσσαλονίκης *Migne* Patrologia graeca 155 κεφ. ΡΛΓ') ἀλλὰ μὲ δικλινὲς κάλυμμα πεποικιλμένον διὰ φύλλων ἀκάνθου (6ου αἰῶνος) εὑρίσκεται εἰς τὸ Kaiser Friedrich Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου *Wulff:* Altchristliche und mittelalterl. Bildwerke Nr 1627. Ἐπίσης τὴν αὐτὴν μορφὴν παρουσιάζει καὶ τὸ κιβωτίδιον, ὅπερ εἰκονίζεται κρα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

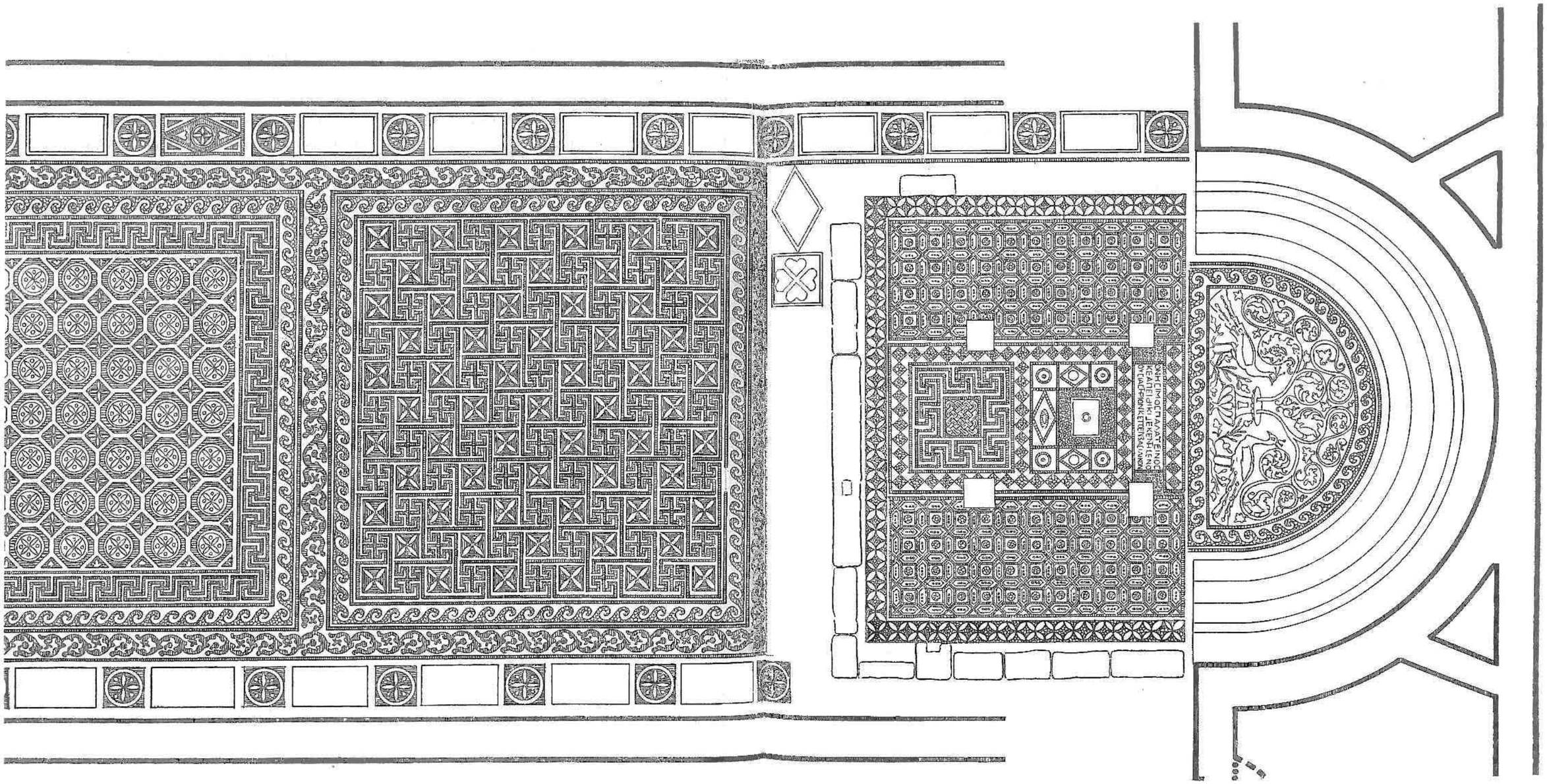

ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ ΔΑΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΦΕΝΤΕΛΛΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ναόν, ἔνθα καὶ ἐθάπτοντο ἐντὸς θήκης κτιστῆς κατασκευαζομένης κάτωθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης (θυσιαστηρίου). Ἡ θέσις ἐν ᾗ κατεσκευάζετο ἡ θήκη — ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον — δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς τὴν σημασίαν, ἣν εἶχε τοῦτο, ὡς μνῆμα τοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ τὶ λέγει σχετικῶς εἰς τὸ «περὶ τοῦ Ἁγίου Ναοῦ καὶ τῆς τούτου καθιερώσεως» ἔργον του[1] ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος ἀκμάσας μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Συμεὼν «*Οὐδὲ γὰρ θέμις δίχα λειψάνων μαρτυρικῶν ἢ ὁσίων ἁγίων καθιέρωσιν ἐνεργεῖν· ὅτι θεμέλιοι τῆς ἐκκλησίας εἰσὶν οἱ μάρτυρες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τοῦ Σωτῆρος ἐποικοδομηθέντες. Καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δέον τούτους ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον εἶναι ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἡ ἐκκλησία, ἐπεὶ καὶ θρόνος Θεοῦ ἐστι καὶ μνῆμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ*».

Προσδιορίζει δὲ μάλιστα ὁ Συμεὼν κατωτέρω (κεφ. ΡΚϚ΄) καὶ τὴν ἀκριβῆ θέσιν, ἐν ᾗ κατετίθεντο τὰ ἅγια λείψανα ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον: «*Τίθεται δὲ* (τὰ ἅγια λείψανα) *ὑποκάτωθεν τῆς τραπέζης, τοῦ κιβωρίου ἐντός, μέσον τῶν δύο κιόνων τῶν πρὸς ἀνατολὰς ἱσταμένων*». Εἰς ταύτην δ᾽ ἀκριβῶς τὴν θέσιν ἐτοποθετήθη, ὡς ἀνωτέρω ἐγράψαμεν, τὸ ἐγκαίνιον τῆς βασιλικῆς, ἣν ἐξετάζομεν. Τοῦτο μόνον δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἀπολύτως, ἂν δηλ. τὸ ἐγκαίνιόν μας ἐτέθη ἀρχικῶς ἢ βραδύτερον, ὅταν δηλαδὴ ἐπεβλήθη διὰ διατάξεως τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡ δι᾽ ἁγίων λειψάνων καθιέρωσις πάντων τῶν ναῶν, νέων τε καὶ παλαιοτέρων[2]. Πιθανώτερον ἐν τούτοις μοι φαίνεται, ὅτι τὸ ἐγκαίνιον ἐτέθη ἐνταῦθα ἐξ ἀρχῆς· διότι εἶναι τοποθετημένον οὕτως, ὥστε οὐδόλως νὰ παραβλάπτῃ τὸ σχέδιον τοῦ περὶ αὐτὸ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω.

Ἐξακριβωθείσης τῆς χρήσεως τῆς ὑπὸ τὴν Ἁγ. Τράπεζαν πλακὸς ὡς καλύμματος τῆς θήκης τοῦ ἐγκαινίου ὑπολείπεται μόνον ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ἡμισφαιρικῆς κοιλότητος. Τὴν πιθανωτάτην ἑρμηνείαν αὐτῆς νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων, κατὰ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας λατρείας τῶν ἡρώων καὶ τῶν νεκρῶν ἐν γένει, τελουμένων δίκην θυσίας ἢ σπονδῆς πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ δείπνων, καθ᾽ ἃ ἐπὶ τοῦ τάφου οὐ μόνον τροφαί, ὡς μερὶς τοῦ μάρτυρος, ἀπετίθεντο ἀλλὰ καὶ οἶνος[3]. Συχνάκις δὲ μάλιστα ἀπετυποῦντο ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων τῶν τάφων πλακῶν ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ αὐτὰ ταῦτα τὰ χάριν τῶν τροφῶν τοῦ νεκροῦ πινάκια καὶ τὸ διὰ τὸν οἶνον

τῶν ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως μεταβαίνων νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν ἐν Συκαῖς ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ Trier ὀστεΐνου πλακιδίου, ὅπερ ἡρμήνευσεν ὁ ***Strzygowski*** Orient oder Rom σελ. 85. Ὅρα εἰκόνα ἑτέρου παλαιοχριστιανικοῦ μαρμαρίνου «κιβωρίου» παρὰ ***J. Braun***, ἔνθ. ἀνωτ. 1, σελ. 638. Περὶ δὲ τῶν πάσης φύσεως δοχείων ἱερῶν λειψάνων ὅρα ***Haupt*** Zeitschr. fur christliche Kunst 1915, 26 ἑ.

[1] ***Migne*** Patrologia graeca Τόμ. 155 κεφ. ΡΙϚ΄.

[2] Βλέπε τὰς σχετικὰς παραπομπὰς παρὰ ***Wieland*** Altar und Altargrab σελ. 39 ἑ. Πβλ. καὶ ***Σωτηρίου*** Ἀρχ. Ἐφημ. 1929, 126.

[3] Βλ. τὰ σχετικὰ χωρία τῶν συγγραφέων παρὰ ***E. Lucius*** Die Anfange des Heiligenkultus, Tubingen 1904, 294.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

δοχεῖον, ὑπὸ μορφὴν κοιλότητος, καθὼς βλέπομεν π. χ. ἐν Τύνιδι [1], Ἀλγερίῳ [2] καὶ Salona [3]. Κατ᾽ ἀναλογίαν λοιπὸν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἡ ἐπὶ τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τοῦ ἐγκαινίου, παριστῶντος, ὡς εἴδομεν, τάφον μαρτυρικόν, ἡμισφαιρικὴ κοιλότης ἀντιπροσώπευε δοχεῖον εἴτε χάριν τῆς νενομισμένης τιμητικῆς τροφῆς, εἴτε χάριν οἴνου.

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι ***ἄμβωνος*** οὐδὲν ἴχνος εὑρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου οὔτε καὶ τεμάχιον αὐτοῦ, ὡς ἄλλως τε καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας βασιλικάς. Συμπεραίνομεν διὰ τοῦτο, ὅτι θὰ εἰχε κατασκευασθῆ ἐκ ξύλου.

Ὅσον δ᾽ ἀφορᾷ τὸν ***φωτισμὸν*** τῆς βασιλικῆς εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ παντελὴς ἔλλειψις κιονίσκων διαχωριστικῶν τῶν παραθύρων ὀφειλομένη πιθανώτατα εἰς τὴν μεγάλην σύλησιν, ἣν ὑπέστη ἡ ἐξεταζομένη βασιλική. Βέβαιον δὲ εἶναι μόνον τοῦτο· ὅτι τὰ παράθυρα ἐφράσσοντο δι᾽ ὑαλοστασίων μετὰ πρασινωπῶν πινάκων, ὧν πλεῖστα τεμάχια, πάχους 0.005, εὑρέθησαν ἐξωτερικῶς τοῦ τε νοτίου παστοφορίου καὶ τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ. Τὰ εὑρεθέντα τεμάχια εἶναι ἀρκούντως μεγάλων διαστάσεων καὶ φαίνεται ὅτι εἶχον προσαρμοσθῆ πρὸς ξύλινα ὑαλοστάσια· διότι οὐδὲν θραῦσμα λιθίνου ὑαλοστασίου εὑρέθη μετ᾽ αὐτῶν.

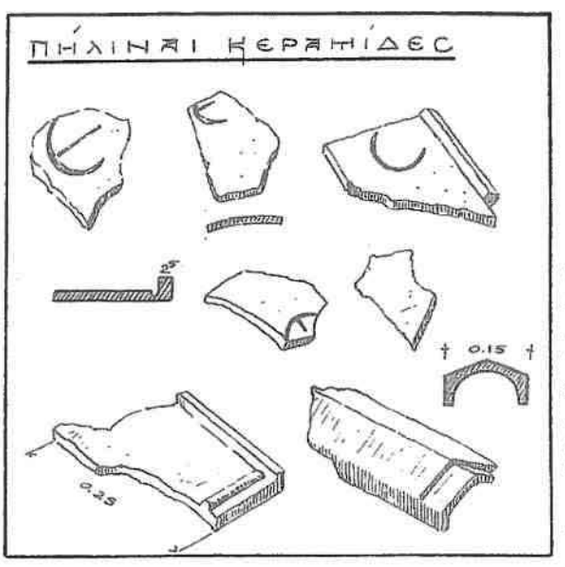

Εἰκ. 66. Κεραμίδες τῆς στέγης.

Χρῆσις τῆς ὑάλου ὡς φράγματος τῶν παραθύρων ἐγίνετο ἤδη ἀπὸ τῶν πρὸ Χριστοῦ Ρωμαϊκῶν χρόνων [4], ἐσυνεχίσθη δὲ καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ναούς, ὡς ἀναφέρουσι οἱ σύγχρονοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως [5]. Ἐν τῇ ἐκφράσει τῆς Ἁγίας Σοφίας Κ/πόλεως τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου [6] ἀναφέρεται, ὅτι τὰ παράθυρα τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκλείοντο διὰ λεπτῶν ὑαλοπινάκων, δι᾽ ὧν εἰσήρχετο τὸ φῶς τοῦ ἡλίου.

Ἡ δὲ ***στέγασις*** τοῦ ναοῦ ἐγίνετο δι᾽ ὀπτῶν πηλίνων κεραμίδων τοῦ ἀρχαίου

---

[1] Melanges de l'Ecole de Rome 1912, 87.

[2] Ἔνθ᾽ ἀνωτ. 1890, 441.

[3] ***Brondsted-Dyggve*** Recherches a Salone εἰκ. 135.

[4] Πβλ ***Labarte*** Histoire des arts industriels² II σελ. 312, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς χρήσεως τόσον τῆς ἀχρώμου ὅσον καὶ τῆς χρωματιστῆς ὑάλου.

[5] Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ***Migne*** Patr. τόμ. 49 καὶ 61, Αὐγουστῖνος ***Migne*** τόμ. 34, Σιδώνιος Ἀπολλινάρις (Ἐπιστ. II, X, σελ. 506 ἔκδ. Sirmond). Προυδέντιος Περὶ στεφ. Ὕμν. XII στίχ. 53, κλπ.

[6] ***Π. Σιλεντιαρίου*** ἔκφρ. Ἁγ. Σοφίας στίχ. 410 ἔκδ. Βόννης σελ. 21. Πβλ. καὶ ***Προκόπιον*** Περὶ κτισμάτων ἔκδ. Βόννης σελ. 175.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τύπου (στρωτήρων δηλαδὴ καὶ καλυπτήρων). Τοιούτων κεραμίδων εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἱκανὰ τεμάχια (εἰκ. 66). Ὅτι δὲ οἱ παλαιοὶ τύποι κεράμων παρέμενον ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ἀποδεικνύουσι ἀνάγλυφα καὶ ψηφιδωτά, ἐφ' ὧν παρίστανται βασιλικαὶ ἐστεγασμέναι κατὰ τὸν κλασσικὸν τρόπον[1]. Ἐπὶ πολλῶν δὲ κεραμίδων τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς ὑπάρχει, χαραχθὲν πρὸ τῆς ὀπτήσεως, ἓν μέγα ϵ (εἰκ. 66), ἴσως τὸ ἀρχικὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐργοστασίου ἢ καὶ τῆς Ἐρεσοῦ, ἐν ᾗ θὰ ἔκειτο ἴσως τὸ ἐργοστάσιον τῶν κεράμων.

ΤΑ ΨΗΦΙΔΩΤΑ (Πίναξ III καὶ εἰκ. 46)

Ἐκ τῶν τριῶν κλιτῶν τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη τὸ μέσον ἔχει τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐστρωμένον ἐξ ὁλοκλήρου διὰ ψηφιδωτῶν· ὁμοίως διὰ ψηφιδωτοῦ καλύπτεται καὶ τὸ δάπεδον τῆς ἁψιδος τοῦ ἱεροῦ. Ἡ διάταξις τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ μέσου κλίτους ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐρεσοῦ· διότι καὶ ἐδῶ ἐφηρμόσθη, ὡς ἐκεῖ, ἡ εἰς τετραγώνους τάπητας κατὰ μῆκος διαίρεσις, ὧν ἕκαστος φέρει καὶ ἴδιον, γεωμετρικὸν πάντοτε, κόσμημα. Τὴν ἑνότητα τοῦ συνόλου τῶν τετραγώνων ἀπεργάζεται καὶ ἐδῶ εὐρὺ (0.65) πλαίσιον περιτρέχον τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ μέσου κλίτους καὶ ἀποτελούμενον ἐξ ἐναλλασσομένων ὀρθογωνίων καὶ τετραγώνων φερόντων ἐσωτερικῶς ἀντιστοίχως κύκλους μετὰ τετραφύλλων καὶ ρομβοειδῆ κοσμήματα (πίν. III). Ἕκαστος δὲ τάπης ἢ διάχωρον ἔφερε καὶ δύο ἰδιαίτερα πλαίσια, ὧν τὸ μὲν ἐξωτερικὸν (πλ. 0.40) ἀποτελεῖται ἐκ κληματίδος ἐκφυομένης ἀπὸ κανθάρων τοποθετημένων κατὰ τὰς γωνίας, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν (πλ. 0.30) ἐκ τοῦ γνωστοῦ σπειρομαιάνδρου. Εἰς πόσα δ' ἀκριβῶς τετράγωνα διῃρεῖτο ἡ ἐντὸς τοῦ πλαισίου ἐπιφάνεια δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ἐπειδὴ τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ δυτικοῦ τμήματος εἶναι δυστυχῶς πολὺ κατεστραμμένον. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ μὲν εὐθὺς μετὰ τὴν βασίλειον πύλην διάχωρον ἦτο, ὡς ἐν Ἐρεσῷ, ὀρθογώνιον τοποθετημένον οὕτως, ὥστε τὸ μῆκος του νὰ ἀποτελῇ τὸ πλάτος τοῦ μεταξὺ τῶν πλαισίων κενοῦ, πέραν δ' αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς ὑπῆρχον τέσσαρα

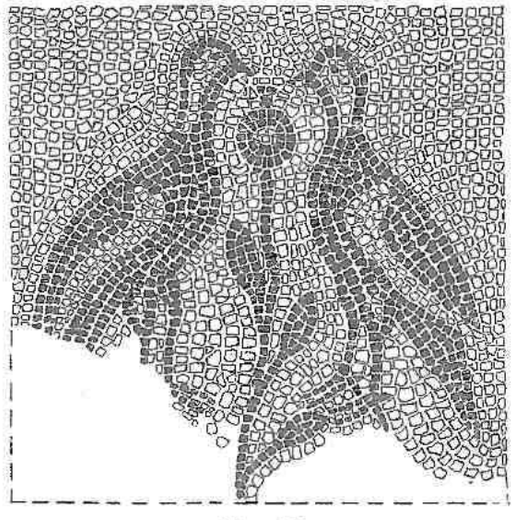

Εἰκ. 67.
Ἀντωπὰ πτηνὰ τοῦ ψηφιδ. του πρώτου διαχώρου.

[1] Πλακίδιον Trier *Wulff* Altchrist. und byz. Kunst I εἰκ. 196. Ψηφιδωτὸν Ραβέννης Ε. Ά. I εἰκ. 293.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἄλλα τετράγωνα διάχωρα, ὧν τὸ τελευταιον εὑρίσκεται ὁλόκληρον ἐντὸς τοῦ περιζώματος τοῦ τέμπλου (πίν. III), χωριζόμενον ἀπὸ τῶν λοιπῶν δι' ἰδιαιτέρας πλατείας ταινίας φερούσης τετράφυλλα καὶ ρομβοειδῆ κοσμήματα (πίν. III).

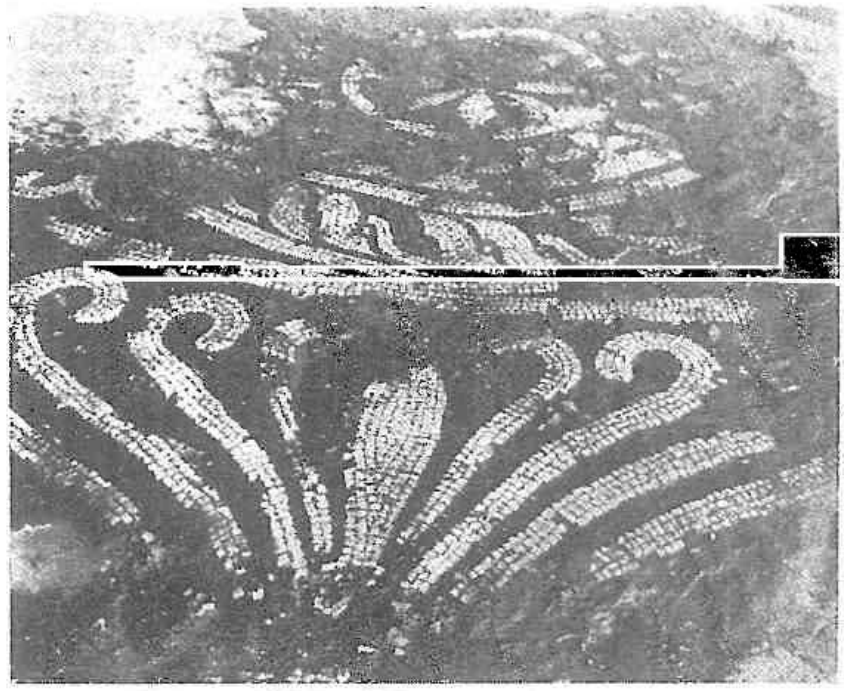

Εἰκ. 68. Ἀνθέμιον ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ δευτέρου διαχώρου.

Τοῦ πρώτου, ὀρθογωνίου, διαχώρου διεσώθη ἓν καὶ μόνον θέμα, τοποθετημένον περίπου κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ. Εἰκονίζει δὲ τοῦτο ἐντὸς πλαισίου δύο ἀντωπὰ πτηνὰ ἑκατέρωθεν ἀνθοφόρου μίσχου (εἰκ. 67). Τὸ σχέδιον τῶν διὰ βαθυπρασίνων καὶ λευκῶν ψηφίδων ἐκτελεσθέντων πτηνῶν εἶναι ἀρκούντως ἐπιτυχές. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πτηνῶν καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν ἄνθος ἐξετελέσθησαν διὰ ζωηρῶν ἐρυθρῶν ψηφίδων.

Εἰκ. 69. Ψηφιδωτὴ διακόσμησις του τρίτου διαχώρου.

Ἐκ του δευτέρου διαχώρου περιεσώθησαν δύο μόνον τμήματα κύκλων, οἵτινες ἀνῆκον πιθανώτατα εἰς τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα τῶν τεσσάρων κύκλων, ὅπερ ἀπαντῶν ἤδη ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς μικρὰν κλίμακα, ἐφηρμόσθη συνηθέστατα εἰς μεγάλην κλίμακα εἰς μαρμαροθετημένα δάπεδα ναῶν κυρίως τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν. Ἕκαστος τῶν δύο διατηρηθέντων κύκλων φέρει κατὰ μὲν τὴν περιφέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ρειαν ἁλυσσοειδὲς πλέγμα τῆς λοιπῆς αὐτοῦ ἐπιφανείας πληρουμένης διὰ μεγάλου ροδακοειδοῦς κοσμήματος (εἰκ. 46). Κατὰ τὴν μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ αὐτοῦ διαχώρου περιεσώθη καὶ τὸ ἐν εἰκόνι 68 παριστάμενον κόσμημα — μέγα ἐκπεφυλισμένον ἀνθέμιον ἐξ ἐκείνων, ἅτινα συχνάκις ἀπαντῶσιν εἰς ρωμαϊκὰ δάπεδα.

Εἰκ. 70. Κόσμημα τοῦ τετάρτου διαχώρου μετὰ τμήματος τῶν πλαισίων.

Ἐν τῷ ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τρίτῳ διαχώρῳ ἐσχεδιάσθησαν ἐντὸς πλαισίου ἐκ μαιάνδρων ὀκτάγωνα φέροντα ἐντὸς αὐτῶν κύκλους μετὰ τετραφύλλων καὶ μεταξύ των μικρότερα τετράγωνα μετὰ τετραφύλλων, ὡς ἡ εἰκὼν 69 δεικνύει.

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ διαχώρῳ ἡ διακόσμησις ἀπετελέσθη ἐκ συμπλέγματος τετραγώνων φερόντων τετράφυλλα καὶ γαμματοειδῶν μαιάνδρων (swastika) (εἰκ. 70).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ὅμοιον περίπου κόσμημα εὑρέθη καὶ ἐν τῷ ψηφιδωτῷ δαπέδῳ τῆς παρὰ τὸ Τηγάνι τῆς Σάμου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς[1].

Διαφόρως τῶν λοιπῶν διαχώρων κατεσκευάσθη τὸ ἐντὸς τοῦ τέμπλου περιλαμβανόμενον (πίν. III), λόγῳ βεβαίως τῆς ἐν αὐτῷ τοποθετήσεως τῶν βάσεων τοῦ κιβωρίου, πρὸς ἃς ὤφειλε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ διακοσμητικὸν θέμα.

Ὡς βλέπει τις ἐν τῷ πίνακι III τὸ τελευταῖον τοῦτο διάχωρον ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον, περιβάλλεται δὲ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς ὑπὸ διαφόρου τῶν

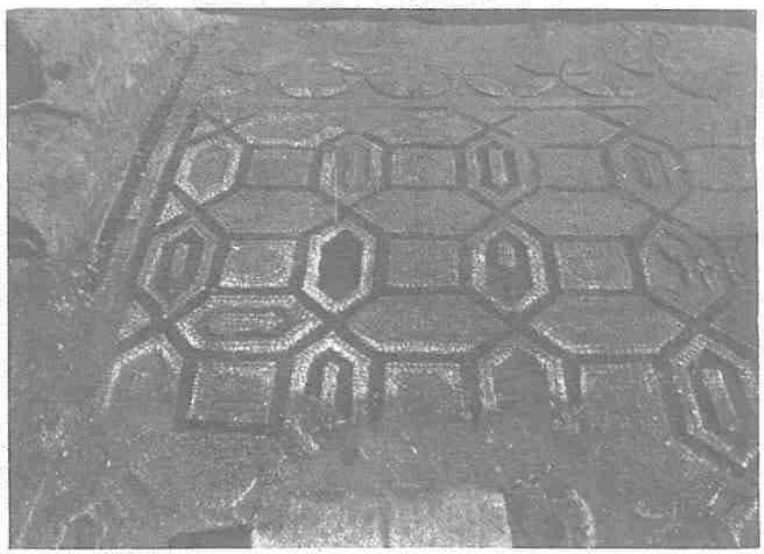

Εἰκ. 71. Τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ τέμπλου.

λοιπῶν πλαισίου σχηματιζομένου διὰ διατεμνομένων κύκλων. Ἡ δ' ἐντὸς τοῦ πλαισίου τούτου ἐπιφάνεια δὲν καλύπτεται, ὡς εἰς τὰ ἄλλα διάχωρα ὑπὸ ἑνιαίου διακοσμητικοῦ θέματος, ἀλλ' εἶναι κατατετμημένη εἰς τρεῖς κατὰ τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ βαινούσας λωρίδας, ὧν αἱ μὲν δύο ἄκραι κοσμοῦνται διὰ διατεμνομένων ὀκταγώνων καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν δημιουργουμένων τετραγώνων (εἰκ. 71) — κοσμήματος ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν τῇ αὐτῇ περίπου θέσει ἐν τῇ βασιλικῇ τῶν Δαφνουσίων τῆς Λοκρίδος[2] καὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ βασιλικῇ τοῦ Parenzo[3] — ἡ δὲ μέση χωρίζεται πάλιν κατὰ τὸ μῆκος της εἰς τρία ἄλλα μικρότερα πεδία, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο δυτικὰ εἶναι τετράγωνα, τὸ δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἐπίμηκες ὀρθογώνιον. Καὶ τὸ

---

[1] ***Alfons M. Schneider*** Ath. Mitt. 1929, Beilage XLIV.

[2] ***Orlandos*** Byzantion Τόμ. V σελ. 223, εἰκ. 10.

[3] ***Gerber*** Altchristliche Kultbauten Istriens und Dalmatiens σελ. 38 εἰκ. 41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μὲν ἄκρον δυτικὸν πεδίον κοσμεῖται διὰ συνθέτου μαιάνδρου περιβάλλοντος δίκην πλαισίου χιαστὸν πλέγμα (εἰκ. 72), τὸ δὲ μέσον, περιβάλλον τὴν καλύπτουσαν τὸ ἐγκαίνιον πλάκα (πίν. III) σχηματίζει περὶ αὐτὴν πλαίσιον ἐκ ρόμβων ἐναλλὰξ καὶ τετραγώνων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐσχεδιάσθησαν κύκλοι. Τέλος τὸ μικρότερον ἐπίμηκες πεδίον φέρει ἀντὶ κοσμήματος τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην κτητορικὴν ἐπιγραφήν. Ὡς δὲ παρατηρεῖ τις ἐπὶ τοῦ σχεδίου (πίν. III) ἡ διακόσμησις τοῦ ἐντὸς τοῦ τέμπλου διαχώρου εἶναι οὕτω πως διατεταγμένη, ὥστε νὰ προϋποθέτῃ τὴν

Εἰκ. 72. Τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ τέμπλου.

ὕπαρξιν τοῦ ἐγκαινίου, ὅπερ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν ἐτέθη ἀργότερον ἀλλὰ πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Τὴν καθαρῶς γεωμετρικὴν διακόσμησιν τῶν διαχώρων τοῦ κλίτους ἀντικαθιστᾷ ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τῆς ἁψῖδος ὡραία σύνθεσις περικλειομένη ἐντὸς σπειρομαιανδρικοῦ πλαισίου (εἰκ. 73). Τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως ἀποτελεῖ ἐνταῦθα ἀγγεῖον μέγα (κρατὴρ ἢ ἄωτος κάνθαρος) ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται συμμετρικῶς ἐσχηματισμένοι καὶ πολλαπλῶς πρὸς τὰ ἄνω διακλαδούμενοι πλόκαμοι κλήματος πληροῦντες ἁρμονικώτατα τὸ ὅλον ἡμικύκλιον καὶ καταλήγοντες εἰς τὴν περιφέρειαν, ἄλλοι μὲν εἰς φύλλα ἀμπέλου, ἄλλοι δὲ εἰς βότρεις (εἰκ. 73). Τὰ μεταξὺ τῶν στροφῶν τῶν πλοκάμων δημιουργούμενα κενὰ καλύπτονται ποῦ μὲν διὰ φύλλων ἐκφυομένων ἀπὸ τῶν καυλῶν τοῦ κλήματος, ποῦ δὲ διὰ πτηναρίων (εἰκ. 74) ἐπικαθημένων ἐπὶ τῶν κληματίδων. Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ ἐξαι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

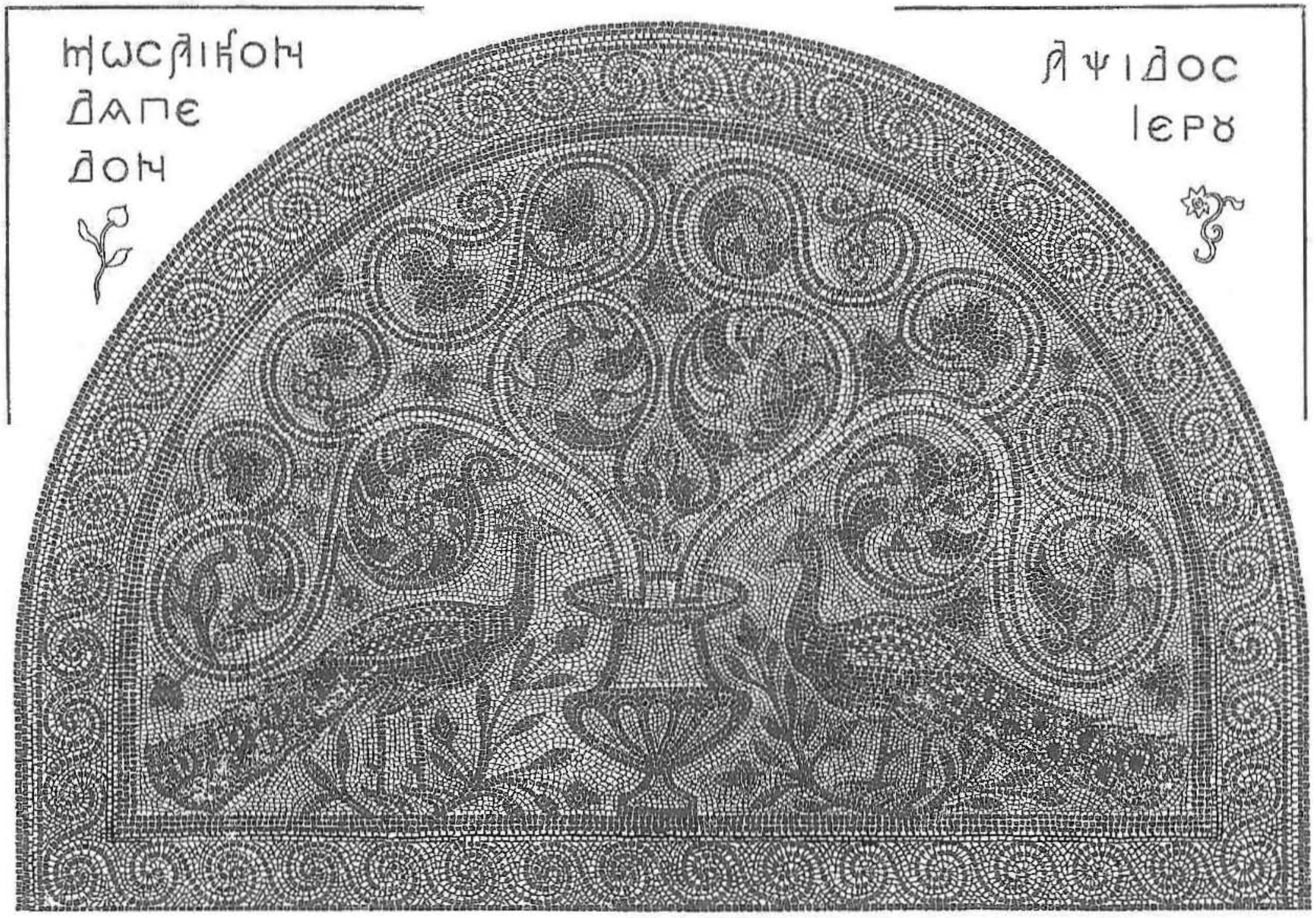

Εἰκ. 73. Ψηφιδωτὴ παράστασις ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη.

ρετικῶς ζωηρὰ παράστασις τῶν πτηνῶν τούτων, ὧν ἕκαστον ἔχει διάφορον σχῆμα καὶ στάσιν (εἰκ. 74 καὶ 75).

Ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ ἀγγείου εἰκονίζονται εἰς μείζονα κλίμακα, κατὰ παλαιὰ συριακὰ πρότυπα[1], ἀνὰ ἓν παγώνιον (εἰκ. 73) βλέπον πρὸς τὸ ἀγγεῖον καὶ πατοῦν ἐπὶ κλαδίσκων μετὰ φύλλων καὶ καρπῶν, τεθέντων βεβαίως πρὸς πλήρωσιν τοῦ μεταξὺ τῶν παγωνίων καὶ τοῦ ἀγγείου κενοῦ καὶ χάριν διακοσμήσεως.

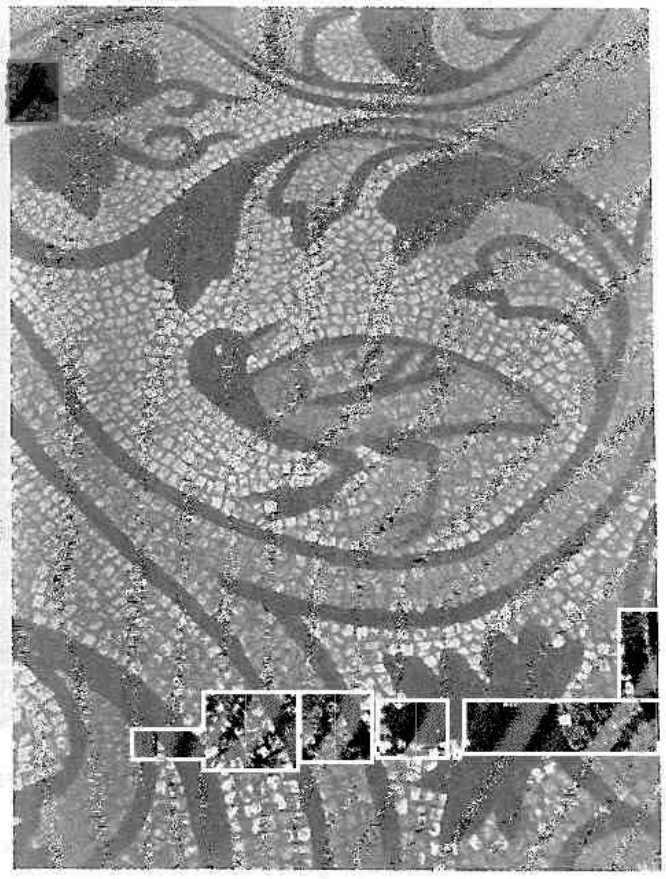

Εἰκ. 74. Λεπτομέρεια ἐκ του ψηφιδ. του ἡμικυκλίου.

Ἡ συμβολικὴ σημασία τῆς περιγραφείσης παραστάσεως εἶναι πρόδηλος. Ἡ ἀπὸ τοῦ ἀγγείου ἐκφυομένη ἄμπελος, ἁπαντῶσα συχνάκις ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ εἰς ἄλλας βασιλικάς[2], συμβολίζει ἀναμφιβόλως τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς μαθητάς Του κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Εὐαγγελίου «*Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἄμπελος καὶ ὑμεῖς τὰ κλήματα*». Τὰ δ' ἐπὶ τῶν πλοκάμων ἐπικαθήμενα πτηνὰ εἶναι βεβαίως οἱ ἐκλεκτοὶ εὐδαίμονες ἐν τῷ παραδείσῳ. Τέλος τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ ἀγγείου παγώνια συμβολίζουσιν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 35) τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ ἀφθαρσίαν[3] καὶ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας[4].

Ἡ περιγραφεῖσα σύνθεσις τοῦ ἡμικυκλίου παρὰ τὴν προφανῆ σχηματοποίησίν της ἔχει κίνησιν καὶ χάριν. Τίποτε τὸ αὐστηρῶς σχηματικὸν καὶ ἄκαμπτον ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ μεταγενέστερα ψηφιδωτὰ δὲν βλέπομεν οὔτε εἰς τοὺς λιγυροὺς πλοκάμους τῆς ἀμπέλου οὔτε εἰς τὰ πτηνὰ τὰ ὁποῖα κάθηνται ἐπ' αὐτῶν (εἰκ. 74) οὔτε εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ παγώνια ποὺ καμαρώνουν ἑκατέρωθεν τοῦ μυστικοῦ κανθάρου. Ὡραία δ' ὅσον καὶ λεπτὴ εἶναι καὶ ἡ χρωματικὴ τῆς εἰκόνος ἁρμονία

---

[1] Ὅρα περὶ τῆς συριακῆς καταγωγῆς καὶ διαδόσεως του θέματος ***Cumont*** Fouilles de Doura-Europos Paris 1926, 230 ἑ.

[2] Ἅγ. Κυριακος Ἀγκῶνος ***Holtzinger*** Altchristliche Architektur Stuttgart 1889 εἰκ. 119.

[3] ***Dätschke*** Ravennatische Studien 82.

[4] Πβλ. ***Kaufmann*** Handbuch der christl. Archaologie[3] Paderborn 1922 σελ. 286.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐπιτυγχανομένη διὰ τριῶν μόνον χρωματισμῶν — ἰώδους, πρασίνου, ἐρυθροῦ — ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ εἰς τὰ διάχωρα τοῦ κλίτους κυριαρχοῦσι τὰ συμπληρωματικὰ κυρίως χρώματα, τὸ πράσινον καὶ τὸ ἐρυθρόν.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν τῆς κατασκευῆς τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων, ταύτην δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ συναγάγωμεν ἐκ στυλιστικῶν μόνον κριτηρίων. Πράγματι πάντα σχεδὸν τὰ διακοσμητικὰ θέματα — μαίανδροι σπειροειδεῖς καὶ γραμματοειδεῖς, κύκλοι διατεμνόμενοι, ὀκτάγωνα συμπλεκόμενα, κάνθαροι κλπ. — εἶναι ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ κληρονομία χρησιμοποιηθεῖσα ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὑπὸ τῶν ψηφωτῶν τῶν δαπέδων, οἵτινες ἦσαν συνήθως κατωτέρας ποιότητος τεχνῖται μὴ δυνάμενοι νὰ συνθέσωσι δημιουργικῶς ἀλλ' ἀντλοῦντες τὰ θέματά των ἐκ τοῦ ἀρχαίου δειγματολογίου. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ παράστασις εἶναι κατὰ βάσιν σύνθεσις ἑλληνιστικὴ συριακή [1], τροποποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν μόνον κατὰ τὰς λεπτομερείας. Λόγῳ ἐν τούτοις τῆς ἀρίστης αὐτῆς ἐκτελέσεως καὶ ἁρμονίας πρέπει νὰ θεωρηθῇ προγενεστέρα πάντως τῆς τοῦ Ὑψηλομετώπου ἤτοι τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τὸ πολὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος. Πρὸς τὴν χρονολογίαν δὲ ταύτην συμφωνεῖ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν γραμμάτων τῆς εὐθὺς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἐγκαινίου ψηφιδωτῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ὁποίας ἤδη μεταβαίνομεν.

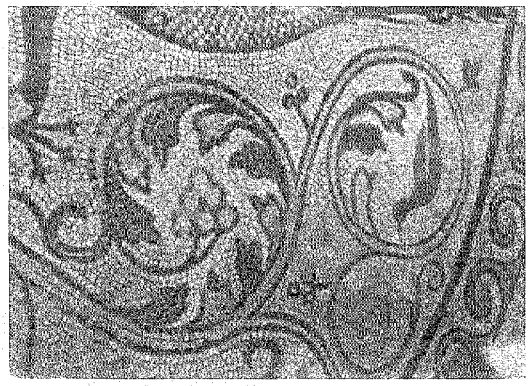

Εἰκ. 75. Λεπτομέρεια ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ ἡμικυκλίου.

[1] ***Cumont*** Fouilles de Doura - Europos 230 ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Ἡ μόνη ἐν τῇ βασιλικῇ Ἀφεντέλλη εὑρεθεῖσα ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ[1] εἶναι συντεθειμένη διὰ βαθυπρασίνων ψηφίδων (πλευρᾶς 0.015) τεθειμένων ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Περικλείεται δ' ἐντὸς πρασίνου ὀρθογωνίου πλαισίου διαστάσεων 1.61

Εἰκ. 76. Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή.

×0.415 (εἰκ. 76). Τὸ ὕψος τῶν κεφαλαίων γραμμάτων, ἅτινα ἀπαρτίζουσι τοὺς τρεῖς στοίχους, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ ἐπιγραφή, εἶναι 0.08 μ. Μεταγραφομένη εἰς μικρογράμματον γραφὴν ἔχει οὕτω:

Ὀνήσιμος παλατεῖνος
κὲ ἀπ' ἐγδίκων ἐκέντησεν τὸ
θυσιαστήριον κὲ τὸ ἔν βασιλικόν.

Εἰκ. 77. Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή.

Ἐνδιαφέρουσαι παλαιογραφικῶς εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ σύνθετοι βραχυγραφίαι ΝΗ ΤΡ ΝΒ ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ ὡς λατινικοῦ d ἢ μᾶλλον ὡς ἀντεστραμμένου P βλέποντος ἀντιθέτως γραφὴ τοῦ Δ, ἥτις ἀπαντᾷ καὶ εἰς χειρόγραφα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος[2]. Τὸ δ' ἐν σχήματι ἀγκύλης

[1] Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς Ἀφεντέλλη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Byzantion IV, σελ. 715.

[2] *V. Gardthausen* Griechische Palaographie Leipzig 1913 πίν. 4 ἀριθ. 6 καὶ 7. Πβλ. ὁμοίαν γραφὴν τοῦ Δ καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρω (σελ. 27) δημοσιευθείσῃ ἐπιγραφῇ τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σῖγμα (Ϲ) συνεχίζει τὴν μορφήν, ὑφ' ἣν ἁπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὰς τῶν ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Γλωσσικῶς ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ ἄλλως ἀπὸ τοῦ 300 π. Χ. ἀπαντῶσα[1] τροπὴ τοῦ κ τῆς προθέσεως ἐκ εἰς γ πρὸ τοῦ ὀδοντοφώνου δ (ἐγδίκων). Ἀπὸ ὀρθογραφικῆς δ' ἀπόψεως ἡ ἐπιγραφὴ χωλαίνει μόνον ὡς πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ καὶ δι' ε ψιλοῦ, τοῦθ' ὅπερ ὅμως συνηθέστατα συμβαίνει εἰς παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς.

Τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος, ***Ὀνήσιμος,*** καίπερ ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος[2], ὅμως ἦτο λίαν σύνηθες παρὰ τοῖς χριστιανοῖς καὶ μάλιστα ὡς ὄνομα πρεσβυτέρου, πιθανῶς εἰς μνήμην τοῦ Ἀποστόλου Ὀνησίμου. Τὸ ἐπανευρίσκομεν πράγματι ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν τοῦ 5ου πιθανῶς μ. Χ. αἰῶνος[3] καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὡς δὲ μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐξεταζομένη ἐπιγραφὴ ὁ Ὀνήσιμος ἦτο ***παλατῖνος.*** Κατὰ τὸν Du Cange[4] «*παλατῖνοι κοινῷ ὀνόματι πάντες ἐκαλοῦντο οἱ ἐν τοῖς κατὰ τὸ παλάτιον θησαυροῖς ὑπηρετοῦντες ταξεῶται*». Παλατῖνοι δ' ὡσαύτως ἐκαλοῦντο καὶ οἱ πρός τινα ὑπηρεσίαν τοῦ παλατίου στελλόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας[5]. Ἀργότερον (κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα) παλατῖνος εἰδικῶς ὠνομάζετο ὁ μεταφέρων τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸ παλάτιον καὶ τἀνάπαλιν[6].

Πρὶν δ' ἢ χρηματίσῃ παλατῖνος διετέλεσεν ὁ Ὀνήσιμος καὶ *ἔκδικος,* ὡς συνάγομεν ἐκ τῆς φράσεως «***ἀπ' ἐγδίκων***» σημαινούσης τὸν τέως ἔκδικον[7]. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐκδίκου ἀντεστοίχει πρὸς τὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ defensoris[8]. Ὑπῆρχον δὲ δύο εἰδῶν ἔκδικοι: οἱ λαϊκοὶ καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοί, οἵτινες ἐκαλοῦντο καὶ ἐκκλησιέκδικοι. Ἔργον δὲ τῶν δευτέρων ἦτο νὰ δικάζωσι, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πρωτεκδίκου, εἰς τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ[9] μικρὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν Ἀλλατιανὸν κατάλογον[10] «*ὁ πρωτέκδικος κριτὴς μετὰ δώδεκα ἐκδίκων, μικρὰς ὑποθέσεις καὶ εἰσερχομένας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐρευνᾷ καὶ ταύτας ἀναφέρει τῷ ἀρχιερεῖ*». Κατ' ἄλλον δὲ πάλιν βασιλικὸν κατάλογον «*ὁ πρωτέκδικος ἔχει τὴν οἰκονομίαν τῶν ἐκδίκων καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ζητούντων τὴν ἐκκλησιαστικὴν βοήθειαν χάριν ἐλευθερίας καὶ τῶν λοιπῶν προσφύγων, εἴτε ἀντιποιεῖσθαι καὶ ἐκδικεῖν ἀπὸ τῶν ἐπηρεαζόντων αὐτούς*». Ἐν ᾧ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐκδίκου ἦτο «*ἐν τοῖς ὑπο-*

[1] ***Meisterhans*** Grammatik der attischen Inschriften[2] σελ. 48 καὶ 83.

[2] ***Θουκυδ.*** Δ 119.

[3] Ἀρχ. Ἐφημ. 1929 σελ. 126.

[4] Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis I, 1082.

[5] ***E. A. Sophocles*** Greek Lexicon σελ. 832.

[6] ***Νικητ. Χωνιάτης*** ἔκδ. Βόννης 312.

[7] Πβλ. καὶ τὰ γνωστὰ ἐκ μολυβδοβούλλων καθ' ὅμοιον τύπον ἐσχηματισμένα: ***ἀπὸ προέδρων*** (=τέως πρόεδρος), ***ἀπὸ ἐπάρχων, ἀπὸ ὑπάτων*** κλπ.

[8] ***Λέοντος*** Τακτ. (***Migne*** 107 στ. 744) «*Διαφένσορας, οὓς ἡμεῖς καλοῦμεν ἐκδίκους*». Ἀτόπως ὁ Φιλαδελφεὺς θεωρεῖ τὸν ἔκδικον τῆς ἐκ Νικοπόλεως ἐπιγραφῆς ὡς ἐπίσκοπον (***Ἀλ. Φιλαδελφέως,*** Νικόπολις 1928 σ. 12).

[9] ***Νικήτ. Χωνιάτ.*** (Βόννης) 310 «*Εἰς τὸ προσκήνιον τοῦ νεὼ .. ὃ καὶ πρωτεκδικεῖον κικλήσκεται*».

[10] ***Du Cange*** ἔ. ἀ. 361.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

βεβηκόσιν, ὕστερον ἐν τοῖς ὑπερέχουσιν συνετάγη παρὰ τοῦ μακαρίας λήξεως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου τοῦ Ξιφιλίνου» [1].

Ὁ πρώην λοιπὸν ἔκδικος καὶ νῦν παλατιανὸς Ὀνήσιμος ***ἐκέντησεν,*** ὡς λέγει περαιτέρω ἡ ἐπιγραφή, ***τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ ἓν βασιλικόν.***

Τὸ ρῆμα ***κεντῶ*** ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ κοσμεῖν διὰ ψηφιδωτοῦ δὲν εἶναι ἄγνωστον. Τὸ ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλην ψηφιδωτὴν ἐπιγραφήν, τῆς βασιλικῆς τοῦ Γκιοὺλ - Μπακτσέ, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Weber [2]. ***Θυσιαστήριον*** δ' εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ ἱερόν. Πρωτότυπος δ' εἶναι ὁ ὅρος *τὸ* ***βασιλικόν,*** ὅστις ἀναμφιβόλως σημαίνει τὸ κλῖτος καὶ δὴ ἐνταῦθα τὸ μεσαῖον. Ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς βασιλικῆς τοῦ Παναγίου Τάφου ὀνομάζει τὸ μεσαῖον κλῖτος *βασίλειον οἶκον* [3].

ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ νοτίως τοῦ ἡμικυκλίου διαμερίσματος τοῦ ἱεροῦ εὑρέθησαν τὰ κάτωθι λειτουργικῆς χρήσεως σκεύη: 1ον Βάσις περιρραντηρίου μαρμαρίνη, ραβδωτή, ὕψους 0.50 (εἰκ. 78) εἰλημένη βεβαίως ἐξ ἀρχαίου κτηρίου. 2ον Μεγάλη καὶ βαθεῖα (0.18) λεκάνη μαρμαρίνη, ἁγιασμοῦ πιθανώτατα, διαμέτρου 0.60 (εἰκ. 78). Λόγῳ ιῆς εὑρέσεως αὐτῆς παρὰ τὴν περιγραφεῖσαν βάσιν πιθανὴ κα-

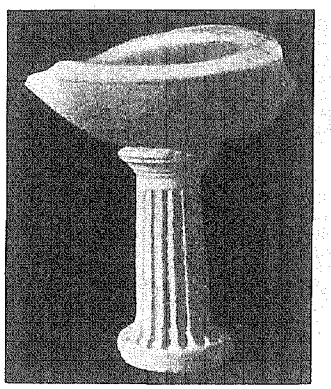

Εἰκ. 78. Βάσις περιρραντηρίου καὶ λεκάνη.

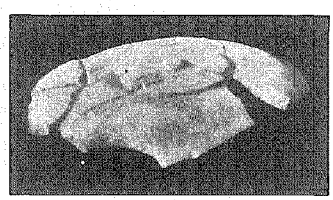

Εἰκ. 79. Λεκάνη μετ' ὀμφαλωτῆς βάσεως.

θίσταται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι θὰ ἦτο ποτὲ ἐπ' αὐτῆς ἱδρυμένη. 3ον Ἀβαθὴς λεκάνη, τεθραυσμένη εἰς τρία, διαμέτρου 0.38, φέρουσα ἐξωτερικῶς ταπεινὴν κυκλικὴν βάσιν μετ' ὀμφαλοῦ (εἰκ. 79) καὶ 4ον Πολλὰ τεμάχια πηλίνων πίθων τεθειμένων ποτὲ ἐπὶ τοῦ 0.45 ὑψηλοῦ πεζουλίου, ὅπερ περιέθεε τὰς πλευρὰς τοῦ διαμερίσματος. Λόγῳ δὲ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ εὑρέσεως πάντων τῶν ἄνω καταλεχθέντων σκευῶν, δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ.

[1] *Ἀνωνύμου* De *offic. M. Eccl. C polit.* παρὰ *Du Cange* gloss. 362.

[2] Byzantinische Zeitschrift 1901, 571. Πβλ. καὶ *Grégoire* Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure. N° 93.

[3] Ἐκκλησ. Ἱστορία (*Migne* Patrol. τόμ. 20 σελ. 865).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

Αἱ τρεῖς ἐξετασθεῖσαι βασιλικαὶ ἀπεδείχθησαν ὡς πρὸς τὸν ἀρχιτεκτονικὸν αὐτῶν τύπον «ἑλληνιστικαί». Τόσον τὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ διὰ δύο κιονοστοιχιῶν εἰς τρία κλίτη διαιρουμένου κυρίως ναοῦ των, ὅσον καὶ ἡ ὕπαρξις γυναικωνίτου καὶ ἡ ἑκατέρωθεν τοῦ ναοῦ ἔξοχὴ τοῦ νάρθηκος εἶναι στοιχεῖα ἁπαντῶντα καὶ εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου γενικώτερον. Ἡ μόνη δ' ἀπ' ἐκείνων ἀπόκλισις ἔγκειται εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀρθογωνίου ἐγγραφὴν τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν λόγῳ ταύτης δημιουργίαν ἑκατέρωθεν τοῦ ἡμικυκλίου δύο διαμερισμάτων — παστοφορείων ἢ σκευοφυλακίων. — Ἡ τοιαύτη διάταξις τοῦ ἱεροῦ ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς συριακὴν ἐπίδρασιν. Εἰς ὁμοίαν δ' ἐπίδρασιν ὀφείλεται πιθανῶς καὶ ἡ ἄφθονος χρῆσις τοῦ θέματος τῶν ἀντιμετώπων παγωνίων εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν δαπέδων — τὰ λοιπὰ θέματα τῆς ὁποίας εἶναι σχεδὸν πάντα εἰλημμένα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ δειγματολογίου — ὡς καὶ ἡ κατὰ συνεχομένους τάπητας διάταξις.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν κατασκευῆς ἀρχαιοτέρα ἔρχεται ἡ ἐξ ἐπιγραφῆς ἀσφαλῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος χρονολογουμένη βασιλικὴ τῆς Ἐρεσοῦ, δευτέρα ἡ τοῦ Ἀφεντέλλη, ἥτις λόγῳ μὲν τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς δύναται νὰ τεθῇ εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος, λόγῳ ὅμως τοῦ σχήματος τοῦ συνθρόνου ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 6ου, τελευταία δὲ ἡ τοῦ Ὑψηλομετώπου, ἥτις ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῶν σχετικῶς κακοτέχνων ψηφιδωτῶν της, φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Παραράματα

Ἐν σελ. 1 στ. 10 ἀντὶ *κοινοτήτων* γραπτέον *χριστιανικῶν κοινοτήτων*.
Ἐν σελ. 25 στ. 13 ἀντὶ *συμβαλλούσας εἰς* γραπτέον *περιβαλλούσας*.
Ἐν σελ. 56 στ. 3 ἀντὶ *Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου* γραπτέον *Ὀλυμπίας*.
Ἐν σελ. 56 στ. 4 ἀντὶ *δεύτερον* γραπτέον *πρωτον*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΥΠΟ ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Α. ΥΠΟ ΤΟΝ ΠΥΡΓΟΝ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ

1. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΒΛΑΥΤΗ, ΓΗ ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ, ΔΗΜΗΤΗΡ ΧΛΟΗ

Ὁ Παυσανίας 1, 22, 1[1] λέγει, ὅτι μετὰ τὸ Ἀσκληπίειον εὑρίσκει ὁ πορευόμενος πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ***ναὸν τῆς Θέμιδος*** καὶ πρὸ αὐτοῦ «κεχωσμένον» ***μνῆμα τοῦ Ἱππολύτου.*** Τὸ μνῆμα τοῦτο, ἀφ' οὗ δηλοῦται ὡς κεχωσμένον, εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ὁ μικρὸς μυκηναϊκὸς τύμβος, ὃν ἀνέσκαψεν ὁ Σκιᾶς (***Ἐφ. Ἀρχ.*** 1902, 123 ἑξ.) πρὸς Δ τῆς μεγάλης μεσαιωνικῆς δεξαμενῆς ἔξω τοῦ Ἀσκληπιείου. Πλησίον δὲ τοῦ τύμβου τούτου πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν καὶ τὸν ναὸν τῆς ***Ἀφροδίτης τῆς ἐφ' Ἱππολύτῳ*** (***Εὐριπ.*** Ἱππολ. 29 ἑξ. σχ. Διόδ. 4, 62) «κατόψιον γῆς τῆσδε» (δηλ. τῆς Τροιζηνίας) ἢ κατὰ τὸν Διόδωρον «ὅθεν ἦν καθορᾶν ἐς τὴν Τροιζῆνα». Ἡ Ἀφροδίτη αὕτη, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἤτοι τὸ ἱερὸν αὐτῆς, πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τὰ προπύλαια Πανδήμου Ἀφροδίτης, διότι ἐκεῖθεν δὲν καθορᾶται ἡ Τροιζηνία, παρεμβαλλομένου τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, καὶ ἀπὸ τῆς ὑπὸ Παυσ. 1, 27, 3 μνημονευομένης.

Δὲν εἶνε δὲ παράδοξον, ὅτι ἔχομεν δύο ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης πλησίον ἀλλήλων. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ περὶ τῆς Δήμητρος. Διότι πλὴν τοῦ ἐν Ἄγραις. Ἐλευσινίου καὶ τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ἐν Ἄστει, ὅπερ, μέγα καὶ εὐρὺ καὶ παρέχον χῶρον πρὸς σύνοδον τῆς βουλῆς καὶ τοῦ ἀκροατηρίου αὐτῆς, ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀμυνείου κατὰ τὴν κλιτὺν τὴν κενὴν ἐρειπίων, παραθεόμενον ὑπὸ τῆς πομπικῆς ὁδοῦ (Φιλοστρ. ***βίοι σοφιστ.*** II, 5), ὑπῆρχεν ἑτέρωθι τῆς ὁδοῦ ἐκείνης ὑπὸ τὰ Προπύλαια τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμενον ἱερὸν τῆς Δήμητρος Χλόης, εἰς ἣν προσθέτουσι καὶ τὴν Κόρην[2] τρεῖς ἐπιγραφαί, ὧν ἡ μὲν τοῦ δ΄ αἰῶνος, αἱ δ' ἕτεραι δύο ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπίσης πλὴν τοῦ πρὸ τῶν Προπυλαίων

[1] Παυσ. Ι, 22, 1 «Μετὰ δὲ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιου ταύτῃ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἰοῦσι Θέμιδος ναός ἐστί. Κέχωσται δὲ πρὸ αὐτοῦ μνῆμα Ἱππολύτῳ . . . Ἀφροδίτην δὲ τὴν Πάνδημον, ἐπεί τε Ἀθηναίους Θησεὺς ἐς μίαν ἤγαγεν ἀπὸ τῶν δήμων πόλιν, αὐτήν τε σέβεσθαι καὶ Πειθὼ κατέστησε. Τὰ μὲν δὴ παλαιὰ ἀγάλματα οὐκ ἦν ἐπ' ἐμοῦ, τὰ δὲ ἐπ' ἐμοῦ τεχνιτῶν ἦν οὐ τῶν ἀφανεστάτων. Ἔστι δὲ καὶ Γῆς Κουροτρόφου καὶ Δήμητρος ἱερὸν Χλόης . . . Ἐς δὲ τὴν Ἀκρόπολιν ἐστιν εἴσοδος μία».

[2] ***Δελτ. Ἀρχ.*** 1889, 129, 130 ***Athen. Mitt.*** 1893, 192 ἑξ. . . . «Δήμητρι καὶ Κόρῃ [ἀνέθη]καν». — «Δήμητρι Χλόῃ καὶ Κόρῃ τὴν Κουροτρόφον Εἰσίδοτος ἀνέθηκεν κατ' ὄνειρον». — «Δήμητρος Χλοίης Κούρης τε μακαίρας». Πρβλ. καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ***Ἀθήναιον*** VI 147 ἑξ. ***Athen. Mitt.*** 1877, 177, ἐντεῦθεν κατακυλισθείσας πιθανῶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἱεροῦ τῆς Κουροτρόφου Γῆς ὑπῆρχεν λατρεία αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς μαρτυρεῖ τοὐλάχιστον ἡ ἐσχάρα ἢ βάσις ἀγάλματος «Γῆς καρποφόρου κατὰ μαντείαν». Ἡ ἐσχάρα αὕτη ἦτο ἰδιωτικὸν ἀφίδρυμα ὡς καὶ ἡ ἐφ' Ἱπολύτῳ Ἀφροδίτη, ἐν ᾧ τὰ πρὸ τῶν Προπυλαίων ἱερὰ ἦσαν δημόσια, ἀφ' οὗ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἱερείας τῆς Πανδήμου χρονολογεῖται τὸ ψήφισμα τοῦ 287/6 [1], μεριμνᾷ δ' ἡ πολιτεία περί τε τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸ τελετῶν ἢ πομπῶν.

Ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης πρὸ τῶν Προπυλαίων καθορίζεται διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων· ἀμέσως μὲν ὑπ' αὐτὰ παρὰ τὴν πύλην Beulé εὑρέθησαν ἐπιγραφαὶ σχετικαὶ πρὸς τὸ εἰρημένον ἱερόν, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν κλιτὺν πλαγγόνες εἰκονίζουσαι τὴν Ἀφροδίτην (Dörpfeld ***Ath. Mitt.*** 1896, 511). Αἱ πλαγγόνες αὗται μόνον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης ἔδει νὰ ἀνήκωσιν. δὲν θὰ κατεκυλίοντο δὲ πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ δὲν ἐβλεπε πρὸς δυσμάς. Ἑπομένως πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην πρέπει νὰ προσαρμοσθῇ ἡ καὶ ἄλλως μὴ ἀντιτιθεμένη τοπογραφικὴ μαρτυρία τοῦ Παυσανίου καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἀπολλοδώρου παρ' Ἁρποκρατίωνι ἐν λ. Πάνδημος Ἀφροδίτη: «...Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ θεῶν ***Πάνδημόν*** φησιν Ἀθήνησι κληθῆναι τὴν ἀφιδρυθεῖσαν περὶ τὴν ***ἀρχαίαν*** ἀγοράν», ἐὰν τὸ ὄνομα ***Πάνδημος*** ἔχῃ ὅλην τὴν λαογραφικὴν δύναμιν νὰ δηλοῖ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ οὕτω καλούμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἱερόν, ἡ δὲ λέξις ***ἀρχαίαν*** ἐμφαίνῃ τὴν ἀγορὰν τοῦ ς΄ αἰῶνος, ἥτις ὑπόκειται περὶ τὴν Ἐννεάκρουνον [2].

Κατὰ ταῦτα τὸ ἱερὸν τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης πρέπει νὰ ἔκειτο κατὰ τὸν χῶρον, ὃν κατέχει νῦν ἡ πύλη Beulé τὸν πρὸς νότον καὶ τὸν ἔνδον αὐτῆς, μέχρι τοῦ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κατερχομένου ἀρχαϊκοῦ τοίχου [3], πέραν τοῦ ὁποίου

---

[1] Dittenberger ***Sylloge***[3] 375 «Ἐπὶ ἱερείας Ἡγησιπύλης. Ἐπ' Εὐθίου ἄρχοντος κλ. ὅπως ἂν οἱ ἀστυνόμοι οἱ ἀεὶ λανχάνοντες ἐπιμέλειαν ποιῶνται τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Πανδήμου κατὰ τὰ πάτρια ... προσαγαγειν τὸν οἰκειον τῆς ἱερείας καὶ χρηματίσαι ... τοὺς ἀστυνόμους ... ὅταν ᾖ ἡ πομπὴ τῇ Ἀφροδίτῃ τῇ Πανδήμῳ παρασκευάζειν εἰς κάθαρσιν τοῦ ἱεροῦ περιστερὰν καὶ περιαλεῖψαι τοὺς βωμοὺς καὶ πιττῶσαι τὰς [ὀροφὰς] καὶ λοῦσαι τὰ ἕδη, παρασκευάσαι δὲ καὶ πορφύραν ....». Ὅρα δὲ καὶ Pfuhl, ***de Atheniens. pompis sacris*** σελ. 97.

[2] Ὁ Λόλλιγκ ἐν ***Ἀθηνᾶ*** III, 596 ἀνάγει τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀπολλοδώρου εἰς τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀγοραίου Κολωνοῦ εὑρεθὲν ἱερὸν τῆς ἡγεμόνης τοῦ δήμου Ἀφροδίτης καὶ αὐτοῦ τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων. Τὸ ἱερὸν τοῦτο ὁ Παυσανίας καλεῖ τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης (1, 14, 6), ἐν ᾧ τὸ ἐκ τῶν εὑρεθεισῶν ἐκεῖ ἐπιγραφῶν ὄνομα τῆς θεᾶς ***Ἡγεμόνη του Δήμου*** εἶνε οἱονεὶ μετάφρασις τοῦ ὀνόματος Πάνδημος. Εὕρηται δὲ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο «περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν» τοῦ ε΄ αἰῶνος π. Χρ.

[3] Εἶνε παράδοξον, ὅτι, ὅσον γνωρίζω, οὐδεὶς μέχρι τοῦδε παρετήρησεν, ὅτι ὁ τοιχος οὗτος ἔχει συνέχειαν ἔξω τῆς πύλης Beule μέχρι τῆς δυτικώτερον αὐτῆς χαμηλὰ κειμένης πλατείας, ἔνθα ἵστανται αἱ ἅμαξαι τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Ἀκροπόλεως νῦν. Ἡ συνέχεια αὕτη εἶνε πρῶτον μὲν ὁ βράχος, ὅστις κεῖται ὀλίγον κατωτέρω ἔξω τῆς πύλης Beule τετμημένος πρὸς βορρᾶν καὶ σχηματίζων οὕτω πρόσωπον εἰς τὴν γραμμὴν καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ τοίχου ἐκείνου· ἀπώτερον δὲ τμῆμα συνεχείας τοῦ αὐτοῦ τοίχου εἶνε ὁ ἀρχαϊκὸς τοιχος, οὗ λείψανον σῴζεται δυτικώτερον καὶ ταπεινότερον τοῦ βράχου καὶ κατὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς λιθίνης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

εὕρηται ἀποκεκαλυμμένος καὶ παλαιὸς βωμός, ὅστις μέχρι τοῦδε δὲν ὡρίσθη τίνος θεοῦ εἶνε. Τὸ πρὸς νότον τῆς πύλης Beulé μέρος ἔξω τοῦ σημερινοῦ κιγκλιδώματος τοῦ συνδέοντος τὸν νότιον πύργον τῆς πύλης ἐκείνης μετὰ τοῦ πύργου τῆς Νίκης εἶνε βραχῶδες καὶ ἀνώμαλον, ὥστε μόνον ἱερός τις χαρακτὴρ τοῦ τόπου νὰ δικαιολογῇ τὴν ἐπὶ αἰῶνας μέχρι σήμερον διατήρησιν τῆς μορφῆς ταύτης αὐτοῦ (πρβλ. τὴν πέτραν τῆς Σιβύλλης ἐν Δελφοῖς), ἔχοντος πιθανῶς ἄλλοτε ὄγκον μείζονα καὶ χώματα πλείονα καὶ ἐπομένως ὕψος μεῖζον, ὥστε μηδεμία ὁδὸς νὰ εἶνε δυνατὴ δι᾽ αὐτοῦ· τὸ δὲ πρὸς νότον τοῦ Πύργου τῆς Νίκης, τὸ μὲν ἀμέσως ὑποκάτω εἶνε λαξευτὴ ἢ λιθόστρωτος ἀνάβασις ἠρέμα ἀνάντης, ἔπεται νοτιώτερον ἀνώμαλος βραχώδης ταινία καὶ ὑπ᾽ αὐτὴν ὁ ἑλιγμὸς τῆς αὐτῆς ἀνάντους ἀναβάσεως.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες εὑρέθησαν ἐνεκτισμέναι εἰς τὸ πρὸς Ν τῆς πύλης Beulé τουρκικὸν προτείχισμα [1] τὸ συνδέον ποτὲ τὸν νότιον πύργον τῆς πύλης ταύτης μετὰ τοῦ πύργου τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἢ ἐν τοῖς χώμασιν τεθαμμέναι, μία [2], ἧς ἡ χρονολογία κεῖται ἐγγὺς τοῦ 500 π. Χ., καλεῖ τὴν Ἀφροδίτην «***πότνιαν*** τῶν ἀγαθῶν», ὧν δίδωσιν «ἀφθονίαν». Ὥστε ἡ θεά, μακρὰν τῆς περὶ Πανδήμου Ἀφροδίτης κοινῆς νῦν ἀλλὰ καὶ πάλαι γνώμης, εἶνε συγγενὴς πρὸς τὴν Δήμητρα καὶ τὴν παλαιοτέραν Μητέρα Γῆν. Ἑτέρα δὲ ἐπιγραφὴ [3] καλεῖ τὴν θεὰν «μεγάλην, ***σεμνήν***, πάνδημον Ἀφροδίτην», αἱ δ᾽ ἐπικλήσεις αὗται, ἂν δὲν ἐνισχύωσιν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐξασθενοῦσι τὸ ἀνωτέρω πόρισμα.

Ἀλλ᾽ ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπεστηρίχθη (J. Harrison ***Primitive Athens*** 1906 σελ. 109), ὅτι τὸ ὄνομα ***Βλαύτη*** εἶνε ἐπίθετον τῆς Ἀφροδίτης, καταγόμενον ἐκ τοῦ σημιτικοῦ Βαλαὰτ (=Βάαλτις, κυρία, δέσποινα, πότνια εἴτε τῶν οὐρανῶν, οὐρανία, Ἱερεμίας 7, 18. 44, 18-20, εἴτε τοῦ δήμου, ἡγεμόνη τοῦ δήμου, πάνδη-

---

κλίμακος, ἣν ἀναβαίνουσι νῦν πρώτην οἱ ἐπισκέπται ἐξελθόντες τῶν ἁμαξῶν ἐν τῇ πλατείᾳ. Συνέχειαν τοῦ τοίχου τούτου δυτικώτερον δὲν εὗρον σκάψας μικρόν. Ἡ συνδέουσα τὰ τμήματα ταῦτα νοητὴ γραμμὴ δὲν εἶνε ἐντελῶς εὐθεῖα καὶ τοῦτο εἶνε σημεῖον ἀρχαϊκότητος. Καὶ τὸ πελασγικὸν τοῖχος τῆς Ἀκροπόλεως δὲν συνέχεται εἰς γεωμετρικὴν εὐθύτητα. Ὁ τοῖχος μόνον εἰς τὸ Ἐννεάπυλον ἠδύνατο νὰ ἀνήκῃ, νομίζω, ἀφ᾽ οὗ κατευθύνεται πρὸς τὸν Ἄρειον πάγον, ὅθεν προσέβαλον τὸ Ἐννεάπυλον οἱ Πέρσαι ἐπιτυχῶς. Πρὸς τὸν τοῖχον τοῦτον φαίνεται ἔχον σχέσιν ἕτερον ἀρχαϊκὸν λείψανον καθέτως πρὸς αὐτὸν διακείμενον εἰς τὴν ἀνατολικὴν παρυφὴν τῆς πλατείας τῶν ἁμαξῶν νοτιώτερον. Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ λείψανα ταῦτα.

[1] Ὅρα Leake, ***Topographie Athens*** μτφρ. Sauppe, πίν. 3. Burnouf, ***La ville et l'Acropole d'Athènes*** πίν. III, VI, IX. Omont, ***Athènes au XVII siècle*** πίν. 29-32, 36, 37, 45. Bohn, ***Die Propyläen*** σελ. 12.

[2] ***Δελτ. Ἀρχ.*** 1889 σελ. 127 . . . ὁδορός μ᾽ ἀνέθεκ᾽ Ἀφροδίτει δόρον ἀπαρχέν· Πότνια τῶν ἀγαθῶν, τῦι σὺ δὸς ἀφθονίαν. hoí τε λέγοσι λόγος ἀδίκ[ο]ς, φσεύδας κα. . . .».

[3] Ἐ. ἄ. 128 ἑξ. «Τόνδε σοι, ὦ μεγάλη σεμνὴ Πάνδημε Ἀφρ[οδίτη], | [κοσ]μοῦμεν δώροις εἰκόσιν ἡμετέραις. Ἀρχῖνος Ἀλυπήτου Σκαμβωνίδης, Μενεκράτεια Δεξικράτους Ἰκαριέως θυγάτηρ, ἱέρεια τῆς Ἀφροδίτης . . . Δ]εξικράτους Ἰκαριέως θυγάτηρ, Ἀρχίνου δὲ μήτηρ»· πρβλ. Weilbach - Kawerau ***Athen. Mitt.*** 1905, 295 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μος Bérard, ***Origine des cultes arcadiens*** σελ. 142)[1]. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰωάννης ὁ Αυδὸς (***Περὶ μηνῶν*** 1, 21) λέγει «καὶ βλάττα δέ, ἐξ ἧς τὰ βλαττία λέγομεν, ὄνομα Ἀφροδίτης ἐστὶ κατὰ τοὺς Φοίνικας, ὡς ὁ Φλέγων ἐν τῷ περὶ ἑορτῶν φησι», λέγει ἡ Harrison, ὅτι τὰ ἐπίθετα βλάττα καὶ βλαύτη εἶνε προσπάθειαι πρὸς φθογγικὴν ἀπόδοσιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φοινικικοῦ ὀνόματος Βαλαάτ. Καθ' ἣν πεῖραν εἶχεν ὁ Τραλλιανὸς Φλέγων, ἡ ξένη αὕτη λέξις εἰχε μεταποιηθῆ εἰς Βλάτταν, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι μετερρύθμισαν αὐτὴν εἰς Βλαύτην. Προφανῶς τὸ ὄνομα Βλαύτη ἐγένετο ἐν χρόνοις παλαιοῖς, ὅτε τὸ υ εἶχε φωνήεντος δύναμιν. Πόσον παλαιοὶ εἶνε οἱ χρόνοι, εἶνε δύσκολον νὰ ὁρισθῇ, διότι ἔχομεν μὲν τεκμήρια ἐπισήμου εἰσαγωγῆς λατρειῶν ξενικῶν ἐν Ἀθήναις ἢ Πειραιεῖ (τῆς Θρᾳκικῆς Βενδῖδος, τοῦ Λιβυκοῦ Ἄμμωνος, τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἴσιδος, τῆς Ἀφροδίτης τῶν Κιτιέων) ἀλλὰ τὴν Ἀφροδίτην γινώσκει ὡς Κυθήρειαν καὶ ὁ Ὅμηρος, ἡ δὲ μεθ' Ὅμηρον παράδοσις (Ἡρόδ. 1, 105. Παυσ. 3, 33, 1. 1, 14, 7) μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀνατολικῆς φοινικικῆς καταγωγῆς τῆς λατρείας ταύτης[2].

Τεθέντος, ὅτι ἡ Ἀφροδίτη τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο θεὰ συγγενὴς τὴν ὑπόστασιν πρὸς τὴν Κουροτρόφον Γῆν καὶ ὅτι ἐκαλεῖτο Βλαύτη, προσλαμβάνει ἐξαίρετον σημασίαν ἐπιγραφή τις ῥωμαϊκῶν χρόνων (Ig III, 411) εὑρεθεῖσα ἐν τῷ μνημονευθέντι μεταξὺ τοῦ πύργου τῆς Νίκης καὶ τῆς πύλης Beulé προτειχείσματι καὶ λέγουσα: «***εἴσοδος πρὸς σηκὸν Βλαύτης καὶ Κουροτρόφου ἀνειμένη τῷ δήμῳ***». Κατ' αὐτὴν ὁ περίβολος τῶν δύο θεοτήτων ἦτο κοινὸς καὶ εἶχεν εἴσοδον κοινήν, reservée au peuple, ἐν ᾧ ἄλλη τις θὰ ἦτο ἀνειμένη τοῖς ἱερεῦσιν ἢ ταῖς ἱερείαις.

Ὑπάρχει ὅμως, νομίζω, τεκμήριον, ὅτι καὶ ἡ Χλόη Δημήτηρ ἐλατρεύετο ἐν τῷ σηκῷ καὶ ὅτι θεοκρασία τις ἐγίνετο ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ λαοῦ γνωστὴ ἤδη καὶ τῷ Εὐριπίδῃ (Βάκχ. 275 «Δημήτηρ θεά· Γῆ δ' ἐστιν, ὄνομα δ' ὁπότερον βούλει κάλει»). Εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον δηλ., ἔνθα εὑρέθη ἡ προηγουμένη ἐπιγραφή, εὑρέθη καὶ ἡ ἑξῆς, μνημονευθεῖσα ἤδη ἀνωτέρω (***Ἀρχ. Δελτ.*** 1889, 130): «Δήμητρι Χλόῃ καὶ Κόρῃ τὴν Κουροτρόφον Εἰσίδοτος ἀνέθηκεν κατ' ὄνειρον». Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ἐπὶ κιονίσκου, ὅστις ἔφερεν ἐπάνω τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Κουροτρόφου· σῴζονται τὰ λείψανα τῆς στερεώσεως τούτου ἐπάνω. Λοιπὸν δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ, ὅτι ἡ Κουροτρόφος καὶ ἡ Δημήτηρ ἐλατρεύοντο εἰς χωριστοὺς σηκούς. Συμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ Παυσανίας (1, 12, 3) ὡς παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ Kern[3]. Τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Κου-

---

[1] Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι ὁ Hammarstrom ἐν ***Glotta*** XI, 1921, σελ. 261 ἐτυμολογῶν τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη ἐκ προελληνικῶν στοιχείων εὑρίσκει αὐτὸ θηλυκὸν τοῦ πρύτανις καὶ ἴσον πρὸς τὰ Herrin, Vorsteherin, Fürstin, πότνια, κυρία, ἡγεμόνη.

[2] Περὶ τοῦ Βλαύτη καὶ Βλάττα ὅρα καὶ Sophocles, ***Greck Lex.*** καὶ Herwerden, ***Lex. gr. supplet.*** λ. Βλάττα· καὶ Pauly-Wissowa ***RE*** Blatta, Blaute. Gruppe ***Griech. Mythol.*** 1349, 13.

[3] ***Athen. Mitt.*** 1893, 195.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ροτρόφου δὲν ἠδύνατο νὰ στηθῇ εἰς ξένον ἱερόν, ἂν ἡ θεὰ αὕτη εἶχεν ἐν συναφείᾳ ἴδιον ἱερόν. Τὸ ὄνειρον ἐπέβαλε τοιαύτην ἀνάθεσιν, διότι ἀκριβῶς κοινὸς ἦτο ὁ σηκὸς τῶν θεῶν καὶ ἐπετυγχάνετο οὕτω ἡ θεραπεία καὶ τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ζεύγους. Βλέπων τις τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Γῆς, εὕρισκεν εὔλογον τὴν ἐν τῷ σηκῷ αὐτῆς παρουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἴσως θὰ ἐξενίζετο μόνον διατὶ τυπικῶς ἀνετέθη τῇ Δήμητρι καὶ τῇ Κόρῃ, οὐχὶ δ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ Γῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ξένισις αὕτη ἐμετριάζετο διά τε τὴν συγγένειαν τῶν θεῶν καὶ τὴν κοινότητα τοῦ τεμένους.

Τοιουτοτρόπως αἱ ἄνω δύο ἐπιγραφαὶ συνέθεσαν ἐν ἑνὶ θεῷ ἡ μὲν πρώτη τὴν Ἀφροδίτην - Βλαύτην καὶ τὴν Γῆν, ἡ δὲ δευτέρα τὴν Γῆν καὶ τὴν Δήμητρα [2]. Αἱ τρεῖς ἄρα θεότητες εἶχον κοινὸν σηκόν, ἀπετέλουν δὲ κλίμακα θεογονικῆς ἀναλύσεως ἀπὸ τῆς Γῆς εἰς τὴν Δήμητρα καὶ ἔπειτα τὴν Ἀφροδίτην, ἧς ἡ φύσις ὑπέστη ἐπίσης βαθμιαίαν ἐξέλιξιν. Εἰς τὴν παλαιοτέραν θρησκευτικὴν περίοδον, ἣν ἀντιπροσωπεύει ἡ Γῆ ἀνάγεται καὶ ὁ Βουζύγιος ἄροτος, ὅστις ἐγγύς που ἐδῶ ἔκειτο κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως (πρβλ. Kern ἔ. ἄ.).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ χῶρος εἶνε πρανής, εἶνε πιθανόν, ὅτι δι' ἀναλημμάτων ἐσχηματίζετο ὁ κοινὸς σηκὸς εἰς διάφορα ἄνδηρα καὶ ἴσως ταῦτα διεκρίνοντο οὕτω ὡς ἴδια ἑκάστῃ θεᾷ. Τὸ ὅλον τέμενος περιελάμβανε τοὺς πρὸς Ν καὶ ΝΔ τοῦ πύργου τῆς Νίκης καὶ τῆς ὑποκειμένης ὁδοῦ βράχους, τὸ μέρος τοῦ Ν πύργου τῆς ἔπειτα πύλης Beulé, πρὸς Β τὸν χῶρον πιθανώτατα μέχρι τοῦ ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῶν Μνησικλείων προπυλαίων κατερχομένου ἀρχαϊκοῦ τοίχου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τὸν χῶρον μέχρι τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, ἥτις ἑλισσομένη περὶ τὸν πύργον τῆς Νίκης ἀνήρχετο εἰς τὰ Προπύλαια. Ἀπετέλει δὲ τὸ τέμενος κορυφὴν τοῦ Πελαργικοῦ ὑπὸ τὰ Προπύλαια καὶ ἔκειτο ἐντὸς τοῦ Ἐννεαπύλου, νομίζω. Ὑπῆρξε δὲ πιθανῶς αἰτία τῆς μὴ κατασκευῆς τῆς κλίμακος τῶν Προπυλαίων ἐπὶ Περικλέους, ὅστις ἔκτισε μὲν τὸν πώρινον ἐπικλινῆ τοῖχον πρὸς Β τοῦ ἀνωνύμου ἀρχαϊκοῦ βωμοῦ, ἀλλὰ τὴν παράλληλον αὐτοῦ πρὸς νότον τομὴν τοῦ βράχου μεταξὺ πύργου Νίκης καὶ νοτίου πύργου Beulé μόνον οἱ ὕστεροι, φαίνεται, ῥωμαϊκοὶ χρόνοι ἐγνώρισαν.

Περὶ ***Ναῶν*** ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν πιθανόν τι τεκμήριον. Ἡ ἐπιγραφὴ Ἀρχ. Δελτ. ἔ. ἄ. σελ. 128 δὲν ἀνῆκεν εἰς ναόν, ἀφ' οὗ ἐβάσταζεν ἐπάνω τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Ἀρχίνου, τῆς μητρός του καὶ τῆς θείας του, ἱερείας τῆς Ἀφροδίτης. Αἱ δὲ ***ὀροφαὶ*** τῆς ἐπιγραφῆς ἄνω σελ. 74 σημ. 1 βέβαιαι, νομίζω, καίπερ ἐκ συμπληρώσεως προερχόμεναι, δὲν μαρτυροῦσιν ναοὺς ἀλλὰ μᾶλλον ναΐσκους ἀνοικτούς. Ἡ πίσσωσις τῶν ὀροφῶν καὶ τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ἐν Ἄστει (Ig. II[1] add. 834[6] στήλ. II 34 καὶ V 43, 44) καὶ τοῦ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης καὶ οἱουδήποτε ἄλλου

[2] Πρβλ. Σχολ. Θουκ. 2, 15 «τῆς Γῆς· τῆς Δήμητρος» Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 300. Beulé, *L'Acropole* I, σελ. 271.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ναοῦ δὲν ἐγίνετο, νομίζω, εἰς κλειστὸν χῶρον, ἀλλ᾽ εἰς τὰ ἐξέχοντα ἔξω μέρη τῶν στεγῶν τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὰς ἀνοικτὰς ὀροφὰς τῶν ναΐσκων, ἵνα προφυλάξῃ τὰ ξύλα ἀπὸ τῆς ὑγρασίας. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ ἐν Ἄστει Ἐλευσίνιον πρέπει νὰ δεχώμεθα ὡς ἁπλοῦν ξυλοστεγῆ ἀρχαϊκὸν ναόν, ἀφ᾽ οὗ μάλιστα καὶ οὐδὲν λείψανον κατέλιπε. Ὥστε ἐν τῷ τρισυποστάτῳ ἐκείνῳ σηκῷ ὑπῆρχον ναΐσκοι, βωμοί, ἀγάλματα ἀναθηματικὰ καὶ ἀνδριάντες καὶ μία τοὐλάχιστον, ἀνήκουσα τῇ Χλόῃ (Ig. IV, 673), τράπεζα, ἐφ᾽ ἧς ἐτίθεντο τὰ ἱερώσυνα τῆς ἱερείας· εἶχε δὲ καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἱέρειαν, βεβαίως δὲ καὶ ἡ Γῆ.

Τὴν ἑνότητα τοῦ σηκοῦ τῶν τριῶν θεαινῶν ἴσως αἰνίττεται καὶ ὁ Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 831: «Λυσιστρ. Ἄνδρα, ἄνδρ᾽ ὁρῶ προσιόντα παραπεπληγμένον, τοῖς τῆς Ἀφροδίτης ὀργίοις εἰλημμένον. Μυρ. Ὦ πότνια, Κύπρου καὶ Κυθήρων καὶ Πάφου μεδέουσα, ἴθι ὀρθήν, ἥνπερ ἔρχει τὴν ὁδόν. Α΄. Ποῦ δ᾽ ἐστιν ὅστις ἐστί; Λυσ. παρὰ τὸ τῆς Χλόης». Βεβαίως τὸ χωρίον τοῦτο ῥητῶς λέγει μόνον τὸ τῆς Χλόης ἱερόν, ἀλλ᾽ ὁ λόγος συμμείγνυται μετὰ πολλῆς Ἀφροδίτης, ὥστε, ἂν ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ κέντρου ποθὲν τῶν Μνησικλείων Προπυλαίων (πρβλ. καὶ Bohn ***Die Propyläen*** σελ. 38) ἔβλεπον αἱ γυναῖκες τὸν Κινησίαν ἀναβαίνοντα, τὸ ἱερὸν τῆς Χλόης καὶ τὸ τῆς Ἀφροδίτης, ἦν τόσον θερμῶς ἐπικαλεῖται ἡ Μυρρίνη, ἔδει νὰ καθορῶνται ἀπὸ τῶν Προπυλαίων, ἔκειντο ἑπομένως ἀμέσως πρὸς δυσμάς. Λέγουσα δὲ ἡ Λυσιστράτη μόνον τὸ τῆς Χλόης ἱερὸν ἢ ἐδήλου διὰ τοῦ ἑνὸς τὰ τρία ἢ κατὰ λέξιν ἐνέφαινε τὸ ὑψηλότερον ἄνδηρον ἢ τὸν ὑψηλότερον χῶρον τοῦ κοινοῦ σηκοῦ, ἵνα φανερώσῃ, ὅτι ὁ Κινησίας ὁσονούπω καταφθάνει εἰς τὰς βαθμίδας τῶν Προπυλαίων. Καὶ ἡ πρότασις δὲ ἔπειτα τοῦ Κινησίου πρὸς τὴν Μυρρίνην, νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὸ σπήλαιον τοῦ Πανὸς καὶ τὴν Κλεψύδραν, δεικνύει, ὅτι ἐγγὺς τῶν μερῶν τούτων ἦσαν οἱ λαλοῦντες καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Κλεψύδραν θὰ ἠκολούθουν.

Ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐκδοχὴν τῶν λόγων τοῦ Ἀριστοφάνους πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: «Βλαύτη· τόπος Ἀθήνησι»· τίς ἄλλος τόπος ἠδύνατο νὰ εἶνε οὗτος ἢ ὁ ἐν ᾧ ἐλατρεύετο ἡ Βλαύτη; Καὶ σήμερον λέγομεν: «μεταβαίνω εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον», «εἰς τὴν Παναγίαν», ἐννοοῦντες οὐχὶ τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ τοὺς ναοὺς ἢ τὰ ἱερὰ αὐτῶν [1].

---

[1] Εἶχον γραφῆ τἄνω καὶ εἶχον ἀνακοινωθῇ, ἐν συνεδρίᾳ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῇ 15 Νοεμβρίου 1928 (πρβλ. ***Πρακτ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν*** Γ 1928 σελ. 647 — διὰ τὰ ἑπόμενα ὅρα αὐτ. σελ. 701 καὶ τόμ. Δ΄ 1929 σελ. 37, 175, 202), ὅτε ἐλαβον γνῶσιν τῆς πραγματείας τοῦ Doro Levi ***Annuario*** 1923-4, ἔνθα σελ. 13 ἑξ. ὁ συγγραφεὺς δέχεται ταύτισιν τοῦ Βουζύγου πρὸς τὸν Ἐπιμενίδην (πρβλ. Toppfer. ***Att. Geneal.*** 140) καὶ τῆς μητρὸς τούτου Βλάστης πρὸς τὴν Βλαύτην καὶ τὴν Χλόην (πρβλ. Toppfer ἔ. ἀ. 144 Πλουτ. Σόλ. 12), τοποθετεῖ δὲ τὸ κοινὸν ἱερὸν τῆς Γῆς καὶ τῆς Δήμητρος βορειότερον ἤτοι κατὰ τὴν ΒΔ ἀντὶ τῆς ΝΔ κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ αἱ μὲν ταυτίσεις τῶν διαφόρων θείων ὑποστάσεων εἶνε πιθαναὶ παραλλήλως πρὸς ὅσα εἶπον ἀνωτέρω, ἀλλ᾽ ἡ βορειοτέρα μετατόπισις τῶν ἱερῶν μοὶ φαίνεται ἀδύνατος μετὰ τὰ εἰρημένα μοι ἀνωτέρω,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

2. Η ΒΛΑΥΤΗ ΚΑΙ Ο ΗΡΩΣ ΕΠΙ ΒΛΑΥΤΗι

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ὄνομα Βλαύτη ὡς καὶ τὸ ὄνομα Βλάττα ἦσαν ἐπίθετα τῆς Ἀφροδίτης, προελθόντα ἐκ τοῦ Βααλὰτ (Βάαλτις), ὃ προσέλαβε τὴν κατάληξιν α, ἵνα ἑλληνοποιηθῇ, καὶ ὑπέστη ἀκουστικάς τινας μεταβολάς. Αἱ μεταβολαὶ αὗται παρὰ μὲν τοῖς ἀνθρώποις τοῦ Λυδοῦ προσήγγισαν τὸ ὄνομα ἀρχικῶς ἢ ὕστερον πρὸς τὰ βλαττία, τὰ πορφυρᾶ μεταξωτὰ ἱμάτια, καὶ ἠμπέδωσαν τὴν μεταμόρφωσιν ταύτην ἐκεῖ, παρὰ δὲ τοῖς Ἀθηναίοις προσήγγισαν τὸ ὄνομα πρὸς τὴν βλαύτην, ἥτις ἦτο εἶδος σανδαλίου, καὶ ἐπήνεγκον τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐδῶ. Πρὸς ταύτην ἔχει σχέσιν ὁ ἥρως ἐπὶ Βλαύτῃ.

Ὁ Πολυδεύκης Ζ, 87 λέγει: «ἡ δὲ βλαύτη σανδαλίου τι εἶδος· ***καὶ ἥρως Ἀθήνησιν ὁ ἐπὶ Βλαύτῃ***· ἀνέθηκε γάρ τις σκυτοτόμος ***βλαύτης λίθινον τύπον***». Τὸ χωρίον τοῦτο ἐχρησιμοποίησαν πολλοί, μόνον ὅμως ὁ Τσούντας προσήγγισε πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀποδεικτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἔπραξε δὲ τοῦτο, ὅτε ἐδημοσίευσε τὴν πρὸς νότον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου εὑρεθεῖσαν ὑψηλὴν στενὴν στήλην τοῦ Σίλωνος, φέρουσαν ἀνάγλυπτον ἀνέρποντα ὄφιν, ἐπὶ τῆς εὐρυτέρας δὲ ἄνω ἄκρας προσηλωμένον μαρμάρινον τύπον σανδαλίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶνε ἀνάγλυπτος ἀνὴρ ἱκέτης, μεταξὺ δὲ τοῦ σανδαλίου καὶ τοῦ ὄφεως τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ δ΄ αἰῶνος «***Σίλων ἀνέθηκε***» (πρβλ. ***Ἀρχ. Ἐφημ.*** 1906, 243 ἑξ. Stais, ***Marbres et bronzes,*** σελ. 231, ἀριθ. 2565). Παραβαλὼν λοιπὸν ὁ Τσούντας τὸ χωρίον τοῦ Πολυδεύκους πρὸς τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν «εἴσοδος πρὸς σηκὸν Βλαύτης καὶ Κουροτρόφου ἀνειμένη τῷ δήμῳ», καὶ πρὸς τὸν Ἡσύχιον λ. «Βλαύτη· τόπος Ἀθήνησιν», ἐδέχθη τὰ ἑξῆς (ΑΕ ἔ. ἄ. 247 - 8): «ὅτι ἐν Ἀθήναις ἐλατρεύετο ἥρως τις, ἀνώνυμος πιθανῶς, καλούμενος δὲ ἁπλῶς «ἐπὶ Βλαύτῃ», καὶ ὅτι ὑπῆρχε παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκλήθη οὕτω ἕνεκα λιθίνου τύπου σανδαλίου, τὸν ὁποῖον ἀνέθηκε σκυτοτόμος τις. Αὐτὸς ὁ Πολυδεύκης ἐπίστευε πιθανῶς, ὅτι ἐν τῷ προσδιορισμῷ «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἡ δευτέρα λέξις σημαίνει πραγματικῶς σανδάλιον· ὅτι ὅμως εἶνε κύριον ὄνομα καὶ ὅτι πρέπει τὸ ἀρχικὸν γράμμα αὐτῆς νὰ γράφηται κεφαλαῖον, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀμφίβολον. Ὅμοια ἐντελῶς εἶνε τὰ Ἀφροδίτη «ἐπὶ Ἱππολύτῳ» καὶ δικαστήριον «ἐπὶ Παλλαδίῳ», «ἐπὶ Δελφινίῳ» κ. ἄ. Πρόκειται ἄρα πάλιν περὶ τοῦ τόπου ἢ τῆς θεᾶς (ἢ ἡρωΐνης, λέγει προηγουμένως σελ. 247) Βλαύτης καὶ ὁ ἥρως «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἐλατρεύετο πλησίον τοῦ ἱεροῦ τῆς Κουροτρόφου. Ἡ αἰτιολογία δὲ τοῦ ὀνόματος, τὴν ὁποίαν

ἕνεκα μάλιστα τοῦ ἀρχαϊκοῦ τοίχου, ὅστις ἔρχεται πρὸς Δ ἐκ τῶν προπυλαίων καὶ ἦτό ποτε ὑψηλότερος. Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἀρχαϊκὸς ὅρος «Κουροτρόφου», ὃν εἶδεν ὁ Köhler (***Athen. Mitt.*** II, 1877, σελ. 177), ἀπέκειτο μὲν ὑπὸ τὰ Προπύλαιά που, ἀλλ' οὐχὶ in situ· ὥστε διὰ τῆς ἀρχαϊκότητος αὐτοῦ βεβαιοῖ μόνον τὴν παλαιότητα τῆς ἐδῶ που λατρείας τῆς Γῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀναγράφει ὁ Πολυδεύκης, δὲν ἔχει βεβαίως ἀξίαν μεγαλυτέραν τῆς τῶν ἄλλων ὁμοίων ***λόγων,*** δι' ὧν ἐζήτουν νὰ ἑρμηνεύσωσι παράδοξα ὀνόματα καὶ ἔθιμα· καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ» δὲν ἦτο ἀληθῶς ὀλίγον παράδοξος. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ εὑρεθῇ ἐξήγησίς τις, ἓν δὲ ἀνάθημα παριστάνον λίθινον τύπον βλαύτης παρέσχεν αὐτήν· ὑπέθεσαν, ὅτι ὁ ἥρως ἐκλήθη ἐκ τούτου καὶ περαιτέρω — πολὺ εὐλογοφανῶς — ὅτι ὁ προσενεγκὼν τὸ δῶρον ἦτο σκυτοτόμος. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐξ ὅλης τῆς ἱστορίας μόνον τὰ περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἀναθήματος ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ καὶ πραγματικά. Ὁ ἀναθέτης δυνατὸν νὰ ἦτο σκυτοτόμος· ὁ τύπος τῆς βλαύτης ὅμως δὲν εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ ἔργον, ὅπερ αὐτὸς ἤσκει, ἀλλ' ἦτο ***σύμβολον λαλοῦν*** τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ», καὶ ἕνεκα τούτου ἐθεωρεῖτο ἀνάθημα ἁρμόζον εἰς αὐτόν. Ἴσως εἶνε περιττὸν νὰ δηλώσω νῦν ῥητῶς, ὅτι θεωρῶ βέβαιον, ὅτι ἡ στήλη τοῦ Σίλωνος εἰς τὸν ἥρωα τοῦτον ἦτο ἀνατεθειμένη. Ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως, ὁ ὄφις — τὸ κοινὸν σύμβολον τῶν ἡρώων — καὶ τὸ σανδάλιον συμφωνοῦσιν ἄριστα. Ἠδύνατό τις μάλιστα, προβαίνων περαιτέρω, νὰ εἰκάσῃ, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους ἀναφερόμενον ἀνάθημα τοῦ σκυτοτόμου εἶνε αὐτὸ τὸ τοῦ Σίλωνος· ἀλλ' ἀναγκαία δὲν εἶνε ἡ ὑπόθεσις αὕτη, διότι πιθανῶς ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Βλαύτης δὲν ὑπῆρχεν ἓν μόνον μνημεῖον φέρον τύπον σανδαλίου».

Εἰς τοὺς στερεοὺς τούτους τοῦ Τσούντα συλλογισμοὺς ἔχω τὸ μὲν νὰ προσθέσω, τὸ δὲ νὰ ἀντείπω τι πρὸς προαγωγήν, ὡς νομίζω, τοῦ ζητήματος.

Ὁ ἥρως «ἐπὶ Βλαύτῃ» εἶνε βεβαίως ἀνώνυμός τις ἥρως, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες εἶνε κατάσπαρτοι ἐν τῇ χώρᾳ καὶ τῇ μυθολογίᾳ τῆς Ἑλλάδος (Παυσ. 10, 4, 10. Wilamowitz Arist. u. Ath. II, 150). Ἡ λατρεία αὐτοῦ περί τινα ἴσως προϊστορικὸν τάφον, πρέπει νὰ ἦτο παλαιά, χρονολογουμένη τοὐλάχιστον ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κυκλωπείου πυρῆνος τοῦ πύργου τῆς Νίκης, ὥστε νὰ ἀπολεσθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Μοὶ φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια δὲν ἠρκεῖτο νὰ λατρεύῃ οὕτω ἀνώνυμον καὶ ἄγνωστον ἥρωα. Καὶ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Σωσιπόλιδος (Παυσ. 6, 20, 2 ἑξ.) ἥρωος τῶν Ἠλείων, ὅστις, πρὶν λάβῃ τὸ ὄνομα τοῦτο — ἂν εἶνε καὶ τοῦτο ἀκόμη αὐτὸ τοῦτο ὄνομα καὶ ὄχι ***δῆθεν*** ὄνομα —, ἦτο βεβαίως ἀνώνυμος, δεικνύει τὴν ῥοπὴν τῶν ἀνθρώπων. Νομίζω δέ, ὅτι ἔχομεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ῥοπῆς ταύτης προκειμένου περὶ τοῦ «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἥρωος.

Ὅτε ὁ Παυσανίας (Ι, 22, 5) ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου λεγομένης Νίκης, εἶδεν ἐκεῖθεν τὴν ὡραίαν θέαν καὶ γράφει: «ἐντεῦθεν ἡ θάλασσά ἐστι σύνοπτος καὶ ταύτῃ ῥίψας Αἰγεὺς ἑαυτόν, ὡς λέγουσιν, ἐτελεύτησεν .... ἐνταῦθα Αἰγεὺς ὡς εἶδεν ἱστίοις μέλασι τὴν ναῦν κομιζομένην, οἷα τὸν παῖδα τεθνάναι δοκῶν, ἀφεὶς αὑτὸν διαφθείρεται· καί οἱ παρὰ Ἀθηναίοις ἐστὶ καλούμενον ἡρῷον Αἰγέως». Εἶνε προφανές, ὅτι ταῦτα παρεμβάλλει ὁ Παυσανίας, διότι εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ αὐτὸ τὸ ἡρῷον, τὸ Αἰγεῖον (Ἁρποκρ. Σουΐδ. Βεκκέρ. Ἀνέκδ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

1, 354, 8), κείμενον βεβαίως ὑπὸ τὸν πύργον τῆς Νίκης, ἔνθα κατέπεσεν, «ὡς λέγουσιν», ὁ μυθικὸς βασιλεύς.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ὀνομασθῇ ἐκ τῆς αὐτοκτονίας ταύτης τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὡς ἐπιστεύετο εὐρέως, ἔπρεπεν ἡ πτῶσις νὰ εἶχε συμβῇ ἀπό τινος παραλίου βράχου τῆς Ἀττικῆς, ὡς παρετηρήθη καὶ πάλαι καὶ νῦν (πρβλ. Pauly-Wissowa λ. ***Aigeus*** σελ. 954). Μόνον οὕτω ἠτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ βάσιν τοιαύτη πίστις. Διὰ τοῦτο δέχομαι, ὅτι ὁ ἄγνωστος ἥρως «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἐταυτίσθη ὕστερόν ποτε πρὸς τὸν Αἰγέα καὶ μετετοπίσθη τὸ γεγονὸς τῆς αὐτοκτονίας εἰς τὸν πύργον τῆς Νίκης. Ἐπειδὴ ἡ θέσις τοῦ πύργου, ἀφ' ἧς κυρίως εἶνε σύνοπτος ἡ θάλασσα, εἶνε ἡ μεσημβρινὴ μέχρι τῆς ΝΔ γωνίας, τὸ ὑποκείμενον ἡρῷον τοῦ Αἰγέως ἤτοι τὸ τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ» πρέπει νὰ ἐξετείνετο ἐπὶ τῶν ἀμέσως ὑποκειμένων βράχων, ἔνθα σῴζεται τετράγωνον λάξευμα[1]· τοῦτο δὲ ὀρθῶς, νομίζω ἐταυτίσθη πρὸς τὴν βάσιν τοῦ ἡῴου τοῦ Αἰγέως.

Ἔχομεν λοιπὸν σύμπτωσιν τοῦ Αἰγέως καὶ τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ» καὶ ταύτισιν τοῦ Αἰγείου καὶ τοῦ ἱεροῦ, ναΐσκου πιθανῶς, τοῦ ἥρωος τούτου, ὅστις, ἅτε λατρευόμενος ἐν ἀμέσῳ γειτονίᾳ πρὸς τὸ τῆς Βλαύτης-Ἀφροδίτης ἱερόν, ὠνομάσθη «ἥρως ἐπὶ Βλαύτῃ». Ἀλλὰ πλὴν τῆς γειτονίας ταύτης οὐδὲν ἄλλο κοινὸν ἔχει μετὰ τῆς θεᾶς.

Ἔρχομαι εἰς τὴν στήλην τοῦ Σίλωνος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτῆς λέγει: «Σίλων ἀνέθηκε». Ἀλλὰ τίνι ἀνέθηκε, δὲν λέγει· μαρτυρεῖ ὅμως ὁ ἐπὶ κορυφῆς τῆς στήλης τύπος τῆς βλαύτης, ὅστις εἶνε λαλοῦν σύμβολον, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Τσούντας. Γεννᾶται ὅμως τὸ ζήτημα, τίνος σύμβολον λαλοῦν εἶνε ἡ βλαύτη. Ὁ Τσούντας ἐδέχθη, ὅτι εἶνε τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ», ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω, ὅτι ὁ ἥρως οὗτος ἐλατρεύετο μὲν «ἐπὶ Βλαύτῃ», ἀλλὰ δὲν ἠτο αὐτὸς ἡ Βλαύτη, κατ' ἀκολουθίαν δὲ δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ σανδάλιον, ἡ βλαύτη, νὰ συμβολίζῃ αὐτόν. Ὁ Πολυδεύκης ἔζη ἐν ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, καθ' οὓς καὶ ὁ Παυσανίας, ἤτοι ὅτε τὸ ἡρῷον ἐλέγετο τοῦ Αἰγέως, ἐν ᾧ ὁ σηκὸς ἦτο γνωστὸς ὡς τῆς Βλαύτης. Ἀλλ' εἴτε αὐτὸς ἐγίνωσκε καὶ τὸν «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἥρωα καὶ εἶδε τὸ φέρον τὸν τύπον βλαύτης ἀνάθημα, εἴτε παρ' ἄλλου παρέλαβε τὴν εἴδησιν, ἠτο δυνατὸν νὰ γεννηθῇ πλάνη ὡς πρὸς τὸν θεὸν ἢ ἥρωα, εἰς ὃν ἀνῆκε τοῦτο· διότι ὁ σηκός, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐλατρεύοντο ἡ Βλαύτη καὶ τὸ ἡρῷον τοῦ Αἰγέως, τοῦ «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἥρωος, ἦσαν ἐγγύτατα ἀλλήλων. Ἴσως μάλιστα ὁ «Πολυδεύκης» ἐγνώρισε τὸν φραγμὸν τοῦ σηκοῦ τῆς Βλαύτης βεβλαμμένον, ὥστε δὲν διέγνωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δύο τούτων γειτονικῶν ἱερῶν. Ἦτο λοιπὸν εὔκολον νὰ πλανηθῇ τις καὶ νὰ νομίσῃ, ὅτι τὸ ἀνάθημα ἀνῆκεν οὐχὶ τῇ θεᾷ ἀλλὰ τῷ ἥρωι. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ ἂν δεχθῶ-

[1] Τὸ λάξευμα τοῦτο, κατακαλυφθὲν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ἀπεκάλυψα πάλιν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1928.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μεν τὴν τελευταίαν σκέψιν τοῦ Τσούντα, ὅτι «πιθανῶς ***ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Βλαύτης*** δὲν ὑπῆρχεν ἓν μόνον μνημεῖον φέρον τύπον σανδαλίου». Οἱ λόγοι μάλιστα οὗτοι δεικνύουσιν — ἐκτὸς ἂν παρασύρωμαι καὶ ὑποβάλλω εἰς αὐτοὺς τὴν ἐμὴν γνώμην — ὅτι καὶ ἡ σκέψις τοῦ Τσούντα ἄκοντος φέρεται πρὸς τὴν Βλαύτην μᾶλλον ἢ τὸν ἥρωα «ἐπὶ Βλαύτῃ». Εἶνε δ' ὁ ὄφις σύμβολον πρόσφορον καὶ τῇ Βλαύτῃ, ἥτις ἦτο, ὡς εἴδομεν, συγγενὴς τῇ Γῇ, πότνια τῶν ἀγαθῶν, ὧν δίδωσιν ἀφθονίαν.

Ὁ ἥρως ὠνομάσθη «ἐπὶ Βλαύτῃ», ὅτε ἦτο ἀνώνυμος. Ἂν ἡ Κουροτρόφος ἢ ἄλλη τις γειτονικὴ θεὰ ἦτο ἀνώνυμος, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὕτη «ἐπὶ Βλαύτῃ», ἀφ' οὗ καὶ αὕτη ἐλατρεύετο παρὰ τὴν Βλαύτην. Ἀλλ' ἡ βλαύτη ὡς σύμβολον θὰ ἀνῆκε τῇ θεᾷ Βλαύτῃ καὶ οὐχὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς τοπογραφουμένοις θεοῖς ἢ ἥρωσι.

3. Η ΒΛΑΥΤΗ ΕΝ ΤΗ ΤΕΧΝΗ

Ἐτέθη διὰ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ στήλη τοῦ Σίλωνος ἦτο ἀνάθημα τῇ Βλαύτῃ καὶ ὅτι ταύτης σύμβολον ἦτο ἡ βλαύτη. Ἀληθῶς, ἂν ηὑρίσκομεν ἀνάθημά τι φέρον ἀνάγλυπτον ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐπιγραφὴν «ὁ δεῖνα ἀνέθηκεν» ἄνευ δηλώσεως τοῦ τίνι ἀνέθηκεν ὁ δεῖνα, θὰ ἐδεχόμεθα, ὅτι τὸ ἀνάθημα ἐδωρήθη τῷ Ἡρακλεῖ, ἔστω καὶ ἂν ἐν τῷ τεμένει αὐτοῦ ἢ ἐγγύτατα ἐλατρεύοντο καὶ ἄλλοι θεοὶ ἢ ἥρωες, ὡς συνέβαινε κατὰ κανόνα. Ἀναλόγως θὰ ἐσκεπτόμεθα, ἂν τὸ ἀνάθημα ἐδείκνυε γλαῦκα ἢ κηρύκειον ἤ τι ἄλλο οὕτω σαφὲς σύμβολον.

Τί θὰ ἐλέγομεν ὅμως, ἂν ηὑρίσκομεν ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης κρατοῦν ἐν τῇ χειρὶ βλαύτην; Νομίζω, ὅτι θὰ ἐδικαιούμεθα πιστεύοντες, ὅτι αὕτη εἶνε ἡ Ἀφροδίτη-Βλαύτη καὶ ὅτι κρατεῖ τὸ λαλοῦν σύμβολον τοῦ ὀνόματος αὐτῆς. Τῷ ὄντι δὲ ὁ Reinach ἐν ***Repert. de la stat.*** II σελ. 364 δημοσιεύει τὰς εἰκόνας ἑπτὰ τοιούτων χαλκῶν ἀγαλμάτων, ὧν ἓν προέρχεται ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἓν ἐκ τῆς κάτω Αἰγύπτου, ἓν ἐκ Κύπρου, ἓν ἐκ Συρίας καὶ ἓν ἐκ Δαμασκοῦ, ἤτοι ἐκ χωρῶν, ἐν αἷς ἐκράτει ἡ λατρεία τῆς Βαλαὰτ ἢ ἐγγὺς αὐτῶν. Ἂν ἡ γνώμη τῆς Harrison περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς Βλαύτης ἐκ τῆς Βαλαὰτ εἶνε ἀληθής, δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ θεὰ ἐν τῇ παλαιᾷ κοιτίδι τῆς λατρείας αὐτῆς εἰκονίζετο ὡς δεικνύουσι τὰ ἀγάλματα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι ἡ λατρεία τῆς θεᾶς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μεταμόρφωσιν αὐτῆς εἰς Βλαύτην — ἂν ὑπ' αὐτῶν πρώτων ἐγένετο ἡ μεταμόρφωσις αὕτη — διεδόθη καὶ ἔξω τῶν Ἀθηνῶν, ἐπανῆλθε δὲ παλιρροϊκῶς καὶ εἰς τὴν Συρίαν ἐν τῇ νέᾳ μορφῇ. Τοῦτο δὲ δεικνύει, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ μεταμόρφωσις ἦτο ἰσχυροτέρα τῆς ὑπὸ τοῦ Λυδοῦ μαρτυρουμένης· θὰ ἤμην μάλιστα διατεθειμένος νὰ ἀμφισβητήσω ταύτην, ἂν ὁ Λυδὸς δὲν ἐνίσχυεν αὐτὴν διὰ τῆς πρὸς τὰ βλαττία παραβολῆς. Γνωστὸν δὲ εἶνε καὶ τὸ πήλινον σύμπλεγμα Ἀφροδίτης καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἔρωτος τῆς συλλογῆς τοῦ Μισθοῦ ἐκ Μυρίνης (νῦν ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ Ἀθηνῶν), καθ' ὃ ἡ Ἀφροδίτη δέρει τὸν Ἔρωτα τῷ σανδαλίῳ (*Rev. Arch.* 1903, I, 205 ἑξ.) ἤτοι τῇ βλαύτῃ, ὥστε νὰ φαίνηται, ὅτι τὸ καλλιτεχνικὸν θέμα τοῦ συμπλέγματος ἔχει βάσιν τὴν Ἀθηναϊκὴν μεταμόρφωσιν τῆς θεᾶς, καίπερ ἐν Μυρίνῃ, πλησίον δηλ. τῆς πατρίδος τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ Φλέγοντος ποιηθέν.

Πλὴν τῶν ἄνω παραστάσεων ἔχομεν νῦν καὶ τὸ ἐκ Δήλου ὡραῖον μαρμάρινον σύμπλεγμα Ἀφροδίτης, Πανὸς καὶ Ἔρωτος (*BCH* 1901, πίν. 13-16 νῦν ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ Ἀθηνῶν), ἔνθα ἡ Ἀφροδίτη παίει τῇ βλαύτῃ τὸν αὐθάδη Πᾶνα. Τὸ ἔργον τοῦτο εὑρέθη ἐν τῇ λέσχῃ τῶν ἐκ Βηρυτοῦ Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων, ἤτοι ἀνθρώπων καταγομένων ἐκ τοῦ τόπου τῆς λατρείας τῆς Βαλαάτ, ἔνθα ἦτο γνωστὸν λοιπόν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Βλαύτη ἦτο ἡ θεὰ αὐτῶν ἡ ἐπιχώριος.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἔχομεν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τῆς Ἀφροδίτης κρατούσης τὴν βλαύτην (ὅρα Μαρινᾶτον ἐν *Ἀρχ. Δελτ.* 1923 σελ. 175 ἑξ. νῦν ἀπόκειται ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσείῳ)· εὑρέθη δὲ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον οὐδὲν ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης ὑπῆρχέ ποτε, αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαλμάτιον εἶνε μικρὸν καὶ εὐμετακόμιστον, φέρει δ' ἐν τῇ δεξιᾷ τὴν βλαύτην, ὡς θἀνεμένομεν νὰ εἰκονίζεται ἡ ὑπὸ τὰ Προπύλαια λατρευομένη Βλαύτη, πιστεύω ἐγὼ σφόδρα, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸ τέμενος αὐτῆς καὶ παρέχει ἡμῖν τὸν τύπον τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς ἢ τοὐλάχιστον βεβαιοῖ, ὅτι ἡ βλαύτη ὡς σύμβολον ἀνῆκε τῇ θεᾷ οὐχὶ δὲ τῷ παρὰ τὸ τέμενος αὐτῆς λατρευομένῳ ἥρωϊ. Τοιοῦτον δὲ πόρισμα ἐνισχύει καὶ τὰ ῥηθέντα ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἀνάθημα τοῦ Σίλωνος ἀνετέθη οὐχὶ τῷ ἥρωϊ «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἀλλ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ Βλαύτῃ.

Τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο πιθανῶς ἀνῆκεν εἰς σύμπλεγμα ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς Δήλου κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Μαρινάτου· ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν δηλοῖ τὴν αὐτὴν θεάν, ἧς σύμβολον τὸ σανδάλιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ τῆς στήλης τοῦ Σίλωνος.

Αἱ σκέψεις αὗται ἄγουσι καὶ πρὸς ἄλλο τι: ὅτι δηλ. *κατ' ἀρχὴν* δὲν δύναταί τις νὰ ἰσχυρίζηται, ὅτι πάντα τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης τὰ φέροντα τὴν βλαύτην ἐν τῇ χειρὶ ἀνῆκον εἰς συμπλέγματα, οὔτε ὅτι ἡ θεὰ μετὰ τοῦ σανδαλίου ἐν τῇ χειρὶ μόνον βραδύτερον καὶ δὴ ἀποσπασθεῖσα τοῦ συμπλέγματος εἰκονίσθη οὕτω, οὔτε ὅτι μόνον ἡ ῥωπογραφία ἐχρησιμοποίησε τοιοῦτον θέμα, οὔτε ὅτι τοιαύτης συνθέτου φύσεως θεότης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρύψῃ ἢ νὰ συμβολίσῃ διὰ τοῦ συμβόλου αὐτῆς ἰδιότητά τινα, ὑφ' ἣν νὰ ἐλάτρευον καὶ ὑφ' ἣν νὰ ἐπεκαλοῦντο αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι πρὸς βοήθειαν.

Ἀναμφιβόλως εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς Δήλου καὶ τὸ χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τῶν Ἀθηνῶν ἡ θεὰ ἀμύνεται ὑπὲρ ἑαυτῆς. Εἰς τὸ πήλινον σύμπλεγμα τῆς Μυρίνης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τιμωρεῖ τὸν Ἔρωτα· ἀλλ' εἰς τὰ ἀγαλμάτια τῆς σελ. 364 τοῦ Reinoch ***Repert. de la stat.*** τόμ. II οὔτε ὑπὲρ ἑαυτῆς ἀμύνεται οὔτε πρὸς ἄμεσον ἐχθρὸν ἀποβλέπει οὔτε ἐκ συμπλέγματος φαίνεται καταγομένη, ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνω.

Εἶνε πιθανόν, ὅτι πάντα τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς ἢ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους — δὲν ἐξήτασα αὐτὰ πρὸς τοῦτο — ὅτε τὰ παιγνιώδη ῥωπογραφήματα καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ ἦσαν συνήθη. Ἡ ἐμφάνισις ὅμως τῆς θεᾶς δὲν ἐμβάλλει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οἱ τεχνῖται ἔπαιζον εἰκονίζοντες ***ἀρχικῶς*** αὐτὴν οὕτω. Ἡ παράστασις τῆς θεᾶς εἶνε σοβαρά· ἵσταται μόνη κρατοῦσα τὴν βλαύτην ἀπειλητικῶς ὑψωμένην, ὡς θὰ ἵστατο ὁ Ζεὺς κρατῶν τὸν κεραυνὸν καὶ ἀπειλῶν. Ἡ δ' ἐμφάνισις τῆς βλαύτης ὡς συμβόλου τῆς θεᾶς ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Σίλωνος ἤδη τὸν δ΄ αἰῶνα π. Χ., ἄγει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὰ πρότυπα τῶν ἀγαλμάτων τούτων θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνέλθωσι τοὐλάχιστον εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, χωρὶς νὰ ἀποκλείηται καὶ παλαιοτέρα ἐμφάνισις τῆς βλαύτης ὡς συμβόλου τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης. Ἐπίστευον δ' οἱ παλαιοὶ βεβαίως εἰς τὴν θείαν δύναμιν τῆς βλαύτης τῆς θεᾶς.

4. Η ΒΛΑΥΤΗ ΕΝ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Τίς ὅμως ἡ σημασία τῆς θεᾶς τοιοῦτον σύμβολον ἐχούσης; τί ἐπίστευον οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς Ἀφροδίτης ταύτης;

Ἀνωτέρω εἴδομεν, ὅτι ἦτο αὕτη συγγενὴς πρός τε τὴν Γῆν τὴν Κουροτρόφον καὶ πρὸς τὴν Δήμητρα. Τὸ πόρισμα δὲ τοῦτο συνήχθη ἐκ τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν τῶν εὑρεθεισῶν ὑπὸ τὸν πύργον τῆς Νίκης καὶ σχετιζομένων πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. Ἂν ὅμως προσέξωμεν περισσότερον, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἀρυσθῶμεν ἐκ τῶν αὐτῶν ἐπιγραφῶν πλείονα διδάγματα.

Ἡ παλαιοτάτη τῶν ἐπιγραφῶν (ἄνω σελ. 75_2) ἡ συνοδεύσασα τὴν ἀπαρχὴν τοῦ .... δώρου ἐκ τῶν δώρων, ἅτινα ἡ θεὰ ἔδωκεν αὐτῷ, ὡς κυρία αὐτῶν, πότνια, ἐπικαλεῖται εἶτα αὐτήν, ἵνα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δώσῃ αὐτῷ ἀφθονίαν. Ἔπειτα δὲ ἐπακολουθοῦσι λόγοι ὅλως ἀλλότριοι πρὸς πᾶσαν διὰ τῶν προηγουμένων δηλουμένην ἰδιότητα τῆς θεᾶς: «hοί τε λέγ[ο]σι λόγος ἀδίκ[ο]ς, φσεύδας κα[ὶ](;) ...» [1]. Διὰ τούτων φέρεται ὁ λόγος εἰς κοινωνικὰ ζητήματα, εἰς ἰδιωτικὰς σχέσεις, εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Προφανῶς ἐπικαλεῖται ὁ .... δωρος τὴν θεὰν κατὰ τῶν ἀδίκων διαδόσεων, τῶν διαβολῶν καὶ τῶν ψευδῶν ἤτοι συκοφαντιῶν, αἵτινες ταράττουσι τὰς κοινωνικάς, τὰς οἰκογενειακὰς καὶ τὰς συζυγικὰς σχέσεις. Τούτους παραδίδει εἰς τὴν τιμωρίαν τῆς θεᾶς, εἰς τούτους ἡ θεὰ δὲν θὰ δίδῃ ἀφθονίαν

[1] Μεταγραπτέον: «λόγους ἀδίκους, ψεύδας κα[ὶ ...». Τὸ ***ψεύδας*** ὑπολαμβάνω ὡς αἰτιατικὴν πληθυντικὴν τοῦ δυνατοῦ οὐσιαστικοῦ «ἡ ψεύδη» = τὸ ψεῦδος· πρβλ. ἡ πάθη - τὸ πάθος, ἡ βλάβη - τὸ βλάβος, ἡ σύλη - τὸ σύλον, ἡ λήθη - τὸ λάθος, ἡ πλήθα - τὸ πλῆθος, ἡ λάχη - τὸ λάχος κλ. Ἀλλ' ὅρα καὶ Herwerden ***Lex. supl.*** λ. ψευδάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀγαθῶν. Διὰ νὰ ἔχῃ ὅμως σύμβολον τῶν τιμωριῶν ἡ θεὰ τὴν βλαύτην, εἶνε πιθανόν, ὅτι ἡ δικαιοδοσία αὐτῆς δὲν ἐξετείνετο εὐρέως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ περιωρίζετο ἐντὸς τοῦ οἴκου, ἔνθα εἶνε πρόχειρον τὸ γυναικεῖον τοῦτο ὅπλον. Τὸ ἐπίθετον δὲ Βλαύτη εὑρέθη πρόσφορον καὶ ἐκρατήθη ὡς ἐπίκλησις τῆς θεᾶς, μόνον διότι ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν τοιαύτην ἁρμοδιότητα αὐτῆς. Ὄχι λοιπὸν τόσον τὰς κοινωνικάς, ὅσον τὰς οἰκογενεικὰς σχέσεις ἐπροστάτευεν ἡ θεά, καὶ ἐκ τούτων πάλιν κυρίως τὰς συζυγικάς. Διὰ νὰ προσαρμόσωμεν δὲ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφήν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ συζυγικὸς βίος τοῦ . . . δώρου εἶχε ταραχθῆ ἕνεκα διαβολῶν εἴτε κατὰ τῆς συζύγου του, εἴτε κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· τῶν διαβολῶν δὲ τὸ ἀσύστατον διέγνωσε καὶ καταρᾶται τοὺς διαβολεῖς καὶ συκοφάντας. Ἔχομεν λοιπὸν οὕτω ***παράδειγμα ἀνδρὸς*** ἐπικαλουμένου τὴν θεὰν ὑπὲρ τῆς συζυγικῆς αὐτοῦ ἡσυχίας.

Ἡ ἄλλη ἐπιγραφὴ (ἄνω σελ. 75_3) δεικνύει ***παράδειγμα γυναικὸς*** ἐπικαλουμένης τὴν ἐπέμβασιν τῆς θεᾶς ὑπὲρ τῆς συζυγικῆς ἁρμονίας ἢ πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἀνατροπέως αὐτῆς. Τρεῖς εἶνε κυρίως οἱ δωρούμενοι εἰς τὴν «μεγάλην σεμνὴν» θεὰν τὰς εἰκόνας αὐτῶν. Εἶνε ὁ Ἀρχῖνος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλυπήτου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἱέρεια οὖσα τῆς [Ἀφροδίτης]. Ἀλλὰ διατί δὲν ἐμφανίζεται καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀρχίνου Ἀλύπητος, διατί δὲν ἀναθέτει καὶ αὐτὸς εἰκόνα αὑτοῦ; πρὸ παντὸς διατί ἡ μήτηρ τοῦ Ἀρχίνου, ἀφ' οὗ ἐδήλωσε τίνος ἦτο θυγάτηρ, δὲν ἐδήλωσε τίνος ἦτο σύζυγος, ἀλλὰ ἀποφεύγουσα νὰ παραθέσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῆς, ἐδήλωσεν ὅλως ἀήθως, ὅτι ἦτο μήτηρ τοῦ Ἀρχίνου; Ὑποπτεύω, ὅτι ἡ συνοίκισις τοῦ Ἀλυπήτου καὶ τῆς συζύγου του εἰχε παύσει, τῆς γυναικὸς ἢ ἀπολιπούσης τὸν ἄνδρα ἢ ἀποπεμφθείσης ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ υἱὸς παρέμεινε μετὰ τῆς μητρὸς ἄλλως τε καὶ πλουσίας, ὡς φαίνεται, οὔσης. Μήτηρ δὲ καὶ υἱὸς μετὰ τῆς Μενεκρατείας, δι' ἧς, ἱερείας οὔσης, εἶχον ἐξαίρετον σύνδεσμον μετὰ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, ποιοῦνται τὸ εἰρημένον ἀνάθημα ὅπως τύχωσι τῆς προστασίας αὐτῆς ἢ ὅπως αὕτη τιμωρήσῃ τὸν καταλύσαντα τὸν νόμιμον γάμον, ὅτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἐνῆλιξ, ὥστε ὡς κύριος νὰ ἐμφανίζηται πρὸ τῆς μητρὸς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ.

Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ ῥωπογραφιῶν, τὰ ἀγαλμάτια τῆς θεᾶς μετὰ τῆς, βλαύτης δὲν εἶνε ἔργα genre, ἀλλὰ καθαραὶ λατρευτικαὶ παραστάσεις. Μόνον δὲ διότι ἐν τῷ βίῳ τὸ βλαυτοῦν δὲν ἦτο ἄγνωστον ὡς οὐδ' ἡ βλαυτοκρατία καὶ ἡ γυναικοκρατία, εἶνε δυνατὸς μὲν καὶ νῦν καὶ πάλαι ἀλλ' ἥκιστα, νομίζω νῦν, πιστευτὸς ὁ λόγος περὶ ἀστείας ἐμφανίσεως τῆς θεᾶς σανδαλοκρατούσης (πρβλ. Wolters ἐν ***Athen. Mitt.*** Κεραμόπουλλον ἐν ***Ἡμερολ. τῆς μεγ. Ἑλλ.*** 1924 σελ. 71 ἑξ.) ἐν τόσῳ μάλιστα πλήθει γλυπτικῶν ἔργων. Ὡς σύνολον ταῦτα ἑρμηνεύουσιν ἡμῖν ἕνα νέον τύπον τῆς θεᾶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ Βλαύτης καὶ περὶ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ» εἶνε, ὅτι ὁ ἀνώνυμος «ἥρως ἐπὶ Βλαύτῃ» ὁ λατρευόμενος ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐταυτίσθη ἔπειτα πρὸς τὸν ***Αἰγέα,*** ἐξ οὗ, αὐτοκτονήσαντος, ὠνομάσθη δῆθεν τὸ ***Αἰγαῖον.*** Ἡ πρώτη ὀνομασία ἐδόθη αὐτῷ ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ ἡρῴου πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, τῆς ἐπιλεγομένης Βλαύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἀφιερωμένον καὶ τὸ ἀνάθημα τοῦ Σίλωνος. Ταύτης σύμβολον ἦτο τὸ σανδάλιον (ἤτοι ἡ βλαύτη), ἐπομένως δὲ τὰ ἀγάλματα Ἀφροδίτης τὰ εἰκονίζοντα αὐτὴν κρατοῦσαν σανδάλιον ἢ ἀπειλοῦσαν ἢ δέρουσαν διὰ σανδαλίου δηλοῦσιν αὐτὴν ὡς Βλαύτην. Ἐν τῇ θρησκείᾳ ἡ Ἀφροδίτη αὕτη ἐμφανίζεται καὶ ὡς προστάτις τῆς συζυγικῆς ἢ οἰκογενειακῆς ἁρμονίας. Ἔχομεν ἓν παράδειγμα ἀνδρὸς καὶ ἓν γυναικὸς ἀπευθυνομένων πρὸς αὐτὴν ὡς τοιαύτην.

Β. ΥΠΟ ΜΑΚΡΑΙΣ

1. ΤΟ ΟΛΥΜΠΙΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΕΣΧΑΡΑ ΤΟΥ ΑΣΤΡΑΠΑΙΟΥ ΔΙΟΣ

Ὁ Καββαδίας ἀνασκάψας ὑπὸ τοὺς πρὸς Β τῶν Προπυλαίων ἔξω τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως βράχους, οἵτινες ἐκαλοῦντο Μακραὶ ἢ Ἄκραι (δηλ. πέτραι)

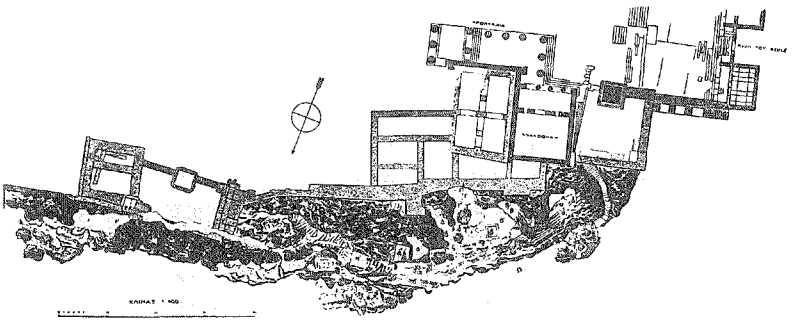

Εἰκ. 1. Ὑπὸ τὰ Προπύλαια πρὸς Β. τὰ ὑπὸ Μακραῖς πέτραις σπήλαια Α, Β, Γ. Δ.

καθώρισε τέσσαρα σπήλαια (Ἀρχ. Ἐφημ. 1897 σελ. 1 ἐξ. πίν. 1-4), ὧν τὸ ἓν (Α ἐν τῷ πίν. 1=εἰκ. 1 ἐνθάδε) ἀνοιγόμενον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βράχου ἦτοι ἐστραμμένον πρὸς δυσμὰς καὶ ἀβαθές, τὸ δὲ ἕτερα τρία Β, Γ, Δ, ἐν σειρᾷ πρὸς ἀνατολὰς ἀναπτυσσόμενα, βλέπουσι πρὸς βορρᾶν. Ἐκ τούτων μόνον τὸ Δ τὸ συνθετώτερον καὶ σηραγγῶδες ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν, ἅτε κεκαλυμμένον ὑπὸ χωμάτων. Περὶ τοῦ σπηλαίου Α οὐδένα συγκεκριμένον λόγον ποιεῖται, ἴσως διότι οὐδεμίαν λατρευτικὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἀναγνωρίζει. Τοῦτο δὲ πιστεύω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καὶ ἐγώ, διότι αἱ ὑποκείμεναι τοῦ σπηλαίου «βαθμίδες» (Καββαδίας σελ. 26· «Steps leading to this cave» D'Ooge, The Acropolis of Athens σελ. 6 - 7), ἐκτεινόμεναι καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς προσόψεως αὐτοῦ, δὲν εἶνε κατὰ τὴν γνώμην μου βαθμίδες ἀλλὰ λείψανον λατομίας μαρτυρούσης ὅλως ἀντιθέτως, ὅτι ἀληθῶς τὸ σπήλαιον οὐδεμίαν σημασίαν καὶ χρῆσιν λατρευτικὴν εἶχεν.

Τὸ ἕτερον (Β ἐν τῷ πίν. 1 τοῦ Καββαδίου καὶ εἰκόνι 1), τὸ δυτικώτατον τῆς βορείας πλευρᾶς, ἐβεβαιώθη, ὅτι εἶνε τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ ὑπὸ Μακραῖς ἢ Ὑπακραίου· ἐπειδὴ εὑρέθησαν ἔμπροσθεν πολλαὶ πλάκες μαρμάριναι ἀνατεθειμέναι ὑπὸ τῶν εὐόρκως ἀρξάντων ἐν τοῖς ἐννέα ἄρχουσι. Τῶν παλαιῶν πλακῶν τούτων αἱ κοῖται σῴζονται λαξευταὶ εἰς τὴν ὄψιν τοῦ σπηλαίου.

Τὸ τρίτον σπήλαιον ἤτοι τὸ ἀμέσως ἑπόμενον πρὸς ἀνατολὰς (Γ ἐν τῇ εἰκόνι 1) κρίνει ὁ Καββαδίας (σελ. 7) ὡς «οὐδὲν παρέχον τὸ ἀξιομνημόνευτον». Ἀλλ' ἐν σελ. 19 ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁρμηθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνατολικωτάτου τῶν τεσσάρων σπηλαίων, τοῦ σηραγγώδους (ΔΔ΄Δ΄΄ ἐν τῇ εἰκόνι) «ἐξετάθη καθ' ἅπαντα τὸν χῶρον τῶν Μακρῶν, δηλ. καὶ κατὰ τὰ σπήλαια Β καὶ Γ καὶ τὸν πρὸ τούτων χῶρν, ὅστις οὕτω μετεβλήθη εἰς ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος» (οὕτω καὶ παρὰ Jahn - Michaelis, ***Arx Athen.*** πίν. XVII). Ἐπειδὴ δὲ ἀμέσως κατωτέρω ὀρθῶς ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ σπήλαιον ΔΔ΄΄Δ΄ παρεχωρήθη μετὰ τὰ Περσικὰ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Πανός, θὰ ἀνέμενέ τις, ὅτι τὸ σπήλαιον Γ παρέμεινεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος. Καὶ ὅμως αἱ ἀναθηματικαὶ πλάκες περιορίζονται μόνον εἰς τὸ γειτονικὸν πρὸς δυσμὰς σπήλαιον Β, ἐπιμελῶς δ' ἀποφεύγεται ἡ ἐξάπλωσις αὐτῶν εἰς τὸ Γ, ἀκόμη καὶ ὁσάκις δὲν εἶχον διαθέσιμον ἐπιφάνειαν ἐν τῷ Β· ἔχομεν τοὐλάχιστον κοίτην ἀναθήματος, οὗ «καταπεσόντος ἢ ἐκβληθέντος» (Καββ. σελ. 14), ἐχαράχθη ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἄρχοντος Ἐρεννίου Δεξίππου ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου. Εἶνε περιττὸν νὰ ἐξάρω, ὅτι ἄνδρες ὡς ὁ Δέξιππος καὶ οἱοσδήποτε ἄλλος τῶν κατὰ καιροὺς ἐννέα ἀρχόντων δὲν ἦσαν τόσον πτωχοί, ὥστε νὰ φειδωλεύωνται κατὰ τὴν ἀνάθεσιν τῶν καὶ ἄλλως οὐχὶ δαπανηρῶν ἀλλὰ πάντως δοξομανῶν τούτων ἀναθηματικῶν πλακῶν ἢ ἐπιγραφῶν. Ὁ σεβασμὸς οὗτος τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ σπηλαίου Γ, ὅπερ γεῖτον ὂν τοῦ Β καὶ εὐκόλως δυνάμενον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἀνῆκεν ἀρχῆθεν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὅμως δὲν περιῆλθεν, ἔχει ἀνάγκην ἑρμηνείας καὶ δικαιολογίας.

Πρὸ τοῦ σπηλαίου Β, τοῦ καθιερωμένου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, εὗρεν ὁ Καββαδίας τετράγωνον λάξευμα μήκ. 2.45, πλάτ. 2.00 καὶ βάθ. 0.10 - 0.05. Παραλαμβάνω τοὺς ἀριθμοὺς τούτους παρὰ τοῦ Καββαδίου, ἐπειδὴ ἀνασκάψας κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούνιον (1928) τὸ λάξευμα εὗρον τὸν σαθρὸν βράχον βεβλαμμένον. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς μου ἤθελον νὰ βεβαιωθῶ, ἂν ἀκριβῶς ἐχάραξεν ὁ σχεδιαστὴς τοῦ πίν. 1 τοῦ Καββαδίου τὸ λάξευμα ὡς σχηματίζον περὶ τὸ βαθύτερον μικρότε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ρον τετράγωνον ἀβαθεστέραν κανονικὴν ὥαν. Ὁ Καββαδίας δέχεται τὸ λάξευμα ὡς κοίτην τῶν, πελεκητῶν βεβαίως, λίθων βωμοῦ· τοῦτο δὲ πιστεύω καὶ ἐγώ.

Ἀλλ' ἐν ᾧ δέχομαι, ὅτι τὸ λάξευμα εἶνε κοίτη βωμοῦ, ἀποκρούω ὅμως τὴν γνώμην τοῦ Καββαδίου, ὅτι ὁ βωμὸς ἀνήκει εἰς τὸν Πᾶνα. Ὁ Καββαδίας ὡρμήθη ἐκ τῶν λόγων τοῦ Εὐριπίδου ἐν *Ἴωνι* 936 «Κρ. ἄκουε τοίνυν· οἶσθα Κεκροπίας πέτρας πρόσβορρον ἄντρον, ἃς Μακρὰς κεκλήσκομεν; Πρ. Οἶδ', ἔνθα Πανὸς ἄδυτα καὶ βωμοὶ πέλας». Κατὰ τὴν γνώμην μου ὅμως οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε ξένοι πρὸς τὸ εἰρημένον λάξευμα· πρῶτον διότι τοῦτο εὕρηται πρὸ τοῦ ἄντρου τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ δεύτερον διότι πιθανῶς ὁ βωμὸς τοῦ Πανὸς δὲν θὰ ἦτο ἔντεχνον κατασκεύασμα, ἀλλ' αὐτοσχέδιόν τι, οἷοι οἱ ὑπὸ ποιμένων «χερμάσι τετυγμένοι» καὶ οἱ εἰκονιζόμενοι εἰς ἀττικὰ ἢ κατὰ πρότυπα ἀττικὰ ποιηθέντα ἀνάγλυφα τῶν Νυμφῶν ὀρχουμένων πρὸ τοῦ σπηλαίου τοῦ Πανὸς (πρβλ. Jahn - Michaelis ἔ. ἄ. σελ. 82). Ἐν τῷ στίχῳ 938 τοῦ Εὐριπίδου οἱ ***βωμοὶ*** βω***μὸς*** δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ νοηθῶσιν ὅλοι ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸν Πᾶνα, νομίζω. Ὁ κρινόμενος βωμὸς λοιπὸν ἀνῆκε, πιστεύω, εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, θὰ ἐπανέλθω δὲ κατωτέρω εἰς τὸν περὶ τούτου λόγον.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σπηλαίου Γ ὀλίγῳ ὑψηλότερον τῆς εἰσόδου τοῦ Δ εὗρεν ὁ Καββαδίας (σελ. 15) «ἀκανόνιστον περιφερικὸν ἐν τῷ βράχῳ ὄρυγμα ἢ χάσμα (εἰκ. 1 γ) διαμέτρου 2.00 καὶ βάθους 1.90 - 2.65 περίπου, οὗ τομὴν ἴδε ἐν πίνακι 1, γ΄ - γ΄)». Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Καββαδίου δὲν μανθάνομεν σαφῶς, ἂν τὸ χάσμα εἶνε τεχνητὸν ἢ φυσικὸν καὶ ἂν τὰ πληροῦντα αὐτὸ χώματα ἦσαν κοσμογονικὰ ἢ ἄλλα, τεθέντα ὑπ' ἀνθρώπων, καὶ κατὰ τίνα χρόνον. Ἀλλ' ἀνασκάψας τὸ χάσμα ἐπείσθην, ὅτι ἡ περιφέρεια αὐτοῦ δὲν εἶνε φυσικὴ ἀλλὰ τεχνητή, ὥστε τὰ ἐν αὐτῷ χώματα μόνον κοσμογονικὰ δὲν ἦσαν.

Τὸ ὄρυγμα δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Πανός, ἀφ' οὗ πρὸς οὐδεμίαν εἴσοδον αὐτοῦ ἔχει ἄμεσον σχέσιν, κείμενον ὑψηλότερον, οὔτε εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀφ' οὗτινος χωρίζεται καὶ δι' ὄχθης βράχου. Ἀνήκει εἰς τὸ ἄντρον Γ.

Τούτου ὅμως οὕτως ἔχοντος, γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ σπήλαιον Γ, πρὸ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη τὸ τεχνητὸν τοῦτο ὄρυγμα, δὲν στερεῖται σημασίας καὶ δὴ καὶ λατρευτικῆς ἱερότητος, ἀσχέτου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, οὗ τὰ ἀναθήματα, ὡς εἴπομεν ἐπιμελῶς ἀποφεύγουσι νὰ ἐκταθῶσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοιχωμάτων τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος σπηλαίου Γ. Ἦτο δὲ τὸ σπήλαιον τοῦτο ἄλλοτε πετρηρεφέρεστον ἢ νῦν, διότι τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως φθάνει μέχρι τοῦ χείλους τῆς ὀροφῆς τοῦ σπηλαίου, ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινεν, ὄχι μόνον διότι δὲν ὤθει πρὸς τοῦτο οὐδεμία βία, ἢ διότι θὰ ἦτο φανερὰ ἡ ἐπισφαλὴς αὕτη θεμελίωσις, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ κτίσται δυσχερῶς θὰ εἰργάζοντο, ἂν δὲν εἶχον ποῦ νὰ πατῶσι. Ἐρωτᾶται νῦν τίς εἶνε ἡ σημασία, ἡ ἱερότης, ὁ προορισμὸς καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἄντρου Γ καὶ ἑπομένως καὶ τοῦ στρογγύλου ὀρύγματος γ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ὁ Στράβων, 9,404 λέγει· «τοῦ Ἄρματος τοῦ κατὰ τὴν Ἀττικήν, ὅ ἐστι περὶ Φυλὴν... ἐντεῦθεν δὲ ἡ παροιμία... «ὁπόταν δι' Ἄρματος ἀστράψῃ» ἀστραπήν τινα σημειουμένων τῶν καλουμένων πυθαϊστῶν, βλεπόντων ὡς ἐπὶ τὸ Ἄρμα καὶ τότε πεμπόντων τὴν θυσίαν εἰς Δελφοὺς... ἐτήρουν δ' ἐπὶ τρεῖς μῆνας, καθ' ἕκαστον μῆνα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας, ἀπὸ τῆς ἐσχάρας τοῦ Ἀστραπαίου Διός· ἔστι δ' αὕτη ***ἐν τῷ τείχει μεταξὺ τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου***».

Τὸ περιφερικὸν λοιπὸν κατάγειον ὄρυγμα, τεχνητὸν ὂν οἷον εἶνε, οὐδαμῶς ἄλλως δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἢ ὡς ἡ ἐσχάρα. Ἂν τῷ Διὶ προσῆκε βωμὸς μᾶλλον ἢ ἐσχάρα, δὲν θὰ συζητηθῇ ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ ὁ Στράβων λέγει ἐσχάραν (πρβλ. Pauly-Wissowa RE ἄρθρ. ***Altar*** σελ. 1664 ἑξ. 1667). Θὰ εἴπω μόνον, ὅτι, ὅταν λέγωμεν ἐσχάρα, δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν αὐτὴν πρὸς τὸν βόθρον, διότι ἡ λέξις ἐσχάρα ζῇ καὶ σήμερον καὶ δηλοῖ τὸ μαγειρικὸν σκεῦος τὸ τιθέμενον ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ ὀπτηθῶσι κατὰ τὸν πρωτόγονον τρόπον κρέατα. Λέγεται δὲ ἐσχάρα καὶ τὸ σκεῦος, ἐφ' οὗ ἀνάπτει τις πυράν. Δὲν ἦτο δὲ δύσκολον νὰ τοποθετηθῇ τοιαύτη ἐσχάρα ἐπὶ τοῦ ὀρύγματος, ὅπερ εἶνε βόθρος. Ἀλλὰ τότε τὸ σπήλαιον Γ εἶνε ἱερὸν τῷ Διί, εἶνε τὸ Ὀλυμπίειον, ὁ δὲ Στράβων τοποθετῶν τὴν ἐσχάραν, περὶ ἧς ζητεῖ νὰ ἀκριβολογήσῃ, ***μεταξὺ*** τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου, δὲν ἀπομακρύνεται τῆς τοπογραφικῆς ἀληθείας, εἰ καὶ ἐμνημόνευσε, νομίζω, τοῦ Πυθίου ὡς γνωστοτέρου, ἵνα φωτίσῃ κάλλιον τὸν ἀναγνώστην, ἀφ' οὗ μάλιστα πρόκειται περὶ πυθαϊστῶν.

Τοιαύτη ἐκδοχὴ εὑρίσκει στήριγμα παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ II, 15: «τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἄλλων θεῶν ἐστι, καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως μᾶλλον ἵδρυται, τό τε τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τὸ Πύθιον καὶ τὸ τῆς Γῆς καὶ τὸ ἐν Λίμναις Διονύσου...». Ὁ Dörpfeld (***Athen. Mitt.*** 1895 κ. ἀ.) ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ ἱερὰ ταῦτα πρέπει νὰ ζητηθῶσιν ἐγγὺς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἐταύτισε τὸ Πύθιον πρὸς τὸ ἱερὸν ἄντρον τοῦ Ὑπακραίου Ἀπόλλωνος. Τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ Ὀλυμπιείου πλησίον τοῦ Πυθίου δὲν ἠδυνήθη νὰ καθορίσῃ. Ἀλλ' ἂν τὸ σπήλαιον Α δὲν εἶχεν ὄντως ἱερότητά τινα, ἡ δ' ἑρμηνεία τοῦ Θουκυδίδου ὑπὸ τοῦ Dörpfeld εἶνε ὀρθή, ὡς δέχομαι, καὶ τὸ κῦρος τοῦ Θουκυδίδου εἶνε ἰσχυρόν, ὥστε νὰ νικᾷ τὸν μικρὸν ἐνδοιασμόν, ὃν γεννᾷ ἐκεῖνο τὸ «***ὡς*** ἐπὶ τὸ Ἄρμα» τοῦ Στράβωνος, ἂν τὸ σπήλαιον Β εἶνε τὸ Πύθιον, τότε τὸ Ὀλυμπίειον οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶνε ἢ τὸ σπήλαιον Γ, τὸ δὲ πρὸ αὐτοῦ ὄρυγμα εἶνε ἡ ἐσχάρα τοῦ Ἀστραπαίου Διός. Τὸ σπήλαιον Γ ἦτο ἐπὶ Στράβωνος γνωστὸν ὡς ἱερὸν τοῦ Πανός, ὥστε τὸ Ὀλυμπίειον δὲν ἦτο ἀνατολικώτερον αὐτοῦ, διότι ἡ ἐσχάρα τότε θὰ ὡρίζετο ὡς μεταξὺ τοῦ Πανείου καὶ τοῦ Ὀλυμπιείου κειμένη.

Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸν τοπογραφικὸν ὁρισμὸν τοῦ Στράβωνος «ἐν τῷ τείχει», ἐφ' ὅσον τεῖχος νοεῖται τὸ Πελαργικόν. Τοῦτο ἐσῴζετο ἐν κακῇ καταστάσει ἐπὶ Θουκυδίδου καὶ φαίνεται, ὅτι τῷ 423/2, ὡς δηλοῖ τὸ ψήφισμα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τοῦ Λάμπωνος (Dittenberger, Sylloge³, 83), ἀπήγοντο λίθοι ἐξ αὐτοῦ, σῳζομένου πρὸς Ν ἐν διαλύσει καὶ ἐρειπιώδει καταστάσει καὶ ἐπὶ Λουκιανοῦ (Ἁλιεὺς 47). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κρατῖνος (ἀπ. 22) χαιρετίζει τὸν Πᾶνα ὡς κατοικοῦντα ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ («πελασγικὸν ἀργὸν ἐμβατεύων»), τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Λουκιανὸς λέγων (Δὶς κατηγ. 9), ὅτι «τὸ ***ὑπὸ τῇ Ἀκροπόλει*** σπήλαιον τοῦτο (τὸ Δ'ΔΔ'') ἀπολαβόμενος (ὁ Πᾶν) οἰκεῖ ***μικρὸν ὑπὲρ τοῦ Πελασγικοῦ*** εἰς τὸ μετοίκιον ξυντελῶν», συνάγομεν, ὅτι, ἀφ' οὗ τὸ Πάνειον ἔκειτο ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ Πελαργικοῦ, σῳζομένου ὁπωσδήποτε ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκιανοῦ, πολλῷ μᾶλλον συνέβαινε τοῦτο περὶ τοῦ Ὀλυμπιείου. Οὕτω δ' ἔχοντος τοῦ ζητήματος, σχεδὸν περιττεύει ἡ φιλότιμος προσπάθεια τοῦ Köster (***Das Pelargikon*** 1909 σελ. 16 ἑξ.), τοὐλάχιστον χάριν ἡμῶν, νὰ καθορίσῃ ἀκριβῶς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς τοῦ Πελαργικοῦ καὶ τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως ὑπεράνω καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἄντρου τοῦ Πανός. Ἐγὼ μάλιστα τείνω νὰ πιστεύσω, ὅτι τὸ Πελαργικὸν ἐτερματίζετό που εἰς τὴν ὀφρὺν τοῦ βράχου, ὅστις ἀποτελεῖ οἱονεὶ τὸ δάπεδον πάντων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος σπηλαίων, καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολὰς τῶν σπηλαίων ὁ βράχος ἔχων ποτὲ διάφορον ὄψιν, ἀπετέλει αὐτοφυᾶ συνέχειαν τοῦ Πελαργικοῦ μέχρι τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως. Τοιουτοτρόπως ἀποδεικνύεται ἀκριβολογῶν ὁ Λουκιανός, ὅτε λέγει «μικρὸν ***ὑπὲρ*** τοῦ Πελαγικοῦ», ὃ δὲν συμβαίνει, ἂν τὸ Πελαργικὸν ἐξηκολούθει κτιστὸν καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὑπεράνω τοῦ Πανείου [1].

Ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἀπόδοσις τῶν σπηλαίων δικαιώνει ὁλοσχερῶς τὸν Θουκυδίδην, ὅστις, παραλείπων τὸν Πᾶνα ὡς νέηλυν ὑπὸ Μακραῖς, ἐπιμελῶς παρατάσσει κατὰ τοπογραφικὴν σειρὰν τὰ μνημονευόμενα ὑπ' αὐτοῦ παλαιὰ ἱερά, ἀρχόμενος ἀπ' ἀνατολῶν καὶ λέγων πρῶτον τὸ Ὀλυμπίειον, δεύτερον τὸ Πύθιον, τρίτον τὸ ἔτι δυτικώτερον κείμενον πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Γῆς, τελευτῶν εἰς τὸ δυτικώτατον καὶ ἀπώτατον ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τοῦ Διονύσου τοῦ ἐν Λίμναις.

Ὁ ἀστραπαῖος Ζεύς, ὁ αὐτὸς τὸ Διὶ στορπάῳ τῆς Τεγέας (***Ἀρχ. Ἐφ.*** 1906, 63 ἑξ. ***Ἀθηνᾶ*** 1908, 400), εἶνε πιθανῶς ὁ κεραύνιος Ζεύς, ὁ καταιβάτης (πρβλ. ***Ἀρχ. Ἐφημ.*** 1909, 115 ἑξ. Harrison ***Primitiv Athens*** 59 ἀλλὰ καὶ ***Themis*** 175). Ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως «Διὸς καταιβάτου» ἡ εὑρεθεῖσα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (***Ἀρχ. Δελτ.*** 1890, 143 ἑξ. Jadeich, ***Topogr.*** 255) δὲν ἀνήκει, νομίζω, εἰς τοῦτο τὸ ὑπὸ Μακραῖς ἱερὸν τοῦ Διός. Ὁ ὑψηλὸς λόφος τῆς Ἀκροπόλεως θὰ εἶχε δεχθῇ

[1] Τὸ διὰ πωρίνων πλίνθων κτίσμα τὸ ὑπὸ τὴν Κλεψύδραν, ὅπερ ὁ Dörpfled (***Athen. Mitt.*** 1897, 479) ἑρμηνεύει ὡς μέρος τοῦ Πελαργικοῦ, ὑπολαμβάνω ὡς δεξαμενὴν παλαιῶν χρόνων (πρβλ. τὰς ὄπισθεν τῆς βορείας πλευρᾶς τῶν Προπυλαίων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως), δεχομένην τὰ ὕδατα τῆς Κλεψύδρας, ἅτινα ἦσαν πάλαι πλείονα, ὅσῳ πλείονα ἦσαν καὶ τὰ χώματα τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Maass ***Athen. Mitt.*** 1910 337 ἑξ. θέλει αὐτὸ ἐν μορφῇ Νυμφαίου καὶ ταυτίζει πρὸς τὸ Ἀγλαύρειον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κατὰ καιροὺς πολλοὺς κεραυνούς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο μεθ' ἕκαστον τοιοῦτον μετεωρολογικὸν φαινόμενον νὰ ἱδρύωσι καὶ ἀνὰ ἕν μικρὸν ἄβατον ἐν τῷ σημείῳ τῆς πτώσεως τοῦ κεραυνοῦ. Ὑποθέτω λοιπόν, ὅτι καὶ τὸ τέχνῃ ὀρυχθὲν ὄρυγμα τοῦ Ἀστραπαίου Διός, ὁ βόθρος τῆς ἐσχάρας, ἀποστενούμενος κάτω καὶ καταλήγων εἰς ὀξείας ἀνωμαλίας ἢ ἐσοχὰς (τὸ σχέδιον εἶνε ἀδρομερὲς ἐν τούτῳ παρὰ Καββαδίᾳ), τοιαύτην ἔχει τὴν ἀρχήν, συμβολίζει τὰς ἀκτῖνας τοῦ πεσόντος κεραυνοῦ καὶ εἶνε ἐνηλύσιόν τι παλαιόν, οὗ ἕνεκα ἐνετοπίσθη καὶ ἐτηρήθη πρὸ τοῦ σπηλαίου καὶ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἡ λατρεία τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ζεὺς οὗτος, καταβὰς εἰς τὴν γῆν, ᾤκει ἐν αὐτῇ, ἦτο ἄρα χθόνιος, ἐδέχετο θυσίας διὰ βόθρου καὶ ἐσχάρας.

Ἄλλη τις λεπτομέρεια, πρὸς ἣν ὠφελεῖ νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν, εἶνε, ὅτι, ὡς λέγει ὁ Στράβων, τὰς ἐκ τοῦ Ἄρματος τοῦ Πάρνηθος ἀστραπὰς ἐτήρουν οἱ πυθαϊσταὶ ἀπὸ τῆς ἐσχάρας τοῦ ἀστραπαίου Διός. Ἡ ἐπίκλησις αὕτη τοῦ Διὸς εἶνε βεβαίως ἱκανὴ δικαιολογία τοῦ ὅτι ἐντεῦθεν ἐτήρουν τὰς ἀστραπάς. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Πυθαΐδος πομπῆς εἰς τὸν πύθιον Ἀπόλλωνα τῶν Δελφῶν, καὶ παρὰ τὴν ἐσχάραν εἶνε τὸ ἀθηναϊκὸν ἱερὸν τοῦ αὐτοῦ θεοῦ. Θὰ ἐτήρουν ἀρά γε τὰς ἀστραπὰς ἐκ τῆς ἐσχάρας, ἂν ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐλατρεύετο εἰς τὸ ἐγγύτατα, ἐν ἀμέσῳ συναφείᾳ κείμενον ἄντρον; Ἡ ἐσχάρα χωρίζεται ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ ἄντρου τούτου, τοῦ Πυθίου, δι' ὄχθης βράχου ὕψους μείζονος ἢ κατὰ ἑδώλιον ἐν τῷ νοτίῳ μέρει. Ἂν οἱ τηροῦντες τὰς ἀστραπὰς ἐκάθηντο ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ βράχου (ὁ Στράβων δὲν λέγει ἀφετηρίαν τῆς κατοπτεύσεως τὸ ἄντρον τοῦ Διός, καὶ δὲν ὑπάρχει καλύτερος τόπος μακρᾶς ἀναμονῆς πλησίον τῆς ἐσχάρας) καὶ ἔβλεπον πρὸς τὸν Πάρνηθα, εἶχον ὄπισθεν αὐτῶν τὴν ἐσχάραν καὶ ἔμπροσθεν ἐγγὺς τὸν βωμὸν τοῦ Πυθίου. Ἀκριβολογεῖ λοιπὸν ὁ Στράβων λέγων, ὅτι ἐτήρουν ἀπὸ τῆς ἐσχάρας τοῦ Ἀστραπαίου; Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ Ἴωνι 283 λέγει:

Ἴων. Μακραὶ δὲ χῶρος ἔστ' ἐκεῖ κεκλημένος;
Κρ. Τί δ' ἱστορεῖς τοῦτο; ὡς μ' ἀνέμνησάς τινος.
Ἴων. Τιμᾷ σφε Πύθιος ἀστραπαί τε πίθιαι;
Κρ. Τιμᾷ γ' ἄτιμ'· ὡς μήποτ' ὤφελόν σφ' ἰδεῖν.
Ἴων. Τί δέ; στυγεῖς σὺ τοῦ θεοῦ τὰ φίλτατα;

Ἐνταῦθα βλέπομεν τὸν Ἴωνα γινώσκοντα γενικῶς τὰς Μακρὰς ὡς ἱερὸν τόπον τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, εἰς ὃν ἀποδίδει καὶ τὰς ἀστραπάς, ἃς καλεῖ πυθίας, ἐν ᾧ ἡ Κρέουσα, χωρὶς νὰ ἀποκρούῃ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τοῦ Ἴωνος, ἐντοπίζει εἰδικῶς τὴν μνήμην αὐτῆς εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Πανὸς καὶ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ περιπέτειαν αὐτῆς. Δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ πάντων τούτων συγκεκριμένην τινὰ εἴδησιν περὶ τῆς ἀκριβοῦς πίστεως τῶν πάλαι ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὰς ἀστραπὰς καὶ περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τόπου τῆς τηρήσεως αὐτῶν; Τὸ ζήτημα διασαφεῖται,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἂν παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ τετράγωνον λάξευμα τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν ἔχει προσανατολισμὸν πρὸς τὸ Πύθιον ἄντρον, δεικνύον γωνίαν πρὸς αὐτὸ ὡς καὶ πρὸς τὸ τοῦ Διός. Εἶνε πιθανόν, ὅτι ἡ δυσαρμοστία αὕτη ἠμβλύνετο ἢ ἠφανίζετο, ὅτε αἱ ὀροφαὶ τῶν ἄντρων ἦσαν ἀκέραιαι, ἀλλ' εἶνε ἐπίσης δυνατόν, ὅτι ὁ βωμὸς οὗτος ἐπίτηδες κατεσκευάσθη οὕτως, ὥστε ἀποκλειομένης τῆς ἀποκλειστικῆς προσαρμόσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ Ἀπολλώνειον ἄντρον, νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ τόσον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὅσον καὶ εἰς τὸν Δία. Ὁ βωμὸς παραλληλίζεται πρὸς τὸ σύνολον τῶν σπηλαίων ΒΓΔ. Ὁ Ζεὺς εἶνε πατὴρ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁμοβώμιοι θεοὶ εἶνε γνωστοὶ πολλοί, ἐνίοτε δὲ μὴ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους. Νομίζω λοιπόν, ὅτι οὐδὲν κωλύει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ μακροῦ χρόνου ἀπὸ τῆς λιθικῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν δύνανται νὰ ἀνέρχωνται αἱ σπηλαιώδεις αὗται λατρεῖαι, καὶ ἐν τῇ στενῇ λωρίδι τῶν βράχων καὶ τοῦ πρὸ αὐτῶν χώρου ἐπῆλθε συμφυρμός τις τῶν λατρειῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα πρόκειται ἐνταῦθα περὶ θεῶν πατρὸς καὶ υἱοῦ. Πιστεύω προσέτι, ὅτι παλαιοτάτη εἶνε ἐνταῦθα ἡ λατρεία τοῦ Διός, προσετέθη δὲ ὕστερον ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτε οὗτος γεννήσας τὸν Ἴωνα ἐγένετο γενάρχης τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων (Ἁρποκρ. λ. Ἀπόλλων πατρῷος «τὸν δὲ Ἀπόλλωνα κοινῶς πατρῷον τιμῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ Ἴωνος»). Κατωτέρω θὰ ἴδωμεν τὸ ζεῦγος τοῦτο τῶν θεῶν ἡνωμένον πιθανῶς δὶς ἐν θρησκευτικῇ τελετῇ ὅρκου ἀρχόντων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

2. ΑΠΟΛΛΩΝ Ο ΠΑΤΡΩΟΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΠΛΟΥΣ ΟΡΚΟΣ ΤΩΝ 9 ΑΡΧΟΝΤΩΝ

Ὁ Καββαδίας ἀνασκάψας ὑπὸ τὰς Μακρὰς πέτρας, εἶπεν ἐν Ἀρχ. Ἐφ. 1897 πράγματά τινα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων, ὀρθότατα κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀλλὰ μὴ τυχόντα τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τῶν μελετώντων τὰς πολιτικὰς ἀρχαιότητας.

Ὁ Καββαδίας εὑρὼν τοὺς μαρμαρίνους πίνακας τοὺς ἀνατεθέντας εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπὸ τῶν διατελεσάντων ἐν τοῖς ἐννέα ἄρχουσι, παραβάλλει (σελ. 21 ἑξ.) τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοτ. Ἀθην. πολ. 55, 5 «δοκιμασθέντες δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, βαδίζουσι πρὸς τὸν λίθον, ἐφ' οὗ τὰ τόμι' ἐστὶν... ἀναβάντες δ' ἐπὶ τοῦτον ὀμνύουσι δικαίως ἄρξειν... ἐντεῦθεν (δηλ. ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ λίθου, ἐφ' οὗ τὰ τόμιά ἐστι) δ' ὁμόσαντες, εἰς Ἀκρόπολιν βαδίζουσι καὶ πάλιν ἐκεῖ ταὐτὰ ὀμνύουσι καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσέρχονται» (πρβλ. Πολυδ. 8, 86). Ἀλλὰ τί σημαίνει ἐδὼ ἡ Ἀκρόπολις; Ἄνευ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Καββαδίου καὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ θὰ ἐπίστευέ τις, ὅτι οἱ κληρωθέντες 9 ἄρχοντες καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτῶν ἔδιδον τὸν δεύτερον ὅρκον *ἐπάνω* εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐν ᾧ κατ' ἀλήθειαν τοῦτο ἐγίνετο μὲν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (καὶ αἱ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Μακραὶ εἶνε μέρος τῆς Ἀκροπόλεως)[1] ἀλλ' ἔξω τοῦ τείχους αὐτῆς. Τὴν διασάφησιν ταύτην δέχονται πάντες, ὅσον γινώσκω, οἱ ἑρμηνευταὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν οἱ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ἐν οἷς καὶ ὁ Sandys εἰς τὴν 6′ ἔκδοσιν, τὴν τοῦ 1912.

Παραπέμπων χάριν τῶν λεπτομερειῶν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Καββαδίου, ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ πρώτου ὅρκου τῶν 9 ἀρχόντων: Ὁ Πολυδεύκης 8, 86 (κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην Ἀθ. π. ἔ. ἄ.) λέγει περὶ τοῦ πρώτου ὅρκου «ὤμνυον δ' οὗτοι ***πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ*** ἐπὶ τοῦ λίθου» κλ. Ἀλλ' ἡ βασίλειος στοὰ εὑρηται ἐν στενῇ ἐγγύτητι πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἀληθῶς ὁ Παυσανίας 1, 3, 1 ἑξ. εἰσελθὼν εἰς τὸν ἔσω Κεραμεικὸν περιγράφει «***πρώτην*** . . . ***ἐν δεξιᾷ*** καλουμένην στοὰν βασίλειον» καὶ «πλησίον» ἀνδριάντας τοῦ Κόνωνος, τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ Εὐαγόρου· «***ἐνταῦθα*** ἕστηκε Ζεὺς ὀνομαζόμενος Ἐλευθέριος καὶ βασιλεὺς Ἁδριανός. . . .» «Στοὰ δὲ ***ὄπισθεν*** ᾠκοδόμηται γραφὰς ἔχουσα. . . .» «Ταύτας τὰς γραφὰς Εὐφράνωρ ἔγραψεν Ἀθηναίοις, καὶ ***πλησίον*** ἐποίησεν ***ἐν τῷ ναῷ*** τὸν Ἀπόλλωνα Πατρῷον ἐπίκλησιν. ***Πρὸ δὲ τοῦ νεὼ*** τὸν μὲν Λεωχάρης, ὃν δὲ καλοῦσιν Ἀλεξίκακον, Κάλαμις ἐποίησε».

Οἱ τοπογραφοῦντες κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Παυσανίου δέχονται συνήθως, ὅτι μετὰ τὴν βασίλειον στοὰν ἠκολούθει ἐν τῇ αὐτῇ γραμμῇ πρῶτον ἡ ἐζωγραφημένη στοὰ (τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς) καὶ ἔπειτα ὁ ναὸς τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος· τοὺς δ' ἀνδριάντας καὶ τἀγάλματα, ἅτινα ὁρίζει ὁ Παυσανίας ὡς «πλησίον», «ἐνταῦθα», κείμενα, τοποθετοῦσι πλησίον μὲν ἀλλ' ***ἐμπρὸς*** τῶν εἰρημένων οἰκοδομημάτων ἐν γραμμῇ συνεχεῖ. Τοιουτοτρόπως μεταξὺ τῆς Βασιλείου στοᾶς καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος παρεμβάλλεται ἡ στοὰ τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς ἀπομακρύνουσα αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων. Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην εἰς τὸ «ὄπισθεν» δὲν ἀπεδόθη ἀξιόλογός τις διακριτικὴ σημασία. Ἐδέχθησαν, ὅτι εἶνε πολὺ καλὴ τοπογραφικὴ περιγραφὴ νὰ λέγῃ τις, ὅτι ὄπισθεν δύο ἀγαλμάτων (τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἁδριανοῦ) ἤτοι (πρβλ. Judeich 297_5 299_6) δύο μικρῶν σχετικῶς μνημείων κεῖται μία στοὰ ἤτοι μέγα τι οἰκοδόμημα εὐδιάκριτον καθ' αὐτὸ καὶ κατ' ἀκολουθίαν εὐλόγως πρῶτος ἀλλ' ἀτόπως δεύτερος ὅρος τοπογραφικῆς συγκρίσεως.

Εἰ καὶ εἶνε ἄκαιρον νὰ ῥιψοκινδυνῇ τις τοπογραφικὰς γνώμας περὶ τοῦ μέρους τούτου, ὅτε ἐπίκειται ἡ ἀνασκαφὴ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως προτείνω ἄλλην τινὰ κατάταξιν: ὅταν ὁ Παυσανίας λέγῃ, ὅτι ***πλησίον τῆς βασιλείου στοᾶς*** ἦσαν οἱ ἀνδριάντες καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Διός, δὲν ἐννοεῖ ἀναγκαίως ***ἔμπροσθεν*** τῆς στοᾶς·

---

[1] Πρβλ. Ἀνθολ. Πλαν. IV, 259 «Πέτρης ἐκ Παρίης με *πόλιν κατὰ Παλλάδος ἄκρην* στῆσαν Ἀθηναῖοι Πανα τροπαιοφόρον», ἔνθα νοεῖται τὸ ὑπὸ Μακραῖς Πάνειον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὸ ***πλησίον*** δὲν δηλοῖ τοπικὴν σχέσιν μόνον καὶ πάντοτε πρὸς ἔμπροσθεν· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ταῦτα ἔκειντο πλησίον ἀλλὰ ***παραπλεύρως*** τῆς στοᾶς ἐν γραμμῇ τινι παλαιᾶς ὁδοῦ καταλυθείσης τὸν ε΄ αἰῶνα καὶ ὅτι ἡ ἄλλη στοὰ ἡ τοῦ Ἐλευθερίου Διός, κειμένη ***ὄπισθεν,*** ἦτο ἀληθῶς οὐ μόνον ὄπισθεν τοῦ ἀγάλματος ἢ καὶ τῶν ἀνδριάντων, ἀλλ᾽ ἔν τινι βαθμῷ ἢ ἔν τινι ἐννοίᾳ ὄπισθεν καὶ ***παραλλήλως*** (πρβλ. Ἀρποκρ. λ. Βασίλειος στοὰ) καὶ τῆς βασιλείου στοᾶς, κτισθεῖσα δὲ διέκοψε ἢ παρέτρεψε τὴν παλαιὰν ἐκείνην πρὸς δυσμὰς ὁδόν. Οὕτω

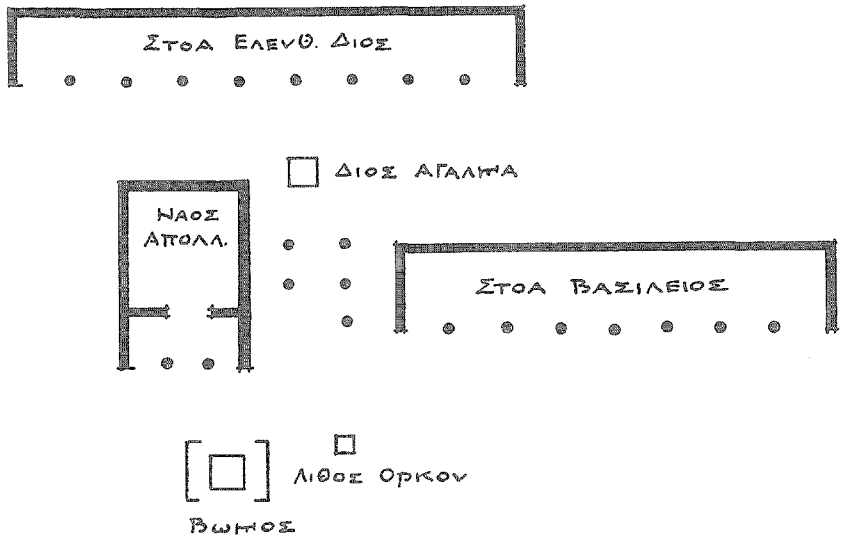

Εἰκὼν 2.

μετὰ τὴν τάξιν τῶν πλαστικῶν τούτων ἔργων, ἅτινα καὶ εἰς ἁπλῆν γραμμὴν θὰ ἠδύναντο νὰ διαταχθῶσιν, ἔκειτο ***πλησίον*** ὁ ναὸς τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος, ὥστε νὰ ἔχῶμεν τὴν σχηματικὴν διάταξιν ὡς ἐν εἰκ. 2, ἐν ᾗ τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς ἠδύνατο βεβαίως νὰ εὑρίσκεται ἐν ἄλλῃ σχέσει πρός τε τὰ οἰκοδομήματα καὶ τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὸν ὅρκιον λίθον [1], ἀλλὰ καὶ ὁ προσανατολισμὸς τῶν οἰκοδομημάτων οὐχὶ ἐντελῶς παράλληλος, ἀφ᾽ οὗ ἡ κλιτὺς τοῦ ἀγοραίου Κολωνοῦ, παρ᾽ ἣν ἀναπτύσσονται, δὲν εἶνε ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ.

Περὶ τοῦ ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Πατρῴου ἦτο πλησίον τῆς βασιλείου στοᾶς ἔχομεν

[1] Πολυδ. 8, 86 «ὤμνυον δ᾽ οὗτοι (οἱ 9 ἄρχοντες) πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ, ἐπὶ τοῦ λίθου, ὑφ᾽ ᾧ τὰ ταμιεῖα (Ἀριστοτ. Ἀθ. πολ. 55, 5 «ἐφ᾽ οὗ τὰ τόμι᾽ ἐστίν») πρβλ. καὶ Ἀθ. πολ. 7, 5. 3, 3. Πλουτ. Σόλ. 25. Πλάτ. Φαίδρ. 255 Δ. Ὅρα καὶ Sandys ἐν Ἀρ. Ἀθ. πολ. 7, 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἔνδειξιν καὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος (ὅρα Ἀρχ. Δελτ. 1916 παράρτ. σελ. 80 εἰκ. 4. Κουρουνιώτη, Ἀνασκαφαὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν εἰκ. 9. Σ. Παπασπυρίδη Guide du Musée national σελ. 82 ἀριθ. 3573. Πρβλ. Lippold, Kopieen σελ. 278). Τοῦτο εὑρέθη τῷ 1907 παρὰ τὰ ἐρείπια, ἅτινα ὁ Dörpfeld ἀπέδωκεν εἰς τὴν βασίλειον στοὰν (Judeich σελ. 296 εἰκ. 37) καὶ εἰκονίζει τὸν Ἀπόλλωνα ὡς Κιθαρῳδὸν ἤτοι πατρῷον, πιθανῶς τὸν τοῦ Εὐφράνορος [1]. Ἐγὼ δὲν πιστεύω, ὅτι ἡ βασίλειος στοὰ εὑρέθη, ἴσως ἦτο βορειότερον, ὅτε τὸ ἀνασκαφὲν ναόσχημον κτήριον ἐνδέχεται νὰ εἶνε ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος· Ἀλλ' ὅ,τι ἂν δήποτε δεχθῇ τις, εὐλογώτερον εἶνε, ὅτι τὸ βαρὺ τοῦτο γλυπτικὸν ἔργον ἦλθεν εἰς ἣν θέσιν εὑρέθη, ἐγγύθεν ποθὲν μᾶλλον ἢ μακρόθεν. Θὰ ἤρχετο δὲ μακρόθεν, ἂν αἱ στοαὶ παρετάσσοντο ἐν μιᾷ γραμμῇ.

Ἂν νῦν μεταξὺ τῆς βασιλείου στοᾶς καὶ τοῦ ναοῦ θέσωμεν τὸν λίθον, ἐφ' οὗ ὤμνυον οἱ 9 ἄρχοντες, τότε ὁ λίθος οὗτος θὰ κεῖται μὲν «πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ» (ὄχι λοιπὸν *vor* de Halle, ὡς ἑρμηνεύει ὁ Judeich Topogr. v. Athen. σελ. 298), ἀλλὰ θὰ κεῖται ὡσαύτως πρὸς τῷ ναῷ τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος, ὥστε νὰ μὴ φαίνηται παράδοξον,.πῶς ἐπὶ τοῦ λίθου τούτου ὤμνυον νὰ ἀναθέσωσι τῷ Ἀπόλλωνι ἰσομέτρητον ἀνδριάντα χρυσοῦν, ἂν δὲν ἄρξωσι καλῶς. Ὁ λίθος οὗτος δύναται νὰ εἶνε βωμὸς τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος κείμενος οὐχὶ πρὸ τοῦ ναοῦ ἀλλ' ἐν λοξῇ πρὸς αὐτὸν σχέσει, ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τὸν Πολυδεύκην νὰ ἀγνοῇ τὴν σχέσιν λίθου καὶ ναοῦ καὶ νὰ ὁρίζῃ, ὅτι «ὤμνυον... πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ ἐπὶ τοῦ λίθου» κλ. Ἂν ὁ βωμὸς ἔκειτο ἐν κανονικῇ σχέσει πρὸς τὸν ναόν, οὐδ' ὁ Πλούταρχος Σόλ. 25 θὰ ἔλεγεν ἁπλῶς, ὅτι ὁ λίθος ἦτο «ἐν τῇ ἀγορᾷ». Ὅτι δὲ ἀληθῶς ἠδύνατο ὁ λίθος νὰ εἶνε βωμός, συνάγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀθ. πολ. 45, 5[α] «βαδίζουσι πρὸς τὸν λίθον ἐφ' οὗ τὸ τόμι' ἐστὶν... ἀναβάντες δ' ἐπὶ τοῦτον ὀμνύουσιν». Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀμόρφου τινὸς λίθου ἢ περί τινος κοινοῦ κύβου, ἐφ' οὗ [2] καὶ τὰ τόμια ἦσαν καὶ οἱ ἄρχοντες ἀνέβαινον ἀναζητοῦντες τόπον, ἵνα πατήσωσι τοὺς πόδας αὐτῶν παραμερίζοντες τὰ τόμια ἢ πατοῦντε κυριολεκτικῶς ἐπ' αὐτῶν (πρβλ. Δημοσθ. 23,

---

[1] Τὸ μαρμάρινον τοῦτο ἔργον εἶνε ὑπερφυσικοῦ μεγέθους καί, παρὰ τὰς βλάβας καὶ κολοβώσεις, ἃς ὑπέστη, εἶνε σπουδαιότατον καὶ καθαρωτάτης ἐργασίας. Τὸν πρὸς αὐτὸ θαυμασμόν μου ἐξέφρασα ἐν διαλέξει μου τῷ 1910 ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἑταιρείᾳ ταυτίσας αὐτὸ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Εὐφράνορος, ἀνέγνωσα δὲ μὲ τόσην εὐχαρίστησιν τοὺς βραχεῖς περὶ αὐτοῦ λόγους τοῦ Κουρουνιώτου (ἔ. ἄ.), μὲ ὅσην ἔκπληξιν εἶδον ἄλλους ἄλλων λόγους παραπέμποντας τὸ ἔργον εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ἡ τόλμη ἐσχάτως περὶ τὴν ἔξαρσιν τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐν τῇ τέχνῃ εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε πρέπει τοῦ λοιποῦ ἀκούοντες περὶ ἔργων ῥωμαϊκῶν νὰ ὑποπτεύωμεν, μήπως πρόκειται περὶ καλλίστων κλασσικῶν ἔργων, ἴσως δὲ καὶ ἀντιθέτως.

[2] Ὁ Wilamowitz *Arist. u. Ath.* 46 ἑξ. προτιμᾷ *ὑφ' ᾧ* καὶ δέχεται τὰ τόμια ἐφ' ἅπαξ ἀλλὰ πρὸς διηνεκῆ καθιέρωσιν τεθέντα ὑπὸ τὸν λίθον ὡς τὰ ἱερὰ τὰ τιθέμενα νῦν εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τῶν ὀρθοδόξων ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

68). Ὁ λίθος κατὰ τὴν γνώμην μου ἦτο μὲν μονόλιθος, ἀφ' οὗ ἐνικῶς παραδίδεται ἀλλ' ὡς οἱ βωμοὶ πάντες, βωμὸς ὢν καὶ αὐτός, ἀπετελεῖτο ἐκ δύο κυρίως μερῶν, ὧν τὸ μὲν ἦτο ὡς συνήθως ἡ πρόθυσις, ἐφ' ἣν ἀνέβαινον οἱ ἱερεῖς ἢ ἴσως καὶ οἱ ὀμνύοντες, τὸ δὲ ἡ ἐσχάρα, ἔνθα ἦτο τὸ πῦρ ἢ ἔκειντο τὰ τόμια. Οἱ ὀμνύοντες λοιπὸν ἀνέβαινον εἰς τὸν ἀναβαθμὸν τῆς προθύσεως [ἢ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὅλου λίθου].

Ὁ λίθος δὲ οὗτος ἠδύνατο νὰ εἶνε κοινὸς βωμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ πατρὸς τούτου, τοῦ Διός, μεθ' οὗ ὁ Ἀπόλλων ἀπετέλει, ὡς παρετήρησεν ὁ Dörpfeld (***Athen. Mitt.*** XX 1895), ζεῦγος λατρευτικὸν ἐν Ἀθήναις εἰς τρεῖς τόπους α΄) ὑπὸ Μακραῖς, β΄) ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Κεραμεικοῦ, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα καὶ γ΄) παρὰ τὸν Ἰλισσόν. Εἴδομεν δὲ καὶ ὑπὸ Μακραῖς τὸν βωμὸν τοῦ Πυθίου κείμενον πρὸ αὐτοῦ λοξῶς, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀνήκῃ εἴς τε τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν πατέρα Δία. Καὶ ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ δὲ λίθος ἦτο κατὰ τὴν ἐμὴν ἐκδοχὴν ἐν τοπικῇ σχέσει καὶ πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐλευθερίου Διός.

Οἱ ὀμνύοντες λοιπὸν εἰς τὸν βωμὸν τοῦτον ὤμνυον τὸν Πατρῷον τῶν Ἰώνων θεὸν Ἀπόλλωνα, οὗ ἡ λατρεία εἶχε μετατεθῇ εἰς τὸν Κεραμεικὸν κατὰ τὸν ε΄ αἰῶνα πιθανῶς, χωρὶς ὅμως νὰ σβεσθῇ καὶ ὑπὸ Μακραῖς. Διὰ τοῦτο ὁ ὅρκος ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ παλαιοτάτῳ ὑπὸ τοὺς σπηλαιώδεις, τοὺς πετρηρεφεῖς βράχους, ἱερῷ, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀριστοτ. ***Ἀθ. πολ.*** 55, 5 «ἐντεῦθεν δὲ (δηλ. ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἢ τοῦ ὁρκίου λίθου) ὀμόσαντες, εἰς Ἀκρόπολιν βαδίζουσιν καὶ πάλιν ἐκεῖ ταὐτὰ ὀμνύουσι».

Ἐπειδὴ τὴν δικαστικὴν ἢ ἄλλην ἐξουσίαν τῶν παλαιῶν ἀρχόντων εἶχον μοιρασθῇ οἱ ἡλιασταὶ καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, εἶνε πιθανόν, ὅτι ὄχι μόνον οἱ διαιτηταὶ ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὡρκίζοντο ἐπὶ τοῦ ὁρκίου λίθου εἰς τὸν Πατρῷον Ἀπόλλωνα, ἀφ' οὗ καὶ πρὸ πάσης δίκης (πρβλ. Πολυδ. 8, 122) ὤμνυον εἰς αὐτόν, καὶ πᾶς δὲ Ἀθηναῖος δι' ὅρκου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἐβεβαίου τὰ λεγόμενα (Ἀριστοφ. Ἀχ. 59. νεφ. 272). Περὶ τῶν διαιτητῶν ὡς καὶ περὶ τῶν μαρτύρων λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἔ. ἄ. 55, 5. Περὶ τῶν στρατηγῶν ὁ Wilamowitz (***Aristot. u. Ath.*** I, 46_9) φρονεῖ, ὅτι ὤμνυον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως «μεταξὺ τοῦ ἕδους καὶ τῆς Τραπέζης» (Δείν. 3, 2)· θὰ ἐνόμιζον, ὅτι εἶνε δυνατὸν ὁ τοπογραφικὸς οὗτος ὁρισμὸς νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τόπον, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀφ' οὗ Ἀκρόπολις μὲν δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Δεινάρχου, τράπεζά τις δὲ δὲν εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε παρὰ τὸν ὅρκιον λίθον, ὥστε οὗτος νὰ κεῖται μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διός. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἐν Ἀθήναις ἠδύνατό τις ἀορίστως νὰ λέγῃ τὸ ἕδος περὶ ἀγάλματος ἄλλου ἢ τῆς Ἀθηνᾶς. Ὅτι δὲ οἱ βουλευταὶ ὤμνυον τὸν κοινὸν βουλευτικὸν ὅρκον πρὸς τῷ λίθῳ, δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τοῦ Πλουτ. ***Σόλ.*** 25.

Οὕτως ἐφάνη, ὅτι καὶ ὁ πρῶτος ὅρκος τῶν ἀρχόντων καὶ ὁ δεύτερος ἐδίδοντο πιθανῶς ἐπὶ βωμοῦ κοινοῦ τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι. Ὁ λόγος εἶνε εὐνόη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τος: ἂν δηλ. ὁ Ἀπόλλων, γεννήσας τὸν Ἴωνα τὸν γενάρχην τὸν Ἰώνων καὶ ἑπομένως καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἐτιμᾶτο παρ' αὐτοῖς ὡς πατρῷος, ὁ Ζεὺς ὅμως ἦν πατὴρ τοῦ Ἀπόλλωνος. Οἱ φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἴωνος ἐτίμων τὸν πατέρα καὶ τὸν πάππον αὐτοῦ ὁμοῦ. Εἰδικῶς παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς ἀμέσου προστάτου τοῦ γένους τῶν Ἰώνων ἐλάμβανον τὴν ἀρχὴν οἱ 9 ἄρχοντες, εἰς τοῦτον κυρίως ὤμνυον, ὅτι καλῶς καὶ δικαίως θὰ ἄρξωσι καί, ἄρξαντες οὕτω, εἰς τοῦτον ἀνέθετον τὰς στεφανηφόρους μαρμαρίνας πινακίδας ὡς τεκμήριον, ὅτι ἐτήρησαν τὸν ὅρκον. Ἀλλ' ἂν αἱ πινακίδες ἐκεῖναι μνημονεύωσι μόνον τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅμως κατὰ τὴν δοκιμασίαν πᾶς κληρωθεὶς εἰς τοὺς 9 ἄρχοντας ἐπηρωτᾶτο «εἰ ἔστιν αὐτῷ Ἀπόλλων πατρῷος καὶ Ζεὺς ἑρκεῖος καὶ ποῦ ταῦτα τὰ ἱερὰ ἐστὶν» (Ἀριστοτ. Ἀθ. πολ. 55, 3, πρβλ. Πολυδ. 8, 85. Δημοσθ. 57, 54. 67. Δείναρχ. καὶ Ὑπερείδ. παρ' Ἁρπ. λ. ἕρκειος Ζεύς).

Ἐν παλαιοῖς χρόνοις, οἱ ἐννέα ἄρχοντες θὰ ὤμνυον μόνον ὑπὸ Μακραῖς, ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἐσχηματίσθη ἡ ἀγορὰ τοῦ ε' αἰῶνος καὶ ἐκτίσθη ὁ ἐκεῖ ναὸς τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος καὶ ἡ στοὰ τοῦ Ἐλευθερίου Διός, ἐδίδετο ὅρκος καὶ ἐκεῖ, καὶ μάλιστα πρῶτον ἐκεῖ. Διατί τοῦτο;

Ὑποθέτω, ὅτι ὁ πρῶτος ὅρκος ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν τόπον τῆς κληρώσεως τῶν 9 ἀρχόντων. Ὁ Ἀριστοτέλης Ἀθ. πολ. 62, 1 βεβαιοῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ αἱ κληρωταὶ ἀρχαὶ διῃροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, καὶ οἱ μὲν ἀνήκοντες εἰς τὴν ἑτέραν ἐκληροῦντο ἐν τῷ Θησείῳ, οἱ δ' ἀνήκοντες εἰς τὴν ἄλλην καὶ κληρούμενοι συγχρόνως ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετὰ τῶν 9 ἀρχόντων δὲν λέγεται ποῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐκληροῦντο. Ὁ Αἰσχίνης 3, 13 λέγων περὶ τῶν ἀρχῶν «ἃς οἱ θεσμοθέται (= οἱ 9 ἄρχοντες) ἀποκληροῦσιν ἐν Θησείῳ, κἀκείνας ἃς ὁ δῆμος εἴωθε χειροτονεῖν ἐν ἀρχαιρεσίαις» ἀντιδιαστέλλει τὰς χειροτονητὰς πρὸς τὰς κληρωτὰς ἀρχὰς καὶ ὁρίζει περὶ τῶν δευτέρων ἕνα τόπον κληρώσεως, τὸ Θησεῖον. Ὑπάρχει λοιπὸν περὶ τῶν κληρωτῶν ἀρχῶν διαφωνία μεταξὺ συγχρόνων ἀνδρῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Αἰσχίνου· ὁ δὲ Wilamowitz (Arist. und Athen I 203) πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαφωνίας ταύτης δέχεται ἐξ ἀνάγκης πλάνην τοῦ ῥήτορος ἢ ἀμέλειαν αὐτοῦ περὶ τὴν ἀκριβολογίαν, ὃ δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἔχομεν λοιπὸν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δύο τόπους κληρώσεως ἀρχόντων, δηλ. τὸ Θησεῖον καὶ ἄλλον ἕνα, ἄγνωστον. Ἐν τούτῳ ἐκληροῦντο καὶ οἱ ἐννέα ἄρχοντες.

Νομίζω λοιπόν, ὅτι ἀληθῶς οἱ ἐννέα ἄρχοντες δὲν ἐκληροῦντο ἐν τῷ Θησείῳ, ὡς θὰ συνῆγε τις ἐκ τοῦ Αἰσχίνου. Ὁ λόγος δέ, δι' ὃν ἐδίδετο ὁ πρῶτος ὅρκος πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ, εἶνε κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ἡ κλήρωσις ἐγίνετο ἐδῶ που κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς ἀγορᾶς τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ δὲν ἠδύναντο νἀπέλθωσιν ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος, χωρὶς νὰ προσέξωσιν αὐτὸν προσηκόντως· ἂν δ' ἀληθῶς, ὡς πιστεύω καὶ ἐγώ, Θησεῖον δὲν εἶνε ὁ σῳζό-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μενος ναός, τὸ Ἡφαίστειον, ἀλλ' ἄλλο τι εὑρὺ ἱερὸν πρὸς ΒΑ που τοῦ Ἀρείου πάγου, δὲν δύναται νὰ λέγῃ ἀκριβῶς ὁ Αἰσχίνης, μόνον ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν παραφέρων ὡς τόπον κληρώσεως ἀρχόντων, ἐπειδὴ ἐκεῖνο ἦτο μακρὰν τοῦ ναοῦ τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος καὶ τῆς βασιλείου στοᾶς, ἐγγύτερον δ' ἴσως πρὸς τὰς Μακράς. Ὁ Αἰσχίνης προσέσχε, φαίνεται, τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοὺς κληρουμένους ἐν τῷ Θησείῳ, οἵτινες ἦσαν πολυπληθέστατοι, καὶ τούτους ἀντιδιαστέλλει πρὸς τοὺς χειροτονητούς· οἱ ἐννέα ἄρχοντες καὶ αἱ μετ' αὐτῶν κληρούμεναι συναρχίαι ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ἠδιαφόρησε πρὸς αὐτούς.

Ποῦ λοιπὸν ἐγίνετο ἡ κλήρωσις τῶν 9 ἀρχόντων; Ὁ μόνος πιθανὸς τόπος, νομίζω, εἶνε ἡ βασίλειος στοά. Ἐκ τοῦ [Δημοσθ.] 25, 23 (πρβλ. Ἁρποκρ. λ. ἀπεσχοινισμένος) γινώσκομεν, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς ἀνάγκας τῆς πολιτείας, ἤτοι ὅτι ἐνταῦθα συνήρχετο περισχοινιζομένη ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου καὶ θὰ ἦτο βεβαίως ἡ βασίλειος στοὰ προσιτὴ καὶ τῷ δήμῳ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ, ἀφ' οὗ ὁ Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 684 ἑξ. σκέπτεται περὶ αὐτῆς ὡς ἑστιατορίου παραλλήλως πρὸς ἄλλας κοινῆς χρήσεως στοάς. Ἡ ἀναγραφὴ δὲ καὶ τήρησις τῶν κύρβεων καὶ ἄλλων νόμων ἐν τῇ στοᾷ ταύτῃ προϋποθέτει τὸ δυνατὸν τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν στοάν. Ἦτο λοιπὸν λίαν εὔλογον νὰ γίνηται ἐνταῦθα ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχόντων πρὸ τῶν παλαιῶν καταστατικῶν νόμων, οὓς οἱ ἄρχοντες ὤμνυον νὰ τηρῶσι. Τοιαύτη δὲ ὀργάνωσις προϋποθέτει παλαιοὺς χρόνους, ὅτε δηλ. οἱ 9 ἄρχοντες διεχείριζον ἀκόμη μεγάλην ἐξουσίαν καὶ ἦσαν ἡ σπουδαιοτάτη πολιτικὴ συναρχία. Ἀνήκει δ' ἡ βασίλειος στοὰ εἰς παλαιοὺς χρόνους, ἀφ' οὗ κατὰ τὸν Ἀριστοτ. *Ἀθ. πολ.* 7, 1 ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ Σόλωνος.

Οὕτω κληρωθέντες οἱ 9 ἄρχοντες ἐν τῇ βασιλείῳ στοᾷ, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀπέλθωσι, χωρὶς νὰ προσέξωσι τὸν ἐγγὺς ναὸν τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος καὶ τὸν πλησίον ἱστάμενον Δία καὶ ὤμνυον πρὸ αὐτῶν τὴν τήρησιν τῶν παρακειμένων νόμων, πρὶν ἀνέλθωσιν εἰς τὸ πανάρχαιον ἱερὸν ἄντρον τὸ καθιερωμένον εἰς τοὺς αὐτοὺς θεοὺς ὑπὸ Μακραῖς, ἵνα ἐπαναλάβωσι τὸν ὅρκον κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος.

3. Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΕΡΕΧΘΕΩΣ

Τὸ ἀκανονίστως περιφερικὸν βαθὺ ὄρυγμα, ὃ εἴδομεν πρὸ τοῦ σπηλαίου Γ ὑπὸ Μακραῖς καὶ ἡρμηνεύσαμεν ὡς τὴν ἐσχάραν τοῦ ἀστραπαίου Διός, ὁ Καββαδίας ἑρμηνεύει ἄλλως· στηριζόμενος δηλ. εἰς τὸν Εὐριπ. Ἴων. 281:

Ἴων. Πατέρα δ' ἀληθῶς χάσμα σὸν κρύπτει χθονός;
Κρ. Πληγαὶ τριαίνης Ποντίου σφ' ἀπώλεσαν.
Ἴων. Μακραὶ δὲ χῶρός ἐστ' ἐκεῖ κεκλημένος;
Κρ. Τί δ' ἱστορεῖς τόδ'; ὡς μ' ἀνέμνησάς τινος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀποφαίνεται ἐν *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1897 σελ. 15 καὶ 24, ὅτι τὸ χάσμα τοῦτο δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως φονευθέντος ὑπὸ Μακραῖς διὰ πληγῶν τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος. Τὴν ἑρμηνείαν ταύτην τοῦ χάσματος καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κειμένου τοῦ Εὐριπίδου ἐδέχθησαν πολλοὶ (π. χ. Jahn - Michaelis *Arx* σελ. 3 N° 18 Judeich σελ. 271 κ. ἄ.), ἄλλοι παρασιωπῶσι (π. χ. Petersen, Harrison) καὶ μόνος, ὅσον γινώσκω, ὁ Escher ἐν Pauly - Wissowa R.E. ἄρθρ. Erechtheus σελ. 408 ῥητῶς ἀποκρούει τὴν τοποθέτησιν τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν λέγει, διατὶ δὲν δέχεται τὴν γνώμην τοῦ Καββαδίου· δὲν ἐξηγεῖ δηλ., ἂν ἀποκρούει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐριπίδου, πιστεύων εἰς ἄλλας ἐγκυροτέρας, ἢ ἂν ἀποκρούει τὴν ὑπὸ τοῦ Καββαδίου διδομένην ἑρμηνείαν τῶν λόγων τοῦ Εὐριπίδου.

Διὰ τοῦτο θὰ εἴπω τὴν γνώμην μου, ἐλπίζων νὰ πείσω, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Ἐρεχθεὺς ἐφονεύθη ἢ ἐτάφη ὑπὸ Μακραῖς. Τὸ ζήτημα ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας τοῦ Εὐριπίδου.

Κατὰ τὸν Ἴωνα τοῦ Εὐριπίδου ἡ Κρέουσα ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἐρεχθέως ἐλθοῦσα ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δελφοὺς συναντᾶται μετὰ τοῦ Ἴωνος, ὅστις ἐρωτᾷ αὐτὴν ποῖον εἶνε τὸ ὄνομα αὐτῆς, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς πατρίδος. Μαθὼν δ' οὗτος ταῦτα καὶ γνωρίζων ἄλλα τινὰ περὶ Ἐρεχθέως, ἀνερωτᾷ τὴν Κρέουσαν, ἂν ἀληθῶς ὁ πατὴρ τοῦ Ἐρεχθέως Ἐριχθόνιος, ὁ πάππος δηλ. τῆς Κρεούσης, εἶχε γεννηθῇ ἐκ τῆς Γῆς καὶ ἀνατραφῇ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἂν ἀληθῶς αὕτη εἶχε παραδώσει τὸ βρέφος εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ Ἐρεχθέως πρὸς φύλαξιν· βεβαιούμενος περὶ τούτων, ἐρωτᾷ προσέτι ὁ Ἴων, ἂν ἀληθῶς αἱ κόραι — ἀδελφαὶ τῆς Κρεούσης — ἤνοιξαν παρὰ τὴν διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς τὸ κιβώτιον, ἐν ᾧ ἦτο τὸ βρέφος καὶ ἂν ὁ Ἐρεχθεὺς ἐφόνευσε τὰς τρεῖς θυγατέρας του διὰ τοῦτο καὶ πῶς ἐσώθη ἡ τετάρτη, ἥτις ἦτο αὐτὴ αὕτη ἡ Κρέουσα. Μαθὼν καὶ ταῦτα ἐρωτᾷ ἐν συνεχείᾳ (στ. 281) ὁ Ἴων:

«Πατέρα δ' ἀληθῶς χάσμα σὸν κρύπτει χθονός;

ἄνευ δὲ ταραχῆς ἰδιαζούσης ἀπαντᾷ ἡ Κρέουσα:

«Πληγαὶ τριαίνης Ποντίου σφ' ἀπώλεσαν».

Μέχρι τοῦδε οὐδεὶς εἰδικὸς τοπογραφικὸς ὁρισμὸς ἐτέθη· ἐκ τῶν προηγουμένων (στ. 261) νοεῖται, ὅτι πάντα τἀνωτέρω συνέβησαν ἐν Ἀθήναις γενικῶς, ἡ λογικὴ δὲ καὶ φυσικὴ ἑρμηνεία ἀπαιτεῖ νὰ τοποθετήσωμεν ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω γεγονότων ἐκεῖ, ὅπου τυχὸν ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν γινώσκομεν, ὅτι συνέβη. Ἐπακολουθοῦν ὅμως παρ' Εὐριπίδῃ λόγοι, οἵτινες σαφῶς ἀποτρέπουσι νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως ἦτο ὑπὸ τὰς Μακράς. Λέγει δηλ. (στ. 283):

Ἴων. Μακραὶ δὲ χῶρός ἐστ' ἐκεῖ κεκλημένος;
Κρ. Τί δ' ἱστορεῖς τοῦτο; ὡς μ' ἀνέμνησάς τινος.
Ἴων. Τιμᾷ σφε Πύθιος ἀστραπαί τε πύθιαι;
Κρ. Τιμᾷ γ' ἄτιμ'· ὡς μήποτ' ὤφελόν σφ' ἰδεῖν.
Ἴων. Τί δὲ στυγεῖς σὺ τοῦ θεοῦ τὰ φίλτατα;

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Διὰ τῶν ἀνωτέρω στίχων ἀλλάσσει τὸ θέμα τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο προσώπων. Εἰς τὸ νέον θέμα εἰσέρχονται διὰ τῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τόπου τινός, τῶν Μακρῶν. Μόλις ἐτέθη ἡ ἐρώτησις αὕτη τοῦ Ἴωνος, ἡ Κρέουσα ταράσσεται, διότι ἡ ἐρώτησις ἀναμιμνήσκει αὐτὴν λυπηρόν τι γεγονός. Καὶ ἐν ᾧ ὁ θεράπων τοῦ Ἀπόλλωνος ἀνερωτᾷ νὰ μάθῃ πράγματα σχετικὰ πρὸς τὸν θεόν, ᾧ ὑπηρετεῖ, ἡ Κρέουσα ἀπαντᾷ διὰ λόγων (τιμᾷ γ' ἄτιμα) δεικνυόντων, ὅτι ἡ μνήμη αὐτῆς δεσμεύεται ὑπὸ τῶν λυπηρῶν ἐκείνων ἀναμνήσεων.

Ἐρωτῶ λοιπόν: ἂν ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως ἦτο ὑπὸ τὰς Μακράς, δὲν ἔπρεπεν ἡ Κρέουσα νὰ εἶχεν ἐκπλαγῇ καὶ ταραχθῇ ἤδη πρότερον, ὅτε ἐγένετο ὁ περὶ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως λόγος; Δὲν ἔπρεπε τότε νὰ εἶχεν ἀναμνησθῆ τὴν περιπέτειαν αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος; Συνάγω λοιπόν, ὅτι ὁ θάνατος καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως μόνον ὑπὸ Μακραῖς δὲν εἶχον θέσιν.

Ποῦ ἐθανατώθη καὶ ποῦ ἐτάφη ὁ Ἐρεχθεύς, δὲν μανθάνομεν παρὰ τοῦ Εὐριπίδου.

Διὰ νὰ εὕρωμεν τὸν τόπον τῶν γεγονότων τούτων, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι τὰ δύο πρόσωπα, ὁ Ἐριχθόνιος καὶ ὁ Ἐρεχθεύς, ἅτινα οὕτω χωρίζει ὁ Εὐριπίδης ὡς καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ἔπειτα (3, 14, 6 - 8), εἶχον συγχυθῆ πρωΐμως ἢ ἦσαν ἀρχικῶς ἓν πρόσωπον, οὗ τὸ ὄνομα ἐν συγκεκομμένῳ τύπῳ ἐγένετο Ἐρεχθεὺς ἀπὸ Ἐριχθονίου.

Ὁ Ἐριχθόνιος λοιπὸν κατὰ τὸν Ἀπολλόδ. ἔ. ἄ. εἶχεν ἀποθάνει καὶ ταφῇ «ἐν τῷ τεμένει τῆς Ἀθηνᾶς» ἔνθα καὶ εἶχε τραφῇ καὶ εἶχεν ἱδρύσει «τὸ ἐν Ἀκροπόλει ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς» ἤτοι τὸ διιπετὲς ξόανον, οὗ χάριν ἐκτίσθη ἔπειτα τὸ Ἐρέχθειον (πρβλ. Στράβ. 9, 396). Ἐντὸς δὲ τοῦ Ἐρεχθείου ἐτελεῖτο καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἐρεχθέως (Παυσ. 1, 26. 5). Ἐδῶ λοιπὸν ἐπιστεύετο, ὅτι εἶχεν ἀποθάνει καὶ ταφῇ ὁ Ἐρεχθεὺς ἢ Ἐριχθόνιος.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν Εὐριπίδην εἶχεν ἀποθάνει πληγεὶς ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ τῆς τριαίνης. Πλῆγμα ὡς τριαίνης εὕρηται ὑπὸ τὴν βορείαν πρόστασιν τοῦ Ἐρεχθείου καὶ δεικνύεται συνήθως ὡς τὸ Ποσειδώνειον πλῆγμα, ἐξ οὗ ἀνέβλυσεν ἡ θάλασσα, ἐν ᾧ αὕτη ἐδεικνύετο ὄχι ἔξω ἀλλ' «ἔνδον» τοῦ Ἐρεχθείου (Παύσ. Ι 26, 5). Τὴν ἕνωσιν ταύτην τῶν δύο «σημείων» εἰς ἓν θαῦμα ἐδέχοντο ἤδη οἱ σύγχρονοι τοῦ Παυσανίου, ὅστις, εἰπὼν ὅτι «ὕδωρ ἐστὶν ἔνδον θαλάσσιον ἐν φρέατι» καὶ εἶτα ὅτι «τριαίνης ἐστὶν ἐν τῇ πέτρᾳ σχῆμα» ἐπάγεται: «ταῦτα δὲ *λέγεται* Ποσειδῶνι μαρτύρια εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς χώρας φανῆναι».

Ἀλλ' ὑπὲρ τὸ σῆμα τῆς τριαίνης ἡ ὀροφὴ ἔχει ὀπαῖον [1], δι' οὗ συγκοινω-

[1] Ὅρα Μπαλάνον ἐν *Comptes-rendus du Congrès international d'archéol. Athènes* 1905 σελ. 186. *The Erechtheum publ. for the Amer. Scool of class. Stud. Athens* 1927 σελ. 86 ἑξ. Harrison ἔ. ἄ. σελ. 58 ἑξ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

νεῖ ἀκωλύτως κατ' εὐθεῖαν μετὰ τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτο ὅμως συνέβαινεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κυρίως εἰς τὰ ἐνηλύσια, ἤτοι τοὺς τόπους, ἐφ' οὓς ἐπέσκηψε κεραυνός[1], ἤτοι κατῆλθεν ὁ Καταιβάτης Ζεύς. Ταὐτὸν ἴσχυε καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Καπετωλίου (Ovid. ***Fasti*** II, 667 καὶ Serv. ad Aen. IX 448), ἔνθα ἡ ὀροφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς εἶχεν exiguum foramen, ἢ ὁσάκις ἐν ὑπαίθρῳ ναῷ ἐλατρεύοντο αἱ θεότητες Fulgur, Caelum, Sol καὶ Luna (Vitr. 1, 2, 5. Harrison ἔ. ἄ. σελ. 59). Τὸ ὀπαῖον εἰς τὴν ὀροφὴν δεικνύει, ὅτι εἶχε σημασίαν ἀξιόλογον ἡ ὁδὸς ἡ πρὸς τὸν οὐρανόν, οὐχὶ δ' ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν.

Οὕτω λοιπὸν τὸ ὀπαῖον τῆς ὀροφῆς τοῦ Ἐρεχθείου ὑπὲρ τὸ θεῖον σῆμα ἐμφανίζεται ὡς ἐξαίρεσις, ἅτε κείμενον ἐπὶ σημείου ἀσχέτου πρὸς οὐρανίωνα, σχετικοῦ δὲ πρὸς τὸν Παντομέδοντα.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ πίστις αὕτη εἶνε δευτέρα φάσις, ἐν ᾧ ἡ πρώτη ἐσχέτιζε τὸ τριπλοῦν σῆμα πρὸς τὸν Δία. Οὕτως ὁ Ὑγῖνος (μῦθ. 46) διηγεῖται, ὅτι ὁ Ζεὺς κατὰ παράκλησιν τοῦ Ποσειδῶνος ἔπληξε τὸν Ἐρεχθέα διὰ κεραυνοῦ. Τοιαύτη παράδοσις πρέπει, νομίζω, νὰ μὴ ἦτο ἄγνωστος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς οἰκοδομίας τοῦ Ἐρεχθείου, ὅσον καὶ ἂν ἀντιλέγῃ ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ Ἴωνι. Τὸ σχῆμα τοῦ σήματος ἐν τῷ βράχῳ, τριπλοῦν ὄν, ἠγε τὸν νοῦν εὐθὺς ἐπὶ τὴν τρίαιναν, ἀλλὰ μήπως ὁ κεραυνὸς τοῦ Διὸς ἦτο μονάκτινος; Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὴν βορείαν πρόστασιν τοῦ Ἐρεχθείου πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπὸ τὸ ὀπαῖον καὶ παρὰ τὸ χάσμα τοῦ σήματος ἐπὶ τοῦ δαπέδου εἶδεν ὁ Παυσανίας (1, 26, 4) βωμὸν τοῦ Ὑπάτου Διός, ἢ τοῦ θυηχοῦ, ὡς καλεῖ τὸν βωμὸν κατὰ τὸν ἱερέα ἡ οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐρεχθείου[2]. Πάντα ταῦτα δηλοῦσιν, ὅτι τὸ ἐν τῷ βράχῳ σημεῖον εἶνε ἢ ἐπιστεύετο ὅτι εἶνε κεραυνοῦ σημεῖον καὶ ὅτι ἡ ἀπόδοσις αὐτοῦ εἰς τὸν Ποσειδῶνα εἶνε μεταγενεστέρα τῆς πίστεως, ὅτι ἐδῶ ποτε ὁ Ἐρεχθεὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Διὸς διὰ κεραυνοῦ, πίστεως, ἣν ἀπεδέχοντο ὅ τε ἀρχιτέκτων τοῦ Ἐρεχθείου καὶ οἱ ἐντολεῖς αὐτοῦ.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

---

[1] Πρβλ. ὅσα εἶπον ἐν *Ἀρχ. Ἐφ.* 1909 σελ. 115 ἑξ. *Θηβαϊκὰ=Ἀρχ, Δελτ.* 1917 ὅρα εὑρετ. λ. ἐνηλύσιον.

[2] Ὅρα Petersen, ***Athen*** σελ. 103 ἑξ. Blümner - Hitzig εἰς Παυσ. ἔ. ἄ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΪΚΟΣ ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΚΡΑΣΙ ΠΕΔΙΑΔΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Κατὰ τὸ 1926 ὁ Sir A. Evans ἐπιστρέψας ἔκ τινος ἀνὰ τὴν Ἀνατολ. Κρήτην ἐκδρομῆς του ἐκόμισε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἓν λίθινον

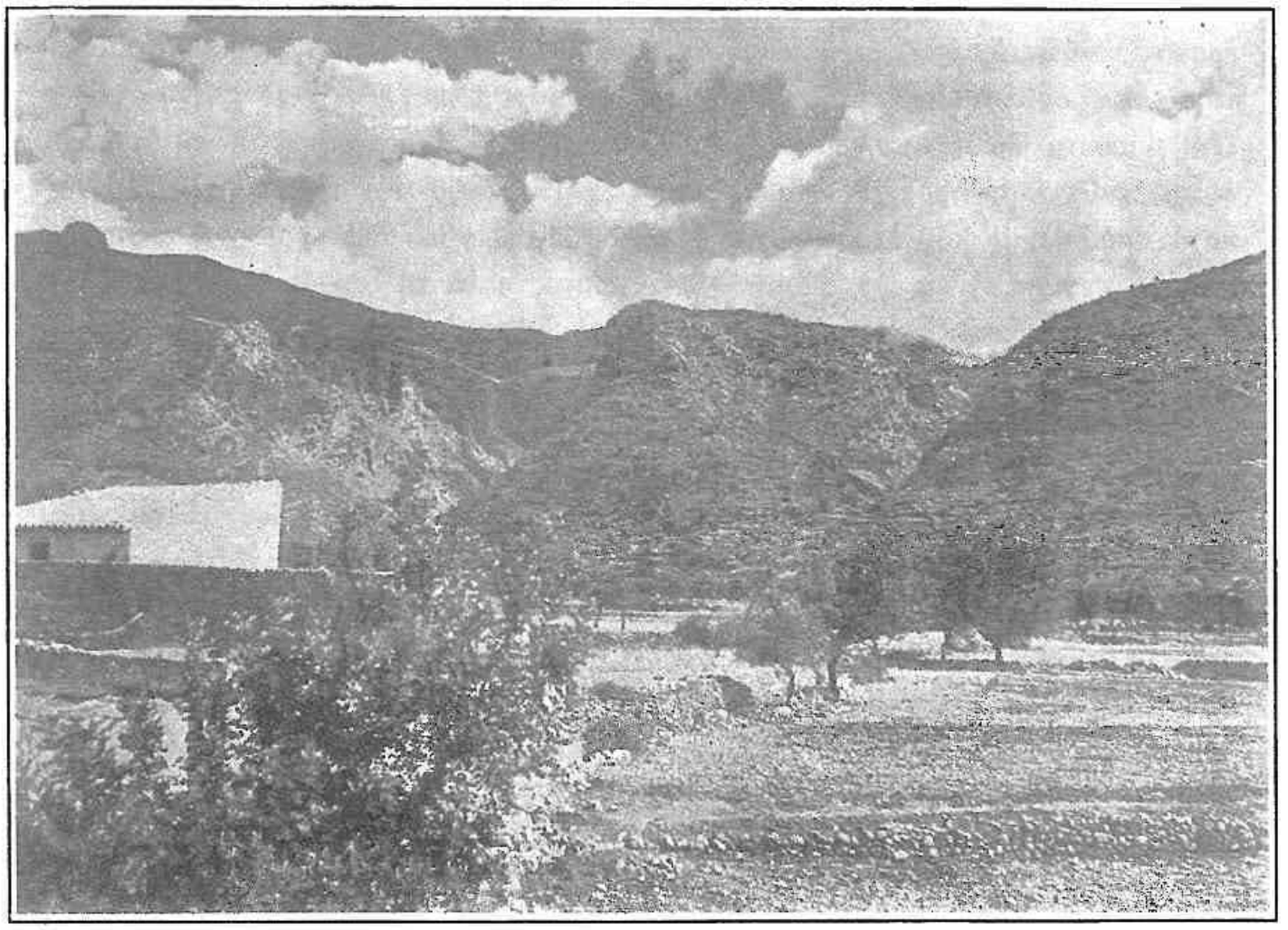

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τῶν πρώτων προβούνων τοῦ Λασηθίου, εἰλημμένη ἐκ τῆς πεδιάδος Ἀβδοῦ. Ἄνω ἀριστερὰ ὄπισθεν τῶν βουνῶν κεῖται τὸ Κράσι. Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ αὐχένος, εἰς τὸ λεγόμενον Σελλί, διακρίνονται οἱ περίφημοι 28 ἀνεμόμυλοι τοῦ Λασηθίου.

ἀγγεῖον, μετὰ τῆς πληροφορίας ὅτι ἠγόρασε τοῦτο εἰς τὸ χωρίον Κράσι τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος[1]. Ἐπ᾽ ἴσης προσέθηκεν εἰς τὸν ἀείμνηστον Ξανθουδίδην, ὅτι τὸ

[1] Τὸ χωρίον τοῦτο φαίνεται νὰ διατηρῇ ἀρχαῖον ὄνομα, δυνάμενον νὰ ἀναχθῇ εἴς τι τυχαίως ἀπαράδοτον Ἀκράσιον. Πόλιν Ἄκρασον ἢ ἴσως μᾶλλον Ἀκρασὸν (ἡ ἀναλογία νικᾷ), ἥτις ὑπῆρχεν ἐν Λυδίᾳ, γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους. Τὸ χωρίον Κράσι διοικητικῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πεδιά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μέρος, ὅπερ τῷ ὑπεδείχθη ὡς τόπος εὑρέσεως τοῦ ἀγγείου, παρουσιάζει ἐξαρμα τοῦ ἐδάφους καὶ λίθους τινάς, ἐξ ὧν εἰκάζει ὅτι δυνατὸν νὰ εἶναι τάφος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πληροφορίας ταύτης ἐπεσκέφθην τὸ Κράσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1926 καὶ ἠρεύνησα τὸ ἐλαφρὸν ἐκεῖνο ὕψωμα τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη ὅτι πράγματι ἦτο τάφος. Τὸ ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκόμισεν ὁ Sir A. Evans εὑρέθη, ὡς τελείως ἐξηκρίβωσα, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ ὀλίγα μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ τάφου[1].

Τὸ μέρος ὅπου εὑρίσκεται ὁ τάφος καλεῖται ἀκριβέστερον Κοπράνι. Κεῖται πέραν τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ χωρίου, περὶ τὰ 300 μέτρα μακρὰν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ τοποθεσία εἶναι ὑψηλή, ὑψηλοτέρα τοῦ χωρίου καὶ τῆς πεδιάδος, διότι κεῖται σχεδὸν ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ τραχέος καὶ πετρώδους ὑψώματος, ὅπερ δεσπόζει τοῦ χωρίου Κράσι καὶ ἀποτελεῖ τὸ Νότιον ὅριον τοῦ λεκανοπεδίου.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς τὸ ὕψωμα διεκρίνετο ἀρκούντως ἀσαφῶς, ἐφαίνοντο δ' ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγοι ἀκατέργαστοι εὐμεγέθεις λίθοι, οἵτινες ἀπεδείχθη κατόπιν ὅτι εὑρίσκοντο εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἦσαν οἱ τοῦ Ν καὶ ΝΑ μέρους τοῦ τοίχου. Ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς ἠδυνάμεθα ἤδη νὰ διακρίνωμεν τὰς γραμμὰς τῆς ἐσωτερικῆς περιφερείας, διότι εἴχομεν κυρίως νὰ ἀπομακρύνωμεν μόνον χῶμα. Λίθοι πολὺ ὀλίγοι εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐκείνην τοῦ 1926 ἐκαθαρίσθη μόνον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Ἐπειδὴ εἶτα ἐμεσολάβησεν ἡ ἀπουσία μου ἐκ Κρήτης, ἡ ἐξωτερικὴ περιφέρεια ὁμοῦ μετὰ τοῦ πρὸ τῆς θύρας χώρου ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1929, μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου.

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ

Ὁ τάφος τοῦ Κράσι, ὅστις ἀπεδείχθη σπουδαιότατος διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ὁμοίων συναδέλφων του τῆς Μεσαρᾶς, παρουσιάζει τὰ ἀκόλουθα χορακτηριστικὰ (ἴδε κάτοψιν καὶ τομὴν ἐν εἰκ. 2). Ἡ οἰκοδομική του παρουσιάζεται λίαν ἀκανό-

---

δος τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου καὶ εἶναι τὸ ἔσχατον χωρίον τοῦ νομοῦ πρὸς Ἀνατολὰς πέραν τοῦ ὁποίου ἄρχεται τὸ Λασήθι. Γεωγραφικῶς ὅμως ὑπάγεται ἤδη τὸ χωρίον τοῦτο εἰς τὴν περιοχὴν Λασηθίου. διότι ἵνα φθάσῃ τις τοῦτο ἐγκαταλείπει τὴν πεδιάδα, ἧς τὸ κέντρον ἀποτελεῖ τὸ χωρίον Ἀβδοῦ, καὶ ἀνέρχεται μιας καὶ ἡμισείας ὥρας ἀπότομον ἀνήφορον ἐπὶ τῶν ἀποτόμως καταπιπτόντων προβούνων τοῦ Λασηθίου (ἴδε καὶ εἰκ. 1) Οἱ Κρασιανοὶ νέμονται μικρόν, ἀλλ' εὔφορον λεκανοπέδιον, πέραν δὲ τούτου πρὸς τὰ ΝΑ ὀφείλει τις νὰ διανύσῃ 2-3 ὡρῶν ἀνήφορον, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ κυρίως ὀροπέδιον τοῦ Λασηθίου, τὸ ὁποῖον νέμονται πέριξ 18 χωρία.

[1] Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο δὲν μοῦ εἶναι δυστυχῶς δυνατὸν νὰ ἀπεικονίσω ἐν τῇ παρούσῃ δημοσιεύσει διὰ τὸν ἀκόλουθον λόγον. Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Ξανθουδίδου καὶ ἐν ᾧ ἐγὼ ἀπουσίαζον ἔτι εἰς Γερμανίαν, οἱ πεμφθέντες ὡς ἀντικαταστάται ἡμῶν ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ μετακινήσωσι καὶ τὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις κατακείμενα ἄγραφα ἀρχαῖα. Ὁ μόνος ὅστις ἐκ μνήμης ἐγνώριζε τὴν προέλευσιν ἑκάστου ἀντικειμένου, ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου κ. Σαλοῦστρος, ἀπουσίαζεν ἐπίσης καὶ ἐκεῖνος. Οὕτω σήμερον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβώσω ποῖον ἐκ τῶν πολλῶν ἀκαταγράφων ἀγγείων εἶναι τὸ προερχόμενον ἐκ Κράσι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

νιστος καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς συνδετικῆς ὕλης. Οἱ λίθοι εἶναι ἐντελῶς ἀκατέργαστοι,

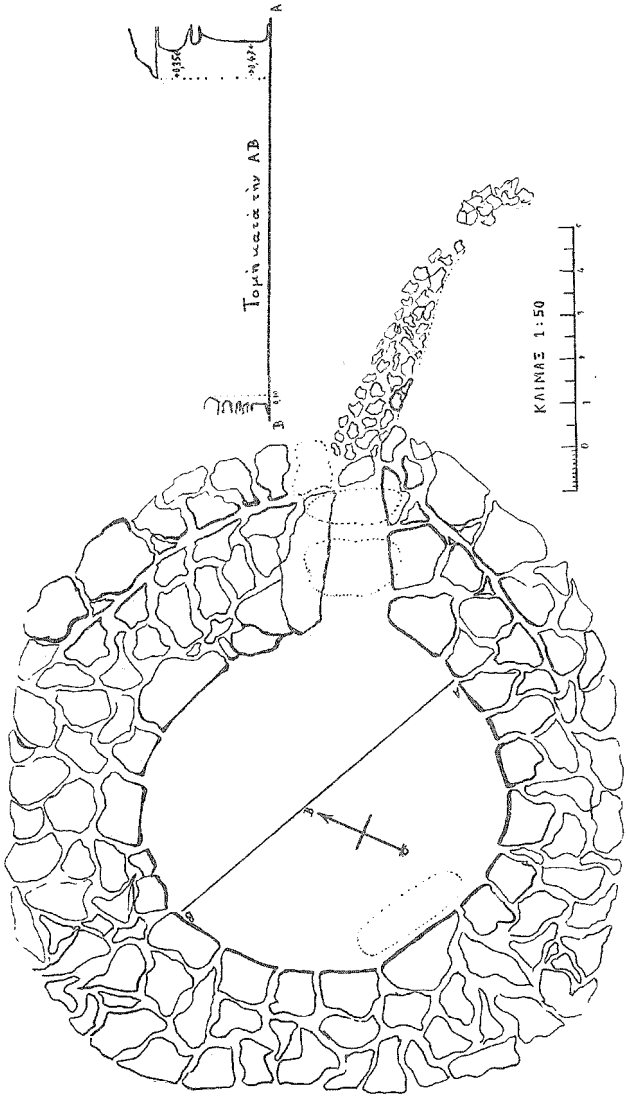

Εἰκὼν 2. Σχέδιον τοῦ τάφου.

ὅπως ἐξήγοντο ἐκ τοῦ λατομείου, ἢ πολλῷ μᾶλλον ὅπως συνελέγοντο ἐκ τῶν πέριξ, διότι ὁ βουνός, ὡς ἤδη ἐλέχθη, βρίθει τιτανικοῦ πετρώματος σεσαθρωμένου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ὑπὸ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν αἰτίων καὶ εὐκόλως ἀναλυομένου εἰς εὐμεγέθεις λίθους. Ἔκδηλος εἶναι ἡ φροντὶς ἥτις κατεβλήθη, ὅπως ἐκλέγωνται μεγάλοι λίθοι, συνήθως δὲ καὶ ἐπιμήκους σχήματος. Οἱ μέγιστοι τῶν λίθων ἀριθμοῦσιν 1,50 μ. μῆκος καὶ 0,60 ὕψος (ἡ δεξιὰ παραστὰς τῆς θύρας, ἥτις εἶναι καὶ ὁ μέγιστος τοῦ τάφου

Εἰκ. 3. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου (εἰλημμένον ἐκ Δυσμῶν) διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

λίθος), ἢ 1,10 μῆκος καὶ 0,40 ὕψος (τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον, ἐν ᾧ τὸ ἐσωτερικὸν ἔχει μῆκος ἑνὸς μέτρου).

Τὸ κτίσιμον τοῦ τάφου εἶναι τόσον ἀδέξιον (πρβλ. εἰκ. 3-8), ἄλλων λίθων εἰσεχόντων καὶ ἄλλων ἐξεχόντων κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, ὥστε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐδυσκολευόμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν κυρίως τοῖχον ἀπὸ τῶν εἰκῇ ἔσω καταπεσόντων λίθων (εἰκ. 3-5). Ἐξωτερικῶς ἐπίσης οὐδὲν πρόσωπον ἀποτελεῖ ὁ τοῖχος. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι κατὰ τὸ νότιον, δυτικόν, ἴσως δὲ καὶ τὸ βόρειον μέρος, ὁ τοῖχος θὰ ἦτο κεχωσμένος ἐν τῇ ἀρχαιότητι καθ' ὅλον τὸ νῦν σῳζόμενον ὕψος του. Ἐπειδὴ ὁ λόφος ἔχει κλίσιν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 4), διὰ τοῦτο ἂν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καὶ ὁ τάφος διατηρεῖται εἰς μεγαλύτερον ὕψος πρὸς Νότον (εἰκ. 4, 5 καὶ ἰδίως 8), ἐν τούτοις πρὸς Βορρᾶν εἶναι ὑψηλότερος ἐξωτερικῶς, ἐν ᾧ πρὸς Νότον μία μόνη σειρὰ λίθων ἐξέχει τοῦ ἐδάφους ἐξωτερικῶς. Τοὐλάχιστον ἄλλην δὲν ἐξηκριβώσαμεν κάτωθεν ταύτης, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον, ὅτι τὸ βραχῶδες ἄλλως ἔδαφος ἀφέθη ἀλάξευτον κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἵνα οἰκονομηθῇ οἰκοδομικὸς κόπος. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 19, ὅπου οἱ ἐξακριβωθέντες λίθοι ἐμελανώθησαν, ἀφέθη

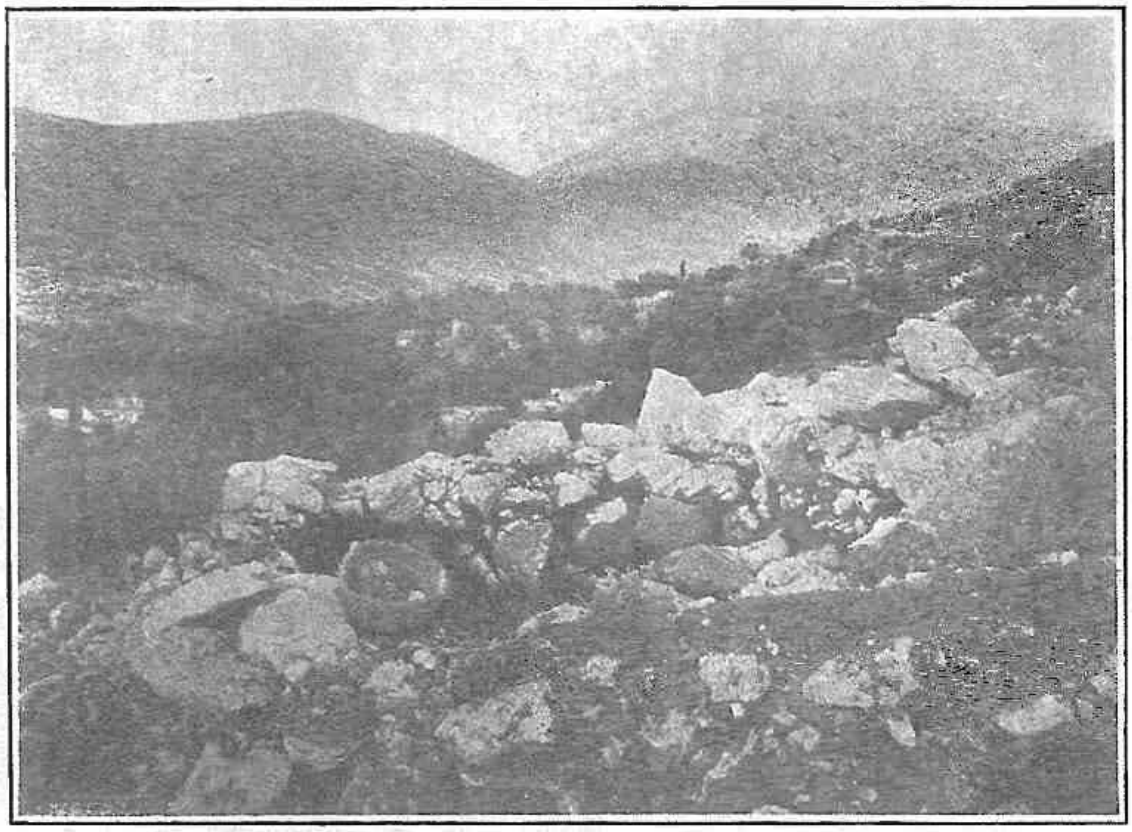

Εἰκ. 4. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνεσκαμμένου ἤδη τάφου ἐκ Δυσμῶν. Ὄπισθεν τούτου φαίνονται αἱ οἰκίαι τοῦ Κράσι, εἰς δὲ τὸ βάθος τὰ ΒΑ βουνά, ἅτινα καταπίπτουσιν ὄπισθεν πρὸς τὰ Μάλια.

ὁ τοῖχος κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀμελάνωτος καὶ ἐπληρώθησαν μόνον διὰ παραλλήλων γραμμῶν οἱ ὑποθετικοὶ λίθοι.

Τὸ μέγιστον ὕψος τῶν τοίχων ἐσωτερικῶς διετηρήθη κατὰ τὸ νοτιανατολικὸν μέρος, εὐθὺς ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, ἥτις κατὰ τὸν κανόνα τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς εὑρίσκεται πρὸς Ἀνατολάς. Ὁ τοῖχος ἐκεῖ φθάνει τὸ ὕψος 1,65 περίπου. Τέλος τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι λίαν ἀκανόνιστον, περιστρεφόμενον μεταξὺ 1,30 καὶ 2,25, τὸ δ' ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εἶναι ἀκανονίστως κυκλικόν, τῆς μεγίστης διαμέτρου ἀριθμούσης 4,20 (ἴδε τὸ σχέδιον εἰκ. 2). Ἰδέαν τῆς οἰκοδομικῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου δίδει καλύτερον τῶν φωτογραφιῶν τὸ ἰχνογράφημα εἰκ. 6, ὅπερ μηχανικῶς γενόμενον διὰ πρισματικοῦ διαθλαστῆρος εἶναι πιστὸν μέχρι καὶ τῶν μικροτέρων λεπτομερειῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἡ θύρα τοῦ τάφου διατηρεῖ τὸ ὑπέρθυρόν της καὶ ἕνα ἔτι λίθον ὑπὲρ τοῦτο κατὰ χώραν (εἰκ. 5-8). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὑρέθη πεφραγμένη ἔξωθεν διὰ πλακὸς μήκους 0,70 καὶ πλάτους 0,55, ἥτις παρεμερίσθη ὑπ' ἐμοῦ ὅπως καθαρισθῇ ἡ εἴσοδος, ἥτις ἦτο πλήρης μέχρι τοῦ ἀνωτάτου μέρους ἐκ χωμάτων καὶ ὀστῶν. Τὸ ὕψος τῆς θύρας ταύτης εἶναι μόλις 0,50, τὸ δὲ πλάτος κατά τινα ἑκατοστὰ μεγαλύτερον. Ὡς δεξιὰν παραστάδα ἔχει ἡ θύρα ἕνα καὶ μόνον λίθον, τὸν καὶ μέγιστον τοῦ τάφου, ὡς ἐλέχθη. Ἡ ἀριστερὰ ὅμως παραστὰς ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν λίθων. Ὑπέρθυρα ἔχει δύο ἡ θύρα, ὧν τὸ ἐξωτερικὸν εἶναι τὸ μεγαλύτερον (ἴδε σχέδιον).

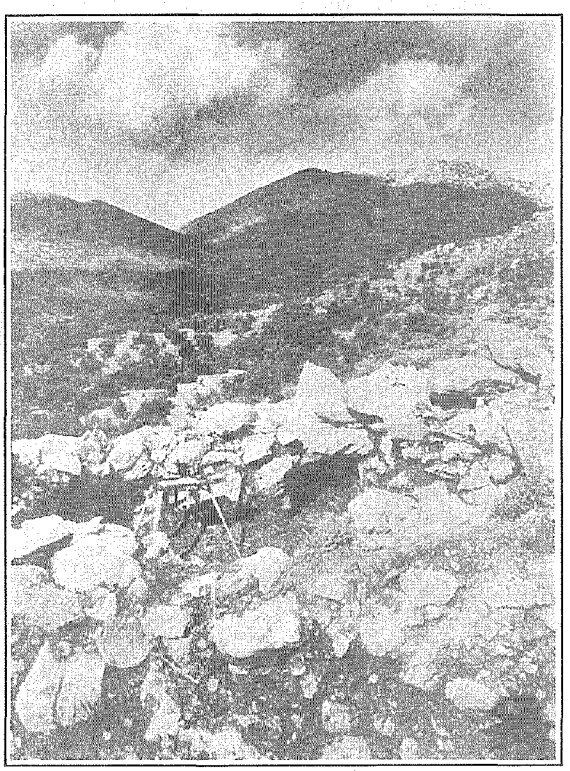

Εἰκ. 5. Ὁ τάφος ἐν ΒΔ. Δεξιὰ τῆς θύρας οἱ πρὸς τὰ ἔσω συγκλίνοντες λίθοι τοῦ τάφου.

Πρὸ τῆς θύρας ταύτης εὑρέθη εἶδος πλακοστρώτου, ὅπερ προχωρεῖ λοξῶς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ παρακολουθεῖται μέχρις ἀποστάσεως 3,75 ἀπὸ τῆς θύρας. Τὰ τελευταῖα του ὅμως ἴχνη συγχέονται πρὸς τὸ σαθρὸν πέτρωμα τοῦ ἐδάφους, ἕνεκα δὲ τῆς ἀμελοῦς κατασκευῆς του δὲν δύναταί τις νὰ εἶναι βέβαιος, ἂν τὰ ἴχνη ἐκεῖνα προέρχονται ἐξ ἀνθρωπίνης χειρὸς καθ' ὅλου. Μόνον τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ πλακοστρώτου τούτου διατηρεῖται ὅπως δήποτε καλῶς, ἐν ᾧ τὸ δεξιὸν πλευρὸν ἕνεκα τῆς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους εἶναι κατεστραμμένον (ἴδε τὸ σχέδιον καὶ τὴν εἰκ. 8). Δεξιὰ τοῦ πλακοστρώτου τούτου πᾶς ὁ κατωφερὴς χῶρος εὑρέθη πλήρης σωρείας λίθων, ἀλλ' ἐντελῶς ἀτάκτως ἐρριμμένων. Παρ' ὅλην τὴν προσοχήν μου οὐδαμοῦ ἠδυνήθην νὰ ἀνακαλύψω ἴχνη λελογισμένης τοποθετήσεως τῶν λίθων τούτων πρός τινα σκοπόν. Ἐφαίνοντο ὡς εἰ εἶχον ριφθῇ ἐκεῖ τυχαίως ἢ εἶχον ἐγκαταλειφθῇ κατὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τάφου ὡς περίσσευμα οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ. Διὰ ταῦτα, καὶ διότι ὑπὸ τοὺς λίθους τούτους ἐν μέρει ἀνεκαλύφθη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σαν λείψανα ταφῶν, δὲν περιέλαβα τούτους εἰς τὸ σχέδιον. Ὀφείλω ἐν τούτοις νὰ μὴ παρέλθω ἀπαρατήρητον τὸ γεγονός, ὅτι παρετηρήθη ἓν εἶδος πλακοστρώτου ἐκ σχιστολίθου πρὸ τῶν τάφων Β καὶ Ε Κουμάσας καὶ μεταξὺ τῶν τάφων Α καὶ Β Πλατάνου[1]. Ἐνταῦθα ὅμως ἀσφαλῶς δὲν ἐπρόκειτο περὶ πλακοστρώτου, ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς ἐρρήθη, περὶ λίθων οἵτινες ἐπερίσσευσαν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τάφου.

Ἓν τέλος περίεργον καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς προσόψεως τοῦ τάφου πρέπει νὰ μνημονευθῇ: Ἑκατέρωθεν τῆς θύρας ἡ τελευταία ἐξωτερικὴ σειρὰ τῶν λίθων τοῦ τάφου δὲν ἔχει ὀργανικὴν σύνδεσιν πρὸς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα τούτου, τὸ πρᾶγμα

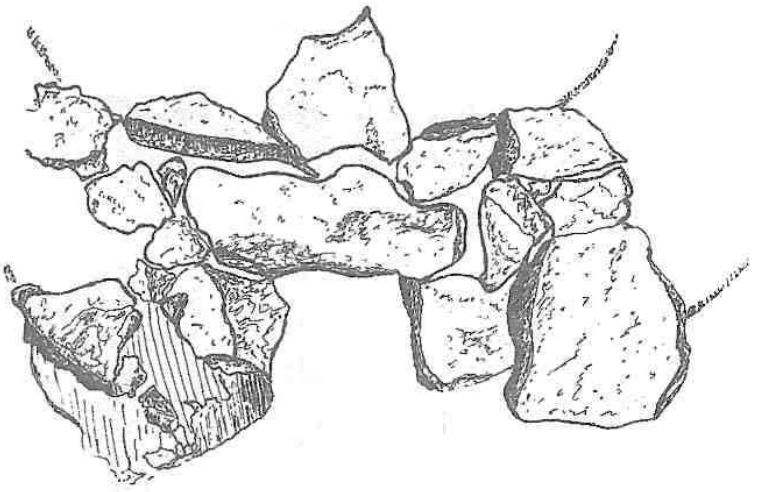

Εἰκ. 6. Ἰχνογράφημα τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Δεξιὰ ἡ πλάξ, ἥτις ἔφρασσε τὴν Θύραν.

ὅμως παρακολουθεῖται μόνον μέχρις ὡρισμένου σημείου καὶ ἴσως εἶναι τυχαῖον. Σπουδαῖον ὅμως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐξωτερικὸν ὑπέρθυρον ἐτοποθετήθη ἄνευ ὑπολογισμοῦ τοῦ τοίχου τούτου, διότι εὑρίσκεται ἔσωθεν τούτου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πλὰξ ἡ καλύπτουσα τὴν θύραν εὑρέθη κατὰ χώραν, ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἔξωθεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρχε καὶ τρίτον ὑπέρθυρον ἔτι ἐξώτερον. Ἀπομένει ἄρα τὸ γεγονός, ὅτι αἱ δύο οἱονεὶ παραστάδες τοῦ ἐξωτάτου τούτου τοίχου ἐσχημάτιζον ἑκατέρωθεν τῆς θύρας εἶδος ὑποτυπώδους δρόμου. Θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦτο χαρακτηριστικὸν παρατηρεῖται καὶ εἰς τάφους τῶν Κυκλάδων, παρασχὸν μάλιστα εἰς τὸν Kahrstedt τὴν ἀφορμήν, νὰ θεωρήσῃ τοὺς τάφους ἐκείνους νεωτέρους καὶ μιμουμένους δῆθεν τὰ πρότυπα τῶν μεγάλων θολωτῶν τάφων τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος[2].

[1] Ξανθουδίδου Vaulted Tomds of Messara πίν. 61 - 62 καὶ σελ. 34 καὶ 90.
[2] AM. 38, 1913, 184.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

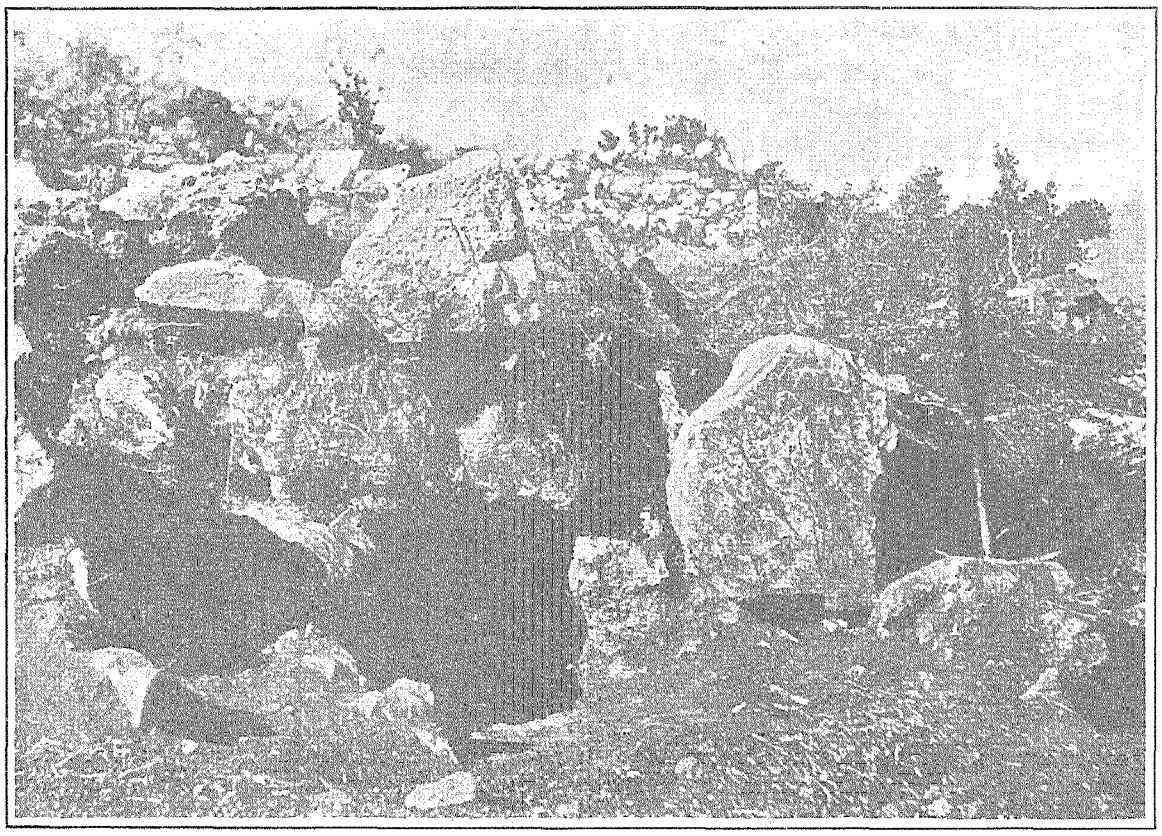

Εἰκ. 7. Ἡ θύρα τοῦ τάφου κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνακαλύψεώς της. Δεξιὰ ἡ πλάξ, ἥτις ἔφρασσε τὸ στόμιον.

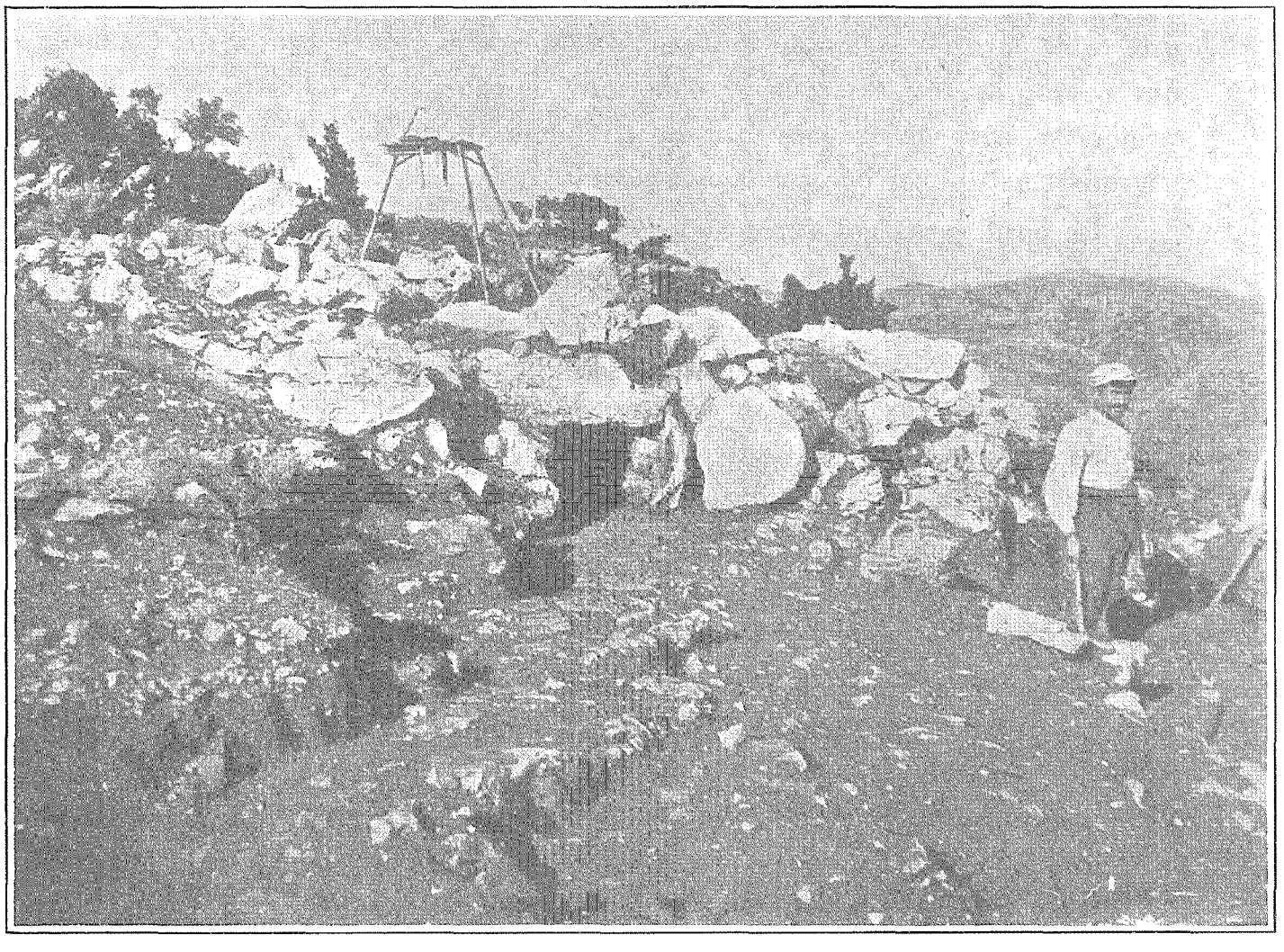

Εἰκ. 8. Ἡ θύρα τοῦ τάφου καὶ τὸ πρὸ αὐτῆς πλακόστρωτον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΩΝ ΕΝΤΑΦΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ὁ τάφος τοῦ Κράσι παρουσιάσθη γενικῶς λίαν πτωχὸς εἰς εὑρήματα, ἐὰν συγκριθῇ πρὸς τοὺς ὁμοίους τάφους τῆς Μεσαρᾶς. Οἱ νεκροὶ εἶχον ταφῆ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τάφου, ἰδίως παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, σποραδικῶς δὲ παρὰ τὴν νοτίαν καὶ ἀνατολικήν. Παρὰ τὴν βορείαν οὐδεμία ταφὴ εὑρέθη.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἔφερε μεγίστην νεκρικὴν ἐπίχωσιν, ἧς τὸ μέσον ὕψος ὑπερέβαινε τὰ 50 ἑκατοστά, ἤδη δὲ εἰς ὕψος 0,70, ἤτοι ἐπ᾽ αὐτῆς σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας, εὑρέθησαν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρώτων λίθων καὶ χωμάτων ὀστᾶ ἀνθρώπινα μετὰ τριῶν τεμαχίων σφαιροειδοῦς ἀγγείου. Εἶτα σποραδικῶς ἀνευρίσκοντο ὀστᾶ ὁμοῦ μετὰ λίθων καὶ τεμαχίων μεγαλυτέρων ἀγγείων, τέλος δὲ καὶ ἀφοῦ οἱ λίθοι ἐξέλιπον ὅλως, πάλιν ἀπέμεινε νεκρικὸν στρῶμα καθαρὸν πάχους 0,40 πλῆρες ὀστῶν καὶ ἀραιοτάτων εὑρημάτων, μάλιστα μικρῶν ἀγγείων, ἐν ᾧ μεγαλυτέρου οὐδὲν ἴχνος πλέον εὑρέθη.

Κατὰ τὸ ΝΔ ἄκρον τοῦ τάφου εἶχε σκαφῆ ἰδιαίτερος λάκκος, ὅπου εἶχε ταφῆ εἷς νεκρός. Ὁ λάκκος οὗτος ἦτο λίαν ἀβαθής, μὴ ὑπερβαίνων τὰ 20 ἑκατοστά, τὰ δὲ ὀστᾶ ἦσαν ἐντελῶς διαλελυμένα. Μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ λάκκος ἦτο κοντὸς δι᾽ ἕνα ἐκτεταμένον ἄνθρωπον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ νεκρὸς θὰ εἶχεν ὀκλάζουσαν στάσιν. Κτέρισμα οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη, πλὴν μιας ψήφου στεατίτου καὶ δύο λεπιδίων ὀψιανοῦ.

Τὰ ὀστᾶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τάφου ἦσαν γενικῶς διαλελυμένα. Κρανίον οὐδὲν διετηρεῖτο ἀκέραιον, ἀλλὰ μόνον τεμάχια εὑρίσκοντο. Εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐκομίσθησαν, ἐπιμελῶς περισυλλεγέντα, τὰ τεμάχια τριῶν κρανίων, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο νὰ ἦσαν πλήρη. Ἐν τούτοις οὐδενὸς κατωρθώθη ἡ ἀνασυγκρότησις εἰς ἀρκετὸν βαθμὸν ἀξίζοντα ἀπεικονίσεως. Ἐντελῶς εἶχον διαλυθῆ τὰ λαγόνια ὀστᾶ, οἱ σπόνδυλοι καὶ αἱ πλευραί. Μόνον τὰ μακρὰ ὀστᾶ διετηροῦντο, κάλλιστα δὲ πάντων τὰ κνημιαῖα καὶ μηριαῖα, ὧν εὑρέθησαν πολλαὶ δεκάδες. Καὶ τούτων ὅμως εἶχον διαλυθῆ τὰ σπογγώδη μέρη τῶν κονδύλων, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀκριβεστέρας ἀνθρωπολογικὰς παρατηρήσεις. (Ὡς γνωστὸν ἐκ τοῦ μήκους τῶν ὀστῶν τούτων προσδιορίζεται ὁλόκληρον τὸ μῆκος τοῦ σώματος). Ἕνεκα τῆς δυσμενοῦς ταύτης καταστάσεως τῶν ὀστῶν ὑπῆρξε δύσκολος ὁ ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν καθορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου ἀποτεθέντων νεκρῶν. Γενικῶς μόνον δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι δὲν θὰ ὑπερέβαινον κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν πεντήκοντα. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται βεβαίως ἐκ πρώτης ὄψεως λίαν δυσανάλογος πρὸς τὸ μέγα πάχος τῆς νεκρικῆς ἐπιχώσεως, ἐν τούτοις κατὰ τὰ λείψανα τῶν ὀστῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι μεγαλύτερος, ἐκτὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἄλλοι τυχὸν ὑπάρχοντες σκελετοὶ διελύθησαν πλήρως εἰς κόνιν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου παρετηρήθη ὅτι οὐδαμοῦ ὑπῆρχεν ἡ κυρίως νεκρικὴ ἐπίχωσις, ἡ συνισταμένη ἐκ καθαροῦ, μελανοῦ καὶ λιπαροῦ τὴν ἁφὴν χώματος, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῆς σήψεως ὀργανικῶν οὐσιῶν. Καὶ εἰς τὰ κατώτατα ἔτι στρώματα τὸ χῶμα ἦτο κατὰ τὴν κυρίως σύστασίν του ἡ ἐρυθρωπὴ γῆ τῶν πέριξ, ἀναμεμειγμένη μετὰ μικροτάτων λιθαρίων, ἅτινα φυσικῶς συνυπάρχουσιν ἐντὸς τῆς γῆς ἐκείνης. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ καὶ τὸ μέγα πάχος τῆς ἐντὸς τοῦ τάφου ἐπιχώσεως, παρὰ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν νεκρῶν, ἑρμηνεύεται, νομίζω, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ τάφου εἶχε ριφθῆ χῶμα, τὸ ὁποῖον παρεμερίζετο ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ κεντρικὴ πλὰξ τῆς στέγης, ἵνα ταφῇ νέος νεκρὸς (διότι ὡς θὰ ἴδωμεν οἱ νεκροὶ ἀναμφισβητήτως ἐθάπτοντο ἄνωθεν). Οὕτως ἔπιπτεν ἀναγκαίως ἑκάστοτε καὶ ὀλίγον χῶμα ἐντὸς τοῦ τάφου, παρεσύρετο δ' ἔτι περισσότερον διὰ τῶν βροχῶν, διὰ μέσου τῶν μεγάλων κενῶν, ἅτινα ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν λίθων. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἐν τῇ εἰκ. 19 ἀναπαρέστησα ἐπὶ τῆς στέγης λεπτὸν στρῶμα χώματος.

Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων εὑρέθησαν καὶ ὀστᾶ διαφόρων ζῴων ἐντὸς τοῦ τάφου εἰς τὰ κατώτατα στρώματα. Τὰ ὀστᾶ ταῦτα περιγράφονται κατωτέρω, ὁμοῦ μετὰ τῶν εὑρημάτων.

Τὰ εὑρήματα ἐκ τοῦ τάφου Κράσι ἦσαν γενικῶς ἐλάχιστα καὶ πενιχρά, ἐγένοντο ὅμως τοὐλάχιστον μερικαὶ στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν, διότι τὰ στρώματα ἦσαν εὐτυχῶς ἀδιατάρακτα, ὁ δὲ τάφος οὐδέποτε ἐκαθαρίσθη, ἵνα ἐξοικονομηθῇ χῶρος διὰ νέους νεκρούς (ὡς ἐγίνετο ἐν Μεσαρᾷ). Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐγένοντο κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Ἀνεσκάφη κατὰ πρῶτον μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ τάφου (τὸ ΝΑ) μέχρι τοῦ πυθμένος, εἶτα δ' ἐπεχειρήθη καὶ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος ἡ σκαφὴ καὶ ἐμετρεῖτο τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσημειοῦτο ἕκαστον εὕρημα. Οὕτω εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα εὑρέθη τὸ κυλινδρικὸν ἐκ ποικιλοχρώμου στικτοῦ λίθου ἀντικείμενον εἰκ. 15, 49. Εἰς ὕψος 0,40 ἀπὸ τοῦ πυθμένος εὑρέθη ἡ πρόχους εἰκ. 9, 10, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχε ὀστάριον ταρσοῦ ἢ δακτύλου. Εἰς ὕψος περίπου 0,20 εὑρέθησαν δύο τροχοειδῆ σφονδύλια ἐκ στεατίτου καὶ δύο μικρὰ χαλκᾶ κοπίδια (εἰκ. 15, 48 καὶ 13, 34), ἔτι δὲ λεπίδες τινὲς ὀψιανοῦ. Εἰς ἔτι βαθύτερα στρώματα εὑρέθη τὸ μολύβδινον περίαπτον εἰκ. 14, 38. Εἰς τὰ βαθύτατα στρώματα, ἤτοι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου, εὑρέθησαν ἓν χαλκοῦν μαχαιρίδιον, δύο μικρότερα καὶ τρεῖς βελόναι. Ταῦτα ἔκειντο ἀριστερὰ τῆς θύρας, δεξιὰ δὲ ταύτης, εἰς τὰ βαθύτατα ἐπ' ἴσης στρώματα, εὑρέθησαν τέσσαρα διάτρητα ἀργυρᾶ δισκάρια (εἰκ. 14, 42) καὶ χαλκῆ καρφίς, ἔτι δὲ περαιτέρω δύο ψέλια καὶ εἷς δακτύλιος ἐξ ἀργυροῦ σύρματος (εἰκ. 14, 39 - 40). Ἐφαπτόμενον πρὸς ταῦτα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

εὑρέθη ἓν ἀγγεῖον ἐκ μέλανος καπνιστοῦ πηλοῦ, ἀτελέστατα ὠπτημένον, εἰς τρόπον ὥστε κατέστη ἀδύνατος ἡ ἐξαγωγή του ἐκ τοῦ πέριξ χώματος, ὅπερ ἦτο πολὺ σκληρότερον ἢ ὁ πηλὸς καὶ εἶχεν ἐκ τῆς πανταχόθεν συσφίγξεως τεμαχίσει τὰ τοιχώματα. Ἐκ τοῦ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἀποκρυσταλλωθέντος χώματος ὑπῆρξε δυνα-

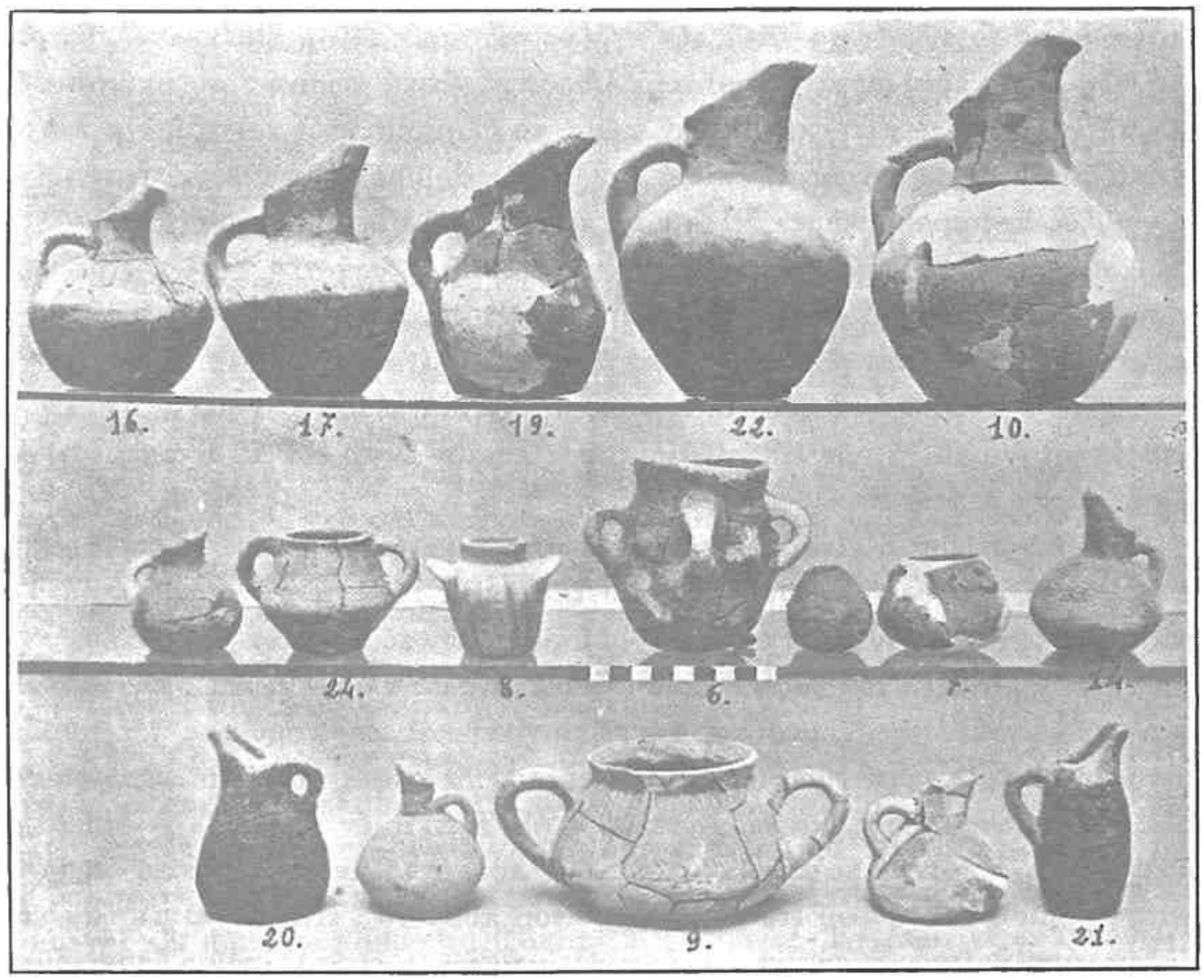

Εἰκ. 9. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

τὸν νὰ κερδηθῇ τοὐλάχιστον τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις. (Σχῆμα φακοειδὲς ἢ μᾶλλον λεβητοειδές, ὕψος 0,04 καὶ μεγίστη διάμ. 0,09). Ἐντὸς αὐτοῦ ἦτο καὶ ἓν ὀστάριον. Ἔτι ἐνδοτέρω εὑρέθη ἓν ἐλεφάντινον περίαπτον ἐν σχήματι ἄκρου ποδὸς (εἰκ. 15, 56 καὶ εἰκ. 16) καὶ ἓν πήλινον σφονδύλιον. Τέλος παρ᾽ αὐτὴν τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου εὑρέθη ἓν ἐγχειρίδιον (εἰκ. 13, 30), ἓν σφονδύλιον ἀτράκτου, πηλίνη κολλυροειδὴς ψῆφος, δύο λεπίδες ὀψιανοῦ, τρία ἐλάχιστα φυλλάρια χρυσᾶ καὶ ἓν ἀργυροῦν παράδοξον διπτέρυγον ἀντικείμενον (εἰκ. 14, 41).

Ταῦτα ἦσαν σχεδὸν καὶ ἐν τῷ συνόλῳ των τὰ εὑρήματα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου. Ὡς βλέπει τις, τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ δαπέδου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τοῦ τάφου, ἐν ᾧ τὰ ὑπόλοιπα στρώματα ἦσαν σχεδὸν κενά. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τέλος, ὅτι πάντα τὰ ἀγγεῖα, ὅσα εὑρέθησαν ἀκέραια, ἔκειντο ἀνεστραμμένα, ὡς εἰ τοῦτο ἐγίνετο σκοπίμως.

Οἱ ἐκτὸς τοῦ τάφου ἐνταφιασθέντες νεκροὶ ἔκειντο κυρίως εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τούτου, περιοριζόμενοι εἰς λίαν στενὸν χῶρον, ἤτοι εἰς ἓν τετράγωνον πλευρᾶς 2 μ. περίπου, ὅπου εἶχον συσσωρευθῆ ὅλοι οἱ νεκροί. Διὰ τοῦτο παρετηρήθη μεγάλη ἀταξία. Ἀμέσως ἐπὶ τῶν σκελετῶν εὑρίσκοντο πολλάκις ὀγκώδεις λίθοι,

Εἰκ. 10. Γραπτὰ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου.

ὧν τινες εἶχον συντρίψει τὰ κρανία τῶν νεκρῶν καὶ ἐφήπτοντο τούτων. Προφανῶς οἱ λίθοι οὗτοι ἔπιπτον ἐκ τῶν τοίχων τοῦ τάφου. Ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων ταφῶν τὰ ὀστᾶ εὑρίσκοντο ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ καὶ οὐδὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συναχθῇ περὶ τῆς θέσεως τῶν νεκρῶν, φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτοι εἶχον ὀκλάζουσαν στάσιν. Τὰ κρανία εὑρίσκοντο τὰς περισσοτέρας φορὰς κατὰ τεμάχια εἰς δύο καὶ τρεῖς θέσεις, ἀπεχούσας ἀλλήλων 15,30 ἢ καὶ 50 ἑκατοστά, ἐνίοτε καὶ περισσότερον. Ἡ διατήρησις τῶν ὀστῶν ἦτο γενικῶς πολὺ κακή, οὐδεμία δὲ θέσις τῶν κτερισμάτων ὡς πρὸς ταῦτα ἦτο δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Δὶς ἢ τρὶς παρουσιάσθησαν μικραὶ πρόχοι ἐφαπτόμεναι τῶν κρανίων.

Μετροῦντες ὅσον τὸ δυνατὸν μετ' ἀκριβείας τὰ παρουσιαζόμενα κρανία, ἐξηκριβώσαμεν ὅτι εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον εἶχον ταφῆ περὶ τοὺς δέκα νεκροί. Ἕνεκα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

οῦ τεμαχισμοῦ τῶν κρανίων ὁ ἀριθμὸς δύναται νὰ κυμανθῇ μεταξὺ δύο ἢ τριῶν μονάδων (ἀλλ' οὐχὶ περισσότερον), ἐπὶ πλέον ἢ ἔλαττον. Ἐκ τῶν σιαγόνων καὶ τῶν ὀδόντων συμπεραίνεται ὅτι οἱ ταφέντες ἦσαν συνήθως μὲν ἄτομα ἀκμαίας ἡλικίας (ὀδοντοστοιχίαι πλήρεις καὶ καλῶς ἀνεπτυγμέναι), ἅπαξ δὲ καὶ παῖς.

Τὰ εὑρήματα συνίσταντο κυρίως ἐξ ἀγγείων, καὶ δὴ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μικρῶν πρόχων. Περὶ τὰ δέκα ἐξήχθησαν ἀκέραια, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τεμάχια, ἐξ ὧν ὅμως κατόπιν ἐλάχιστα ἀγγεῖα κατέστη δυνατὸν νὰ συγκροτηθῶσιν ἕνεκα τοῦ εὐθρύπτου τῶν ὀστράκων. Ἐπ' ἴσης εὑρέθησαν καθ' ὅλον τὸν χῶρον διεσκορπισμένα τὰ τεμάχια τοῦ λιθίνου ἀγγείου (πίν. 4, 28), ὀλίγαι λεπίδες ὀψιανοῦ, μία κοίλη κυλινδρικὴ ψῆφος ἐξ ὀστοῦ (ἀριθ. 55, εἰκ. 15), τρεῖς ἄλλαι λίθιναι διαφόρων σχημάτων καὶ ἡ μοναδικὴ ἐκ τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς λιθίνη σφραγὶς (ἀριθ. 51, εἰκ. 15). Μετάλλινα εὑρήματα ἐσημειώθησαν μόνον τὸ ἥμισυ μικροῦ χαλκοῦ κοπέως καὶ μία ψῆφος περιάπτου, ἥτις μνημονεύεται καὶ ἀπεικονίζεται (εἰκ. 13, 37) μόνον διότι εἶναι σκωρία ἁπλῆ χαλκοῦ καὶ ὑποδεικνύει ὅτι προέρχεται ἐκ μέρους, ὅπου ἐγίνετο ἐκκαμίνευσις.

Ἡ συστὰς αὕτη τῶν τάφων ἦτο ἡ μόνη ἀξιόλογος. Καθ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τάφου εὑρέθησαν μόνον κατὰ τὸ νότιον μέρος δύο τεμαχισμένοι μικροὶ πίθοι (ὁ εἷς εἰκ. 12) περιέχοντες ὀστᾶ παιδίων. Τέλος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος πρὸ τῆς εἰσόδου καὶ δεξιὰ τοῦ πλακοστρώτου, ὅπου ὑπῆρχε σωρεία ἀτάκτως ἐρριμμένων λίθων, εὑρέθη μία ταφὴ παρ' ἣν τεμάχιά τινα ἀγγείων καὶ μικρὰ πρόχους. Ἐπίσης κατὰ τὸ μέρος τοῦτο εὑρέθησαν δύο μόνον μικρὰ τεμάχια φιαλιδίου ἐκ στεατίτου, συμπληρωθέντα εἰς τὸ ἀγγεῖον (πίν. 4, 29). Τέλος κατὰ τὸ ἀνατολικώτατον ἄκρον τοῦ πλακοστρώτου εὑρέθη ἄλλη ταφὴ μετ' ἀσημάντων μόνον ὀστράκων.

Ἓν λίαν χαρακτηριστικὸν γεγονὸς εἶναι τὸ ἀκόλουθον, ὅτι καθ' ὅλην τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἔκτασιν εὑρέθησαν ἄφθονα τεμάχια τῶν μαύρων καπνιστῶν ἀγγείων τῆς συλλογῆς Πύργου [1]. Τὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς ταύτης εὑρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ τάφου εἰς τὰ κατώτατα στρώματα, ἐν ᾧ οὐδ' ἓν μόνον ὄστρακον εὑρέθη κατὰ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τὰ ὁποῖα περιεῖχον τὰς μνημονευθείσας ταφάς.

ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν εὑρημάτων τοῦ παρόντος τάφου, τὰ ὁποῖα ἀπεικονίζονται σχεδὸν ἅπαντα ἐνταῦθα, περιγράφονται ἐνταῦθα τὰ σπουδαιότερα. Προκειμένου περὶ τῶν ἀγγείων ἐκρίθη περιττὸν νὰ σημειοῦται ἡ τεχνικὴ κατασκευὴ ἑκάστου, διότι πάντα

[1] Καπνιστὰ καλῶ ταῦτα καθ' ἕξιν, περὶ τῆς τεχνικῆς ὅμως κατασκευῆς αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἔτι σαφῆ ἰδέαν, παρ' ὅλα τὰ γραφέντα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀνεξαιρέτως τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Κράσι εἶναι χειροποίητα. Εἰς τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς ἑκάστου ἀντικειμένου σημειοῦται ἂν εὑρέθη ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ τάφου.

Α΄ ΠΗΛΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

1) Μικρὸν ἀγγεῖον ἐκ μέλανος καθαροῦ πηλοῦ, φέρον σφαιρικὴν πεπιεσμένην κοιλίαν ὑψηλὸν ὀπωσοῦν λαιμὸν καὶ δύο καθέτως τετρημένας ἀποφύσεις κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλίας. Οὐδὲν ἴχνος στιλβώσεως. Ὕψ. 0,065. Πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἐπὶ τοῦ πυθμένος.

2) Ἄωτον κύπελλον μετὰ βάσεως, ἔχον κωδωνοειδὲς σχῆμα. Πηλὸς καστανομέλας ἀκάθαρτος. Ἄγνωστον ἂν ὑπῆρχε στίλβωσις, διότι ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λίαν διαβεβρωμένη. Ὕψ. 0,075. Διάμ. 0,085. Πίν. 4 καὶ εἰκ. 18. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

3) Τεμάχια συμπληρωθέντα εἰς σκυφοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ δύο καθέτως τετρημένων ἀποφύσεων καὶ σωληνωτῆς προχύσεως. Πηλὸς ὁ αὐτὸς καὶ τοῦ προηγουμένου ἀγγείου. Πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

4) Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ δύο προηγούμενα μέλανος πηλοῦ, μετὰ δύο καθέτως τετρημένων ἀποφύσεων. Εἰς μερικὰ μέρη διασῴζει τὴν στίλβωσιν. Συνεπληρώθη εἰς τὸ ἀγγεῖον πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

5) Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ δύο προηγούμενα πηλοῦ μετὰ δύο καθέτως τετρημένων ἀποφύσεων. Ἐνιαχοῦ διατηρεῖ τὴν λαμπρὰν μηχανικὴν στίλβωσιν. Συνεπληρώθη εἰς τὸ ἀγγεῖον πίν. 4. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

6) Χονδροειδὲς ἀγγεῖον μετὰ παχυτάτων τοιχωμάτων. Ἔχει σχῆμα κυλινδροειδὲς καὶ λίαν ἀσταθῆ βάσιν. Φέρει σταυροειδῶς τέσσαρας καθέτους τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ μεταξὺ τούτων τέσσαρας μαστοειδεῖς ἐξογκώσεις. Πηλὸς ὠχρὸς κεραμεοῦς λίαν ἀκάθαρτος. Ὕψ. 0,10. Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, εἰς ὕψος 0,20 ἀπὸ τοῦ πυθμένος.

7) Μικρὸν ἄωτον ἀγγεῖον, ἔχον περίπου τὸ σχῆμα σύκου, μετὰ εὐρέος ἀρκούντως στομίου. Πέριξ τούτου φέρει ὀπάς, ὧν τρεῖς μεγαλύτεραι τῶν λοιπῶν, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς μικρὰς ἐξογκώσεις ἐπεχούσας τὴν θέσιν λαβῶν. Πηλὸς ἀκάθαρτος κιτρινερύθρου χρώματος. Ὕψ. 0,05. Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

8) Μικρὸν δίωτον ἀγγεῖον ἐξ ὠχροῦ, εὐθρύπτου καὶ καθαροῦ πηλοῦ, ὅπερ ἔφερε διὰ μέλανος χρώματος καθέτους γραμμὰς ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ὕψ. 0,058. Εἰκ. 9 καὶ 10α Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

9) Λεβητοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ δύο καθέτων λαβῶν καὶ πρὸς τὰ ἔξω κλινόντων χειλέων. Ἐπὶ τοῦ βαθυκιτρίνου πηλοῦ φέρει δι᾽ ἐρυθροῦ χρώματος πριονοειδῆ γραμμὴν πέριξ τῶν χειλέων καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καθέτους παραλλήλους γραμμάς, κατὰ δὲ τὸ μέσον δύο τοιαύτας χιαστὶ τεμνομένας. Πηλὸς λίαν καθαρός,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τοιχώματα λεπτά. Ὕψ. 0,083. Διάμ. χειλέων 0,08. Εἰκ. 9 καὶ 10β. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

10) Πρόχους μετὰ σφαιροειδοῦς κοιλίας καὶ ἀρκούντως ἀνεπτυγμένου λαιμοῦ, ἐφ' οὗ δύο μαστοειδεῖς ἐξογκώσεις. Πηλὸς καθαρὸς κεραμεοῦ σκοτεινοῦ χρώματος. Ὕψ. 0,18. Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εἰς ὕψος 0,40 ἀπὸ τοῦ πυθμένος.

11) Εὐρὺ φιαλοειδὲς ἄωτον ἀγγεῖον ἐκ μέλανος καθαροῦ πηλοῦ, ὅστις εἶχε στιλβωθῆ διὰ τριβῆς. Συνεπληρώθη. Ὕψ. 0,055. Διάμ. ἐξωτ. 0,11. Πίν. 4 καὶ εἰκ. 18. Ἐκτὸς τοῦ τάφου, χῶρος πρὸ τῆς εἰσόδου.

12) Ποτήριον ἀμφικωνικὸν ἐν σχήματι δισκοποτήρου. Πηλὸς ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς μέλας, στιλβωθεὶς διὰ τριβῆς, ἐν τῷ πυρῆνι του ὅμως κεραμόχρους. Κατὰ τὸ σημεῖον ἑνώσεως τῆς βάσεως πρὸς τὸ δοχεῖον ἀνάγλυφος δακτύλιος. Ἡ βάσις φέρει ὁριζοντίας αὐλακώσεις. Συνεπληρώθη καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸ ὕψος 0,165. Πίν. 4. Ἐκτὸς τοῦ τάφου, χῶρος πρὸ τῆς εἰσόδου.

13) Ἡ βάσις ὁμοίου, ἀλλὰ διπλασίου τὸ μέγεθος ποτηρίου. Πίν. 4.

14) Προχοΐδιον ἐκ καθαροῦ ξανθοῦ πηλοῦ, ἐφ' οὗ διακόσμησις διὰ μέλανος χρώματος, συνισταμένη ἐκ δύο συγκλινουσῶν σειρῶν ὁμορρόπων γωνιῶν, περιοριζομένων ὑπὸ εὐθειῶν τοιούτων. Συνεπληρώθη ἡ λαβὴ καὶ τὸ ράμφος. Ὕψ. 0.08. Εἰκ. 9 καὶ 10γ. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

15) Προχοΐδιον ὡς τὸ προηγούμενον. Διακόσμησις ἐκ μιᾶς συνεχοῦς μελαίνης γραμμῆς, ἥτις ἀρχομένη ἐκ τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς κοιλίας διαγράφει περὶ αὐτὴν δύο ζώνας, ἀνέρχεται εἶτα ἐπὶ τοῦ ὤμου, ἐφ' οὗ διαγράφει ἐπίσης μίαν ζώνην καὶ τελευτᾷ ἑλισσομένη ἅπαξ περὶ τὸν λαιμόν. Συνεπληρώθη τὸ ράμφος. Ὕψ. 0,095. Πίν. 4 καὶ εἰκ. 10δ. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

16) Μικρὰ πρόχους. Πηλὸς ὡς αἱ προηγούμεναι. Ἔφερε μέλαν γάνωμα, νῦν λίαν ἐξίτηλον. Συνεπληρώθη. Ὕψ. 0,105. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τάφου.

17) Πρόχους ἐκ τοῦ αὐτοῦ καθαροῦ πηλοῦ, ἥτις ἦτο ἐπίσης κεκαλυμμένη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γανώματος. Ἡ σύνδεσις τῆς κοιλίας πρὸς τοὺς ὤμους μᾶλλον ἀπότομος ἢ εἰς τὰ προηγούμενα παραδείγματα. Συνεπληρώθη ἐλαφρῶς τὸ ράμφος. Ὕψ. 0,13. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

18) Προχοΐδιον ἐξ ὠχροῦ καθαροῦ πηλοῦ, ἄνευ ἴχνους γανώμανος. Ὕψ. 0,08. Πίν. 4. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι σπουδαῖον διὰ τὴν διδακτικότητά του ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν πηλίνων μετὰ στενοῦ στομίου σκευῶν. Ἀφ' οὗ δηλ. ὁ τεχνίτης κατεσκεύαζε μέχρι τινὸς τὸ ἀγγεῖον του κατ' εὐθεῖαν ἐκ τεμαχίου πηλοῦ, εἶτα διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸ ἕτερον ἥμισυ, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς στενότητός του δὲν ἐχώρει τὴν χεῖρα ἔνδοθεν, εἰργάζετο κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἀποκαλούμενον «αιι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

colombin». Ἔπλαττε δηλ. τὸν πηλὸν εἰς ἐπίμηκη ταινίαν, τὴν ὁποίαν περιελίσσων εἶτα ἐφ' ἑαυτὴν ἔδιδεν εἰς τὸ ἀγγεῖον τὸ ποθούμενον σχῆμα. Ἔξωθεν ἠφάνιζε διὰ τῆς χειρός του ἢ ἄλλως τὰ σημεῖα ἑνώσεως τῆς ταινίας, ἔσωθεν δὲ ἐλείαινε, κεφαλαιωδῶς τοὐλάχιστον τὴν ἐπιφάνειαν, διὰ ξυλίνου ραβδοειδοῦς ἐργαλείου. Πολλάκις ὅμως ἠμέλει νὰ πράξῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὡς ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ὅπου ἡ περιελισσομένη πηλίνη ταινία φαίνεται ἐναργῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου. Ἡ παρατιθεμένη εἰκ. 11 παριστᾷ εἰς φυσικὸν μέγεθος τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου τούτου. Ἡ αὐτὴ μέθοδος, ἀλλ' ὀλιγώτερον σαφής, ἔχει παρατηρηθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκη εἰς ἀγγεῖα τῆς Τυλίσου [1].

19) Πρόχους ἐξ ἐρυθρωποῦ ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἥτις δὲν φέρει ἔκδηλον λαιμόν, ἀλλ' ἡ ἀπιοειδὴς κοιλία συνέρχεται ἄνω ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ στόμιον. Κατὰ τὰ πλάγια τῶν χειλέων δύο μαστοειδεῖς ἀποφύσεις. Ὕψος 0,133. Εἰκ. 9. Δυτ. πλευρὰ τοῦ τάφου.

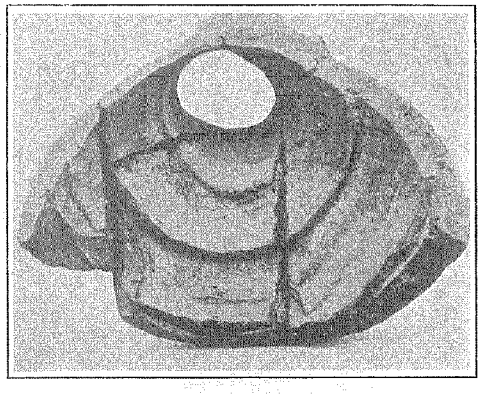

Εἰκὼν 11.
Τὸ ἐσωτερικὸν ἄνω ἥμισυ τῆς ὑπ' ἀρ. 18 πρόχου, δεικνύον τὴν μέθοδον κατασκευῆς διὰ ταινίας ἐκ πηλοῦ.

20) Ὅμοιον καὶ ἐξ ὁμοίου πηλοῦ προχοΐδιον, τὸ σῶμα ὅμως μᾶλλον ἀσκοειδές. Συνεπληρώθη τὸ ράμφος. Ὕψ. 0,09. Εἰκ. 9. Δυτ. πλευρὰ τοῦ τάφου.

21) Προχοΐδον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκαθάρτου πηλοῦ. Τοιχώματα παχύτατα. Τὸ σῶμα λίαν λαγαρόν, ἀτρακτοειδές. Ὁ λαιμὸς ἐξαφανίζεται ὅλως. Συνεπληρώθη ἡ λαβὴ καὶ τὸ ράμφος. Ὕψ. 0,097. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

22) Πρόχους ἐκ ξανθοῦ καθαροῦ πηλοῦ, ἄνευ οὐδενὸς ἴχνους ἐπιχρίσματος. Αὕτη παρουσιάζει δύο ἀσυνήθη φαινόμενα: Πρῶτον ὅτι ὁ πυθμὴν ἐξωτερικῶς ἐπερρώσθη καὶ ἔγινεν εὐσταθέστερος διὰ προσθήκης τεμαχίου πηλοῦ, ὅπερ ἀτελῶς μόνον συνεκολλήθη πρὸς τὰ παλαιὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου. (Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος). Δεύτερον ὅτι ἐπὶ τῆς κοιλίας φέρει τὸ ἀγγεῖον τοῦτο μελανιζούσας κηλῖδας καὶ πέριξ τούτων ἐρυθρωπὴν ἐπιφάνειαν ἐξ ἰσχυρᾶς ὀπτήσεως. Προφανῶς ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης νὰ μιμηθῇ τὸν ρυθμὸν Βασιλικῆς ἀλλ' ἀπέτυχε,

[1] Ἀρχ. Ἐφημ. 1912, σελ. 226 - 7, περὶ δὲ τῆς τεχνικῆς τῶν ἀγγείων τούτων L. Franchet, Ceramique primitive κλπ. 50.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

διότι ὁ πηλός του οὐδὲν ἔφερεν ἐπίχρισμα (engobe)[1]. Ὕψ. 0,17. Εἰκ. 9. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

23) Μικρὸν ἀγγεῖον ἐξ ἐρυθροῦ, ἀρκούντως καθαροῦ πηλοῦ, μετὰ δύο ὁριζοντίων τοξοειδῶν λαβῶν κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Ἔφερεν ἐπίχρισμα μέλαν. Ὕψ. 0,07. Πίν. 4. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

24) Μικρὸν εὐρύστομον ἀγγεῖον μετὰ φακοειδοῦς ἐξωγκωμένου τοῦ σώματος, φέρον δύο καθέτους τοξοειδεῖς λαβάς. Καλύπτεται ὑπὸ μέλανος χρώματος, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας ἐξοικονομεῖται ἀκάλυπτος ὁριζοντία ζώνη τοῦ φαιοῦ πηλοῦ, ἐφ' ἧς λοξαὶ ἐγχάρακτοι γραμμαὶ τεμνόμεναι κατὰ ρόμβους. Ὕψ. 0,061. Συνεπληρώθη. Εἰκ. 9 καὶ 10ε. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

Εἰκ. 12. Πιθάριον ἐκ τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου.

25) Δίωτον ἀμφοροειδὲς ἀγγεῖον ἐκ ξανθερύθρου πηλοῦ. Συνεπληρώθη. Πίν. 4. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

26) Σκεῦος ἄωτον ἐν σχήματι μικρᾶς σαρκοφάγου, σχήματος ἐλλειψοειδοῦς, μετὰ πώματος. Πηλὸς κιτρινέρυθρος. Φέρει πλαστικὸν διάκοσμον ἐξ ἀναγλύφων σχοινοειδῶν ταινιῶν, ὧν δύο περιθέουσιν ὁριζοντίως τὸ ἀγγεῖον ἄνω καὶ κάτω, ἀνὰ δύο δὲ κάθετοι ὑπάρχουσι κατὰ τὰς στενὰς πλευράς. Τὸ πῶμα φέρει κατὰ τὸ μέσον τῶν μακρῶν πλευρῶν δύο πτερύγια κάθετα ἀντὶ λαβῶν, φέροντα ἀνὰ δύο λεπτὰς ὀπάς, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἀντιστοίχως καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ ἀγγείου. Ὕψ. 0,23. Μεγίστη διάμ. 0,205. Πίν. 4. Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου, κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ πλακοστρώτου, δεξιὰ τούτου.

27) Πιθάριον ἐκ κιτρινερύθρου καθαροῦ πηλοῦ, φέρον σχοινοειδῆ ἀνάγλυφον ζώνην ὀλίγον ὑπὲρ τὸ μέσον καὶ τέσσαρας τοξοειδεῖς λαβάς, ὧν αἱ μὲν δύο μεγαλύτεραι ὁριζόντιοι ἐκφύονται ἐκ τῆς ἀνωτέρας ζώνης, αἱ δὲ μικρότεραι κάθετοι εὑρίσκονται ὑπὸ τὰ χείλη. Συνεπληρώθη. Ὕψ. 0.305. Εἰκὼν 12. Νοτία πλευρὰ τοῦ τάφου.

---

[1] Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν κηλιδωτῶν ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς ἴδε H. Frankfort, Studies in Early Pottery of Near East κλπ. II, 90 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Β΄ ΛΙΘΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

28) Φιάλη ἐκ βαθυπρασίνου στεατίτου φέρουσα πρόχυσιν καὶ τρία ὁριζοντίως ἐκ τῶν χειλέων φυόμενα ἄτρητα ὦτα. Ἐλλείπουσί τινα τεμάχια ἐξ αὐτῆς. Ὕψ. 0,037. Διάμ. ἐξωτ. 0,10. Πίν. 4. Εὑρέθη ἐν τεμαχίοις, ἅτινα ἔκειντο διεσκορπισμένα καθ' ὅλον τὸν χῶρον τῶν ταφῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

29) Φιαλίδιον ἐκ πρασινομέλανος στεατίτου, οὗτινος δύο μόνον μικρὰ συναπτόμενα τεμάχια εὑρέθησαν, τὸ δ' ὑπόλοιπον συνεπληρώθη διὰ γύψου. Διάμ. 0.074. Πίν. 4. Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου, δεξιὰ τοῦ πλακοστρώτου.

Γ΄ ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

α΄) Χαλκᾶ.

30) Ἐγχειρίδιον ἀμφίστομον ἐξ ἀρκούντως λεπτοῦ ἐλάσματος, στενούμενον λίαν βαθμιαίως πρὸς τὴν αἰχμήν, ἥτις εἶναι οὕτω ὀξυτάτη (ἐλλείπει τὸ ἄκρον ταύτης). Κατὰ τὸ μέσον σχηματίζεται λίαν ταπεινὴ ῥάχις. Ἡ πτέρνα εἶναι ἐστρογγυλευμένη καὶ φέρει τρεῖς ὀπὰς τῶν ἥλων, ἐξ ὧν ἡ μία κατὰ λάθος ἠνοίχθη δίς. Μῆκ. 0,109. Εἰκ. 13, 30. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

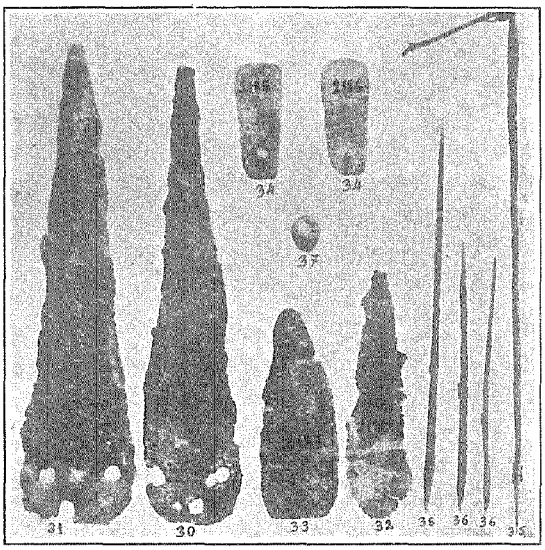

Εἰκ. 13. Ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ.

31) Ἐγχειρίδιον καθ' ὅλα ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον, ἀλλὰ πλατύτερον ἐλαφρῶς κατὰ τὴν πτέρναν. Μῆκ. 0,116. Εἰκ. 13, 31. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

32) Λεπτότατον ἔλασμα χαλκοῦν, ἔχον καθ' ὅλα τὸ σχῆμα τῶν ἀνωτέρω ἐγχειριδίων, ἀλλ' ἄνευ τῶν ὀπῶν καὶ τῆς ῥάχεως. Προφανῶς ἀναθηματικὸν καὶ μόνον πρὸς νεκρικὴν χρῆσιν πεποιημένον. Μῆκ. 0,059. Εἰκ. 13, 32. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου βαθύτατα στρώματα.

33) Ἔλασμα χαλκοῦν ἐλαφρῶς κοιλόκυρτον, ἔχον τὸ σχῆμα ἀμφιστόμου μαχαιριδίου. Μῆκ. 0,05. Εἰκ. 13, 33. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

34) Δύο μικρὰ κοπίδια, διατηροῦντα καὶ τὸν ἦλον τῆς λαβῆς. Μῆκ. 0,028. Εἰκ. 13, 34. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, εἰς ὕψος 0,25 ἀπὸ τοῦ πυθμένος.

35) Καρφὶς κεκαμμένη (ἴσως τυχαίως) κατ' ὀξείαν γωνίαν εἰς τὸ ἄνω μέρος. Ἡ κορυφὴ ἐσχίσθη εἰς δύο σκέλη, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ὅπως στερεωθῇ ἡ κεφαλὴ τῆς καρφίδος. Συνολικὸν μῆκος 0,155. Εἰκ. 13, 35. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

36) Τρεῖς ὀπεῖς, φέροντες τὴν μίαν αἰχμὴν στρογγύλην, τὴν δ' ἑτέραν τετραγώνου τομῆς. Μῆκος τῆς μεγαλυτέρας 0,092, τῆς μικροτέρας 0,062. Εἰκ. 13, 36. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

37) Ἀκανόνιστον τεμάχιον χαλκοῦ κοῖλον ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς δὲ σπογγώδους ὑφῆς. Ἴσως λείψανον ἐκκαμινεύσεως χρησιμοποιηθὲν ἀντὶ ψήφου. Διάμ. 0,009. Εἰκ. 13, 37. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

β') Μολύβδινα.

38) Ἀντικείμενον ἐν εἴδει βαριδίου ἐκ συμπαγοῦς μετάλλου, φέρον κατὰ τὸ λεπτότερον μέρος δύο λοξὰς ὀπὰς συνενουμένας εἰς μίαν κοινὴν τοιαύτην (Ἴδε τομὴν ἐν εἰκ. 16). Ἡ διάταξις αὕτη τῶν ὀπῶν, κοινὴ ἐπὶ τῶν σφραγίδων, χρησιμεύει ὅπως ἀναρτᾶται καλῶς τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο περίαπτον. Εἶναι ὅμως ἐπ' ἴσης προσφυής, ὅπως ὑποδεχθῇ τὸ ἄκρον ἐσχισμένης καρφίδος, ὡς ἡ ἀνωτέρω ἀριθ. 35. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα ὑπέθεσα, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἦτο ἡ κεφαλὴ τῆς ἀνωτέρω καρφίδος, ἀλλ' αἱ διαστάσεις δὲν συμφωνοῦσι. Τὸ μέταλλον εἶναι σκληρότερον τοῦ καθαροῦ μολύβδου, ὡς δ' ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ὀξειδώσεως ἐμφαίνεται, θὰ περιέχῃ καὶ ποσότητα ἀργύρου. Μῆκ. 0,027. Εἰκ. 14 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

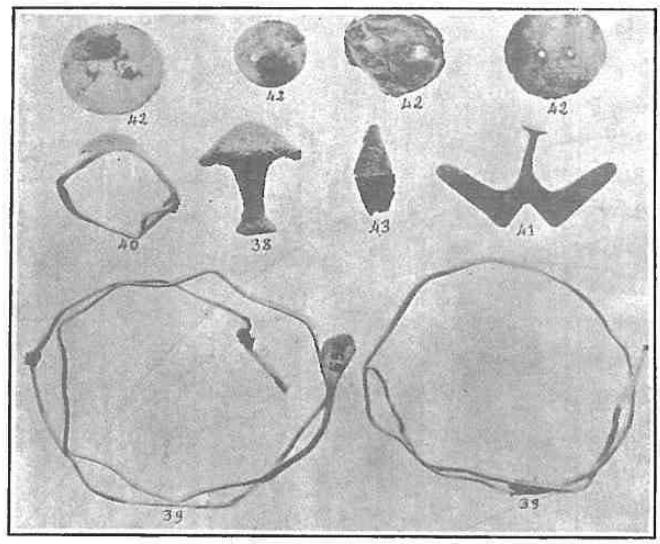

Εἰκ. 14. Ἀντικείμενα ἐξ ἀργύρου (τὸ ὑπ' ἀριθ. 38 ἐκ μολύβδου).

γ') Ἀργυρᾶ.

39) Δύο ψέλια κατεσκευασμένα ἐξ ἀργυρᾶς ταινίας ἀποκοπείσης ἐξ ἐλάσματος. Ἡ ταινία αὕτη περιειλίχθη ἁπλῶς περὶ ἑαυτὴν χωρὶς νὰ συγκολληθῇ, τὸ δ' ἓν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἄκρον αὐτῆς πλατυνθὲν διὰ σφυρηλατήσεως ἀπετέλεσεν οἱονεὶ κεφαλήν. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

40) Δακτύλιος ἀργυροῦς κατεσκευασμένος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ φέρων ὁμοίως ἐσφυρηλατημένον τὸ ἓν ἄκρον δίκην σφενδόνης. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, ὁμοῦ μετὰ τῶν ψελίων.

41) Ἀντικείμενον ἀποτελούμενον ἐκ στελέχους ὁμοίου πρὸς τὸ ἄνω μέρος ἥλου, ἐξ οὗ ἐκφύονται δύο πτερυγιοδεῖς λεπίδες λίαν κοπτεραί. Ἡ κεφαλὴ φέρει δύο καθέτους ὀπὰς πρὸς ἀνάρτησιν. Μῆκος ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῶν πτερυγίων 0,037. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

42) Τέσσαρα ἀργυρᾶ δισκάρια ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος, φέροντα ἕκαστον δύο ὀπὰς δίκην κομβίων. Διάμ. τοῦ μεγίστου 0,022. Εἰκ. 14.

43) Ἐφθαρμένον κέλυφος ἀργυρᾶς ψήφου, ἥτις εἶχε σχῆμα ἀμφικωνικὸν καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ ἀργυροῦ ἐλάσματος περὶ ἑαυτὸ εἰλιγμένου. Εἰκ. 14. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

δ') Χρυσᾶ.

44) Τρία τεμάχια μικρότατα χρυσοῦ φύλλου, ἴσως ἐκ περικαλύμματος ψήφου ἐξ εὐτελεστέρας ὕλης. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

Δ΄ ΑΝΑΜΕΙΚΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

α') Πήλινα.

45) Δύο σφονδύλια ἀτράκτων ἐκ καστανοφαίου πηλοῦ. Τὸ μεῖζον (διάμ. 0,04) ἀμφίκυρτον, τὸ μικρότερον (διάμ. 0,034) ἐπιπεδόκυρτον. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

46) Κολλυροειδὴς ψῆφος ἐκ καστανοῦ πηλοῦ. Διάμ. 0,015. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

β') Λίθινα.

47) Βαρίδιον (ἢ ἴσως ἀκόνη;) συνιστάμενον ἐκ χάλικος φαιοῦ λίθου, ἔχοντος ᾠειδὲς πεπλατυσμένον σχῆμα καὶ φέροντος κατὰ τὸ στενώτερον ἄκρον ὀπὴν ὁλμοειδῆ, ἥτις ἠνοίχθη ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων. Μῆκ. 0,075. Μέγιστον πλάτ. 0,04. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

48) Σφονδύλιον ἐπιπεδόκυρτον ἐκ στεατίτου. Διάμ. 0,025. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

49) Λίθινον κυλινδροειδὲς ἀντικείμενον ἐν σχήματι πώματος ἐκ φελλοῦ. Ὁ λίθος εἶναι φαιοῦ χρώματος μετὰ μελανῶν στιγμάτων. Αἱ δύο βάσεις τοῦ κυλίν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

δρου φέρουσιν ἀνωμάλους γλυφάς, ὡς εἰ εἶχεν ἐπιχειρηθῆ ἡ κατεργασία τοῦ λίθου εἰς σφραγῖδα. Ὕψ. 0,03. Εἰκ. 15. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, ἀνώτατα στρώματα, σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.

50) Διάφοροι ψῆφοι ἐκ στεατίτου καὶ ἄλλων λίθων, ποικίλων σχημάτων.

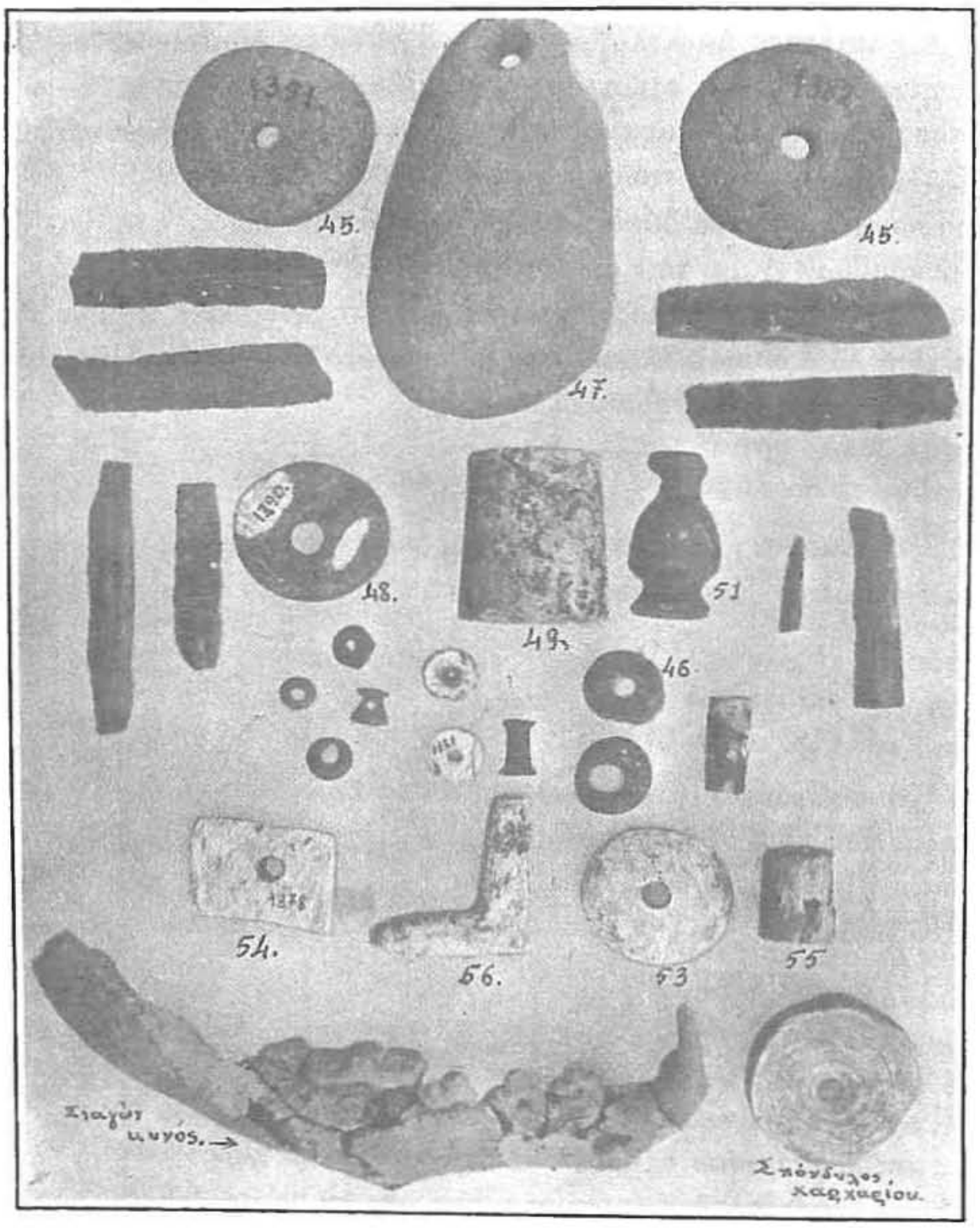

Εἰκ. 15. Ἀνάμικτα εὑρήματα.

Πᾶσαι σχεδὸν εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου, πλὴν δύο κολλυροειδῶν ἐκ στεατίτου, αἵτινες εὑρέθησαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τούτου. Μία ἐξ αὐτῶν (ἀριθ. καταλογ. 1373) εὑρέθη παρὰ τὸ κρανίον ἑνὸς νεκροῦ. Εἰκ. 15 καὶ 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

51) Σφραγὶς ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου ἔχουσα τὸ σχῆμα ὑπέρου ἰγδίου. Φέρει διακόσμησιν ἐξ εὐθειῶν γραμμῶν τεμνομένων κατ᾽ ὀρθὰς περίπου γωνίας. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐξωτερικὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου.

52) Διάφοροι λεπίδες ὀψιανοῦ, ἐξ ὧν εὑρέθησαν περὶ τὰς εἴκοσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τάφου. Πᾶσαι εἶναι τεθραυσμέναι, τῆς μεγίστης ἀριθμούσης μῆκ. 0,052. Προήρχοντο ἐξ εὐτελῶν μικρῶν πυρήνων τοῦ συνήθους μέλανος ὀψιανοῦ τῆς Μήλου. Εἰκ. 15.

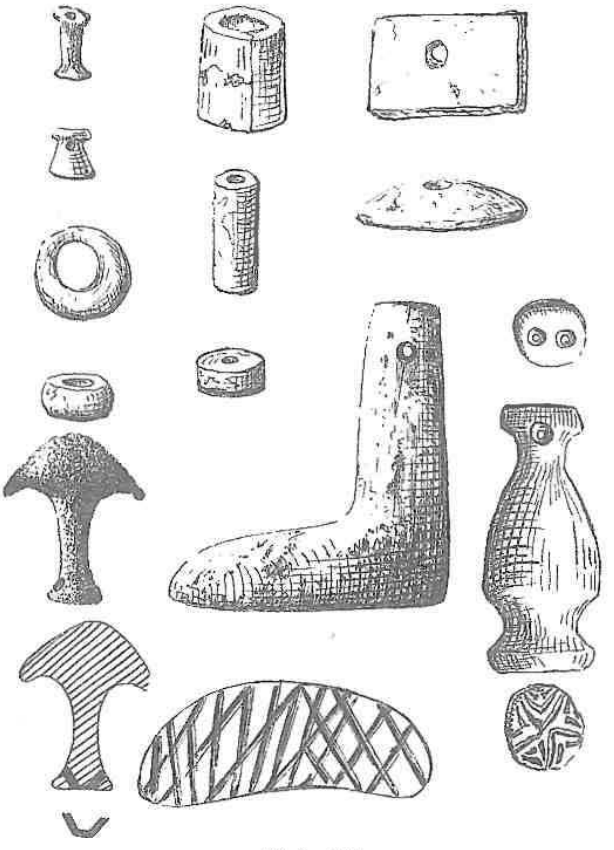

Εἰκὼν 16.
Κοσμήματα καὶ ἐξαρτήματα ἐκ μετάλλου, λίθου καὶ ὀστοῦ.

γ) Ἐλεφάντινα.

53) Σφονδύλιον ἐπιπεδόκυρτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Διάμ. 0,025. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

54) Ὀρθογώνιον πλακίδιον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, διάτρητον κατὰ τὸ μέσον περίπου. Μῆκ. 0,025. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

55) Κυλινδρικὴ ψῆφος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ φέρουσα εὐρεῖαν ὀπὴν κατὰ τὸν ἄξονα καὶ ἑτέραν μικροτέραν ἐγκαρσίαν. Μῆκ. 0,017. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐξωτερικὸν τοῦ τάφου, δυτικὴ πλευρά.

56) Ὁμοίωμα ἀνθρωπίνου κάτω ποδὸς ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Ὑπὸ τὸ πέλμα γραμμαὶ τεμνόμεναι κατὰ ρόμβους. Ὕψ. 0,029. Εἰκ. 15 καὶ 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, βαθύτατα στρώματα.

Ε΄ ΟΣΤΑ ΖΩΩΝ

Τὰ ὀστᾶ ταῦτα εὑρέθησαν κατὰ κανόνα μόνον εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου, περισυλλεγέντα δ᾽ ἐπιμελῶς ὑπεβλήθησαν εἶτα εἰς ἐξέτασιν ὑπὸ τοῦ κ. Max Hilzheimer, διευθυντοῦ τῆς παλαιοντολογικῆς συλλογῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τοῦ ἐν Βερολίνῳ Märkisches Museum. Ὁ κ. Hilzheimer, διὰ τὴν προθυμίαν καὶ εὐγένειαν τοῦ ὁποίου ὀφείλω καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου, μοῦ ἀπέστειλεν ἔκθεσιν ἐν ᾗ καθορίζονται ὅλα τὰ λείψανα τῶν εὑρεθέντων ζῴων, ἅτινα κατὰ ταῦτα εἶναι:

1) Λαγωὸς (Lepus creticus Barrett-Hamilton). Λείψανα δύο τοὐλάχιστον ζῴων, ὀστᾶ ἐξ ὅλου τοῦ σώματος.

2) Πρόβατον ἢ αἶξ. Μόνον ὀδόντες, ἐξ ὧν ἄλλοι ἐφθαρμένοι, ἀνήκοντες εἰς γηραιὸν ζῷον, καὶ ἄλλοι ἄφθαρτοι, ἀνήκοντες εἰς ζῷον νεαρᾶς ἡλικίας.

3) Βοῦς. Μόνον ὀδόντες. Μέγα ζῷον. Ἡ ἐξωτερικὴ τῶν ὀδόντων ἐπιφάνεια εἶναι ηὐλακωμένη, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ κατοικιδίου βοός [1].

4) Ὗς. Μόνον εἷς ὀδούς.

5) Χὴρ (κοινότερον ἐχῖνος ἢ ἀκανθόχοιρος), Erinaceus nesiotes Bate. Ὀστᾶ ἐξ ὅλου τοῦ σώματος.

6) Κύων μετρίου μεγέθους. Τὸ ἥμισυ τῆς κάτω σιαγόνος καὶ πολλοὶ ὀδόντες, ἐξ οὗ συνάγεται ἡ ὕπαρξις ὁλοκλήρου τοῦ κρανίου (Εἰκ. 15).

7) Ἓν εἶδος καρχαρίου ἢ γαλεοῦ, Lamna cornubica Cuv. (Εἰκ. 15). Μόνον εἷς σπόνδυλος, χρησιμοποιηθεὶς πιθανῶς ὡς περίαπτον, διότι εἶναι τεχνητῶς διάτρητος κατὰ τὸ μέσον [2].

---

[1] Ἡ πολλάκις ἐπαναληφθεῖσα καὶ διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένη δοξασία, ὅτι ἐν Κρήτῃ ὑπῆρξεν ὁ Bos primigenius εἶναι ἐσφαλμένη, ὁ δὲ πρῶτος ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν πλάνην ταύτην εἶναι ὁ Ἑλβετὸς ζωολόγος C. Keller, ἐν Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich, 54 Jahrg. 1909 430 ἑξ. Ἐν Βερολίνῳ εὑρισκόμενος μετέβην ἐπανειλημμένως καὶ ἐξήτασα τοὺς ὀστεΐνους πυρῆνας κεράτων καὶ ἄλλα λείψανα ὀστῶν Bos primigenius. Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι πάντα τὰ μέχρι σήμερον διασωθέντα ἐν Κρήτῃ ἀνάλογα λείψανα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ ζῷον τοῦτο, ἀλλ' εἰς κατοικίδιον βοῦν, ὅστις ἐνδεχομένως εἶναι ἡ μετὰ μακρῶν κεράτων ποικιλία τοῦ στεππαίου βοὸς τῆς ΝΑ Εὐρώπης, ὁ πρωτόγονος ὅμως βοῦς ἀσφαλῶς δὲν εἶναι. Ὁ Keller ἐθεώρησε καὶ τὸν ταῦρον ἐπὶ τῆς γνωστῆς τοιχογραφίας τῆς ταυρομαχίας ἐκ Κνωσοῦ ὡς bovem primigenium. Ἐν τούτοις καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ταῦρος οὗτος εἰκονίζεται κηλιδωτός, ἀποκλείει πᾶσαν ταύτισιν τοῦ παριστανομένου ζῴου πρὸς τὸν πρωτόγονον ταῦρον.

[2] Παραθέτω ἐνταῦθα καὶ τὸ αὐτούσιον κείμενον τοῦ κ. Hilzheimer, ὡς δυνάμενον μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ὁρολογίας του νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ καλύτερον εἰς τοὺς εἰδήμονας ἐκείνους, οἵτινες τυχὸν θὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὰ εὑρήματα ταῦτα:

1. Hase (Lepus creticus Barrett-Hamilton).

Reste von mindestens 2 Tieren. Abgesehen von 3 Unterkieferhälften gehören die Reste ausschliesslich der hinteren Körperhälfte an. Es liegen vor: 2 Lendenwirbel, 1 Kreuzbeinwirbel, eine Beckenhälfte, 2 ganze Oberschenkel und 1 Bruchstück eines dritten, 1 Fersenbein (Calcaneus), 3 Mittelfussknochen.

2. Schaf oder Ziege.

8 Zähne, ein oberes Ende einer Elle (Ulna), untere abgefallene Epiphyse eines Metatarsus oder Metacarpus. Auch unter den Zähnen sind einige so wenig abgenutzt, dass sie einem jüngerem Tier angehört zu habeu scheinen. Andere sind nach der Abnutzung einem älteren Tiere zuzuschreiben. Zu einer genaueren Bestimmung reichen die vorliegenden Reste nicht.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ὁ τάφος τοῦ Κράσι ἂν καὶ οὐδὲν ἐξαιρετικῶς ἀξιόλογον εὕρημα παρέσχε, δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰ σπουδαιότατα κτερίσματα τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς, ἐν τούτοις ἀποδεικνύεται μεγίστης σημασίας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς καὶ καθ' ὅλου ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν λεγομένων θολωτῶν τάφων τῆς πρωτομινωϊκῆς Κρήτης.

Πρώτιστα πάντων αὐτὴ αὕτη ἡ θέσις τοῦ τάφου ἀποτελεῖ ἓν ἀξιολογώτατον καὶ ἀπροσδόκητον novum. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ θολωτοὶ τάφοι παρετηρήθησαν μέχρι τοῦδε μόνον ἐν Μεσαρᾷ, ἤτοι ἐν τῇ περιοχῇ τῆς μεγάλης πεδιάδος, ἥτις ἐκτείνεται παραλλήλως πρὸς τὴν νοτιωτάτην πλευρὰν τῆς Κρήτης. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ συναχθῶσι συμπεράσματα περὶ τῆς ἐκ Νότου, ἤτοι τῆς ἐκ Λιβύης καταγωγῆς τῶν τάφων τούτων [1]. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ τάφου Κράσι εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς νήσου, καὶ δὴ εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας [2], εἶναι λίαν ἀξιοπαρατήρητον σύμπτωμα, τὸ ὁποῖον ἀποβαίνει αὐτόχρημα θεμελιῶδες ἕνεκα τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ τάφος Κράσι οὐ μόνον παλαιότερος τῶν τάφων Μεσαρᾶς ἀποδεικνύεται, ἀλλὰ καὶ ἀναμφισβητήτους μετὰ τῶν Κυκλάδων ὁμοιότητας παρουσιάζει. Οὐ μόνον δ' ἐπὶ τὰ εὑρήματα ἐκτείνονται αἱ συγγένειαι αὗται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν οἰκοδομικὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου.

Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὰ εὑρήματα καὶ τὴν παλαιότητα τούτων:

Τὸ χαρακτηριστικώτερον καὶ σπουδαιότερον σύμπτωμα εἶναι ἡ παρουσία

---

3. Rind.

3 Oberkieferzahne (P^2, P^3, M^3) eines grossen Rindes mit stark gefurchter Aussenwand, wohl Hausrind.

4. Schwein.

1 Schneidezahn.

5. Igel (Erinaceus nesiotes Bate).

Rechte Unterkieferhalfte, 2 Oberschenkel, 1 Speiche (Radius).

6. Hund.

Eine zerbrochene Unterkieferhälfte eines Haushundes etwa von der Grösse eines Spitzes. Ein weiterer Eckzahn sowie die beiden oberen Eckzahne lassen wermuten, dass der ganze Schadel vorhanden war.

7. Heringshai (Lamna cornubica Cuv.).

1 Wirbel, das Loch in der Mitte ist eine künstliche Durchbohrung.

Dr. Max Hilzheimer.

[1] Xanthudidis - Droop, The vaulted Tombs of Mesara 130 κ. ἀ. Evans, Palace II, 36 ἑξ.

[2] Παρ' ὅλην τὴν βραχώδη ἀπότομον ἀνωφέρειαν καὶ κατωφέρειαν, δι' ἧς θὰ διέλθητις ἀναγκαστικῶς, ἀρκεῖ 2 - 2 ½ ὡρῶν πορεία, ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τῶν Μαλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τῶν μελανῶν ἀγγείων τῆς συλλογῆς Πύργου ἐν τῷ τάφῳ Κράσι, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἐξόχως ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τάφου ἀπουσία παντὸς ἴχνους σφραγίδων καὶ λιθίνων ἀγγείων. Τὰ δύο λίθινα ἀγγεῖα 28-29 (πίν. 4), εἰς ἃ προστίθεται καὶ τρίτον τὸ ὑπὸ τοῦ Sir A. Evans κομισθέν, εὑρέθησαν ἐκτὸς τοῦ τάφου, ὡς ἐπ' ἴσης ἐκτὸς τούτου εὑρέθη καὶ ἡ μοναδικὴ ἐκ τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς σφραγὶς ἀριθ. 51, καὶ μάλιστα ἐν καταφανεῖ YM 3 - MM I περιβάλλοντι [1].

Τὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς Πύργου εὑρέθησαν ὅλα κολοβά, ὀλίγα μὲν σχετικῶς ἐντὸς τοῦ τάφου, περισσότερα δὲ ἐκτὸς τούτου παρὰ τὴν θύραν, ὅπου ἴσως ἐθραύοντο λόγῳ ἐθίμου κατόπιν τῆς χρήσεως. Ἐν τούτοις ὁ ἀριθμός των ἦτο μέγας, ἂν καὶ ὀλίγα μόνον ἐν συμπληρώσει ἐδημοσιεύθησαν ἐπὶ τοῦ πίν. 4. Ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη εἰκὼν 17 παρέχει καὶ ἄλλα δείγματα ἐκ τῆς αὐτῆς συλλογῆς. Αἱ λεῖαι διακοσμητικαὶ γραμμαὶ αἱ παρατηρούμεναι ἐπὶ τῶν ἀγγείων Πύργου ὑπάρχουσι καὶ ἐνταῦθα ὁσάκις τὰ ὄστρακα διατηροῦνται ὅπως δήποτε καλῶς (εἰκὼν 17 ἄνω κατὰ τὸ μέσον).

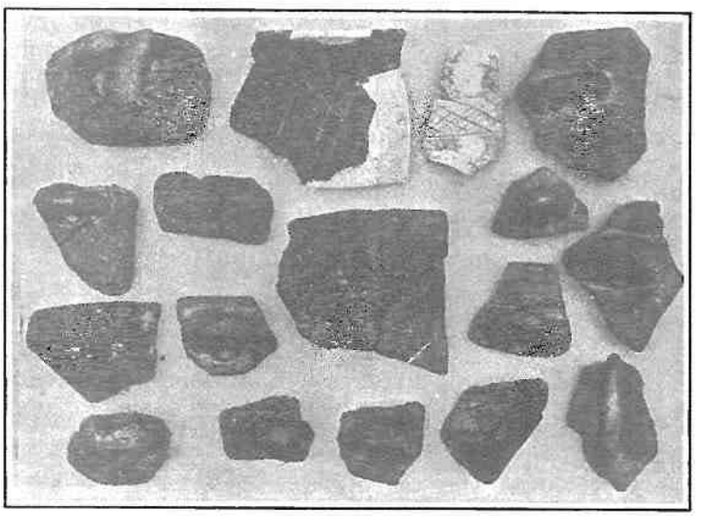

Εἰκ. 17. Ὄστρακα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου.

Τὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς ταύτης, τὰ ὁποῖα εἶναι μέχρι τοῦδε λίαν περιωρισμένα ἐν τῇ νήσῳ [2], ἀποτελοῦσι τὴν κατ' εὐθεῖαν συνέχειαν τῆς Νεολιθικῆς παραδόσεως [3] καὶ εἶναι ἡ πρώτη συλλογή, ἥτις κατὰ τὴν ἰσχύουσαν διαίρεσιν πίπτει ἐντὸς τῆς ΠΜ ἐποχῆς. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀπαντῶσι διὰ πρώτην φορὰν ἐντὸς κτιστοῦ τάφου, τοῦ ἐν Κράσι, ὃν ἀποδεικνύουσιν οὕτω κτισθέντα κατὰ τὴν παλαιοτάτην περίοδον τῆς πρώτης ΠΜ ἐποχῆς, ἐν ᾧ εἰς τοὺς πολυαρίθμους τάφους τῆς

[1] Περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς σφραγιδογλυφίας ἐν Κρήτῃ εἶναι κυρίως ΠΜ 3 ἴδε H. Frankfort ἐν Early Pottery of the Near East II, 1927, 123 σημ. 4.

[2] Κυρίως ταῦτα εἶναι γνωστὰ μόνον ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Πύργου, 13 χιλιόμ. ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου (Στ. Ξανθουδίδης ἐν Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, 136 ἑξ. καὶ Palace of Minos I, Πίναξ ἔναντι σελ. 59, καὶ ἐξ ἑνὸς ἢ δύο παραδειγμάτων εὑρεθέντων ἐν τῷ λατρευτικῷ σπηλαίῳ Ἀρκαλοχωρίου (BSA 19, 1912-13) εἰκόνες ἐν σελίσι 38-40). Ἤδη ὅμως ἀρχίζει νὰ σημειοῦται ἡ παρουσία των καὶ ἀλλαχοῦ, διότι πλὴν τοῦ Κράσι εὑρέθησαν πρὸ μηνῶν ἄφθονα ὄστρακα ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Εἰλειθυίας παρὰ τὸν Ἀμνισόν.

[3] Palace I, 59. Ὑπὸ τοῦ Frankfort μάλιστα ὀνομάζονται subneolithic, Studies II 88.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Μεσαρᾶς οὐδὲν ἴχνος ἐξ αὐτῶν εὑρέθη. Οὕτω λοιπὸν ὁ τάφος Κράσι ἀποδεικνύεται ἀναμφισβητήτως παλαιότερος πάντων τῶν ὁμοίων τοῦ τῆς Μεσαρᾶς [1], σύγχρονος δὲ πρὸς τὸν τοῦ Πύργου (ὅστις ὅμως ἦτο οὐχὶ κτιστός, ἀλλὰ φυσικὸν σπήλαιον). Πρὸς τοῦτον δὲ συμφωνεῖ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸν γεγονός, τὴν ἀπουσίαν δηλ. σφραγίδων, λιθίνων ἀγγείων καὶ γενικῶς πλουσίου κόσμου, ἅτινα μεταγενέστερον εἰσαχθέντα ἀφθονοῦσιν εἰς τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς [2].

Τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ τάφου Κράσι εἶναι ἐπ' ἴσης πάντα ΠΜ, ἐκτὸς τῆς πρόχου 10 (εἰκ. 9) καὶ τοῦ λιθίνου ἀντικειμένου 49 (εἰκ. 15), ἅτινα δύνανται νὰ καταταχθῶσι καὶ εἰς τὴν ΜΜ 1 ἐποχήν, εὑρέθησαν ὅμως, ὡς ἤδη εἴρηται, εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα τοῦ τάφου, σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.

Ὅλως τοὐναντίον ἰσχύει διὰ τὰ ἐκτὸς τοῦ τάφου εὑρεθέντα ἀντικείμενα, ἅτινα (ἐξαιρουμένων ἐννοεῖται τῶν πρὸ τῆς εἰσόδου εὑρεθέντων ἀγγείων Πύργου), κατατάσσονται εἰς τὴν μεταβατικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς ΠΜ εἰς τὴν ΜΜ. Οὕτω καὶ τὰ δύο μοναδικὰ εὑρεθέντα λίθινα ἀγγεῖα 28 - 29 (πίν. 4) ὡς καὶ ἡ μοναδικὴ σφραγὶς 51 (εἰκ. 15 καὶ 16) κατατάσσονται εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν. Ἴσως κατά τι μεταγενέστερον εἶναι τὸ πιθάριον εἰκ. 12, ἐνδιαφέρον δ' εἶναι τὸ ἀγγεῖον 26 (πίν. 4), τὸ ὁποῖον διστάζει τις ἂν πρέπει νὰ ὀνομάσῃ πυξίδα ἢ μᾶλλον νὰ κατατάξῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν σαρκοφάγων (αἱ ὁποῖαι σημειοῦνται ἤδη ἐπὶ τῆς ΠΜ 3 ἐποχῆς ἐν Πύργῳ, ἐπὶ δὲ τῆς ΜΜ εἶναι πλέον κοιναί). Πάντως ὡς σαρκοφάγος θὰ ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ περιλάβῃ ἔστω καὶ ἓν ἀρτιγέννητον βρέφος.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρεθέντων ἀγγείων πλὴν τῶν τῆς συλλογῆς Πύργου ἐνδιαφέροντα εἶναι καί τινα ἄλλα. Τὸ ἐν πίν. 4, ἀριθ. 2 ποτήριον, ὅπερ διὰ τὸ

---

[1] Ὅτι οἱ τάφοι Μεσαρᾶς εἶναι κυριώτατα ΠΜ 2 καὶ ἐξῆς, ἐκθέτει ζωηρῶς ὁ Frankfort, Studies II. 101, ἀδυνατῶν νὰ ἑρμηνεύσῃ (ὡς ὁ Ξανθουδίδης) τὴν ἀπουσίαν ΠΜ 1 περιβάλλοντος διὰ τῆς θεωρίας τῆς συλήσεως.

[2] Ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπέστησα ἤδη τὴν προσοχὴν ἐν Mitteil. üb. Hohlen u. Karstforschung, Jahrg. 1928, Heft 4 ἐν σημειώσει ἀριθ. 16. Ὁ Ξανθουδίδης σημειοῖ ἐπ' ἴσης τὸ ξενίζον αὐτὸν γεγονός, ὅτι ἐν τῷ τάφῳ Πύργου οὐδὲν ἴχνος λιθίνων ἀγγείων, σφραγίδων καὶ περιδεραίων παρουσιάσθη (Ἀρχ. Δελτ. 1918, 166 - 7). Τὸ αὐτὸ βλέπομεν νῦν καὶ ἐν τῷ τάφῳ Κράσι. Εἶναι προφανές, ὡς ἄλλως καὶ ὁ Ξανθουδίδης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀπουσία αὕτη τῶν ἀνωτέρω κτερισμάτων εἶναι φυσιολογική, δὲν δύναται δηλ. νὰ ἀποδοθῇ εἰς σύλησιν. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ τάφοι Μεσαρᾶς ἐκ τῆς παλαιοτάτης περιόδου των ἀπέδωκαν ὀλίγα μόνον πήλινα ἀγγεῖα, ἐν ᾧ αἱ σφραγῖδες καὶ λοιπὸς κόσμος εἶναι κυρίως ΠΜ 3 - ΜΜ 1, δὲν πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ συλήσεως. (Τὴν ἑρμηνείαν ταύτην εἰσήγαγεν ὁ Ξανθουδίδης καὶ ἐπεδοκίμασεν ὁ Sir A. Evans ἐν τῷ προλόγῳ του ἐν Vaulted Tombs σελ. VI). Προφανῶς τὸ ἔθιμον τοῦ πλουσίως κτερίζειν εἰσήχθη βαθμηδὸν ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐπειδὴ συναντᾶται κατὰ πρῶτον ἐν Μόχλῳ (ἤδη ΠΜ 1), ὅπου εὑρίσκομεν καὶ τὰ ὡραιότατα τῶν λιθίνων ἀγγείων, ὧν τινα ἴσως εἶναι ἀπ' εὐθείας Αἰγυπτιακά, φυσικὸν εἶναι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἰσάγεται ἐξ Αἰγύπτου. Ἐπ' ἴσης λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐθιμον τοῦτο, δυστυχῶς δι' ἡμᾶς τοὺς ἀρχαιολόγους, λησμονεῖται πάλιν καθ' ὅλην τὴν ΜΜ καὶ τὴν πρώτην ΥΜ ἐποχήν, ὁπότε τὰ κτερίσματα εἶναι μηδαμινά. (Συνήθως μόνον ἓν - δύο πήλινα ἀγγεῖα). Ἡ ἐπανεμφάνισίς του κατὰ τὴν ΥΜ 2, ἰδιαίτατα δὲ κατὰ τὴν ΥΜ 3 ἐποχήν, ὑποδεικνύει ἐπίδρασιν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἴσως μάλιστα καὶ ἀλλοίωσιν ἐν τῇ συνθέσει τοῦ γεγενοῦς πληθυσμοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

βάθος εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθη πρέπει ἀναγκαστικῶς νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν παλαιοτέραν περίοδον τῆς ΠΜ ἐποχῆς, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι μιμεῖται μετάλλινα πρότυπα. Τοῦτο προδίδει τὸ κομψὸν καὶ εὔκαμπτον σχῆμα του. Ἡ νῦν διάβρωτος ἐπιφάνειά του θὰ ἦτο ἄλλοτε ἐπιμελῶς ἐστιλβωμένη, τὸ δὲ χρῶμα τοῦ τεφρομέλανος πηλοῦ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ πρωτότυπον θὰ ἦτο ἀργυροῦν. Μετάλλινα ἀγγεῖα πρέπει νὰ ἦσαν κοινὰ ἤδη ἐπὶ τῆς παλαιοτάτης ἐποχῆς, εὐθὺς μετὰ τὴν νεολιθικήν, ὡς ἤδη ὁ Frankfort παρατηρεῖ, ἂν καὶ εἰς ἡμᾶς οὐδὲν σχεδὸν παράδειγμα ἔχει ἤδη περισωθῆ [1]. Ἀγγεῖα κατατασσόμενα εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἡμετέρου πηλίνου, ποτήρια μετὰ ποδὸς (footed calices), διεσώθησαν ἐκ τῶν Κυκλάδων οὐ μόνον μιμήσεις, ἀλλ᾽ εὐτυχῶς καὶ ἓν τοὐλάχιστον ἀργυροῦν πρωτότυπον [2]. Ἐπ᾽ ἴσης τὸ ἀργυροῦν πρωτότυπον δυνάμεθα εὐτυχῶς νὰ ἀποδείξωμεν καὶ δι᾽ ἓν ἄλλο μέλαν ἀγγεῖον, τὴν φιάλην πίν. 4, ἀριθ. 11. Πρόκειται περὶ ἀργυροῦ ἀγγείου ἐκ Κυκλάδων δημοσιευθέντος ὑπὸ Dümmler [3]. Ἡ εἰκ. 18 δεικνύει τὰ πρωτότυπα ταῦτα καὶ τὰς πηλίνας ἀπομιμήσεις των.

Ἐκ τῶν ὀλίγων γραπτῶν ἀγγείων ἅτινα εὑρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἅτινα συνελέγησαν ἐπὶ τοῦ ἰχνογραφήματος εἰκ 10, ἵνα φανῇ καλῶς ἡ διακόσμησίς των, τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἀριθ. 9 (εἰκ. 9 καὶ 10β). Τὰ τοιχώματά του εἶναι λίαν λεπτά, ὁ πηλὸς λεῖος καὶ καθαρός, αἱ δὲ λεπταὶ γραμμαὶ ἔχουσιν ἀχθῆ δι᾽ ἀσφαλοῦς χειρὸς καὶ δι᾽ ὡραίου ἐρυθρωποῦ βερνικίου. Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀγγείων τούτων, ἅτινα δὲν εἶναι πολυάριθμα, ὑπενθυμίζει ζωηρῶς τὸν κατὰ δύο καὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδας μεταγενέστερον πρωτοκορινθιακὸν ῥυθμόν. Προφανῶς τὸ παρὸν ἀγγεῖον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἐγχώριον ἀγγειοπλαστικὴν τοῦ Κράσι, ἀλλ᾽ εἰσήχθη ἐξ ἄλλης τινὸς περιφερείας. Ἡ διακόσμησίς του εἶναι τυπικὴ τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ΠΜ 1 ἐποχῆς, τὸ δὲ σχῆμα του, ἐφ᾽ ὅσον βλέπω, ἔχει ἀναλογίας μόνον ἐκ τοῦ τάφου Πύργου [4]. Τῆς ἰδίας ἀκριβῶς τεχνοτροπίας εὑρέθησαν τεμάχια ἑνὸς ἔτι ἀγγείου ἐντὸς τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον ἦτο πρόχους παρομοία πρὸς τὴν γνωστὴν ἐξ Ἁγίου Ὀνουφρίου [5].

[1] Studies II 66 καὶ σημ. 4.

[2] AM 11, 1886 σελ. 24 καὶ Beil I, ἀριθ. 4 (ἡμετέρα εἰκ. 18 ἄνω ἀριστερά). Πρβλ. καὶ Frankfort, St. II, 68 περὶ τῆς ἐξ ἀργυρῶν προτύπων καταγωγῆς τῶν φαιῶν καὶ μελανῶν ἀγγείων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τῆς συλλογῆς Πύργου. Ὡς πρὸς τὰ τελευταῖα ταῦτα δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀκόμη ἀμφιβολία ἂν τὰ πρωτότυπα ἦσαν ξύλινα, ὡς ὑπετέθη (Pal. I, 59 - 60), ἢ μετάλλινα ὡς θέλει ὁ Frankfort. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰς στιλβωτὰς γραμμὰς τὰς μιμουμένας ἴνας τοῦ ξύλου (Pal. I, πίν. ἔναντι σελ. 59) δὲν κατώρθωσα καὶ ἐγὼ νὰ ἀνεύρω, ὅπως καὶ ὁ Frankfort, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις, ὅτι ἐπὶ ἀγγείων μιμουμένων μετάλλινα πρότυπα προσετέθησαν αὐθαιρέτως αἱ διάτρητοι ἀποφύσεις (Schnurösen). Ἐπ᾽ ἴσης ἓν ἄλλο εἶδος λαβῆς ἐπὶ τῶν ἀγγείων τῆς συλλογῆς Πύργου, ἁπαντῶν καὶ ἐν Κράσι (ἴδε εἰκ. 17 κάτω δεξιὰ γωνία), φαίνεται μᾶλλον ἐκ τῆς ξυλογλυφίας νὰ πηγάζῃ ἢ ἐκ τῆς μεταλλοτεχνίας.

[3] AM 11, 1886, σελ. 20, Beil. 1, D 3 (ἐξ Ἀμοργοῦ).

[4] Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, εἰκ. 6 καὶ 7.

[5] Pal. I, 62, εἰκ. 25.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τὴν σπουδαιοτάτην ἀπόδειξιν συγγενείας τοῦ τάφου Κράσι πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Κυκλάδων παρέχει ὁ πλοῦτος τῶν ἀργυρῶν κοσμημάτων. Πᾶν εὑρεθὲν ἀντικείμενον διακόσμου ἐντὸς τοῦ τάφου ἦτο ἐξ ἀργύρου, ἐξαιρουμένων τῶν τριῶν ἀσημάντων τεμαχίων χρυσοῦ φυλλαρίου [1]. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποτελεῖ χαρακτηριστικωτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς, ὅπου ὁ ἄργυρος εἶναι σπανιώτατος (διὰ κοσμήματα μάλιστα σχεδὸν τελείως ἄγνωστος), ἐν ᾧ εἰς τὰς Κυκλάδας τὸ μέταλλον τοῦτο τοὐναντίον εἶναι ἐν μεγίστῃ χρήσει [2]. Ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον τὰ ἀργυρᾶ κοσμήματα παρουσιάζονται ἐν Κράσι ὅμοια πρὸς Κυκλαδικὰ τοιαῦτα. Οὕτω τὰ ἐκ σύρματος δύο ἀργυρᾶ ψέλια εἰκ. 14, 39 εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς δύο Κυκλαδικά, τὰ ὁποῖα ὁ Köhler ἐξ αὐτοψίας περιγράφει, προερχόμενα ἐκ τάφου τῆς Ἀμοργοῦ [3]. Λίαν χαρακτηριστικῶς τὰ δύο μόνα ἔτι γνωστὰ ἐν Κρήτῃ ὅμοια ψέλια, ἐκ χρυσοῦ ὅμως ἐνταῦθα, προέρχονται ἐκ τοῦ τάφου Πύργου, ἤτοι ἐκ τῆς βορείας παραλίας τῆς νήσου [4].

Ἐξόχως χαρακτηριστικὴ εἶναι ὁμοίως καὶ ἡ ἀμφικωνικὴ ψῆφος εἰκ. 14, 43, ἥτις οὐ μόνον κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν συμφωνεῖ πρὸς ὅμοια Κυκλαδικὰ παραδείγματα ἐξ Ἀμοργοῦ. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν ἓν ἀργυροῦν ἔλασμα σχεδὸν τετράγωνον, τὸ ὁποῖον ἀφ' οὗ ἐρραβδώθη δι' ἐμπιέσεως περιειλίχθη εἶτα εἰς ψῆφον [5].

Τὰ κομβιόσχημα δισκάρια μετὰ τῶν δύο ὀπῶν ἐν τῷ μέσῳ (εἰκ. 14, 42), ἅτινα ἐφ' ὅσον βλέπω δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰς Κυκλάδας, ἀνευρίσκονται τοὐναντίον ἐν Κρήτῃ καὶ Τροίᾳ, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐνταῦθα εἶναι χρυσᾶ. Πάλιν λίαν

---

[1] Τὸ φυλλάριον τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ προήρχετο ἐκ ψήφου ἐχούσης τὸν πυρῆνα ξύλινον. Αἱ ἐξ ἀργυροῦ ἐλάσματος ὅμως ψῆφοι, τόσον ἡ ἐν Κράσι εὑρεθεῖσα, ὅσον καὶ αἱ ἐκ τῶν Κυκλάδων γνωσταί, ἔχουσιν ἐντελῶς ἄλλην κατασκευὴν (ἴδε κατωτέρω) καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τὰς πρώτας, ἐξ ὧν ὁλόκληροι ὅρμοι εὑρέθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἀκροπόλεως Μυκηνῶν. (Παρετηρήθησαν τὸ πρῶτον παρὰ τοῦ καθηγητοῦ G. Karo, AM 40, 1915, 174). Τούτους μετὰ τοῦ Ξενοφῶντος (Οἰκονομικός, X, 3) δυνάμεθα νὰ καλῶμεν ὅρμους ὑποξύλους.

[2] Ὁ Frankfort, Studies κλπ. II 873, σημ. 7, ὁμιλεῖ περὶ τῆς «astounding» ἀφθονίας τοῦ ἀργύρου ἀνὰ τὰς Κυκλάδας. Ἐπ' ἴσης ὁ Sir A. Evans ἐν τῷ προλόγῳ του ἐν Vaulted Tombs σελ. IX, λέγει: «Silver objects were rare - as is usual in the Early Minoan deposits of Crete in contrast with the Cyclades». Τὸ μόνον ἀξιόλογον ἀργυροῦν εὕρημα ἐκ τῶν τάφων Μεσαρᾶς εἶναι τὰ τρία ἀργυρᾶ ἐγχειρίδια ἐκ Κουμάσας, Vaulted Tombs σελ. 47 καὶ πίν. 29, Palace κλπ. I, σελ. 100 καὶ ἀλλαχοῦ ἀναδημοσιευθέντα.

[3] AM 9, 1884, 160: «Zwei kunstlose Armbärder aus concentrisch gebogenem Silberdraht». Σπουδαία εἶναι πλὴν τῆς ὁμοιότητος καὶ ἡ συμφωνία ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν δύο, διότι ἀποδεικνύεται ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχὰς τὰ ψέλια κατεσκευάζοντο ὡς πάρισα.

[4] Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, 165, εἰκ. 15 ἄνω δεξιά. Ὑπάρχουσιν ἔτι ἐκ Τροίας, ὡς φαίνεται, ὅμοια ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ψέλια: H. Schmidt, Schliemann's Katalog ἀριθ. 9540 - 42 καὶ 6131 - 2.

[5] Dümmler AM 11, 1886, Beil. I, D I καὶ σελ. 20: «3 Perlen aus Silber, schräg geriefelt. Sie sind nicht gegossen, sondern die Riefen sind in ein ungefähr rechteckiges Blech gepresst, das dann zusammengerollt wurde». Ἡ ἐκ Κράσι ψῆφος ἔφερεν ἐγκαρσίας λεπτοτάτας ραβδώσεις. Ἐκ τοῦ τάφου ἀνεσύρθη ἀκεραία, ἀλλὰ νῦν εὑρίσκεται ἐν τῷ Μουσείῳ τεθρυσμένη εἰς δύο λίαν ψαθυρὰ τεμάχια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἓν ἔτι μοναδικὸν ἀργυροῦν δισκάριον ἀνεῦρον ἐντὸς τῆς προθήκης Πύργου, ἀκατάγραφον καὶ φθειρόμενον ὑπὸ τῆς ὀξειδώσεως. Ἴσως ὑπῆρχον καὶ ἄλλα μὴ τυχόντα τῆς δεούσης προσοχῆς [1].

Ὅλως μοναδικὸν εἶναι τὸ περίεργον διπτέρυγον ἀντικείμενον εἰκ. 14, 41. Ὅτι προωρίζετο νὰ ἐξαρτᾶται δίκην περιάπτου, ἀποδεικνύουσιν αἱ δύο λεπταὶ

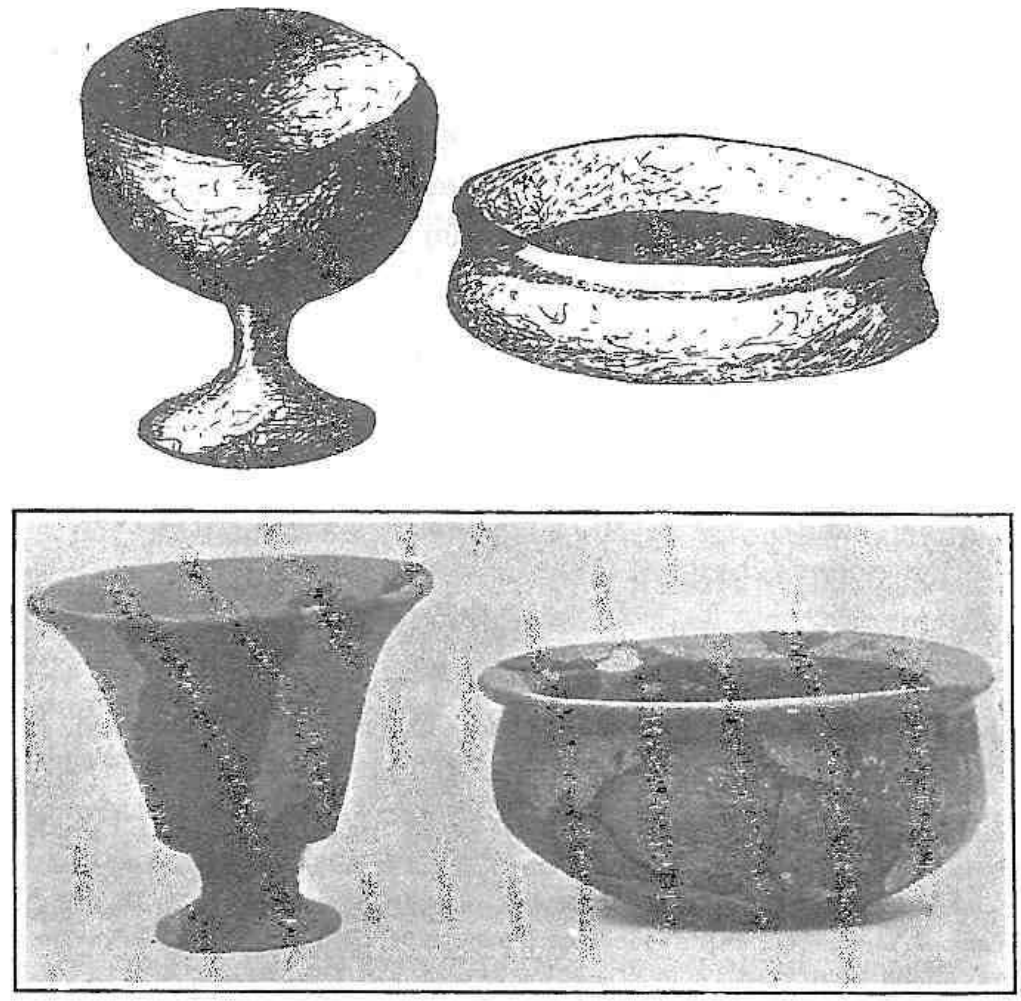

Εἰκ. 18. Ἄνω ἀργυρᾶ ἀγγεῖα ἐκ Κυκλάδων, κάτω πήλιναι μιμήσεις ἐκ τοῦ τάφου.

ὀπαὶ κατὰ τὴν κεφαλὴν τῆς λαβῆς. Τὸ ὅλως ἰδιάζον σχῆμα του ὅμως ἀποκλείει τὴν πιθανότητα ὅτι ἦτο ἁπλῶς περίαπτον. Ἐπειδὴ αἱ πτέρυγες εἶναι κοπτερώταται, θεωρῶ ἀσφαλὲς ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ πρὸς πρακτικόν τινα σκοπόν. Ἴσως

---

[1] Ἐκ Τροίας ὑπάρχει ἓν μόνον παράδειγμα, ὅπερ ἐσημείωσα μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς Βερολιναίας συλλογῆς Τρωϊκῶν ἀρχαιοτήτων του Schliemann, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εὕρω εἰς τὸν ὑπὸ H. Schmidt κατάλογον τῆς συλλογῆς ταύτης. Ἐκ Κρήτης ὑπάρχουσιν 21 τοιαῦτα τεμάχια ἐκ τοῦ τάφου Α τοῦ Πλατάνου (Vaulted Tombs 111, πίν. 57,486) σποραδικῶς δὲ καὶ ἀλλαχόθεν. Ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ λεπτότατα ταῦτα δισκάρια προσερράπτοντο ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, τότε ἀναγκαστικῶς θὰ παραδεχθῶμεν ἄλλου εἴδους φόρεμα εἰς τὰς Κυκλάδας, ὅπου τὰ δισκάρια ταῦτα οὐδεμίαν εἶχον ἐφαρμογήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὸ μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν στίξιν, ἢ καὶ γενικώτερον ἦτο χειρουργικὸν ἐργαλεῖον χρήσιμον πρὸς μικρὰς ἐγχειρήσεις.

Τὸ μολύβδινον ἐξάρτημα εἰκ. 14, 38 καὶ εἰκ. 16 ἔχει τὸ πάρισόν του ἐκ τῆς «θόλου» Ἁγίας Τριάδος (ἀδημοσίευτον, ἀριθ. Καταλ. 228), σπουδαῖον δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι ἀργυροῦν, ἄρα εἰσαχθὲν εἰς Μεσαρὰν ἐκ Βορρᾶ.

Τὰ δύο ἐγχειρίδια εἰκ. 13, 30 - 31 εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἔχουσιν ἤδη τὸ μακρὸν σχῆμα, ἂν καὶ εὑρέθησαν εἰς τὰ βαθύτατα στρώματα καὶ ἀνήκουσιν ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν ΠΜ 1 ἐποχήν. Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ θεωρήσωμεν τὸν κοντὸν τριγωνικὸν τύπον τῆς Μεσαρᾶς ὡς τὸν παλαιότερον, διότι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο ἐντελῶς διαφόρους τύπους μαχαιρίων, οἵτινες δύνανται ἢ νὰ ἀνεπτύχθησαν παραλλήλως ἢ νὰ ἔχωσι διάφορον ἕκαστος καταγωγήν. Τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τοῖς τάφοις τῆς Μεσαρᾶς ἔχομεν ἀπὸ τῆς παλαιοτάτης ἤδη ἐποχῆς καὶ τὸ μακρὸν σχῆμα, παραλλήλως τοῦ κοντοῦ τριγωνικοῦ [1]. Ἄλλως τὰ ὅπλα γενικῶς ἀποτελοῦσιν ἥκιστα πρόσφορον πεδίον πρὸς παρατηρήσεις ἐξελίξεως τῶν τύπων, ὡς ὁ Frankfort τονίζει [2].

Πάλιν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι μακρὰ τὸ σχῆμα εἶναι καὶ τὰ ἐκ Πύργου ἐγχειρίδια, ἅτινα ἐν τούτοις σύγκεινται ἐκ καθαροῦ χαλκοῦ, ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου εἶναι καὶ τὰ ἐκ Κράσι τοιαῦτα [3]. Τὴν πρωτόγονον τέλος τῶν μαχαιρίων Κράσι κατασκευὴν καθιστᾷ φανερὰν ἡ ἀκόλουθος παρατήρησις: Αἱ ὀπαὶ τῆς στειλεώσεως (αἵτινες σημειωτέον ὅτι εἶναι τετράγωνοι μᾶλλον ἢ στρογγύλαι) δεικνύουσι καθαρῶς ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὰ πρὸς τὰ ἔξω ἐστραμμένα χείλη τῆς ὀπῆς, ἰδίως ἐπὶ τοῦ ἀριθ. 31, πρᾶγμα ἀποδεικνύον ὅτι αἱ ὀπαὶ ἐγένοντο οὐχὶ διὰ τρυπάνου, ἀλλὰ διὰ κρούσεως. Φαίνεται μάλιστα ὅτι πρῶτον ἐτέθη ἡ λεπὶς ἐντὸς τοῦ στειλεοῦ καὶ εἶτα ἐκαρφώθησαν οἱ ἧλοι. Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι εἰς μὲν τὸ μαχαίριον ἀριθ. 31 ὁ κατώτατος ἧλος ἔπεσεν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς πτέρνας, εἰς δὲ τὸ ἀριθ. 30 ὁ μὲν εἷς τῶν πλαγίων ἥλων ἠλάθη πάλιν λίαν πρὸς τὰ ἔξω, ὁ δ' ἕτερος κατ' ἀντίστροφον λάθος λίαν πρὸς τὰ ἔσω, μετοτοπισθεὶς εἶτα ἐξώτερον καὶ σχηματίσας οὕτω δίδυμον ὀπήν.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἀντικειμένων τοῦ τάφου ἰδιαιτέρας μνείας χρῄζει κυρίως ἡ σφραγὶς 51 (εἰκ. 15 καὶ 16). Τὴν μακροχρόνιον ταύτης χρῆσιν προτοῦ κατατεθῇ εἰς τὸν τάφον ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ ἄνω μέρος εἶναι κολοβή. Τὸ

---

[1] Δύο μαχαίρια τοῦ μακροῦ τύπου εὑρέθησαν ἐν Σαλάμῃ μετὰ ΠΜ 1 - 2 ὀστράκων: Evans ἐν Vaulted Tombs σελ. IX, πρβλ. σελ. 73, ἀριθ. 1489 - 90. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ἐκ Κράσι εἶναι κατὰ 2 ½ περίπου ἑκατοστὰ μακρότερα.

[2] Studies II 106 καὶ σημ. 9.

[3] Τὰ ἐκ Πύργου Ἀρχ. Δελτ. 4, 1918, 165, εἰκ. 15, σημ. 1. Τὰ ἐγχειρίδια τοῦ Κράσι ἀπεδείχθη ὅτι σύγκεινται ἐκ χαλκοῦ εἰς ἀναλογίαν ἄνω τῶν 98 ½ %. Ἡ ἀνάλυσις ἐγένετο ἐν τῷ χημείῳ Ἡρακλείου, ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ καθορισθῶσι καὶ τὰ ἄλλα περιεχόμενα ἴχνη μετάλλων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σχῆμα της, ὅπερ ἐντελῶς πανόμοιον εἶναι ἄλλως ἄγνωστον, κατατάσσεται ἐν τούτοις εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Matz «Birne» ὀνομασθεῖσαν κατηγορίαν [1].

Τὸ ἐν σχήματι ἄκρου ποδὸς περίαπτον (56, εἰκ. 15 καὶ 16) εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν τάφων Μεσαρᾶς [2] ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν. Ἓν παράδειγμα ἐκ στεατίτου εὑρεθὲν ἐν Παλαικάστρῳ [3] φέρει ὑπὸ τὸ πέλμα φυλλοειδὲς χάραγμα. Εἶναι καὶ ἐξ Ἑλλάδος ἓν παράδειγμα γνωστόν, εὑρεθὲν εἰς Ζυγουριὲς ἐν Πρωτοελλαδικῷ περιβάλλοντι [4]. Τὰ περίαπτα ταῦτα ἔχουσιν ἤδη ἐπανειλημμένως συγκριθῆ πρὸς Αἰγυπτιακὰ πρότυπα [5] ὁ δὲ Matz [6] θέλει νὰ ἀναγνωρίσῃ χεττιτικὴν ἐπίδρασιν ἐν τῇ χρησιμοποιήσει τοῦ πέλματος ὡς διακοσμητικοῦ πεδίου. Ἐν Κρήτῃ εὑρέθησαν ἀναθηματικοὶ πόδες οὐ μόνον ἐντὸς τῶν τάφων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὑπαίθρια ἱερὰ Γιούχτα καὶ Πετσοφᾶ [7].

Ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ὀστῶν οὐδὲν δυστυχῶς δύναμαι νὰ παρουσιάσω. Τὰ λείψανα τριῶν κρανίων, ἅτινα καλύτερον τῶν ἄλλων διατηρούμενα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον, δὲν θὰ ἐχρησίμευον ὅπως συναγάγῃ τις συμπέρασμα, ὅτι μὴ εἰς εἰδικός. Ἐν τούτοις εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν, περὶ τοὺς πεντήκοντα, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀποκλείει τὴν ἐκδοχὴν ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἦσαν ἄλλο τι ἢ οἰκογενειακοί. Ἡ διαρκὴς χρησιμοποίησίς των ἐπὶ διάστημα μακρότατον, μιας που χιλιετηρίδος, θὰ προϋπέθετεν ἄλλως ὑπέρογκον ἀριθμὸν νεκρῶν.

Σπουδαία εἶναι καὶ ἡ παρουσία ὀστῶν ζῴων ἐντὸς τοῦ τάφου Κράσι, διὰ πρώτην φορὰν παρατηρουμένη ἐντὸς «θολωτοῦ» τάφου [8]. Ἐπ᾽ οὐδενὸς τῶν ὀστῶν τούτων παρετηρήθη ἴχνος καύσεως. Ἑπομένως δὲν φαίνονται ταῦτα νὰ ἦσαν λείψανα θυσιῶν οὔτε νεκρικῶν δείπνων ἐπὶ τοῦ τάφου (πρὸς τί τότε νὰ ρίπτωνται ἐντὸς τοῦ τάφου τὰ ὀστᾶ, πλὴν δὲ τούτου εἶναι ἥκιστα πιθανόν, ὅτι ὁ κύων ἦτο ἐδώδιμος). Μᾶλλον συγκατετίθεντο εἰς τὸν τάφον ὁμοῦ μετὰ τοῦ νεκροῦ. Ἀξιο-

---

[1] F. Matz, Die Fruhkretischen Siegel 16, ἀριθ. 176 ἑξ. Ἰδίως θεωρητέα ὡς περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ ἐν πίν. 13 ἀριθ. 2 σχήματος.

[2] Vaulted Tombs 31 κ. α.

[3] BSA Supplem I. σελ. 149.

[4] F. Matz, Die Frühkr. Siegel 53$_6$. Τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Blegen σύγγραμμα Zyguries δὲν μοῦ εἶναι δυστυχῶς προσιτόν.

[5] Vaulted Tombs 31 καὶ 129.

[6] Fruhkr. Siegel ἐ. ἀ.

[7] Pal. I, 153 ἑξ. καὶ BSA 9, πίν. 12. Εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ παραδείγματα προσθετέον ἓν ἔτι λίθινον εὐμέγεθες σκέλος ἐκ Τυλίσου (προθ. 71, ἀριθ. Καταλ. 213). Ἐνταῦθα ἴσως πρέπει νὰ καταταχθῶσι καὶ πήλινοι ἢ λίθινοι ἄκροι πόδες, οἵτινες ἔχουσι παιδικὰς ἢ ἀνδρικὰς διαστάσεις. Εἷς τοιοῦτος ὑπάρχει ἐκ Μόχλου, ἓν ζεῦγος εὗρον οἱ Γάλλοι ἐν Μαλίοις καὶ ἕνα ἔτι πόδα εὗρον ἐγὼ ἐσχάτως ἐν Σκλαβοκάμπῳ.

[8] Ἐκ τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς οὐδεμία τοιαύτη παρατήρησις περιεσώθη, τοῦτο ὅμως δὲν ἀποδεικνύει τι, διότι ὁ μακαρίτης Ξανθουδίδης, ὡς ὁ ἴδιος μοῦ εἶχεν εἴπει, δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχήν του ἐπὶ τὴν ὕπαρξιν ὀστῶν ζῴων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

παρατήρητον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι τὰ μὲν μικρὰ ζῷα (ἐχῖνος καὶ λαγωὸς) ἐρρίπτοντο ὁλόκληρα εἰς τὸν τάφον, ἐν ᾧ τῶν μεγάλων ζῴων (αἰγός, βοός, χοίρου καὶ κυνὸς) εὑρέθησαν μόνον ὀδόντες καὶ σιαγόνες, ἐπομένως μόναι αἱ κεφαλαὶ ἐρρίπτοντο ἐντὸς τοῦ τάφου. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι λίαν σπουδαῖον, διότι ἀποδεικνύει ὅτι αἱ κεφαλαὶ καὶ μόναι ἀντιπροσώπευον κυρίως τὸ θυσιαζόμενον ζῷον. Νῦν γίνεται περισσότερον καταληπτὸν καὶ πιθανὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Nilsson ὑποστηριχθέν, ὅτι ἐπὶ μιᾶς σειρᾶς σφραγιδολίθων εἰκονιζόντων κεφαλὰς ζῴων ὑποδηλοῦται ἴσως ἡ θυσία τῶν ζῴων τούτων [1].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθορισθέντων ζῴων ὁ ἐχῖνος καὶ ὁ καρχαρίας εἶναι τὰ μᾶλλον ξενίζοντα. Τοῦ καρχαρίου ὁ μόνος εὑρεθεὶς σπόνδυλος, ὅστις ἦτο κατὰ τὸ μέσον διάτρητος, ἀσφαλῶς ἐχρησίμευε δίκην περιάπτου (εἰκ. 15). Ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀπόδειξις προσφορᾶς εἰς τοὺς νεκροὺς τοῦ ἰχθύος τούτου. Ἐν τούτοις πρέπει καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὅμοιοι σπόνδυλοι, ἀλλὰ μικροτέρων διαστάσεων, ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐν τῷ μουσείῳ Ἡρακλείου, προερχόμενοι οὐχὶ βεβαίως ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐκ συγγενοῦς εἴδους καρχαρίου. Οἱ σπόνδυλοι δ᾽ οὗτοι ἦσαν ἀσφαλῶς λείψανα τροφῶν, διότι δὲν εἶναι διάτρητοι, ἅπαξ δὲ παρουσιάζονται καὶ μέλανες ἐκ τοῦ πυρός [2].

Ὅμοιος τῷ ἐκ Κράσι σπόνδυλος καὶ ὁμοίως διάτρητος ὑπάρχει ἐκ Πραισοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ (ἀκατάγραφος). Ὡς βλέπει τις, οἱ ὑπάρχοντες ἄλλοι διάτρητοι σπόνδυλοι στεροῦνται περιστατικῶν εὑρέσεως, διὰ τοῦτο ὁ ἐκ Κράσι ἀποβαίνει σπουδαῖος ὡς δεικνύων ὅτι κατὰ τὴν παλαιοτάτην ΠΜ ἐποχὴν οἱ σπόνδυλοι τοῦ καρχαρίου ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς περίαπτα. Ἀσφαλῶς τοῦτο πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἐκ τῆς ναυτικῆς ζωῆς, διότι αἱ μικραὶ λέμβοι τῆς τότε ἐποχῆς ὑπέκειντο εἰς συχνὰ ναυάγια, τὸ δὲ περίαπτον θὰ ἐπιστεύετο ὡς ἔχον δύναμιν ἀποτροπαίου κατὰ τῶν ἀδηφάγων καρχαριῶν. Σπόνδυλοι τοιούτων ζῴων εἶναι γνωστοὶ καὶ ἐκ Τροίας,

---

[1] M. Nilsson, Minoam-Mycenaean Religion 197-200. Ἐν τῇ ὑπ᾽ ἐμοῦ γενομένῃ κριτικῇ τοῦ βιβλίου τοῦ F. Matz, Frühkret. Siegel ἐν Deutsch. Literaturzeitung 1928, 1566 συνεφώνησα μᾶλλον πρὸς τὸν Nilsson ἢ πρὸς τὸν Matz, θέλοντα νὰ ἀναγνωρίσῃ χεττιτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τούτων. Ἐν ἐπιστολῇ του ὁ τελευταῖος κατόπιν μοῦ ἔγραψεν ὅτι ἐπέμενεν ἐπὶ τῆς θεωρίας του: «An Hunde- und Katzenopfer möchte ich nicht glauben». Ἰδοὺ ἐν τούτοις ὅτι ἐθυσίαζον κύνας καὶ ἐχίνους. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ παρ᾽ ὅλα ταῦτα ἡ εἰκασία τοῦ Nilsson δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής, ἰδίως διὰ τὸν λόγον, ὅτι λέοντες δὲν φαίνεται πολὺ πιθανὸν νὰ εἰσήγοντο ἔξωθεν, ἵνα θυσιασθῶσιν, ἐφ᾽ ὅσον ἐν Κρήτῃ τὸ ζῷον τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἔζησε.

[2] Ἐκ Φαιστοῦ, εὑρισκόμενοι ἀκατάγραφοι ἐντὸς κυτίου ἐν προσθήκῃ 43. Ἄλλοι σπόνδυλοι ὑπάρχουσιν: Ἐκ Κνωσοῦ, ΒΔ γωνία τοῦ ἀνακτόρου, ἀκατάγραφοι, προθήκη 24. Εἷς ἄλλος εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς προθήκης 96 ὑπ᾽ ἀριθ. 853. Οὗτος εἶναι διάτρητος. Τέλος εἷς εὐμεγέθης σπόνδυλος, προερχόμενος ἴσως καὶ ἐξ ἄλλου εἴδους ἰχθύος, εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς προθήκης Τυλίσου (ἀριθ. 71) ἀκατάγραφος. Πάντες σχεδὸν οὗτοι οἱ σπόνδυλοι φέρουσι κατὰ τὴν περιφέρειάν των ἀνὰ τέσσαρας κοιλότητας χιαστὶ ἀντικειμένας, ἐν ᾧ ὁ ἐκ Κράσι φέρει πολλὰς κοιλότητας κανονικῶς καθ᾽ ὅλην τὴν περιφέρειαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐξ Ἱσπανίας καὶ ἐκ τοῦ μουσείου Βαρέζε τῆς βορείου Ἰταλίας. Ὁ Mosso, ὅστις πρῶτος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν σπονδύλων τούτων, φρονεῖ ὅτι ἔχομεν καὶ μιμήσεις των ἐξ ἄλλου ὑλικοῦ, καὶ δὴ ὅτι αἱ ἐξ ἐλέφαντος κυλινδρικαὶ σφραγῖδες εἶναι μιμήσεις τοιούτων σπονδύλων. Μετὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ σπονδύλου ἐντὸς τοῦ πρωιμωτάτου τάφου Κράσι, φρονῶ ὅτι ἡ θεωρία του εἶναι ἀξία προσοχῆς [1].

Τοῦ δὲ ἐχίνου ἡ παρουσία ἐντὸς τοῦ τάφου δὲν συνεπάγεται, νομίζω, καὶ τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα ὅτι ἦτο ἐδώδιμος (ὅπως ἄλλως καὶ ὁ κύων). Σήμερον γενικῶς θεωρεῖται ὁ ἐχῖνος ὡς ἀκάθαρτον ζῷον, ἐν τούτοις τρώγεται παρά τινων, θεωρουμένου μάλιστα τοῦ κρέατός του ὡς ἔχοντος ἰαματικὰς ἰδιότητας κατὰ τῶν ρευματισμῶν. Τὸ περίεργον τοῦτο ζῷον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν μᾶς ἐσυνήθισαν καὶ πολὺ αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις, εἶχεν ἐν τούτοις ἀρκετὴν σπουδαιότητα καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸν Κρητομυκηναϊκὸν αἰῶνα [2]. Ὡρισμένα δεδομένα πείθουσιν ὅτι εἶχε θρησκευτικήν, καὶ δὴ χθονίαν σημασίαν. Ἴσως καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο βλέπομεν τὸν χῆρα προσφερόμενον εἰς τοὺς νεκρούς, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐκδοχή, ὅτι προσεφέρετο ἁπλῶς ὡς κατοικίδιον ζῷον μετὰ τῶν λοιπῶν τοιούτων, τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρεθέντων [3]. Ἐν τούτοις τὸ γεγονός, ὅτι πλὴν τῶν ἀβεβαίων ἐκ Πετσοφᾶ παραδειγμάτων ἔχομεν καὶ σφραγῖδας ὑπὸ μορφὴν χηρὸς (Vault. Tombs σελ. 68, πίν. 8), ὡς καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς (ἀναμφι-

---

[1] A. Mosso, Vertebri di pesci che servirono come ornamente κλπ. Atti della R. Accadem. delle Scienze di Torino, 1906-7 (τόμ. 42).

[2] Τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ ζῴου εἶναι χὴρ - χηρὸς (Λατ. ēr - ēris, ὁπόθεν αἱ ὀνομασίαι τῶν Ρωμανικῶν γλωσσῶν), ἐκ τοῦ ὁποίου ἴσως ἀπ' εὐθείας προέρχεται τὸ σημερινὸν λαϊκὸν σκαντζόχηρας. Ἐν Σμύρνῃ μάλιστα λέγεται (ἐλέγετο μᾶλλον, φεῦ, μέχρι πρό τινος) σκαντζόχηρας, ὡς ὁ συνάδελφος κ. Ι. Συκουτρῆς μὲ πληροφορεῖ. Ἡ παραγωγὴ τοῦ ὀνόματος τούτου δὲν θὰ ἡρμηνεύετο ἄλλως εὐκόλως, ἀφ' οὗ πανταχοῦ λέγεται ἐν τῇ λαϊκῇ γλώσσῃ χοῖρος (ἀγριόχοιρος, βρωμόχοιρος κτλ.) ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπόκειται εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἡ ἔρευνα πράγματος. Ἡ λογία λέξις ἀκανθόχοιρος, δι' ἧς δηλοῦμεν τὸ ζῷον, ἀπαντᾷ ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ Ἑλληνισμῷ, ἤδη δ' ὁ Ἡσύχιος σχετίζει τὸ ζῷον πρὸς τὸν χοῖρον (ἐν λ. χοιρογρύλλιον, σχῦρος), προφανῶς διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ρύγχους, διότι οὐδὲν ἕτερον ἔχουσι κοινὸν τὰ δύο ζῷα. Ἡ λέξις ἐχῖνος ἐδήλου ἀρχαιόθεν καὶ τὸ ζῷον καὶ τὸν θαλάσσιον ἐχῖνον, ἐφ' οὗ καὶ μόνου ἐσώθη ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ (ἀχινός).

Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐποχῇ ὁ χὴρ εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ὑφαντικὴν βιομηχανίαν, διότι διὰ τοῦ ἀκανθωτοῦ δέρματός του ἐξωθοῦντο αἱ τρίχες τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἵνα εἶτα κείρωνται ὁμαλῶς. Διὰ τοῦτο ἡ θήρα τοῦ ζῴου ἦτο ἀπηνής, προκαλέσασα ἐπανειλημμένως τὴν ἔκδοσιν προστατευτικῶν διαταγμάτων ἐκ μέρους τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων.

[3] Ἐν τῇ παλαιᾷ ἐποχῇ ὁ χὴρ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κατοικίδιον ζῷον κατὰ τῶν μυῶν καὶ ἑρπετῶν (ἴδε Otto Keller, Die Ant. Tierwelt I, 18), χρησιμοποιεῖται δὲ καὶ σήμερον, ὡς μανθάνω, ἐν Κρήτῃ, διότι καταστρέφει ὡρισμένα κανθαροειδῆ (μαμοῦνες). Ἴσως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀνευρίσκεται ὁ χὴρ καὶ μεταξὺ τῶν πηλίνων ἀφιερωμάτων τοῦ ἐν Πετσοφᾶ ὑπαιθρίου ἱεροῦ, ἂν καὶ τὰ πήλινα ἐκεῖνα ἀπομιμήματα εἶναι λίαν ἀτελῆ καὶ δὲν δύναταί τις νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι πρόκειται περὶ χηρός. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Μουσείου περιγράφονται τὰ ζῷα ἐκεῖνα, ἴσως ὀρθότερον, ὡς ἀσπάλακες. Ἐδημοσιεύθησαν ἐν BSA. 9, 377, πίν. 13, 62-3. Τέλος καὶ ἡ παρουσία τῆς μυγαλῆς (Mustela domestica) ἐν Πετσοφᾷ δύναται ἐπ' ἴσης κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ ἑρμηνευθῇ, διότι καὶ αὕτη ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κατοικίδιον ζῷον πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς γαλῆς, κατὰ τῶν μυῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

βόλως ἱερᾶς) περιστερᾶς, πλὴν δὲ τούτου ἁπαντῶσι καὶ ρυτὰ ἐν μορφῇ χηρὸς κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχήν [1], ἐνισχύει τὴν ἐκδοχὴν περὶ θρησκευτικῆς σημασίας τοῦ χηρός [2], ὅτι δὲ αὕτη ἦτο χθονία ἐπικυροῖ ἡ γνωστὴ ἐκ Μυκηνῶν γραπτὴ στήλη [3], ὅπου ὁ χὴρ συμβολίζει τὸν θάνατον ὡς βραδύτερον καὶ ἐπὶ τοῦ βερολιναίου κρατῆρος μετὰ τῆς Ἀμφιαράου ἐξελασίας. Πιθανώτατα καὶ πρὸς βιομηχανικοὺς σκοποὺς ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ζῷον, διότι τὰ κράνη τῶν πολεμιστῶν ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ Μυκηνῶν ἀγγείου δὲν δύνανται πειστικώτερον νὰ ἑρμηνευθῶσιν, ἢ ὡς περικεκαλυμμένα διὰ δέρματος ἐχίνου. Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ προταθεῖσαι ἑρμηνεῖαι εἶναι ὀλιγώτερον πιθαναὶ (σμήριγγες, μεταλλικὰ πέταλα κλπ.), εἰς μίαν δ' ἐκ τοῦ συστάδην μάχην ἀναμφιβόλως ἓν ἀκανθῶδες κράνος πλὴν τῆς συμβολικῆς σημασίας, ἣν ὑπανήγγελλε διὰ τὸν ἀντίπαλον (περίπου τὸ ὁμηρικὸν «φόνον καὶ κῆρα φέρειν») θὰ εἶχε καὶ πρακτικὴν ἀξίαν, ὁ δὲ Μενέλαος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἠδύνατο τόσον εὐκόλως νὰ συλλάβῃ ἐκ τοῦ κράνους τὸν Ἀλέξανδρον ἵνα στραγγαλίσῃ τοῦτον.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐντὸς τοῦ τάφου Κράσι διαπιστωθέντων ζῴων ὁ κύων προδίδει τὰς κυνηγετικὰς ἀσχολίας, ὧν ἄλλην ἀπόδειξιν παρέχουσιν τὰ εὑρεθέντα ὀστᾶ λαγωῶν. Παραστάσεις κυνῶν ἔχομεν ἤδη ἐκ τῆς ΠΜ ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ ἐκ Μόχλου καλύμματος πυξίδος [4], οὗ ἓν παρόμοιον ὑπάρχει ἔτι ἐν τῷ μουσείῳ Ἡρακλείου, ἀλλὰ μικρότερον καὶ ἀτεχνότερον [5]. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας ἔχομεν πρωιμώτατα τὴν παράστασιν τοῦ κυνὸς οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀργυροῦ διαδήματος, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλόγλυφον παράστασιν [6].

Λείψανα ζῴων δὲν εἶναι ἄγνωστα ἐκ τάφων τῆς Μινωικῆς καὶ Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ νεκροταφεῖον Μαύρου Σπήλιου ἐν Κνωσῷ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ μίαν σαρκοφάγον τὸ κρανίον καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν ποδῶν κυνός [7], ἓν κρανίον δὲ ὁμοίου ζῴου εὑρέθη ἐντὸς Μυκηναϊκοῦ τάφου παρὰ τὰ Δενδρὰ Μιδέας [8]. Ἐπ' ἴσης ἐντὸς

---

[1] Ἴδε μίαν εἰκόνα παρὰ Collignon - Couve, Catal. d. vases, Athenes πίν. 7, 104. Πρβλ. Karo, Jahrb. 26, 1911, 264. Ἀγγεῖα ὑπὸ μορφὴν χηρὸς εἶναι γνωστὰ καὶ ἐξ Αἰγύπτου, διατηρουνται δὲ μέχρι τῆς ἐσχάτης Ἑλληνικῆς ἐποχῆς.

[2] Καὶ γραπτὸς ἐπὶ ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων δὲν εἶναι σπάνιος ὁ χήρ, λ. χ. Furtwängler - Loschcke. Myk. Vasen πίν. 39, 399 β καὶ 40, 414 β. Πιθανώτατα συμβολικὴν ἔννοιαν ἔχει ἐπὶ τῶν δύο περιέργων παραστάσεων, ὅπου εἰκονίζεται μετ' ἄλλων χερσαίων καὶ ὑδροβίων ζῴων μεταξὺ τῶν πλοκάμων πολύποδος: Perrot, Hist de l'Art 6, 931, εἰκ. 491 καὶ J. H. St 17, 1897, 76, εἰκ. 13. Πρβλ. Forsdyke ἐν Brit. Mus. Catal. I, 1 A 1051 ὅπου οὗτος ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς θεωρίας περὶ συμβολικῆς ἐκδοχῆς.

[3] Ἀρχ. Ἐφημ. 1896, πίν. 1.

[4] R. Seager, Mochlos 21, εἰκ. 5 καὶ Evans, Pal. of Minos I, 94, εἰκ. 62.

[5] Ἀριθ. Καταλ. 1013 (προθ. 9). Ἠγοράσθη, ὡς προέλευσις δὲ φέρεται μετ' ἀμφιβολίας ἡ Ἁγ. Τριάδα.

[6] Διάδημα Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 πίν. 10, 1. Λίθινον περίαπτον ἐ. ἀ. 1898 πίν. 8, 22 καὶ σ. 188 (Τσούντας).

[7] BSA 28, 1926 - 7, 264 (τάφος 8).

[8] M, Nilsson, Minoan - Mycen. Rel. 520.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ ἀνεκαλύφθη τὸ ἄκαυτον κρανίον ἰκτιδοειδοῦς ζῴου [1], καὶ ὁ Κυπαρίσσης εὗρεν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐντὸς Ὑστερομυκηναϊκῶν τάφων σιαγόνα προβάτου καὶ πολλὰ ὀστάρια μικρῶν ζῴων ἢ πτηνῶν, ὧν ἐδημοσίευσε καὶ εἰκόνα [2]. Πιθανῶς τὸ ἴδιον ἔθιμον εἶναι, τὸ ὁποῖον ἐπιζῇ παρ' Ὁμήρῳ, ἂν καὶ ἐνταῦθα, φυσικά, ἔχομεν οὐχὶ πλέον συνταφήν, ἀλλὰ καῦσιν τῶν ζῴων. Ὁ Ἀχιλλεὺς πλὴν ἄλλων ἐνέβαλεν εἰς τὴν πυρὰν τοῦ Πατρόκλου καὶ δύο «κύνας τραπεζῆας» ἐκ τῶν ἐννέα οὓς ἔτρεφε (Ψ 173-4). Ἰδιαιτέρως ὅμως ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἡμετέραν περίπτωσιν εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τάφους τῶν Κυκλάδων καὶ δὴ τῆς Σύρου, παρετηρήθησαν ἐντὸς τριῶν τάφων ὀστᾶ ζῴων, ἅτινα ὁ Τσούντας ἡρμήνευσεν ὡς λείψανα τροφῶν [3].

Νῦν ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὸ ζήτημα τῆς οἰκοδομικῆς τοῦ τάφου Κράσι καὶ τοῦ τρόπου τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, πράγματα ἄγοντα ἡμᾶς εἰς σπουδαιότατα συμπεράσματα, διότι παρουσιάζουσιν ἀναμφισβήτητον συνάφειαν πρὸς τοὺς Κυκλαδικοὺς τάφους τῆς Σύρου.

Πρῶτον ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομικήν: Δύναται νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ὁ τάφος Κράσι ἐστεγάζετο κατὰ τὸν τρόπον τῶν θολωτῶν τάφων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἀτελέστερον καὶ ἀτεχνότερον σύστημα. Κατὰ τὴν ΝΑ πλευράν, ὅπου ὁ τάφος διετηρήθη εἰς τὸ μεγαλύτερον ὕψος του, παρατηρεῖται τὸ ἀκόλουθον φαινόμενον: Μέχρις ὕψους 0,75 ἀπὸ τοῦ δαπέδου οἱ λίθοι ἔχουσι μετρίαν ἐσωτερικὴν φοράν, ἴσως καὶ οὐχὶ σκόπιμον, ὥστε εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο ὁ τοῖχος ἀποκλίνει τῆς καθέτου μόνον κατὰ 0,10-0,20. Ἐντεῦθεν ὅμως οἱ δύο διασῳζόμενοι λίθοι οἱ ἀνήκοντες εἰς δύο διαδοχικοὺς δόμους δεικνύουσιν ἰσχυροτάτην ἐσοχήν, ἤτοι ὁ κατώτερος 0,18 ἀπὸ τῆς ὑποκειμένης σειρᾶς, ὁ δὲ ἐπὶ τούτου ἐπικαθήμενος 0,35 ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου (ἴδε τὸ σχέδιον καὶ τὴν εἰκ. 5). Εἰς δύο λοιπὸν μόνας σειρᾶς λίθων ἔχομεν σχεδὸν ἡμίσεος μέτρου ἐσωτερικὴν φοράν. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἂν τρεῖς, τὸ πολὺ τέσσαρες ἔτι σειραὶ λίθων ἐξηκολούθουν, ὁ τάφος θὰ ἔκλειε κατὰ τὸ κυψελοειδὲς σύστημα, τὸ δ' ὕψος τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ θὰ ἦτο δύο, τὸ πολὺ δύο καὶ ἥμισυ μέτρα (ἴδε τὴν ἀναπαράστασιν τῆς τομῆς ἐν εἰκ.

---

[1] Ἀρχ. Ἐφημ. 1889, 143 (Τσούντας).

[2] Ἀρχ. Δελτ. 5, 1919, 99, εἰκ. 15.

[3] Ἀρχ. Ἐφημ. 1893, 105. Εἰς ἕνα τάφον εὑρέθη σιαγὼν προβάτου, εἰς ἄλλον σιαγὼν ὁμοίου ζῴου καὶ εἰς τρίτον «σπόνδυλος ζῴου». Ἐντὸς ἐννέα ἄλλων τάφων παρετήρησεν ὁ καθηγ. Τσούντας ὀστρακαθαλάσσια διαφόρων εἰδῶν. Ταῦτα πάντα ἡρμήνευσεν ὡς λείψανα τροφῶν, ἀλλὰ συμπεραίνει ἐν τέλει: «Ἐπειδὴ ὅμως μία πεταλὶς ἢ ἓν κογχύλιον δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀληθῶς ὡς δεῖπνον, φαίνεται ὅτι μόνον συμβολικὴν ἔννοιαν εἶχον». Ὄστρεα εὑρίσκονται συχνότατα καὶ ἐντὸς τῶν Κρητικῶν τάφων, μάλιστα τὸ εἶδος Dolium Trito εἶναι σχεδὸν ἀναπόσπαστον ἑκάστου τάφου κτέρισμα. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐκτὸς ἀμφιβολίας εἶχε καὶ θρησκευτικὴν σημασίαν (ἀπαντᾷ ἐπὶ θρησκευτικῶν παραστάσεων καὶ ἔχομεν μιμήσεις του ἐκ λίθου φαγεντιακῆς κλπ.), διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι πολλῷ μᾶλλον ἡ συμβολικὴ ἔννοια ἀληθεύει ὑπό τινα ἄλλην μορφὴν καὶ οὐχὶ τὴν τῆς παραθέσεως τροφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

19). Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ ἦτο ἐφικτόν, πάντως ὑπὸ τὸν ὅρον χρησιμοποιήσεως μεγάλων λίθων, γεγονὸς ὅπερ ὄντως διαπιστοῦται ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ. Κατὰ τὸ ἀνώτατον μέρος θὰ προετιμήθησαν μεγάλοι πλακωτοὶ λίθοι [1]. Τὸ σύστημα τοῦτο βλέπομεν ἐν συχνῇ χρήσει εἰς τοὺς τάφους τῆς Σύρου, ὧν ἄλλοι ἦσαν τετράπλευροι, ἄλλοι ἐλλειψοειδεῖς καὶ ἄλλοι στρογγύλοι, ἀλλὰ πάντες ἐστε-

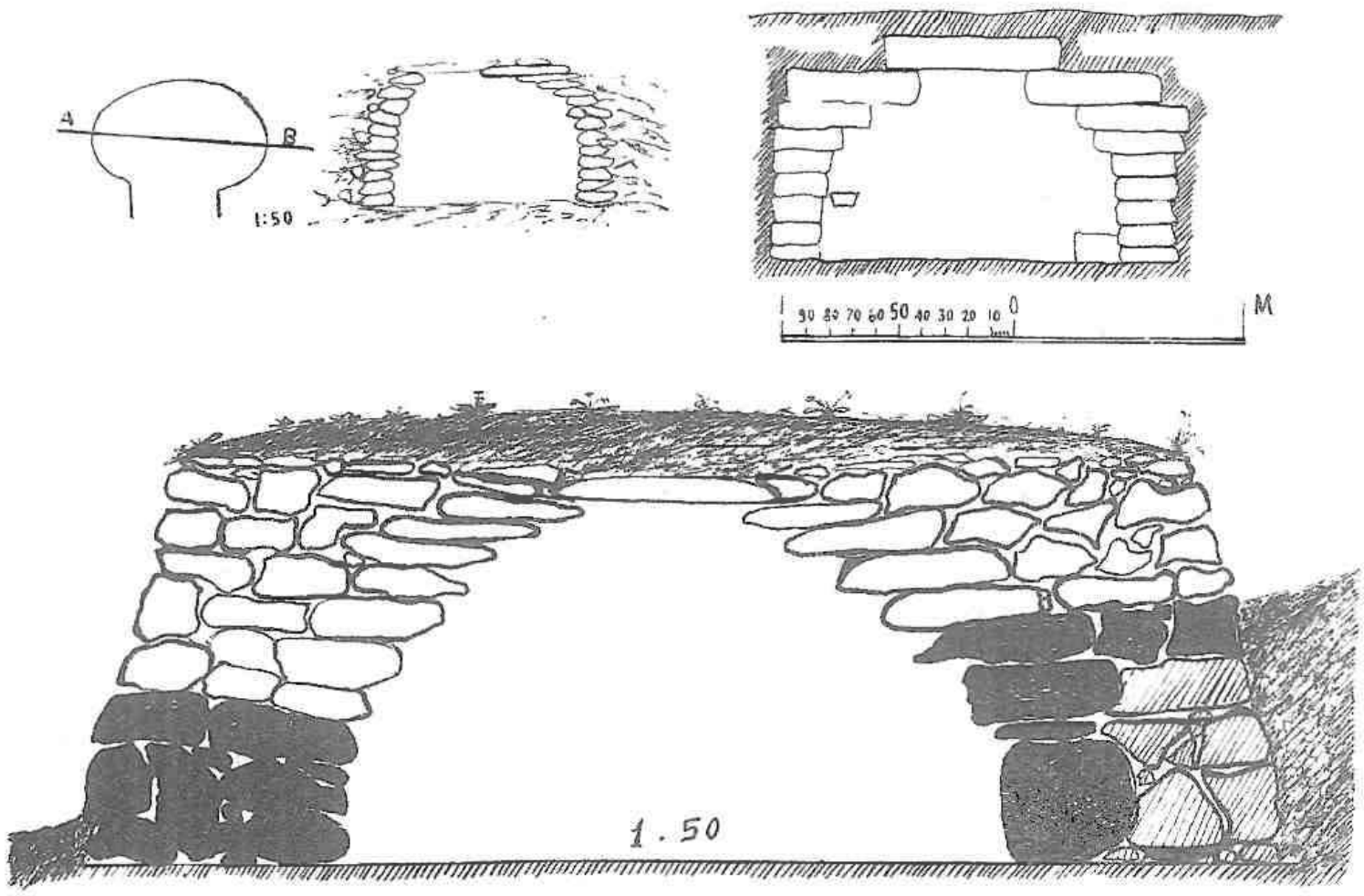

Εἰκ. 19. Ἄνω τομαὶ τάφων τῆς Σύρου, κάτω εἰκαζομένη τομὴ τοῦ τάφου Κράσι.

γάζοντο διὰ πλακωτῶν λίθων, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἡ διάμετρός των ἠλαττοῦτο διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐσοχῆς τῶν λίθων. Εἶναι δὲ λίαν χαρακτηριστικόν, ὅτι

---

[1] Πάντως τὸ σύστημα θὰ ἦτο ἐπισφαλές, διότι ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος συμπτώσεως τῶν λίθων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Δεδομένου δ' ὅτι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τούτου δὲν εὑρέθησαν σχεδὸν λίθοι, δὲν ἀποκλείεται κατὰ ταυτα ἡ πιθανότης, ὅτι τὸν οὕτω κατὰ διάμετρον περιορισθέντα τάφον ἐζευξαν διὰ δοκῶν ξυλίνων, ἃς ἐπιχωματίσαντες ἐμόρφωσαν οὕτω τὴν στέγην. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, ἕνεκα τῆς μικρᾶς τοῦ τάφου διαμέτρου καὶ τῆς πασιφανῶς σκοπίμου χρησιμοποιήσεως μόνον μεγάλων λίθων, ἡ διὰ μόνων τούτων κυψελοειδὴς στέγασις τοῦ τάφου ἦτο ἀσφαλῶς ἐφικτή. Τὸ αὐτὸ ὅμως σύστημα πάντως ἀποκλείεται, κατ' ἐμέ, διὰ τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς, ὧν ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος ἔλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ κολοσσιαίας διαστάσεις (13,10 μ. ὁ τάφος Α Πλατάνου) καὶ οἱ λίθοι ἦσαν ἐντελῶς μικροί. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὁριστικὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θολωτῆς στεγάσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀρχίζει ἡ ἐσοχὴ συνήθως ἀπὸ τῶν κατωτάτων δόμων, ἀλλ' ἀπό τινος ὕψους [1]. Ἡ εἰκ. 19 παρέχει τὴν σύγκρισιν τοῦ τάφου Κράσι πρὸς τοιούτους τάφους τῶν Κυκλάδων, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Bosanquet κατὰ τὸ 1895 [2] ὁ δ' ἕτερος ἐξελέγη ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων, οὓς ἐδημοσίευσε τῳ 1899 ὁ Τσούντας [3]. Μία οὐσιώδης διαφορὰ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ, ὅτι δηλ. οἱ τάφοι τῆς Σύρου ἔκειντο ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ἡς τὸ βάρος ὑπεβοήθει οὕτω τὴν θολωτὴν στέγασιν, ἐν ᾧ ὁ τάφος Κράσι ἦτο ἀσφαλῶς ὑπαίθριος. Τὸ βάρος τῆς γῆς ἀνεπληροῦτο ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν τοίχων, ὡς γίνεται καὶ εἰς τὰ σημερινὰ τυροκομεῖα τῆς Νίδας [4]. Διὰ τοῦτο ἐδόθη ἐν τῇ εἰκ. 14 ἀνάλογον σχῆμα εἰς τὸν τάφον.

Οὐχ ἧττον σπουδαῖον χαρακτηριστικόν, τὸ ὁποῖον ἀπομακρύνει τὸν τάφον Κράσι τῶν τῆς Μεσαρᾶς καὶ συνάπτει τοῦτον πρὸς τοὺς τάφους τῶν Κυκλάδων, εἶναι ὁ τρόπος τῆς ταφῆς. Καὶ εἰς τοὺς Κυκλαδικοὺς τάφους, ὅπως καὶ εἰς τὸν τοῦ Κράσι, ὁ νεκρὸς κατετίθετο ἐντὸς τοῦ τάφου ἄνωθεν, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς θύρας. Τοῦτο ἐξηκριβώθη τελείως διὰ τὸν τάφον Κράσι, διότι ἡ ***νεκρικὴ ἐπίχωσις ὑπερέβαινε τὸ ὕψος τῆς θύρας,*** ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωφλίου ταύτης ἦσαν ἐπικεκολλημένα ὁμοῦ μετὰ τῶν χωμάτων στερεῶς καὶ ἀνθρώπινα ὀστᾶ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ γεγονότος τούτου ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀπίθανον, ὅτι κατεσκεύασαν πρὸς πραγματικὴν χρῆσιν θύραν μὴ ὑπερβαίνουσαν τὸ ἄνοιγμα 50 ἑκαστῶν. Διὰ νὰ εἰσαχθῇ εἰς νεκρὸς διὰ τῆς θύρας ταύτης ἔπρεπε προηγουμένως εἷς ἢ πλείονες ζῶντες νὰ εἰσέλθωσιν ἕρποντες ἐντὸς τοῦ τάφου, ἵνα οὕτω δυνηθῶσι νὰ σύρωσι καὶ τὸν νεκρόν. Τὸ τοιοῦτο βεβαίως εἶναι ἐργασία ἥκιστα εὐάρεστος, ἂν μάλιστα παραδεχθῶμεν, ὅτι πρὸ βραχέος διαστήματος [1] εἶχε κατατεθῇ ἄλλος νεκρός, ὄζων ἤδη καὶ σεσηπὼς ἐντὸς τοῦ τάφου. Οἱ τάφοι τῆς Σύρου, καίτοι πολὺ μικρότεροι τοῦ τάφου Κράσι [5], ἔχουσιν ἐν τούτοις θύρας ὕψους 0,50 - 0,60 καὶ ἴσου πλάτους, ἤτοι αἱ θύραι αὗται εἶναι τοὐλάχιστον μὲν ἴσαι, συνήθως δὲ μεγαλύτεραι τῆς τοῦ τάφου Κράσι. Ἐν τούτοις καὶ ἐν Σύρῳ οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο ἄνωθεν, ὡς τοῦτο ἐτόνισεν ὁ Τσούντας [6]. Οὕτω λοιπὸν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν θύραν πρακτικῶς ἄχρηστον, κατασκευαζομένην μόνον κατ' ἀνάμνησιν τῆς πραγματικῆς θύρας τῆς οἰκίας, ἧς πανομοιότυπον παρίστανεν ὁ τάφος (αὕτη εἶναι ἡ ἑρμηνεία

---

[1] Παρατήρησις γενομένη ἤδη ὑπὸ Τσούντα, Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 92.

[2] BSA 2, 1895 - 6, 143.

[3] Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 80.

[4] Ξανθουδίδου Vaulted Tombs πίν. 60.

[5] Ἐν ᾧ ὁ τάφος Κράσι μετρεῖ 4 μ. διάμετρον, οἱ τῆς Σύρου ἔχουσι διάτετρον τὸ πολὺ 1,50. Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 81.

[6] Ἔ. ἀ. 83. Πολλάκις τὸ στερεὸν ἔδαφος τῆς εἰσόδου ὑψοῦτο μέχρι τοῦ ὑπερθύρου, ἑπομένως ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχε ταφῇ διὰ τῆς θύρας ὁ νεκρός.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τοῦ Τσούντα), ἢ ἔχουσαν καὶ τὸν βαθύτερον σκοπόν, ὅπως πρὸ αὐτῆς τελῶνται ἐναγισμοὶ πρὸς τὸν νεκρὸν (λείψανα τεθραυσμένων ἀγγείων πρὸ τῆς θύρας τοῦ τάφου Κράσι). Ἐπ' ἴσης καὶ πρὸς τὸν τρόπον ἀποφράξεως τῆς θύρας ταύτης παρατηρειται πλήρης συμφωνία, διότι ὡς εἰς τὸν τάφον Κράσι μία πλὰξ ἐκάλυπτεν ἔξωθεν τὴν θύραν, οὕτω καὶ ἐν Σύρῳ μερικῶν τάφων αἱ εἴσοδοι ἐκαλύπτοντο «διὰ μιᾶς πλακὸς προσκεκλιμένης ἔξωθεν» [1].

Τέλος σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ ἰδιορρυθμία τῆς διὰ τῶν δύο σκελῶν ἢ παραστάδων τοῦ ἐξωτάτου μέρους τοῦ τοίχου διαμόρφωσις ὑποτυπώδους δρόμου πρὸ τῆς θύρας [2]. Τὴν ὅλως χαρακτηριστικὴν ταύτην λεπτομέρειαν ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Σύρου [3].

Πάντα ταῦτα τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικά, ἅτινα συνδέουσι τοὺς τάφους τῆς Σύρου πρὸς τὸν τάφον τοῦ Κράσι ἐπιβεβαιοῦσι κατὰ τὸν πανηγυρικώτερον τρόπον τὰς σχέσεις τῶν Κυκλάδων πρὸς τὴν βορείαν παραλίαν τῆς Κρήτης, ἃς ὁ Frankfort ὑπεστήριξε [4] καὶ ἐζήτησε νὰ δείξῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὑρημάτων Πύργου. Αἱ ἀποδείξεις του τότε δὲν ἦσαν φυσικὰ τόσον πασιφανεῖς καὶ ἀναμφισβήτητοι ὡς παρουσιάζονται νῦν ἐν Κράσι. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ὑποδεικνύουσι μίαν νέαν ὁδὸν πρὸς ἑρμηνείαν τῶν λεγομένων θολωτῶν τάφων τῆς Κρήτης. Συγκεφαλαιοῦμεν ταῦτα:

1) Κατασκευὴ τῶν τάφων κατὰ τὸ σύστημα τῆς ψευδοθολώσεως δι' ἐκλογῆς πλακωτῶν μὲν λίθων ἐν Σύρῳ, μεγάλων δὲ λογάδων λίθων ἐν Κράσι.

2) Ὕπαρξις θύρας μικρᾶς, ἥτις πρακτικῶς δὲν χρησιμοποιεῖται.

3) Ἀπόφραξις τῆς θύρας ταύτης κατὰ τὸ ἴδιον σύστημα, δηλ. διὰ πλακὸς προσκειμένης ἔξωθεν, καὶ ὕπαρξις δύο σκελῶν ἑκατέρωθεν τῆς θύρας.

4) Εἰσαγωγὴ τῶν νεκρῶν ἐντὸς τοῦ τάφου ἄνωθεν.

5) Χρησιμοποίησις τοῦ ἀργύρου ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιοχαῖς ὡς μετάλλου πολυτελείας καὶ δή:

6) Ὕπαρξις ἀργυρῶν ψήφων κατεσκευασμένων κατὰ τὴν αὐτὴν τεχνικὴν μέθοδον.

7) Κατασκευὴ ψελίων ἐκ σύρματος ἀργυροῦ.

8) Μίμησις διὰ μέλανος πηλοῦ ἀργυρῶν ἀγγείων, ὧν πρωτότυπα ἀνευρίσκονται ἐν ταῖς νήσοις.

9) Συνεύρεσις ὀστῶν ζῴων ἐντὸς τῶν τάφων.

---

[1] Ἐ. ἀν. 82. Σημειώσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ στρογγύλα οἰκοδομήματα τῆς Λιβύης αἱ εἴσοδοι ἢ ἐλλείπουσιν ἐντελῶς ἢ ἂν ὑπάρχωσι φράσσονται διὰ πλακὸς ἔσωθεν. Evans, Pal. 2, 38, εἰκ. 17.

[2] Ἴδε ἀνωτ. καὶ τὸ σχέδιον εἰκ. 2.

[3] Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 πίν. 7. Πρβλ. καὶ τὰς κατόψεις τάφων ἐν σελ. 80.

[4] Studies II ἐ. ἀ. 114.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

10) Τέλος ἓν ἀξιοσημείωτον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀπουσία ἐκ τοῦ τάφου Κράσι καὶ τῶν κυκλαδικῶν μαρμαρίνων εἰδωλίων, τὰ ὁποῖα ἀφθόνως ἀνευρίσκονται ἐν Μεσαρᾷ. Τοῦτο πιθανῶς δέον νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς χρονολογικὰς διαφοράς, διότι τὰ εἰδώλια ἐν Μεσαρᾷ ἀπαντῶσιν ἐν ΠΜ 3 περιβάλοντι[1], ἐνῷ ὁ τάφος Κράσι εἶναι παλαιότερος. Ὅπως δήποτε ὅμως, εἶναι σπουδαῖον ὅτι καὶ ἐν τοις τάφοις τῆς Σύρου τὰ εἰδώλια εἶναι σχεδὸν ἄγνωστα. Ἐναντι τῶν 630 τάφων τοὺς ὁποίους ἤνοιξεν ὁ Τσούντας εἰς τὰ νεκροταφεῖα Χαλανδριανῆς καὶ Ἁγ. Λουκᾶ[2] ἀνευρέθησαν μόνον ἓξ εἰδώλια ἐντὸς πέντε τάφων, δι' ὃ καὶ ὁ ἴδιος σημειοῖ ὅτι «τὰ εἰδώλια εἶναι σπανιώτατα» καὶ ὅτι «ὁ ἀριθμὸς οὗτος [δηλ. τῶν 6 εἰδωλίων] ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ἀνοιχθέντων τάφων εἶναι ἐλάχιστος»[3].

Τόσα πολλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ σημεῖα ὁμοιότητος δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ εἶναι τυχαῖα. Δεδομένου δ' ὅτι ὁ τάφος Κράσι κεῖται κατὰ τὴν βορείαν παραλίαν τῆς Κρήτης τὸ συμπέρασμα προβαίνει ἤδη ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα τὴν ἀναμφισβήτητον ἐπίδρασιν τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ὁμοιότης περιορίζεται εἰς μόνην τὴν Σῦρον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων, διότι ἐκτὸς τῆς νήσου ταύτης δὲν εὑρέθησαν εἰς τὰς ὑπολοίπους Κυκλάδας ψευδοθολωτοὶ τάφοι.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι οὗτος ἔρχεται ἐκ τῶν Κυκλάδων. Ἐκ μόνης τῆς παλαιότητος τῶν εὑρημάτων δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τοῦτο τὸ συμπέρασμα, διότι κατὰ τὰς νῦν κρατούσας χρονολογίας οἱ τάφοι τῆς Σύρου δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι παλαιότεροι τοῦ τάφου Κράσι. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχομεν ἐνταῦθα τὴν παρουσίαν ἀργύρου, ὅστις εἶναι κανὼν μὲν διὰ τὰς Κυκλάδας, ἐξαίρεσις δὲ διὰ τὴν Κρήτην, διὰ τοῦτο μία μόνη ὁδὸς εἶναι δυνατή, ἡ ἐκ τῶν Κυκλάδων πρὸς τὴν βορείαν παραλίαν τῆς Κρήτης. Ὁ στενὸς περιορισμὸς τῶν ψευδοθολωτῶν τάφων εἰς μόνην τὴν Σῦρον ἐπιτρέπει τὴν συναγωγὴν τοῦ συμπεράσματος, ὅτι πιθανώτατα μία πρώιμος ἀποικία ἐκ τῆς ἤδη πυκνῶς συνῳκισμένης ταύτης νήσου[4] διηυθύνθη πρὸς τὴν Κρήτην, ἐγκατασταθεῖσα δ' εἰς τὸ εὔφορον, συγχρόνως δ' ἀρκούντως ἀπρόσιτον λεκανοπέδιον τοῦ Κράσι μετεφύτευσεν ἐκεῖ τοὺς ψευδοθολωτοὺς τάφους.

Οἱ τάφοι οὗτοι μεταφέρονται βραδύτερον εἰς τὴν εὐφορωτάτην καὶ εὐρυτάτην πεδιάδα τῆς Μεσαρᾶς. Ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς νέους ἐνταῦθα ὅρους εὐρύ-

---

[1] Evans, Palace κλπ. 1, 115.

[2] Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, στήλη 78 - 79.

[3] Ε. ἀ. στήλη 100.

[4] Ἴδε περὶ τοῦ πυκνοτάτου συνοικισμοῦ τῶν Κυκλάδων κατὰ τὴν παλαιοτέραν περίοδον τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ Frankfort, Studies II 104 - 5. Βραδύτερον, ἐλαττωθείσης τῆς σημασίας τῶν νήσων τούτων ὡς σταθμοῦ τοῦ διαμετακομιστικου ἐμπορίου ὁ ὑπερπληθυσμὸς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ζήσῃ ἐκεῖ καὶ οἱ κάτοικοι ἠραιώθησαν ἀναγκαστικῶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

νονται καὶ οἱ τάφοι, ἀλλὰ μετὰ τῶν μεγαλυτέρων διαστάσεων αὐξάνονται καὶ αἱ δυσκολίαι τῆς θολωτῆς στεγάσεως. Ἐγκαταλείπεται τότε τὸ σύστημα τοῦτο (ἀπόδειξις τούτου ὅτι γίνεται πλέον χρῆσις μικρῶν λίθων), καὶ οἱ τάφοι κτιζόμενοι μέχρις ὕψους τινὸς (μετὰ συγκλινόντων συνήθως, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ πάντοτε, τοιχωμάτων λόγῳ τῆς παραδόσεως ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους σκοπιμότητος, ἵνα ἐλαττωθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ ἄνοιγμα τῆς διαμέτρου των), καλύπτονται εἶτα δι᾽ ὁριζοντίας στέγης ἐκ παχειῶν ξυλίνων δοκῶν μετὰ χώματος καὶ λίθων ἄνωθεν. Οὕτως ἑρμηνεύεται τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν τάφων τούτων διετηρήθη ἀκέραιος καὶ εἰς οὐδένα ἐγένετο τοὐλάχιστον μία παρατήρησις πραγματικῶς πείθουσα, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ὑπῆρξαν θολωτοί [1].

Ἡράκλειον, Μάρτιος 1930. **ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ**

Σημείωσις. Διαρκούσης τῆς διορθώσεως τῶν δοκιμίων μου αἱ σπουδαῖαι ἀνασκαφαὶ τοῦ κ. Μυλωνᾶ εἰς Ἅγιον Κοσμᾶν τῆς Ἀττικῆς (τὴν Κωλιάδα ἄκραν τῶν Ἀρχαίων) ἤνεγκον εἰς φῶς ἀξιόλογον πρωτοελλαδικὸν συνοικισμὸν ὅστις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς προκεχωρημένος σταθμὸς τοῦ ἀκμαιοτάτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τῶν Κυκλάδων. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀνεσκάφησαν καὶ ψευδοθολωτοὶ τάφοι ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς Σύρου. Τὸ πρᾶγμα ἐπιβεβαιοῖ τὰς ἀνωτέρω ὑποθέσεις μου καὶ ἐπικυρώνει ὁριστικῶς τὴν ἐκ Βορρᾶ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Κρήτην τοῦ εἴδους τούτου τῶν τάφων. Εἰς τὸν κ. Μυλωνᾶν ὀφείλω ζωηρὰν εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν πρόθυμον παραχώρησιν φωτογραφίας τοῦ καλυτέρου ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων τάφων. Σ. Μ.

---

[1] Περὶ πάντων τούτων θέλω διαλάβει προσεχῶς ἐκτενέστερον, ἕνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος, ἀφ᾽ οὗ πρῶτον περατώσω τὴν οἰκοδομικὴν μελέτην τῶν τάφων Μεσαρᾶς, ἣν ἤρχισα ἤδη. Ἀμφιβολίας περὶ τῆς δυνατότητος στεγάσεως τῶν τάφων τούτων διὰ θόλου ἐξήνεγκον ἤδη ἐν Deutsche Lit. Zeitung 1928, 1569, πρβλ. Rodenwaldt, Gnomon 5, 1929, 179_2, ἐνισχυομένας νῦν ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι οἱ λίθοι τῶν τάφων Μεσαρᾶς εἶναι μικροὶ λογάδες, ἀκατάλληλοι πρὸς τοιαύτην ἐργασίαν. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Ξανθουδίδης παρετήρησεν ἤδη τὴν διαφορὰν ταύτην τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ μεταξὺ τῶν τάφων Μεσαρᾶς καὶ τῶν τυροκομείων («μιτάτων») τῆς Ἴδης, ὅπου χρησιμοποιοῦνται μεγάλοι λίθοι, ἀλλ᾽ ἀπέδωκε ταύτην εἰς τοπικάς συνθήκας (Vault. Tombs Appendix σελ. 136). Διέφυγεν ἔτι τοῦτον ἡ σπουδαία λεπτομέρεια, ὅτι τὰ τυροκομεῖα τῆς Ἴδης οὐδέποτε ὑπερβαίνουσι τὰ 5 μ. διαμέτρου, ἐν ἀνάγκῃ δὲ κατασκευάζονται δύο, ἀλλὰ δὲν ἀποτολμᾶται ἡ αὔξησις τῶν διαστάσεων. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα πάσας τὰς παρατηρήσεις, αἵτινες μὲ ἄγουσιν εἰς τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα, ἀρκοῦμαι μόνον νὰ προσθέσω τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικόν: Ἡ σπουδαιοτάτη τῶν ἀποδείξεων, ἣν προσεκόμισεν ὁ Ξανθουδίδης καὶ ἐπανέλαβον εἶτα οἱ ὀπαδοὶ τῆς θολωτῆς στεγάσεως, εἶναι ὅτι ἐν τῷ «θόλῳ» Β τοῦ Πλατάνου ὁλόκληρον δῆθεν τὸ ὑλικὸν ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου! (Vault. Tombs 91: «The building material was almost all of it preserved»). Ὁ Ξανθουδίδης συνέλεξε τὸ ὑλικὸν τοῦτο τῶν λίθων καὶ τὸ ἀπεικόνισε μάλιστα (ἐν πίν. 49α), εὑρὼν τοῦτο διὰ καταμετρήσεως περὶ τὰ 26 κυβικὰ μέτρα. Τοῦτο ἐπανειλημμένως ἐθεωρήθη σοβαρωτάτη ἀπόδειξις, οὐδεὶς ὅμως ἐσκέφθη, ὅτι συμφώνως πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ θόλου Β (διάμ. 10,23, πάχος δὲ τοίχων περὶ τὰ 2,50 μ.) τὸ ὑλικὸν τοῦτο δὲν ἀντιπροσωπεύει (πολλοῦ γε καὶ δεῖ!) οὔτε ἡμίσεος μέτρου ὕψος τῶν τοίχων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

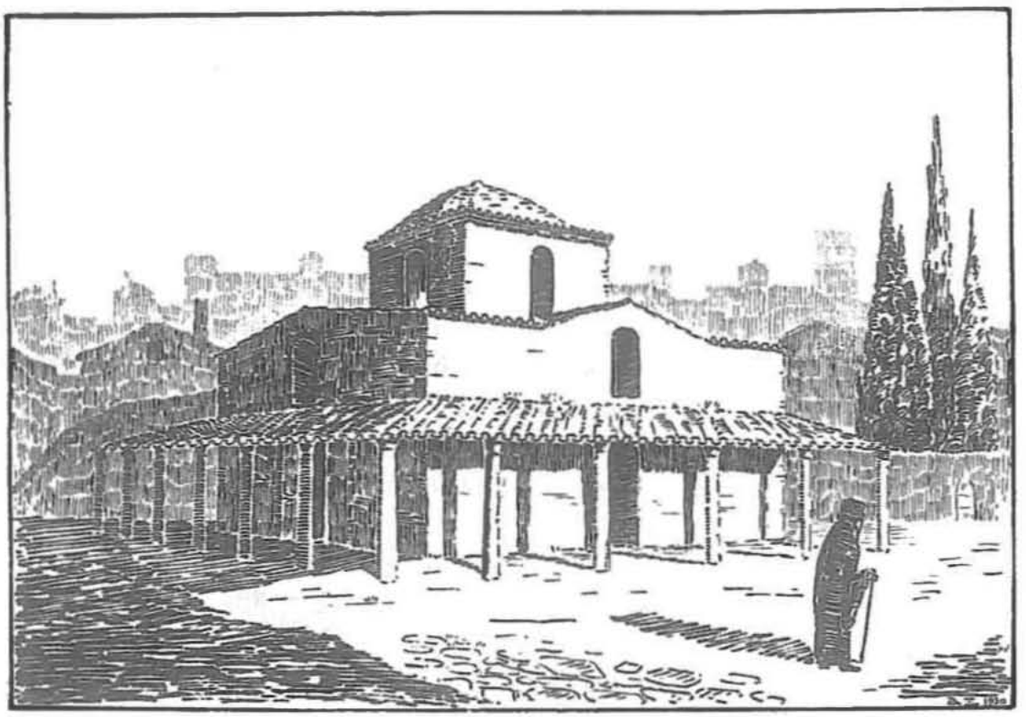

Εἰκ. 1. Ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ μνημείου ΝΔ. πλευρά.

ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΟΥ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΚΑΙ ΤΟ ΕΝ ΑΥΤΩ ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ

Εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως Θεσσαλονίκης, κάτωθεν τῆς Μονῆς Βλατάδων καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, εὑρίσκεται μικρὸν οἰκοδόμημα, ἀποκεκλεισμένον ὑπὸ τῶν πέριξ παλαιῶν οἰκιῶν, χρησιμεῦον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ὡς Τζαμίον ὑπὸ τὸ ὄνομα Σουλιτζὲ ἢ Κεραμεντὶμ Τζαμί [1].

Ἦτο ὅμως ἀπὸ πολλοῦ γνωστόν, ὅτι τὸ Τζαμίον τοῦτο ἦτο ἄλλοτε βυζαντινὴ ἐκκλησία, εἶχε δὲ μάλιστα δημοσιευθῆ καὶ ἡ κάτοψις αὐτοῦ [2].

Κατὰ τὸ ἔτος 1921 τὸ μνημεῖον εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ

---

[1] Τὸ μνημεῖον σημειοῦται μὲ τὸ ὄνομα Souloudja Djami εἰς τὸν τοπογραφικὸν χάρτην, ὃν παραθέτει ἐν τέλει τοῦ βιβλίου του ὁ *O. Tafrali* Topographie de Thessalonique Paris 1913.

[2] *O. Millet* L'Ecole greque dans l'architecture byzantine Paris 1916 σελ. 70 εἰκ. 33.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐπρόκειτο ν' ἀποδοθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὑφ' ὃ καὶ σήμερον εἶναι γνωστόν. Εὑρισκόμενος τότε ἐν Θεσσαλονίκῃ χάριν ἄλλων ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν ἐπωφελήθην τῆς εὐκαιρίας νὰ μελετήσω αὐτὸ καὶ διαπιστώσω τὴν ἐν τῇ ἁψίδι ὕπαρξιν ψηφιδωτοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ μικρὸν τμῆμα ἀπέξεσα τότε ἐκ τοῦ καλύπτοντος αὐτὸ παχυτάτου τουρκικοῦ κονιάματος. Ἐπίσης τότε ἠδυνήθην ν' ἀποκαλύψω καὶ τμήματα τινὰ τοιχογραφιῶν εὑρισκομένων εἰς ἄλλα μέρη τοῦ μνημείου. Τὰ πορίσματα τῶν πρώτων ἐκείνων ἐρευνῶν μου ἐδημοσίευσα εὐθὺς ἀμέσως[1]. Τὸν πλήρη καθαρισμὸν τοῦ ἐν τῇ ἁψίδι ψηφιδωτοῦ ὡς καί τινων τοιχογραφιῶν ἐπεράτωσα ἐν ἔτει 1927, ὁπότε καὶ ἄλλαι ἐργασίαι ἐγένοντο ἐν τῷ μνημείῳ, ἐξ ὧν ἦλθον εἰς φῶς ἄξια λόγου εὑρήματα, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω. Τέλος ἐν ἔτει 1929 προέβην καὶ εἰς μικρὰν σκαφικὴν ἔρευναν πρὸς διευκρίνισιν τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ ναοῦ, ἀπὸ μακροῦ κατεστραμμένου, καὶ τοῦ ὁποίου θεμέλια μόνον διασώζονται. Δυστυχῶς ὁ χῶρος εἰς ὃν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀνασκαφὴ εἶναι λίαν περιωρισμένος, ὡς ἐκ τῶν γύρῳ παλαιῶν οἰκιῶν. Ὅπως δήποτε ἐκ τῆς σκαφικῆς ταύτης ἐρεύνης ἐξηκριβώθη σχεδὸν ἐντελῶς ἡ κάτοψις τοῦ μνημείου[2].

ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ

Ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ νῦν αὐτῆς μορφῇ διασώζει τμῆμα μόνον τοῦ ἀρχικοῦ οἰκοδομήματος. Σκαφικὴ ἔρευνα γενομένη δυτικῶς τοῦ διασωζομένου μέρους τοῦ ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἀπομένοντος ἐλευθέρου ἀπὸ τὰς πέριξ οἰκίας ἀπεκάλυψε τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ μνημείου καὶ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ εἴσοδον ***(εἰκ. 2-3)***. Ὁ ναὸς εἶναι ὅλος ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πλίνθων μετὰ παχέος στρώματος κορασανίου, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης σύστημα. Ἡ κάτοψις αὐτοῦ, συμπληρουμένη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διασωζομένου μέρους καὶ τῶν ἀνασκαφέντων θεμελίων[3] παρουσιάζει ναὸν ***(εἰκ. 4)*** ἀποτελούμενον ἐκ δύο δια-

---

[1] Πρβ. Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον VI 1920-1. Παράρτημα σελ. 190 κ. ἑξ.

[2] Εὐθὺς ἅμα τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ καθ' ὃν χρόνον παρεσκευάζετο ἡ παροῦσα μελέτη ἐν πλήρει δὲ ἀγνοίᾳ μου ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἰ. Παπαδόπουλος ἔστειλεν ἐπανειλημμένας ἀνακρινώσεις εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν γενομένας διὰ τοῦ κ. Ch. Diehl (Πρβ. Comptes-rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-lettres 1927 σελ. 215 κ. ἑξ.). Ἐπίσης ὁ πατὴρ V. Grumel, πρὸς ὃν ὁ κ. Ἰ. Παπαδόπουλος ἔστειλεν, ὡσαύτως ἐν ἀγνοίᾳ μου, φωτογραφίας, σχέδια καὶ πληροφορίας, ἐδημοσίευσεν ἐκτενῆ περὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ μελέτην ἐν Echos d'Orient 1930 σελ. 157 κ. ἑξ. Τόσον ὅμως αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ κ. Ἰ. Παπαδοπούλου ὅσον καὶ ἡ μελέτη τοῦ W Grumel, γενόμεναι ἐν βίᾳ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ πολλῶν στοιχείων, ἅτινα ἐγὼ κατεῖχον, ὡς ἀπὸ μακροῦ ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἔρευναν τοῦ μνημείου τούτου, εἶναι, ὡς ἄλλως ἦτο ἐπόμενον, ἀτελεῖς καὶ εἰς πλεῖστα σημεῖα ἐξ ὁλοκλήρου ἐσφαλμέναι οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον δ' ἐπηρέασαν τὴν παροῦσαν μελέτην.

[3] Κάτοψιν τοῦ μνημείου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐδημοσίευσα ἐν Α. Δ. VI 1920-1. Παράρτημα σελ. 191 εἰκών 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

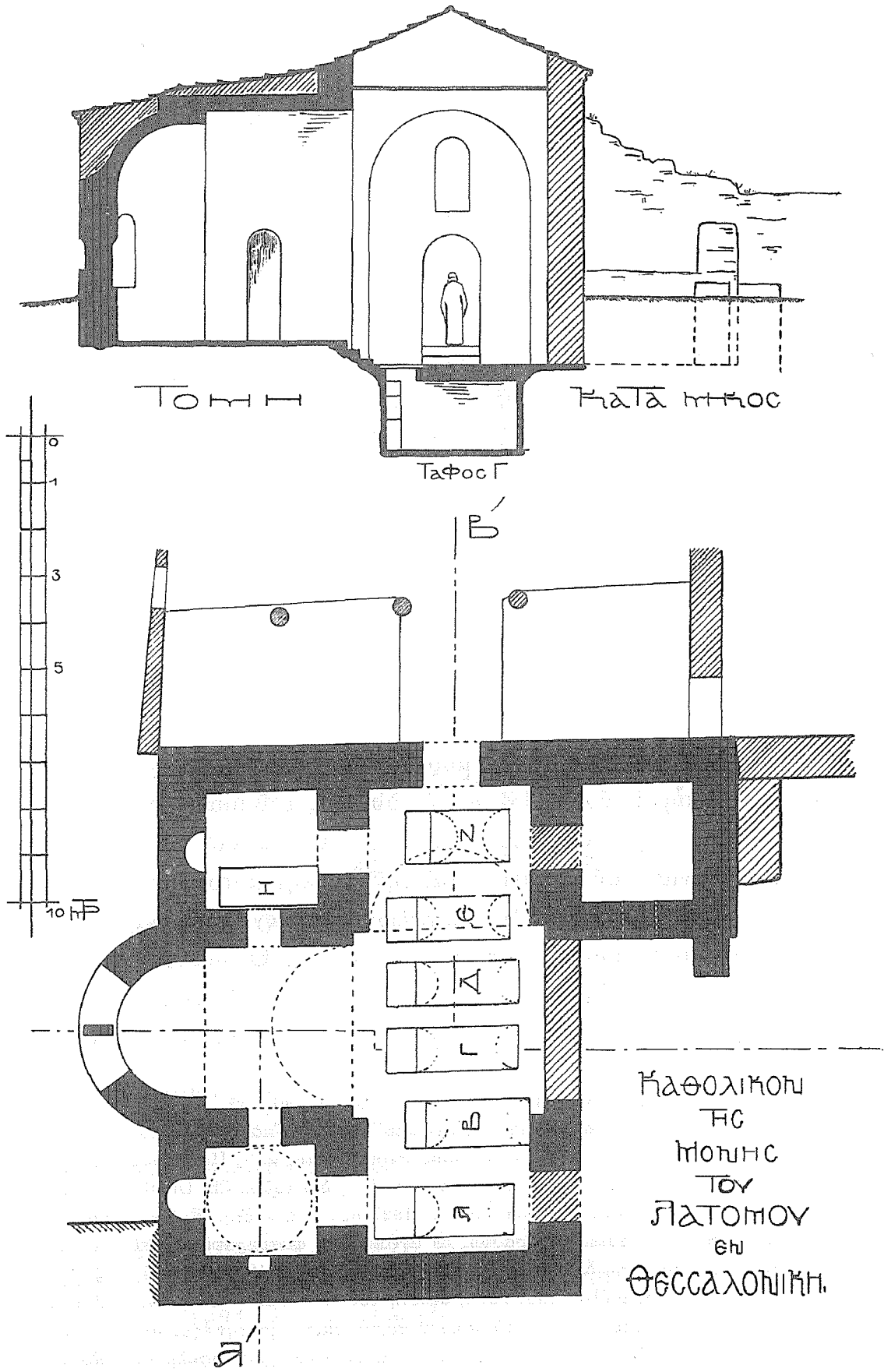

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ μνημείου ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σταυρουμένων καμαρῶν, αἵτινες ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς διασταυρώσεως ὑπεβάσταζον τροῦλλον μὴ διασωζόμενον πλέον [1]. Τοῦ τρούλλου τούτου τὸ τύμπανον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἐξωτερικῶς οὐχί, ὡς συνήθως πολυγωνικόν, ἀλλὰ τετράγωνον καὶ τοῦτο διότι τὰ σφαιρικὰ τρίγωνα εὑρίσκοντο ὄχι εἰς τὴν βάσιν τοῦ τυμπάνου, ὅπου οὐδὲν ἴχνος αὐτῶν ὑπάρχει, ἀλλὰ πολὺ ὑψηλότερον. Ὁ τροῦλλος ἄρα

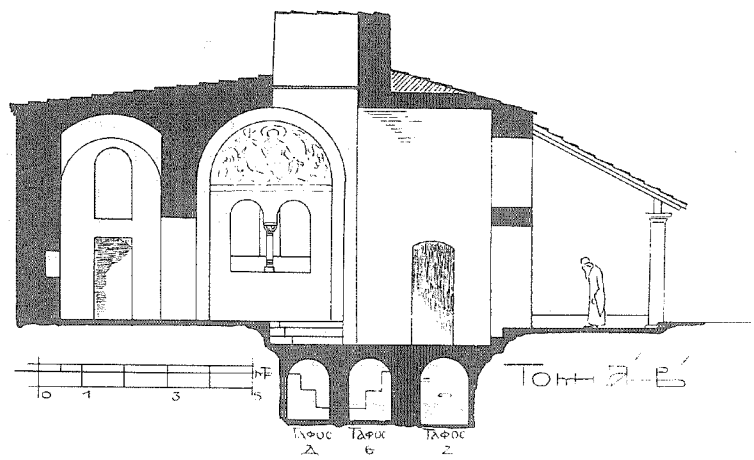

Εἰκ. 3. Τομὴ κατὰ πλάτος.

εἶχε μορφὴν ἀνάλογον πρὸς τὸν στεγάζοντα τὸ λεγόμενον Μαυσωλεῖον τῆς Galla Placidia ἐν Ραβέννῃ [2].

Ὁ οὕτω ὑπὸ τῶν δύο καμαρῶν σχηματιζόμενος σταυρὸς περικλείεται ἐντὸς τετραγώνου, οἱ δὲ κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἀπομένοντες μικροὶ τετράγωνοι χῶροι στεγάζονται διὰ χαμηλῶν ἡμισφαιρικῶν ὀροφῶν (calottes) [3] (Πρβ. εἰκ. 3). Ἐκ τῶν τετραγώνων τούτων χώρων οἱ δύο πρὸς ἀνατολὰς χρησιμεύουσιν ὡς Πρόθεσις καὶ Διακονικόν. Ἡ Ἁψίς, ἡμικυλινδρικὴ καὶ ἐξωτερικῶς *(εἰκ. 5)*, φέρει μέγα δίλοβον παράθυρον χωριζόμενον ὑπὸ κιονίσκου μετὰ προεξέχοντος ἐπιθήματος, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται κατὰ τὰς δύο στενὰς αὐτοῦ πλευρὰς ὑπὸ σταυροῦ ἐντὸς κύκλου ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ἐκφύονται δύο βλαστοὶ ἀπολή-

[1] Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τρούλλου οἱ Τοῦρκοι ἐκάλυψαν ὁλόκληρον τὸ μνημεῖον διὰ σαμαρωτῆς στέγης, τὸ δὲ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν δύο καμαρῶν τετράγωνον ἄνοιγμα, ἐφ' οὗ ὑψοῦτο ὁ τροῦλλος, ἔφραξαν δι' ἐπιπέδου ξυλίνης ὀροφῆς (ταβανίου) (Πρβ. τὰς τομὰς ἐν εἰκ. 2-3).

[2] Βλ. σχέδια τούτου προχείρως παρὰ *H. Holzinger* Altchristliche und Byzantinische Baukunst 3η ἔκδ. Lepzig 1909 σελ. 82.

[3] Νῦν διακρίνεται μόνον ἡ τῆς Προθέσεως. Ἡ τοῦ Διακονικοῦ κρύπτεται ὑπὸ τουρκικῆς ξυλίνης ἐπιπέδου ὀροφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γοντες εἰς κισσόφυλλα ***(εἰκ. 10)***. Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον αὐτῆς εὑρίσκεται τὸ ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτὸν περὶ οὗ κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος.

Τὸ μνημεῖον κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἔφερε καὶ νάρθηκα, ὡς ἀποδεικνύουν τὰ δύο ἐπάλληλα στρώματα κονιαμάτων μετὰ τοιχογραφιῶν τ᾽ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὴν γενομένην σκαφικὴν ἔρευναν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Ὁ νάρθηξ ὅμως οὗτος φαίνεται, ὅτι ἦτο ἀνοικτός, ἁπλοῦν δηλαδὴ ὑπόστεγον στηριζόμενον ἐπὶ κιόνων καὶ περιβάλλον ἴσως τὸ μνημεῖον κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς βορείαν, δυτικὴν καὶ νοτίαν. Τοῦτο ἄγεταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐδὲν ἴχνος τοίχου ἀνήκοντος εἰς κτιστὸν νάρθηκα εὑρέθη δυτικῶς τοῦ μνημείου. Τοιοῦτος ἄλλως ἀνοικτὸς νάρθηξ δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες διὰ τὴν Θεσσαλονίκην [1]. Πάντως τὸ ζήτημα δὲν δύναται νὰ διαφωτισθῇ πλήρως πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἀνασκαφῆς τοῦ δυτικῶς τοῦ μνημείου χώρου. Εἶναι τέλος πολὺ πιθανόν, ὅτι τὸ σημερινὸν τουρκικὸν ὑπόστεγον τὸ εὑρισκόμενον πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ μνημείου ***(εἰκ. 6)*** ἐπέχει ἐν μέρει τὴν θέσιν τοῦ παλαιοτέρου νάρθηκος.

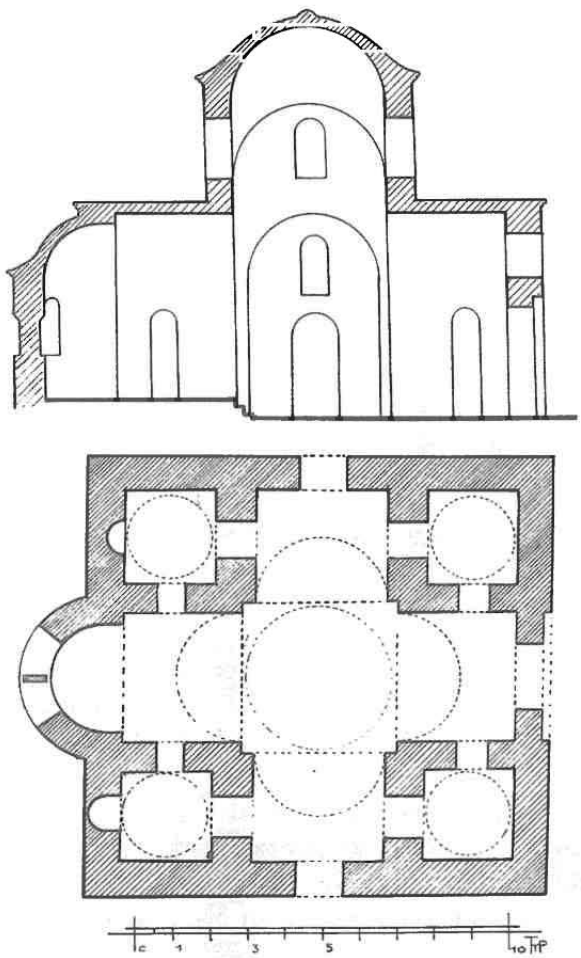

Εἰκ. 4. Κάτοψις καὶ τομὴ συμπεπληρωμέναι.

Ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος, ὃν παρουσιάζει τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς οἰκοδόμημα δὲν εἶναι βεβαίως μοναδικὸς ἐνταῦθα. Οὗτος ἀποτελεῖ συμπεπληρωμένην μορφὴν

[1] Πρβ. ***G. Millet*** ἔνθ᾽ ἀν. 131 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐκείνου εἰς ὃν ἀνήκει τὸ λεγόμενον Μαυσωλεῖον τῆς Galla Placidia ἐν Ραβέννῃ [1]. Ἡ διάταξις τῶν διασταυρουμένων καμαρῶν εἶναι ἡ ἰδία μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως, ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ σταυροῦ κενὰ εἰς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον διαμορφοῦνται εἰς τέσσαρας τετραγώνους χώρους οὕτως ὥστε ἐν κατόψει ὁ ναὸς νὰ

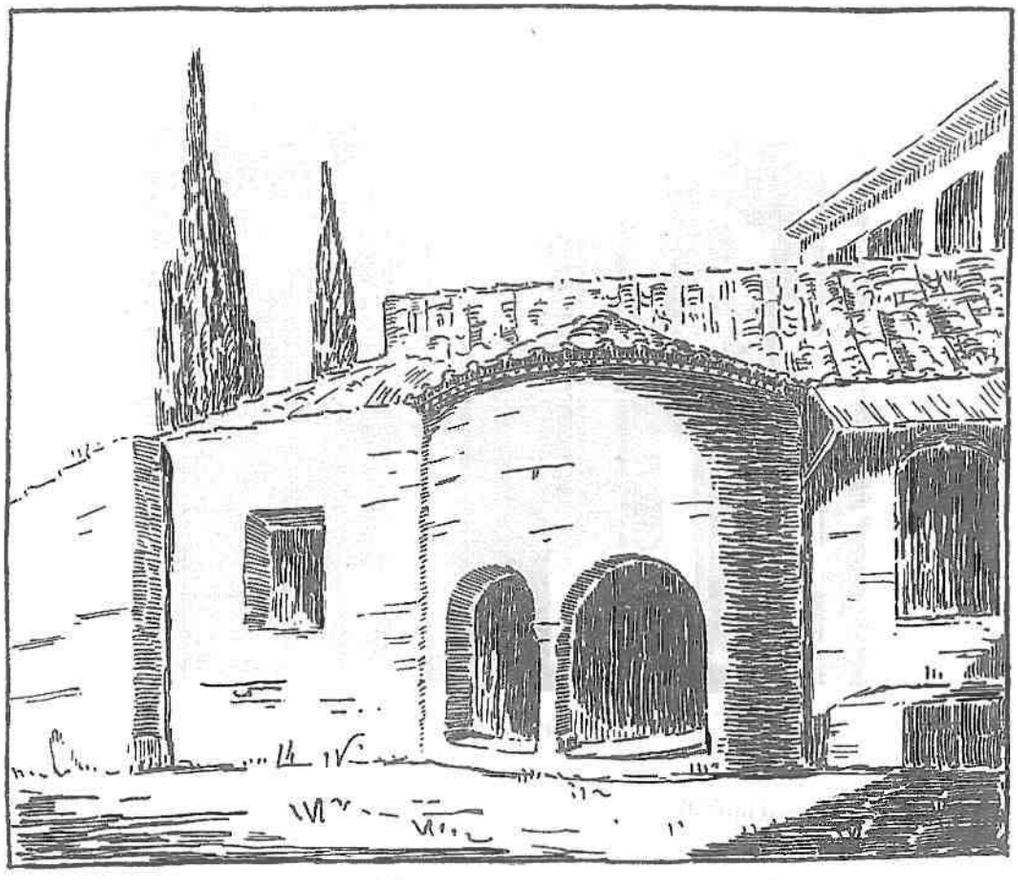

Εἰκ. 5. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ μετὰ τῆς Ἁψῖδος.

παρουσιάζῃ τὸν τύπον σταυροῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς τετραγώνου. Ὁ σταυρὸς ὅμως οὗτος εἶναι ὁρατὸς μόνον εἰς τὴν κάτοψιν ὄχι δὲ καὶ εἰς τὴν στέγην, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰς σταυροειδεῖς μετὰ τρούλλου βυζαντινὰς ἐκκλησίας τῶν ἀπὸ τοῦ 10ου καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος χρόνων. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διότι τῶν τεσσάρων παρὰ τὰ σκέλη τοῦ σταυροῦ τετραγώνων χώρων τὸ ὕψος εἶναι ἐλάχιστα μόνον μικρότερον ἀπὸ τοῦ τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ (πρβ. εἰκ. 3) καλύπτονται δὲ οὗτοι ἐξωτερικῶς

[1] Κάτοψις παρὰ ***G. Rivoira*** Le origini della architettura lombarda 2α ἔκδ. Milano 1908 σελ. 28 εἰκ. 28. Πρβ. καὶ ***Holzinger*** ἔνθ' ἀν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ὑπὸ τῆς ἰδίας στέγης ἥτις καλύπτει καὶ τὰ πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς σκέλη τοῦ σταυροῦ ***(εἰκ. 7, 8).***

Πρὸς τὴν μορφήν, ἣν ἔχει τὸ ἡμέτερον μνημεῖον συγγενὴς εἶναι σειρὰ ὅλη τοιούτων οἰκοδομημάτων ἀναγομένων εἰς διαφορωτάτας ἐποχάς[1]. Ἐκ τούτων τρία κυρίως ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα ὡς παρουσιάζοντα τὰς περισσοτέρας ἀναλογίας πρὸς τὸ ἡμέτερον: τὸ μικρὸν οἰκοδόμημα παρὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Aladja - Jaïla ἐν Μ. Ἀσίᾳ[2] χρησιμεῦον ὡς Βαπτιστήριον, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ

Εἰκ. 6. Νοτία πλευρά.

τῆς μαρμαρίνης κολυμβήθρας τῆς ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ εὑρισκομένης[3], ὡς ἐπίσης καὶ αἱ δύο ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ Kalender - Djami[4] καὶ τὸ Atik - Mustapha - Pacha - Djami[5].

Δυστυχῶς καὶ τῶν τριῶν τούτων μνημείων ἡ χρονολογία δὲν εἶναι ἐπακριβῶς ὡρισμένη. Τὸ κτίσμα τοῦ Aladja - Jaïla ὁ Rott ἀνάγει εἰς τὸν 5ον αἰῶνα εἶναι

---

[1] Ἀπαρίθμησις τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν παρὰ ***Millet*** Ecole σελ. 70 κ. ἑξ.

[2] ***H. Rott*** Kleinasiatische Denkmaler Leipzig 1908 σελ. 318 εἰκ. 118.

[3] ***R. von Schneider*** παρὰ ***E. Petersen - F. von Luschan*** Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis (Reisen im südwestlichen Kleinasien II) Wien 1889 σελ. 39. Πρβ. καὶ ***J. Strzygowski*** Kleinasien Leipzig 1903 σελ. 139.

[4] ***J. Ebersolt - A. Thiers*** Les Eglises de Constantinople - Paris 1913 σελ. 93 κ. ἑξ. Πίν. XXII-XXVII. ***A. v. Millingen*** Byzantine churches in Constantinople London 1912 σελ. 183 κ. ἑξ.

[5] ***Ebersolt - Thiers*** ἔνθ' ἀν. σελ. 131 κ. ἑξ. Πίν. XXX - XXXI. ***Millingen*** ἔνθ' ἀν. 191 κ. ἑξ. Τὰς δύο ταύτας ἐκκλησίας ὁ ***N. Brunov*** (BZ. XXVII 1927. 65) θεωρεῖ πεντακλίτους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

δὲ πάντως βέβαιον, ὅτι ἀνήκει εἰς παλαιοτέρους τοῦ 9ου αἰῶνος χρόνους, καθ' ὅσον ἐν τῇ παρ' αὐτῷ μεγάλῃ βασιλικῇ διεσώθη ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα ἀνοικοδόμησιν κατὰ τὸ ἔτος 812[1]. Διὰ τὰς δύο ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεγίστη ὑφίσταται διαφορὰ γνωμῶν. Τὸ Kalender σχετίζουσι συνήθως, ἄνευ ὅμως

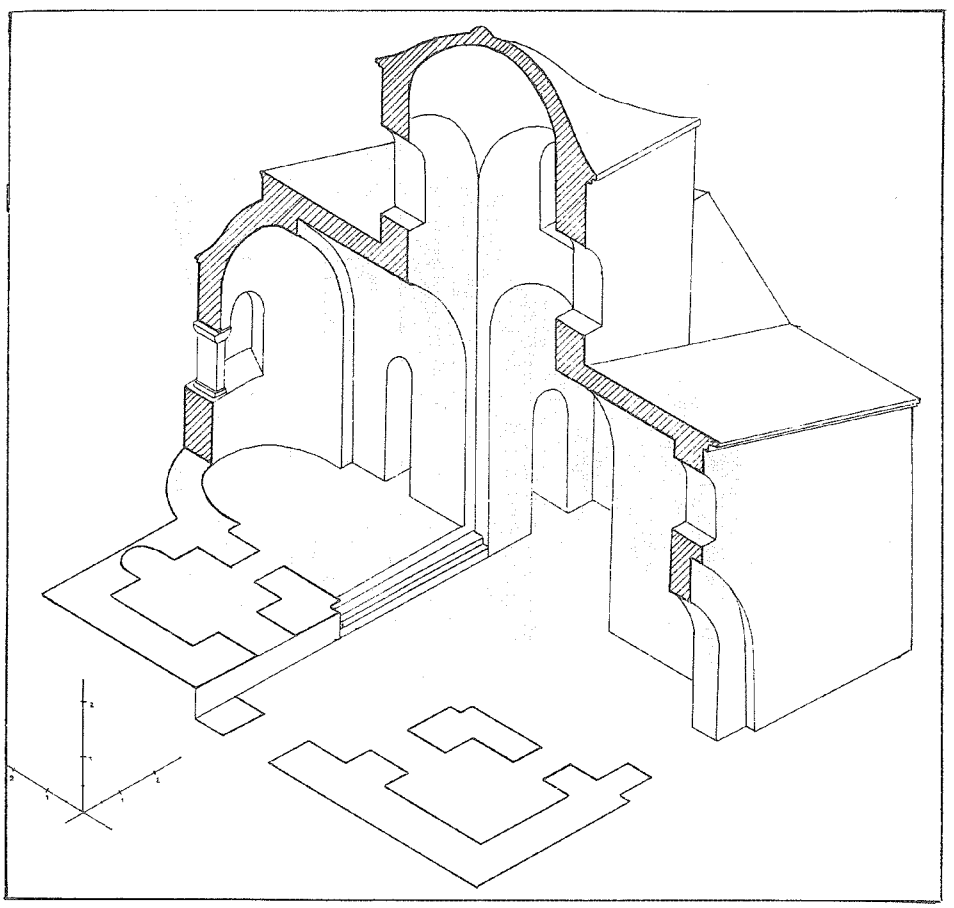

Εἰκ. 7. Τομὴ ἰσομετρικὴ τοῦ μνημείου συμπεπληρωμένου.

σοβαρῶν ἀποδείξεων, πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου «εἰς τὰ Διακονίσσης» ἀνεγερθεῖσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου ἐν ἔτει 598[2] ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ Millingen (ἔνθ' ἀν. σελ. 184 κ. ἑξ. Πρβ. καὶ σελ. 335) θεωρεῖ τοῦτο ὡς κτίσμα τοῦ

[1] *v. Schneider* παρὰ *E. Petersen - F. von Luschan* ἔνθ' ἀν. 39 κ. ἑξ.

[2] *Ebersolt - Thiers* ἔνθ' ἀν. Πρβ. *O. Wulff* Altchristliche und Byzantinische Kunst σελ. 389 κ. ἑξ. καὶ *Zalozieckу* ἐν B.Z. XXVII 1928 σελ. 377.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

9ου αἰῶνος, ὁ δὲ Diehl τοποθετεῖ τοῦτο τὸ ἀργότερον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος[1]. Ὄχι περισσότερον ἐξηκριβωμένη εἶναι ἡ χρονολογία τοῦ Atik-Djami τὸ ὁποῖον ταυτίζεται συνήθως, ἂν καὶ αὐθαιρέτως ἴσως, πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Μάρκου. Τὸ μνημεῖον τοῦτο οἱ Ebersolt-Thiers (ἔνθ' ἀν. 136) τοποθετοῦσιν ἀορίστως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 10ου καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος περίοδον,

Εἰκ. 8. Ἀρχικὴ διάταξις τῆς στέγης.

ὁ δὲ Millingen (ἔνθ' ἀν. 335) ὅπως καὶ ὁ Diehl (ἔνθ' ἀν. 133) τοποθετοῦσιν αὐτὸ εἰς τὸν 9ον αἰῶνα.

Ἐν τούτοις τ' ἀνωτέρω μνημονευθέντα μνημεῖα παρουσιάζουσι τὸν τύπον ἀπηρτισμένον ἤδη καὶ μάλιστα εἰς ἐκκλησίας μεγάλων σχετικῶς διαστάσεων. Τὸ ἡμέτερον μνημεῖον, ἂν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχαιότερον τῆς σειρᾶς, θὰ ἔπρεπε κυρίως νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ παλαιότερον γνωστὸν παράδειγμα ἐφαρμογῆς εἰς ἐκκλησίαν συστήματος ἀρχιτεκτονικοῦ παλαιοτάτου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκομεν ἀπαράλλακτον ἤδη κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα, ἂν ἡ ὑπὸ τοῦ Rivoira χρονολόγησις τοῦ ἐν Kusr-en-Neijis τῆς Συρίας κτίσματος εἶναι ἀκριβής[2].

---

[1] ***Ch. Diehl*** Manuel d'art Byzantin 2α ἐκδ. Paris 1925-6. I σελ. 332.

[2] ***Rivoira*** ἔνθ' ἀν. σελ. 75 εἰκ. 77 πρβ. καὶ σελ. 388.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Μορφὴν λίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον, ἀλλὰ μὲ τὸν σταυρὸν ἐγγεγραμμένον ἐντὸς κύκλου, ἴσως λόγῳ τοῦ εἰδικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ, διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὑπόγειον νεκρικὸν οἰκοδόμημα ἀνασκαφὲν εἰς τὸ Ἑβδομον (Μακρί-κιοϊ) τῆς Κων/πόλεως καὶ χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος [1]. Τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα εἶναι μορφὴ περισσότερον ἐξειλιγμένη τοῦ τύπου τούτου ἀπηρτισμένη ἤδη εἰς ἐκκλησίαν.

Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 5ου αἰῶνος. Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς χρονολογήσεως ταύτης ἔρχονται, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν γλυπτῶν καὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐξαγόμενα συμπεράσματα.

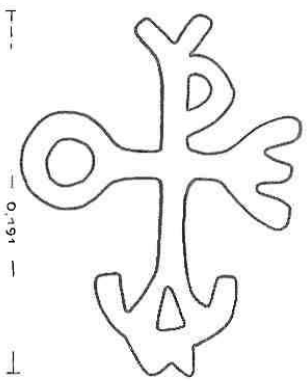

Εἰκ. 9. Μονόγραμμα ἐπὶ τοῦ τάφου Γ.

Οἱ τάφοι. Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1927 γενομένας ἐν τῷ μνημείῳ ἐργασίας ἀφηρέθη τὸ ὑπερυψωμένον τουρκικὸν δάπεδον τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀποτελούμενον ἐκ σεσηπότων ξύλων, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ἀνευρέθη τὸ ἀρχικὸν ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν ἑπτὰ τάφοι. (Πρβ. εἰκ. 2-3). Τούτων οἱ ἐξ εὑρίσκονται εἰς τὸν κυρίως ναὸν κατὰ μῆκος τῆς ἀπὸ Β πρὸς Ν βαινούσης κεραίας τοῦ σταυροῦ. Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ πλίνθων καὶ στεγάζονται ὑπὸ καμάρας, ἥτις κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς ἄκρον ἀφήνει τετράγωνον ἄνοιγμα φρασσόμενον διὰ μαρμαρίνης πλακὸς μετὰ δύο σιδηρῶν κρίκων χρησιμευόντων διὰ τὴν ἄρσιν αὐτῆς. Εἰς μίαν ἐκ τῶν διασωθεισῶν τοιούτων πλακῶν, τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου Γ τοῦ ἡμετέρου σχεδίου (εἰκ. 1), εἶναι χαραγμένον σταυροειδὲς μονόγραμμα δυνάμενον, ὡς νομίζω, ν' ἀναγνωσθῇ: ΘΥΔΩΡΟΥ ***(εἰκ. 9).*** Εἰς τὴν ἀνατολικὴν τέλος πλευρὰν ἑκάστου τάφου ὑπάρχει κλίμαξ κτιστή. Ὁ τελευταῖος τάφος, σημειούμενος ἐν τῷ ἡμετέρῳ σχεδίῳ μὲ τὸ στοιχεῖον Η, εὑρίσκεται εἰς τὸ Διακονικὸν καὶ εἶναι ὀρθογώνιος καλυπτόμενος ὄχι ὑπὸ καμάρας, ὡς οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Εἰς τὰς παρειὰς αὐτοῦ διακρίνονται δι' ἐρυθροῦ χρώματος γεγραμμένα λείψανα τινα κοσμημάτων καὶ ἐπιγραφῶν λίαν ὅμως ἐξίτηλα, ἐξ ὧν ἀναγινώσκεται μόνον τὸ ὄνομα ΠΑΥΛΟΥ. Ἐντὸς τῶν τάφων οὐδὲν ἄξιον λόγου εὑρέθη πλὴν μόνον ἐν τῷ τάφῳ Δ τμήματα σιδηρᾶς ζώνης ἐξ ἐκείνων ἃς ἔφερον οἱ «σιδηρούμενοι» μοναχοί.

---

[1] ***Th. Macridy-J. Ebersolt*** ἐν B.C.H. XLVI 1922 σελ. 363 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Οἱ ἀνωτέρω περιγραφέντες τάφοι, ὡς δεικνύει ἡ θέσις αὐτῶν, εἶναι μεταγενέστεροι τοῦ μνημείου καὶ δὲν κατεσκευάσθησαν πάντες κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους. Ἀκριβεστέρα ὅμως χρονολόγησις αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ.

ΓΛΥΠΤΑ

Ἐκ τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου τοῦ μνημείου ἐλάχιστα μόνον λείψανα περιεσώθησαν, λίαν ὅμως χαρακτηριστικά. Τὸ μόνον κατὰ χώραν εὑρισκόμενον γλυπτὸν εἶναι ὁ κιονίσκος ὁ χωρίζων τὸ δίλοβον παράθυρον τῆς ἁψῖδος *(εἰκ. 10)*. Τὸ ἐπίθημα αὐτοῦ κοσμεῖται κατ' ἀμφοτέρας τὰς στενὰς πλευρὰς ὑπὸ κύκλου περιβάλλοντος σταυρὸν καὶ ἔχοντος ἑκατέρωθεν δύο βλαστοὺς ἐκφυομένους ἐκ τοῦ κάτω αὐτοῦ μέρους ἀπολήγοντας δὲ εἰς κισσόφυλλα. Τὸ θέμα τοῦτο συνηθέστατον μὲ ποικίλας παραλλαγὰς κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπὶ θωρακίων [1] καὶ σαρκοφάγων [2], εἶναι ἀρκούντως σπάνιον ἐπὶ ἐπιθημάτων κιονίσκων, οὕτως ὥστε ὁ ἡμέτερος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης νὰ εἶναι λίαν ἀξιόλογος.

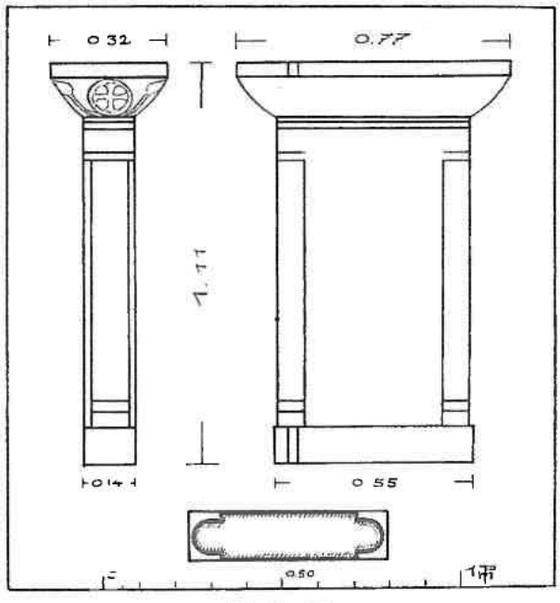

Εἰκὼν 10.
Κιονίσκος τοῦ διλόβου παραθύρου τῆς Ἁψῖδος.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἐδάφους τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν τουρκικῶν ἐπιχώσεων ἦλθον εἰς φῶς γλυπτά τινα τὰ ἑξῆς:

Θωράκια. 1) Τμῆμα ἐκ μεγάλου θωρακίου φέροντος ἐντὸς ἁπλοῦ πλαισίου ἐλαφρῶς ἔκτυπον δίσκον ἐντὸς τοῦ ὁποίου μονογραμματικὸς ἑξάκτινος ἀστὴρ φέρων ἴσως εἰς τὸ ἀπολεσθὲν ἄνω μέρος τῆς κατακορύφου κεραίας τὸ P *(εἰκ. 11)*. Τὸ ἁπλοῦν τοῦτο μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ συνηθέστατον ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν χρόνων [3] ἐξακολουθεῖ χρησιμοποιούμενον καὶ τὸν 5ον ἀκόμη αἰῶνα [4].

---

[1] ***J. Laurent*** Delphes chretien ἐν BCH XXIII 1899 σελ. 246 κ. ἑξ. ***J. Ebersolt*** Mission archeologique de Constantinople Paris 1921 σελ. 40 κ. ἑ. Πίν. XXXV.

[2] ***Ch. Diehl*** Ravenne Paris 1907 σελ. 85, 92.

[3] Πρβ. προχείρως ***Kaufmann*** Handbuch der christlichen Archaologie ἔκδ. 3η Paderborn 1922 σελ. 269 κ. ἑξ.

[4] ***Laurent*** ἔνθ' ἀν. σελ. 245.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

2) Τμῆμα ἐξ ἑτέρου μεγάλου θωρακίου φέροντος ἄνω προεξέχον πλαίσιον καὶ κοσμουμένου ὑπὸ ἐπαλλήλων ἡμικυκλίων, τοῦ γνωστοῦ παλαιοχριστιανικοῦ θέματος τῆς transenna [1] ***(εἰκ. 12).***

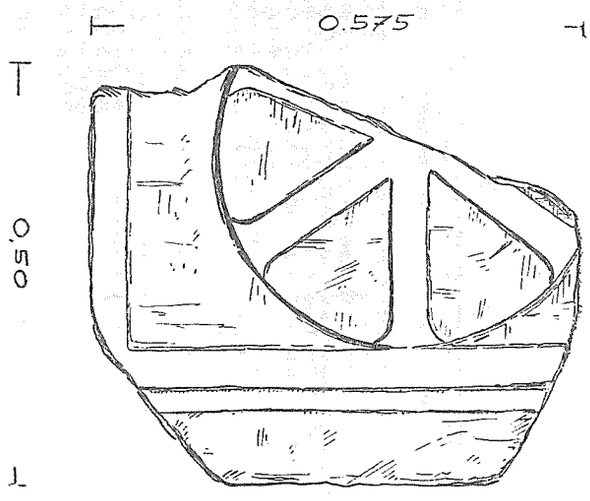

Εἰκ. 11. Τμῆμα θωρακίου.

3) Σπουδαιότερον εἶναι τμῆμα θωρακίου φέρον πλουσίαν διακόσμησιν συνισταμένην ἐκ συμπλεκομένων κύκλων, ὧν τὰ ἐσωτερικῶς ἀπομένοντα ρομβοειδῆ κενὰ πληροῦνται ὑπὸ τετραφύλλου κοσμήματος [2] ***(εἰκ. 13).*** Τὸ ἐπὶ τοῦ θωρακίου τούτου διακοσμητικὸν θέμα δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν τέχνην. Τοῦτο εὑρίσκεται ὄχι μόνον ἐπὶ ψηφιδωτῶν [3] καὶ ἔργων μικροτεχνίας [4] ἀλλὰ καὶ ἐπὶ γλυπτῶν ἀναγομένων εἰς τοὺς περὶ τὸν 5ον αἰῶνα χρόνους [5].

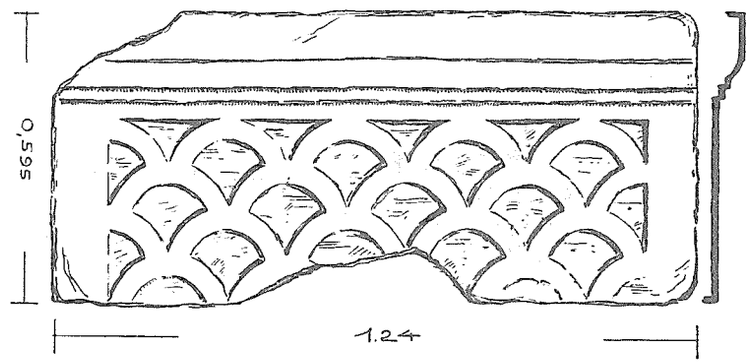

Εἰκ. 12. Τμῆμα θωρακίου.

Κιονόκρανα δύο μόνον ἀνευρέθησαν:

1) Μικρὸν κιονόκρανον κορινθιακὸν (ὕψ. 0,30) κοσμούμενον ὑπὸ τεσσάρων φύλλων μαλακῆς ἀκάνθου, ἅτινα πληροῦσι τὰς γωνίας αὐτοῦ καὶ ἑνοῦνται κατὰ τὸ μέσον ἑκάστης πλευρᾶς ***(εἰκ. 14).*** Τὸ κιονόκρανον τοῦτο ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως τῆς ἐπ᾽ αὐτοῦ διακο-

[1] Πρβ. ***O. Wulff*** Altchristliche und Byzantinische Kunst σελ. 266.

[2] Ἕτερον θωράκιον ὁμοίαν ἐντελῶς φέρον διακόσμησιν καὶ ὁμοίων διαστάσεων εὑρίσκεται εἰς τὸ πρόχειρον Μουσεῖον ἐν Ἁγ. Γεωργίῳ Θεσσαλονίκης, ἄγνωστον πόθεν προερχόμενον.

[3] Ἁγ. Γεώργιος Θεσσαλονίκης ***Ch. Diehl - M. Le Tourneau - Saladin*** Les Monuments chretiens de Salonique Paris 1918 σελ. 24 εἰκ. 3.

[4] Ἀργυροῦς δίσκος ἐκ Κύπρου ἐν τῷ Βρετ. Μουσείῳ ***O. Dalton*** Byzantine art and archaeologie Oxford 1911 σελ. 687 εἰκ. 436. Κῶδιξ τοῦ Διοσκορίδου ἐν Βιέννῃ ***Diez*** παρὰ ***Strzygowski*** Byzantinische Denkmäler III Wien 1903. Πίν. II_2.

[5] ***Laurent*** ἔνθ᾽ ἀν. 268 κ. ἑξ. Ξυλίνη θύρα Sabina ἐν Ρώμῃ. ***A. Colasanti - C. Ricci*** L'arte Byzantina in Italia Milano [1923]. Πίν. 71 κάτω δεξιά. Πρβ. καὶ ***Wulff - Volbach*** Die altchristl. byzant. und italien. Bildwerke Ergänzungsband Berlin - Leipzig 1923 σελ. 6 Nº 6711 καὶ ***Γ. Σωτηρίου*** ἐν Α.Δ. VII 1921 - 2 σελ. 172 εἰκ. 46.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σμήσεως καὶ τῆς γλυπτικῆς αὐτῆς ἐκτελέσεως δύναται χρονολογικῶς νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν τελευταίων τῆς σειρᾶς τοῦ τύπου τούτου καὶ νὰ τοποθετηθῇ οὕτως εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος [1].

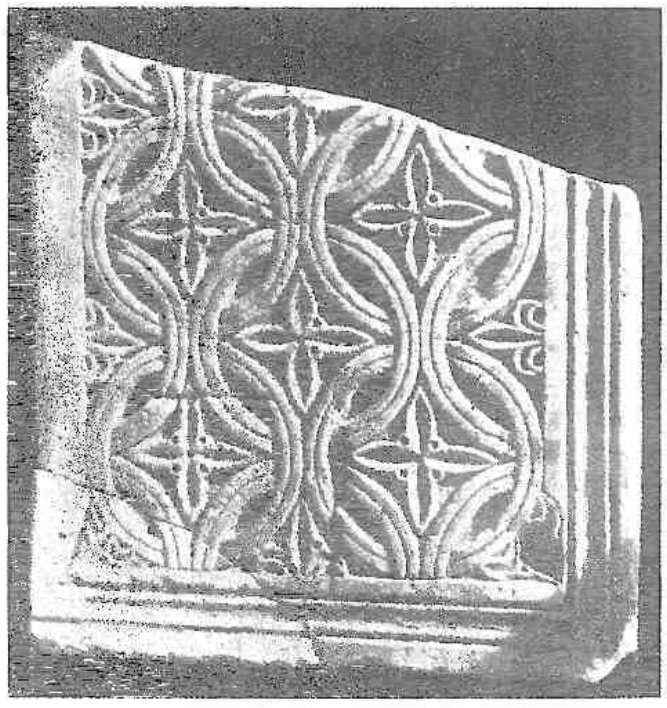

Εἰκ. 13. Τμῆμα θωρακίου.

2) Μικρὸν κιονόκρανον μετὰ συμφυοῦς τμήματος ἐκ τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος (ὁλικὸν ὕψ. 0,52) τύπου λίαν ἀναλόγου πρὸς τὸ προηγούμενον ἀλλὰ μορφῆς λίαν ἐκφυλισμένης [2] ***(εἰκὼν 15)***. Τὰ φύλλα τῆς ἀκάνθου ἔχουσι λίαν ἀτροφήσῃ, ὅπως καὶ αἱ ὑπεράνω αὐτῶν ἕλικες αἱ ὁποῖαι μόλις ἐνθυμίζουν τὴν καταγωγὴν αὐτῶν. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο θὰ ἠδύνατο πάντως νὰ θεωρηθῇ σύγχρονον ἢ καὶ ὀλίγον ἴσως μεταγενέστερον τοῦπροηγουμένου.

Ἐπιθήματα δύο ἐπίσης ὑπάρχουσιν ***(εἰκ. 16)*** ὧν τὸ ἕτερον ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον ὡς παρουσιάζον μορφὴν πλησιάζουσαν αὐτὸ πρὸς τὸ σύνθετον ἰωνικὸν μετ' ἐπιθήματος κιονόκρανον.

Τ' ἀνωτέρω περιγραφέντα γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη δὲν εἶναι βέβαιον ἂν πάντα ἀνήκωσιν εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς μνημεῖον· Εἶναι λίαν αἰσθητὴ ἡ ἀντίθεσις τῆς λιτότητος τῶν δύο πρώτων θωρακίων (εἰκὼν 11-12) πρὸς πλουσιωτάτην διακόσμησιν τοῦ

Εἰκ. 14. Κιονόκρανον.

[1] Περὶ τοῦ τύπου τούτου τῶν κιονοκράνων καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ βλ. *Γ. Σωτηρίου* ἐν **ΑΕ** 1929 σελ. 54 κ. ἑξ.

[2] Νῦν τὸ κριονόκρανον εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν κιόνων, τοῦ ἀριστερού, τῶν ὑποβασταζόντων τὸ τουρκικὸν ὑπόστεγον πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ μνημείου (βλ. εἰκ. 6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τρίτου (εἰκ. 13). Ἐξ ἄλλου ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ τελευταῖον ἐκόσμει τὸ λίθινον τέμπλον τοῦ ναοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ πιθανόν, δὲν γνωρίζω ποίαν θέσιν θὰ ἠδύναντο νὰ κατέχωσι τὰ δύο ἄλλα ἰδίᾳ δὲ τὸ δεύτερον τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι σχετικῶς μεγάλαι.

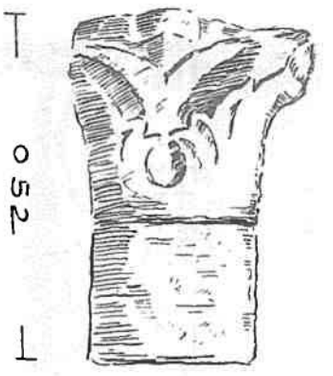

Εἰκ. 15. Κιονόκρανον μετὰ συμφυοῦς τμήματος κορμοῦ κίονος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κιονόκρανα δεδομένου, ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑπῆρχον κίονες ὡς δεικνύει ἡ κάτοψις, δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ταῦτα, καὶ μάλιστα τὸ πρῶτον (εἰκ. 14) προέρχονται ἀπὸ τὸ κιβώριον τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Πρὸς τὴν χρῆσιν ἄλλως ταύτην συμφωνοῦν καὶ αἱ μικραὶ αὐτῶν διαστάσεις.

Τὰ δύο ὅμως ἐπιθήματα εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον. Οὐδαμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον κίονες ὑποβαστάζοντες μεγάλα τόξα, ὧν τὴν ὕπαρξιν προϋποθέτουσι τὰ ἐπιθήματα ταῦτα. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι ταῦτα ἐκομίσθησαν ἀλλαχόθεν καὶ οὐδόλως κατὰ συνέπειαν σχετίζονται μὲ τὴν ἐξεταζομένην ἐκκλησίαν.

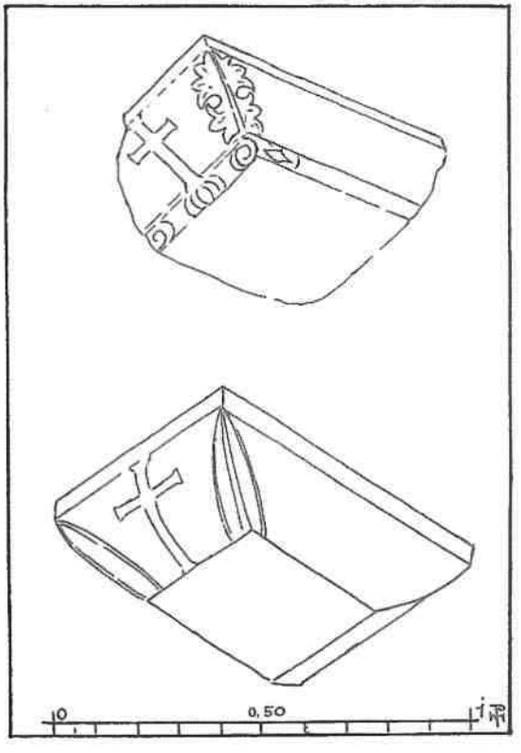

Εἰκ. 16. Ἐπιθήματα.

Εἰς χωριστὴν τέλος κατηγορίαν ἀνήκουσι δύο ἄλλα γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐν τῷ ναῷ εὑρεθέντα.

1) Μικρὸς τετράγωνος στυλίσκος (ὕψος 0,28, πλάτος ἑκάστης πλευρᾶς 0,13) κοσμούμενος κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ὑπὸ κυματοειδῶς βαίνοντος διπλοῦ βλαστοῦ, ὅστις φέρει κατὰ διαστήματα κόμβους καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου φύονται φύλλα ἀκάνθης, μορφῆς καθαρῶς βυζαντινῆς, πληροῦντα τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ βλαστοῦ ἀπομένοντα κενὰ ***(εἰκ. 17).*** Ἡ διακόσμησις τοῦ στυλίσκου τούτου, ἂν καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν αὐτῆς ἐνθυμίζει τὴν σειρὰν τῶν ἀναγλύφων τῶν καλουμένων τῆς μεταβατικῆς περιόδου[1], ἐν τούτοις ἡ

[1] Πρβ. ***J. Strzygowski*** Altaï - Iran und Völkerwanderung Leipzig 1917 σελ. 74 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τεχνικὴ αὐτῆς ἐκτέλεσις πλησιάζει πολὺ περισσότερον πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ 12ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ μάλιστα πρὸς τὸ ἀπὸ τοῦ 1232 χρονολογούμενον τεμάχιον ἐπιστυλίου τῆς Μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ (νῦν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν)[1].

Εἰκ. 17. Στυλίσκος τέμπλου (;).

2) Τμῆμα ἐπιστυλίου (μῆκ. 0,93, ὕψ. 0,10) κοσμούμενον ὑπὸ σειρᾶς τριφύλλων συνδεομένων πρὸς ἄλληλα δι᾽ ἡμικυκλίων ***(εἰκ. 18).*** Τὸ κόσμημα τοῦτο νομίζω ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς μορφὴ ἐκφυλισμένη ἑνὸς ἄλλου ἀποτελουμένου ἐκ σειρᾶς τριφύλλων ἐφαπτομένων ἀλλήλων καὶ συνδεομένων κάτω δι᾽ ἡμικυκλίων. Τοῦ κοσμήματος τούτου ἄριστον παράδειγμα παρέχει εἰς ἡμᾶς τμῆμα γλυπτοῦ εὑρεθὲν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ναοῦ τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ[2]. Ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐπιστυλίου τὰ τρίφυλλα ἔχουσιν ἀπομακρυνθῆ ἀλλήλων, ἀπολέσαντα συγχρόνως καὶ τὴν ἀρχικήν των μορφήν Ἀπέμειναν ὅμως ἀκόμη τὰ συνδέοντα αὐτὰ ἡμικύκλια. Ἂν τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα στυλίσκον δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἴπῃ τις.

Τὰ δύο ταῦτα γλυπτὰ εἶναι βέβαιον, ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἐπισκευήν τινα τοῦ μνημείου γενομένην εἰς βυζαντινοὺς χρόνους.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ

Ἡ διὰ ψηφιδωτῶν διακόσμησις τοῦ μνημείου, περὶ ἧς θ᾽ ἀσχοληθῶμεν εὐθὺς κατωτέρω, φαίνεται, ὅτι περιωρίζετο, διὰ λόγους ἴσως οἰκονομίας, μόνον εἰς τὴν ἁψῖδα. Εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ τὰ πολυδάπανα ψηφιδωτὰ ἀντικατέστησαν τοιχογραφίαι, ὧν ἦλθον εἰς φῶς ἀρκετὰ λείψανα, τὸ μεγαλύτερον ὅμως αὐτῶν μέρος κρύπτεται ὑπὸ τὸ τουρκικὸν ἐπίχρισμα μὴ

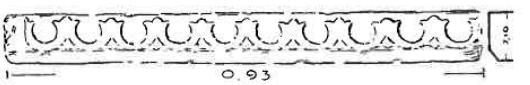

Εἰκ. 18. Τμῆμα ἐπιστυλίου.

[1] ***Γ. Σωτηρίου*** Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν Ἀθῆναι 1924. Πίν. 3 κάτω. Διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ γλυπτοῦ βλ. ***Α. Ξυγγόπουλον*** ἐν ΑΕ 1927 - 8 σελ. 3 κ. ἑξ.

[2] ***Γ. Σωτηρίου*** ἐν Α.Δ. VII 1922 σελ. 179 κ. ἑξ. εἰκ. 53.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καθαρισθὲν εἰσέτι. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι τοιχογραφίαι ἀνήκουσιν εἰς δύο περιόδους εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν καὶ εἰς τὴν τελευταίαν βυζαντινήν.

Ἐκ τῆς πρώτης περιόδου, τῆς παλαιοχριστιανικῆς, λείψανα τοιχογραφιῶν ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν πρὸ τῆς ἁψῖδος καμάραν, τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν πρὸς ἀνατολὰς κεραίαν τοῦ σταυροῦ. Ἡ διακόσμησις τῆς καμάρας ταύτης ἀποτελεῖται ἐκ συνεχομένων ρόμβων ἕκαστος τῶν ὁποίων περικλείει κύκλον πληρούμενον ὑπὸ κανίστρων μετὰ καρπῶν, ἀνθέων κ.λ.π., ἡ ὅλη δὲ διακόσμησις περιβάλλεται ὑπὸ ταινίας μετὰ σπειρομαιάνδρου ***(εἰκ. 19).***

Εἰκ. 19. Τοιχογραφία ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καμάρας.

Καὶ ἡ μὲν διὰ ρόμβων πληρουμένων ὑπὸ κανίστρων κ.λ.π. διακόσμησις εἶναι λίαν ἀνάλογος πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου (Ἐσκὶ-Τζουμᾶ) ἐν Θεσσαλονίκῃ [1], ὁ δὲ σπειρομαίανδρος ἁπανταχοῦ οὐχὶ σπανίως εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου [2].

Εἶναι λοιπὸν φανερόν, ὅτι ἡ τοιχογραφία αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχικὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ καὶ εἶναι σύγχρονος πρὸς αὐτόν. Τοῦτο, ὡς θὰ ἰδωμεν, ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ἁψῖδος.

Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου ἐλάχιστα λείψανα ἠλθον μέχρι τοῦδε εἰς φῶς δυνάμενα ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὸν 14ον περίπου αἰῶνα. Τὸ ἐπὶ τῆς πρὸς δυσμὰς πλευρᾶς τῆς νοτίας κεραίας καθαρισθὲν τμῆμα δεικνύει μέρος ἐκ παραστάσεως τῆς Δεήσεως καὶ ὑπεράνω αὐτῆς λείψανον ἐκ μεγάλης συνθέσεως, ἧς τὸ θέμα δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καθορισθῇ πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἀφαιρέσεως τοῦ τουρκικοῦ ἀσβεστώματος.

---

[1] ***Diehl - Le Tourneau - Saladin*** ἔνθ' ἀν. σελ. 24 εἰκ. 3, σελ. 25 εἰκ. 4. Πίν. X 1.

Mar. van Berchem - E. Clouzot Mosaiques chretiennes du IVe au Xe siecle. Genève 1924 σελ. 70 εἰκ. 75.

[2] ***v. Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. σελ. 79 εἰκ. 88, σελ. 93 εἰκ. 105, σελ. 95 εἰκ. 109, σελ. 190 εἰκ. 241.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Πάντως οὐδὲν θετικὸν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων πρὸ τοῦ ἐντελοῦς καθαρισμοῦ ὁλοκλήρου τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μνημείου.

Ἡ μελέτη τῶν βυζαντινῶν τούτων τοιχογραφιῶν ἥτις θέλει γίνει μετὰ τὴν ἐξ ὁλοκλήρου ἀποκάλυψιν αὐτῶν, θ' ἀποτελέσῃ τὸ θέμα ἰδιαιτέρας ἐργασίας καθ' ὅσον ἄλλως αὗται ἐλάχιστα σχετίζονται πρὸς τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν.

ΤΟ ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ

Τοῦτο εὑρίσκεται, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Παριστᾷ τὸ Ὅραμα τοῦ Προφήτου Ἰεζεκιὴλ (Ἰεζεκ. Α) ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ τοῦ Προφήτου Ἀββακοὺμ (Ἀββακ. Β') ***(Πίν. 8).***

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς ***(Πίν. 6, καὶ εἰκ. 26)*** ἀγένειος μὲ κόμην καστανὴν πίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων. Φέρει χιτῶνα βαθέως ἐρυθροῦ χρώματος μετὰ στενῶν χειρίδων, ἀπολήγουσῶν εἰς ἐπιμάνικα χρυσοποίκιλτα καὶ ἱμάτιον πορφυροκύανον. Ὁ Σωτὴρ παρίσταται καθήμενος ἐπὶ ἡμικυκλίου πολυχρώμου, εἰκονίζοντος τὸ οὐράνιον τόξον, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν τείνει εἰς χειρονομίαν ὁμιλοῦντος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εἰλητάριον ἀνεπτυγμένον ἐφ' οὗ ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή:

Ἰδοὺ ὁ Θ(εὸ)ς
ἡμῶν ἐ-
φ' ᾧ ἐλπίζο-
μεν κ(αὶ) ἠγαλ-
λιώμεθα
ἐπὶ τῇ σω-
τηρίᾳ ἡ-
μῶν ὅτι ἀ-
νάπαυσιν
δώσει ἐπὶ
τὸν οἶκον
τοῦτον [1]

Ἡ ὅλη εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ περιβάλλεται ὑπὸ στρογγύλου λευκοφαίου δίσκου γύρῳ τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται τὰ τέσσαρα συμβολικὰ ζῶα πτερωτὰ καὶ κρατοῦντα κεκλεισμένα εὐαγγέλια μετὰ πολυτελοῦς διακεκοσμημένης σταχώσεως. Ἄνω καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἄγγελος φέρων ἀργυροῦν φωτοστέφανον καὶ φαιοκιτρίνην κόμην

[1] Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔχει ληφθῆ ἐκ τοῦ Ἡσαΐου ΚΕ' 9 κ. ἑξ. ἀλλὰ εἶναι διεσκευασμένον συμφώνως πρὸς τὴν περίστασιν. Εἰς τὴν μεταγραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς, ἣν παρέχει ὁ Ἰγνάτιος ἐν τῇ Διηγήσει αὐτοῦ, περὶ ἧς κατωτέρω, ὑπάρχουσι δύο μικραὶ διαφοραί. Ἐν στ. 3 «ἐφ' ὃν» ἀπὸ δὲ στ. 8 κ. ἑξ. «αὐτὸς δώσει ἀνάπαυσιν τῷ οἴκῳ τούτῳ».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἐνδεδυμένος δὲ φαιὸν ἱμάτιον, ἀντιστοίχως αὐτοῦ ὁ Ἀετός, κάτω ἀριστερὰ ὁ Λέων καὶ ἀντιστοίχως ὁ Μόσχος.

Εἰς τὰς δύο κάτω γωνίας τῆς συνθέσεως παρίστανται δύο μορφαί. Ἀριστερὰ ***(Πίν. 7, καὶ εἰκ. 27)*** εἰκονίζεται γέρων μὲ φαιὰν κόμην καὶ γένειον φέρων κυανοῦν χιτῶνα καὶ στακτοπράσινον ἱμάτιον. Οὗτος, παριστάνων, ὡς εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ, τὸν Προφήτην Ἰεζεκιήλ, κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ φέρει τὰς χεῖρας παρὰ τὸ πρόσωπον. Ὁ Ἰεζεκιὴλ εὑρίσκεται ἐντὸς τοπείου μετ' ἀποκρήμνων βράχων, οἵτινες εἰς τὸ κάτω μέρος σχηματίζουσι τὰς ὄχθας ποταμοῦ, τοῦ Χοβὰρ (Ἰεζεκ. Α 1, 2), καταλαμβάνοντος ὁλόκληρον τὴν κάτω πλευρὰν τῆς συνθέσεως καὶ ἐκπηγάζοντος ἀπὸ πηγήν, εὑρισκομένην κάτω τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ἐντὸς τῶν ζωηρῶς περιδινουμένων ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ παρίστανται ἰχθύες πολύχρωμοι. Ὄπισθεν τέλος τῶν βράχων τῶν ἀποτελούντων τὸ βάθος ἐφ' οὗ προβάλλει ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰεζεκιήλ, διακρίνονται οἰκοδομήματα πόλεως ἐκτισμένης ἐπὶ τοῦ βουνοῦ.

Ἀντιστοίχως πρὸς τὸν Ἰεζεκιὴλ καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν ἄκραν τῆς συνθέσεως ***(Πίν. 8, καὶ εἰκ. 28)*** παρίσταται ἕτερος γέρων μὲ ἀνοικτόφαιον κόμην καὶ βραχὺ στρογγύλον γένειον ἐνδεδυμένος κυανόφαιον χιτῶνα καὶ λευκόφαιον ἱμάτιον. Οὗτος, ὅστις εἶναι ὁ Προφ. Ἀββακούμ, κάθηται ἐπὶ βραχώδους ἐδάφους καὶ τὴν μὲν δεξιὰν φέρει πρὸς τὸν πώγωνα διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἐπὶ τῶν γονάτων βιβλίον ἀνοικτόν, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν δύο σελίδων τὰ ἑξῆς:

+ ΠΗ	ΥΧ
ΓΗ ΖΩ	ΑΩΝΠΙ
ΤΙΚΗ ΔΕ	ΤΑΥ
ΚΤ. ΟΚ	ΟΠΑΝ
ΠΙC Ν	ΕΝΤΙΜΟC
	ΟΙΚΟCΟ
	ΟΠCΑΧΙ

Ταῦτα εἶναι ἐπανάληψις φράσεων ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιγραφῆς, ἥτις εὑρίσκεται εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ περὶ ἧς εὐθὺς κατωτέρω θὰ γίγῃ λόγος. Ὁ Ἀββακοὺμ προβάλλει ἐπὶ ἀποτόμου ὀξέος βράχου πέραν τοῦ ὁποίου διακρίνεται μικρὸν οἰκοδόμημα.

Τὸ ἔδαφος τέλος τῆς συνθέσεως, ὅπου τοῦτο ἀπομένει κενόν, πληροῦται ὑπὸ ψηφίδων φαιοῦ ἀνοικτοῦ χρώματος μετὰ βαθυτέρων κατὰ τόπους ἀποχρώσεων ἀπομιμουμένων πιθανῶς νέφη.

Τὴν ὅλην παράστασιν περιβάλλει κατὰ τὸ ἡμικυκλικὸν αὐτῆς μέρος ταινία φέρουσα ἐπὶ κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ βάθους ἐναλλὰξ δύο διακοσμητικὰ θέματα, ἤτοι δύο χρυσοῦς κύκνους ἀντιμετώπους ἑκατέρωθεν δοχείου καὶ πράσινον φοινικειοδὲς φυτόν. Τὴν ταινίαν τέλος ταύτην χωρίζει ἀπὸ τῆς παραστάσεως ἄλλη στενο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τέρα ἐφ᾽ ἧς παρίστανται πολύχρωμοι λίθοι ἐναλλὰξ τετράγωνοι καὶ ἐλλειψοειδεῖς συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ χρυσῆς ἁλύσεως ***(εἰκ. 20).***

Εἰκ. 20. Ψηφιδωτὸν κόσμημα περιβάλλον τὴν παράστασιν τῆς Ἁψῖδος.

Τὴν σύνθεσιν εἰς τὸ κάτω αὐτῆς μέρος πλαισιώνει ἑτέρα ταινία ἐφ᾽ ἧς ἀναγινώσκεται ὀι᾽ ἀργυρῶν γραμμάτων ἐπὶ ἐρυθροῦ βάθους ἐπιγραφὴ ἀποτελουμένη ἐκ δύο στίχων Ἐκ ταύτης ἔχουσιν ἐκπέσει μικρά τινα τμήματα, ἅτινα ὅμως εἶναι εὔκολον ν᾽ ἀποκατασταθῶσι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διασωθέντος κειμένου τοῦ Ἰγνατίου περὶ οὗ κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος. Ἡ ἐπιγραφὴ οὕτω συμπληρουμένη ἔχει ὡς ἑξῆς: ***(εἰκ. 21).***

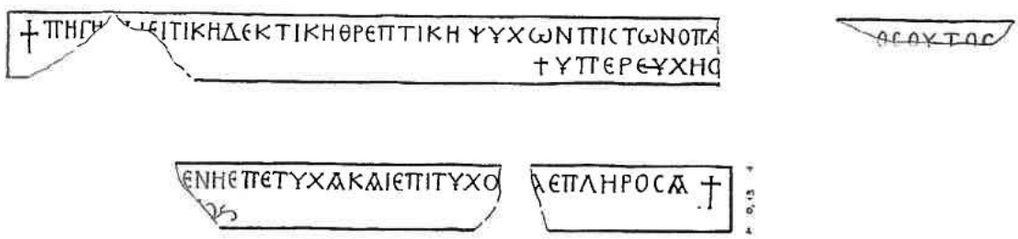

Εἰκ. 21. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ κάτω τῆς παραστάσεως τῆς Ἁψῖδος.

+ ΠΗΓΗ [1] ΕΙΤΙΚΗ ΔΕΚΤΙΚΗ ΘΡΕΠΤΙΚΗ ΨΥΧΩΝ
ΠΙCΤΩΝ Ο ΠΑ(νέντιμος οἶ)ΚΟC ΟΥΤΟC (εὐξαμ)ΕΝΗ
ΕΠΕΤΥΧΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΟ(υσ)Α ΕΠΛΗΡΟCΑ +
+ ΥΠΕΡ ΕΥΧΗC (ἧς οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα).

[1] Ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀββακοὺμ ὅπως καὶ εἰς τὸ διασωθὲν κείμενον ἡ δευτέρα λέξις τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγινώσκεται ΖΩΤΙΚΗ, ἐπισταμένη ὅμως ἐξέτασις τοῦ ψηφιδωτοῦ μὲ ἔπεισεν, ὅτι μετὰ τὸ ἐκπεσὸν πρῶτον γράμμα τῆς λέξεως ἀναγινώσκεται σαφέστατα ΕΙΤΙΚΗ. Πρόκειται ἴσως περὶ λάθους τοῦ ψηφιδογράφου γενομένου κατὰ μεταγενεστέραν τινα πιθανῶς ἐπισκευήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τοιοῦτο τὸ ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτόν. Ἐξετάσωμεν νῦν λεπτομερέστερον τὰ κατ' αὐτό.

Ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις αὐτοῦ παρουσιάζει λεπτομερείας ἀξίας πολλοῦ λόγου. Ἡ μόνη ἐκ τῶν μορφῶν ἡ περισσότερον ἐπιμεμελημένη κατὰ τὴν ἐργασίαν εἶναι ἡ τοῦ Χριστοῦ ***(εἰκ. 22).*** Αὕτη ἔχει ἐκτελεσθῆ διὰ λεπτοτάτων ψηφίδων, αἱ δὲ μεταβάσεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τόνου εἰς τὸν ἄλλον γίνονται διὰ πολλῶν διαμέσων τοιούτων, οὕτως ὥστε τὸ σύνολον νὰ μὴ παρουσιάζῃ ἀποτόμους ἐναλλαγὰς φωτὸς καὶ σκιᾶς. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐπιμέλεια παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Ἡ κόμη καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ὅπως καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς συνθέσεως ***(εἰκ. 23 - 25)*** ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ διὰ μεγαλυτέρων ψηφίδων ἀραιότερον προσκεκολλημένων, οὕτως ὥστε νὰ μένῃ ἀρκετὸν κενὸν μεταξὺ αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ διαφοραὶ τεχνικῆς, σχεδίου καὶ χρωμάτων λίαν καταφανεῖς παρατηροῦνται μεταξὺ τῶν διαφόρων μορφῶν. Ὁ Ἰησοῦς, ὁ Ἄγγελος καὶ ὁ Ἀββακοὺμ (εἰκ. 22, 24, 25) δεικνύουσι τὴν αὐτὴν τεχνικὴν καὶ τὴν ἰδίαν χρωματικὴν κλίμακα, καὶ τὰ αὐτὰ διὰ μελανοφαίων ψηφίδων περιγράμματα τῶν μορφῶν καὶ τῶν γυμνῶν μερῶν. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὴν κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον μορφὴν τοῦ Ἰεζεκιὴλ (εἰκ. 23). Τὸ πρόσωπον καὶ τὰ γυμνὰ μέρη ἔχουσι χρώματα περισσότερον ἔντονα τὰ δὲ περιγράμματα ζωηρῶς ἐρυθρά. Τὸ σχέδιον, ἰδίως τῆς παρὰ τὸ πρόσωπον ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ Προφήτου εἶναι λίαν ἐλλειπὲς καὶ ὄχι ἀντάξιον τοῦ τεχνίτου τοῦ κατασκευάσαντος τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς συνθέσεως. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ παράστασις τοῦ Ἰεζεκιὴλ εἶναι ἔργον ἄλλου τεχνίτου. Δέον δηλαδὴ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι περισσότεροι τοῦ ἑνὸς ψηφιδογράφοι εἰργάσθησαν εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην. Ὅτι οὗτοι ἦσαν σύγχρονοι καὶ ὅτι αἱ παρατηρούμεναι τεχνικαὶ διαφοραὶ δὲν δεικνύουσι καὶ διαφορετικὰς ἐποχὰς εἶναι, νομίζω, ἀναμφισβήτητον.

Τέλος ὅσον ἀφορᾷ τὰ χρώματα δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κυριαρχοῦν τοιοῦτον εἶναι τὸν φαιὸν εἰς διαφόρους ἀποχρώσεις εἰς δὲ τὰ κάτω μέρη τὸ πράσινον μὲ ποικιλίαν τόνων. Ὁ χρυσὸς ἐλάχιστα ἐμφανίζεται χρησιμοποιούμενος μόνον εἰς τοὺς φωτοστεφάνους καὶ εἰς μερικὰ σημεῖα τοῦ ἐνδύματος τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ ἄργυρος μόνον εἰς τὸν φωτοστέφανον τοῦ Ἀγγέλου.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν μιᾶς ἑκάστης τῶν ἀποτελουσῶν τὴν σύνθεσιν μορφῶν.

Ὁ ***Χριστὸς*** (εἰκ. 22, 26 καὶ Πίν. 6) μὲ τὸ ἐπίμηκες φωτεινὸν πρόσωπον, ἐλαφρῶς μόνον σκιαζόμενον κατὰ τὰ ἄκρα καὶ κάτω τῶν ὀφθαλμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνοίγονται μεγάλοι, δίδοντες διὰ τῶν μελανῶν αὐτῶν κορῶν τὸν ἰχρυρότερον τόνον εἰς τὴν ὅλην μορφήν, παραβαλλόμενος πρὸς ἀναλόγους παλαιοχριστιανικὰς παραστάσεις δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς ἀσφαλῆ ὁπωσδήποτε χρονολογικὰ συμπερά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σματα. Ἡ περίφημος ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ Καλοῦ Ποιμένος εἰς τὸ λεγόμενον Μαυσωλεῖον τῆς Galla Placidia ἐν Ραβέννῃ (περὶ τὸ 450 μ. Χ.) εἶναι τὸ πρῶτον μνημεῖον, πρὸς τὸ ὁποιον θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ ἡ ἡμετέρα παράστασις. Ἡ σύγκρισις αὕτη δεικνύει ἀμέσως τόσον τὰς πολλὰς ὁμοιότητας ὅσον καὶ

Εἰκ. 22. Λεπτομέρεια τῆς παραστάσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἁψῖδος.

τὰς ὑφισταμένας μικρὰς διαφοράς[1]. Ὁ καθαρῶς ἑλληνιστικὸς τρόπος τῆς πλαστικότητος, ἥτις εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Ραβέννης ἐπιτυγχάνεται ἀποκλειστικῶς καὶ

[1] Εἰκὼν προχείρως παρὰ *O. Wulff* Altchristliche und Byzantinische Kunst. Πίν. XX 2. Περὶ του ψηφιδωτου βλ. καὶ *van Berchem - Clouzot* ἔνθ' ἀν. σελ. 91 κ. ἑξ. εἰκ. 105. Ἡ φωτογραφία τῆς κεφαλῆς, ἣν παρέχει ὁ *Diehl* Ravenne σελ. 32 εἶναι λίαν ἀσαφὴς καὶ εἰς οὐδὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μόνον διὰ τῆς βαθμιαίας ἐναλλαγῆς τῶν τόνων, εἶναι ὁ ἴδιος καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν παράστασιν, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν ἀρχίζουν ν' ἀναφαίνωνται καὶ τὰ γραμμικὰ περιγράμματα, ἰδίως εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου, ἀποδιδόμενα δι' ἐλαφροτάτου φαιοπρασίνου χρώματος. Τὰ περιγράμματα ταῦτα, σημεῖα τῆς ἀρχομένης σχηματοποιήσεως καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν καθαρὰν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν, γίνονται σὺν τῷ χρόνῳ ἰσχυρότερα, ὅπως δεικνύουν αἱ ἀνάλογοι παραστάσεις τοῦ ἀγενείου Ἰησοῦ εἰς τὰ ἐν Ρεβέννῃ ψηφιδωτὰ τοῦ S. Apollinare Nuovo τὰ εἰκονίζοντα τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος[1], καὶ ἀργότερον εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ S. Michele in Africisco τῆς Ραβέννης (νῦν ἐν τῷ K. Friedrich Museum τοῦ Βερολίνου)[2] καὶ τοῦ S. Vitale ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει[3], πάντα ἀναγόμενα εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν σύγκρισις μᾶς φέρει εἰς χρόνους πλησιέστερον εὑρισκομένους πρὸς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Galla Placidia πρὸς τοὺς ὁποίους μᾶς ἀναγκάζουν νὰ πλησιάσωμεν καὶ ἄλλαι, ὡς θὰ ἴδωμεν, λεπτομερείαι.

Ὁ Ἰησοῦς φέρει κόμην μακρὰν χωριζομένην εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου καὶ πίπτουσαν ὄπισθεν τῶν ὤμων οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζεται σκοτεινὸν πλαίσιον γύρω τοῦ προσώπου, τοῦ ὁποίου ἡ φωτεινότης καθίσταται τοιουτοτρόπως ἐντονωτέρα. Ὁμοίαν ἐντελῶς κόμην φέρει ὁ Καλὸς Ποιμὴν τῆς Galla Placidia. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τοῦ 6ου αἰῶνος ἐπέρχονται μεταβολαί τινες. Ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ S. Apollinare Nuovo φέρει τὴν ἰδίαν μακρὰν κόμην, ἀλλ' αὕτη, ἀντὶ νὰ χωρίζεται εἰς μέσον τοῦ μετώπου, σχηματίζει γραμμὴν ὁριζοντίαν παράλληλον πρὸς τὴν γραμμὴν τῶν ὀφρύων, ἄλλοτε δὲ ἐλαφρῶς καμπυλουμένην πρὸς τὰ κάτω. Εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ S. Vitale καὶ τοῦ S. Michele in Africisco ἡ κόμη τοῦ Ἰησοῦ γίνεται βραχεῖα, ἐπανερχομένων οὕτω τῶν τεχνιτῶν εἰς τὸν παλαιὸν τύπον τὸν ἐπικρατοῦντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν Κατακομβῶν[4].

Ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ ἐκτείνει τὴν δεξιὰν μὲ τὴν παλάμην τεταμένην. Ἡ χειρονομία αὕτη εἶναι ἀνθρώπου ὁμιλοῦντος. Τὴν εὑρίσκομεν εἰς ρωμαϊκὰ ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα, ὅπου αὐτοκράτορες, στρατηγοὶ ἢ ἄλλα πρό-

[1] ***van Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. 125 κ. ἑξ. Ὡς γνωστὸν εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς εἰκονίζεται ἀγένειος μόνον εἰς τὰς μέχρι τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου σκηνάς.

[2] ***O. Wulff*** ἐν Jahrb. der konigl. Preuss. Kunstsammlungen XXV 1904 374 κ. ἑξ. ὅπου καὶ ἔγχρωμος ἀπεικόνισις. Βλ. καὶ ***O. Wulff*** Beschreibung der Bildwerke der christl. Epochen Zweiter Nachtrag σελ. 13 κ. ἑξ. N° 2282 ***van Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. 169 κ. ἑξ. Τὸ ψηφιδωτὸν ἔχει ὑποστῆ πολλὰς ἐπισκευάς. Ὅπως φαίνεται ὅμως ἀπὸ παλαιὰ διασωθέντα σχεδιάσματα αὐτοῦ, τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἔχει μείνη ἀθικτον. Πρβ. ***O. Wulff*** ἐν Jahrbuch ἔνθ' ἀν. σελ. 393.

[3] ***van Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. σελ. 145 κ. ἑξ. εἰκ. 184.

[4] ***J. Wilpert*** Die Malereien der Katakomben Roms. Freiburg im Breisgau 1903. Πίν. 45_1, 46_2, 61, 69, 76_1, 120_1, 135_1, 148_3, 155_2, 234_1 κ. ἄ. Πρβ. καὶ ***Γ. Σωτηρίου*** Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ Ἀθῆναι 1914 σελ. 83 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σωπα εἰκονίζονται δημηγοροῦντα[1]. Εἰς τὴν παλαιὰν χριστιανικὴν τέχνην ὁ Ἰησοῦς κάμνει τὴν χειρονομίαν αὐτὴν ὅταν ἀποτείνει τὸν λόγον[2]. Εἰς τὸ ἡμέτερον ψηφιδωτὸν ἡ χειρονομία αὕτη τοῦ Ἰησοῦ σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Προφήτου (Ἰεζεκ. Β 1 κ. ἑξ.) διότι εἰκονίζεται ἐν αὐτῇ ὁ Σωτὴρ ὁμιλῶν πρὸς Ἰεζεκιήλ. Ἤδη ὅμως ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ ἡ χειρονομία αὕτη μεταβάλλεται. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ ἁψῖδι τοῦ S. Vitale, κατὰ τὰ ἄλλα ἐντελῶς σχεδὸν ὅμοιος πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ, διὰ τῆς τεταμένης δεξιᾶς κρατεῖ στέμμα.

Εἰκ. 23. Λεπτομέρεια τῆς παραστάσεως τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἁψῖδος.

Ὁ ***Ἰεζεκιὴλ*** (εἰκ. 23, 27 καὶ Πίν. 7) πλήρης φόβου καὶ καταπλήξεως κλίνων πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος καὶ φέρων τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ προσώπου, παρουσιάζει μορφήν, ἧς αἱ βίαιαι κινήσεις εὑρίσκονται ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὸν μεγαλοπρεπῆ Ἰησοῦν καὶ προπάντων πρὸς τὸν πλήρη ἡρεμίας καὶ συγκεντρώσεως Ἀββακούμ. Ὁ Προφήτης δὲν ἀτενίζει τὸν Ἰησοῦν κατὰ πρόσωπον, φοβούμενος μήπως θαμβωθῇ ἀπὸ τὴν λάμψιν αὐτοῦ, ἀλλὰ διευθύνει τὰ βλέμματά του χαμηλότερον, πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ὁποίου μετὰ προσοχῆς ἀκούει τοὺς λόγους (Ἰεζεκ. Β 2). Ἡ θέσις τῶν χειρῶν τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς χειρονομία φόβου καὶ καταπλήξεως. Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἀπίθανον νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι οὗτος εἰκονίζεται φέρων τὰς χεῖρας παρὰ τὰ ὦτα, ἵνα ἀκούσῃ καλλίτερον τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τοῦ Ἰεζεκιὴλ οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν παρατηρεῖται, ὅπως θὰ ἴδωμεν διὰ

---

[1] ***S. Reinach*** Repertoire de la statuaire I 152, 168, 171, 187, 452, 855, 547, 561, 565, 567, 576, 582, 587. ***S. Reinach*** Repertoire de reliefs I 243, 260, 263, 298_{17}, 335_{14}, 351_{63}, 375_{1} κ. ἄ.

[2] Παραδείγματα παρὰ ***L. v. Sybel*** Der Herr der Seligkeit Marburg 1913. Προμετωπίς, εἰκ. 6, 9, 11. Πρβ. καὶ ***O. Wulff*** Altchristliche und Byzantinische Kunst σελ. 179 εἰκ. 176, 311 εἰκ. 289, 328 εἰκ. 298, 417 εἰκ. 362. Πίν. XIX$_{a}$. Περὶ τῆς χειρονομίας βλ. καὶ ***Wilpert*** ἔνθ' ἀν. σελ. 118 § 7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὸν Ἀββακούμ. Ὁ Προφήτης διετήρησε τὸν αὐτὸν γεροντικὸν τύπον καὶ κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους [1], καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους [2], ὅπως καὶ εἰς τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν τέχνην [3].

Ὁ ***Ἀββακοὺμ*** (εἰκ. 24, 28 καὶ Πίν. 8) εἰς τὰς γενικὰς αὐτοῦ γραμμὰς σχετίζεται ἀμέσως πρὸς ἀπεικονίσεις τινας καθημένων εὐαγγελιστῶν, ὧν τὰ πρότυπα ὁ Friend ἀνευρίσκει εἰς ἀρχαίας παραστάσεις φιλοσόφων [4]. Ὁ ἐκτελέσας τὴν εἰκόνα τοῦ Προφήτου εἰς τὸ ἡμέτερον ψηφιδωτὸν ἀπέδωκε πιστότατα τὰς δύο πρώτας παραγράφους τοῦ Β΄ κεφαλαίου τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀββακούμ: «Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι καὶ ἐπιβήσομαι ἐπὶ πέτραν .... Καὶ ἀπεκρίθη πρός με κύριος, καὶ εἶπε. Γράψον ὅρασιν καὶ σαφῶς εἰς πυξίον κ.λ.π.». Οὕτω δὲ ἐξηγεῖται ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ἠρεμία τῆς μορφῆς ταύτης εὑρισκόμεναι εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φόβον καὶ τὴν ταραχὴν τοῦ ἀπέναντι αὐτοῦ Ἰεζεκιήλ. Ἡ εἰκονογραφία τοῦ Ἀββακούμ, ὡς οὗτος παρίσταται ἐπὶ τοῦ ὑπὸ μελέτην ψηφιδωτοῦ παρουσιάζει διαφορὰς ἀξίας λόγου ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα μνημεῖα. Ὁ Προφήτης δηλαδὴ εἰκονίζεται ἄλλοτε μὲν φέρων μύστακα καὶ γένειον, ὅπως εἰς τὸ ἡμέτερον ψηφιδωτόν, ἄλλοτε δὲ ἀμύσταξ καὶ ἀγένειος. Καὶ εἰς μὲν τὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα κατὰ κανόνα σχεδὸν ἐπικρατεῖ ὁ γενειοφό-

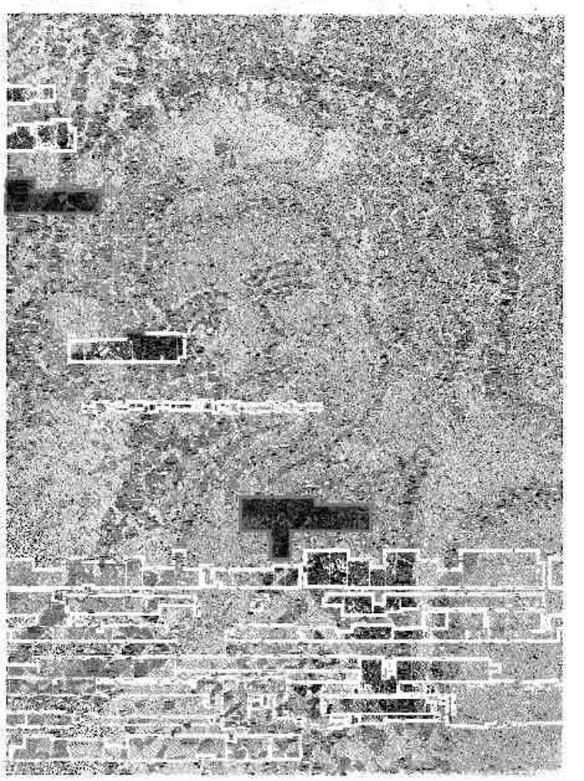

Εἰκ. 24. Λεπτομέρεια τῆς παραστάσεως τοῦ Ἀββακοὺμ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἁψῖδος.

[1] Πρβ. τὴν μικρογραφίαν του Parisinus 510 παρὰ ***H. Omont*** Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliotheque Nationale 2ª ἔκδ. Paris 1929 Πίν. LVIII. Εἰς μίαν τοιχογραφίαν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου ἐν Καππαδοκίᾳ ὁ Ἰεζεκιὴλ παραδόξως εἰκονίζεται μὲ μέλαιναν κόμην καὶ γένειον ***Jerphanion*** Les Eglises rupestres de Cappadoce Πίν. 37_3.

[2] Ψηφιδωτὸν Παρηγορητίσσης ἐν Ἄρτῃ ***Α. Ὀρλάνδος*** ἐν ΑΔ 1919 σελ. 63 εἰκ. 41.

[3] ***G. Millet*** Monuments de l'Athos I Les Peintures Paris 1927 Πίν. 119_2, 187_4. Πρβ. καὶ ***Διονυσίου*** Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης ἔκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως Πετρούπολις 1909 σελ. 78, 262.

[4] ***A. Friend*** The portraits of the Evangelists in greec and latin manuscripts ἐν Art Studies 1927 σελ. 142 κ. ἑξ. Πρβ. καὶ τὴν λίαν ἀνάλογον παράστασιν τοῦ Ματθαίου μεταξὺ τῶν ψηφιδωτῶν του S. Vitale ἐν Ραβέννῃ. ***P. Muratoff*** La Peinture byzantine Paris 1928 Πίν. XXXIX.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ρος τύπος[1], ἂν καὶ ὁ ἐν Φλωρεντίᾳ συριακὸς κῶδιξ τοῦ Rabula μας παρουσιάζει τὸν Ἀββακοὺμ ἀγένειον. Ὁ ἀγένειος οὗτος τύπος ἐπικρατεῖ περισσότερον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους[2], χωρὶς ὅμως νὰ ἐκλείπῃ ἐντελῶς καὶ ὁ γενειοφόρος[3].

Ὁ ***Ἄγγελος*** (εἰκ. 25) τέλος, ὁ χρησιμεύων ἐν τῷ ἡμετέρῳ ψηφιδωτῷ ὡς σύμβολον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, συγκρινόμενος πρὸς ἀνολόγους παλαιοχριστιανικὰς παραστάσεις ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα εἰς ἃ καὶ ἡ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ. Λίαν διδακτικὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ἡ σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς ἕνα τῶν ἀγγέλων τῶν δορυφορούντων τὴν βρεφοκρατοῦσαν Θεοτόκον μεταξὺ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς βορείας μικρᾶς κιονοστοιχίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης τῶν καταστραφέντων κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917[4]. Ὁ τρόπος ἐκτελέσεως τούτου καὶ ἡ φωτοσκίασις εἶναι λίαν ἀνάλογα πρὸς τὸν ἡμέτερον. Ἐν τούτοις ἡ σχηματοποίησις καὶ ἡ χρῆσις τῶν περιγραμμάτων, ἣν παρετηρήσαμεν καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι καταφανής. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἁγ΄ου Δημητρ΄ου εἶναι ὑπερμέτρως ἴσως μεγάλοι, ὅπως καὶ αἱ κόραι λίαν ἐντόνου μελανοῦ χρώματος. Ἡ εὐρύτης τῆς ἐκτελέσεως καὶ ἡ πλαστικότης τοῦ ἀγγέλου ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ δὲν παρατηροῦνται πλέον τόσον

Εἰκ. 25. Ὁ Ἄγγελος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἁψῖδος.

---

[1] Εὐαγγέλιον της Σινώπης ***Omont*** ἔνθ' ἀν. Πίν. B 2 Parisinus syriac. 341 ***H. Omont*** ἐν Monuments Piot XVII 1909 σελ. 96 Nº 17 Πίν. VIII 17. Κοσμᾶς τοῦ Βατικανοῦ ***C. Stornajolo*** Le miniature della Topografia di Cosma Indicopleuste Milano 1908 (Codices e Vaticanis selecti) σελ. 39 II Πίν. 33.

[2] Προφῆται του Τουρίνου ***Ch. Diehl*** Manuel d'art Byzantin[2] σελ. 620 εἰκ. 296 δεξιά, Κώδ. Parisin. 550 ***Omont*** Fac-similes Πίν. $CVIII_1$ Parisin. Coisl. 239. ***Omont*** ἔνθ' ἀν. Πίν. $CXVII_2$. Parisin. 543. ***Omont*** ἔνθ' ἀν. $CXIX_2$. Σερβικὸν Ψαλτήριον τοῦ Μονάχου. ***J. Strzygowski*** Die Miniaturen des serbischen Psalters.... in München Wien 1906 Πίν. XLVIII 113. ***Millet*** Monuments de l'Athos Πίν. 143_2, 182_1, 195_{1-2}, 250_1

[3] Κώδ. Ἀθηναϊκὸς 7. ***P. Buberl*** Die Miniaturhandschriften der Nationalbibliothek in Athen Wien 1917 (Denkschr. der Akademie der Wissensch. in Wien) Πίν. XVIII 44. Κώδηξ B 26 τῆς Μ. Λαύρας ἐν Ἁγ. Ὄρει. ***G. Millet - S. Der Nersessian*** ἐν Revue des Etudes armeniennes IX 1929 σελ. 178 Πίν. XV_2.

[4] Εἰκὼν παρὰ ***Diehl - Le Tourneau - Saladin*** ἔνθ' ἀν. σελ. 97 εἰκ. 45.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καταφανῶς εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου καὶ σχεδὸν ἐκλείπουσιν εἰς τοὺς ἀγγέλους τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμήσεως τῆς Παναγίας Ἀγγελοκτίστου ἐν Κύπρῳ [1]. Πλὴν τῶν κυρίων μορφῶν τοῦ ὑπὸ μελέτην ψηφιδωτοῦ ἄξιαι παρατηρήσεως

Εἰκ. 26. Ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτου τῆς Ἁψῖδος.

εἶναι καὶ δευτερεύουσαί τινες λεπτομέρειαι αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις μεγάλως συμβάλλουσι εἰς τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν.

Διὰ τὸν μέγαν φωτεινὸν κύκλον τὸν περιβάλλοντα τὸν Ἰησοῦν ὁ τεχνίτης

[1] Δελτίον του ἐν Κων/πόλει Ρωσσικοῦ Ἀρχαιολογ. Ἰνστιτούτου XV 1911 Πίν. IV, VIII.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἠκολούθησε κατὰ γράμμα τὸ κείμενον τοῦ Ἰεζεκιὴλ (Α΄ 27 κ. ἑξ.). Διὰ νὰ δώσῃ δὲ τὴν ἐντύπωσιν τῆς φωτεινότητος καὶ τῆς διαφανείας τοῦ κύκλου τούτου ἐσχεδίασε διὰ βαθυτέρου φαιοῦ χρώματος τὰ ὄπισθεν αὐτοῦ εὑρισκόμενα μέρη τῶν πτερύγων τῶν τεσσάρων συμβολικῶν ζώων. Πράγματι δὲ ὁ θεατὴς ἔχει τὴν ἐντύ-

Εἰκ. 27. Ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐπὶ του ψηφιδωτου τῆς Ἁψῖδος.

πωσιν, ὅτι ταῦτα εὑρίσκονται ὄπισθεν διαφανοῦς τινος σώματος. Εἰς τοῦτο ἄλλως ὁ τεχνίτης τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐφήρμοσε μεθόδους ἐν χρήσει ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς δεικνύουσι τοιχογραφίαι τινὲς τῆς Πομπηΐας, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζονται ὑάλινα δοχεῖα[1]. Ἀργότερον εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην ἡ καθαρῶς ἑλληνιστικὴ αὐτὴ ἐπι-

[1] Βλ. προχείρως *E. Pfuhl* Malerei und Zeichnung der Griechen München 1923 III Πίν. 313 εἰκ. 709. Πρβ. καὶ *H. Beyen* ἐν Jahrbuch. des Deutsch. Archaol. Inst. XLII 1927 89 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

δίωξις τῆς ὀφθαλμαπάτης καὶ τῆς φυσικότητος ἐκλείπει ἐντελῶς ὡς μὴ συμφωνοῦσα καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὰς τεχνικὰς μεθόδους καὶ τὸ πνεῦμα τῆς τέχνης τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ τοπεῖον καὶ ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως· τῶν βράχων δέον ν' ἀπασχολήσῃ ἡμας ἐπὶ μικρόν. Οἱ βράχοι δὲν ἀποδίδονται κατὰ τὸν ἴδιον τρό-

Εἰκ. 28. Ὁ Ἀββακοὺμ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἀψῖδος.

πον καὶ εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ ψηφιδωτοῦ. Εἰς τοὺς περιβάλλοντας τὸν Ἀββακοὺμ ὁ τεχνίτης ἔδωκε μορφὴν περισσότερον ἀπότομον καὶ ἐσχηματοποιημένην, ἵνα εὑρίσκεται ἴσως πλησιέστερον πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Προφήτου. Εἰς τὸ γενικὸν φαιοκίτρινον αὐτῶν χρῶμα τὰ διάφορα ἐπίπεδα ἀποδίδονται διὰ τριῶν τόνων πρασίνου καὶ διὰ σκοτεινῶν γραμμῶν αἱ ὁποῖαι τονίζουσι τὰ περισσότερον σκιαζόμενα σημεῖα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἀπεναντίας τὸ τοπεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ὁ Ἰεζεκιὴλ εἶναι περισσότερον ὁμαλὸν καὶ σχηματίζεται διὰ κλιμακοειδῶς κεκομμένων ἐπιπέδων, ὧν ἡ ἄνω ἐπιφάνεια φωτίζεται ἰσχυρῶς. Εἶναι ὁ ἑλληνιστικὸς τρόπος ἀπεικονίσεως τοῦ τοπείου τὸν ὁποῖον εὑρίσκομεν εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Πομπηΐας[1] καὶ εἰς παλαιοχριστιανικὰς ἑλληνιστικὰς παραστάσεις[2]. Ὁ τρόπος οὗτος ἐπικρατεῖ καὶ ἀργότερον εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην, ὅπου ὅμως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον σχηματοποιεῖται[3] διὰ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν καθαρὰν ἀρχικήν του μορφὴν εἰς τὰς ἑλληνιστικῆς τεχνοτροπίας διακοσμήσεις τοῦ 14ου αἰῶνος[4].

Τέλος ἡ διὰ νεφῶν πλήρωσις τῶν γύρῳ τῶν παραστάσεων ἀπομενόντων ὀλίγων κενῶν, ἂν καὶ προκειμένου περὶ τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ταῦτα σχετίζονται πρὸς τὸ κείμενον τοῦ προφήτου (Ἰεζεκ. Α΄ 4, 20), ἐν τούτοις ἡ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον παράστασις τοῦ οὐρανοῦ δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον[5]. Εἰς τὸ ἡμέτερον ὅμως ψηφιδωτὸν τὰ νέφη ταῦτα ἔχουσι διακοσμητικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα καὶ μορφὴν ἐσχηματοποιημένην, ἣν ἀνευρίσκομεν πολὺ ἀνάλογον εἰς τὸ ἐν Ἁγ. Δημητρίῳ Θεσσαλονίκης ἀνακαλυφθὲν μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ψηφιδωτόν[6].

Τὸ κόσμημα τὸ περιβάλλον τὸ ἡμικυκλικὸν μέρος τῆς συνθέσεως (εἰκ. 20) διατηρεῖ καθαρώτατον τὸν ἀρχαϊκὸν καὶ ἑλληνιστικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Οἱ χρυσοῖ κύκνοι οἱ ἱστάμενοι ἀντιμέτωποι ἑκατέρωθεν τοῦ δοχείου, ἔχουσι τοὺς ἀναλόγους αὐτῶν εἰς τὰς ζωοφόρους τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα πληροῦσι τὸ βάθος τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐκεῖ εἶναι ἀντιμέτωποι ἀλλήλων χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ τὸ μεταξὺ αὐτῶν δοχεῖον[7]. Τὸ φύλλον ἀκάνθης τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὰ κάτω ἄκρα τῆς ταινίας διατηρεῖ ἀκόμη τὴν φυσικήν του διάπλασιν χωρὶς νὰ ἔχῃ ὑποστῇ καμμίαν σχηματοποίησιν, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὸ φοινικοειδὲς φυτὸν τὸ ἐναλλασσόμενον μὲ τὰ ζεύγη τῶν κύκνων.

Ἡ στενὴ τέλος ταινία, ἡ διαχωρίζουσα τὸ κόσμημα ἀπὸ τῆς κυρίως παραστάσεως πληροῦται ὑπὸ ἁλύσεως, ἥτις κατ' ἴσα διαστήματα διακόπτεται ὑπὸ πολυ-

---

[1] ***Pfuhl*** ἔνθ' ἀν. Πίν. 263, 285, 290, 305, 306, 308 εἰκ. 696, 309 εἰκ. 697, 315, 337 εἰκ. 727.

[2] ***W. Hartel - F. Wickhoff*** Die Wiener Genesis Wien 1895 Πίν. VII, X, XIII, XVIII, XXVI, XXXVIII, XLV. Βλ. καὶ ***van Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. σελ. XXXII.

[3] Πρβ. ***G. Millet*** Lart Byzantin I παρὰ ***A. Michel*** Histoire de l'art Τόμ. I σελ. 283.

[4] Ψηφιδωτὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κων/πόλει ***Th. Schmitt*** Kahrie - Djami ἐν Δελτ. τοῦ ἐν Κων/πόλει Ρωσσικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου XI 1906 Λεύκωμα Πίν. XL, XLII.

[5] ***van Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. σελ. XXX κ. ἑξ. ***Millet*** ἔνθ' ἀν.

[6] ***Γ. Σωτηρίου*** ἐν ΑΔ. 1918 Συμπλήρωμα Παραρτήματος σελ. 27 Πίν. 15 εἰκ. 35.

[7] ***Diehl - Le Tourneau - Saladin*** ἔνθ' ἀν. Πίν. II, καὶ ***van Berchem - Clouzot*** ἔνθ' ἀν. σελ. 69 εἰκ. 72, σελ. 72 εἰκ. 78.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

χρώμων λίθων ἐναλλὰξ τετραγώνων καὶ ἐλλειψοειδῶν. Τὸ κόσμημα τοῦτο εἶναι συνηθέστατον, μὲ διαφόρους μικρὰς παραλλαγάς, εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ τὰ παλαιοβυζαντινὰ μνημεῖα [1]. Εἰς τὸ ἡμέτερον ὅμως ψηφιδωτὸν ἔχει τοῦτο διατηρήση τὴν φυσικὴν οὕτως εἰπεῖν μορφὴν αὐτοῦ, διότι ἐν ᾧ συνήθως οἱ τετράγωνοι καὶ ἐλλειψοειδεῖς λίθοι συνενοῦνται δι' ἁπλῆς χρυσῆς γραμμῆς, ἐνταῦθα ἔχουσι σαφῶς δηλωθῆ οἱ κρίκοι τῆς ἁλύσεως, οὕτω δὲ ὁ τεχνίτης εὑρίσκεται πλησιέστατα πρὸς τὸ πραγματικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἀπεμιμήθη διὰ ψηφίδων.

Τοιοῦτον τὸ ἀνευρεθὲν ψηφιδωτόν. Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως μιᾶς ἑκάστης τῶν ἀπαρτιζουσῶν αὐτὸ μορφῶν καὶ τοῦ πλαισιοῦντος αὐτὰς τοπείου κατεδείχθη ὁ ἐντελῶς ἑλληνιστικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ὅστις καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς διατάξεως τῶν μορφῶν καὶ τῆς πληρώσεως τοῦ χώρου.

Ὁ Ἰησοῦς, ἂν καὶ διὰ τοῦ μεγέθους του κυριαρχεῖ τῆς παραστάσεως (πβλ. *πίν. 5*) καὶ εἶναι ἡ μόνη μορφὴ ἡ προσπίπτουσα ἀμέσως εἰς ὄμματα τοῦ θεατοῦ, ἐν τούτοις δὲν καταθλίβει διὰ τοῦ ὄγκου αὐτοῦ τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα τῆς παραστάσεως, τοὺς κατὰ τὰς γωνίας δηλαδὴ Προφήτας, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται καὶ ἐν μειονεκτικῇ θέσει λόγῳ τῆς καμπυλότητος τῆς ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς τὸ ψηφιδωτόν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ καθαρῶς ζωγραφικῶν μέσων διὰ τοῦ χρώματος δηλαδὴ καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν τόνων. Αἱ ζωηραὶ ἀντιθέσεις φωτὸς καὶ σκιᾶς εἰς τοὺς βράχους καὶ τὰ φωτεινὰ ἐνδύματα τῶν Προφητῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ σκοτεινοὶ τόνοι τῶν ἐνδυμάτων τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ οὐδέτερον φαιὸν χρῶμα τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κύκλου εἶναι τὰ μέσα δι' ὧν ὁ τεχνίτης ἐπέτυχε νὰ ἰσοφαρίσῃ τὰς δύο γωνιαίας πρὸς τὴν κεντρικὴν μορφήν. Ἡ συνένωσις τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων μαζῶν πρὸς ἀλλήλας γίνεται διὰ τῶν δύο κάτω ζώων τοῦ λέοντος καὶ τοῦ βοός, τῶν ὁποίων τὸ λευκοκίτρινον χρῶμα ἀποτελεῖ τόνον διάμεσον μεταξὺ τῶν φωτεινῶν γωνιῶν καὶ τοῦ σκοτεινοῦ κέντρου. Τὰς δύο τέλος γωνιαίας παραστάσεις συνενώνει ὁ εἰς τὸ κάτω μέρος εἰκονιζόμενος ποταμός, ὅστις χρησιμεύει καὶ ὡς βάσις τῆς ὅλης παραστάσεως. Τὴν ἰδίαν ἑλληνιστικὴν ἀντίληψιν τῆς συνθέσεως καὶ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐντυπώσεως τῆς τρίτης διαστάσεως, τοῦ βάθους, διὰ τῶν ἰδίων ζωγραφικῶν μέσων εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Καλοῦ Ποιμένος ἐν τῷ Μαυσωλείῳ τῆς Galla Placidia ἐν Ραβέννῃ [2], περὶ οὗ πολλάκις ἤδη ἐγένετο λόγος ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ.

Συνήθως ὡς κυριώτερος ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης τῶν χριστιανικῶν χρόνων θεωροῦνται τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ

---

[1] Βλ. προχείρως *van Berchem - Clouzot* ἔνθ' ἀν. εἰκ. 58, 89, 194, 197, 207, 229 κ. ἀ.

[2] Πρβ. τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου παρὰ *Tibor Kóves* La formation de l'ancien art chretien, Paris 1927 σελ. 50 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Εἰς ταῦτα τὸ κυριώτερον ἑλληνιστικὸν στοιχεῖον εἶναι τὰ οἰκοδομήματα τὰ κοσμοῦντα τὸ βάθος αὐτῶν. Ἡ διακοσμητικὴ ὅμως ἀντίληψις ἡ κυριαρχοῦσα εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα εἶναι φανερά, ἡ δὲ ἐντύπωσις τοῦ βάθους ἐπιτυγχάνεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τῆς προοπτικῆς τῶν οἰκοδομημάτων ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ μορφαὶ τοῦ πρώτου ἐπιπέδου, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς πλαστικότητος, φαίνονται ὡς προσκεκολλημέναι.

Νομίζω, ὅτι περισσότερον ἀντιπροσωπευτικὸν τῆς ἑλληνιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς τέχνης εἶναι τὸ ἐνταῦθα περιγραφόμενον ψηφιδωτόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐντύπωσις τοῦ βάθους ἐπιτυγχάνεται, ὅπως καὶ εἰς τὸν Καλὸν Ποιμένα τῆς Galla Placidia, διὰ μέσων καθαρῶς ζωγραφικῶν, διὰ τῆς πλαστικότητος καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τόνων, στοιχείων δηλαδὴ ἰδιαζόντων εἰς τὴν καθαρὰν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν.

Οὕτω ἡ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐξέτασις καὶ ἀνάλυσις τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ψηφιδωτοῦ, μᾶς φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον ἑλληνιστικῆς ὅλως ἀντιλήψεως κατασκευασθὲν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα καὶ μάλιστα εἰς τὰς τελευταίας αὐτοῦ δεκαετηρίδας. Τὰ συμπεράσματα ταῦτα ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν συμφωνοῦσιν οὕτω μὲ τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης μελέτης τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῶν γλυπτῶν.

Η ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ

Τοῦ ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ κατὰ σπανίαν ὅλως καὶ μοναδικὴν τύχην διεσώθη περιγραφὴ γενομένη ὑπὸ βυζαντινοῦ συγγραφέως καὶ γνωστὴ πολὺ πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ.

Πράγματι ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἀνακαλύψει εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 34 κώδικα τῆς Μονῆς Κοσυφοινίσσης κείμενον ἐπιγραφόμενον «*Διήγησις ἐπωφελὴς περὶ τῆς θεανδρικῆς εἰκόνος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς φανερωθείσης ἐν τῇ κατὰ Θεσσαλονίκην μονῇ τοῦ Ἀκαπνίου*» [1]. Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο κείμενον ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς:

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ παραμονῆς τοῦ βασιλέως Μαξιμιανοῦ, μετὰ τῆς οἰκογενείας του, παρασκευαζομένου πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Σαυρομα-

---

[1] Ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου τούτου ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς Μ. Κοσυφοινίσσης ἐδημοσίευσεν ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ ἐν Κων/πόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ Παράρτημα 17ου τόμου (1886) σελ. 51 κ. ἑξ. Τὸ κείμενον ὁλόκληρον ἐν παραβολῇ καὶ πρὸς τὸν Κώδικα 159/CLX τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας ἐδημοσιεύθη κατόπιν ἐν *A. Papadopoulos Kerameus* Varia graeca sacra Πετρούπολις 1909 σελ. 102 κ. ἑξ. (Εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην γίνονται ἐφεξῆς αἱ παραπομπαί). Συντόμους ἀναλύσεις τῆς «Διηγήσεως» ἐδημοσίευσαν ὁ *O. Tafrali* Topographie de Thessalonique σελ. 196 κ. ἑξ. καὶ ὁ *Χρ. Γουγούσης* ἐν *Ν. Σφενδόνῃ* Μακεδονικῷ ἡμερολογίῳ Θεσσαλονίκη 1925 σελ. 17 κ. ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τῶν, ἡ μονογενὴς αὐτοῦ θυγάτηρ Θεοδώρα μυεῖται κρυφίως εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου ὑφ' οὗ καὶ βαπτίζεται. Μὴ δυναμένη ὅμως νὰ ἐκτελῇ τὰ κατὰ τὴν νέαν αὐτῆς θρησκείαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν γονέων «*νόσον σκηψαμένη σωματικὴν αἰτεῖται τὸν πατέρα δομηθῆναι αὐτῇ περὶ τὰ βορειότερά που καὶ ἀνωφερέστερα μέρη τῆς πόλεως, ἃ δὴ Λατομία ἐγχωρίως ὀνομάζονται, διὰ τὸ τοὺς λίθους ἐκεῖθεν (οἶμαι) λατομεῖσθαι τοὺς χρησίμους εἰς οἰκοδομάς, οἶκον τε καὶ βαλανεῖον*» (***Papad. Ceram.*** 106 2 κ. ἑξ.). Ὁ Μαξιμιανὸς ἐπιτρέπει τοῦτο καὶ τὸ βαλανεῖον μετὰ τοῦ οἴκου κτίζονται, ἐκεῖ δὲ ἀποσύρεται ἡ Θεοδώρα ὅπου καὶ καθ' ἑκάστην κατηχεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μαξιμιανὸς ἀναχωρεῖ ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπερχόμενος κατὰ τῶν Σαυροματῶν. Τότε ἡ Θεοδώρα, ἐπωφελουμένη τῆς εὐκαιρίας ταύτης, μεταβάλλει τὸ οἰκοδομηθὲν ἀνάκτορον καὶ βαλανεῖον εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἣν καὶ ἐγκαινιάζει ὁ Ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος. Κατόπιν μετακαλεῖ ζωγράφον εἰς ὃν ἀναθέτει «*ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς ἀψίδι γραφῆναι τὴν ἁγνὴν Θεομήτορα, τὴν τοῦ γένους ἡμῶν δηλονότι μεσῖτιν καὶ σώτειραν*» (***Papad. Ceram.*** 107). Ὁ ζωγράφος πράγματι ἤρχισε τὴν ἐργασίαν του, ὅτε ὅμως εὑρίσκετο κατὰ τὸ πέρας αὐτῆς «*ὁρᾷ γραφὴν ἑτέραν καὶ οὐ τὴν αὐτήν, πολὺ τὸ διάφορον ἔχουσαν καὶ παρηλλαγμένον ἀπὸ τῆς ὁμοιότητος, ἐν εἴδει ἀνδρικῷ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπὶ νεφέλης φωτεινῆς καὶ ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων ὀχούμενον καὶ περιπατοῦντα, ὡς ὁ θεῖος ψάλλει Δαυΐδ. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἄκρων ταυτησὶ τῆς νεφέλης τέσσαρες μορφαὶ ξέναι τῆς καθ' ἡμᾶς παντάπασιν ἀνεφάνησαν φύσεως, πτέρυγας περικείμεναι καὶ βιβλία ταῖς χερσὶν ἐπιφερόμεναι, ἄνωθεν μὲν ὡς ἐν εἴδει ἀνθρώπου καὶ ἀετοῦ, κάτωθεν δὲ λέοντός τε καὶ βοός. . . . . Ἀλλὰ καὶ γράμματα πρὸ τῶν ποδῶν τῆς ἱερᾶς ταύτης μορφῆς, ἔτι γέ μην κἂν τῷ βιβλίῳ, ὃ τῇ λαιᾷ χειρὶ ἐπιφέρετο (τὴν γὰρ δεξιὰν ἀνατεταμένην εἶχεν ὡς εἰς τὸν οὐρανόν), εὑρέθησαν ἔχοντα ἐπὶ λέξεως οὐτωσὶ τὰ μὲν πρὸ τῶν ποδῶν «Πηγὴ ζωτική, δεκτική, θρεπτικὴ ψυχῶν πιστῶν ὁ πανέντιμος οἶκος οὗτος. Εὐξαμένη ἐπέτυχον, ἐπιτυχοῦσα ἐπλήρωσα. Ὑπὲρ εὐχῆς, ἧς οἶδεν ὁ θεὸς τὸ ὄνομα». Τὰ δὲ τοῦ βιβλίου· «Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐφ' ὃν ἐλπίζομεν καὶ ἠγαλλιώμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν· αὐτὸς δώσει ἀνάπαυσιν τῷ οἴκῳ τούτῳ». Προσεπιτούτοις καὶ δύο τῶν προφητῶν, Ἰεζεκιὴλ αὐτοῖς καὶ Ἀββακοὺμ τὰ ὀνόματα, ὡς ὑπὸ τῆς ἐκπλήξεως τῶν ὁρομένων θαμβούμενοι, ἔξω τῆς νεφέλης ἐξ ἑκατέρου μέρους εἱστήκεσαν*» (***Papad. Ceram.*** 107 3 κ. ἑξ.). Ὁ ζωγράφος πλήρης ἐκπλήξεως εἰδοποιεῖ τὴν Θεοδώραν, ἥτις σπεύσασα δρομαίως διατάσσει νὰ μὴ τεθῇ πλέον χεὶρ ἐπὶ τῆς εἰκόνος. Εἷς ὅμως τῶν ὑπηρετῶν τῆς Θεοδώρας ἀναφέρει τὰ γενόμενα εἰς τὴν μητέρα αὐτῆς, ἥτις μετακαλεῖ τὴν Θεοδώραν καὶ τὴν ἐξετάζει περὶ τοῦ πράγματος. Αὕτη διαψεύδει τὰ καταγγελθέντα καὶ «*σκῦτιν . . . . βοείαν καὶ τίτανον μετὰ πλινθίας ὀπτῆς διὰ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῇ κομισαμένη τὴν θεανδρικὴν ἐκείνην μορφὴν καλύπτει καὶ ἀσφαλίζεται, ὡς μηδεμίαν οὐ μόνον ἐκ τούτου*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ταύτῃ βλάβην ἐγγίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ὑπόνοιαν ἐκφεύγειν καὶ πρόληψιν . . . . (***Papad. Ceram.*** ἔνθ' ἀν. 108 20 κ. ἑξ.). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ Θεοδώρα κληθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρός της νὰ θύσῃ εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ πατρὸς ἀρνεῖται καὶ ὑβρίζει τὰ εἴδωλα. Ἡ βασίλισσα διαμηνύει ταῦτα εἰς τὸν Μαξιμιανόν, ὅστις μαθὼν τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῆς Θεοδώρας διατάσσει τὴν φυλάκισιν αὐτῆς «*τὸν δέ γε οἶκον σου τῷ βαλανείῳ παραδοθῆναι πυρί. Ὅπερ καὶ γέγονε μηδὲν δυνηθέντος τοῦ πυρὸς λυμήνασθαι κατά τι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο τοῦ σωτῆρος ἐκτύπωμα, ὡς ἀπηλέγχθη ἐσύστερον*» (***Papad. Ceram.*** ἔνθ' ἀν. 108 20 κ. ἑξ.). Ἀργότερα ἡ Θεοδώρα φονεύεται ἐν τῇ φυλακῇ.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ «*Ἄρτι τότε τῆς ἑλληνικῆς ἀχλύος διασκεδασθείσης καὶ βασιλεῦσι χριστιανοῖς τὰ ρωμαίων σκῆπτρα τοῦ πάντων δεσπότου καὶ βασιλέως χαρισαμένου . . .*» (***Papad. Ceram.*** ἔνθ' ἀν. 110 § 10), τὰ οἰκοδομήματα τῆς Θεοδώρας μετεποιήθησαν εἰς μονὴν ἡ δὲ ἐκκλησία μετωνομάσθη εἰς ὄνομα τοῦ Προφήτου Ζαχαρίου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου (813 - 820) εἰς τὴν Νιτρίαν τῆς Αἰγύπτου ἐμόναζεν ὁ ἐρημίτης Σενούφιος, ὅστις ἔσχε θεῖαν ἀποκάλυψιν, διαταχθεὶς νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Μονὴν τῶν Λατόμων, ὅπου μέλλει νὰ ἴδῃ τὸν Θεόν. Πράγματι οὗτος μεταβαίνει εἰς Θεσσαλσνίκην καὶ παραμένει ἐπὶ ἕξ μῆνας εἰς τὴν Μονὴν τῶν Λατόμων χωρὶς νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ θεία ὑπόσχεσις, δι' ὃ καὶ ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν Νιτρίαν. Ἀλλὰ νέα ἀποκάλυψις καὶ νέα προσταγὴ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀναγκάζει νὰ ταξιδεύσῃ καὶ ἐκ δευτέρου εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ παραμένει καὶ πάλιν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Λατόμων φοιτῶν τακτικῶς καὶ ἀνελλειπῶς εἰς τὰς ἐν τῷ ναῷ συνάξεις τῶν μοναχῶν. «*Ἐν μιᾷ τῶν συνάξεων, μόνου ἀπολειφθέντος τοῦ γέροντος κατά τινα χρείαν ἐν τῷ ναῷ γίνεται αἰφνηδὸν λαῖλαψ τε καὶ σεισμός, καὶ προσιούτοις βροντὴ οἵα ῥῆξις, ὡς ἐκ τούτων καὶ τὰ θεμέλια δονεῖσθαι τοῦ ναοῦ δοκεῖν. Καὶ εὐθὺς τὰ μὲν ἐκ τῆς τιτάνου καὶ τῆς ὀπτῆς πλινθεύσεως ἐπικείμενα μετὰ τῆς βοείας ἐκείνης βύρσης τῷ ἱερῷ τοῦ κυρίου ἐκτυπώματι, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, περιαιρεθέντα πρὸς γῆν κατεβάλλοντο· ὁ δὲ ἱερὸς ἐκεῖνος τοῦ Χριστοῦ χαρακτὴρ δίκην ἡλίου σελαγίζοντος μέσον τῆς νεφέλης ἀνεφάνη πυρσυφανῶν . . . .*» (***Papad. Ceram.*** ἔνθ' ἀν. 111 24 κ. ἑξ.). Ὁ γέρων «*μέσον ἑστὼς τοῦ ναοῦ*» ἐκ τοῦ φόβου του ἀποθνήσκει ἐκεῖ, οἱ δὲ μοναχοὶ θάπτουσιν αὐτὸν «*ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ καὶ τῆς μακαρίας ἠξιώθη θέας καὶ τελειώσεως . . .*» (***Papad. Ceram.*** ἔνθ' ἀν. 112 7 κ. ἑξ.). Κατὰ τὴν κηδείαν αὐτοῦ πλεῖσται τελοῦνται θαυματουργοὶ ἰάσεις.

Τοιοῦτον τὸ διασωθὲν πολύτιμον κείμενον. Ἐξ αὐτοῦ πείθεταί τις κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ νῦν ἐκκλησία τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ εἶναι τὸ Καθολικὸν τῆς παλαιοτάτης Μονῆς τοῦ Λατόμου, τὸ δὲ ἀνευρεθὲν ψηφιδωτὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

εἶναι τὸ ἐν τῇ Διηγήσει ταύτῃ περιγραφόμενον μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας καὶ λεπτομερείας ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ καὶ ἡ συμπλήρωσις, ἣν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, τῶν κατεστραμμένων νῦν τμημάτων τῆς κάτωθεν αὐτοῦ ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς.

Διὰ τὴν ἱστορίαν ὅμως τοῦ μνημείου καὶ διὰ τὰς μετὰ ταῦτα τύχας αὐτοῦ θὰ ἦτο λίαν χρήσιμον νὰ συνοψίσωμεν τὰ ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ ἀναφερόμενα γεγονότα καὶ νὰ προσπαθήσωμεν κατόπιν ν᾽ ἀνεύρωμεν τὴν ἐν αὐτοῖς κρυπτομένην ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Ἐν τῇ Διηγήσει περιλαμβάνονται τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ ἵδρυσις τῆς Ἐκκλησίας (καὶ οὐχὶ μοναστηρίου) ὡς καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἱδρυσάσης αὐτήν.

2) Ἡ ἵδρυσις τοῦ μοναστηρίου, καὶ

3) Αἱ δύο ὑπερφυσικαὶ ἀποκαλύψεις τοῦ ἐν τῇ ἁψῖδι τοῦ ναοῦ ψηφιδωτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ ἀναφερόμενα γεγονότα. Ἐξετάσωμεν νῦν τὴν αὐθεντικότητα αὐτῶν.

Τὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἱδρύθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μαξιμιανοῦ δηλαδὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι καθαρὸς μῦθος. Θὰ ἦτο ἐντελῶς ἄσκοπον νὰ συζητήσῃ τις κἂν αὐτό. Ἡ μόνη ἴσως ἱστορικὴ ἀλήθεια ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ὅτι πιθανὸν οἱ χριστιανοὶ κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου, περὶ ἧς εὐθὺς κατωτέρω, ἐχρησιμοποίησαν τὰ λείψανα ρωμαϊκοῦ τινος κτίσματος, ἴσως βαλανείου, οὗ τὴν κτίσιν ἀπέδωκαν ἀργότερον εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Μαξιμιανοῦ Θεοδώραν. Κάτω ἐπίσης ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Θεοδώρας νομίζω, ὅτι δύναταί τις ν᾽ ἀνεύρῃ πραγματικόν τι γεγονός. Τὸ ψηφιδωτὸν ἴσως δὲ καὶ τὸ οἰκοδόμημα, ἂν μὴ καὶ αὐτὴ ἡ Μονή, ἐγένετο δαπάναις γυναικός τινος. Τοῦτο ἀναφέρεται ρητῶς εἰς τὴν κάτωθεν τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐπιγραφὴν *(.... εὐξαμένη ἐπέτυχα καὶ ἐπιτυχοῦσα ἐπλήρωσα. Ὑπὲρ εὐχῆς, ἧς οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα).* Νομίζω, ὅτι θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ἀνωνύμως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φερομένη ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, τὸ ὄνομα αὐτῆς ἦτο γνωστὸν ἐκ παραδόσεως ἢ ἐξ ἄλλης μὴ διασωθείσης ἐπιγραφῆς. Ἀργότερον οἱ μοναχοί, θέλοντες νὰ προσδώσωσι περισσοτέραν ἀρχαιότητα εἰς τὴν Μονὴν αὐτῶν, ὡς τοῦτο εἶναι ἄλλως σύνηθες εἰς τὰ μοναστήρια μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη, ἐταύτισαν αὐτὴν πρὸς τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον ἴσως δὲ καὶ ἀνύπαρκτον θυγατέρα τοῦ Μαξιμιανοῦ.

Πότε ἀκριβῶς ἐκτίσθη ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου ἀναφέρει ρητῶς ἡ Διήγησις «*Ἄρτι τότε τῆς ἑλληνικῆς ἀχλύος διασκεδασθείσης καὶ βασιλεῦσι χριστιανοῖς τὰ ρωμαίων σκῆπτρα τοῦ πάντων δεσπότου καὶ βασιλέως χαρισαμένου, ἡνίκα καὶ τοῦτο δὴ τὸ πολυθρύλητον ἱερὸν τὸ εἰς τύπον δῆθεν βαλανείου οἰκοδομηθὲν ..... εἰς ὄνομα τοῦ προφήτου Ζαχαρίου μετωνομάσθη καὶ εἰς μοναστήριον ἀποκατέστη ...*» (***Paqad. Ceram.*** ἔνθ᾽ ἀν. 110 § 10).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τῶν χρόνων τοῦ θριάμβου τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὴν φράσιν ὅμως «*τῆς ἑλληνικῆς ἀχλύος διασκεδασθείσης*» οἱ μέχρι τοῦδε ἐξετάσαντες τὸ κείμενον καὶ ἰδιαιτέρως ὁ W. Grumel, δεινῶς παρηνόησαν ὑποθέσαντες, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ τέλους τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων [1]. Ἐκ τῆς ὅλης διηγήσεως περὶ τῆς δευτέρας ἀποκαλύψεως τοῦ ψηφιδωτοῦ, περὶ ἧς εὐθὺς κατωτέρω, γίνεται φανερόν, ὅτι μὲ τὰς λέξεις «ἑλληνικὴ ἀχλὺς» ὁ συγγραφεὺς τοῦ κειμένου ἐννοεῖ τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἂν τοῦτο κατεννοεῖτο ἀπ' ἀρχῆς δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη τῆς κοπιώδους ἐρεύνης εἰς ἣν ὑπεβλήθησαν πρῶτον ὁ κ. Diehl καὶ κατόπιν ὁ W. Grumel πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς παλαιοτέρας ἐν ταῖς πηγαῖς μνείας τῆς Μονῆς τοῦ Λατόμου, καταλήξαντος τοῦ δευτέρου εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὕτη ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 860 (Echos d'Orient ἔνθ' ἀν. 167 κ. ἑξ.). Ἡ Μονὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφισταμένη.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὰς δύο ὑπερφυσικὰς ἀποκαλύψεις τοῦ ψηφιδωτοῦ. Ἡ πρώτη, ἡ γενομένη κατὰ τὴν Διήγησιν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς θυγατρὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ Θεοδώρας (***Papad. Ceram.*** 107 κ. ἑξ.) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολύτως φανταστική, δημιουργηθεῖσα πιθανῶς διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν κάλυψιν τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ τὴν ἐκ νέου ἐμφάνισιν αὐτοῦ ἀργότερον. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Διηγήσεως Ἰγνάτιος, ὡς ἤδη παρετήρησεν καὶ ὁ κ. ***Tafrali*** (Topographie de Thessalonique 198), ἐλησμόνησεν ὅτι ἐν ἀρχῇ εἶχεν ὁμιλήσῃ περὶ νέων κτισμάτων ἀνεγειρομένων ὑπὸ τῆς Θεοδώρας, ὅπου φυσικὰ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι παλαιότερα ψηφιδωτά. Ἀπομένει λοιπὸν ἡ δευτέρα ἡ καὶ πράγματι μοναδικὴ ἀποκάλυψις τοῦ ψηφιδωτοῦ. Πότε ἐγένετο αὕτη; Ὁ W. Grumel (ἔνθ' ἀν. 171) ἐκ παρανοήσεως πάλιν τοῦ κειμένου καὶ μετὰ πολυπλόκους ὑπολογισμοὺς κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο δέον νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὸ ἔτος 1000 μ. Χ. Ἐκ τῆς Διηγήσεως ὅμως ἐξάγεται σαφέστατα ὁ χρόνος καθ' ὃν συνέβη ἡ ἀποκάλυψις. Αὕτη ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου (813 - 820) «..... *χρόνοις δὲ πολλοῖς ὕστερον ..... ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος ἐκείνου τοῦ ἐξ Ἀρμενίων τὸ γένος ἑλκοντος ..... εὐδόκησεν (ὁ κύριος) ἀνακαλυφθῆναι τε καὶ φανερωθῆναι τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐκτύπωμα*» (***Papad. Ceram.*** 109 § 9). Πρὸς τοὺς χρόνους τούτους, τὸ πρῶτον δηλαδὴ τρίτον τοῦ 9ου αἰῶνος, συμφωνεῖ καὶ ἡ μαρτυρία ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγ. Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου, ἣν προσάγει καὶ ὁ W. Grumel (ἔνθ' ἀν. 167). Πότε ὅμως εἶχε καλυφθῆ διὰ βοείου δέρματος καὶ κορασανίου τὸ ἐπὶ τῶν χρόνων Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ἐλθὸν καὶ πάλιν εἰς φῶς ψηφιδωτόν; Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι τοῦτο συνέβη κατὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς ἀγῶνας ἕνα δηλαδὴ περίπου αἰῶνα πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ. Εἶναι πολὺ φυσικόν, ὅτι κατὰ τὸ ἑκατονταε-

[1] Echos d'Orient 1930 σελ. 163.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὲς περίπου χρονικὸν τοῦτο διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ψηφιδωτὸν ἔμεινε κεκρυμμένον ὑπὸ τὸ βόειον δέρμα νὰ ἐλησμονήθῃ τοῦτο, οὕτως ὥστε ἡ ἀποκάλυψις αὐτοῦ νὰ ἐθεωρήθῃ ὡς θαῦμα. Ἐκ τοῦ κειμένου ἐξηγεῖται, ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ βοείου δέρματος καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ψηφιδωτοῦ ὀφείλονται εἰς ἰσχυρὸν σεισμὸν καὶ σφοδρὰν λαίλαπα (***Papad. Ceram.*** 111), συνεπείᾳ τῶν ὁποίων τὸ ἀποσαθρωθὲν, ὡς ἐκ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου δέρμα κατέπεσε μετὰ πατάγου. Τόσος ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἦτο ὁ φόβος τοῦ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην μόνου εὑρισκομένου ἐν τῷ ναῷ μοναχοῦ Σενουφίου ὥστε οὗτος πίπτει νεκρὸς καὶ θάπτεται ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ.

Ὁ W. Grumel (ἔνθ' ἀν. 174) ἐπειράθη ν' ἀνεύρῃ καὶ τὸν τάφον ἐν ᾧ ἐτέθη ὁ Σενούφιος, ὡς τοιοῦτον δὲ ὥρισε τὸν τέταρτον ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον τὸν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δηλαδὴ κατόψει σημειούμενον διὰ τοῦ γράμματος Δ. (Πρβ. εἰκ. 2). Ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου μετὰ τῶν ὀστῶν ἀνευρέθησαν ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν καὶ τμήματα σιδηρᾶς ζώνης ἀνηκούσης εἰς «σιδηρούμενον» μοναχόν. Τὸ πρᾶγμα, ἂν ἡ ὑπόθεσις ἠδύνατο ν' ἀποδειχθῇ, θὰ ἦτο ἀληθῶς λίαν ἐνδιαφέρον. Δυστυχῶς ὅμως ὑπάρχουσι πολλαὶ δυσκολίαι πρὸς παραδοχὴν τούτου. Τὸ πρόχειρον διάγραμμα, τὸ ὁποῖον παραθέτει ὁ W. Grumel δὲν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῶν τάφων. Ὁ ὑποτιθέμενος τάφος τοῦ Σενουφίου καὶ ὁ ἀριστερὰ αὐτοῦ, ἀνήκων εἰς τὸν Εὔδωρον, ἂν ἡ ἡμετέρα ἀνάγνωσις τοῦ ἐπ' αὐτοῦ μονογράμματος εἶναι ὀρθὴ (τάφοι Γ καὶ Δ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κατόψει εἰκ. 2), εὑρίσκονται ἀμφότεροι εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ ναοῦ ἀντικρύζοντες καθ' ὅμοιον τρόπον τὴν ἁψῖδα. Τεχνικῶς ἐπίσης ἐξεταζόμενοι οἱ ἐντὸς τοῦ ναοῦ εὑρεθέντες τάφοι, ἐν οἷς καὶ ὁ ὑποτιθέμενος τοῦ Σενουφίου (τάφος Δ), εἶναι βεβαίως μεταγενέστεροι τοῦ μνημείου, ἀλλ' ἡ κατασκευὴ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ κατέλθῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 9ου αἰῶνος ὁπότε ἀπέθανεν ὁ Σενούφιος. Οἱ τάφοι ἄλλως οὗτοι, ὅπως δεικνύουν καὶ αἱ διαφορετικαὶ αὐτῶν διαστάσεις, κατεσκευάσθησαν εἰς διαφόρους ἐποχάς. Εἰδικῶς δὲ ὁ ὑποτιθέμενος τάφος τοῦ Σενουφίου κατεσκευάσθη συγχρόνως, ὡς φαίνεται, μὲ τὸν ὑποτιθέμενον τοῦ Εὐδώρου (τάφος Γ) καθ' ὅσον οἱ δύο οὗτοι τάφοι ἔχουσι τὰς αὐτὰς διαστάσεις καὶ τὴν αὐτὴν θέσιν. Τὰ περὶ ταυτισμοῦ λοιπὸν τοῦ τάφου Δ πρὸς τὸν τοῦ Σενουφίου εἶναι ὑπόθεσις μὴ δυναμένη ν' ἀποδειχθῇ, ἡ δὲ ἐν αὐτῷ εὑρεθεῖσα σιδηρᾶ ζώνη θὰ ἠδύνατο ν' ἀνήκῃ καὶ εἰς ἄλλον μοναχὸν τῆς Μονῆς τοῦ Λατόμου. Ἄλλως καὶ αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Σενουφίου δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον εἶναι πραγματικὸν ἢ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ, ὡς πλάσμα τοῦ συγγραφέως τῆς Διηγήσεως Ἰγνατίου ἔχοντος ἀνάγκην διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἔργου του ἑνὸς ἁγίου ἀσκητοῦ πρὸς ὃν νὰ γίνῃ ἡ θεία ἀποκάλυψις.

Τέλος δύο λέξεις περὶ τῆς εἰς ὄνομα τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου ἀφιερώσεως τῆς Μονῆς καὶ τῆς μετανομασίας αὐτῆς εἰς τὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ὁ W. Grumel

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

(ἔνθ' ἀν. 170) τὴν ὀνομασίαν τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου ἀπορρίπτει ὡς ἐντελῶς ἀπίθανον. Ἐν τούτοις συμφώνως πρὸς τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην ἀνωτέρω ἀποκατάστασιν τῶν ἐν τῇ Διηγήσει ἀναφερομένων ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ Μονὴ ἅμα τῇ κτίσει αὐτῆς ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Προφ. Ζαχαρίου (***Papad. Ceram.*** 110 § 10). Τὸ ὄνομα τοῦτο διετηρήθη μέχρι τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9ου αἰῶνος γενομένης ἀποκαλύψεως τοῦ ψηφιδωτοῦ. Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν φαίνεται ταύτην οἱ μοναχοὶ καταπλαγέντες «ἐκ τοῦ γεγενημένου θαύματος» (***Grumel*** ἔνθ' ἀν. 167) μετωνόμασαν τὴν Μονὴν εἰς τιμὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπίκλησιν τῆς Μονῆς τοῦ Λατόμου ἢ τῶν Λατόμων οὐδὲν θετικὸν δύναται νὰ λεχθῇ. Πλὴν τοῦ Ἰγνατίου, ὅστις ἐν τῇ Διηγήσει μεταχειρίζεται τὸν τύπον Λατόμων, εἰς πάντα τὰ ἄλλα κείμενα ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῆς Μονῆς, αὕτη καλεῖται τοῦ Λατόμου. Τὸν τύπον τοῦτον παρεδέχθημεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, ὡς τὸν ἐπικρατέστερον. Ὁ Ἰγνάτιος σχετίζει, ὡς εἴδομεν, τὸ ὄνομα πρὸς τὰ Λατομία ἐν τῇ θέσει τῶν ὁποίων ἡ Θεοδώρα ἔκτισε τὸ βαλανεῖον. Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἐδόθη ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἐξ ἄλλου ὁ βιογράφος τοῦ Ἁγ. Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Λατόμου συνδέει πρὸς τὸ «γεγενημένον θαῦμα» εἰς τοῦτο δὲ στηριζόμενος ὁ W. Grumel (ἔνθ' ἀν. 169) ταυτίζει τὸν Σενούφιον πρὸς τὸν Λατόμον. Ἡ εἰκασία ὅμως αὕτη, ὅσονδήποτε ἀληθοφανὴς καὶ ἂν εἶναι, δὲν δύναται νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ἐκ μόνων τῶν πηγῶν, ἃς διαθέτομεν. Ἐξ ἄλλου θὰ ἦτο πολὺ φυσικὸν ν' ἀναμένωμεν ὅπως ὁ Ἰγνάτιος, ὁ μόνος ἀναφέρων τὸν Σενούφιον ἐν τῇ Διηγήσει του, ὁμιλεῖ περὶ τῆς σχέσεως ταύτης. Ἀλλ' οὗτος τουναντίον ἐφευρίσκει ἄλλην ὅλως ἑρμηνείαν διὰ τὸ ὄνομα τῶν Λατόμων, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει εἰς τὴν Μονὴν ἤδη ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου ἐπὶ μόνης τῆς μαρτυρίας τοῦ βιογράφου τοῦ Ἁγ. Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου βασιζόμενοι θὰ ἠδυνάμεθα πράγματι νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Λατόμου ἔλαβεν ἡ Μονὴ ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος. Ἀλλὰ μόνη ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν εἶναι ἐπαρκής, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν παραδεχθῶμεν ἀσυζητητί, ὅπως διὰ τὸν ἴδιον λόγον δὲν δυνάμεθα ν' ἀπορρίψωμεν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου. Οὕτω τὸ ζήτημα μέχρις ὅτου ἔλθωσιν εἰς φῶς ἄλλαι μαρτυρίαι θὰ παραμένῃ ἄλυτον.

Τὸ πρόβλημα τέλος τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψε τὴν Διήγησιν αὐτοῦ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα. Ἡ τοιαύτη ἔρευνα ἐξέρχεται τῶν ὁρίων καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης μελέτης καὶ οὕτω δὲν συνδέεται αὕτη ἀμέσως μὲ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐξέτασιν τοῦ μνημείου, ἥτις κυρίως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα [1].

---

[1] Διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἠσχολήθη ὁ W. Grumel εἰς τὴν ἀνωτέρω μελέτην του (ἔνθ' ἀν. 165 κ. ἑξ.) καὶ εἰς ἀνακοίνωσίν του ἐν τῷ Γ' Διεθνεῖ Βυζαντιολογικῷ Συνεδρίῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ἀνωτέρω γενομένη λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ μνημείου, τοῦ γλυπτικοῦ αὐτοῦ διακόσμου, τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τοῦ ἐν τῇ ἁψίδι ψηφιδωτοῦ ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ναὸς ἱδρύθη καὶ διεκοσμήθη τελευτῶντος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὁ κ. Diehl, θεωρῶν ὡς ἀσυμβίβαστον τὸ σταυροειδὲς σχῆμα τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν 5ον αἰῶνα, εἰς ὃν τοποθετεῖ τὸ ψηφιδωτόν, ἀνάγων δὲ εἰς τὸν 9ον αἰῶνα τὰ περὶ ἐπανιδρύσεως τῆς Μονῆς ἀναφερόμενα ἐν τῇ Διηγήσει τοῦ Ἰγνατίου, παραδέχεται ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἐκτίσθη κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐτῷ περιελήφθη ἡ ἐκ τοῦ παλαιοτέρου οἰκοδομήματος τοῦ 5ου αἰῶνος περισωθεῖσα ἁψίς, ἐφ' ἧς τὸ ψηφιδωτόν [1]. Ὑπάρχουσιν ὅμως πολλαὶ ἐνδείξεις μὴ ἐπιτρέπουσαι τὴν παραδοχὴν τῆς γνώμης ταύτης. Ἂν ἀκολουθήσωμεν τὴν γνώμην τοῦ κ. Diehl δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐκ τοῦ παλαιοῦ μνημείου τοῦ 5ου αἰῶνος διεσώζετο ὄχι μόνον ἡ ἁψίς, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ πρὸ αὐτῆς καμάρα ἡ πρὸς ἀνατολὰς δηλαδὴ κεραία τοῦ σταυροῦ. Ὅτι ἡ καμάρα αὕτη εἶναι σύγχρονος πρὸς τὴν ἁψῖδα δεικνύει σαφέστατα καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἡ ἀνευρεθεῖσα γραπτὴ διακόσμησις αὐτῆς, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος καὶ ἥτις εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον, ὡς εἴδομεν, ὅτι ἐγένετο κατὰ τοὺς ἰδίους καθ' οὓς καὶ τὸ ψηφιδωτὸν τῆς ἁψιδος χρόνους. Ἡ καμάρα ὅμως αὕτη, καθὼς καὶ οἱ ὑποβαστάζοντες αὐτὴν ἑκατέρωθεν τοῖχοι δεικνύουσι τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς τοιχοδομίαν πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ οἰκοδομήματος. Αὕτη δὲ ἡ καμάρα ἔχει τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς διαστάσεις πρὸς τὰς ἄλλας τρεῖς κεραίας τοῦ σταυροῦ, ὡς δεικνύει ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα κάτοψις τοῦ ναοῦ (εἰκ. 2). Κατὰ συνέπειαν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα καὶ τὸ ψηφιδωτὸν τῆς ἁψῖδος ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχήν, τὰ τέλη δηλαδὴ τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὁ κ. Diehl κατέληξεν εἰς τὸ ἐσφαλμένον τοῦτο συμπέρασμα διότι ἐθεώρει ἀπαράδεκτον τὴν ἰδέαν ὑπάρξεως σταυροειδοῦς ἐκκλησίας κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Τ' ἀνωτέρω ὅμως παρατεθέντα παραδείγματα ἀπέδειξαν ἐπαρκῶς, ὡς νομίζω, ὅτι τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦτο σχῆμα εἶναι πολὺ παλαιόν, δυνάμενον ν' ἀνέλθῃ μέχρι καὶ τοῦ 2ου ἴσως αἰῶνος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Πάντα τὰ ἐκ τῆς ἀνωτέρω μακρᾶς ἐρεύνης προκύψαντα πορίσματα περὶ τῆς χρονολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ μνημείου θὰ ἠδύναντο νὰ συνοψισθῶσιν ὡς ἑξῆς:

Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ρωμαϊκοῦ βαλανείου, τὸ ὁποῖον ἡ παράδοσις ἀργότερον ἐθεώρησε ὡς κτισθὲν ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ Θεοδώρας, ἀνηγέρθη

[1] *Ch. Diehl* ἐν Comptes - rendus de l'Academie ἔνθ' ἀν. σελ. 260.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τελευτῶντος τοῦ 5ου αἰῶνος ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου. Συγχρόνως ἐκτίσθη καὶ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς ταύτης τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ μέχρις ἡμῶν περισωθεὶς ναός, ὁπότε καὶ ἐκοσμήθη ἡ μὲν ἁψὶς αὐτοῦ διὰ ψηφιδωτοῦ τὸ δὲ ὑπόλοιπον διὰ τοιχογραφιῶν. Τὸ ψηφιδωτὸν τῆς ἁψῖδος, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐπιγραφῆς, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία, ἂν μὴ καὶ ἡ Μονὴ ὁλόκληρος, ἐγένετο δαπάναις γυναικός τινος, ἀνωνύμως φερομένης ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἥτις πιθανῶς ἐκαλεῖτο Θεοδώρα. Ταύτην ἡ παράδοσις ἀργότερον ἐταύτισε πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων τὸ ψηφιδωτὸν τῆς ἁψῖδος ἐκαλύφθη διὰ δέρματος βοὸς ἐπιχρισθέντος δι᾽ ἀσβέστου καὶ ἔμεινεν οὕτω κεκρυμμένον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 9ου αἰῶνος ὁπότε ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, καταπεσόντος τοῦ βοείου δέρματος συνεπείᾳ σεισμοῦ, ἦλθε καὶ πάλιν εἰς φῶς. Ἅμα τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ψηφιδωτοῦ, ἥτις ἐθεωρήθη ὡς θαῦμα τῆς ἐπ᾽ αὐτοῦ εἰκόνος τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου μετονομάζεται τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τότε δὲ πιθανῶς, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, λαμβάνει τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Λατόμου. Περὶ τὸν 12ον αἰῶνα ὁ ναὸς ἐπισκευάζεται, κατὰ δὲ τὸν 14ον αἰῶνα τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, πλὴν τοῦ ἱεροῦ, καλύπτεται ἐκ νέου διὰ τοιχογραφιῶν.

Αὐτὴ εἶναι ἐν περιλήψει ἡ ἱστορία τῆς παλαιοτάτης Μονῆς τοῦ Λατόμου, τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία χάρις εἰς τὸ ἐν αὐτῇ περισωθὲν πολύτιμον ψηφιδωτὸν εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτέρων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων ὄχι μόνον τῆς Θεσσαλονίκης ἀλλ᾽ ἴσως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁλοκλήρου.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Η ΚΑΘΑΡΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΗΜΑ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Σπάνια εἶναι τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῆς ἰδιαιτέρας των σημασίας νὰ περιβάλλωνται μὲ τὴν αἴγλην τῆς ἀρχαίας γραπτῆς παραδόσεως. Μεταξὺ τούτων ἐπιφανὲς εἶναι τὸ εὕρημα τοῦ ἀειμνήστου Δ. Σταυροπούλου τοῦ 1898 ἐπὶ τῆς νήσου Ῥηνείας. Ὁ εὐτυχὴς ἐρευνητὴς εὗρε τότε εἰς περιωρισμένον μικρὸν χῶρον τὸ περιεχόμενον τῶν ταφῶν, τῶν ἀναιρεθεισῶν κατὰ τὴν μεγάλην κάθαρσιν τῆς Δήλου τοῦ 425 π. Χ. Ἡ εὔνοια τῆς τύχης ἦτο καταπληκτική. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ συντρίμματα ἀγγείων ὑπεράφθονα, ἀνήκοντα εἰς ὑπερχιλίας ταφὰς 4 τοὐλάχιστον αἰώνων καὶ προερχόμενα ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν δημιουργικῶν ἐποχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀγγειογραφίας. Τὸ εὕρημα ἐχρονολογεῖτο σταθερῶς ὡς πρὸς τὸ κατώτατον ὅριον διὰ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου περιγραφείσης καθάρσεως καὶ ἐπὶ πλέον περιεβάλλετο μὲ τὸ ἀμείωτον θέλγητρον, ὅτι τὰ ἴδια αὐτὰ πράγματα ἐχρησίμευσαν ἐπίσης εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ.

Παρὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ εὑρήματος ἡ ἱστορικὴ ἀνακάλυψις δὲν κατέλαβε τὴν πρέπουσαν θέσιν εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Μετὰ τὴν πρώτην συγκίνησιν τὸ πρᾶγμα σχεδὸν παρεσιωπήθη καὶ μόνον οἱ ἀραιοὶ ἐπισκέπται τοῦ πρὸς τοῦτο ἱδρυθέντος Μουσείου τῆς Μυκόνου ἀπεκόμιζον ἐκεῖθεν ἰσχυρὰν μὲν ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ ἀόριστον ἐντύπωσιν. Συγχρόνως ἠκούοντο καὶ ἐγράφοντο παράπονα, ὅτι ὁ εὑρέτης ὑπὲρ τὸ δέον ἀνέβαλλε τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀνακαλυφθέντος θησαυροῦ. Ἀλλ' ἡ μομφή, καθ' οἱονδήποτε τρόπον καὶ ἂν ἐξεφέρετο, ὑπῆρξε γενικῶς ἀστήρικτος διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι τὸ σύνολον τοῦ εὑρήματος, ὅπερ ἀπῄτει μακροχρόνιον ἐργασίαν, δὲν κατηρτίσθη ἀκέραιον παρὰ μόνον ἐσχάτως, ἱκανὰ ἔτη δηλαδὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εὑρέτου.

Βεβαίως ἐδῶ δὲν σκοπεύω νὰ ἐμφανισθῶ ἀπολογητὴς τοῦ Σταυροπούλου, οὔτε χρειάζεται. Ἡ ἀγαθὴ τούτου μνήμη διατηρεῖται σταθερὰ εἰς ὅσους ἐγγύτερον ἐγνώρισαν τὸ ἔργον του. Οὔτε τὸ ἄλλως πάντοτε ἔγκυρον ῥητόν: ***de mortuis nihil nisi bene*** δύναται νὰ ἔχῃ ἐνταῦθα οἱανδήποτε ἐφαρμογήν. Τοὐναντίον ὀφείλω ἀποβλέπων εἰς τὴν καλυτέρευσιν τῶν ἀνασκαφικῶν τρόπων καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς μεθόδου ἐρεύνης νὰ μὴ παραλείψω οὐδεμίαν ἐκ τῶν γνωστῶν μου πλημμελειῶν τῆς ἐργασίας του. Σχετικῶς πρὸς αὐτὰς θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω κατὰ τὰς παρεχομένας εὐκαιρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦδε ἔχομεν ἐν πρώτοις νὰ παρα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τηρήσωμεν, ὅτι ὁ εὑρέτης θὰ ὤφειλε νὰ δώσῃ ἀμέσως ἀφθόνους εἰδήσεις καὶ λεπτομερεῖς περιγραφὰς περὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθέντος βόθρου τῆς καθάρσεως καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ τάφων. Ἀντὶ τούτων περιωρίσθη νὰ δημοσιεύσῃ δύο ἐκθέσεις ἀληθῶς περιεκτικάς, ἀλλ' ὑπερβολικὰ συντόμους καὶ ἀνεπαρκεῖς ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ζητημάτων. Ἔπειτα θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένον νὰ ἐξετάσῃ ὁ ἴδιος μερικὰ ἐκ τῶν κεφαλαιωδῶν θεμάτων, ὡς εἶναι τὸ περὶ τῶν Καρικῶν τάφων τοῦ Θουκυδίδου, καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς ἄλλους, οἵτινες θὰ διέθετον πάντως ὀλιγώτερα μέσα, νὰ ἐπιχειρήσουν τὰς ἀναγκαίας προεργασίας. Ἀλλὰ τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ δημοσιεύσῃ τὸ σύνολον τῶν ἀγγείων, προτοῦ ταῦτα ἐξαχθοῦν ἐκ τῆς συντριμματώδους ἀφανείας καὶ διακριθοῦν τὰ διάφορα κεραμικὰ ἐργοστάσια, πιστεύω ὡς ἐντελῶς ἀσύστατον. Μία πρόωρος δημοσίευσις θὰ ἔδιδεν ὡρισμένως τροφὴν εἰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας, ἀλλὰ θὰ ἐπέτεινε τὴν πολυγνωμίαν καὶ θὰ ὡδήγει εἰς πλάνας, ἀπὸ τῶν ὁποίων δυσκόλως θὰ ἀπηλλασσόμεθα.

Ἴσως ἐνθυμηθῇ τις τὸ παράδειγμα τοῦ Furtwängler καὶ Löschcke ὡς πρὸς τὰ μυκηναϊκὰ καὶ Dragendorf καὶ Pfuhl σχετικῶς μὲ τὰ ἄφθονα εὑρήματα τῆς Θήρας καὶ ἀντιπαρατηρήσῃ, πῶς ὅλοι οὗτοι ἠδυνήθησαν εἰς βραχύτατον χρόνον νὰ φέρουν εἰς φῶς τὰς γνωστὰς λαμπρὰς δημοσιεύσεις των. Χωρὶς νὰ παραβλέψωμεν τὰς πολλὰς καὶ εὐνοήτους διαφορὰς ὡς πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρόσωπα, σποπιμώτερον εἶναι νὰ ἐπιστήσωμεν δι' ὀλίγων τὴν προσοχήν μας εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ὅλως ἀτομικὴν ἄποψιν τοῦ Σταυροπούλου διὰ νὰ κρίνωμεν δικαιότερον ὄχι μόνον τὴν κοινολογουμένην βραδύτητα τῆς δημοσιεύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐννοήσωμεν κατὰ τίνα τρόπον καὶ μὲ ποίαν κατευθυντήριον ἰδέαν κατηρτίσθη ἡ συλλογὴ τῶν ἀγγείων τῆς Μυκόνου. Φανατικὴ καὶ μέχρι ὑπερβολῶν πρωτότυπος εὐσυνειδησία ἐκυριάρχει καὶ ἐβασάνιζε διαρκῶς τὸ πνεῦμα του. Κάθε χρήσιμον κομμάτι ἀγγείου ἔπρεπε ἀντὶ πάσης θυσίας, κόπων καὶ σπατάλης χρόνου, νὰ εὕρῃ τὴν θέσιν του τὴν ἀρχικήν. Οὐδεμία ἦτο ἀνεκτὴ προσωρινὴ ἢ συμβιβαστικὴ λύσις. Ἀφ' ἑτέρου ὅσα κομμάτια κατὰ τὴν προκαταβολικὴν κρίσιν του ἀνῆκον εἰς «κοινὰ» ἀγγεῖα ἢ ἦσαν ἐφθαρμένα ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθοῦν καὶ τὸ πρακτικώτερον, νὰ ῥιφθοῦν εἰς τὴν θάλασσαν, ὥστε νὰ μὴ περιπλέξουν τὸ δύσκολον ἔργον τῆς συγκροτήσεως ὁλοκλήρων ἀγγείων. Βεβαίως τὸ τελευταῖον μέτρον ἦτο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξιόμεμπτον. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν ἄνευ ἐποπτείας τοῦ συνόλου καὶ χωρὶς τὴν διερεύνησιν ὅλων τῶν σχετικῶν ζητημάτων νὰ ἀποφανθῇ κανείς, ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σύντριμμα εἶναι ἄχρηστον. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον καὶ θετικὸν μέρος τῆς κατευθύνσεως τοῦ Σταυροπούλου, ἡ μεγάλη δηλ. ἀνησυχία καὶ ἄγρυπνος ἐπιμέλεια περὶ τὴν διάκρισιν τῶν οἰκείων εἰς ἕκαστον ἀγγεῖον συντριμμάτων, εἴτε ταῦτα συνηρμόζοντο εἴτε μή, διετηρήθη ὄχι μόνον κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς ἐνεργοῦ ἐποπτείας του ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τῆς μακρᾶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀσθενείας του καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του μέχρις ἐσχάτων ὑπῆρξεν ἡ θεμελιώδης βάσις τῆς συγκροτήσεως τῆς συλλογῆς.

Ἡ μέθοδος αὕτη τῆς φανατικῆς ἀκριβείας ὑπῆρξε καὶ ἕνεκα τούτου μάλιστα γόνιμος εἰς ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ ὁ Σταυρόπουλος κατώρθωσε καὶ ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ ἐξαιρέτους βοηθοὺς καὶ συνεργάτας, τὸν κ. Δημ. Πίπαν, ἐπιμελητὴν τότε καὶ κατόπιν διάδοχόν του εἰς τὴν Ἐφορείαν τῶν Κυκλάδων, καὶ τὸν τεχνίτην κ. Γ. Πολυκαντριώτην. Ὁ πρῶτος συνεδύαζεν ὀξύνοιαν μὲ ἄοκνον προθυμίαν καὶ πρακτικότητα. Ὁ δεύτερος προικισμένος μὲ δεξιότητα ἀληθινὰ καλλιτεχνικὴν ἀνεπτύχθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἄριστον γνώστην τῆς ἀρχαίας κεραμικῆς καὶ ἐνθουσιώδη θαυμαστὴν τοῦ ἀρχαίου σχεδίου. Εἶχε μελετήσει τόσον καλῶς ὄχι μόνον τὸ καθαρῶς τεχνικὸν μέρος — πηλός, ἐπεξεργασία του, ἐπίχρισμα, ὄπτησις — ἀλλὰ καὶ τὰ διάφορα σχήματα καὶ διαστάσεις τῶν ἀγγείων καὶ τὴν διακόσμησιν, ὥστε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἁπλουστέρων μηχανικῶν μέσων τῆς ἰδιαιτέρας του εὑρέσεως ἠδυνήθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς ἕκαστον ἀγγεῖον τὰ συνανήκοντα συντρίμματα καὶ εἰς τὰς ἀναπαραστάσεις νὰ τοποθετήσῃ μὲ πᾶσαν δυνατὴν ἀσφάλειαν ἕκαστον σύντριμμα εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο δὲν συνηρμόζετο ὑλικῶς πρὸς τὰ γειτονικά. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ εἴδους τῶν ἀναπαρασταθέντων ἀγγείων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἀναλυτικώτερον. Ἐπὶ τοῦ παρόντος σημειώνομεν, ὅτι αἱ ἀναπαραστάσεις ἐπεξετάθησαν σύμφωνα πρὸς τὸ αὐτὸ ἐπίμονον πνεῦμα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς συλλογῆς καὶ ἐπὶ ἀγγείων μὲ ἐλάχιστα τεμάχια. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπεδείχθη εὐεργετικώτατον. Διότι διαφορετικὰ διδάσκεται καὶ αὐτὸς ὁ εἰδικὸς μελετητὴς ἐκ τῶν ἀκεραίων σχημάτων, ἔστω καὶ ἂν ταῦτα εἶναι κατὰ μέγα μέρος γύψινα, παρὰ ἐκ τῶν μικρῶν σωρῶν τῶν ἀφανῶν συντριμμάτων [1].

Μία ἄλλη μομφή, ψιθυριζομένη μεταξὺ τῶν εἰδικῶν καὶ ἰδίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σταυροπούλου ἐφαίνετο σοβαρωτέρα. Ἐξεφράζετο δηλ. ὁ φόβος, ὅτι μὲ τὰς ἀνεπαρκεῖς ἐκθέσεις τῶν Πρακτικῶν δὲν ἦτο καθόλου δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν ἐπακριβῶς τὰ εὑρήματα τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως ἀπὸ τὰ διάφορα ἄλλα εὑρήματα τάφων τῆς Ῥηνείας, τοὺς ὁποίους ἐπίσης ἀνέσκαψεν ὁ Σταυρόπουλος καὶ ἑπομένως ὁ terminus ante quem τοῦ 425 π. Χ. μὲ τὴν σύγχυσιν τῶν εὑρημάτων θὰ ἐμηδενίζετο. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἐδείχθη ἀσύστατος ὁ φόβος οὗτος. Ἡ ἐρίτιμος χήρα κυρία Εἰρήνη Σταυροπούλου παρακινουμένη ἀπὸ στοργὴν ἀκοίμητον ὑπὲρ τοῦ ἔργου καὶ τῆς μνήμης τοῦ ἐκλιπόντος συζύγου περισυνέλεξεν ἐπιμελῶς πάντα

[1] Εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἀφανῆ ταύτην προσωπικότητα ἔστωσαν ὡς δείγματα τῆς καλλιτεχνικῆς του ἰδιοφυΐας τὰ λαμπρὰ χρωματιστὰ σχεδιάσματα τῶν ἀγγείων τοῦ Ἡραίου, τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν 10ον τόμον τῆς Exploration de Delos ὁ Καθηγητὴς κ. Ch. Dugas. Αὐτοδίδακτος ὁ Πολυκαντριώτης ἐντελῶς ἐξετέλεσε τότε, πρὸ τοῦ 1910, σχέδια μὴ ὑπολειπόμενα κατ' οὐδὲν τῶν ἔργων ἄλλων καθ' ὑπερβολὴν διαφημισθέντων τεχνιτῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὰ κατάλοιπα χειρόγραφα καὶ προθύμως παρεχώρησε ταῦτα εἰς τὸ Μουσεῖον, ὥστε, ὅταν τὸ 1920 ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου εἰς Μύκονον διὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς συλλογῆς καὶ τὴν προετοιμασίαν τῆς δημοσιεύσεως, ἠδυνήθην μὲ μεγάλην ἀνακούφισιν καὶ ἐνθουσιασμὸν νὰ πεισθῶ, ὅτι μὲ τὰς νέας χειρογράφους σημειώσεις τὸ ἱστορικὸν εὕρημα ἐξησφαλίζετο εἰς τὸ ἀκέραιον. Ὑπῆρχον ἐκεῖ ὄχι μόνον λεπτομερέστεραι περιγραφαὶ τῶν λαρνάκων, τῶν ἰδιαζόντων ὀχετοειδῶν τάφων καὶ μνεία ὅλων τῶν ἀκεραίων διασωθέντων ἀγγείων τῆς καθάρσεως ἀλλ' ἐσημειοῦντο ἐπακριβῶς ὅλα τὰ εὑρήματα τῶν ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τάφων, πρᾶγμα, ὅπερ διεσαφήνιζε πλήρως τὴν κατάστασιν. Ἦτο δυσκολώτατον ὅμως νὰ ἀναγνωσθοῦν τὰ χειρόγραφα ἕνεκα μάλιστα τῶν πολλῶν καὶ ἰδιορρύθμων συντομογραφιῶν των, ἀλλ' ἡ γνωστὴ ἀγχίνοια καὶ ἐπιμονὴ τοῦ κ. Πίπα ἐνίκησε κάθε ἐμπόδιον. Αἱ οὕτω μεταγραφεῖσαι μικραὶ ἐκθέσεις καὶ σημειώσεις ἐτέθησαν πλήρως εἰς τὴν διάθεσίν μου καὶ συνετέλεσαν σημαντικώτατα εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν ζητημάτων. Ἀπομένει προτοῦ εἰσέλθω εἰς τὸ κύριον θέμα νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐνταῦθα ζωηρῶς καὶ τὴν κυρίαν Σταυροπούλου καὶ τὸν κ. Πίπαν διὰ τὴν πολύτιμον ἀρωγήν των εἰς τὸ ἔργον μου.

Ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου τοῦ 1898 ὁ Σταυρόπουλος, ἐνεργῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου πρῶτος αὐτὸς μετὰ μακροχρόνιον λεηλασίαν τῶν τυμβωρύχων δημοσίας ἀνασκαφὰς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ῥηνείας, φερούσης κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα τὸ χαρακτηριστὸν ὄνομα τῆς ***Χαρωνείας***[1] διὰ τὴν ἐκτεταμένην νεκρόπολιν, ἐτέθη ἐπὶ τὸ ἴχνη τῆς μεγάλης ἀνακαλύψεως. Μεταξὺ τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς Ἁγ. Κυριακῆς καὶ τοῦ πρὸς Ν ὁρμίσκου (εἰκ.. 1) ἐπέτυχεν εἰς χῶρον, εὐτυχῶς ἄθικτον παραμείναντα ἐκ μέρους τῶν τυμβορύχων, πλῆθος τεμαχίων πωρίνων λαρνάκων καὶ συντριμμάτων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Μετὰ βραχὺν δισταγμὸν ἐβεβαιώθη περὶ τῆς σημασίας τοῦ εὑρήματος καὶ πλήρης ἔμφρονος χαρᾶς ἀνήγγειλε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν δαπανῶσαν Ἀρχ. Ἑταιρείαν μὲ τὴν χαρακτηριστικήν του λιτότητα. Συντόνως ἐργασθεὶς μετὰ ταῦτα ἐπεράτωσε τὴν εὐτυχῆ ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους τὴν 19 Ὀκτωβρίου. Τὸν Δεκέμβριον ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑταιρείαν τὴν πρώτην σύντομον — ὁπωσδήποτε ὑπὲρ τὸ δέον — ἀλλὰ καὶ περιεκτικὴν ἔκθεσίν του τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ 1898, σελ. 100 - 104.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἐπειδὴ κατεῖδεν, ὅτι τὰ εὑρισκόμενα συντρίμματα δὲν ἀναβαίνουν πέραν τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, οἱ δὲ Καρικοὶ τάφοι τοῦ Θουκυδίδου ἔδει νὰ εἶναι ἀρχαιότεροι, ἐπεχείρησεν εἰς ἄλλα διάφορα σημεῖα τῆς ἀκτῆς δοκιμαστικὰς σκαφὰς πρὸς ἀναζήτησιν τῆς προσδοκωμένης ἀποθέσεως τῶν παλαι-

[1] BCH, XIV, 425 *ἡ γῆ ἡ ἐν Χαρωνείᾳ*, ἐκ λόγου τῶν ἱεροποιῶν τοῦ 279 π. Χ. Roussel, Delos, col. Ath. 145, 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

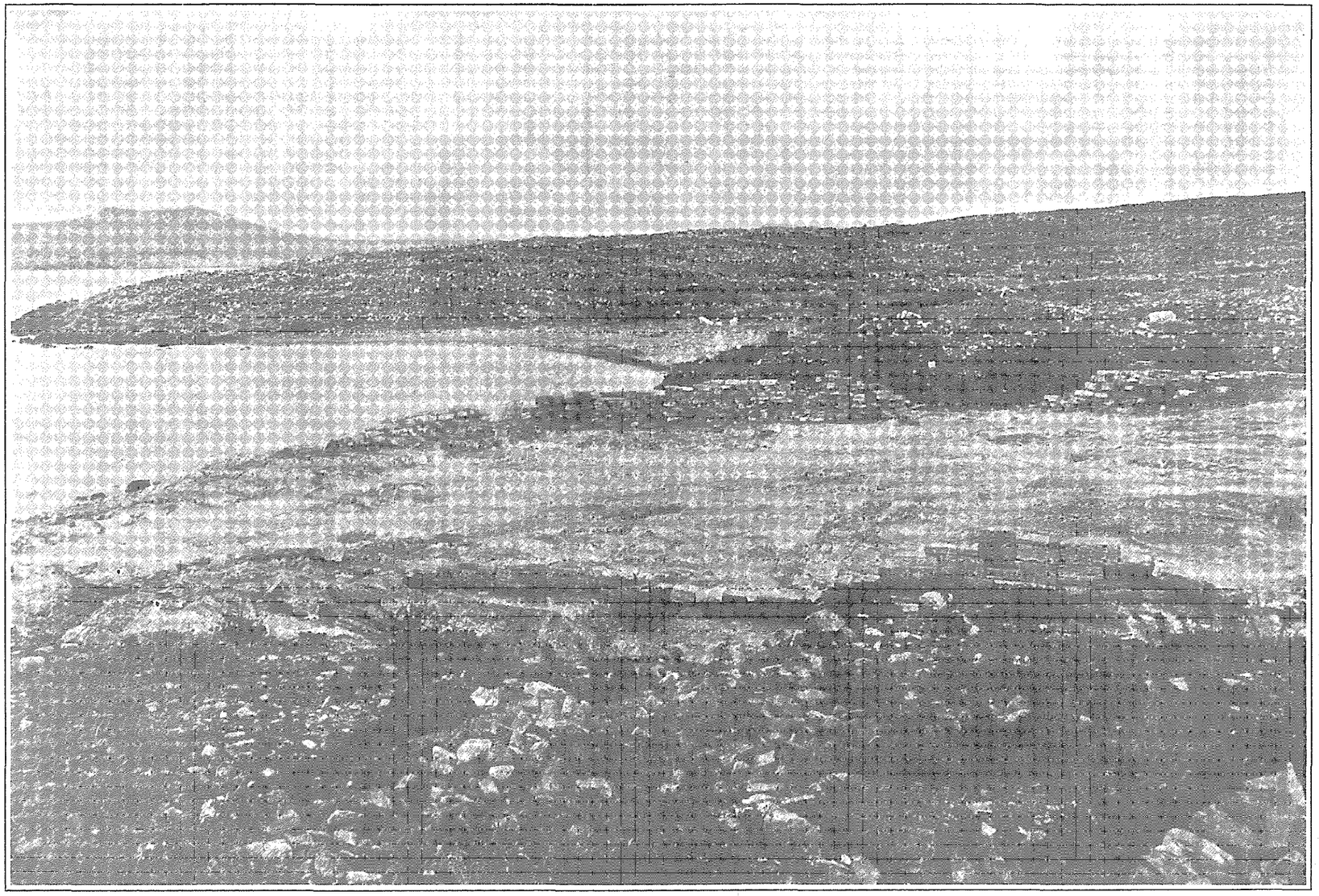

Εἰκ. 1. Ὁ τόπος τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως. Ἡ ἔμπροσθεν πλευρὰ τοῦ ἀναλήμματος εἶναι ἡ βορεία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

οτέρων ταφῶν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐκτὸς τούτου ἐξεκαθαρίσθη πληρέστερον ὁ ἐντὸς τῶν ἀναλημμάτων χῶρος καὶ ἀρκούντως εὑρεῖα ζώνη πέριξ. Πρακτικὰ 1899, 66 - 69. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1900, τὸ τελευταῖον τῆς ἐν Ῥηνείᾳ ἀνασκαφικῆς δράσεως τοῦ Σταυροπούλου, ἠσχολήθη εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἡρακλείου τῶν Ῥηναέων κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς νήσου καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τάφων κατὰ τὸ γειτονικὸν Παρακάστρι. Περὶ τῶν εὑρημάτων τῆς καθάρσεως, γίνεται μόνον βραχὺς λόγος ὡς πρὸς τὴν ἐν Μυκόνῳ ἐπεξεργασίαν των εἰς τὸ τέλος τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως τοῦ ἔτους: Πρακτ. σελ. 67 - 73.

Αἱ μνημονευθεῖσαι ἐκθέσεις εἶναι βεβαίως μόναι των ἀνεπαρκεῖς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς περιεκτικαὶ εἰς τὴν γενικότητά των καὶ ἀκριβολόγοι, εἶναι ἐπιδεκτικαὶ ἀναπτύξεως καὶ συμπληρώσεως. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται τὸ μὲν διὰ τῶν μνημονευθεισῶν ἀνεκδότων περιγραφῶν τοῦ Σταυροπούλου, ἐξ ὧν θὰ παραθέσωμεν κατωτέρω τὰ οὐσιωδέστερα μέρη, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ περικλείστου χώρου, ὅστις παρέμεινεν εὐτυχῶς σχεδὸν ἄθικτος μέχρις ἐσχάτων, οἷος ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ ἐρευνητοῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1899. Μάλιστα διὰ τῶν δύο τούτων μέσων κατωρθώθη νὰ καταρτισθῇ σχέδιον τοῦ βόθρου μετὰ τῶν τοίχων τοῦ ἀναλήμματος, τοῦ βραχώδους ἐδάφους καὶ τῆς μὲ μεγάλην προσέγγισιν εὑρεθείσης θέσεως τῶν ἐπὶ τοῦ ἰσοπεδωμένου χώρου τάφων καὶ λαρνάκων (εἰκ. 2).

Καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως πείθεται ὁ ἀποβιβαζόμενος εἰς τὸν ὁρμίσκον τῆς Ἁγ. Κυριακῆς (εἰκ. 1), ὅτι τὸ κατασκεύασμα, τὸ προοριζόμενον διὰ τὴν νέαν ὁμαδικὴν ἐνταφίασιν τῶν νεκρῶν, ἦτο ἔργον ἀτελὲς καὶ πρόχειρον. Ἐκβράχυνσις ἀτελὴς κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀνηφορικοῦ χώρου καὶ πέριξ κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῖχοι ἀναλημματικοί, μὲ μέτωπον μόνον πρὸς τὰ ἔξω, μήκους 21.80 μ. τῆς ἀνατολικῆς, 21.60 μ. τῆς νοτίας καὶ 23 μ. τῆς βορείας, ἀνεγερθέντες προφανῶς πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἐπισωρευομένου χώματος τῶν τάφων. Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας ἀποσπῶμεν ἐκ τοῦ φύλλου 2 τῶν ἀνεκδότων περιγραφῶν τὰ ἀκόλουθα.

«Ἐντὸς τοῦ ἀναλήμματος τὸ πετρῶδες ἔδαφος ἦν, πλὴν ζώνης τινὸς καταλειφθείσης πέριξ, ἐσκαμμένον ὀλίγον βαθύτερον καὶ ἰσοπεδωμένον ὁπωσδήποτε καὶ ἐνιαχοῦ ηὐλακωμένον πρὸς ὑποδοχὴν τῶν καθέτων ἐξ Ἄνδρου ἢ Τήνου πλακῶν, αἵτινες ἐν μέρει (κατὰ ΒΑ γωνίαν καὶ τῆς Δ πλευρᾶς τὸ Ν μέρος καὶ πρὸ τῶν κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν λαρνάκων πρὸς Ν καὶ Α) διῄρουν τὸν χῶρον εἰς ὀχετοειδεῖς ἀπὸ Β πρὸς Ν ἐπιμήκεις θήκας, ἢ διαμερίσματα, ὑποδιαιρουμένας δι' ὁμοίων ἐγκαρσίων πλακιδίων, ἐνῷ ἄλλαι ὅμοιαι πλάκες ἐκάλυπτον ἄνωθεν τὸ στρῶμα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν. Ἐνιαχοῦ εἴχομεν καὶ ὁριζοντίας ὑποδιαιρέσεις διὰ πλακῶν ὁμοίων. Τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ βόθρου κατείχετο ὑπὸ στρώματος ἀδιαιρέτου κεκαλυμμένου πλαξί. Ἄνωθεν τοῦ στρώματος τῶν ὀστῶν ἐν τοῖς χώμασι πλῆθος ὀστρά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κων εὑρέθη, πολλὰ δὲ καὶ ὑπὸ τὰς πλάκας μετὰ τῶν ὀστῶν. Σπανίως ἐπλήρου ἓν ὀρθογώνιον διαμέρισμα τὸ περιεχόμενον ἑνὸς τάφου. Τὰ δὲ ὀστᾶ, ὧν τὰ πολλὰ πεπηγότα, μάλιστα ἐν τῷ ἀδιαιρέτῳ στρώματι, ἐνιαχοῦ ἦσαν μετὰ χώματος ἢ

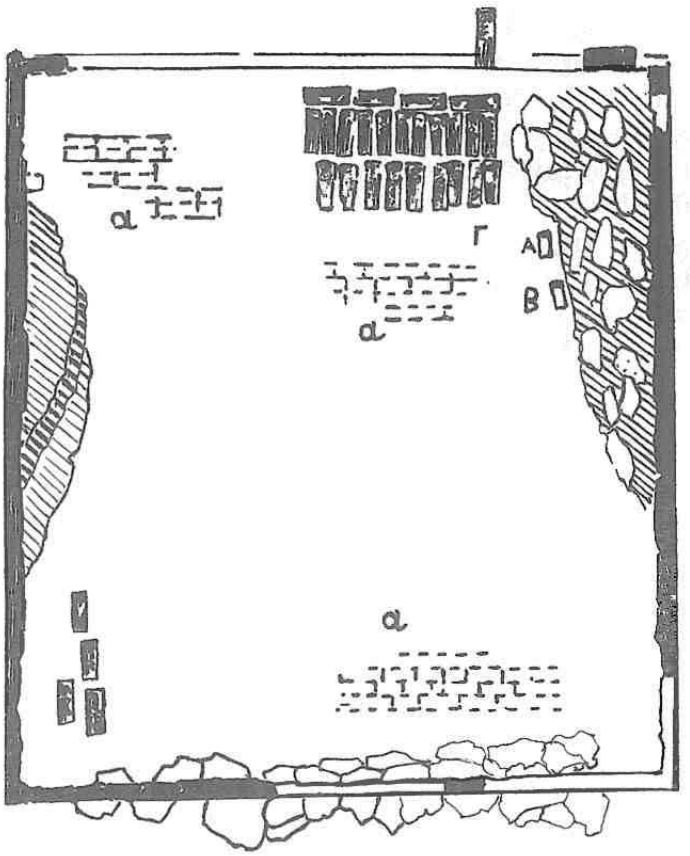

Εἰκ. 2. Σχεδίασμα κοινοταφίου Ῥηνείας. α α α, ὀχετοειδεῖς τάφοι.

ἄμμου ἢ τέφρας μεμιγμένα, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὅλα εἰς κόνιν τετριμμένα. Πολλαχοῦ δὲ καὶ καύσεως ἴχνη διετηρήθησαν».

Εἰς ταῦτα χάριν τῆς σαφηνείας καλὸν εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι δύο πράγματα ἀνωτέρω περιγράφονται, πρῶτον οἱ ἰδιόρρυθμοι ὀχετοειδεῖς τάφοι καὶ ἔπειτα τὸ λοιπὸν στρῶμα τῶν ὀστῶν τῶν «πεπηγότων» ἐκ τῆς πιέσεως τῶν ἄνωθι πλακῶν. Τὸ στρῶμα τοῦτο δὲν εἶχε μεγαλύτερον πάχος τῶν 16 ἑκατοστῶν, ὡς ἀλλαχοῦ σημειώνει ὁ Σταυρόπουλος. Αἱ ὀχετοειδεῖς θῆκαι, αἱ διαιρούμεναι εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μικρὰ ὀρθογώνια διαμερίσματα, ἦσαν ἐνιαχοῦ ἐπάλληλοι καὶ ἀπετέλουν οὕτω πλειότερα τοῦ ἑνὸς στρώματα [1].

Περὶ τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων μεταφέρομεν τὰ ἑξῆς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φύλλου 2.

«Ὁ τοῖχος (πάχους 0,20-0,60) ἵδρυται ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους, τοῦ ἀπὸ Α πρὸς Δ ἠρέμα ὑψουμένου λίθοις ἐπιχωρίοις πλακοειδέσι, κατὰ ἀκανονίστως ἰσοδομικὸν τρόπον. Ἔσωθεν πάνυ ἀνώμαλος. Ἐνιαχοῦ μάρμαρα καὶ πῶροι ἐνφκοδομημένοι. Ἐνιαχοῦ ἐκρήμνιστο ὅλως, κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν καὶ καθ' ὅλην τὴν Δ πλευρὰν ἧς οὐδὲν ἴχνος διεσώθη. Ἐνιαχοῦ ἔχομεν μίαν μόνον πλάκα, κατὰ τὸ Δ ἄκρον τῆς Μ πλευρᾶς καὶ ἐνιαχοῦ ἐν τῇ Β, τὸ δὲ μέγιστον τότε σῳζόμενον ὕψος ἦν 1 μέτρον περίπου. Ἔκτοτε κατεστράφησαν καὶ ἄλλα μέρη».

Κατὰ λάθος παρεστάθησαν ἐπὶ τοῦ σχεδίου (εἰκ. 2) οἱ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν δύο λάκκοι τάφων κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, δι' οὗ παρεστάθησαν οἱ τοῖχοι. Πραγματικῶς οὐδὲν ἴχνος τοίχου διετηρήθη κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ τὸ πιθανώτερον εἶναι, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἀνηφορικὸν βραχῶδες ἔδαφος καὶ τὸν ἀναλημματικὸν χαρακτῆρα τῶν διατηρηθέντων τοίχων, τὸν δικαιολογημένον κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, ὅτι οὐδὲ ἀρχικῶς ἐκτίσθη κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοιοῦτος τοῖχος. Περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρεθεισῶν λαρνάκων πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ φύλλου 1 τὰ ἀκόλουθα.

«Αἱ πώριναι λάρνακες πᾶσαι τοῦ αὐτοῦ σχήματος, τοῦ αὐτοῦ λευκοῦ πωρολίθου, ἔσωθεν πᾶσαι φέρουσαι ὁμοίαν *ἐρυθρὰν βαφήν*, τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν πᾶσαι μεγέθους, εὑρέθησαν 25 ὁμοῦ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ βόθρου καὶ 4 κατὰ τὴν ΝΑ, κατατεθειμέναι παρ' ἀλλήλας ἐπὶ τοῦ ἰσοπεδωθέντος πετρώδους ἐδάφους οὐχὶ πολὺ ἐπιμελῶς, ἀλλ' ἀλλαχοῦ μὲν αἱ πλευραὶ αὐτῶν ἐφήπτοντο ἀλλήλων, ἀλλαχοῦ δὲ μικρὸν διεστήκεσαν ἀκανονίστως. Τὰ καλύμματά των κατὰ τὴν μεταφορὰν ὡς φαίνεται διαρραγέντα ἔφερον ἄνω ζώνας μολυβδίνου ἐλάσματος καλυπτούσας τὸ ῥῆγμα ὡς ἐν τῷ σχήματι δεδήλωται [2]. Εὑρέθησαν δὲ πᾶσαι σχεδὸν διερρωγυῖαι, περιέχουσαι μόνον ὀλίγην ἐντὸς ἄμμον ἢ λεπτὸν χῶμα ἐκεῖναι, εἰς ἃς δὲν εἶχεν εἰσέλθει ἕνεκα μεγάλης φθορᾶς τοῦ καλύμματος ἄνωθεν χῶμα· οἱ σκελετοὶ πάντες ἦσαν μεταβεβλημένοι εἰς κόνιν. Ἐν μὲν ταῖς ὑπ' ἀριθ. 26-29 οὐδὲν κτέρισμα εὑρέθη, ὡς καὶ ἐκ τῆς μεγάλης ὁμάδος ἐν ταῖς ὑπ' ἀριθ. 22-24,

[1] Εἰς ἔκθεσιν τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ 15 Αὐγούστου 1898, φυλασσομένην εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀναγινώσκομεν: «... ἐνιαχοῦ δὲ ὁριζοντίως τεθειμέναι πλάκες ὑποδιαιροῦσι τὰ τεμάχια ταῦτα εἰς πλείω στρώματα». Ἐκ τῆς ἐκθέσεως παρέλαβεν, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ ἀναγγείλας τὸ εὕρημα ἐν Ath. Mitt. XXIII, 361 (dnrch hnrizontale Platten in verschiedenen Schichten geteilt).

[2] Ὁ Σταυρόπουλος παραθέτει ἁπλοῦν σχεδίασμα λάρνακος μὲ σκέπασμα ἀμφικλινὲς (πρβλ. εἰκ. 2). Μὲ γραμμὴν πλατεῖαν μαύρην δηλώνεται τὸ μολύβδινον ἔλασμα, ἑνῶνον τὸ σκέπασμα μὲ τὴν πλευρὰν τῆς λάρνακος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

πάσαις ταύταις κατεστραμμέναις, αἱ δὲ ἄλλαι περιεῖχεν ἑκάστη[1] στάμνον τρίωτον μελαμβαφῆ ἁπλοῦν ἢ ἐρυθρόγραφον διαφόρου μεγέθους (μία ἀμφορίσκον ἐρυθρόμορφον ἀντ' αὐτοῦ) καὶ μικρὸν δίωτον σκύφον μελαμβαφῆ, τινὲς καὶ εἰδώλια καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα, Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσεν ἡ λάρναξ 25. Αὕτη εὑρέθη ἐκτὸς τοῦ βόθρου. Ὁμοίων λαρνάκων πάμπολλα τεμάχια εὑρέθησαν κατὰ τὴν ΜΑ γωνίαν τοῦ ἀναλήμματος, πολλὰ ἐν τοῖς χώμασιν ἄνωθεν τῶν ὀστῶν καί τινα ἐλάχιστα καὶ ἐν αὐτοῖς ἀναμεμιγμένα».

«Φθορὰν ἐν μτγν. χρόνοις ὑπέστη οὐ μόνον τὸ ἀνάλημμα ἀλλὰ καὶ τῶν λαρνάκων τινές, καὶ τοῦ στρώματος τῶν ὀστῶν μέρη τινά, ἰδίως κατὰ τὸ ΒΑ ἄκρον, ὅπου οἱ ὀχετοὶ εὑρέθησαν διακεκομμένοι».

«Φαίνεται ὅτι μετηνέχθησαν ἐν ταῖς λάρναξιν οἱ ἀρτίως τεθαμμένοι νεκροὶ διὰ τὸ ἀδιάλυτον. Τὰ δὲ τεμάχια φαίνονται ὄντα τῶν κατὰ τὴν ἀποβίβασιν καὶ μεταφορὰν καταστραφεισῶν λαρνάκων. Τῶν δὲ παλαιῶν ταφῶν μετηνέχθησαν μόνον τὰ περιεχόμενα κατὰ τάφον ἢ πολλῶν τάφων ὁμοῦ. Τῶν σωρηδὸν μετενεχθεισῶν ταφῶν τὰ κτερίσματα ἀπερρίφθησαν ἐν τοις χώμασιν τοῖς καλύψασι τὸν χῶρον, τινὰ δὲ καὶ κατελείφθησαν μετὰ τῶν ὀστῶν ἀναμεμιγμένα».

Ἡ θέσις τῶν 29 τούτων λαρνάκων ὡρίσθη ἐπὶ τοῦ σχεδίου (εἰκ. 2) συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφὴν καὶ πρὸς τὸ συναπτόμενον εἰς τὰ χειρόγραφα σχεδίασμα, συνοδευόμενον μὲ ἀρίθμησιν τῶν λαρνάκων καὶ τὰς σχετικὰς ἀποστάσεις τῶν διαφόρων τάφων. Ἡ ἰδιάζουσα θέσις τῆς λάρνακος 25, τοποθετημένης ἐκτὸς τῆς σειρᾶς τῶν ἄλλων καὶ ἐπὶ γραμμῆς, ἐφ' ἧς ἔχουν ἀνοιχθῆ τάφοι εἰς ἀναμφισβητήτως νεωτέρους χρόνους, ἑρμηνεύεται πιθανῶς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀτετέθη ἐκεῖ εἰς χρόνον, πάντως ἐγγύτατον, μετὰ τὸ 425. Εἰς τοῦτο ὡς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἀντιτίθεται τὸ καλῶς γνωστὸν περιεχόμενόν της. Ἐκ τῶν λαρνάκων, αἵτινες ὅλαι εἶχον ἐσωτερικῶς τὴν οἰκείαν εἰς τοὺς χθονίους καὶ δι' ἱκανῶν παραδειγμάτων ἐπὶ τάφων μαρτυρημένην ἐρυθρὰν βαφήν[2], διὰ τὴν ἑτοιμόρροπον κατάστασίν των καὶ τὰς δυσκολίας τῶν τότε χρόνων οὐδεμίαν διετήρησεν ὁ Σταυρόπουλος καὶ ἀπέρριψεν, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἀγαπητήν του συνήθειαν τῶν ῥιζικῶν λύσεων, τὰ συντρίμματά των εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀντὶ τούτων εἰς ἀντικατάστασιν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ λάρναξ τῆς εἰκ. 3, ἥτις εὑρεθεῖσα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1924 τοῦ κ. Πίπα εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν νοτίως τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ περιβόλου συνεκροτήθη ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Μυκόνου. Μήκους 1.86 μ., χωρὶς ἐσωτερικὴν ἐρυθρὰν βαφήν, ἀνήκει εἰς ταφὴν γενομένην εἰς τοὺς εὐθὺς μετὰ τὸ

---

[1] Ἡ περιγραφὴ εἶναι ἀνακριβής, ἐπειδὴ ἀντὶ τῶν ἀναμενομένων 42 ἀγγείων (21×2) κατεγράφησαν καὶ διατηροῦνται μόνον 31 ἀκέραια.

[2] Diels, Sibyl. Blafter, 69 κέ. Von Duhn, Archiv Rel. W. 1906. 1 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

425 χρόνους. Ἡ γνώμη, ὅτι ἐντὸς τῶν λαρνάκων μετηνέχθησαν οἱ πρόσφατοι νεκροὶ διὰ τὸ ἀδιάλυτον δὲν στηρίζεται δεόντως. Ἂν ἠλήθευε τοῦτο θὰ εἴχομεν ἐντὸς τῶν λαρνάκων ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εἰς σημαντικὸν ἀριθμὸν τοὐλάχιστον θὰ ἦσαν ἐκ τῶν νεωτάτων, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τοῦτο, ὡς θὰ ἰδωμεν κατωτέρω, δὲν συμβαίνει, τὸ ἀσφαλέστερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ λάρνακες αὗται μετεφέρθησαν ἀκέραιαι, διότι κατὰ τὴν ἐκταφήν των ἐν Δήλῳ διετηροῦντο ὁπωσδήποτε, ἐπειδὴ δὲν εἶχον παραμείνει ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπὸ τὴν γῆν. Τὰ μολύβδινα ἐλάσματα εἶναι φροντίδες τῶν συγγενῶν, οἵτινες βεβαίως δὲν ἀφῆκαν μόνους τοὺς Ἀθη-

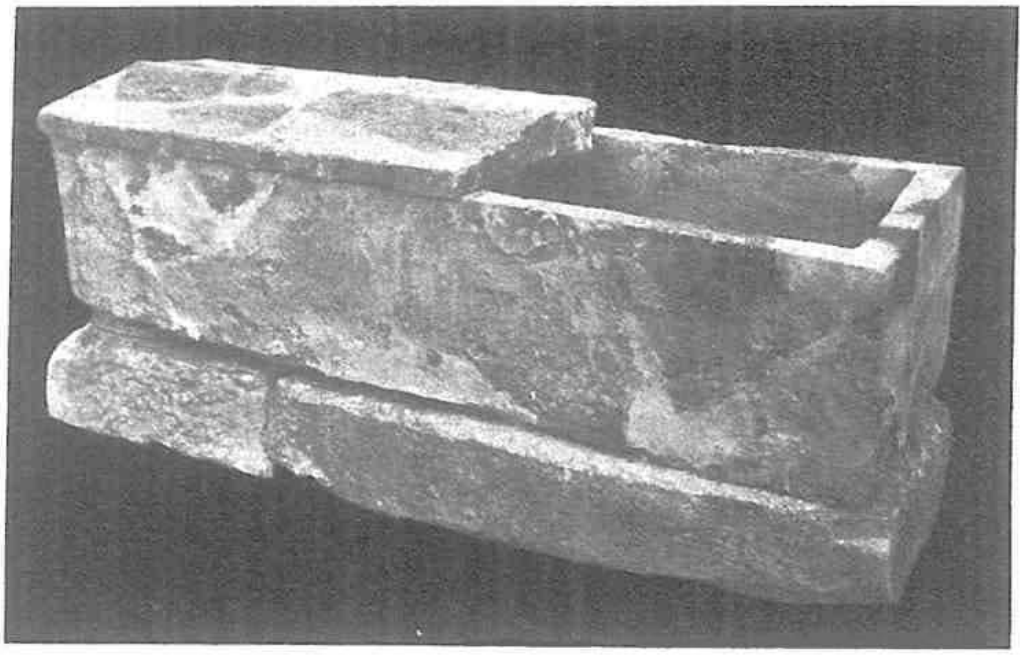

Εἰκ. 3. Λάρναξ πωρίνη τάφου μικρὸν νεωτέρου τοῦ 425 π. Χ.

ναίους εἰς τὴν σκληράν των αὐτὴν ἐπιχείρησιν ἀλλ᾽ ἐνήργησαν πᾶν τὸ δυνατόν, ὥστε νὰ διαταραχθῇ ὀλιγώτερον ἡ ἡσυχία τῶν οἰκείων νεκρῶν. Τοιαύτας ἐνδείξεις τῆς παρουσίας τῶν συγγενῶν ἔχομεν καὶ ἄλλας πολλάς. Ἐκ τοῦ φύλλου 3 παραλαμβάνομεν:

«Πρὸς Α τῶν λαρνάκων ἐν μικρᾷ ἀπ᾽ αὐτῶν ἀποστάσει εὑρέθη ἐν τῷ στρώματι τῶν ὀστῶν ἀμφορεὺς ἐρυθρόμορφος εὐμεγέθης περιέχων ὀστᾶ ἐν πρισματώδει κενῷ ἀπηρτισμένῳ ἐκ τριῶν πλακῶν, ὁμοίων ταῖς τὰ ὀστᾶ περιεχούσας, καθέτως τεθειμένων καὶ τετάρτης ἐπικειμένης αὐτῶν. Ἡ μία τῶν τριῶν καθέτων πλακῶν, κεκλιμένη μικρὸν καὶ πιέζουσα τοῦ ἀμφορέως τὴν κοιλίαν ἐπήνεγκεν αὐτῷ ὀπὴν εὐμεγέθη».

Διὰ τοῦ Γ τῆς εἰκ. 2 σημειοῦται ὁ τόπος τοῦ τάφου, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ὁ ἀναφε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ρόμενος ἀμφορεὺς ἢ πελίκη, ὅπως συνήθως λέγεται τὸ τοιοῦτον σχῆμα (εἰκ. 4). Εἶναι πλήρης ὀστῶν λευκαζόντων νεκροῦ καέντος. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως εἰκονίζονται δύο ἔφηβοι, ὁ πρῶτος ἀνέχων οἰνηρὸν ἀμφορέα καὶ ὑψῶν προχόην, διευθύνεται χάριν τῆς σπονδῆς πρὸς τὸν δεξιὰ βωμόν, ὁ δεύτερος αὐλεῖ. Ὄπισθεν δύο ἀθλίως εἰργασμένοι μανδυοφόροι ἔφηβοι. Ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς καλυτέρας εἰκόνος, τὸ ἀγγεῖον θὰ ἔγινε κατὰ τὴν δεκαετίαν 450-440, τὸ ὁποῖον φυσικὰ δὲν ἀποκλείει τὸ νὰ ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ταφὴν καὶ μικρὸν πρὸ τοῦ 425. Ἀλλ' ὅπερ ἡμᾶς ἐνταῦθα κυρίως ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ μεγάλη κυκλικὴ ὀπή, ἥτις κατὰ τὸν Σταυρόπουλον προῆλθεν ἐκ τῆς πιέσεως τῆς μιᾶς ἐκ τῶν τριῶν πλακῶν τοῦ τάφου. Τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον. Ἡ ὀπὴ εἶναι ἀκριβῶς κυκλικὴ μὲ διάμετρον 0,074 μ. καὶ ἔχει γίνει δι' ὀξέος ἐργαλείου μετὰ τὴν ὄπτησιν, διευθυνομένου λοξῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Ἡ τεχνικὴ τρῦπα ἐνθυμίζει ἄρα τὸ γνωστὸν ἔθιμον τῆς νεκρολατρείας, τὸ ὁποῖον ἐπραγματεύθη ἐπαρκῶς ὁ κ. Γ. Οἰκονόμος εἰς τὴν ἔγκριτον διατριβήν του: De profusionum receptaculis sepulcralibus. Πολλάκις ἐπεδίωκον οἱ παλαιοὶ τὴν δι' ἀσφαλῶν μέσων ἀκώλυτον εἰσροὴν τῶν ἀπαραιτήτων χοῶν εἰς τὸν διψῶντα αὐτὰς νεκρόν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐνταφίασιν ἐν Δήλῳ δὲν θὰ ἔλειπεν ὁ πήλινος ἢ ξύλινος σωλήν, δι' οὗ θὰ μεταβιβάζοντο τὰ προσφερόμενα μέχρι τῶν κάτω λειψάνων, ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς Ῥήνειαν μεταφορὰν καὶ νέαν ἐνταφίασιν ἡ ὅλη ἐξάρτησις δὲν διετηρήθη λεπτομερῶς. Οἱ προσήκοντες ἐφρόντισαν νὰ μεταφέρωσι τοὺς ἀρχικοὺς λίθους τοῦ τάφου, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σταυροπούλου αἱ τρεῖς καθέτως τοποθετηθεῖσαι πλάκες τοῦ τριγωνικοῦ κενοῦ ἦσαν ὅμοιαι πρὸς τὰς περιεχούσας ὀστᾶ πλάκας, τῶν ὀχετοειδῶν δηλαδὴ ταφῶν, αἵτινες δὲν ἦσαν κοινοὶ τοῦ τόπου λίθοι ἀλλ' ἀρχικῶς προήρχοντο ἐξ Ἄνδρου ἢ Τήνου καὶ εἶχον χρησιμοποιηθῆ ἄρα κατὰ τὴν πρώτην ἐνταφίασιν. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον παρέλειψαν, ἦτο ἡ συσκευὴ τῆς ἐγχύσεως τῶν χοῶν, πρᾶγμα, ὅπερ ἴσως καὶ εἰς τὸν ἀρχικὸν τάφον τῆς Δήλου εἶχε μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου παραμεληθῆ. Παρομοίας ἰδιαιτέρας φροντίδας

Εἰκ. 4. Πελίκη τοῦ τάφου Γ τῆς καθάρσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τῶν συγγενῶν βλέπομεν προκειμένου καὶ περι ἄλλων τάφων ἐντὸς τοῦ περικλείστου χώρου ἐκ νέου ἱδρυθέντων. Εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον 3 ἀναγινώσκομεν:

«Ἰδία μνημονευτέος ὁ παιδικὸς τάφος Α (μήκους ἐσωτερικῶς 1,08, πλ. 0,50, ὕψ. 0.44) οὐτινος αἱ 4 πλευραὶ καὶ ὁ πυθμὴν ἦσαν ἐκ μιᾶς πλακὸς γρανίτου, τὸ δὲ κάλυμμα ἐκ πλειόνων. Τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ κατεσκεύαστο ἦν μικρὸν ὑψηλότερον τοῦ τῶν λαρνακων. Περιεῖχε χῶμα ὀλίγιστον λευκόν, τον σκελετὸν ἠφανισμένον, ἤλους δὲ σιδηροῦς εὐμεγέθεις ἀναλόγους[1], λείψανα τῆς ξυλίνης λάρνακος, ἐν ᾗ δυνατὸν νὰ μετηνέχθη ὁ νεκρὸς ἐκ Δήλου. Περιεῖχε πολλὰ σχετικῶς κτερίσματα».

«Ὡσαύτως τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ δι' ὁμοιων πλακῶν κατεσκευασμένος, αλλὰ πτωχός, ἦν ὁ τάφος Β. Τὰς πλάκας τούτου εὑρον ἐστηριγμένας ἔξωθεν τεμαχίοις πωρίνων λαρνάκων. Καὶ ἄλλοι τάφοι τῶν αὐτῶν χρόνων πτωχοὶ εὑρέθησαν κατὰ τον τόπον τοῦτον τοῦ περιβόλου».

Ἐκ τοῦ γεγονόνος, ὅτι ὁ τάφος Β ὑπεστηρίχθη ἐξωτερικῶς διὰ τεμαχίων λαρνάκων, ἀποβαίνει πρόδηλον, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ταφῆς γενομένης μετὰ τὸ 425 κατὰ τον τόπον τοῦτον, ἀλλὰ περὶ ἐργασίας συγχρόνου πρὸς τὴν κάθαρσιν. Τὸ αὐτὸ ισχύει καὶ ὡς πρὸς τον Α τάφον, τοῦ οποίου ὄχι μόνον ἡ ξυλίνη λάρναξ ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκ γρανίτου πλάκες ἦσαν συστατικὰ τοῦ ἐν Δήλω ἀρχικοῦ τάφου καὶ μετεφέρθησαν τότε εἰς Ῥήνειαν ὄχι βέβαια ἄνευ τῆς φροντίδος τῶν συγγενῶν. Πολὺ δύσκολον εἰναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τὸ περιβόλου (ἰδὲ εἰκ. 2) τάφοι ἱδρύθησαν εἰς χρόνους νεωτέρους τοῦ 425. Αἱ νεώτεραι ταφαὶ διακρίνονται σαφῶς ἐκ τοῦ τόπου καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὠρύχθησαν. Ὡς εἴδομεν, ἡ λάρναξ 25 ἔχει ἰδιάζουσαν θέσιν καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν τοῦτο πέρας τοῦ βόθρου ἔχουν σκαφῆ εἰς βάθος καὶ ἐπ' εὐθείας γραμμῆς καθέτου πρὸς τὰς ἑκατέρωθεν πλευρὰς τοῦ περιβόλου ἄλλοι τάφοι, οἵτινες βεβαίως εἶναι ὕστεροι τῶν χρόνων τοῦ κοινοῦ ἐνταφιασμοῦ. Ἐπειδὴ ὁ χῶρος ἐνταῦθα ἦτο ἐλεύθερος καθαρμάτων ητο ἀνάγκη οἱ νέοι τάφοι νὰ ἀνορυχθῶσιν εἰς βάθος, δύο δὲ σχετικὰ ἐπιμήκη βαθύσματα διατηροῦνται εισέτι ἐπι τόπου. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι καὶ οἱ τάφοι Α, Β, Γ ἱδρύθησαν μετὰ τὸ 425 (πρᾶγμα κατ' ἀρχὴν ἄτοπον, ἐπειδὴ καθόλου δὲν θὰ ἦτο επιτετραμμένη νέα διαταραχὴ τοῦ κοινοταφίου) φυσικώτερον ἦτο νὰ περιμένωμεν οἱ νέοι νεκροὶ νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς διάφορον βάθος. Εἶναι ἄρα ἀναμφισβήτητον, ὅτι οὐδεμία νεωτέρα ταφὴ ἐπηκολούθησε μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως. Ὁ ἀκριβῶς καθωρισμένος χῶρος ἦτο πολὺ γνωστὸς εἰς τοὺς Δηλίους

[1] Τοιοῦτοι ἦλοι συνελέχθησαν ἐνόλῳ 16 καὶ βεβαιότατα ανήκουν εἰς τὴν ξυλίνην λάρνακα, διότι μερικοὶ ἐκ τούτων διατηροῦν συνδεδεμένα ἐκ τῆς σκωρίας καὶ φανερὰ τεμάχια ξύλου. Ἴσως εἰδικός τις ὀὰ ἠδύνατο νὰ βεβαιώση αν τὸ ξύλον ἦτο κυπαρίσσινον, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδ. ἐν Β, 34, 3 περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις λαρνάκων καὶ ὁ Σχολ. δικαιολογεῖ «διὰ τὸ ἄσηπτον εἶναι». Πρβλ. Θεόφρ. φυτ. ἱστ. Ε, 4, 2 καὶ Plin. HN, XVI. 212.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ὡς δημόσιος ἐπιφανὴς τάφος καὶ παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν Ἀρχαιότητα ἀδιατάρακτος.

Τὸ σημαντικὸν τοῦτο γεγονὸς βεβαιώνεται ἐπιπλέον καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐνῶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου οὐδεμία ἰσχυρὰ ἔνδειξις νεωτέρας ταφῆς ὑπάρχει, πολυάριθμοι εἶναι αἱ ταφαὶ αἱ γενόμεναι ἐγγύτατα ἢ μικρὸν ἀπωτέρω τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τοῦ βόθρου καὶ προερχόμεναι ἐξ ὅλων τῶν μετὰ τὸ 425 χρόνων. Ἀρκετοὺς τοιούτους τάφους «τῶν αὐτῶν καὶ νεωτέρων χρόνων καί τινας τῶν ῥωμαϊκῶν» περιγράφει λεπτομερῶς ὁ Σταυρόπουλος ὡς εὑρεθέντας ἐγγύτατα ἢ μικρὸν πρὸς τὰ ἔξω τοῦ δυτικοῦ πέρατος. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1924 εὑρέθη, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν N πλευρὰν ἡ λάρναξ τῆς εἰκ. 3 χρησιμοποιηθεῖσα δὶς ὡς τάφος. Ἡ παλαιοτέρα ταφὴ ἔγινε εὐθὺς μετὰ τὸ 425 (τὰ εὑρεθέντα ἀγγεῖα, μικρὰ ἀγάνωτος ὑδρία καὶ κύλιξ μὲ ἐγχάρακτα ῥοπαλωτὰ κοσμήματα εἰς τὸ ἐσωτερικόν, εἰκ. 5, δύνανται νὰ προέρχωνται καὶ ἐκ παλαιοτέρων χρόνων) ἐνῷ ἡ ὑστερωτέρα ἠκολούθησεν εἰς ἀγνώστους μεταγενεστέρους χρόνους χρησιμοποιηθέντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἄνω μέρους τῆς λάρνακος[1]. Κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν ἐσημειώθησαν τότε 6 ἄλλαι ταφαί, ἐξ ὧν μία διὰ τὸ μέτριον γάνωμα τῶν μικρῶν ἀγγείων μόλις δύναται νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ἄλλη δὲ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τοίχων ἐσωτερικῶς κονιαθέντων ἀνήκει ὡρισμένως εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἢ καὶ ῥωμαϊκὴν ἐποχήν.

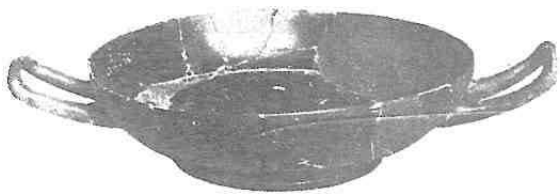

Εἰκ. 5.

Πλῆθος ἐπίσης τάφων ἀνοιχθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ τυμβωρύχων καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Σταυροπούλου φαίνεται καὶ κατὰ τὴν βορείαν πλευράν, τὸ δὲ σπουδαιότερον, πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ τοῖχοι, μάλιστα κατὰ τὴν N καὶ A πλευράν, οἵτινες ἀνήκουν εἴτε εἰς περιβόλους οἰκογενειακῶν νεκροταφείων εἴτε καὶ εἰς οἰκήματα καὶ μαρτυροῦν περὶ τῆς ζωηρᾶς καὶ συνεχοῦς δράσεως εἰς κατασκευὰς τῶν Δηλίων περὶ τὸ πάντοτε ἄθικτον παραμεῖναν κοινοτάφιον.

Ἡ ἀδιάλειπτος αὕτη εὐσέβεια τῶν Δηλίων πρὸς τοὺς παλαιοὺς ἰδιαιτέρως δεινοπαθήσαντας νεκροὺς ἔσχε δι' ἡμᾶς ἐξαιρέτως εὐτυχῆ ἀποτελέσματα. Ὄχι μόνον ἐξησφαλίσθη ἡ σχετικὴ ἀκεραιότης καὶ πρὸ πάντων ἡ γνησιότης τοῦ συνόλου, ἀλλ' ἔχομεν ἀκόμη καὶ ἀρκούντως σαφῆ εἰκόνα τοῦ τρόπου τῆς ἀναιρέσεως τῶν θηκῶν καὶ ἰδίως τοῦ νέου ἐνταφιασμοῦ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Ῥηνείας.

---

[1] Εἰς τὸ αὐτὸ μικρὸν βάθος τῆς νεωτέρας ταφῆς εὑρέθη τετράδραχμον Ἀθηναϊκὸν μὲ ὄνομα ἄρχοντος, Κόϊντος Χαρμόστρατος = Svoronos, Les monaies d'Athènes pl. 73, 9-10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ὡς γνωστόν, ὁ κλασσικὸς τόπος περὶ τῆς καθάρσεως εἶναι τὸ παρὰ Θουκ. Γ, 104: *Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος* (δηλ. 426/5) *καὶ Δῆλον ἐκάθηραν Ἀθηναῖοι κατὰ χρησμόν δή τινα. ἐκάθηρε μὲν γὰρ καὶ Πεισίστρατος ὁ τύραννος πρότερον αὐτήν,* (Ἡροδ. Α, 64) *οὐχ ἅπασαν ἀλλ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐφεωρᾶτο τῆς νήσου· τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη τοιῷδε τρόπῳ. θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν Δήλῳ, πάσας ἀνεῖλον, καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον μήτε ἐναποθνήσκειν ἐν Δήλῳ μήτε ἐντίκτειν, ἀλλ' εἰς τὴν Ῥήνειαν διακομίζεσθαι.* Τὴν ἀληθῆ αἰτίαν καὶ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ σημαντικοῦ γεγονότος τῆς καθάρσεως δὲν κατενόησαν πάντοτε ὀρθῶς, ὁ δὲ λόγος τῆς παρερμηνείας εἶναι ἡ ἀοριστία τῆς ἐκφράσεως: κατὰ δή τινα χρησμόν [1]. Ὡς ἐὰν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κρίνωμεν τὸ γεγονὸς τῆς καθάρσεως ἀσχέτως πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν ἱστορίαν καὶ ὡς ἐὰν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀνέφερε τίποτε εἰς τὸ ἑξῆς. Ἀλλ' ἐκ τοῦ Ε, 1 μανθάνομεν, ὅτι «*καὶ ἐν τῇ ἐκεχειρίᾳ* (422 π. Χ.) *Δηλίους Ἀθηναῖοι ἀνέστησαν ἐκ τῆς Δήλου, ἡγησάμενοι κατὰ παλαιάν τινα αἰτίαν οὐ καθαροὺς ὄντας ἱερῶσθαι . . .*». Ὑπῆρχε λοιπὸν κάποια παλαιὰ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ Δήλιοι δὲν ἐθεωροῦντο εἰς τὰς Ἀθήνας καθαροὶ καὶ ἄξιοι ἐπομένως νὰ ἔχουν τὴν ἱερωσύνην τοῦ μεγάλου κοινοῦ θεοῦ τῶν Ἰώνων καὶ Ἀθηναίων, ἡ παλαιὰ δὲ αὕτη αἰτία ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ συμφωνῇ πρὸς τὸν μνημονευθέντα χρησμόν, ὅστις δὲν καθορίζεται ἀκριβέστερον καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ παλαιὸς καὶ ἐποχῆς ἀδήλου. Βεβαίως ὁ φερόμενος χρησμὸς καὶ ἡ θρυλουμένη παλαιὰ αἰτία εἶναι δύσκολον νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἐπίμονον καὶ ἀμείλικτον ἐπιχείρησιν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου λοιμοῦ, ὡς τὴν ἐκθέτει ὁ Θουκυδίδης, διαφωτίζει πλήρως τὰ πράγματα. Δὲν εἶχε παρέλθει εἰσέτι ἡ φοβερὰ ἐπιδημία ἐντελῶς, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος τοῦ 426/5 ἐπεχείρησαν τὴν κάθαρσιν, διότι ἀπὸ τοῦ προηγηθέντος ἔτους εἶναι γνωστὸν (Γ, 87), ὅτι ἡ νόσος μετά τινα ὕφεσιν «τὸ δεύτερον ἐπέπεσε τοῖς Ἀθηναίοις» καὶ διήρκεσε «οὐκ ἔλασσον ἐνιαυτοῦ». Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ, ὅτι εἶχεν ἤδη παρέλθει τὸ κακόν, εἶναι ἐν τούτοις βέβαιον, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν διετέλει ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ φοβεροῦ θανατικοῦ, πῶς δὲ ἡρμήνευε τὴν ἐπιδημίαν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς ἐκ τῶν μακρῶν περιγραφῶν τοῦ ἱστορικοῦ (Β, 54). Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς νόσου ἐνεθυμήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας παλαιὸν χρησμὸν προλέγοντα τὴν σύγχρονον ἐμφάνισιν τοῦ λοιμοῦ καὶ τοῦ πολέμου, καὶ εἰς χρηστήριον πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὁ αὐτὸς θεὸς τῶν Δελφῶν ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην καὶ τὴν βοήθειάν του. Ἡ βοήθεια συνίστατο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὴν μῆνιν ὁ θεὸς ἔστρεψε κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀφοῦ ἡ νόσος ἐξερ-

[1] Παλαιότεροι φιλόλογοι ἀπέδιδον εἰρωνικὴν σημασίαν εἰς τὸ δή, πρβλ. Thuk. Classen - Steup ἔκδ. 1892 καὶ ὁ Nilsson ἐν Griech. Feste, 149, χαρακτηρίζει τὴν πρᾶξιν ταύτην τῶν Ἀθηναίων ἀπέναντι τῶν Δηλίων ὡς ὁμοίαν κατὰ τὴν σκληρότητα πρὸς τὰς γινομένας διὰ τῆς θρησκείας, ὅταν αὕτη ὑπηρετεῖ τὴν πολιτικήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ράγη κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐλάχιστα δὲ ἢ ἀναξίως λόγου ἐπείραξε τὴν Πελοπόννησον. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ μὴ συνῆπτεν ἡ λαϊκὴ κοινὴ γνώμη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν παλαιὸν χρησμὸν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς καθάρσεως τῆς Δήλου πρὸς τὴν τόσον ἐμφανῶς ἐπιδειχθεῖσαν δυσμένειαν τοῦ θεοῦ; Βέβαια ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀναφέρει ῥητῶς τὴν γενομένην συσχέτισιν, ἀλλ' εἶναι προφανές, ὅτι τὴν θεωρεῖ αὐτονόητον. Διὰ τοῦτο ἐκθέτει εὐθὺς μετὰ τὸν περὶ καθάρσεως λόγον, πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἀνενέωσαν τὴν παλαιὰν πανήγυριν τῶν Ἰώνων ἐγκαταστήσαντες τότε πρῶτον τὴν πεντετηρίδα καὶ πλουτίσαντες τὴν ἑορτὴν μὲ ἱπποδρομίας καὶ πᾶσαν λαμπρότητα. Πάντα ταῦτα ἦσαν μέσα θεραπείας καὶ ἐξιλεώσεως τοῦ ἐξοργισμένου θεοῦ καὶ θὰ ἦσαν ἀκατανόητα, ἂν συνέβαινον μόνον σύμφωνα μὲ κάποιον μεμονωμένον παλαιὸν χρησμόν. Ἄλλως ὁ Διόδωρος ἀναφέρει ῥητῶς ὅ,τι ὁ Θουκ. ὡς εὐνόητον ἀποσιωπᾷ, XII, 58 :... *οἱ δ' Ἀθηναῖοι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς νόσου τὰς αἰτίας τῆς συμφορᾶς ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνέπεμπον, διὸ καὶ κατά τινα χρησμὸν ἐκάθηραν τὴν νῆσον Δῆλον Ἀπόλλωνι μὲν οὖσαν ἱεράν, δοκοῦσαν δὲ μεμιάνθαι διὰ τὸ τοὺς τελευτηκότας ἐν αὐτῇ τεθάφθαι· ἀνασκάψαντες οὖν κ.τ.λ.* Ἐκτὸς τούτων γνωρίζομεν καλῶς, ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπεκράτει τότε ἡ πολιτικὴ μερὶς τοῦ κατὰ Θουκ. *τῷ θειασμῷ προσκειμένου* Νικίου, ὅστις φυσικὸν εἶναι νὰ ὑπεστήριζεν ἐντόνως τὴν λαϊκὴν γνώμην καὶ ἡγήθη, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἀλλὰ πάντως μετ' ὀλίγον, τῆς λαμπρᾶς θεωρίας, ἣν ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὸν ἐν Δήλῳ θεὸν ὡς ἐπίλογον μεγαλειώδη τῆς σπουδαίας προσπαθείας τῆς ἐξευμενίσεως [1].

Εἶναι ἄρα φανερόν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τὸ ῥιζικὸν μέτρον τῆς μεγάλης καθάρσεως διὰ λόγους θρησκευτικοὺς σπουδαιοτάτους καὶ οὐδέποτε χάριν πολιτικῆς ἐπικρατήσεως, τὴν ὁποίαν ἄλλως εἶχον ἐπὶ τοῦ ἐπιφανοῦς ἱεροῦ τῶν νησιωτῶν [2]. Ἔπειτα δὲν πρέπει νὰ ἀγνοήσωμεν τὴν παράδοσιν. Ἐκτὸς τοῦ ἐπὶ Πεισιστράτου γενομένου μερικοῦ καθαρμοῦ ἔχομεν τὸν παλαιότατον, «τὸν μέγαν καθαρμόν», τὸν γενόμενον ὑπὸ τοῦ ἡμιμυθικοῦ Ἐπιμενίδου [3]. Μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 425 καὶ 422 μανθάνομεν παρὰ τοῦ ῥήτορος Αἰσχίνου [4] περὶ νόσου ἐν Δήλῳ προξενηθείσης ἐκ κρυφίας ταφῆς. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἀρχαιότητα [5] διετηρήθη εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ Ἀθηναῖοι ἔχασαν τὴν κυριότητα ἐπὶ τῆς νήσου, ἀπαράβατος ὁ σκληρὸς διὰ τοὺς Δηλίους νόμος νὰ γεννῶνται καὶ ἀποθνῄσκουν μόνον εἰς τὴν ἀπέναντι νῆσον. Κανονικῶς, γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν,

---

[1] Πλουτ. Νικ. 3.

[2] Ἤδη ἐπὶ τοῦ ἔτους 434/3, IG, I, 283, γνωρίζομεν τοὺς Ἀθηναίους ἐπιμελουμένους τὰ χρήματα τοῦ ἱεροῦ. Πρβλ. Busolt, Griech. Geschichte, III², 1080.

[3] Πλουτ. Ἑπτὰ σοφ. συμπ., 158. Rohde, Psyche, II, 97, 3.

[4] Αἰσχ. II, 144.

[5] Πρβλ. Roussel, Delos, col. Ath. 207.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ὅτι τὸ ἱερὸν ἔπρεπε νὰ καθαίρεται καθ' ἑκάστην νουμηνίαν. Ἐκ τοῦ Στράβωνος (X, 486) ἀκόμη εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὡς ἀνωτέρω ἀπαγορεύσεων δὲν ἐπετρέπετο νὰ τρέφουν εἰς τὴν Δῆλον κύνας. Τοῦ ζῴου συνήθης ἦτο ἡ χρῆσις ὡς καθάρματος[1] καὶ τούτου ἕνεκα μετεβιβάσθη ἡ ἰδιότης τοῦ ἐναγοῦς καὶ εἰς τὸ ὅλον εἶδος. Οὔτε εἶναι παράδοξον, ὅτι εἰς τὴν ἱερὰν νῆσον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐλαμβάνοντο τόσαι προφυλάξεις, ὅπως δὲν εἶναι ἀνεξήγητον, ὅτι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐπιδαύρου ἀπηγορεύετο ἐπίσης ἡ ταφὴ καὶ ὁ τοκετός. Διότι ὁ συνήθως ὀνομαζόμενος κατὰ πηγὰς μεταγενεστέρας φωτοβόλος θεὸς ἀρχικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἦτο ὁ φοβερὸς θεὸς τοῦ λοιμοῦ, ἔστελλε τὸν θάνατον *οἷς ἀγανοῖς βελέεσσι* καὶ ἐξευμενιζόμενος ἦτο ἀποτρόπαιος, ἀλεξίκακος καὶ ἰατρός, ἀκριβῶς ὅπως ὁ συνδεθεὶς μετ' αὐτοῦ διὰ τὸν παρόμοιον χαρακτῆρα Ἀσκληπιὸς ἀρχικῶς ἦτο θεὸς τοῦ θανάτου καὶ ἀπὸ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεραπευτής. Ὅταν καθολικὴ καὶ ἑδραία ἦτο ἡ πίστις, ὅτι ἕνεκα τῶν μιασμάτων ἐξοργίζεται ὁ μέγας Πύθιος καὶ στέλλει τὸν λοιμόν, οὐδεμία ἐπιτρέπεται ἀπορία διὰ τὰ ἔκτακτα ῥιζικὰ μέτρα, εἰς ἃ προέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν χειμῶνα τοῦ 426/5 π. Χ.

Ἄλλως εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν δὲν εἶναι μοναδικὸν τὸ γεγονὸς τῆς ἐξορύξεως ταφῶν καὶ μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς ἄλλον τόπον. Εἶναι γνωσταὶ αἱ ἀγηλασίαι κατὰ τοῦ γένους τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἡ παλαιοτέρα, καθ' ἣν ἐκάθηρε τὴν πόλιν ὁ Ἐπιμενίδης (Ἀριστ. Ἀθην. πολ. 1) καὶ ἡ νεωτέρα ἡ ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους (Θουκ. Α, 126, 12). Κατὰ ταύτας, ἐπειδὴ ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν ἀπετέλει τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας, πιθανώτατον εἶναι, ὅτι ἡ εὐλάβεια πρὸς τοὺς νεκροὺς δὲν ἦτο καὶ τόσον μεγάλη, ἂν καὶ περὶ τούτου δὲν ἔχομεν ῥητὴν μαρτυρίαν[2]. Τοὐλάχιστον ἡ φρασεολογία προκειμένου περὶ τῆς καθάρσεως τῆς Δήλου εἶναι ἱκανῶς διαφορετική. Καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον καὶ εἰς τὸ προοίμιον ὁ Θουκυδίδης ῥητῶς ἀναφέρει, ὅτι ἀνῃρέθησαν αἱ θῆκαι πᾶσαι τῶν νεκρῶν, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει, ὅτι δὲν ἐδόθη μόνον προσοχὴ εἰς τὰ ὀστᾶ τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λιθίνας ἢ ξυλίνας κατασκευάς, τὰς περιεχούσας αὐτοὺς καὶ τὰ κτερίσματά των. Πάντα ταῦτα ἦσαν πράγματα μιαρὰ καὶ ἔπρεπε διὰ τὸν σκοπὸν τῆς καθάρσεως νὰ ἐκβληθῶσιν ἐκ τῆς νήσου. ἀλλ' εἶναι συγχρόνως ἀπαραγνώριστον, ὅτι τοῦτο ἐσήμαινε καὶ κάποιαν εὐλάβειαν πρὸς τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ἐπιζῶντας συγγενεῖς των. Οἱ τελευταῖοι, ὡς εἴδομεν, δὲν ἔμειναν ἀνάλγητοι καὶ τὰ μολύβδινα ἐλάσματα, δι' ὧν ἐστερεώθησαν αἱ ἀποσαθρωμέναι πώριναι λάρνακες, ἡ μεταφορὰ τῆς ξυλίνης θήκης καὶ τοποθέτησις ἐντὸς τῶν αὐτῶν πλακῶν ἐκ γρανίτου τοῦ τάφου Β ὡς καὶ πολυειδὴς ἄλλη

[1] Πλουτ. Ζητ. Ῥωμ. 68. Ἡ εἰδικὴ δικαιολογία παρὰ Gruppe, Religionsg. 269. 6 φαίνεται περιττή.

[2] Πρβλ. Πλουτ. Ἠθικ. 549 Α, ... τὰς Ἀθήνησι τῶν ἐναγῶν σωμάτων ῥίψεις καὶ νεκρῶν ἐξορισμοὺς κ.τ.λ. καὶ Θουκ. Α, 126, 12 ... τούς τε ζῶντας ἐλαύνοντες καὶ τὰ τῶν τεθνεώτων ὀστᾶ ἀνελόντες ἐξέβαλον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

συνεργασία μετὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀστυνομίας σημαίνουν τὴν μέριμναν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν οἰκείων νεκρῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν συνεργασίαν ὀφείλεται καὶ ἡ κατασκευὴ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ κοινοταφίου ἐκ πλακῶν Τήνου ἢ Ἄνδρου τῶν μακρῶν ὀχετοειδῶν τάφων, οἵτινες διηροῦντο εἰς μικρὰ ὀρθογώνια διαμερίσματα καὶ ἦσαν ἐνίοτε ἐπάλληλοι. Φαίνεται, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι δὲν ἦσαν πρόχειρα μόνον κατασκευάσματα, χρήσιμα διὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ περιεχομένου πολλῶν ταφῶν, ἀλλ' ὅτι ἐγένοντο κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχικῶν τάφων τῆς Δήλου. Διότι, ὡς μοῦ ἀνέπτυξεν ὁ κ. Πίπας, κατὰ τὸ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον τῆς Ῥηνείας ὁ Σταυρόπουλος ἀνέσκαψε καὶ τάφους τοιούτους στενοὺς καὶ μακροὺς ὁριζομένους μόνον διὰ κοινῶν πλακῶν καθέτων καὶ περιέχοντας τὰ ὀστᾶ πλειόνων νεκρῶν καέντων. Ἐν τούτοις πάντοτε αἱ φροντίδες τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν τάφων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦσαν ἀποτελεσματικαί. Ἐὰν αἱ πώριναι λάρνακες εἶχον καταθρυμματισθῆ, μετέφερον τότε κατὰ σωροὺς τὰ τεμάχιά των ἢ ἐὰν ὡς ξύλιναι εἶχον ἐξαφανισθῆ ἢ δὲν ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς, ἡ συλλογὴ περιωρίζετο εἰς τὰ ὀστᾶ, τὰ κτερίσματα καὶ τὰ πέριξ χώματα, τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ περιέχουν συντρίμματα. Πρὸς τὰς ἀναγκαίας δὲ ταύτας προϋποθέσεις συμφωνοῦν ἐντελῶς αἱ παρατηρήσεις τοῦ Σταυροπούλου, διότι εὑρέθησαν ἐκτὸς τῶν ἀκεραίων καὶ πολυάριθμα συντρίμματα λαρνάκων, ὀλίγιστα ἀκέραια ἀγγεῖα καὶ πλῆθος μέγα ὀστράκων ἀνάμεικτον μετὰ ὀστῶν ἐντὸς τῶν χωμάτων. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι πρὸς τούτοις τὸ κατώτατον ἀδιατάρακτον στρῶμα, ὅπερ ἐκάλυπτε πανταχοῦ τὸν χῶρον ἐκτὸς τῶν τάφων καὶ ἐσκεπάζετο διὰ πλακῶν. Αἱ καλύπτουσαι πλάκες εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανελαμβάνοντο καὶ ὑπεράνω τοῦ ἀνωτέρου στρώματος, νὰ ἐξηφανίσθησαν δὲ κατόπιν τῆς μνημονευθείσης φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας. Ἀλλ' ὅμως ἡ σύστασις τοῦ κατωτάτου στρώματος ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον, ὅτι ἦτο βάθους μεγίστου 16 ἑκατ. μόνον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ὑπεράνω ἡμίσεος περίπου μέτρου στρῶμα καὶ ἐκτὸς ἐλαχίστου χώματος καὶ ἄμμου περιεῖχε κατ' ἐξοχὴν πολλὰ ὀστᾶ, σύμπηκτα, ὥστε νὰ ἀπομακρύνωνται κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἰς σχήματα μεγάλων πλακούντων[1] καὶ ἀρκετὸν πλῆθος ὀστράκων. Μήπως τὸ στρῶμα τοῦτο περιεῖχε τὰ πράγματα τῆς ἐπὶ Πεισιστράτου καθάρσεως; Ἡ μερικὴ αὕτη κάθαρσις ἔγινε μετὰ τὸ 543, ἔτος τῆς τελευταίας ἐπανόδου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τυράννου καὶ πρὸ τοῦ 527 ἔτους τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ ἠγνόουν τὸν τόπον τῆς ἀποθέσεως τῶν καθαρμάτων κατὰ τὸ 425, ὅτε μεγίστη ἦτο ἡ ἀνησυχία διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς νήσου οἱουδήποτε γειτονικοῦ πρὸς τὸ ἱερὸν ἢ μακρυνοῦ μιάσματος. Κατὰ πᾶσαν ἄρα πιθανότητα μετεφέρθησαν εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον καὶ τὰ πεισιστράτεια, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐπίμονος ἔρευνα τοῦ

[1] Παρὰ τοῦ κ. Πολυκαντριώτη ἔμαθον, ὅτι μίαν τοιαύτην μεγάλην «πῆτταν ἀπὸ κόκκαλα» συσκευάσας ὁ Σταυρόπουλος εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὸν Κλῶνα Στέφανον πρὸς ἐξέτασιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Σταυροπούλου καθ' ἅπασαν τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ῥηνείας οὐδένα ἄλλον τόπον ἀποθέσεως ἐπέτυχε (Πρακτικὰ 1899, 67). Ἡ διαφορετικὴ σύστασις τοῦ κατωτάτου στρώματος ὑποδεικνύει τὸ πρᾶγμα. Καὶ τὸ συμπέρασμα θὰ ἦτο ἐντελῶς βέβαιον, ἂν κατὰ τὴν περισυλλογὴν τῶν ὀστράκων ἐχωρίζοντο τὰ ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν εὑρεθέντα καὶ δὲν παρετηροῦντο μεταξὺ αὐτῶν ἐρυθρόμορφα.

Κατὰ ταῦτα αἱ εἰδήσεις αἱ παρεχόμεναι γενικῶς ἐκ τοῦ μεγάλου εὑρήματος ὄχι μόνον ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν ἀρχαίων ἀλλὰ καὶ συμπληρώνουν ταύτας σημαντικῶς. Δεν ἔγινε μόνον καθολικὴ ἀναίρεσις τῶν θηκῶν καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον καὶ προσεκτικὴ συλλογὴ παντὸς συνανήκοντος λίθου, θραύσματος, τέφρας ἢ χώματος, ἀλλ' ἐδόθη καὶ κάθε προσοχὴ εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀναπαράστασιν τῶν κατ' ἰδίαν τάφων εἰς τὸν νέον κοινὸν βόθρον. Ταῦτα πάντα ἔχουν καλῶς μὲ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ὄντως τὸ κοινοτάφιον τῆς Ῥηνείας εἶναι ἔργον τοῦ 425 π. Χ. Ἡ ὑπόθεσις βεβαιώνεται εὐκόλως ἐκ λόγων ἰσχυρῶν καὶ προφανῶν, δι' οὓς ἀμέσως τότε, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1898, ἐπείσθη ὁ Σταυρόπουλος. Ἀλλὰ χάριν τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς εἰδικωτέρας ἐκτιμήσεως τοῦ εὑρήματος πρέπει ἔστω μὲ συντομίαν νὰ ἐξετασθῶσιν ἐδῶ πρῶτον μὲν τὸ ἰδιαίτερον περιεχόμενον, καθόσον διὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Σταυροπούλου εἶναι γνωστόν, τῶν λαρνάκων καὶ τοῦ τάφου Α ἔπειτα δὲ τὰ νεώτατα ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ ἀναμείκτου στρώματος εὑρεθέντων ἀγγείων.

Ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων ταφῶν γνωστὸν ἀκριβῶς εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἔξω τῆς σειρᾶς λάρνακος 25 καὶ τὸ τοῦ παιδικοῦ τάφου Α. Τὸ σημαντικώτερον καὶ νεώτερον ὅλων κτέρισμα τῆς λάρνακος εἶναι μετρία τὸ μέγεθος ὑδρία μὲ παράστασιν νεανίου χλαμυδοφόρου καταδιώκοντος κοράσιον, ὁμοία κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν τέχνην πρὸς τὰς ὑδρίας τῶν εἰκ. 10 καὶ 11 καὶ ἀνήκουσα εἰς τοὺς περὶ τὸ 440 π. Χ. χρόνους, ἐνῷ τὰ ἀρχαιότατα πράγματα εἶναι τρεῖς μικραὶ προτομαὶ θεᾶς τῆς αὐτῆς μήτρας, κατὰ τὴν τέχνην ἀνήκουσαι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν μητρῶν παρετείνετο, καθὼς εἶναι εὔλογον, καὶ πέραν τῆς ἐποχῆς των, καὶ πάλιν ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ τοῦ νεωτάτου τῶν κτερισμάτων δὲν θὰ εἶναι μικροτέρα τῶν 20-30 ἐτῶν. Ἀλλὰ τότε θὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ ὑδρία εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι παλαιοτέρα τῆς ταφῆς καὶ ὅτι τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ κατέλθωμεν μέχρι τοῦ 425 ἢ καὶ ὀλίγιστα ἔτη μετ' αὐτό, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδεικνύει ἡ ὅλως ἐξαιρετικὴ τοποθέτησις τῆς λάρνακος ἔξω τῆς σειρᾶς τῶν λοιπῶν (εἰκ. 2). Ὅτι ἀφίστανται ἀλλήλων χρονικῶς τὰ διάφορα εὑρήματα ἑκάστης ταφῆς ἀποδεικνύεται μάλιστα μὲ τὴν ἐξέτασιν τοῦ πλουσίου περιεχομένου τοῦ παιδικοῦ τάφου Α. Εἰς τὰς εἰκ. 6 καὶ 7 ἔχομεν μερικὰ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς χρονικῆς διαφορᾶς ἀντικειμένων. Ἡ μεγάλη προ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

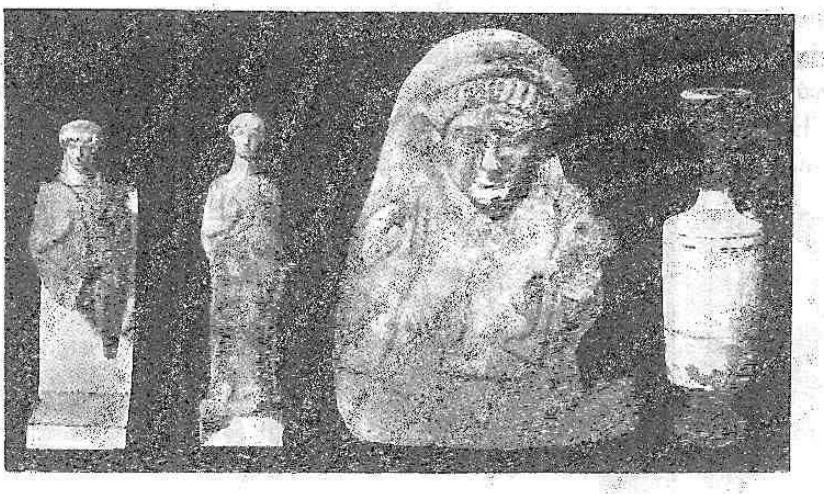

Εἰκὼν 6.
Ἐκ τοῦ τάφου Α, πλὴν τῆς πρώτης ἀριστερὰ κόρης, προερχομένης ἐκ τοῦ βοθρου τῆς καθάρσεως.

τομὴ τῆς πεπλοφόρου μητρὸς θεᾶς, γνωστὴ πολλαχόθεν[1], δυσκόλως καταβαίνει

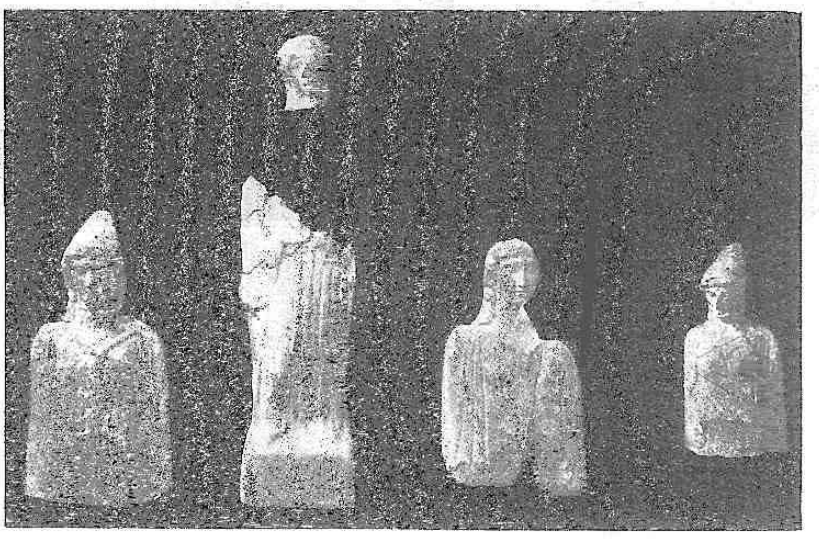

Εἰκ. 7. Ἐκ τοῦ παιδικοῦ τάφου Α.

μικρὸν μετὰ τὸ 480, ἐνῷ ἡ παραπλεύρως λευκὴ ἄνευ γραφῶν λήκυθος εἶναι ἐγγύτατα πρὸς τὸ 425, διότι ὁμοιάζει ἐντελῶς κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς 4 ἄλλας ληκύ-

[1] Pottier, Diphilos.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

θους (εἰκ. 8), εὑρεθείσας κατὰ σημείωσιν τοῦ Σταυροπούλου παρὰ τὴν μεγάλην σειρὰν τῶν λαρνάκων ἐπὶ τοῦ κατωτάτου στρώματος, ἐξ ὧν ἡ μόνη διατηροῦσα γραφὰς ὀρθῶς ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Buschor [1] εἰς χρόνον ἐγγύτατον πρὸς τὴν κάθαρσιν. Ἡ παρὰ τὴν μεγάλην προτομὴν ἀκεραία κόρη μὲ κεφαλὴν κατά τι νεωτέραν καὶ κορμὸν ἐξειλιγμένον, γνωστοῦ ἐκ τοῦ 6ου αἰῶνος τύπου [2], δύναται νὰ ἀποδοθῇ

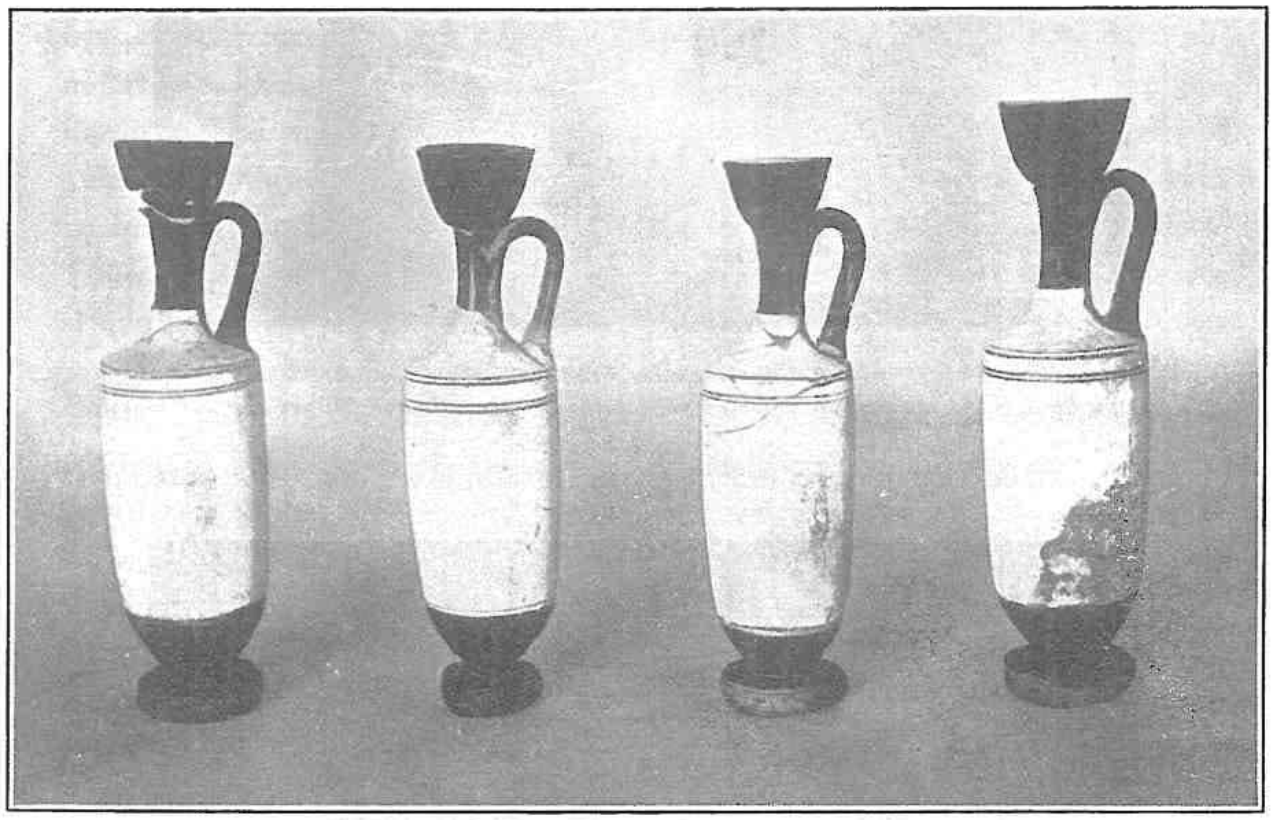

Εἰκ. 8. Ἡ πρώτη ἐξ ἀριστερῶν μόνη διατηρεῖ γραφάς.

εἰς τὴν δεκαετίαν 470-60 περίπου. Τὸ πλησίον σύντριμμα, προερχόμενον ἐκ τοῦ ἀναμείκτου στρώματος, παρουσιάζει τὸν αὐτὸν κορμὸν μὲ διάφορον κεφαλήν, ὁμοία πρὸς τὴν ὁποίαν εὑρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ τάφου πιθανώτατα ἀνήκει εἰς τὸ κάτωθεν αὐτῆς ἀπεικονιζόμενον μέρος κορμοῦ (εἰκ. 7). Διὰ τὸ ἀρκετὰ προέχον ἄνετον δεξιὸν σκέλος τῆς κόρης θὰ καταβῶμεν μέχρι τοῦ 435-430, ἐνῷ διὰ τὰς λοιπὰς προτομὰς τῆς εἰκόνος εἶναι δυνατὸν νὰ σταματήσωμεν μέχρι τοῦ 440 π. Χ. Κατὰ ταῦτα τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου κινεῖται χρονολογικῶς ἐντὸς περιόδου ὄχι μικροτέρας τῶν 50 ἐτῶν καὶ τὸ κατώτατον ὅριον πλησιάζει μὲν πρὸς τὸ 425, ἀλλ᾽

[1] Münchener jahrb. der bild. Kunst τόμ. 2 τῆς νέας σειρᾶς, τεῦχ. 3-4, 33 εἰκ. 12.

[2] Πρβλ. τὴν μαρμαρίνην κόρην τῆς Ἀκροπόλεως, Schrader, Archaische Marmorsbulpturen, 40 εἰκ. 35 καὶ Ἀρχ. Δελτ. 1922, 71, 73, Pottier, Diphilos, Pl. VII, 183.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ πόσον ἀκριβῶς. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον δυνατὸν εἶναι νὰ ὁρισθῇ δι' ἀριθμῶν τὸ ἔτος τῆς ταφῆς, ὡς ἐπεχείρησε νὰ εὕρῃ τοῦτο ὁ Σταυρόπουλος μὲ τὴν εὐφυᾶ ὑπόθεσιν, ὅτι ἐντὸς τῶν λαρνάκων μετεφέρθησαν οἱ ἑνὸς ἢ δύο ἐτῶν ἀδιάλυτοι νεκροί.

Εἰκ. 9. Ἀμφορεὺς ἐκ λάρνακος.

Τὸ περιεχόμενον ἑκάστης ἐκ τῶν λοιπῶν λαρνάκων δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, μόνον κατεγράφησαν 31 ἀκέραια ἀγγεῖα ὡς προερχόμενα θετικῶς ἐκ τούτων, ἐξ ὧν 15 εἶναι μικρὰ ἀγγεῖα, σκύφοι ἢ κύλικες, 15 ὑδρίαι καὶ εἷς ἀμφορεύς. Θὰ περιγράψωμεν συντόμως μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἀποβλέποντες κυρίως εἰς τὸ χρονολογικὸν ζήτημα[1]. Ὁ ὡραῖος μέτριος τὸ μέγεθος, ὕψ. 0,225, ἀμφορεὺς (εἰκ. 9) ἀνήκει διὰ τὸν «φειδιακὸν» τύπον τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐφήβου — μύτη μακρά, σιαγὼν βραχυτέρα — καὶ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τῶν πάντοτε λογικῶν καὶ ψυχολογημένων κινήσεων εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Παρθενῶνος. Ὄχι διαφόρου ἐποχῆς, ἂς εἴπωμεν περὶ τὸ 440, εἶναι αἱ δύο ὑδρίαι τῆς εἰκ. 10 (ὕψ. 0,227), παρουσιάζουσαι καὶ τοῦτο τὸ τεχνικῶς ἐνδιαφέρον, ὅτι ἐκτὸς μικρῶν διαφορῶν ὡς πρὸς τὴν παράστασιν εἶναι κατὰ

Εἰκ. 10. Ὑδρίαι ἐκ τῶν λαρνακων.

[1] Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ δημοσιευσις τῶν ἀγγείων τῆς καθάρσεως ὡς καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Δήλου ἀγγείων, πλὴν τῶν τοῦ Ἡραίου, συμφώνως πρὸς ὑπουργικὴν ἀπόφασιν του 1924 μέλλει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὰ λοιπὰ ὁμοιόταται πρὸς ἀλλήλας [1]. Δὲν ἀφίσταται τῶν αὐτῶν χρόνων ἡ εὐμεγέθης, ὕψ. 0,334, ὡραία ὑδρία τῆς εἰκ. 11. Ἡ καθημένη καὶ δεχομένη τὰ δῶρα ἢ τὰς ὑπηρεσίας τῶν περὶ αὐτὴν νύμφη παρὰ τὴν μεγαλυτέραν αὐστηρότητα τῶν πτυχῶν χιτῶνος καὶ ἱματίου δὲν ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς

Εἰκ. 11. Ὑδρία ἐκ λάρνακος.

ζφοφόρου. Τῶν δύο κυλίκων τῆς εἰκ. 12, μέγ. μῆκος 0,185 καὶ 0,195, τὸ ἐσωτερικὸν μόνον κοσμεῖται δι' ἐμπιέστων ἀνθεμίων καὶ ἐγχαράκτων ἄλλων κοσμημάτων. Τοῦ τρόπου τούτου τῆς κοσμήσεως ἔχομεν καὶ πολλὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ ἀναμείκτου στρώματος, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ λεπτομερέστερον ὁ χρό-

νὰ γίνῃ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων καὶ μελῶν τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς εἰς τὴν σειρὰν τῆς Exploration de Delos.

[1] Ὅτι οἱ παλαιοὶ ἀγγειοπλάσται καὶ ἀγγειογράφοι δὲν ἀπέστεργον παρὰ τὴν ἐκτεταμένην πρωτοτυπίαν καὶ τὸν βιομηχανικὸν τρόπον τῶν ἐπαναλήψεων πρβλ. Hauser ἐν Furtwängler - Reichhold, Griech. Vasenmalerei, III, 446 καὶ καλύτερα καὶ περιεκτικώτερα Pottier, Monuments Piot, XXIX, 189, 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

νος. Οὔτε ἔχει εὑρεθῆ εἰσέτι, πότε εἰσάγεται ἡ τοιαύτη διακόσμησις. Πάντως αἱ κύλικες καὶ μάλιστα ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ δὲν εἶναι ἐκ τῶν πρώτων τοιούτου εἴδους ἀγγείων [1]. Καὶ ὡς πρὸς τὸν σκύφον τῆς εἰκ. 13 μὲ τὸ ἐλαφρῶς τοξοειδὲς περίγραμμα μένομεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀβεβαιότητα. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι σκυφίσκοι ἐκ τῶν λαρνάκων παρουσιάζοντες πρὸς τούτοις καὶ ἰσχυροτέραν κατὰ τὴν βάσιν στέ-

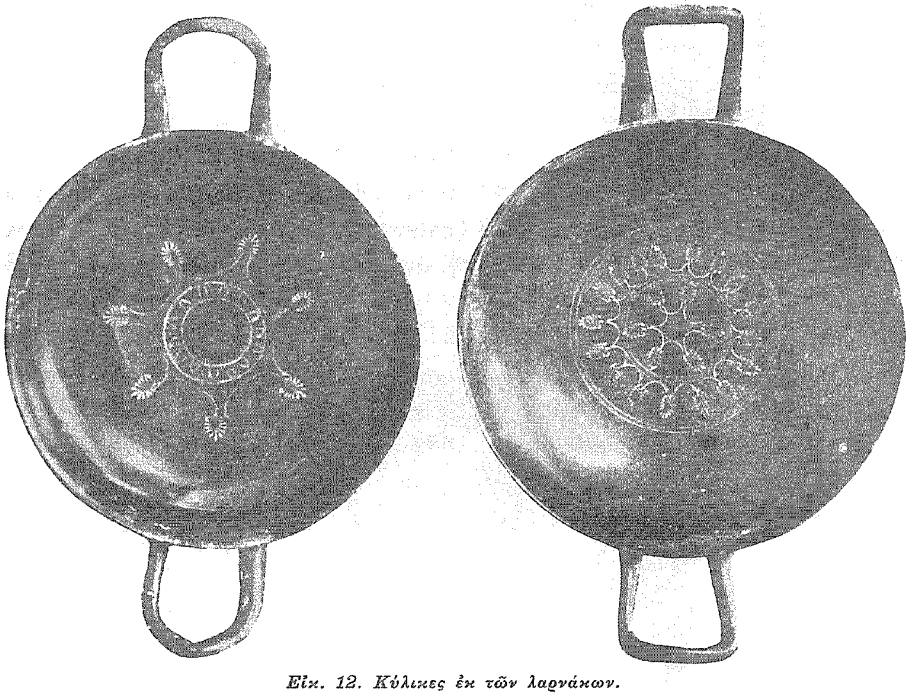

Εἰκ. 12. Κύλικες ἐκ τῶν λαρνάκων.

νωσιν καμπυλωτήν. Τοιοῦτοι σκύφοι ὑπάρχουν καὶ μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τοῦ πολυανδρίου τῶν Θεσπιέων, τοῦ χρονολογουμένου ὡς γνωστὸν μὲ τὸ 424 τῆς ἐν Δηλίῳ μάχης [2].

Τὸ πόρισμα τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν ἰδιαιτέρων ταφῶν ἐρεύνης συνοψίζεται εἰς τὸ ἀναντίλεκτον γεγονός, ὅτι ἑκάστη τούτων ἱδρύθη τὸ πρῶτον ἐν Δήλῳ κατὰ

[1] Περὶ τοῦ ζητήματος ἰδὲ Κεραμόπουλον, Ἀποτυμπανισμός. Ὅτι ὁ Zahn ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τοιαῦτα ἀγγεῖα μὲ συμπίεστα κοσμήματα εὑρέθησαν μαζὶ μὲ μελανόμορφα ἀγγεῖα εἰς τάφον παρὰ τὴν Bologna δὲν ἀποδεικνύει ἐπαρκῶς τὴν μεγάλην των ἀρχαιότητα, διότι προβληματικὸς εἶναι ὁ χρόνος τῶν μελανομόρφων τούτων.

[2] Κατ' ἐπίσκεψίν μου τοῦ Μουσείου τῶν Θηβῶν παρετήρησα τοιούτους σκύφους μὲ ἐλαφρῶς καμπυλωτὸν περίγραμμα. Ὡς πρὸς τὴν μεγάλην κάτω στένωσιν τοῦ σκύφου τοῦ Φαλήρου συμφωνῶ μετὰ τοῦ Κεραμοπούλου, Ἀποτυμ., ἔ. ἀ. ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα καὶ ὄχι τὸν Ε΄, ὡς ἐνόμισεν ὁ Πελεκίδης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὸ χρονικὸν διάστημα 450 - 425. Ἐντεῦθεν ἐννοοῦμεν πρὸ πάντων, διατὶ ἔγινε δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότησις τῶν τάφων εἰς τὸν νέον χῶρον καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ὁπωσδήποτε ἀκεραίων διατηρηθεισῶν λαρνάκων. Ἀλλ᾽ ὑπολείπεται νὰ στερεώσωμεν ἀκόμη τὸν σπουδαιότατον terminum ante quem καὶ δι᾽ ἄλλων ἐνδείξεων, αἵτινες χρονολογικῶς εἶναι ἤδη ἀλλοθεν ἱκανῶς ἐστηριγμέναι.

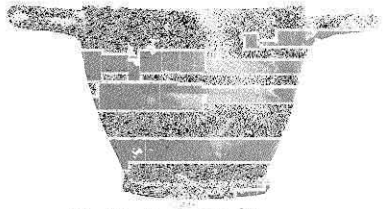

Εἰκ. 13. Σκύφος ἐκ λάρνακος.

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Buschor ἐτοποθέτησε τὴν γραπτὴν λήκυθον εἰς χρόνον πλησιέστατον πρὸς τὸ 425. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐστήριξε τὴν γνώμην του εἰς τὸν σημαντικὸν λόγον, ὅτι τὸ χρονικὸν τοῦτο ὅριον ἐθεώρησε δεδομένον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἡμεῖς ἐνταῦθα θέλομεν νὰ ἀποδείξωμεν. Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ ἐπιφανὴς ἀγγειολόγος ἐβεβαίωσε τὴν αὐτὴν ἐπο-

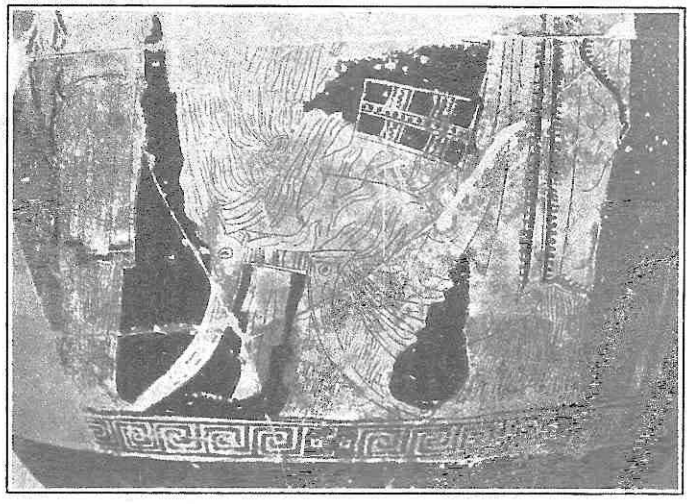

Εἰκ. 14. Ἐκ γαμικοῦ λέβητος τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως.

χὴν ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν γραφῶν τῆς ληκύθου πρὸς ἔργα χρονολογούμενα περὶ τὸ 430 καὶ μικρὸν μετ᾽ αὐτὸ ἄλλων ληκυθογράφων, ὅπως εἶναι ὁ ὀνομασθεὶς τεχνίτης τῶν καλάμων [1]. Ἀλλ᾽ ἡ γραπτὴ λήκυθος δὲν εἶναι μοναδική. Ἐπὶ τῆς εἰκ. 14 ἔχομεν ἀπόσπασμα ἐκ τῶν παραστάσεων μεγάλου γαμικοῦ λέβη-

[1] Ἀρχ. Δελτίον 1923, 117 - 146.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τος συγκροτηθέντος κατὰ μέγα μέρος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Μεταξὺ δύο γυναικῶν κάθηται μικρὸν πρὸς τὰ ἔμπρὸς κλίνουσα τὸ ἀνώτερον σῶμα ἡ νύμφη, ἀνέχουσα ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ κίστην. Πλουσία καὶ θαυμαστὴ εἰς ἔκφρασιν εἶναι ἡ πτυχολογία καὶ τοῦ χιτῶνος καὶ τοῦ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἱματίου. Κάθε πτυχὴ καὶ τὸ σύνολον ἐκφράζει τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τῶν καλυπτομένων θαυμασίων μελῶν καὶ ἡ ὅλη ἐντύπωσις ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὰς λεγομένας τρεῖς Μοίρας. Ἂν καὶ γενικῶς εὔλογον εἶναι νὰ δεχθῶμεν κάποιαν προτεραιότητα τῆς γραφικῆς ὑπὲρ τὴν πλαστικήν, τόσον ὅμως λαμπρὸν σχέδιον εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ ἀσχέτως πρὸς τοὺς ὑπάτους θριάμβους τῆς ἀττικῆς τέχνης, οἷοι ὑπῆρξαν καὶ τὰ δύο ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος. Κατερχόμεθα οὕτω πρὸς τὸ 430. Εἰς τὴν αὐτὴν μεταπαρθενώνειον ἐποχὴν θὰ ἀποδώσωμεν καὶ τὴν ὡραίαν κύλικα τῶν πινάκων 9 καὶ 10.

Ἡ κύλιξ ἀπαρτισθεῖσα ἐκ πολλῶν τεμαχίων σχεδὸν ἀκεραία ἔχει μέγ. μῆκος 0,29 καὶ ὕψος 0,075. Ἐξωτερικῶς καὶ ἐπὶ ἑκατέρας πλευρᾶς ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ σκηνὴ μὲ τὰ αὐτὰ τέσσαρα πρόσωπα, εἰς μουσικοδιδασκάλου, ὡς θὰ ἔλεγον οἱ παλαιοί. Ὁ ὄπισθεν τοῦ μουσικοῦ ἱστάμενος προσφέρει στέφανον ἢ ταινίαν, ὡς δηλώνεται τοῦτο διὰ κυκλικῆς γραμμῆς διατηρουμένης ἐπὶ τοῦ ἑνός. Αἱ διαφοραὶ ἄλλως εἶναι ἐλάχισται, ἀλλ᾽ ὅμως ἐπιφέρουν αὐταὶ ἐπὶ τῶν μουσικῶν σημαντικὰ ψυχολογικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ μετὰ ἰούλων συγχορδίζει τὴν λύραν μὲ μεγαλυτέραν ἠρεμίαν καὶ αὐτοπεποίθησιν. Ἀνέχει τὴν κεφαλὴν ὀρθιωτέραν ὡς καὶ τὴν λύραν. Ὁ ἄλλος εὑρισκόμενος πρὸ μεγαλυτέρας δυσκολίας κλίνει τὴν κεφαλὴν περισσότερον καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν συντονισμὸν μέ τινα φανερὰν ἀνησυχίαν. Σύμφωνος πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ μεγαλυτέρα κλίσις τῆς λύρας καὶ ὁ ἀντίστοιχος σχηματισμὸς τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου. Ἡ σιαγὼν γίνεται στρογγυλωτέρα καὶ τὸ κάτω χεῖλος κρέμαται χαρακτηριστικῶς. Λεπτὴ καὶ ψυχολογημένη ἐπίσης εἶναι ἡ ἔκφρασις τῶν συμποσιαζόντων νέων τῆς κυκλικῆς εἰκόνος τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ὁ πρὸς ἀριστερὰ κρατεῖ φιάλην ὡς φαίνεται ὁμφαλωτήν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ὑγρόν, ἀφοῦ ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ ἔλαβε πιθανῶς ἐκεῖθεν καρπόν. Λυπηρὸν εἶναι τὸ λάθος τὸ γενόμενον εἰς τὸ κάτω χεῖλος τοῦ τελευταίου. Παρὰ τοῦτο ἐκ τῆς στάσεως τῆς κεφαλῆς, τοῦ ἰδιάζοντος σχηματισμοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς ὑψουμένης δεξιᾶς φαίνεται, ὅτι εἶναι ὁ ὁμιλῶν κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἄλλον, ὅστις προσφέρει σιωπῶν καὶ ἀκούων. Πολὺ συντελεῖ εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώοου τὸ στρογγυλούμενον κάτω χεῖλος καὶ ἡ καταβαίνουσα γραμμὴ τοῦ στόματος, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν μουσικῶν.

Ἄλλοι ἂς ὀνομάσουν τὸν σχεδιαστὴν τῶν γραφῶν τῆς κύλικος καὶ ἂς ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν τὰ εἰς ἄλλας συλλογὰς διεσπαρμένα ἔργα του. Δι᾽ ἡμᾶς ἐδῶ σημαντικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ἀγγειογράφος γνωρίζει νὰ ἐπιτυγχάνῃ ψυχικὰς καταστά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

σεις [1] μὲ μεγάλην ἄνεσιν καὶ ἐλευθερίαν, θὰ ἐζωγράφισεν ἄρα τὴν κύλικα εἰς ἐποχὴν ὄχι πολὺ κάτω τοῦ 430 κατερχομένην. Δὲν φαίνεται οὐδαμοῦ μαρασμὸς ἢ ἀδιαφορία οὔτε διακρίνομεν τίποτε παρόμοιον πρὸς τὴν καλλιγραφικὴν ἐπιτήδευσιν τοῦ Ἀριστοφάνους ἢ ἀπὸ τὰς ἀπομονωμένας λεπτεπιλέπτους καλλονὰς τοῦ Μειδίου. Τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τοιούτων τρόπων καὶ ῥυθμῶν ἔχομεν κυρίως μετὰ τὸ 420 μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος [2], ὥστε καὶ ἡ κύλιξ καὶ ὁ γαμικὸς λέβης νὰ προσαρμόζωνται ἄριστα πρὸς τὸν ὑποτιθέμενον terminum καὶ νὰ ἐπικυρώνουν αὐτόν.

Εἰκ. 15.
Ληκύθιον εὑρεθὲν ἔξω τοῦ βόθρου.

Τὸ ἴδιον βεβαιώνεται κατ' ἄλλον τρόπον, ἀρνητικόν. Ὅσα συνέλεξεν ὁ Σταυρόπουλος ἀγγεῖα ἢ ὄστρακα, σύμφωνα ὁπωσδήποτε πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ τελευταίου πέμπτου τοῦ αἰῶνος, προέρχονται πάντα ἐκ τάφων, κατὰ γραπτὰς μαρτυρίας τοῦ εὑρέτου, ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς καθάρσεως κειμένων. Οὕτω π. χ. τὸ ἐπὶ τῆς εἰκ. 15 καὶ 16 ληκύθιον, ὅπερ ἐξήτασεν ἤδη ὁ Furtwängler [3] εὑρέθη ἔξω καὶ ΒΔ τοῦ ἀναλήμματος. Ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ γυνὴ πατεῖ μὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐπὶ βραχώδους ἐξογκώματος καὶ κρατεῖ ἔμπροσθεν ῥάβδον ὀζώδη. Πρὸ αὐτῆς ἔλαφος καὶ ἐρωτιδεὺς λευκὸς συνομιλῶν μὲ καθήμενον νέον. Ὄπισθεν χωροῦν δύο γυναικεῖαι μορφαί. Κρίσις ἄρα Πάριδος; Ἡ κεφαλὴ τῆς τρίτης γυναικὸς (εἰκ. 16) παρουσιάζει τεχνικὸν τρόπον παραστάσεως τῆς κόμης συνήθη εἰς τὸν Ἀριστοφάνη καὶ τοὺς συγχρόνους του σπανιώτατον δὲ εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχήν, καθ' ὃν προπαρασκευάζεται τὸ ἔδαφος τῶν βοστρύχων μὲ ἀραιὸν γάνωμα. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη ὡς καὶ ἡ ὅλη μορφὴ τοῦ ληκυθίου, συνήθης εἰς τὸν μειδιακὸν κύκλον, πείθει περὶ τῆς ὑστερωτέρας ἐποχῆς τοῦ ἀγγείου. Νεώτερον ἀκόμη

Εἰκ. 16. Τοῦ ληκυθίου εἰκ. 15.

[1] Περὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ μουσικοῦ πνεύματος τῶν ἀγγειογραφιῶν τῆς φειδιακῆς ἐποχῆς πρβλ. Buschor, Griech. Vasenmalerei, 195 κέ.

[2] Περὶ τῆς ἐποχῆς τούτων ἰδὲ Furtwängler παρὰ Furtw.-Reichhold, II, 98. 196, Hauser III, 46, Buschor III, 146 κέ.

[3] Furtwangler εἰς Furtw.-Reichh. II, 98.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

εἶναι τὸ ληκύθιον τῆς εἰκ. 17 μὲ τὴν μεγάλην κεφαλήν, προερχόμενον ἐκ τοῦ διὰ Β σημειουμένου τάφου ἐκτὸς τοῦ βόθρου. Ἐπίσης τὸ τεμάχιον ὑδρίας, εἰκ. 18,

Εἰκ. 17.

Εἰκ. 18.

προέρχεται ἐκ τάφου ΝΑ τοῦ ἀναλήμματος (Πρακτικὰ 1898, 102). Διόνυσος μὲ θύρσον καὶ φιάλην καθήμενος πρὸ Μαινάδος ῥυτοφόρου. Τὸ λιπωδέστερον γυμνὸν τοῦ θεοῦ — πρβλ. τοὺς ἁπλουστέρους κατὰ πολὺ συμπότας τῆς κύλικος — ἀνάγεται εἰς νεωτέρους χρόνους καὶ αἱ λεπταὶ καὶ πολλαὶ γραμμαὶ αἱ περιγράφουσαι τὰ σκέλη ἐνθυμίζει τοὺς τρόπους τοῦ Μειδίου. Καὶ ἄλλα ἀγγεῖα σύγχρονα εἶναι δυνατὸν νὰ μνημονεύσωμεν τῆς αὐτῆς προελεύσεως. Ἀλλ' εἶναι περιττόν. Οὔτε ἐξασθενίζεται ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμις τῶν παραδειγμάτων ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκτὸς τοῦ βόθρου εὑρέθησαν καὶ ἀρχαιότερα ἀγγεῖα. Τίποτε δὲν ἐπιβάλλει νὰ ἀποκλείσωμεν παλαιοτέραν ταφὴν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀκτῆς τῆς Ῥηνείας.

Εἰκ. 19.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ τὴν ὁριστικὴν βεβαίωσιν τοῦ χρησιμωτάτου χρονικοῦ ὁρίου, ἀρχαιότερα τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ εἶναι πάντα τὰ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Μυκόνου ἀκριβῶς χωρισμένα εὑρήματα τῆς καθάρσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγεται καὶ τὸ μετὰ ῥαβδώσεων ληκύθιον (εἰκ. 19), καλὸν εἶναι τώρα νὰ ὁρίσωμεν τὴν χρονολογίαν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀναιρεθέντων τάφων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τὸ παλαιότατον ἀγγεῖον ἐκ τῆς καθάρσεως εἶναι μικρὸς τρίωτος ἀμφορεὺς μυκηναϊκὸς τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ ῥυθμοῦ. Πιστεύεται περὶ τῶν μυκηναϊκῶν, ὅτι κάτω τῶν 1000 π. Χ. δὲν καταβαίνουν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ἡ σημασία τοῦ ἀγγείου δὲν εἶναι μεγάλη, διότι οὐδὲν ἄλλο μυκηναϊκὸν σύντριμμα συνελέχθη. Μετὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ σημαντικώτατος ἀριθμὸς γεωμετρικῶν ἀγγείων διαφόρων σχημάτων καὶ ἐργοστασίων, ἐξ ὧν τὰ παλαιότατα δὲν ὑπερβαίνουν κατὰ τὴν γνώμην μου τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου οἰῶνος. Εἶναι ἀληθές, ὅτι θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν κατάταξιν μερικῶν ὑδριῶν καὶ ἀμφορέων διὰ τὴν πρωτογεωμετρικήν των ἁπλῆν διακόσμησιν — συγκεντρικὰ ἡμικύκλια ἐπὶ τοῦ ὤμου — εἰς τὸ τέλος τῆς 6΄ χιλιετηρίδος, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα συνάπτονται στενῶς μὲ ἄλλα τῆς αὐτῆς σειρᾶς φανερῶς νεώτερα, εἶναι τὸ πιθανώτερον νὰ μὴ ὑπερβαίνουν τοὐλάχιστον σημαντικῶς τὸ ἔτος 800 π. Χ. Ἀγγεῖα μὲ πρωτογεωμετρικὴν διακόσμησιν εὑρέθησαν μαζὶ μὲ ὑστερώτερα γεωμετρικὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος καὶ ῥόδια γεωμετρικὰ μὲ παρόμοια κοσμήματα εὑρέθησαν εἰς τὸν αὐτὸν τάφον μετὰ κορινθιακῶν [1]. Ἐξ ἄλλου τὸ πλῆθος τῶν συλλεχθέντων σκύφων, οἰνοχοῶν καὶ κανθάρων δὲν εἶναι ἀρχαιότερα τῶν ἀντιστοίχων εὑρημάτων τῆς Θήρας, τῶν ὁποίων ἡ χρονολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναβιβασθῇ εἰς τὸν 9ον αἰῶνα [2]. Πῶς συμβιβάζεται τώρα τὸ πόρισμα τοῦτο πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῶν Καρικῶν τάφων θὰ ἐξετάσωμεν βραδύτερον. Προηγουμένως θὰ ἐκθέσωμεν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀγγείων τῆς καθάρσεως τῶν περιλαμβανομένων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 8ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 425 π. Χ., τῆς κατανομῆς αὐτῶν εἰς εἴδη καὶ ἐποχὰς καὶ εὐθὺς ἀμέσως περὶ τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως τῆς συλλογῆς λεπτομερέστερον.

Ὁ ἐπισκέπτης τοῦ Μουσείου τῆς Μυκόνου, εἰδικὸς ἢ μή, θαυμάζει μὲν τὸν πλοῦτον τῆς συλλογῆς καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀγγείων, ἀλλ᾽ ὅμως ἐκ τῆς θέας τόσων γυψίνων μερῶν δὲν μένει βέβαια ἐνθουσιασμένος. Πραγματικῶς παρὰ τὴν μακροχρόνιον καὶ ἐπιμελεστάτην ἐργασίαν, ἥτις ἀπέδωκε εἰς κάθε ὄστρακον τὴν θέσιν του, αἱ ἐλλείψεις εἶναι μεγάλαι καὶ σπανιώτατα εἶναι τὰ μεγάλα ἀγγεῖα [3] τὰ ἀνακτήσαντα ὅλα σχεδὸν τὰ συντρίμματά των. Αἰτίαι τοῦ φαινομένου εἶναι πολλαί. Πρῶτον ἡ γνωστὴ συνήθεια τῶν παλαιῶν νὰ συντρίβουν τὰ προσφερόμενα εἰς τοὺς νεκρούς, ὥστε νὰ εὑρίσκωνται ἐνίοτε ἐντὸς τῶν τάφων μέρος μόνον τῶν συντριμμάτων. Ἔπειτα τὸ ἐνδεχόμενον γεγονός, ὅτι μερικὰ διέφυγον τὴν προσοχὴν ἢ

[1] Πρβλ. BCH, 1912, 496, 1 (Dugas).

[2] Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν Θηραϊκῶν γεωμετρικῶν πρβλ. Pfuhl, AM, 1903, 285 κέ., Malerei κ.τ.λ. III, 60 καὶ Dugas, Ceramiques des Cyclades, 177 κέ.

[3] Μερικὰ τοὐλάχιστον ἐκ τῶν ἀγγείων πρώτου μεγέθους ἦτο δυνατὸν νὰ ἦσαν ἐπίσημα τῶν τάφων, νὰ συνετρίβησαν ἄρα ἐνωρὶς καὶ τούτου ἕνεκα νὰ διέσωσαν ἐλάχιστα ἐκ τῶν θραυσμάτων. Οὕτω ἐξ ὀλίγων τεμαχίων συνεκροτήθη ἰσομεγέθης καὶ παρόμοιος τὴν διακόσμησιν ἀμφορεὺς ὡς ὁ δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Mυλωνα. Τέσσαρα ἄλλα κομμάτια ἀνήκουν εἰς 4 διαφόρους ἄλλους μεγάλους ἀμφορεῖς. Ἡ γνώμη τοῦ Poulsen (Mon. Piot, 1908, 8) ὅτι μόνον μικρὰ ἀγγεῖα μετεφέρθησαν μένει κατὰ ταῦτα ἀστήρικτος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ὁπωσδήποτε ἐχάθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀναιρέσεως, μεταφορᾶς καὶ καταθέσεως εἰς τὸν κοινὸν βόθρον. Τρίτη αἰτία, πολὺ σημαντική, εἶναι ἡ μνημονευθεῖσα φθορὰ τοῦ στρώματος ἐξ αἰτίας τῶν βροχῶν ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Ἓν μικρὸν μέρος διέφυγε τοὺς περισυλλέγοντας ἐργάτας, ὅσον καὶ ἂν ἐξητάζοντο ἐπιμελῶς καὶ ἐκοσκινίζοντο τὰ χώματα. Τέλος σημαντικὸς ἀριθμὸς κομματιῶν προερχομένων ἐκ «κοινῶν» ἀγγείων ἢ μικρῶν καὶ εὐτελῶν ἢ ἐκ πηλίνων εἰδωλίων καὶ ἄλλων πραγμάτων ἀπερρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν προγραμματικὴν συνήθειαν τοῦ Σταυροπούλου, ὡς τοῦτο ῥητῶς ἀναφέρεται εἰς τὰς σημειώσεις του[1] καὶ ἄλλοθεν εἶναι γνωστόν. Ἐν τούτοις, ὅσον καὶ ἂν τὸ τελευταῖον μέτρον εἶναι ἀξιόμεμπτον, θαυμαστὸν εἶναι τὸ συγκροτηθὲν σύνολον, ὅπως τοῦτο θὰ δειχθῇ ἐνταῦθα μὲ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν ἀριθμῶν. Εἰς 2,067 ἀνέρχονται τὰ συλλεχθέντα πήλινα ἀγγεῖα. Ἐκ τούτων 97 εἶναι ἐντελῶς ἄθικτα (31 ἐκ τῶν λαρνάκων, 30 μικρὰ κορινθιακὰ καὶ πρωτοκορινθιακά, 30 μικρὰ ἀττικὰ καὶ 6 φοινικικὰ ἀμφορείδια καὶ ἀλάβαστρα), 1152 ἔχουν συμπληρωθῆ διὰ γύψου ὁλόκληρα, 188 ἀποκατεστάθησαν μόνον ἐν μέρει καὶ 630 ἀγγεῖα ἐχωρίσθησαν εἰς ἰδιαίτερα σωρίδια τεμαχίων. Κατὰ εἴδη, ἄλλα πολὺ γενικῶς, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς κατανέμεται ὡς ἑξῆς: γεωμετρικὰ ἐκ τῶν νήσων 511 (σκύφοι καὶ κάνθαροι γυψωμένοι 106, εἰς σωροὺς 105, ὑδρίαι, ἀμφορεῖς οἰνοχόαι γυψωμένα ὁλόκληρα 117, ἐν μέρει 23, εἰς σωροὺς 106, τῆς τάξεως τῶν «ἀργειοκυκλαδικῶν» 32, εἰς σωροὺς 22), Κρητικὰ 37 (14 συμπληρωμένα 23 εἰς σωρίδια), Ῥόδια καὶ συγγενῆ 49 (41 γυψωμένα, 8 εἰς σωρούς). Ἀνατολίζοντα: «Μήλια» 295 (164 γυψωμένα, 66 ἐν μέρει καὶ 65 εἰς σωρούς). «Ἀργειοκ.» 82, Ῥόδια 97, Σάμια 18, Bucchero 11, Ναυκρατικὰ 11, Κορινθιακὰ καὶ πρωτοκορινθιακὰ 230, τὸ ὅλον ἀνατολίζοντα 744. Μελανόμορφα διάφορα 379 καὶ ἐρυθρόμορφα ἢ σύγχρονα 347. Ἐὰν τώρα ἐπιχειρήσωμεν τὴν κατάταξιν τῶν ἀγγείων κατὰ ἐποχάς, καταλήγομεν ἐννοεῖται μὲ τὴν σχετικὴν προσέγγισιν εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

800 — 700 π. Χ.	ἀγγεῖα	450
700 — 550 π. Χ.	»	891
550 — 425 π. Χ.	»	726
		2067

Ὁ πίναξ κατηρτίσθη μὲ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι τὰ $^3/_4$ τῶν γεωμετρικῶν ἀνή-

[1] Οὕτω σημειώνεται μεταξὺ ἄλλων ὅτι ἀπερρίφθησαν τεμάχια μεγάλου πίθου μεγίστης διαμ. 1.15-1.35 μὲ ζώνας διακοσμήσεως ἐγχαράκτου τριγλύφων καὶ μετοπῶν, παρομοίων πρὸς τὰς τοῦ μεγάλου πίθου ἐκ Βοιωτίας τῆς Α αἰθούσης τῶν ἀγγείων τοῦ Ἐθν. Μουσείου. Ὅτι ἀπερρίφθησαν ὡς «κοινὰ» πολλὰ κομμάτια ἐκ μεγάλων ἐρυθρομόρφων κρατήρων διδάσκει ἐκτὸς τῶν αὐτοπτῶν ἐπιζώντων μαρτύρων καὶ ὡραῖον ὄστρακον μὲ κεφαλὴν πωγωνοφόρου ἀνδρὸς ἐκ μεγάλου κρατῆρος ῥυθμοῦ αὐστηροῦ, διαφυγὸν μόνον τὴν ἐξαφάνισιν. Ὁ κ. Πολυκαντριώτης παρετήρησε καὶ κομμάτια «φρέσκα κομμένα», τὰ ὁποῖα ἔγινε ἀδύνατον νὰ εὕρουν συνέχειαν. Τὸ φαινόμενον σημαίνει τὰς ζημίας κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ περισυλλογήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

κουν εἰς τὸν 8ον αἰῶνα, τὸ δὲ ὑπόλοιπον εἰς τὴν ἑπομένην περίοδον, ἥτις περιλαμβάνουσα ταῦτα, ὅλα τὰ ἀνατολίζοντα εἴδη τῶν Κυκλάδων μέχρι τέλους ὡς καὶ τὰ Ῥόδια, Σάμια καὶ πάντα τὰ Κορινθιακὰ καταλήγει εἰς τὸ μέσον τοῦ 6ου αἰῶνος, ἐποχὴν τῆς ἀθρόας εἰσαγωγῆς τῶν ἀττικῶν μελανομόρφων ὡς καὶ ἄλλων ἀγγείων ἐκ συγχρόνων ἰωνικῶν κεραμείων. Περὶ τῶν ἀττικῶν ἀγγείων ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐδῶ ὅτι παρετήρησεν ὁ κ. Dugas εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀγγείων ἐκ τοῦ Ἡραίου τῆς Δήλου[1], ὅπου ἡ μικρὸν μετὰ τὸ μέσον τοῦ αἰῶνος ἐπικράτησις τῆς Ἀθηναϊκῆς κεραμεικῆς σχηματίζεται εὐλόγως καὶ μὲ τὴν ἐπέκτασιν ἐπὶ τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς ἱερᾶς νήσου τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν Ἀθηναίων, τὴν σημειουμένην μάλιστα διὰ τῆς ἐπὶ Πεισιστράτου καθάρσεως μικρὸν μετὰ τὸ 543. Κατὰ ταῦτα ἐκτὸς ἐλαχίστου ἴσως μέρους τῶν μελανομόρφων ἡ ἡμετέρα γ΄ περίοδος περιέχει τὰ πράγματα τῶν τάφων, οἵτινες ἐξάπαντος πρώτην φορὰν ἀνῃρέθησαν τὸ 425. Ἀντιστοιχοῦν δὲ οἱ ὡς ἀνωτέρω ἐξαχθέντες ἀριθμοὶ ἀρκετὰ καλῶς εἰς τὸ μῆκος τῶν ὑποτεθεισῶν περιόδων μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ β΄ φαίνεται πληθωρικὴ κάπως ἕνεκα κυρίως τῶν πολυαρίθμων (230) Κορινθιακῶν καὶ πρωτοκορινθιακῶν, ἐξ ὧν πολλὰ εἶναι μικρότατα. Ἀκόμη ἡ τελευταία περίοδος θὰ ἔπρεπε νὰ αὐξηθῇ κατὰ 100 ἴσως ἀγγεῖα, ἐπειδὴ ἐκτὸς τοῦ ἀορίστου ἀριθμοῦ τῶν ἀπορριφθέντων «κοινῶν» εἰς ταύτην ἀνήκουν καὶ 24 διατηρηθέντα ἀξιόλογα ἀγγεῖα ἀλαβάστρινα (πυξίδες, φιάλαι, λήκυθος, αὐγὰ 2 μὲ γραπτὸν μαίανδρον κ.τ.λ.). Ἀλλ᾽ ὅπως καὶ ἂν τροποποιηθοῦν οἱ ἀριθμοὶ ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον, ἡ γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀλλοιωθῇ, ὅτι εἰς τὸ εὕρημα τῆς Ῥηνείας ἔχομεν τὸ περιεχόμενον πάντων τῶν τάφων τῆς Δήλου, ἀπὸ τοῦ 800 περίπου ἕως τὸ 425. Πρὸς τούτοις ἐκ τῆς αὐτῆς στατιστικῆς ἔχομεν καὶ ἄλλην ἔνδειξιν ὑπὲρ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης γνώμης, ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν κοινὸν βόθρον μετεφέρθησαν καὶ τὰ πεισιστράτεια καθάρματα. Διότι εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν θὰ ὤφειλεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγγείων τῆς β΄ περιόδου νὰ εἶναι σημαντικῶς ἠλαττωμένος.

Καὶ τὰ λοιπὰ εὑρήματα, τῶν ὁποίων ἀριθμὸς εἶναι παραδόξως μικρὸς συμφωνοῦν πλήρως πρὸς τὸν ἐκτεθέντα χρονολογικὸν καθορισμόν. Χρυσᾶ πράγματα εἶναι, μικρὸς διπλοῦς πέλεκυς, κομβίον, ῥόδαξ ἐξ ἐλάσματος καὶ μικρὰ ταινία. Περὶ τὰς 30 πηλίνας κόρας, ἐξ ὧν αἱ ἀρχαιόταται ἀναβαίνουν μόλις εἰς μέσον τοῦ 6ου αἰῶνος. Χάλκινον ἀγαλμάτιον ἀρχαϊκὸν ἰωνικῆς τέχνης, χρησιμεῦσαν ὡς λαβὴ κατόπτρου, 7 φιαλῶν χαλκῶν ἐγχαράκτων μέρη καὶ 7 ἄλλων ἐκτύπων, ἐξ ὧν μία μὲ ζώνην ταύρων, λείψανα, 4 χαλκαῖ λαβαὶ κυλίκων καὶ οἰνοχόης. Σιδηρᾶ εἶναι μόνον 3 - 4 ἀντικείμενα, ἐξ ὧν δύο ἀνήκουν εἰς ξιφίδια, καὶ ἓν εἰς μέρος τριαίνης[2]

[1] Exploration de Delos, X, Vases d'Heraion, 4 κέ.

[2] Τρίαινα μὲ 4 ὀδόντας, Ἀρχ. Ἐφ. 1898, 200, 1=Ant. Denkmäler, I, πίν. 7, 2=JHS, XIII, 17 εἰκ. 21.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μὲ 4 ὀδόντας. Τέλος τὸ σπουδαιότερον ὅλων τούτων, 75 συντρίμματα μικρῶν σιδηρῶν δρεπάνων ἀνηκόντων εἰς 50 τοὐλάχιστον παραδείγματα, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος. Ἀλλ' εἶναι καιρὸς νὰ ἐξετάσωμεν τὸ σημαντικώτατον ἐκ τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἐκίνησεν ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Σταυροπούλου. Πῶς συμβιβάζεται ἡ χρονολογία τῶν εὑρημάτων τοῦ βόθρου τῆς Ῥηνείας πρὸς τὸ γνωστὸν περίφημον χωρίον τοῦ Προοιμίου, καθ' ὃ ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῶν ἀναιρεθεισῶν ταφῶν ἀνῆκεν εἰς Κᾶρας ταφέντας ἐν τῇ νήσῳ πρὸ τοῦ θαλασσοκρατήσαντος Μίνωος;

Πρῶτος ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα ὁ Wilamovitz[1]. Ὁ εὐρυμαθὴς φιλόλογος ἐπισκεφθεὶς τὴν Μύκονον κατὰ τὸ Ἀρχαιολ. Συνέδριον τοῦ 1905 καὶ ἀντιληφθείς, ὅτι τὰ εὑρήματα δὲν ἦσαν ἀρχαιότερα τῶν Θηραϊκῶν ἐδέχθη ὡς προφανές, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔθαψαν ἐκ νέου τοὺς βαρβαρικοὺς νεκρούς. Ἀλλὰ τὶ τοὺς ἔκαμαν καὶ τὸ σπουδαιότερον, πῶς ἦτο δυνατὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ χωρίσουν ἀνενδοιάντως τοὺς βαρβαρικοὺς ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν δὲν ἐσκέφθη διόλου. Μετ' αὐτὸν ὁ Poulsen[2] δύο ἔτη κατόπιν ἀπέφυγε τὴν βιαίαν λύσιν τῆς ὑποθετικῆς ἀπορρίψεως τῶν Καρικῶν τάφων καὶ παρεδέχθη, ὅτι ὁ Θουκιδίδης ἢ οἱ παρασχόντες εἰς αὐτὸν τὰς περὶ καθάρσεως εἰδήσεις ἐπλανήθησαν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀρχαιότητος καὶ σημασίας τῶν ταφῶν. Βραδύτερον πολὺ (1927) ὑπεστήριξα καὶ ἐγὼ[3] ἂν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τὴν αὐτὴν γνώμην, ἐνῷ συγχρόνως ὁ Plassart[4] ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ προελληνικοὶ τάφοι χωριστὰ μετεφέρθησαν εἰς ἄλλον τάφον, ὅστις κάποτε θὰ εὑρεθῇ.

Ὡς γνωστὸν διὰ δύο λόγους ἀπέδωκεν ὁ Θουκυδίδης εἰς τοὺς Κᾶρας πλέον ἐκ τοῦ ἡμίσεος τῶν τάφων, πρῶτον διὰ τὸ εἶδος τῶν ὅπλων τῶν συντεθαμμένων καὶ δεύτερον διὰ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἀκόμη καὶ τότε οὗτοι ἔθαπτον. Περὶ τοῦ τρόπου τῶν ταφῶν, ἀφοῦ αὗται κατεστράφησαν διαπαντὸς τὸ 425, εἶναι ἴσως μάταιον νὰ ἐρευνήσωμεν, αἱ δὲ ἑρμηνεῖαι ἔχουν μικρὰν ὑποθετικὴν ἀξίαν[5]. Ἐν τούτοις ἀξίζει τοὐλάχιστον νὰ σημειωθῇ ἡ ὁμοιότης, ἂν καὶ εἶναι ἐξωτερική, ἱκανῶν τάφων τῆς Ῥηνείας τόσον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν ὅσον καὶ κατὰ τὸ Παρακάστρι, τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς νήσου, οὓς ἀνέσκαψεν ὁ Σταυρόπουλος καὶ ἀποκαλεῖ εἰς τὰς σημειώσεις του τύμβους ἢ τυμβίσκους καὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ τύμβου τοῦ ἀποκαλυφθέντος παρὰ τὴν στοὰν τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Δήλῳ[6] πρὸς παρο-

---

[1] Sitzungsberichte der Preus. Akad. d. Wiss. 1906, 76.

[2] Monuments Piot, 1908, 8 - 15.

[3] Περιοδικόν, Ἑλληνικά, Α' τόμ. σελ. 71 - 77.

[4] Exploration de Delos, XI, Les sanctuaires et les cultes du Mont Cynthe par André Plassart, 47 κέ.

[5] Poulsen, ἔ. ἀ. 11. Ἐλέχθη πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ Καρικοὶ τάφοι ἦσαν Hockergräber, οἵτινες φθάνουν μέχρι καὶ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, Ἀρχ. Ἐφημ. 1889, 171, 1898, 96 - 7.

[6] Exploration be Delos. Le portique d'Antigone par F. Courby, 65 κέ. Σπουδαῖον εἶναι, ὅτι αἱ παραστάδες τῆς θύρας τοῦ τύμβου ὑπερεῖχον κατὰ 0.60 μ. ὑπὲρ τὸ ἔδαφος κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα (ἔ. ἀ. σελ. 72).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

μοίους τύμβους εὑρεθέντας εἰς Ἀσσαρλὶκ[1] καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς νήσους, τὴν Σύμην καὶ Ῥόδον[2]. Καὶ εἰς τὴν Δῆλον ἢ Ῥήνειαν καὶ εἰς τὴν Καρικὴν περιοχὴν οἱ κυρίως τάφοι δὲν ὀρύσσονται εἰς βάθος οὔτε ἀνοίγονται κατά τινα κλιτὺν λόφου ἀλλὰ κτίζονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ καλύπτονται ἄνω διὰ χώματος, ὥστε νὰ παρέχουν τὴν ὄψιν μικρῶν ἢ μεγάλων τύμβων. Εἶναι ἄρα πιθανόν, ὅτι οἱ τάφοι τῆς Δήλου κατὰ τὸ 425 διέσῳζον ὁπωσδήποτε τὸ τυμβοειδὲς ἐξόγκωμα καὶ τοῦτο ὑπηγόρευσεν εἰς τοὺς ἀρχαιολογοῦντας τὴν ἰδέαν τῆς ὁμοιότητος πρὸς τοὺς γνωστοὺς ἐκ Καρίας ἢ τῆς ἄλλης Ἀνατολῆς τύμβους. Ἀλλὰ ποῦ εἶναι τὰ ὅπλα; Εἶχα σκεφθῆ ἄλλοτε, ὅτι ὁ εὑρέτης ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπέρριψε μέρη ὅπλων, ξιφῶν, μαχαιρῶν ἢ αἰχμῶν δοράτων, ἐπειδὴ ἐκ τῆς σκωρίας εἶχον φθαρῆ, ἀλλ' ἡ ὑποψία ἐλέγχεται ἀστήρικτος. Οὔτε εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ Σταυροπούλου φαίνεται τοιοῦτον τι οὔτε παρ' αὐτοπτῶν τῆς ἀνασκαφῆς ἔμαθον τίποτε σχετικόν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι, ἂν ἀπερρίφθησαν σιδηρᾶ πράγματα, ταῦτα θὰ ἦσαν πολὺ ὀλίγα, ἀφοῦ 3 - 4 τεμάχια ὄχι καλῶς βέβαια διατηρούμενα συνελέχθησαν καὶ μὲ φανερὰν ἐπιμέλειαν ἠθροίσθησαν τὰ 75 μικρὰ κομμάτια τῶν δρεπάνων. Τὴν δυσκολίαν τῆς ἀφανείας τῶν ὅπλων ἐζήτησε νὰ ἄρῃ ὁ Poulsen[3] μὲ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡρπάγησαν ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ χρυσᾶ, ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς καθάρσεως. Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὅπλα σιδηρᾶ ὑποστάντα τὴν ὑγρασίαν τοῦ ἐδάφους ἐπὶ 2 - 3 αἰῶνας τοὐλάχιστον ἦσαν χρήσιμα ἀκόμη. Εὐτυχεστέρα κατὰ πολὺ ἦτο ἡ ἑρμηνεία τοῦ αὐτοῦ λογίου περὶ τῶν δρεπάνων, καθ' ἣν τὰ παράδοξα ταῦτα κτερίσματα ἐθεωρήθησαν, καλῶς ἢ κακῶς ἀδιάφορον, ὡς ὅπλα τῶν Καρῶν. Διότι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ χωρίου τοῦ Θουκυδίδου προκύπτει, ὅτι ἡ συντεθαμμένη σκευὴ τῶν ὅπλων δὲν ἦτο ἡ κοινῶς γνωστὴ ἀλλ' εἰδικὴ τῶν αὐτῶν βαρβάρων. Ποῖα δὲ εἶναι τὰ ἤδη περίφημα ταῦτα δρέπανα;

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 20 ἔχομεν τὰ καλύτερον διατηρούμενα δρέπανα καὶ ἐπὶ τῆς 21 τὰ λοιπὰ ἐκ τῶν ἀκεραιοτέρων συντριμμάτων, διατεταγμένα πάντα κατὰ σειρὰς καὶ θέσεις, διευκολυνούσας τὴν ἀναπαράστασιν. Ἐπὶ πάντων ἡ ξυλίνη λαβὴ — τοῦ ξύλου τὴν ὑφὴν διετήρησεν ἡ κατίωσις ἐπὶ τεσσάρων ἢ πέντε — ἀπετέλει συνέχειαν τῆς βάσεως τοῦ δρεπάνου, ὅπως εἰς τὰ σημερινὰ κλαδευτήρια, καὶ ἐστερεώνετο ἐνσφηνουμένη εἰς τὸν αὐλὸν ἢ ἐμπηγνυομένου ἐπ' αὐτῆς τοῦ ὀξέος ἄκρου καὶ συνηθέστατα διὰ καθηλώσεως, ὅτε τὸ ξύλον ἐκάλυπτε καὶ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ δρεπάνου. Ἐσχηματίζετο οὕτω ὅπλον ἢ ὄργανον παρόμοιον πρὸς τὴν ἅρπην τοῦ Περσέως, διάφορον πρὸς τὰ σύγχρονα δρεπάνια, ἐφ' ὧν ἡ λαβὴ τοποθετεῖται πλα-

[1] Dragendorf, Thera II, 100, 101 κέ.

[2] Annuario, IV - V, εἰκ. 62 = τύμβος τῆς Σύμης, εἰκ. 63 = ὁ τύμβος ὁ λεγόμενος τοῦ Κλεοβούλου παρὰ τὴν Λίνδον.

[3] Mon. Piot, 1908, 11.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γίως. Τὸ μέγεθος ποικίλλει καὶ ἡ χορδὴ τοῦ τόξου κυμαίνεται μεταξὺ 10 καὶ 17 ἑκατοστῶν. Καὶ ἡ καμπύλωσις εἶναι διαφορετική, ἐπίσης τὸ σχῆμα. Συνήθως τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα εἶναι παχύτερον, ἀλλ᾽ ὑπάρχουν καὶ παραδείγματα μὲ ἴσου πάχους πλατὺ ἔλασμα. Ὡς περίεργον ἀκόμη ἀναφέρομεν, ὅτι ἐκτὸς τῆς ὑφῆς τοῦ ξύλου διετηρήθη ἐπὶ τῆς μιᾶς ἢ καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς τῶν δρεπάνων καὶ ὁ

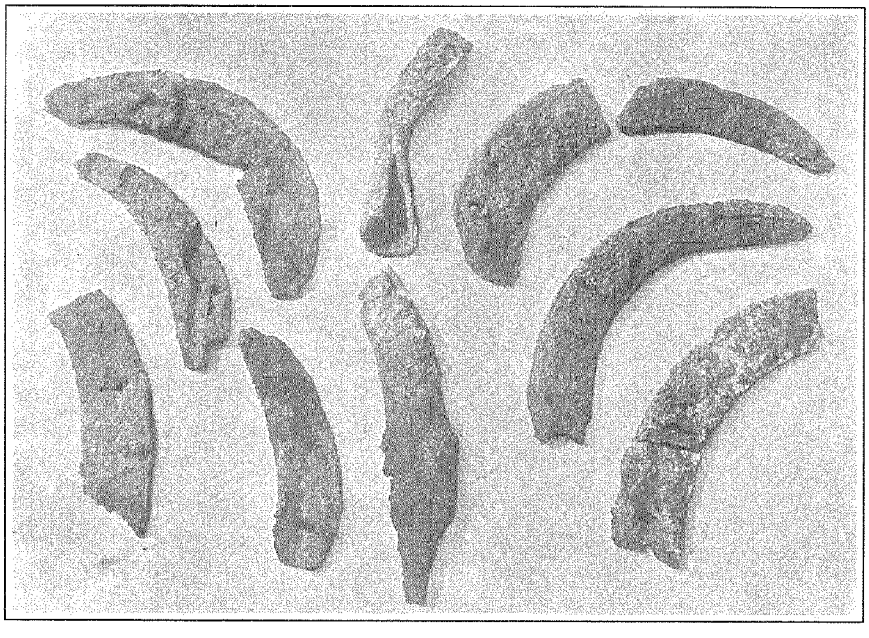

Εἰκ. 20. Δρέπανα ἐκ τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως.

τύπος μετρίως λεπτοῦ ὑφάσματος. Τὸ πρᾶγμα φανερώνει τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ νεκροῦ ἢ τὸ σάβανον καὶ πιθανώτερον εἰδικὸν περιτύλιγμα τοῦ δρεπάνου.

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 22 εἶναι 5 δρέπανα συνηνωμένα, προερχόμενα εἴτε ἐξ ἐργασιῶν χωρικῶν κατὰ τὸ Παρακάστρι τῆς Ῥηνείας εἴτε ἐξ ἀνασκαφῶν τοῦ Σταυροπούλου. Τὸ μικρότατον ὅλων, μήκους 9 ἑκατ. μετ᾽ ἄλλου μήκους 13 ἑκατ. εὑρέθη ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸν ἴδιον τάφον, ὀνομαζόμενον 6 κατὰ τὴν χειρόγραφον ἔκθεσιν. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου εὑρέθη καὶ λαβὴ ξίφους, αἰχμὴ δόρατος καὶ στυράκιον, σιδηρᾶ, ἀλλ᾽ ἡ ἐποχὴ δὲν ἐγνώσθη, ἐπειδὴ τὰ ἀγγεῖα (δύο πρόχοι) δὲν ἐταυτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πίπα. Ἐντὸς τοῦ τάφου α εὑρέθη τὸ πλακοειδὲς δρέπανον μετ᾽ ἀγγείων μὴ ταυτισθέντων καὶ πιθανώτατα ἀπορριφθέντων, ἐξ ὧν ὅμως ἓν ῥητῶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀναφέρεται, ὅτι εἶναι ἀμφορεὺς «ἔχων ζῷα μέλανα». Ὁ διὰ τοῦ ο σημειούμενος τάφος, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περιεῖχε γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ Φαμέλη καὶ ἀπέδωκε τὸ καλύτερον διατηρούμενον δρέπανον τῆς εἰκόνος. Τέλος τὸ 5ον εὗρεν ὁ Σταυρόπουλος εἰς ἄλλον ἀγνώστων χρόνων τάφον.

Ἐπίσης ἐξηκριβωμένη εἶναι ἡ προέλευσις τῶν δύο δρεπάνων τῆς εἰκ. 23. Καὶ τὰ δύο εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου, διαστάσεων 1.77 × .50, μαζὶ μὲ

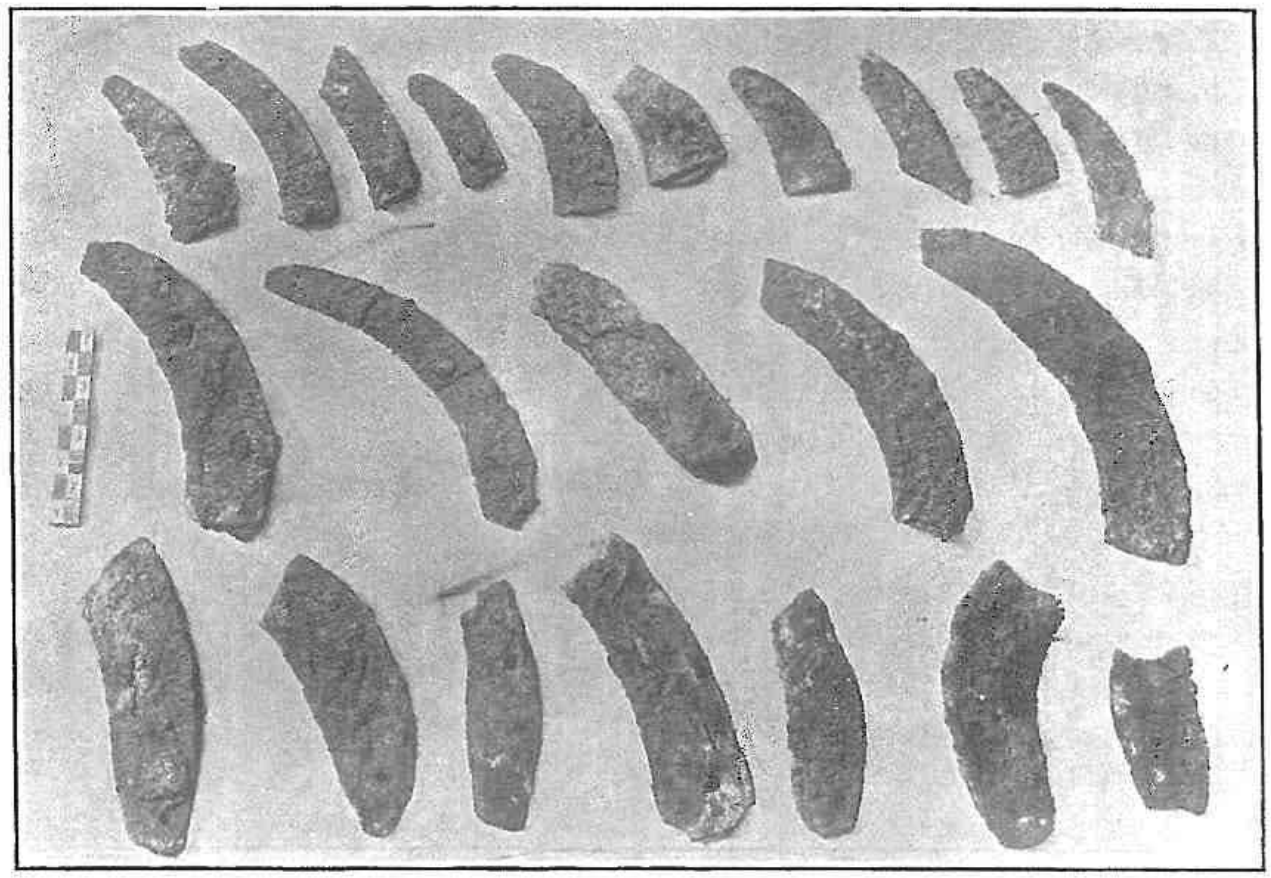

Εἰκ. 21. Δρέπανα ἐκ του βόθρου της καθάρσεως.

τὴν κύλικα, εἰκ. 24, ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Πίπα, ἀνασκάψαντος κατὰ τὸ αὐτὸ Παρακάστρι τὸ θέρος τοῦ 1924 [1]. Καὶ τῶν δύο, ὕψ. .192 καὶ .145, τὸ κάτω μέρος κατέληγεν εἰς αὐλόν, ἡ δὲ θέσις ἐντὸς τοῦ τάφου, ἀποκλείει τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ λαβή των ἦτο μακρά. Ἡ κύλιξ διὰ τὴν ἐγχάρακτον ἐκτεταμένην διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονος πρὸς τὰ νεώτατα παρόμοια ἀγγεῖα τῆς καθάρσεως ἢ πιθανώτερον νεωτέρα. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν θὰ ἀποδοθοῦν ἡ πηλίνη προτομὴ εἰκ. 25, καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα εἰκ. 26, τὰ ὁποῖα πάλιν εὑρέθησαν μαζὶ μὲ συντρίμματα δρεπάνου καὶ ἄλλου σιδηροῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς γειτονικὴν ταφήν. Κατὰ

[1] BCH, 1924, Chronique des fouilles 484 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ταῦτα βεβαιοῦται, ὅτι ἐν Ῥηνείᾳ καὶ ἐπομένως ἐν Δήλῳ, ἐτοποθετοῦντο ἐνίοτε δρέπανα ἐντὸς τάφων ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ὅτι εἰς δύο περιπτώσεις τὰ περίεργα κτερίσματα ἦσαν διπλᾶ. Παραμένει ἄγνωστον, ἂν προσεφέροντο καὶ εἰς τάφους γυναικῶν, ἀλλὰ δύο ἐκ τῶν τάφων (β Σταυρ. καὶ πιθανῶς ὁ ἕτερος ἐκ τῶν τοῦ Πίπα) ἀνῆκον εἰς ἄνδρας διὰ τὰ συνευρεθέντα ὅπλα.

Μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ εὑρήματος τοῦ Πίπα ὁ τελευταῖον πραγματευθεὶς τὸ ζήτημα τῶν Καρικῶν τάφων Plassart [1] ἐπίστευσεν ὡς ἀναμφισβήτητον, ὅτι οἱ μνημονευόμενοι παλαιοὶ τάφοι τῶν βαρβάρων δὲν μετεφέρθησαν εἰς τὸ γνωστὸν κοινοτάφιον. Διότι, λέγει, εἶναι ἀκατανόητον, πῶς οἱ αὐτόπται τῆς καθάρσεως ἢ ὁ Θουκυδίδης, ἐνῷ ἐγνώριζον τὸ σύγχρονον ἔθιμον τῶν Δηλίων τοῦ νὰ καταθέτουν εἰς τοὺς τάφους μικρὰ δρέπανα, ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθοῦν, ὅτι ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὴν πολεμικὴν σκευὴν τῶν παλαιῶν Καρῶν. Τὸ ἐπιχείρημα ἔχει μόνον φαινομενικὴν ἰσχύν. Πάντες οἱ ἀσχοληθέντες ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν εἰς λαογραφικὰς ἐρεύνας γνωρίζουν καλῶς, μὲ ποίας δυσκολίας ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξακρίβωσις ἐθίμων ξένων τόπων, τὸ δὲ πρᾶγμα ἀποβαίνει σχεδὸν ἀδύνατον, ἂν ὁ ἐρευνητὴς ἐπὶ ὡρισμένου ζητήματος ἔχει ἤδη ἐσχηματισμένην γνώμην. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη εἰς τὸν Θουκυδίδην. Διότι ἐκ τοῦ Προοιμίου (Α, 2) φαίνεται σαφῶς, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ὡδηγήθη ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἵνα ἀποδώσῃ εἰς τὸν παλαιότατον θαλασσοκράτορα Μίνω τὴν ἐκ τῶν Κυκλάδων ἀπομάκρυσιν τοῦ πειρατικοῦ λαοῦ τῶν Καρῶν. Ἔμπειρος πολιτικός, ῥεαλιστὴς ὅπως ἦτο δὲν ἐνόμιζε δυνατὴν τὴν σύμπραξιν τοῦ μεγάλου κυριάρχου τῆς θαλάσσης μὲ τοὺς βαρβάρους μικροπειρατάς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐξένιζε τὸν Ἡρόδοτον, ὅπως ὡς αἰτίαν τοῦ νὰ ἀκολουθήσουν τόσοι βασιλεῖς τὸν Ἀγαμέμνονα κατὰ τῆς Τροίας δὲν ἐδέχθη τοὺς ὅρκους

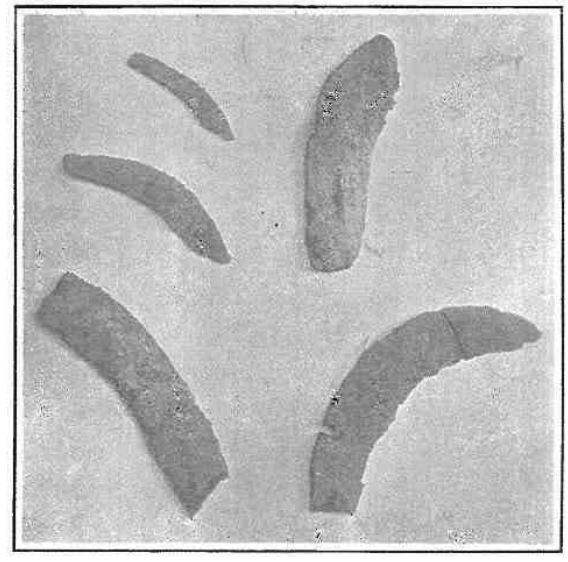

Εἰκ. 22. Δρέπανα ἐκ τῶν τάφων τῆς Ῥηνείας.

[1] Plassart, ἔ. ἀ. 49, 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης ἀλλὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ δυνάστου τῶν Μυκηνῶν. Ὅταν λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ἤδη ἐσχηματισμένην γνώμην περὶ τῆς εἰς παλαιοὺς χρόνους ἐξελάσεως τῶν Καρῶν καὶ κατὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ 425 ἀπεκαλύπτοντο πολλοὶ παλαιοὶ τάφοι μὲ τὸ παράδοξον περιεχόμενον τῶν δρεπάνων, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἱστορικὸς ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον ὡς ὅπλα βαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστόν, ὅτι ἔσπευσεν ἄνευ ἄλλης ζητήσεως καὶ δισταγμοῦ νὰ δεχθῇ τὰς ἐκ τῶν τάφων ἐνδείξεις ὡς εὐπρόσδεκτον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς θεωρίας του. Μεγαλυτέρας ἐξ ἄλλου δυσκολίας θὰ ἔχωμεν μὲ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Plassart, ὅτι θὰ εὑρεθῶσι κάπου εἰς τὴν Ῥήνειαν, χωριστὰ τοποθετημένοι, οἱ προϊστορικοὶ τάφοι καὶ ὅταν ἀνασκαφῇ εἰς τὸ μέλλον οὐγχρονος Καρικὴ νεκρόπολις θὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ σύγκρισις. Ὁ ἴδιος ἐν τούτοις παραδέχεται ὡς ἐρευνητὴς καὶ γνώστης τοῦ ἐπὶ τοῦ Κύνθου πενιχροῦ συνοικισμοῦ καὶ ἐν γένει τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δήλου κατὰ τὴν Γ΄ καὶ Β΄ χιλιετηρίδα, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν τάφων τούτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μεγαλύτερος, ὅπως ὑπελόγισεν ὁ Θουκυδίδης. Ἔπειτα δυσκολώτατον θὰ εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ἐπειδὴ γνωστὴ εἶναι ἡ στενότης τοῦ ἐπὶ τῆς νήσου κατοικησίμου χώρου, ὅτι τὰ νεκροταφεῖα ἦσαν χωριστὰ κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ ὅτι εἰς τὰς παλαιοτέρας ταφὰς θὰ ὑπῆρχον ὅπλα κατατεθειμένα. Βεβαίως δὲν εἶναι συζητήσιμον τὶ θὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ μέλλον, ἀλλ᾽ ὅπως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔχουν τὰ πράγματα τὸ εὕρημα τοῦ Σταυροπούλου μόνον του παρέχει ἀρκούντως σαφῆ ἀπάντησιν εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ ζητήματα. Τὸ ἔκτακτον γεγονὸς τῆς ἀποκαλύψεως πλήθους τάφων μὲ κτερίσματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσυνήθη, ὅπως ἦσαν τοὐλάχιστον τὰ περισσότερα τῶν ἀγγείων, τὰ γεωμετρικὰ καὶ ἀνατολίζοντα, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ πολὺ διαδεδομένη ἰδέα περὶ τῶν παλαιῶν βαρβάρων κατοίκων τῶν νήσων, τῶν Λελέγων, Καρῶν ἢ Φοινίκων[1], ἦτο φυσικὸν νὰ κινήσῃ τοὺς ἐνεργοῦντας τὴν ἀναίρεσιν τῶν θηκῶν Ἀθηναίους εἰς προχείρους ἀρχαιολογικὰς

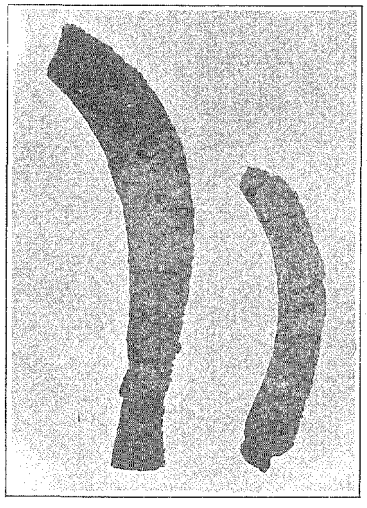

Εἰκ. 23. Δρέπανα ἐκ τοῦ τάφου τῆς Ῥηνείας.

[1] Πρβλ. Ἡροδ. Α, 171. Ἰσοκρ. VIII, 16 (ὅτι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξεδιώχθησαν οἱ Κᾶρες). Διοδ. V, 53, 2 (θαλασσοκρατία Καρῶν μετὰ τὰ Τρωϊκά). Στράβ. 661, 27. Sallust. Fragm. I, 78.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἑρμηνείας, καθ' ἃς καὶ τὰ δρέπανα ἐπῆραν τὴν σειράν των. Τὸ νὰ ἀσχοληθοῦν εἰς ἰδιαιτέραν περὶ τούτων ἔρευναν, ὅπως θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἡμεῖς ἐδῶ, δὲν ὑπῆρχε τότε λόγος, οὔτε εἰς τὸν Θουκυδίδην ἦτο τὸ πρᾶγμα ἀναγκαῖον.

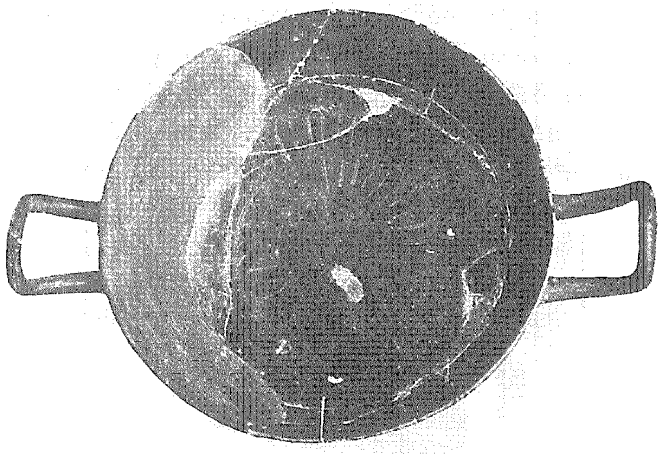

Εἰκὼν 24.

Μὲ ἱκανὴν εὐρύτητα ἐξήτασε τὸ ζήτημα τῶν δρεπάνων ὁ Poulsen [1] εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν διατριβήν του. Διὰ τὴν μικρότητα ἀπέρριψε τὴν ἑρμηνείαν των ὡς ὅπλων καὶ διὰ τὸ σχετικὸν πλῆθος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ, ὅτι εἶναι ἆθλα ἀγώνων, ὡς τὰ δρέπανα τοῦ παιδικοῦ ἀγῶνος τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος. Ἐπειδὴ εἶχε μάθει παρὰ τοῦ Σταυροπούλου, ὅτι εἰς γεωμετρικὸν τάφον τῆς Ῥηνείας εἶχεν εὑρεθῇ ἓν τοιοῦτον δρέπανον, ἐπίστευσεν ὡς πιθανόν, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαίαν ταύτην ἐποχὴν καὶ πρὸ τῆς εὑρέσεως τῶν νομισμάτων τὰ μικρὰ σιδηρᾶ ὄργανα χρησιμοποιούμενα ὡς μέσα ἀνταλλαγῆς ἦτο δυνατὸν νὰ κατετίθεντο εἰς τοὺς τάφους τῶν Δηλίων, ὅπως μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν νομισμάτων ἡ λεγομένη δανάκη τοῦ Χάρωνος. Ἡ γνώμη αὕτη, καὶ καθ' ἑαυτὴν μόλις στηριζομένη, ὀφείλει τώρα μετὰ τοὺς βεβαιωθέντας νεωτέρους χρόνους τῶν δρεπάνων νὰ μὴ συζητῆται εἰς τὸ ἑξῆς. Τοὐναντίον ἀξίζει νὰ προσέξωμεν περισσότερον, μήπως πράγματι τὰ δρέπανα ἡρμηνεύθησαν ὑπὸ τῶν παλαιῶν ὡς μικρὰ ἀγχέμαχα ὅπλα. Τὴν ἐκδοχὴν στηρίζει τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδ. Ε, 92 περὶ τῶν Λυκίων τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξου: ***εἶχον δὲ καὶ δρέπανα καὶ ἐγχειρίδια*** καὶ περὶ τῶν Καρῶν 93: . . . ***τὰ μὲν ἄλλα κατάπερ Ἕλληνες ἐσταλμένοι, εἶχον δὲ καὶ δρέπανα καὶ ἐγχειρίδια.*** Ἡ παράθεσις

Εἰκὼν 25.

[1] Mon. Piot, 1908, 11 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τῶν ἐγχειριδίων σημαίνει, ὅτι καὶ τὰ δρέπανα δὲν ἦσαν μεγάλα. Ἔπειτα τὴν ἰδέαν τῶν ὅπλων ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, εἰς δύο τάφους τῆς Ῥηνείας τὰ δρέπανα εὑρέθησαν μαζὶ μὲ ἄλλα σιδηρᾶ ὅπλα καὶ εἰς δύο περιπτώσεις, ταῦτα ἦσαν διπλᾶ, διαφόρου μεγέθους, εἶναι δὲ εὔλογον ὁ αὐτὸς πολεμιστὴς νὰ διέθετε πλείονα τοῦ ἑνός. Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ παλαιὰ αὕτη σκευὴ τῶν βαρβάρων διετηρήθη μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἰς τὰς Κυκλάδας; Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον

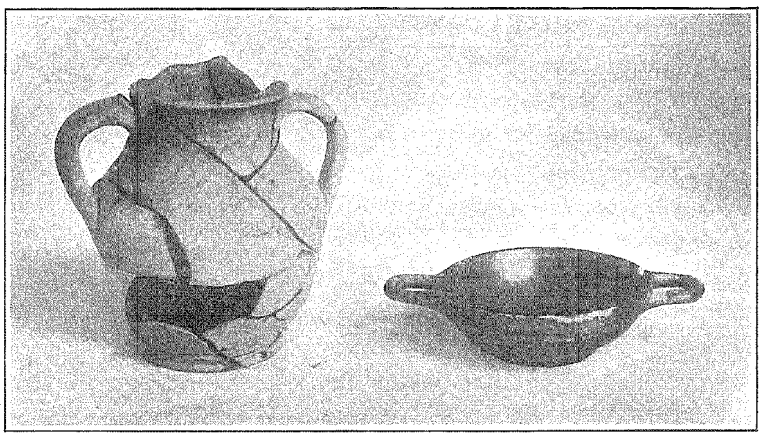

Εἰκὼν 26.

καὶ ἡ διατήρησις ἐθίμων σχετιζομένων μὲ τὴν λατρείαν εἶναι κοινοτάτη. Εἰς τὸ Ἀσσαρλὶκ πρὸς τούτοις ἐκ τάφων γεωμετρικῶν χρόνων προῆλθεν ἓν δρέπανον [1] καὶ ἄλλα τινὰ συνδέοντα τοὺς Κᾶρας πρὸς τὴν Δῆλον ἢ τοὺς ἄλλους νησιώτας θὰ ἠδύνατό τις νὰ μνημονεύσῃ [2]. Ἀλλ' ὅμως πάντα ταῦτα δὲν εἶναι ἀρκούντως ἀποδεικτικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ παραβλέψωμεν ἐδῶ τὰ κατὰ πολλὰ ὅμοια δρέπανα τῆς Σπάρτης καὶ νὰ ἀγνοήσωμεν τὴν λατρευτικὴν σημασίαν τοῦ κυρίου τούτου ὀργάνου τοῦ θερισμοῦ καὶ τῆς δενδροκομίας.

Καὶ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, εἶχον μελετηθῆ ὀκτὼ ἐνεπίγραφοι στῆλαι ἐκ Σπάρτης, ἐφ' ὧν οἱ νικηταὶ παῖδες εἶχον ἐπικολλήσει τὰ

---

[1] JHS, 1887, 70. Καὶ εἰς τὴν Λῆμνον τελευτσίως κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἰταλῶν εὑρέθησαν 4 - 5 μικρὰ δρέπανα εἰς τάφους τοῦ 1100 - 1000 π. Χ.

[2] Τὸ ἔθιμον π. χ. τῆς ἀφιερώσεως τῆς κόμης τῶν παίδων εἰς τὸ σῆμα τῆς Ὑπερόχης καὶ Λαοδίκης εἰς μεγάλην χρῆσιν — ἄλλως πανταχοῦ γνωστὸν — εἰς τὰ Πανάμερα τῆς Καρίας (BCH, 1888, 479 κέ.) καὶ τὴν Λάγιναν (BCH, 1920, 95, Nº 33). Ἡ ἐν Καρίᾳ Κινδύη, Στράβ. 658, = Κύνθος. Ὁ Λύκιος Ὠλὴν συνέθεσεν ὕμνους εἰς τιμὴν τῆς Ἄργης καὶ Ὤπιος. Πρβλ. Picard, Ephesos et Claros, 472, 9.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἰδιόρρυθμα ἔπαθλά των, τὰ μικρὰ σιδηρᾶ δρέπανα. Μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς ὁ ἀριθμὸς τῶν παρομοίων στηλῶν, ἀκεραίων ἢ συντριμμάτων, ἀνῆλθε περίπου εἰς 100, ὅπως βλέπει κανεὶς τώρα μὲ πᾶσαν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν ἐκτεθειμένα τὰ πράγματα ὑπὸ τοῦ Woodward εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ νεωτάτου βιβλίου περὶ τοῦ ἱεροῦ [1]. Ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκ τῶν στηλῶν εἶναι ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἀνερχομένη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος μὲ 5 δρέπανα, ἀκολουθεῖ ἡ 2 τοῦ Β' π. Χ. καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν μ. Χ. Α' καὶ Β' αἰώνων. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἀγωνίσματα, μῶα, κελοῖα καὶ καθηρατόριον, ὅπερ παλαιότερον ὠνομάζετο ***κυναγέτας*** [2], ἀναφέρονται εἰς δεκαετεῖς παῖδας, τοὺς μικκιχιδομένους, τοὺς συντασσομένους εἰς τὰς βούας καὶ ἀκριβέστερον ***βουΐδας*** [3] (= βουσόας) μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βουαγόν. Ἐκτὸς τούτων, ἂν καὶ σπανιώτερον, φαίνεται ὅτι καὶ ὁ ἀγὼν τῆς καρτερίας, δηλ. τῆς περιφήμου διαμαστιγώσεως τῶν ἐφήβων, ὁ παλαιότερον καλούμενος ***εὐβάλκης,*** ὅπως καὶ ἄλλα ἀδιάγνωστα ἀγωνίσματα ἐτιμῶντο διὰ τοῦ ἐπάθλου τῆς δρεπάνης. Εἰς τρεῖς περιπτώσεις (ἀριθ. 4, 8, 9) ἀναφέρεται ῥητῶς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπάθλου καὶ εἰς μίαν ὁ ἐπιγραμματοποιὸς ἑρμηνεύει τὸ δρέπανον ὡς ***εὔστομον εὐτροχάλου γλώσσης ἄεθλον*** [4].

Ἡ ἔρευνα περὶ τῆς σημασίας τῶν δρεπάνων τῆς Ὀρθίας καὶ ἡ νεωτάτη ἀκόμη δὲν ἐπροχώρησε πέραν γενικοτήτων· ὅτι τὸ θεριστικὸν ἢ κλαδευτικὸν ὄργανον ἔχει θρησκευτικὴν σημασίαν, ὅτι τὸ ἔθιμον πρέπει νὰ εἶναι παλαιὸν καὶ ὅτι προσαρμόζεται εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος, θεᾶς προαγούσης ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὴν εὐφορίαν [5]. Ὡς ταυτόσημος προσφορὰ ἐπροτάθη τελευταίως καὶ τὸ φάρος τοῦ γνωστοῦ παρθενίου τοῦ Ἀλκμᾶνος μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀρότρου συμφώνως πρός τινα ἑρμηνείαν τῶν παλαιῶν ἐπιδοκιμαζομένην καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡρωδιανοῦ [6]. Ἀλλ' εἶναι εὐνόητον, ὅτι τὸ δρέπανον ἀπέβη ἱερόν, ὄχι ὡς ὄργανον τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν ἢ τῆς δενδροκομίας, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι εἰς ταῦτα χρήσιμον, ἀλλ' ὡς ἀνῆκον εἰς τελετήν, προκαλοῦσαν τὴν εὐετηρίαν. Βεβαίως ἡ Ἄρτεμις σχετίζεται στενῶς καὶ πολλαχῶς πρὸς τὴν Δήμητρα, τὴν κυρίως γεωργικὴν θεότητα, ἀλλ' εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ ***πότνια θηρῶν,*** ἡ θηροκτόνος καὶ μάλιστα ἡ ***κουροτρόφος.*** Σημαντικωτάτη εἶναι δι' ἡμᾶς ἐδῶ ἡ τελευταία της ἰδιότης. Ὡς Ἄρτεμις Κορυθαλία ἐν Σπάρτῃ καὶ ἀλλαχοῦ προάγει τὴν ζωὴν τῶν νέων καὶ νεανίδων,

---

[1] Dawkins, Sanctuary of Artemis Orthia, 285, 9.

[2] Τὸ ὄνομα τοῦ ἀγῶνος μετὰ πρότασιν τοῦ Kolbe ἐβεβαιώθη ὑπὸ τοῦ Woodward, ὅπως καὶ τὸ τοῦ εὐβάλκους (ἐ. ἀ. 288). Εἰς Μ. Ἀσίαν πρὸς τὰ ταυροκαθάψια συνάπτονται ἐνίοτε αἱ κυνηγεσίαι, ἄλλα, φυσικὰ ὡς διάφορον ἀγώνισμα (Picard, Ephesos et Claros, 343, 9).

[3] Laum, Das Eisengeld der Spartaner, 10.

[4] IG, V 1, 264.

[5] Nilsson, Griech. Feste, 380. AM, 1897, 339.

[6] Dawbins, Sanctuary.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀφοῦ ὁ κοπτόμενος καὶ ἀφιερούμενος εἰς τὴν θεὰν κλάδος κατὰ τὰ ἐφήβια ἢ πρὸ τοῦ γάμου (rite de passage), ἡ κορυθάλη, εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἰσοδύναμος πρὸς τὸν ἀφιερώνοντα. Ἐν Πάτραις κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἑορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος Τρικλαρίας καὶ τοῦ Διονύσου Αἰσυμνήτου (Παυσ. Ζ, 20, 1) οἱ συνοδεύοντες τὴν ἐκφορὰν τῆς λάρνακος ἐπιχώριοι παῖδες εἶναι στεφανωμένοι διὰ σταχύων, ἀλλὰ τοὺς στεφάνους καταθέτουν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς καὶ ἀφοῦ λουσθοῦν εἰς τὸν Μείλιχον καὶ παρέλθῃ οὕτω τὸ πένθιμον μέρος τῆς ἑορτῆς, στεφανοῦνται ἔπειτα διὰ τοῦ κισσοῦ τοῦ Διονύσου. Εἶναι φανερὸν ἐκ τῆς ὅλης διηγήσεως, ὅτι οἱ θερισμένοι στάχυες σημαίνουν τυπικὴν τελετουργικὴν ἀνθρωποθυσίαν. Ὅταν ἐν Δήλῳ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Δ, 34) οἱ παῖδες ἀφιερώνουν τὰς κόμας των ἐπὶ τὸ σῆμα τῆς Ὑπερόχης καὶ Λαοδίκης ***εἰλίξαντες περί τινα χλόην,*** εἶναι διαφανὴς ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ χλόη αὕτη εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν κόμην. Ἀκόμη εἰς Δῆλον στέλλονται τὰ ἱερὰ τῶν Ὑπερβορείων ἐντὸς καλάμης πυρῶν [1], μαρτυρεῖ δὲ ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς (Δ, 33) ὅτι αἱ Θρηΐκιαι γυναῖκες καὶ αἱ Παιονίδες, ὅταν θύουν εἰς τὴν Ἀρτέμιδα τὴν Βασίλειαν, οὐδέποτε τελοῦν τὰ ἱερὰ ἄνευ καλάμης πυρῶν. Καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Μελεάγρου, καθ' ὃν ὁ ἥρως ἀποθνῄσκει, ὅταν κατακαίεται ὁ μοιραῖος δαυλός [2], εὐκόλως ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἀρχικῶς ὁ ἥρως ἐταυτίζετο πρὸς κλάδον ἐλαίας, ἀποκοπέντα καὶ προσφερθέντα εἰς τὴν Ἀρτέμιδα. Τὸν πρωτόγονον μῦθον ἀνασυγκροτοῦμεν συνδυάζοντες μεταγενεστέρας εἰδήσεις [3] πρὸς τὴν πυρολατρείαν τῆς Λαφρίας, τῆς ὁποίας τὸ ὀνομαστὸν ἱερὸν ἦτο παρὰ τὴν πατρίδα τοῦ ἥρωος, τὴν Καλυδῶνα, ἱδρυμένον. Ἡ αὐτὴ Λαφρία ἀτίτει πλὴν ἄλλων καὶ μεγάλα χλωρὰ ξύλα περὶ τὴν ὑψουμενην πυρὰν (Παυσ. Ζ, 18, 11). Ἀλλ' ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ τὸ σχετικὸν πρὸς τὰ δρέπανα ἱερὸν τῆς Ὀρθίας, ἐνθυμούμεθα, ὅτι ἡ αὐτὴ θεὰ ἐκαλεῖτο καὶ Λυγοδέσμα, προφανῶς ἐκ τῶν ἔκπαλαι προσφερομένων εἰς αὐτὴν κλάδων λύγου. Τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δηλοῖ καὶ ἡ Ἄρτεμις Φακελῖτις τῆς Κάτω Ἰταλίας ὡς περιβαλλομένη διὰ δέσμης ξύλων. Πάντα ταῦτα ἄρα, κορυθάλη, στάχυες, χλόη, πυρῶν καλάμη, δαυλὸς Μελεάγρου, δέσμη λύγων καὶ ἄλλων ξύλων χλωρῶν ἢ ξηρῶν σημαίνουν κλάδους ἀποκοπέντας λατρευτικῶς χάριν τῆς ἐκ τῆς θεότητος μεγαλυτέρας ἀνταποδόσεως. Ἀλλὰ τὸ δρέπανον ὡς ὄργανον ἀποκοπῆς τῶν σημαντικῶν κλάδων οὐδαμοῦ ἀναφέρεται εἰς τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα τελετὰς καὶ μύθους. Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἦτο καθόλου ὑπερβολικὸν νὰ συμπληρώσωμεν τὸ κενὸν τῆς παραδόσεως μεταφέροντες τὸ αὐτὸ ὄργανον ἐξ ἄλλων τελετῶν καὶ διηγήσεων ἐγγύτατα πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος κειμένων.

---

[1] Παυσ. Α, 31, 2 ... Ἀθηναίους δὲ εἶναι τοὺς εἰς Δῆλον ἄγοντας· τὰς δὲ ἀπαρχὰς κεκρύφθαι μὲν ἐν καλάμῃ πυρῶν, γινώσκεσθαι δὲ ὑπ' οὐδένων.

[2] Περὶ τοῦ μύθου πρβλ. τὸ νεώτατον βιβλίον τοῦ Ἰ. Κακριδῆ, Ἀραί.

[3] Τζέτζης εἰς Λυκ. 493 καὶ Μαλάλας, VI, 209, ἔνθα ἡ Ἀλθαία γεννᾷ μετὰ τοῦ Μελεάγρου θαλλὸν ἐλαίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Κατὰ τὰ Χθόνια π. χ., τὴν ἑορτὴν τῆς Δήμητρος ἐν Ἑρμιόνῃ, αἱ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐνθρονιζόμεναι τέσσαρες γρᾶες ἐφόνευον ἱεροπρεπῶς διὰ δρεπάνων τὰς ἀλληλοδιαδόχως εἰσαγομένας τέσσαρας ἱερὰς βοῦς[1]. Τοῦτο σημαίνει ἀναντιρρήτως ὑπὸ μορφὴν μεγάλην καὶ σπουδαίαν ἱερουργίαν παράλληλον πρὸς τὸν τελεστικὸν θερισμόν, καθ' ὃν τὸ τελευταῖον χειρόβολον τῶν σταχύων πρέπει ἰδιαζόντως νὰ θερισθῇ, ὡς περικλεῖον τὸν δαίμονα τῆς μελλούσης εὐφορίας. Περιγραφικὸς τοῦ ἐθίμου εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Λιτυέρσου (πρόκλησις εἰς ἅμιλλαν θερισμοῦ, ἀποκοπὴ κεφαλῆς ξένου μετὰ σταχύων κ.τ.λ.[2]. Ἔπειτα ἐκ τοιούτων λατρευτικῶν ἐθίμων προῆλθε τὸ τελειότατον ἐποπτικὸν μυστήριον τῶν Ἐλευσινίων, ὁ ***ἐν σιωπῇ τεθερισμένος στάχυς***[3]. Ἄλλως τὸν ταυροφυῆ Διόνυσον κατὰ τὸν Νόννον Διον. 6, 205, οἱ Τιτᾶνες ***ἐμιστύλλοντο μαχαίρῃ,*** ἀλλ' οἱ αὐτοὶ διδάσκονται παρὰ τῆς Δήμητρος νὰ θερίζουν διὰ τοῦ παρὰ τοῦ Ἡφαίστου κατεσκευασμένου δρεπάνου[4]. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀργάνου ἀποκόπτει τὰ μήδεα τοῦ Οὐρανοῦ ὁ Τιτὰν Κρόνος καὶ ἐπὶ ἀγγειογραφίας[5] Μαινὰς ἑτοιμάζεται νὰ ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀρφέως δι' ὀδοντωτοῦ δρεπάνου. Τέλος ὁ Περσεὺς ἐκτελεῖ τὸν φοβερόν του ἆθλον πάντοτε μὲ τὴν παρομοίαν πρὸς τὰ ἡμέτερα δρέπανα ἅρπην, ἡ δὲ ἀποκεφάλισις τῆς Γοργόνος δὲν σημαίνει ἁπλῶς φονικὴν πρᾶξιν, ἀφοῦ ἐκ τοῦ αἱμάσσοντος λαιμοῦ ἐκπηδῶσιν ὁ Πήγασος καὶ ὁ Χρυσάωρ, οἱ δὲ σταλαγμοὶ τοῦ αἵματος εἶναι διττοὶ κατὰ τὸν Εὐριπίδην καὶ ὁ μὲν εἶναι θανάσιμος, ὁ δὲ ***νόσους ἀπείργει καὶ τροφὰς ἔχει βίου*** (Ἴων 1013).

Εἶναι φανερόν, ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἔθιμα καὶ οἱ μῦθοι προῆλθον ἐκ τῶν παλαιοτάτων λατρευτικῶν συνηθειῶν τοῦ θερισμοῦ, καθ' ἃς τὸ δρέπανον ἦτο ἀπαραίτητον, συναφθέντα πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος, τοῦ Διονύσου καὶ ἄλλων. Οὕτως ὁ τελεστικὸς θερισμὸς δὲν εἶχεν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς εὐφορίας τῶν ἀγρῶν, ἀλλ' ἐνωρίτατα ἀνεπτύχθη εἰς ἁπλᾶς τελετὰς μυστικῆς σημασίας, καθ' ἃς οἱ ἀποκοπτόμενοι στάχυες ἢ ἄλλα θύματα ἐσήμαινον τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀκολουθοῦσαν σωτηρίαν ἢ ἀναγέννησιν. Ἀλλὰ τότε φθάνομεν εἰς τὴν καθαυτὸ περιοχὴν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἐννοοῦμεν καλῶς τοὺς στεφάνους τῶν σταχύων τῆς Τρικλαρίας καὶ τὴν καλάμην τῶν πυρῶν τῆς λατρείας ἐν Δήλῳ. Ἡ δενδρολατρεία ἀφ' ἑτέρου, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφὴν ὁλοκλήρων δένδρων εἴτε κλάδων ἀποκοπέντων, εἶναι κύριον στοιχεῖον τῆς Μινωϊκῆς καὶ Μυκηναϊκῆς θρησκείας

[1] Παυσ. Β, 35, 5. Nilsson, Griech. Feste 330.

[2] Mannhardt, Wald - und Feldkulte, I, 212 - 213. 396. MF, 64. Πρβλ. ὅσα σημαντικὰ συνέλεξεν ὁ Δ. Εὐαγγελίδης ***συνήθια τοῦ θέρου καὶ τῆς σπορᾶς*** ἐξ Ἐπιδαύρου ἐν Λαογραφίᾳ Γ, 675 (τελευταῖο χερόβολο = γένεια τοῦ ἀφεντικοῦ) καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ καλὰς παρατηρήσεις τοῦ Πολίτου.

[3] Harrison, Prolegomena, 548. Revue de l'His. des Réligions, τόμ. 95, 1 κέ. 26 (Picard).

[4] Ὁ Σχολ. εἰς Ἀπολ. Ροδ. 4, 984 συμφώνως πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη περὶ τῆς Κερκυραίων πολιτείας.

[5] Gerhard, Auserl. Vasenbilder III, 156.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν συγκεντρώνεται πρὸ πάντων περὶ τὴν Ἀρτέμιδα[1], τῆς ὁποίας καὶ μόνον αἱ σχετικαὶ ἐπικλήσεις, Καρυᾶτις, Λυγοδέσμα, Φακελῖτις, Κορυθαλία, Ὑακινθοτρόφος ἀρκοῦν εἰς χαρακτηρισμόν. Διατὶ τότε νὰ μὴ δεχθῶμεν ὡς ἄριστα δικαιολογημένην τὴν ἐμφάνισιν τῶν δρεπάνων εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀρθίας, ὅπου ἡ λατρεία τοῦ ἱεροῦ κλάδου εἶναι φανερὰ ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τῆς Λυγοδέσμας ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ σπουδαίου παλαιοῦ ἐθίμου τῆς διαμαστιγώσεως;

Ἂν οὕτω ἐξηγοῦντο τὰ δρέπανα τῆς Ὀρθίας, δὲν θὰ μείνουν παράδοξα καὶ σκοτεινὰ ἐπιπλέον τὰ δρέπανα τῆς Δήλου καὶ Ῥηνείας. Τὴν αὐτὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος ἔχομεν βεβαίαν καὶ εἰς τοὺς δύο τόπους. Ἡ ἀνατολικὴ Ῥήνεια εἶχε τὸ πολλάκις ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ παλαιότατα ἐκαλεῖτο Ὀρτυγία, εἰς νεωτέρους χρόνους Ἀρτεμίτα καὶ ἱερὰ νῆσος τῆς Ἀρτέμιδος[2]. Εἰς τὴν κυρίως Δῆλον γνωστοτάτη καὶ παλαιὰ εἶναι ἡ λατρεία τῆς αὐτῆς θεᾶς ὄχι μόνον ἐκ τοῦ Ἀρτεμισίου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λατρείας τῶν Ὑπερβορείων παρθένων, αἵτινες εἶναι φανεραὶ ὑποστάσεις τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἐτιμῶντο ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν δῆθεν τάφων, οἱ ὁποῖοι πραγματικῶς εἶναι παλαιοὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι, βεβαιωθέντες διὰ τῶν ἀνασκαφῶν συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ἡροδότου. Δὲν ἐμποδίζει λοιπὸν τίποτε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ εἰς τὴν Δῆλον καὶ Ῥήνειαν τὸ δρέπανον εἶχε τὴν αὐτὴν λατρευτικὴν σημασίαν, ὅπως εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀρθίας, ἀφοῦ μάλιστα ἔχομεν ὑποβλητικὰ τῆς αὐτῆς γνώμης πράγματα, ὅπως εἶναι ἡ μνημονευθεῖσα χλόη τῆς κόμης καὶ ἡ καλάμη τῶν πυρῶν ὡς ἀπαραίτητον περίβλημα τῶν ἀπαρχῶν. Ἀκόμη αἱ μνημονευόμεναι πληγαὶ (Καλλ., εἰς Δῆλον, 320) τῶν χορευόντων περὶ τὸν ***Δήλου καλὸν βωμὸν*** ἐνθυμίζουν τὴν παρομοίαν διαμαστίγωσιν τῶν ἐφήβων εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀρθίας. Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δρεπάνων τῶν δύο τόπων ἔγκειται εἰς τὴν χρῆσιν. Κατ' ἀρχὴν τὸ νὰ παραλαμβάνουν εἰς τὸν τάφον οἱ νικηταὶ τὰ ἔπαθλα αὐτῶν δὲν εἶναι ἀδύνατον οὔτε ἀμάρτυρον — συντρίμματα τριῶν παναθηναϊκῶν ἀμφορέων μετ' ἐπιγραφῶν ὑπάρχουν ἐκ τοῦ βόθρου τῆς καθάρσεως — ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι τὰ δρέπανα τῶν τάφων τῆς Δήλου καὶ Ῥηνείας εἶχον τὴν σημασίαν συμβόλων μυστικῶν, δι' ὧν εἰκονίζετο ἡ ἀποκοπὴ τῆς ζωῆς χάριν τῆς ἐλπιζομένης ἀναγεννήσεως ἢ

[1] Nilsson, Minoan - Mycenaean Religion, 225 κέ., περὶ της Ἀρτέμιδος ὡς κληρονόμου τῆς δενδρολατρείας, 433 κέ., περὶ τοῦ σημαντικωτάτου ἐπιθιώματος τῆς Μινωϊκῆς λατρείας, περὶ τὸν Ὑακινθον καὶ τὴν Ἀρτέμιδα Ὑακινθοτρόφον, 585 κέ. Πρβλ. καὶ τὸ νεώτατον βιβλίον τοῦ Ch. Picard, Les Origines du Polytheisme Hellenique, 110 κέ., 129 κέ.

[2] Ἡ παλαιοτέρα γνώμη, ὅτι ὁ μικρότατος βραχώδης Ῥεματιάρης εἶναι ἡ νῆσος ἡ ἱερὰ τῆς Ἀρτέμιδος, ἐχούσης ἐκεῖ ναόν, οἴκους, θησαυρὸν κ.τ.λ., πρέπει ὁριστικῶς νὰ ἐγκαταλειφθῇ. Ὁ Roussel ἐν Delos, colonie Athenienne, 435, 334, 4 ὑπέδειξε πρῶτος τὴν ἀνάγκην νὰ τοποθετηθῇ τὸ σημαντικὸν ἱερὸν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τῆς Ῥηνείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

καλυτέρας τύχης. Ὁ ἐν σιωπῇ τεθερισμένος χλοερὸς στάχυς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων δὲν ἦτο διάφορος, ἀλλὰ προσέλαβε σπουδαιότητα καὶ ἀπέβη τὸ τελειότατον ἐποπτικὸν μυστήριον ἕνεκα τῶν πολυαρίθμων ἄλλων τελετῶν, εἰς οὓς ὑπεβάλλοντο οἱ μύσται. Τοιαῦται στοιχειώδεις μυστικαὶ τελεταί, ὡς ἡ ὑποτιθεμένη περὶ τῶν δρεπάνων, εἶναι πολλαὶ καὶ δὲν εἶναι ξέναι πρὸς τὴν κοινὴν λαϊκὴν θρησκείαν, διότι σημαίνουν πράξεις τῆς πρωταρχικῆς συμπαθητικῆς λεγομένης μαγείας[1]. Ἂν εἰς τὴν Δῆλον καὶ Ῥήνειαν διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν ἐν χρήσει τὸ λαϊκὸν μυστήριον τῶν δρεπάνων τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ πιθανῶς εἰς τὴν ἀκμαίαν τῶν τόπων λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος, ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν μέχρι τέλους ὑπῆρχε συνειδητὸς ὁ λόγος τοῦ ἐθίμου.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἤχθημεν εἰς συμπεράσματα περὶ τῶν δρεπάνων ὅλως διαφορετικὰ πρὸς τὰ τοῦ Θουκυδίδου. Ἀλλ' ἂν τὴν γνώμην τοῦ ἱστορικοῦ ἀπερρίψαμεν ὡς ἐντελῶς ἀστήρικτον, τοῦτο δὲν σημαίνει καθόλου ἀδυναμίαν τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης. Δὲν ὑπερτεροῦν πάντοτε οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τὰ ἀποδεικτικὰ μέσα, τὸ δὲ σπουδαιότερον, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν περὶ τῶν ἀρχαίων τάφων τῆς Δήλου δὲν εἶχεν ὁ Θουκυδίδης τὰ αὐτὰ μὲ ἡμᾶς προβλήματα νὰ ἐπιλύσῃ. Μὲ ἤδη κατηρτισμένην γνώμην περὶ τῶν Καρῶν ἔγραψεν ὅλως προχείρως περὶ τῆς εὑρεθείσης εἰς τὰς παλαιὰς θήκας τῶν Δηλίων πολεμικῆς σκευῆς, τὸ νὰ θελήσωμεν δὲ ἡμεῖς νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν ἀρχαῖον ἱστορικὸν πιστῶς εἰς τὸ θέμα τοῦτο εἶναι τὸ αὐτό, ὡς ἐὰν ἐζητοῦμεν νὰ διδαχθῶμεν παρὰ τοῦ ἰδίου περὶ τῆς χρονολογίας καὶ προελεύσεως τῶν σχετικῶν ἀγγείων.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

[1] Ὅτι ἐλαμβάνοντο μέτρα πρὸς ἀναβίωσιν ἐπὶ τῶν τάφων, ὡς τοῦτο σημαίνει ἡ προσφορὰ καρπῶν, ῥόας, αὐγῶν καὶ ἡ συνήθεια νὰ σπείρουν σῖτον ἐπὶ τῶν τάφων ἰδὲ Dieterich, Mutter Erde, 103 κέ. καὶ τελευταίως Wolters ἐν Antike, 1930, 284 κέ. Πρβλ. καὶ Picard ἐν Revue de l'Hist. des Religions, 1927, 26, ὅπου γίνεται λόγος καὶ περὶ τῶν ἡμετέρων δρεπάνων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἐνῷ ἐτυπώνετο τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον, ἀνέγνωσα εἰς τὴν ***Albania,*** τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἀλλ' ἀτυχῶς προώρως ἐκλιπὸν περιοδικὸν (τόμ. 2, 1927, σελ. 28 κέ. εἰκ. 8, 12), ὅτι εἰς τὸ Ζέϊτενλικ, πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ 1917 δύο τάφοι, χρόνων περίπου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἕκαστος ἐκ τῶν ὁποίων περιεῖχε δρέπανον παρόμοιον πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐξετασθέντα. Οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουν εἰς πολεμιστάς, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ συντεθαμμένου χαλκοῦ κράνους καὶ τοῦ σιδηροῦ ξίφους, εὑρεθέντος συμφώνως πρὸς τὰ λεπτομερῆ σχέδια (εἰκ. 8) μαζὶ μὲ τὴν κυρτὴν λεπίδα τοῦ δρεπάνου ἑκατέρωθεν τοῦ ἰσχίου. Ὁ ἐκδότης L. Rey ὀνομάζει coutelas ἢ fer recourbée, ἀλλ' ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰ δρέπανα τῆς Ῥηνείας εἶναι ἀναμφισβήτητος. Βέβαιον ἄρα εἶναι, ὅτι οἱ προφανῶς Ἕλληνες οὗτοι πολεμισταὶ τοῦ τέλους τοῦ Ε΄ αἰῶνος παρὰ τὴν Θέρμην δὲν ἀπηξίουν νὰ φέρουν τὸ ἄλλως βαρβαρικὸν τοῦτο ὅπλον. Φαίνεται οὕτω ἐνισχυομένη ἡ καὶ ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι ἴσως καὶ τὰ ἐκ Δήλου καὶ Ῥηνείας δρέπανα ἦσαν ἁπλῶς ὅπλα. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν ἀποβαίνει καὶ ὑποχρεωτική. Εἶναι δυνατὸν ἐν Δήλῳ, νὰ ἀνεπτύχθη ἐκ παραλλήλου καὶ ἡ λατρευτικὴ σημασία, πληρέστερα δὲ καὶ σαφέστερα θὰ διδάξῃ τὸ μέλλον.

Κ. Α. Ρ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

	Ἀντὶ	γράφε
Σελ. 186	ἀτελὲς	εὐτελὲς
» 209	ἄλλα	ἀλλὰ
» 210	σχηματίζεται	σχετίζεται
» »	. . τῶν ὁποίων ἀριθμὸς	τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς
» »	. . εἰς μέσον	εἰς τὸ μέσον
» 212	. . χρήσιμα.	χρήσιμα ἀκόμη ;

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΔΙΦΙΛΟΣ;

(ΠΙΝΑΞ 11)

Τὸν Γ΄ π. Χ. αἰῶνα δὲν εἶχε μείνει εἰς τοὺς Ἀθηναίους τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ φιλοσοφοῦν καὶ νὰ στήνουν ἀνδριάντας εἰς τοὺς διασήμους ἄνδρας τῆς ἱστορίας των. Οἱ σπουδαιότεροι καλλιτέχναι ἠσχολήθησαν τότε μὲ τὴν τέχνην τοῦ πορτραίτου καί, ἂν ἠμποροῦσε σήμερον νὰ γραφῇ ἡ ἐξέλιξις τῆς πορτραιτικῆς κατὰ τὸν Γ΄ π. Χ. αἰῶνα, θὰ εἴχομεν τὴν ἱστορίαν ἑνὸς μεγάλου μέρους τῆς Ἀττικῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Εἰκὼν 1.

Ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα πορτραῖτα, ποὺ ἠμποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν γύρω ἀπὸ τὸν Δημοσθένη (εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ αἰῶνος) εἶναι ἡ ἐκ Catajo κεφαλὴ εἰς τὸ Kunsthistorisches Museum τῆς Βιέννης ποὺ ὁ Hekler εἰς τὰ Jahreshefte 1909, πίν. VII, ἔκαμε πλατύτερα γνωστὴν (πίν. 11).

Ἄλλο ἀντίγραφον τοῦ ἰδίου πρωτοτύπου εἶδε ὁ Arndt εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Μουσείου τῶν Θερμῶν (Jahresh. 1909, σελ. 204, εἰκ. 98-99), κατωτέραν τῆς κεφαλῆς Βιέννης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ πρωτοτύπου.

Μὲ τὸ αὐτὸ πρωτότυπον ἔχει ἤδη σχετίσει ὁ Lippold (Portraitstatuen, σελ. 67)[1] καὶ τρίτον ἀντίγραφον, μὴ ὑπάρχον πλέον σήμερον, σχεδίασμα τοῦ ὁποίου ἐσώθη εἰς τὸ γνωστὸν εἰκονογραφικὸν βιβλίον τοῦ Achilles Statius (Estato) «Illustrium virorum ut exstant in urbe expressi vultus. Romae 1569», πίν. 38 = Εἰκ. 1.

[1] Τὴν σχέσιν τοῦ σχεδίου τοῦ Statius μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης εἶχα ἀντιληφθῆ ἀνεξαρτήτως τοῦ Lippold, εἰς τὸν ὁποῖον μὲ παρέμπεψεν ὁ καθηγητὴς κ. Arndt, ποὺ ἤκουσε μὲ τόσον ἐνδιαφέρον τὴν ὑπόθεσίν μου. Εὐχαριστίας χρεωστῶ καὶ εἰς τὸν κ. Banko, ὅστις ἐφρόντισε νὰ μοῦ σταλοῦν νέαι φωτογραφίαι τῆς κεφαλῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἡ κεφαλὴ αὕτη εὑρίσκετο, ὅπως λέγει ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ σχεδιαστοῦ «apud Card. Carpensen», εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ καρδιναλίου Carpi (1500-1564), τοῦ γνωστοῦ οὐμανιστοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, ποὺ εἶχεν εἰς τὴν Ρώμην δύο περιφήμους συλλογὰς ἀρχαιοτήτων, τὴν μίαν εἰς τὸ Palazzo του καὶ τὴν ἄλλην εἰς τὴν θαυμασίαν Vigna του ἐπὶ τοῦ Κηρυναλίου λόφου (Hülsen, Röm. Antikengärten, 43).

Πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἡ κεφαλὴ ποὺ ἐσχεδίασεν ὁ Statius ἀπετέλει μέρος τῆς συλλογῆς τοῦ Palazzo καὶ ὄχι τῆς Vigna, διότι κάτω ἀπὸ τὰ σχέδια τῶν ἀρχαίων τῆς Vigna γράφεται συνήθως «in hortis Carpensibus» ἢ «in horto Carpensi» (Hülsen, Antikengärten εἰκ. 35, 37, 38, 41), κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν «Horti Carpenses», ἥτις ἦτο χαραγμένη ἐπάνω εἰς μίαν πύλην τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κήπου[1]. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν καὶ εἰς τὰ σχέδια τοῦ Statius τὸ ἴδιον νὰ ἐπεριμέναμεν, ἀντὶ τοῦ «apud Card. Carpensen», ποὺ σημαίνει, φαίνεται, μᾶλλον τὸ παλάτι τοῦ καρδιναλίου. Ἐκεῖ, ἄλλωστε, εἶχε συγκεντρώσει σχεδὸν ὅλα τὰ σχετικῶς μικρότερα ἀντικείμενα τῆς συλλογῆς, ἐνῶ τὰ μεγαλύτερα ἀγάλματα εὑρίσκοντο εἰς τὴν Vigna.

Τὶ ἀπέγινε ἡ κεφαλὴ αὐτὴ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συλλογῆς μὲ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Καρδιναλίου (Hübner, le Statue di Roma, σελ. 85-86), δὲν εἶναι γνωστόν, βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ κεφαλὴ τῆς εἰκ. 1 δὲν ἠμπορεῖ νὰ ταυτισθῇ μὲ τῆς Βιέννης, διότι ἡ τελευταία ἦτο ἀνέκαθεν συμφυὴς μὲ τὸ στῆθος, ὅπου ἔχει ριφθῆ καὶ τὸ ἱμάτιον, ἐνῶ τὸ πορτραῖτο τῆς συλλογῆς Carpi, συμφώνως μὲ τὸ σχέδιον τοῦ Statius, (Εἰκ. 1) φαίνεται ὅτι ἵστατο ἐπὶ ἑρμαϊκῆς βάσεως. Πολὺ ὀλιγώτερον πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Μουσείου τῶν Θερμῶν (Jahresh. 1909, σελ. 204), ὅπου ἡ ἐργασία εἶναι πολὺ κατωτέρα καὶ ὅλα ἔχουν ἀποδοθῆ χωρὶς ἀκρίβειαν περὶ τὰς λεπτομερείας, ἐνῶ ἡ κεφαλὴ Carpi φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ ὀλιγώτερον τόσον καλὸν ἀντίγραφον, ὅσον καὶ ἡ τῆς Βιέννης.

Αἱ μικραὶ διαφοραὶ τῆς κεφαλῆς Carpi (ἅπλωμα τῆς κόμης καὶ ἐπὶ τοῦ τραχήλου, σκέπασμα τοῦ αὐτιοῦ ἀπὸ τὸν βόστρυχον) εἶναι πιθανώτερον ὅτι ὀφείλονται εἰς συμπληρώσεις γενομένας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὄχι εἰς παρεκκλίσεις τοῦ ἀντιγραφέως. Ἀντιθέτως, αἱ ὁμοιότητες εἶναι τόσον πολλαί, ὥστε δὲν δύναται νὰ γεννηθῇ ἀμφιβολία ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο κεφαλὰς (Carpi καὶ Βιέννης=εἰκ. 1, 7 καὶ πίναξ) παρίσταται ἡ ἰδία προσωπικότης. Ἡ κόμμωσις εἶναι ἐντελῶς ὁμοία, ὁ χωρισμὸς τῶν βοστρύχων δὲν διαφέρει καθόλου, αἱ γραμμαὶ τοῦ μετώπου, ὁ μύσταξ, τὸ γένειον εἶναι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον διατεταγμένα εἰς

[1] Ἡ μὴ σωζομένη σήμερον πύλη αὕτη εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸ σχέδιον τοῦ Vignola (Architettura, tav. XXXXV, 1635).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

τὴν προτομὴν τῆς Βιέννης καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν Carpi. Τὸ κάπως διαφορετικὸν πνευματικὸν περιεχόμενον ποὺ ὑπάρχει εἰς τὴν τελευταίαν, ἂν δὲν πρέπῃ νὰ τὸ καταλογίσωμεν εἰς τὸν σχεδιαστήν, θὰ ὀφείλεται εἰς τὴν κακὴν τοποθέτησιν τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῆς βάσεως. Πῶς ἀντελήφθη καὶ πῶς παρέστησε ὁ καλλιτέχνης τὴν προσωπικότητα βλέπομεν μόνον εἰς τὸ ἀντίγραφον τῆς Βιέννης. Ὅτι τὸ πρωτότυπον θὰ ἦτο χάλκινον βεβαιώνεται ἀπὸ τὴν μεταλλικὴν σκληρότητα τῶν βοστρύχων καὶ ἀπὸ τὸ ἁδρὸν περίγραμμα τῶν χειλέων.

Τοῦ πρωτοτύπου αὐτοῦ λοιπὸν συνάγεται ὅτι ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ὑπῆρχον ***τρία*** (τοὐλάχιστον) ἀντίγραφα (Βιέννης, Carpi καὶ Μουσείου Θερμῶν).

Χάρις εἰς τὴν ἰδίαν στάσιν καὶ ἔκφρασιν ἐτοποθέτησεν ὁ Hekler τὴν προτομὴν ἀπὸ τὸ Catajo εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ αἰῶνος π. Χ. αἰῶνος, πλησίον τοῦ Δημοσθένους τοῦ Πολυεύκτου καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐκεῖ εἶναι ἡ θέσις του. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν τὴν ἀπομόνωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον, τὸ χαρακτηριστικὸν βλέμμα ποὺ δὲν συνδέει τὸ ἄτομον μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον — ἀφοῦ, ἂν καὶ διευθύνεται πρὸς τὰ ἔξω εἶναι σὰν νὰ ἐπιστρέφῃ πάλιν εἰς τὸν βλέποντα —, τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τῆς ψυχικῆς διαθέσεως.

Ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα πορτραῖτα μὲ ἰσχυρὰν ψυχικὴν ἔκφρασιν, ὁ Εὐριπίδης Rieti - Κοπεγχάγης (περὶ τὸ 330 π. Χ. Hekler, Bildniskunst, πίν. 89) δεικνύει πόσον διαφορετικὸν ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον, παρὰ ὅ,τι εἰς τὴν ὑστερωτέραν ἐξέλιξιν τοῦ πορτραίτου. Ἐνῶ εἰς τὸν Εὐριπίδη, παρὰ τὴν δυνατὴν θέσιν ποὺ ἔχει καταλάβει ἡ ψυχή, ὑπάρχει ἀκόμη κάποια ἰσορροπία μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ πνεύματος, καθὲν ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ἔχει τὴν θέσιν του, εἰς τὰ ἔργα ποὺ κατατάσσονται περὶ τὸν Δημοσθένη, τὸ πνεῦμα ἔχει τόσον ὑποταχθῆ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ὥστε δὲν ξεχωρίζεται ἀπὸ αὐτήν [1].

Μαζὺ μὲ τὸν Εὐριπίδη κατατάσσονται καὶ ἄλλα ἔργα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὅπως ὁ Ἀρχίδαμος (Εἰκ. 2 = Arndt - Bruckmann 765 - 6. Pfuhl, Anfänge der Griech. Bildniskunst III, 4. Delbrück, Portraits, taf. 18), χρονολογηθεὶς ἀπὸ τὸν Wolters εἰς τὸ 340 - 330. Τὴν ἰδίαν τάσιν μὲ τὸν Ἀρχίδαμον ἐκφράζουν δύο ἀκόμη πορτραῖτα, ὁ Λυσίππειος Σωκράτης (βλ. τελευταῖον Weickert εἰς Festshrift Loeb, σελ. 106) καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως (Εἰκ. 3 = A - B. 649), διότι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς φανερὰς τεχνοτροπικὰς ὁμοιότητας, ἔχουν καὶ τὰ τρία τὴν ἰδίαν κλίσιν της κεφαλῆς καὶ ὁμοίαν διεύθυνσιν τοῦ βλέμματος, ἂν καὶ αὐτὸ εἶναι διαφορετικοῦ περιεχομένου.

---

[1] Ἡ ἀποκλειστικὴ καὶ συχνὰ μονομερὴς ἀπασχόλησίς μας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μὲ τὰ μορφικὰ προβλήματα ἔγινεν ἀφορμὴ ὥστε νὰ παραβλέπωμεν ὅτι καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἔκφρασις εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ ἰδανικὰ κάθε ἐποχῆς καὶ οὐσιωδέστατον στοιχεῖον τοῦ στίλ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Εἶναι φανερὸν ὅτι τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἔργα, πού, σχετικῶς μὲ τὸν ἐπιθετικὸν Εὐριπίδη ἔχουν ἀποτραβηχθῆ κάπως ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀποτελουν τὴν προβαθμίδα πρὸς τὴν ὑστερωτέραν ἐξέλιξιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ αἰῶνος.

Γύρω ἀπὸ τὸ πλέον ἀντιπροσωπευτικὸν ἔργον τῆς νέας τάσεως μὲ τὴν «συγκεντρωμένην μορφὴν» [1], τὸ ἄγαλμα τοῦ Δημοσθένους, ἠμποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς Catajo, καὶ ἀρκετὰ ἄλλα πορτραῖτα, ὅπως τὸ πρωτότυπον τοῦ

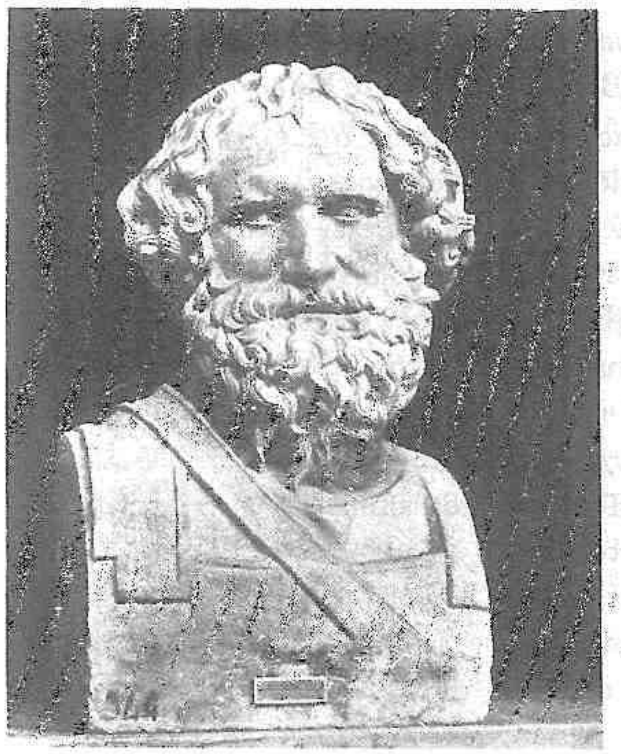

Εἰκὼν 2.

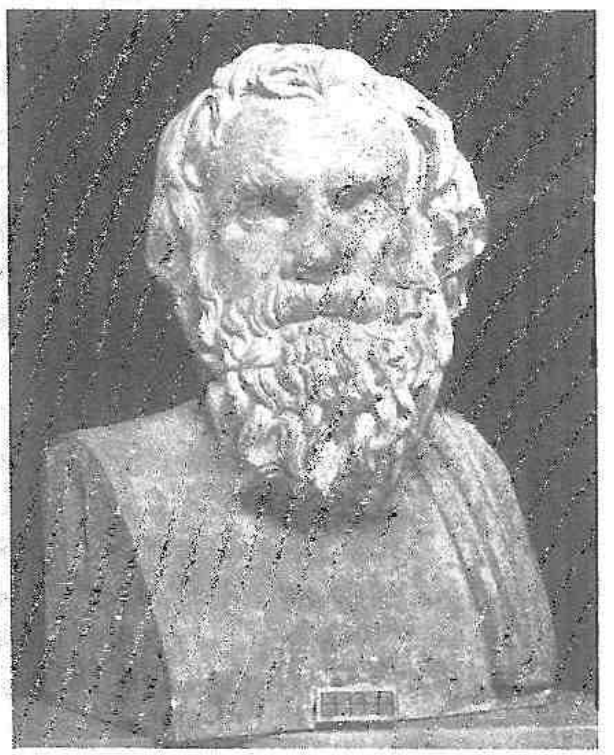

Εἰκὼν 3.

Μουσείου Baracco (Hekler 49ᵃ), τὸ χάλκινον τῆς Νεαπόλεως (Hekler 94ᵇ, A. B. 157-158), ὁ Ἕρμαρχος (Hekler 14), ὁ Ἀναξίμανδρος τοῦ Μουσείου τῶν Θερμῶν (Sieveking εἰς Christ, Litteraturgesch. ἀριθ. 29), τὸ χάλκινον τῆς Ν. Ὑόρκης (Richter, Bronzes σελ. 70, 73. Delbrück, πίν. 26), ἡ ἑρμαϊκὴ προτομὴ τοῦ Λατερανοῦ (Hekler, 46), ἡ «Ἄμαστρις» (Delbrück, πίν. 24) καὶ ἴσως καὶ ὁ Βίας τοῦ Βατικανοῦ (Hekler, πίν. 77) [2].

---

[1] Krahmer εἰς Rom. Mitt. 1923-4, σελ. 154. Πρβ. καὶ Archeologiai Ertesito, XLI, 1927, σελ. 261.

[2] Εἰς τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κ. Sieveking, ποὺ θεωρεῖ τελευταίως (Gnomon 1928, σελ. 30) τὸν Βίαν κλασσιστικὸν ἔργον ἠμποροῦν νὰ ὑπάρξουν μερικαὶ ἀντιρρήσεις:

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κλασσικοτικὰ πορτραῖτα τῶν διαφόρων ἐποχῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἤτοι ὁ Ποσειδώνιος (Hekler 126), ὁ Πυθαγόρας (Hekler 9, 6 = Pfuhl, Bildniskunst VII, 3-4), ὁ Πυθόδωρις (A. B. 155-6), ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς (B. C. H. 1920, σελ. 170, Ἀρχ. Δελτ. 1919, σελ. 39. Bernoulli II, 208), ὅλα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἐκτὸς τῆς συγγενείας μὲ τὸν Δημοσθένη, ὑπάρχει καὶ ἄλλος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ κεφαλὴ τῆς Βιέννης πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ καὶ ὄχι εἰς τὰ τέλη τοῦ Δ΄ αἰῶνος: ἡ σχετικὴ ἀραιότης τῆς κόμης. Ἐὰν δοθῇ προσοχὴ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πορτραίτου, θὰ γίνει φανερὸν ὅτι κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δ΄ αἰῶνος ἡ κόμη ὄχι μόνον φθάνει πολὺ χαμηλὰ εἰς τὸν τράχηλον, ἀλλὰ πλησιάζει καὶ πρὸς τὸ αὐτί, συναντῶσα τὸ γένειον (βλ. πορτραῖτον Μαυσώλου Hekler, πίν. 38).

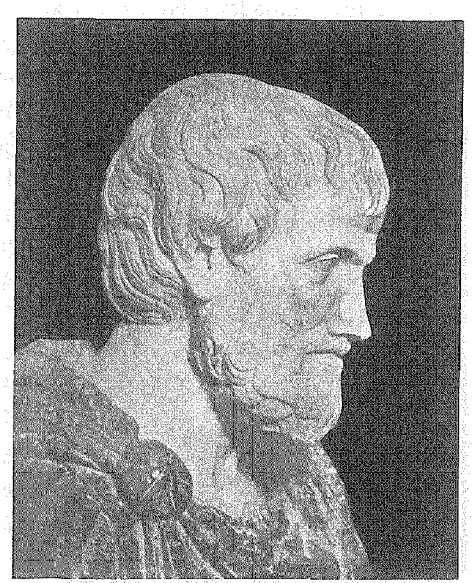

Εἰκὼν 4.

Τὸ ἴδιο ἐξακολουθεῖ καὶ εἰς τὸ πορτραῖτο τοῦ Ἀριστοτέλους (A. B. 366 = Εἰκ. 4), ὅπου κόμη καὶ γένειον ἑνώνονται καὶ σκεπάζεται ἐν μέρει τὸ αὐτί, ὀλιγώτερον δὲ εἰς τὴν κάπως νεωτέραν κεφαλὴν τοῦ Θεοφράστου (A. B. 232 = Εἰκ. 5). Εἰς τὸν Δημοσθένη ὅμως, εἰς τὸν Ἐπίκουρον καὶ πολὺ περισσότερον εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς Νεαπόλεως ἀπὸ τὴν ἔπαυλιν τῶν Πισόνων (A. B. = Εἰκ. 6), ἡ κόμη ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ αὐτὶ καὶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸ γένειον, οὕτως ὥστε μικρὸν μέρος κάτω ἀπὸ τὸ αὐτὶ μένει γυμνόν, οἱ βόστρυχοι εἶναι ἀραιότεροι καὶ ὁ τράχηλος πολὺ περισσότερον ἐλεύθερος. Ἂν παραβληθῇ ἡ κεφαλὴ τῆς Βιέννης (Εἰκ. 7) μὲ ἄλλην τινα τοῦ Δ΄ αἰῶνος, μὲ ἐντελῶς ὁμοίαν κόμμωσιν, τὸν

ἔργα ψυχρὰ καὶ ἀδιάφορα, δείχνουν ὡς ποῦ ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ ἡ στερουμένη τελείως δημιουργικῆς πνοῆς κλασσικιστικὴ τέχνη. Πολὺ περισσότερον συμβατικὴ παρὰ τοῦ Βία φαίνεται ἡ κεφαλὴ τοῦ Αἰσχίνους τοῦ Βατικανοῦ (Arndt - Br. 641. Hekler, 55α), ποὺ εὑρέθη μαζὺ μὲ τὸν Βίαν καὶ ὅμως ἀπὸ τὸ γνωστὸν ἄγαλμα τῆς Νεαπόλεως γνωρίζομεν ὅτι εἶναι ἀντίγραφον πρωτοτύπου τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος.

Ὅτι δὲ καὶ αἱ πνευματικαὶ τάσεις τῆς ἐποχῆς δὲν ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ στηθῇ ἀνδριὰς εἰς ἕνα τόσο παλαιὸν φιλόσοφον ὅπως ὁ Βίας, φαίνεται καθαρὰ ἐκτὸς ἄλλων καὶ ἀπὸ ἀνάλογα λογοτεχνικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς. Ἀκριβῶς τότε, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος, ἐμφανίζεται τὸ ἔργον τοῦ φιλολογικοῦ κριτικοῦ Χαμαιλέοντος, μὲ τὰς βιογραφικάς του μελέτας διὰ τὸν Ὅμηρον, Στησίχορον, τὴν Σαπφώ, τὸν Ἀνακρέοντα, τὸν Πίνδαρον, Αἰσχύλον, θὰ ἦτο δὲ περίεργον ἂν δὲν εἴχομεν καὶ εἰς τὴν πλαστικὴν ἀναλόγους ἐμφανίσεις.

Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Βίας τοῦ Βατικανοῦ, ἔργον ἄλλωστε πολὺ ἐπιδιορθωθὲν εἰς νεωτέρους χρόνους, ἀντιγράφει δημιούργημα τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἄδρὸν περίγραμμα τῶν βλεφάρων καὶ χειλέων, τὸ πρωτότυπον ἦτο χάλκινον, εἶναι ἑπομένως καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον πιθανώτερον ὅτι ἀντεγράφη Ἑλληνικὸν πρωτότυπον παρὰ Ρωμαϊκὸν κλασσικίζον ἔργον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἀλέξανδρον Azarra (Hekler 62[6]. A - B 181) εἶναι φανερὰ ἡ ἁπλοποίησις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Γ΄ αἰῶνος. Ὄχι μόνον τὸ αὐτὶ εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθερον εἰς τὴν πρώτην κεφαλήν, ἀλλὰ καὶ κάτω ἡ κόμη δὲν ἑνώνεται μὲ τὸ γένειον, ἔχομεν τὸ ἴδιο κενόν, ὅπως εἰς τὸν Δημοσθένη καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὴν ἔπαυλιν τῶν Πισόνων, τὸ χαρακτηριστικώτερον δὲ εἶναι ὅτι ὁ τράχηλος δὲν σκεπάζεται ὅπως εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Azarra, ἀλλὰ μένει γυμνός, ἔτσι ὥστε τὸ περίγραμμα κεφαλῆς καὶ τραχήλου εἰς τὸ σημεῖον τῆς μεταβάσεώς του πρὸς τὸν ὠμον μένει καθαρὸν καὶ ἀδιατάρακτον. Τὸ ἴδιον ἰδανικὸν συνεχίζεται καὶ ἀργότερον εἰς τὸ πορτραῖτον τοῦ Χρυσίππου τοῦ τέλους τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος (Hekler 116).

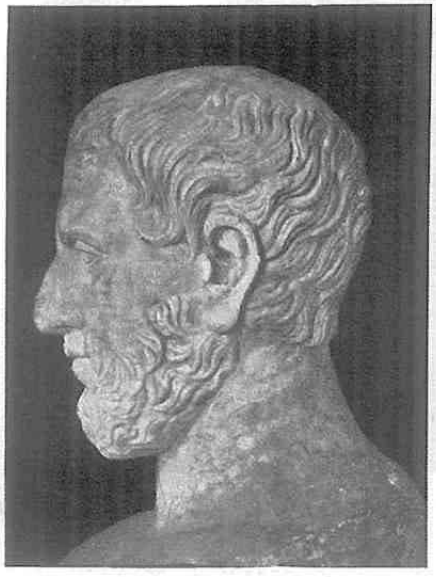

Εἰκὼν 5.

Ἡ ἁπλοποίησις αὕτη εἰς τὴν κόμμωσιν συμφωνεῖ μὲ τὴν ὅλην ἐμφάνισιν ποὺ ἔδωσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον οἱ καλλιτέχναι τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ π. Χρ. αἰῶνος. Ἡ συγκεντρωμένη ἔκφρασις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ποὺ σὰν βυθισμένοι εἰς τὰς πλέον τυραννικὰς ἀμφιβολίας διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπάρξεως, ἔχουν ἀποτραβηχθῆ ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον, δὲν θὰ συνεβιβάζετο καθόλου μὲ μίαν ἐπιδεικτικὴν στάσιν ὅπως τοῦ Σοφοκλέους τοῦ Λατερανοῦ, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ συμπληρώνεται ἀπὸ ἀνάλογον θέσιν εἰς τὸν χῶρον. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δημοσθένη τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὸ χάλκινον ἀγαλμάτιον τοῦ Δημοσθένους (B. C. H. 1924, σελ. 505) — ποὺ εἶναι περισσότερον κοντὰ εἰς τὸ πρωτότυπον — ὑπάρχουν καὶ ἀγάλματα καθημένων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὅπως ὁ Μητρόδωρος τοῦ Poulsen (Ikonographische Miscellen, πίν. 33, 35), Εὔδοξος τῆς Βουδαπέστης (Κατάλ. Βουδαπέστης Hekler πίν. 49), ποὺ ἔχουν τὸ ἴδιον κλειστὸν περίγραμμα, τὴν ἰδίαν ἀπομόνωσιν ἀπὸ τὸ περιβάλλον.

Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἀνδριὰς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπήγασεν ἡ κεφαλὴ τῆς Βιέννης θὰ εἶχεν ἐμφάνισιν παρομοίαν πρὸς τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἔργα: θὰ παρίστατο καθήμενος, μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων, τὴν κεφαλὴν ἐλαφρῶς κύπτουσαν. Αὐτὸς ἦτο ὁ ἰδανικὸς τύπος ποὺ ἐμόρφωσαν οἱ Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ αἰῶνος καὶ τὸν ἐξέφρασαν μὲ τὴν «συγκεντρωμένην μορφήν», ἥτις ἐκυριάρχησε κατὰ τὴν τόσον ἐνδιαφέρουσαν ταύτην ἐποχήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τὸ ζήτημα ***ποία προσωπικότης*** παρίσταται εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς Βιέννης, μὲ τὴν τόσο αἰσθαντικὴν φυσιογνωμίαν εἶναι τόσο δελεαστικόν, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ προσπεράσει, ἔστω καὶ ἂν ἠξεύρῃ ἐκ τῶν προτέρων ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς μίαν ὑπόθεσιν.

Εἰς τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῆς προσωπικότητος ἠμποροῦν νὰ βοηθήσουν δύο πράγματα: ἡ ὅλη ἐμφάνισις, ποὺ ἀποκλείει ὅτι πρόκειται περὶ φιλοσόφου—τόσο ἐκλεπτυσμένος δὲν ὑπῆρξε ποτὲ κανεὶς φιλόσοφος καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ παρουσιάσῃ κανεὶς οὔτε ἓν ἀνάλογον παράδειγμα—καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ κόμμωσις, καθὼς καὶ τὰ ἀραιὰ γένεια, ποὺ δὲν ἀπαντοῦν εἰς πορτραῖτα Ἑλλήνων. Δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἔργον, ποὺ νὰ ἐνθυμίζῃ τόσον τὸν Ἀσιάτη Μαύσωλον (Hekler πίν. 38) ὡς πρὸς τὴν κόμμωσιν, τὸν ἀραιὸν μύστακα καὶ γένειον. Ἡ ὀλιγωτέρα πυκνότης τῆς κόμης εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς Βιέννης (Εἰκ. 7), ἂν συγκριθῇ μὲ τὸν Μαύσωλον εἶναι ἀξία προσοχῆς καὶ ἐνισχύει ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω διὰ τὴν ἁπλότητα εἰς τὰ πορτραῖτα τοῦ Γ΄ αἰῶνος.

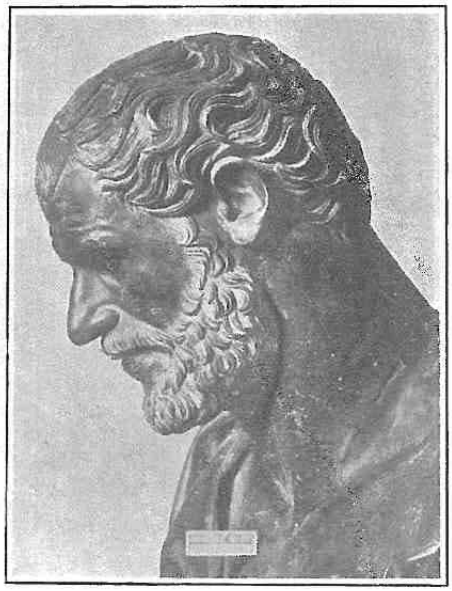

Εἰκὼν 6.

Ἀνάλογον κόμμωσιν ἔχουν καὶ οἱ πιθανώτατα Ἀσιάται (Bienkowski, Gallier, εἰκ. 32-33 καὶ 84), παρόμοιον δὲ ἀραιὸν γένειον οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας (Κατάλ. νομισμ. Βρετταν. Μουσείου· Galatia, Kappadokia and Syria pl. VII, 9-12) καὶ τοῦ Πόντου (Κατάλ. Πόντου pl. VIII, 2-3· πρβλ. καὶ Imhof, Porträtköpfe Hell. Völker, pl. V, 1).

Δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σημαντικὸν διὰ τὴν ἐθνολογικὴν κατάταξιν τῆς κεφαλῆς τὸ πάχος τοῦ ἐπάνω χείλους ἐνῶ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ ἐπάνω χεῖλος εἶναι σχεδὸν ἀόρατον καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν σκεπάζεται ἀπὸ τὸν μύστακα (βλ. π. χ. Μένανδρον, Hekler, 105-107 καὶ κεφαλὰς Hekler 77, 92, 94), ὅταν πρόκειται περὶ Ἀσιατῶν τονίζεται περισσότερον, προβάλλει καὶ κάτω ἀπὸ τὸν μύστακα. Ἰδιαιτέρως τονισμένον εἶναι τὸ ἐπάνω χεῖλος εἰς τὸν Μαύσωλον (Hekler 38), εἰς τὴν χαλκίνην κεφαλὴν τοῦ Βρετταν. Μουσείου (A. B. 41. Hekler 36), εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Μιθραδάτη (Imhof, Porträtköpfe IV, 23) καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοὺς Δελφούς, ἥτις παριστάνει ὡρισμένως Ἀσιάτην (Hekler 80).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἔχομεν λοιπὸν ἕνα Ἀνατολίτην, ποὺ ἔπαιξε κάποιον ρόλον εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ΄ καὶ ἀρχὰς τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος, πρέπει δὲ νὰ ἦτο πολὺ ἀγαπητὸς ἀργότερα εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀφοῦ τρία ἀντίγραφα τοῦ πρωτοτύπου ἀνδριάντος του ὑπῆρχον εἰς τὴν Ρώμην.

Ἤδη ὁ Dütschke (Denkmäler in Oberitalien, V σ. 267) ὑπέθεσεν ὅτι εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς Βιέννης παρίσταται ποιητὴς καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρηθῇ πλέον ἢ πιθανὸν ἀφοῦ ἀπεκλείσαμεν τοὺς φιλοσόφους. Ὅτι δὲ οὔτε περὶ ἰδιώτου τινος πρόκειται, πείθεται κανεὶς ὅταν προσέξῃ τὴν ἰσχυρὰν πνευματικὴν ἔκφρασιν τῆς κεφαλῆς.

Εἰκὼν 7.

Ἕνας Ἀνατολίτης μὲ ποιητικὴν προίκισιν ποὺ ἦλθεν εἰς τὰς πολιτισμένας Ἀθήνας τοῦ Γ΄ αἰῶνος καὶ μέσα εἰς τὴν ἐξαιρετικῶς λεπτὴν ἀτμόσφαιραν τῆς πόλεως ἐκείνης ποὺ εἶχε μεγάλο παρελθόν, ἀλλὰ κανὲν μέλλον, ἔγινε διάσημος, ἦτο ὁ κωμικὸς ποιητὴς ***Δίφιλος,*** ποὺ ἔζησε κατὰ τὸ 6΄ ἥμισυ τοῦ Δ΄ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Σινώπην τοῦ Πόντου καί, ἐνῶ ἔδρασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, δὲν ἔγινε ποτὲ Ἀθηναῖος δημότης (πρβ. Wilamowitz, Menander, σελ. 166), ὅπως δὲ φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργον του «Ἄμαστρις» τὸ ἀφιερωθὲν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Λυσιμάχου, δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ἐπαφὴν μὲ τὴν Ἀσίαν.

Εἶναι πολὺ φυσικὸν ὅτι, μετὰ τὸν θάνατόν του, ποὺ συνέβη πιθανώτατα τὸ 389 π. Χ., τοῦ ἔστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἢ οἱ συμπατριῶται του ἀνδριάντα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅταν δὲ ἀργότερα, χάρις εἰς τὸν μιμητήν του Πλαῦτον [1], ἔγινε γνωστὸς εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἠθέλησαν πολλοὶ νὰ ἔχουν τὴν προτομήν του.

Ὁ γλύπτης τὸν παρέστησε ἀκόμη νέον, ὀλίγον μετὰ τὰ 40, μὲ χαρακτηριστικὰ Ἀνατολίτου, ἀλλὰ μὲ λεπτὸν Ἑλληνικὸν ἦθος. Τὴν μελαγχολικὴν κατήφειαν ποὺ εἶναι χυμένη εἰς ὅλην τὴν φυσιογνωμίαν του δὲν θὰ ἐπερίμενε κανεὶς

[1] Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλὰ ἔργα τοῦ Πλαύτου εἶναι ἐξηρτημένα ἀπὸ δημιουργήματα τοῦ Διφίλου (Christ - Schmid, Griech. Literatur, σελ. 47 κξ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ἀπὸ κωμικὸν ποιητήν, φαίνεται ὅμως πολὺ δικαιολογημένη, ὅταν δοθῆ προσοχὴ εἰς τὰ ὀλίγα σωθέντα ἀποσπάσματά του (Meineke, ἔκδ. Didot, σελ. 646). Ἕνας βαθὺς πεσιμισμὸς κυριαρχεῖ, φθάνει νὰ γεννηθῆ κανεὶς θνητὸς διὰ νὰ ὑποφέρῃ κάθε εἴδους δυστυχίαν, ὁ θάνατος μόνος εἶναι τὸ ξεκούρασμα:

« Οὐκ ἔστι βίος, ὃς οὐχὶ κέκτηται κακά,
λύπας, μερίμνας, ἁρπαγάς, στρέβλας, νόσους.
Τούτων ὁ θάνατος καθάπερ ἰατρὸς φανεὶς
ἀπέσπασε τοὺς ἔχοντας, ἀναπλήσας ὕπνου ».
(Meineke, σελ. 647).

« Ἄνθρωπος εἰμὶ τοῦτο δ' αὐτῷ τῷ βίῳ
πρόφασιν μεγίστην εἰς τὸ λυπεῖσθαι φέρει » (σελ. 650).
« Ὦ μακάρι' ἀτυχεῖν θνητὸς ὢν ἐπίστασο,
ἵν' αὐτὰ ταναγκαῖα δυστυχῇς μόνον,
πλείω δὲ διὰ τὴν ἀμαθίαν μὴ προσλάβῃς » (σελ. 631).

« Θνητὸς πεφυκὼς μ' εὐλαβοῦ τεθνηκέναι.
Λύπης δὲ πάσης γίγνετ' ἰατρὸς χρόνος » (σελ. 651).

Μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν ποὺ ἐκφράζεται εἰς τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, καθὼς καὶ μὲ ὅλα ὅσα παραδίδονται διὰ τὸν Δίφιλον, συμφωνεῖ θαυμάσια ἡ κεφαλὴ Βιέννης - Catajo, ὅπου ἔχομεν ἕναν Ἀνατολίτην ποιητὴν τῆς ἐποχῆς μὲ κοσμοπολιτικὴν δρᾶσιν.

Μὲ τὸ πορτραῖτο τοῦ Δημοσθένους ἔχει, ὅπως εἴδομεν, πολλὴν συγγένειαν ἡ κεφαλή· ἐνῶ ὅμως εἰς αὐτὸν βλέπομεν τὸν ἀποτυχημένον τῆς ζωῆς, τὴν ἀπὸ ἐξωτερικὰ αἴτια ναυαγισμένην ὕπαρξιν, εἰς τὸν Δίφιλον, ἂν πρόκειται πραγματικὰ περὶ αὐτοῦ, ἔχομεν τὴν προεκβολὴν τῆς ἐσωτερικῆς διαθέσεως καὶ τὴν διὰ μέσου αὐτῆς ἐνατένισιν τοῦ κόσμου. Δὲν συνέλαβεν ὁ καλλιτέχνης τὸ ἄτομον ἀπὸ τὴν ἐξωτερικήν του μοίραν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἐσωτερικήν του ὑπόστασιν καὶ ἀπὸ τὴν στάσιν του ἐμπρὸς εἰς τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου.

Μία τέτοια ἀντίληψις διὰ τὸν κωμικὸν ποιητὴν κάθε ἄλλο παρὰ μοναδικὴ εἶναι. Τὸ πρόσωπον τοῦ Μενάνδρου (Hekler, 106) ἔχει ἀνάλογον νευρικὴν ὑπερευαισθησίαν καὶ εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδίππου (Hekler, 110, 111ᵃ), παρ' ὅλην τὴν ἀδεξιότητα τοῦ ἀντιγραφέως, εἶναι φανερὰ ἡ ἰδία ἀνησυχία καὶ πένθιμος περίσκεψις. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ κωμικὸς ποιητὴς τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Μολιέρος, ἦτο μέσα εἰς τὴν συμβατικὴν αὐλικὴν τέχνην τῆς ἐποχῆς του, μία ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος ἐμφάνισις καὶ εἰς τὴν προτομὴν τῆς Comedie Française παρέστησεν ὁ Houdon τὸν μελαγχολικὸν ποιητὴν ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ κωμικόν, μόνον τὸν ξεπεσμὸν καὶ τὴν ἀθλιότητα συνείθιζε νὰ βλέπῃ.

ΣΕΜΝΗ ΚΑΡΟΥΖΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ

Συμπληροῦντες τὰς ἐκ τοῦ Παρθενῶνος ἐπιγραφάς, τὰς ὁποίας ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ ΙΙΨ τόμῳ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου σελ. 123 - 134, προσθέτομεν ἐνταῦθα παραλείψεις τινὰς καὶ διορθώσεις, τὰς ὁποίας κρίνομεν ἀναγκαίας διὰ τὸν μελετητὴν τῶν σπουδαίων αὐτῶν ταμιακῶν ἐπιγραφῶν.

Εἰς τὸν στίχον 140 τῆς Α΄ στήλης τῆς αὐτόθι ὑπ' ἀριθ. 2 ἐπιγραφῆς ἀνεγνώσαμεν ἡμεῖς: ***[ἄν]ε[υ] πορπάκων.***

Αἱ ἀσπίδες ὅταν εἶχον πόρπακας ἦσαν ἕτοιμαι πρὸς χρῆσιν. Ὅτι δὲ αἱ ἀνατιθέμεναι ἀσπίδες ἦσαν ἄνευ πορπάκων γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους Ἱππ. 858, πρβλ. 849, ἔνθα ὁ Σχολιαστὴς λέγει: «ὡς δέον τὰς ἀνατιθεμένας ἀσπίδας μὴ ἔχειν πόρπακας, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξεῖναι τοῖς ἐπιχειροῦσι κατὰ τοῦ δήμου ἐξ ἑτοίμου χρήσασθαι ταῖς ἀσπίσι».

Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 ἐπιγραφὴν τοῦ μεγάλου μαρμαρίνου βάθρου ἐδημοσιεύσαμεν τὴν παρὰ τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ποτε ἀγάλματος ἐπιγραφὴν «Ἀρχῖνος Φανίου Ἐλευσίνιος». Ἀλλ' ἐκπεσόντος φύλλου τινὸς κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν παρελείφθη ἡ δημοσίευσις καὶ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἥτις ὑπάρχει ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ βάθρου καὶ ἥτις ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ο ΔΗΜΟΣ
ΠΟΠΛΙΟΝ ΚΟΡΝΗΛΙΟΝ ΛΕΝΤΛΟΝ
ΑΥΓΟΡΑ ΑΡΕΤΗΣ ΕΝΕΚΑ

Ἐπὶ τῆς ἐπικεφαλίδος τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀριθ. 2 ἡ γραφή: παρὰ ταμιῶν κ.λ. ἀναγνωστέα: παρὰ τ[αμιῶν κ.λ. καὶ ἡ γραφή: Κοροί]βο ἀναγνωστέα: Κοροί[βο.

Ἐν τῇ Α΄ στήλῃ τῆς ὑπ' ἀριθ. 2 ἐπιγραφῆς:

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου 5 ἐλλείπουσι εἴκοσι γράμματα.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου 16 ἐλλείπουσι δώδεκα γράμματα.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου 17 ἐλλείπουσι δώδεκα γράμματα.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου 27 πρὸ τῶν σῳζομένων γραμμάτων ΟΥ ἐλλείπουσι 13 γράμματα, μεταξὺ τοῦ ΟΥ καὶ τοῦ Ε ἐλλείπουσι ὀκτὼ γράμματα.

Ἐν τῷ στίχῳ 44 ἀντί: Βραυβρωνίας, ἀναγνωστέον: Βραυρωνίας.

Ἐν τῷ στίχῳ 79 ἀντὶ [τόν], ἀναγνωστέον [τό].

Ἐν τῷ στίχῳ 82 ἀντί: ἔχουσα, ἀναγνωστέον: ἔχοσα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου 106 ἀντί: [χρ]σίον, ἀναγνωστέον: [χρ]υσίον.

Ἐν τῷ στίχῳ 134 ἀντί: 𐅄ΔΔΠ|, ἀναγνωστέον: 𐅄ΗΔΔΠ|.

Ἐν τῷ στίχῳ 140 μεταξὺ τῆς λέξεως: πορπάκων καὶ τοῦ: ΔΔ||||| δὲν καταλείπεται κενόν.

Ἐν τῇ Β΄ στήλῃ τῆς ὑπ᾽ ἀριθ. 2 ἐπιγραφῆς:

Ἐν τῷ στίχῳ 37 ἀντί: ΔΙ𐅁||, ἀναγνωστέον: Δ𐅁|||.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στίχου 46 ἀντί: 𐅅, ἀναγνωστέον: 𐅅.

Ἐν τῷ στίχῳ 76 ἀντί: 𐅄ΗΗΗΔΔΔΔ𐅁𐅁𐅁, ἀναγνωστέον: 𐅄ΗΗΗ𐅅ΔΔΔΔ𐅁𐅁𐅁.

Ἐν τῷ στίχῳ 77 ἀντί: 𐅄ΗΗΗΗΠ||, ἀναγνωστέον: 𐅄ΗΗΗΗΠ𐅁𐅁.

Ἐν τῷ στίχῳ 86 ἀντί: Βραυβρωνίας, ἀναγνωστέον: Βραυρωνίας.

Ἐν τῷ στίχῳ 91 ἀντί; 𐅄ΗΗΗΗΔΔ𐅁𐅁, ἀναγνωστέον: 𐅄ΗΗΗΗΔΔ𐅁𐅁.

Ἐν τῇ Γ΄ στήλῃ τῆς ὑπ᾽ ἀριθ. 2 ἐπιγραφῆς:

Ἐν τῷ στίχῳ 16 ἀντί: ΔΔΠ, ἀναγνωστέον; Δ[ΔΠ.

Ἐν τῷ στίχῳ 20 ἀντί: ἐπίχρυσον, ἀναγνωστέον: ἐπίχρ[υσον].

Ἐν τῷ στίχῳ μετὰ τὴν λέξιν: ἅστατος, ἐλλείπουσι ὀκτὼ γράμματα καὶ μετὰ τὰ γράμματα; οα, ἐλλείπουσιν ἕξ.

Ἐν τῷ στίχῳ 57 ἀντί: γεγραμμέναι, ἀναγνωστέον: γεραμμέναι (sic) = γεγραμμέναι, παραλειφθέντος τοῦ γ ὑπὸ τοῦ χαράκτου.

Ἐν τῷ στίχῳ 68 ἀντί: στέ[φανος κ.λ., ἀναγνωστέον: στέ[φ]ανος κ.λ.

Ἐν τῷ στίχῳ 150 ἀντί: |||, ἀναγνωστέον: ||||.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΝ ΗΛΙΑΚΟΝ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΕΚ ΣΑΜΟΥ

Τὸ ἐνταῦθα (εἰκ. 1) δημοσιευόμενον ἐνεπίγραφον ἡλιακὸν ὡρολόγιον, εὑρέθη πρὸ εἰκοσαετίας περίπου, ἐν τῇ παρὰ τῇ δημοσίᾳ ὁδῷ Τηγανίου-Χώρας τῆς Σάμου ἀμπέλῳ τοῦ ἐκ Τηγανίου Στεφάνου Καζάκου καὶ κατετέθη, δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ἐν τῷ ἐν Τηγανίῳ τῆς Σάμου Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. Εὑρετ. 322.

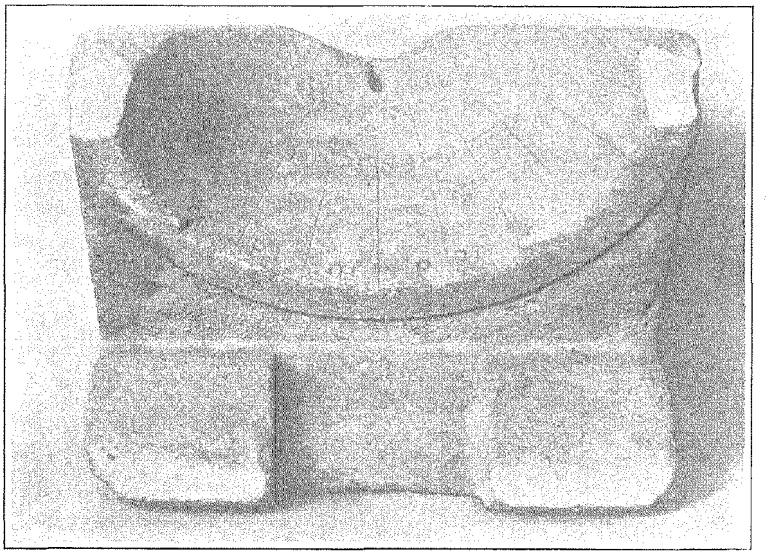

Εἰκὼν 1.

Τὸ μικρὸν τοῦτο μνημεῖον εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου, ὕψους 0,33, πλάτους 0,385 καὶ πάχους 0,26. Ἐντὸς τῆς μιᾶς τῶν δύο μεγάλων ἐπιπέδων πλευρῶν εἶναι λελαξευμένη ἡμισφαιρικὴ κοίλη ἐπιφάνεια, ἀρχομένη ἄνωθεν καὶ καταλαμβάνουσα τὰ $^{3}/_{4}$ σχεδὸν τῆς ὅλης πλευρᾶς. Ἐπὶ τῆς κοίλης ταύτης ἐπιφανείας ἔνδεκα κάθετοι γραμμαὶ καὶ δύο ὁριζόντιαι καὶ παράλληλοι πρὸς ἀλλήλας τοιαῦται διαιροῦσι τὴν ὅλην ἡμισφαιρικὴν ἐπιφάνειαν καθέτως μὲν εἰς δώδεκα διαστήματα, ὁριζοντίως δὲ εἰς τρία. Ἐντὸς τῶν τελευταίων διαστημάτων καὶ ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἀναγιγνώσκεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

ΘF ΡΙ ΝΗ ΤΡ ΟΠ Η
[Ι]ΣΗ ΜΕ ΡΙ ΝΗ ΤΡ ΟΠ Η
ΧΕΙΜΕΡΙΝΗ ΤΡΟΠΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου σημείου τῆς κοίλης ἐπιφανείας, καὶ ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ, ὀπὴ πρὸς ἔνθεσιν τῆς βελόνης ἢ τοῦ *στοιχείου,* κάτωθεν δὲ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας προεξοχή, οἱονεὶ βάσις τοῦ ὡρολογίου, διῃρημένη διὰ διακένου, εἰς δύο τμήματα. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς καὶ πρὸς τὰ ἄνω τόρμος συνδέσμου πρὸς στερέωσιν τοῦ μνημείου.

Τὸ ὡρολόγιον τοῦτο εἶναι κατασκευασμένον κατὰ τὸ λεγόμενον σχῆμα τῆς ἀράχνης. Τὰ διὰ τῶν ἕνδεκα καθέτων γραμμῶν ὁριζόμενα δώδεκα κάθετα διαστήματα δεικνύουσι τὰς δώδεκα ὥρας τῆς ἡμέρας, τὰ δὲ διὰ τῶν δύο ὁριζοντίων γραμμῶν σχηματιζόμενα τρία ὁριζόντια διαστήματα δηλοῦσι τὰς τρεῖς ἐποχὰς — τοῦ χειμῶνος, τῆς ἰσημερίας καὶ τοῦ θέρους — τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ἡ εἴσοδος τοῦ ἡλίου εἰς ἕκαστον σημεῖον τοῦ ζῳδιακοῦ. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην, ἡ διάρκεια τῆς ὥρας ἐποίκιλλε κατὰ τὰς ἐποχὰς τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ θέρους, ἦτο δὲ ἡ αὐτὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰσημερίας. Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ συστήματος τούτου ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου εἰς τὸν Κνίδιον Εὔδοξον, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ὡρολόγιον εἶναι ἔργον τοῦ Α΄ π. Χ. αἰῶνος, ὡς τοῦτο εὐκόλως συνάγεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τοὺς χαρακτηριστικοὺς ἀκρέμονας. Φαίνεται ὅτι τὰ ἡμισφαιρικὰ ἡλιακὰ ὡρολόγια, ὡς ἁπλούστερα καὶ μὴ δεόμενα ἐπιστημονικῶν ὑπολογισμῶν, ὡς τὰ ἀργότερον ἐφευρεθέντα κωνικὰ λεγόμενα ἡλιακὰ ὡρολόγια, ἐξηκολούθησαν ἐν χρήσει καὶ μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν τελειοτέρων κωνικῶν.

Ἀξιοπαρατήρητον τυγχάνει ὅτι ἐπὶ τοῦ ὡρολογίου τούτου εἶναι ἐγκεχαραγμέναι αἱ λέξεις θερινή, χειμερινή, ἰσημερικὴ τροπή, ἀντὶ τῶν λέξεων ἰσημερία καὶ τροπαὶ θεριναὶ καὶ χειμεριναί, ὡς ἀπαντῶνται ἐπὶ τῶν ἄχρι τοῦδε εὑρεθέντων ἡλιακῶν ὡρολογίων. (Πρβλ. ἡλιακὸν ὡρολόγιον Δήλου ἀνασκαφαὶ Couve 1894 ἐν Bulletin de Corr. Hellénique τοῦ 1915 σελ. 476, ὡς καὶ Daremberg - Saglio III[1], σελ. 260).

ΒΑΣ. Δ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΔΗΣ

Σημ. Τῆς αὐτῆς προελεύσεως καὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν διαστάσεων εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. Εὑρετ. 323 τοῦ αὐτοῦ Μουσείου ἡλιακὸν ὡρολόγιον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν φέρει ἐπιγραφήν.

Β. Δ. Φ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

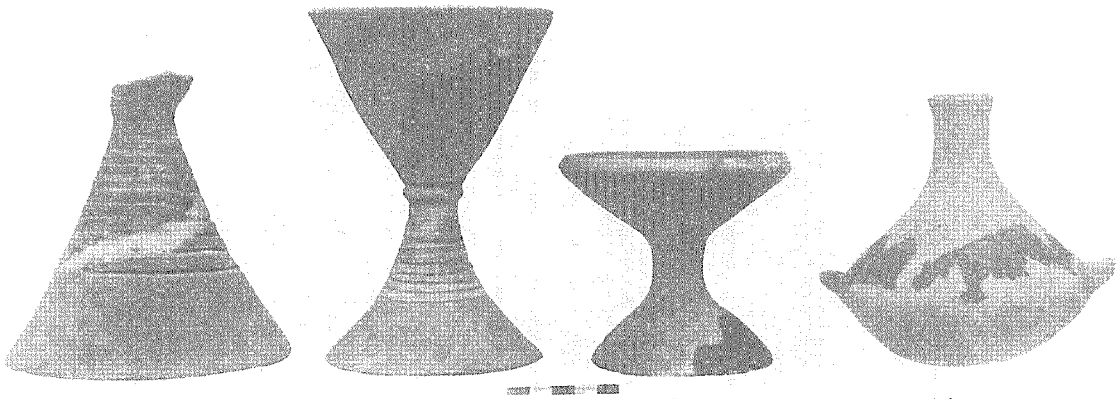

13 12 5 4

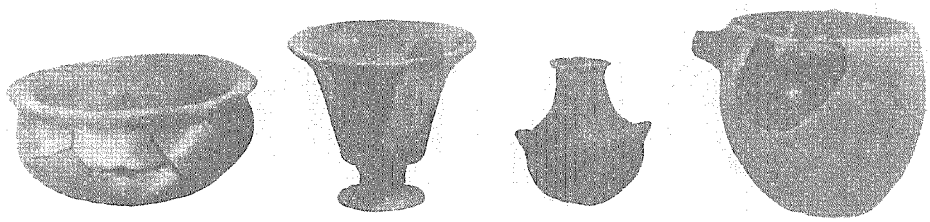

11 2 1 3

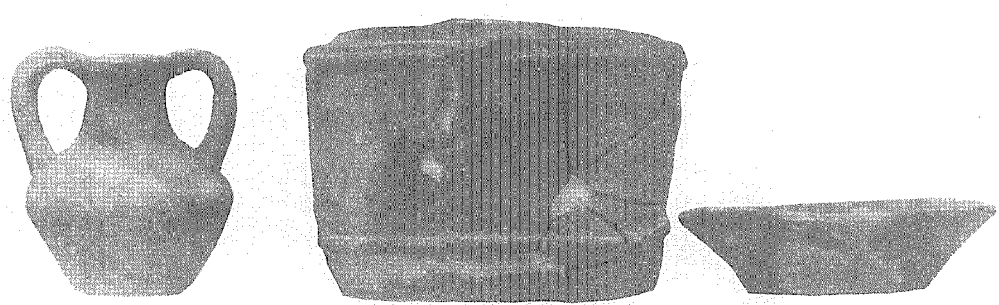

25 26

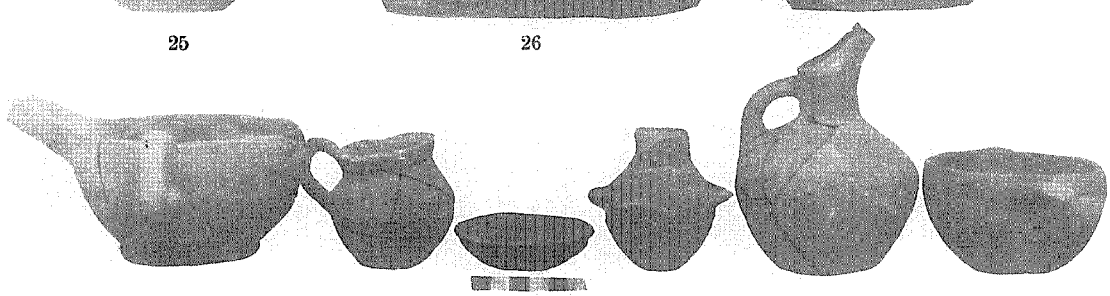

29 23

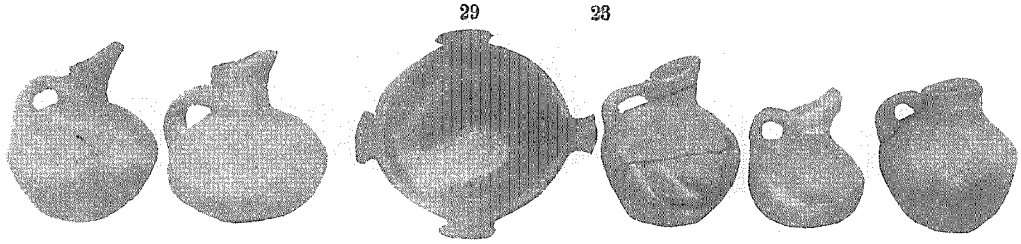

15 28 18

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΟΥ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΕΝ ΤΩι ΨΗΦΙΔΩΤΩι ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΕΖΕΚΙΗΛ, Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΛΕΩΝ ΕΝ ΤΩι ΨΗΦΙΔΩΤΩι ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΑΒΒΑΚΟΥΜ, Ο ΑΕΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΒΟΥΣ ΕΝ ΤΩι ΨΗΦΙΔΩΤΩι ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΟΣ ΚΥΛΙΞ ΕΚ ΔΗΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

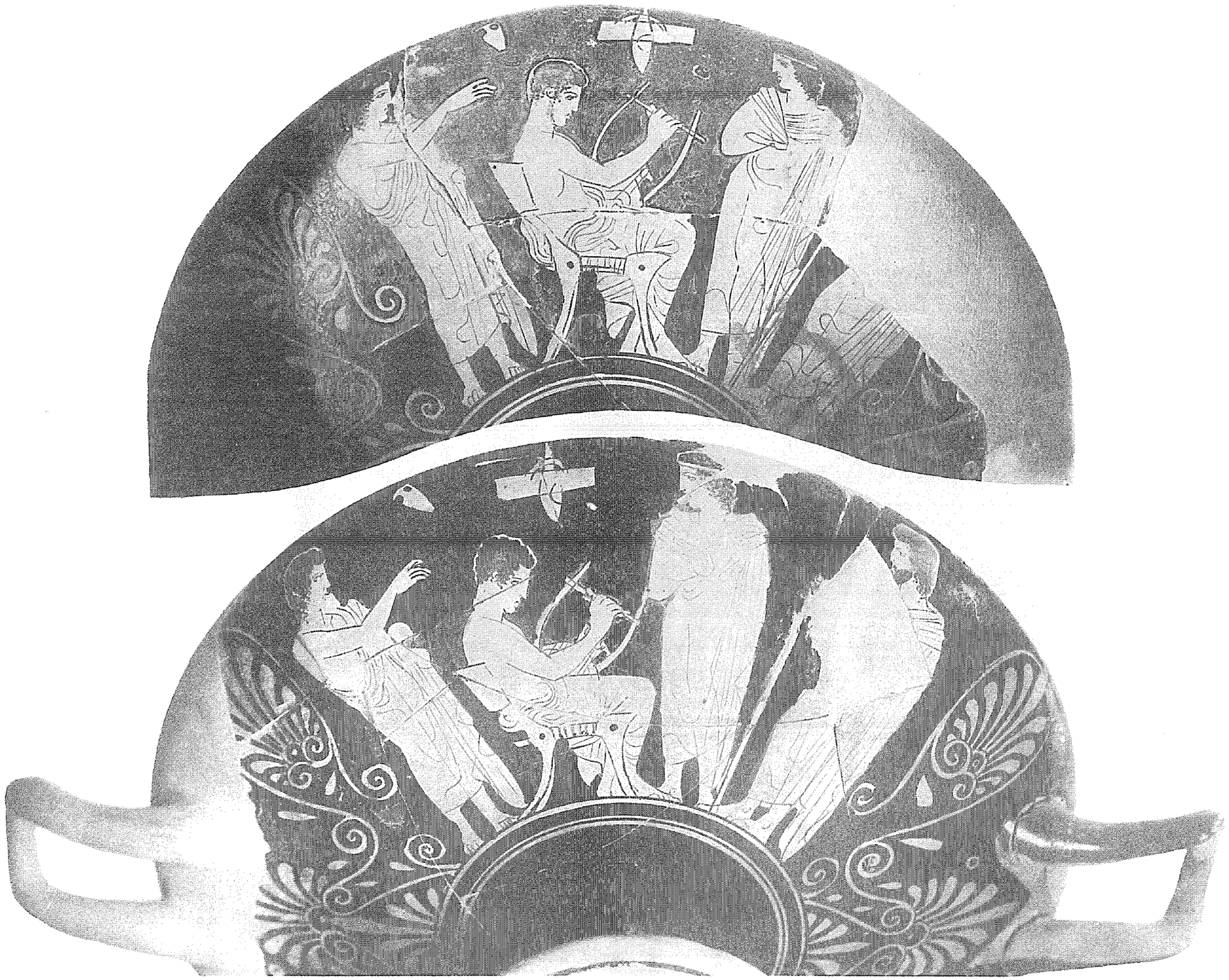

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΟΥ ΚΥΛΙΚΟΣ ΕΚ ΔΗΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

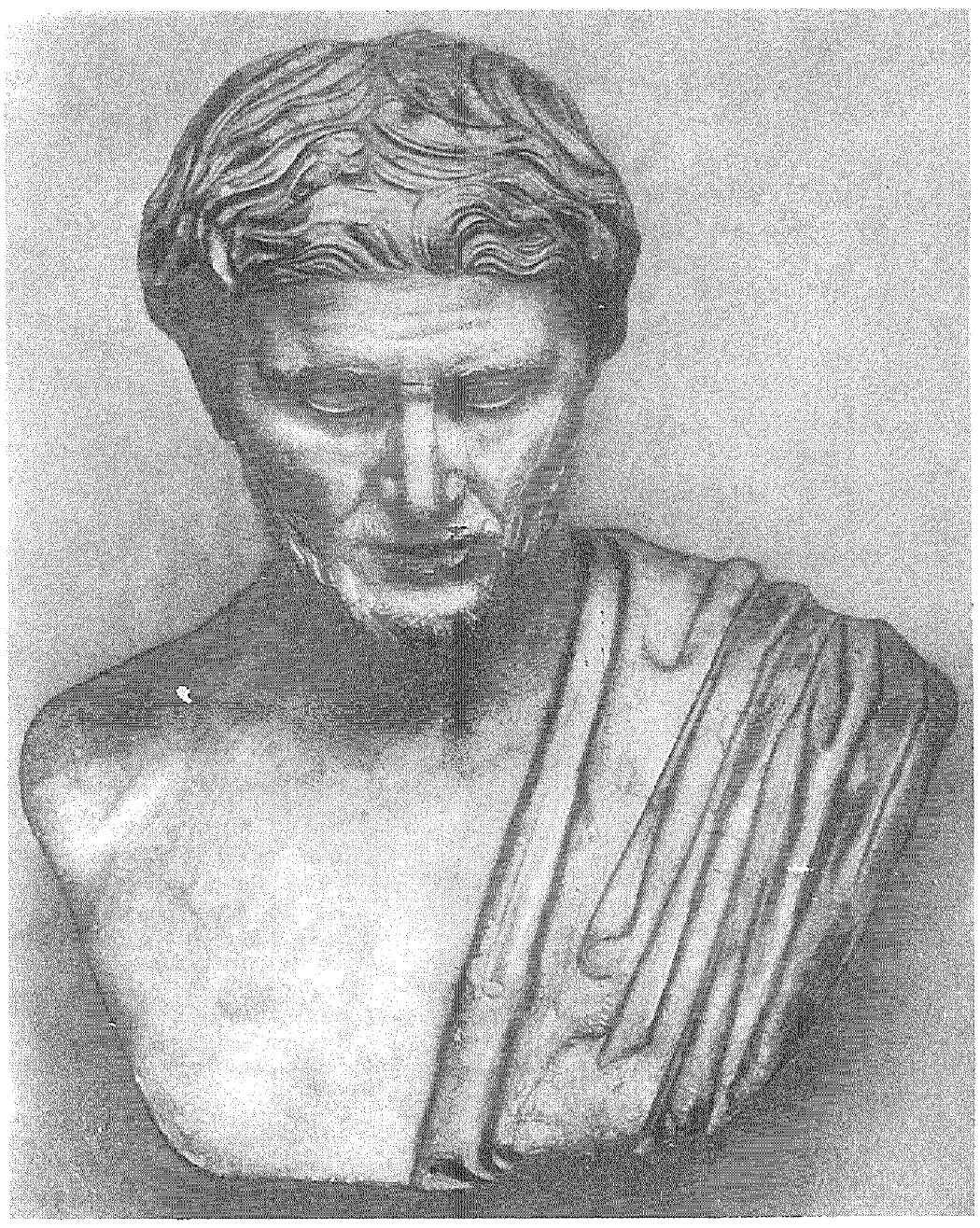

ΠΡΟΤΟΜΗ ΕΙΣ ΤΟ KUNSTHISTORISCHES MUSEUM ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΟΥ 1929

ΑΙ ΠΑΛΑΙΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΧΑΡΙΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Δημοσιεύω κατωτέρω, λίαν ἐπικαίρως, ἐκ τοῦ παρ' ἐμοὶ πρωτοτύπου, Καταγραφὴν τῶν ἐκτιμηθεισῶν κατὰ τὸ ἔτος 1833 ἰδιοκτησιῶν, χάριν τῶν ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει τῶν Ἀθηνῶν μελετηθεισῶν εὐρυτάτων ἀνὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἀνασκαφῶν, καὶ ἰδίως εἰς τὰ διαμερίσματα (πλατώματα) τῆς πόλεως ἐκεῖνα, ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῶν ὁποίων ἡ τότε Ἐπιστήμη ἤλπισεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνεύρῃ μνημειακὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἀπομεινάρια τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος χρόνων.

Ἡ «Σημείωσις ἐκτιμήσεων» αὕτη φέρει τὴν χρονολογίαν 16 Ὀκτωβρίου 1833, ἐν δηλαδὴ περίπου ἔτους πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Διατάγματος περὶ καθορισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὡς Πρωτευούσης (Β. Δ. τῆς 18 Σ/βρίου 1834), οὗτινος ἡ ἰσχὺς ἤρχισεν ἀπὸ τῆς 1ης Δεκεμβρίου τοῦ 1834.

Εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς καταγραφῆς ταύτης φέρονται τὰ ἑξῆς λίαν τιμητικὰ διὰ τοὺς τότε Ἀθηναίους:

«Ἠρωτήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν οἰκοκυρίων περὶ τῆς ζητουμενης παρ' αὐτῶν τιμῆς, καὶ ἀπεκρίθησαν ἅπαντες, ὅτι: ***εὐχαρίστως παραχωροῦμεν εἰς τὸν Βασιλέα μας τὰς οἰκίας μας,*** ὅταν ἡ ἐκτίμησις εἶναι δικαία, ὥστε μὲ τὴν ἀξίαν τῆς διδομένης τιμῆς νὰ δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν αὐτὰς εἰς τὴν νέαν πόλιν, διδομένου ἡμῖν καὶ τοῦ ἐμβαδου τοῦ ἐδάφους αὐτῶν καὶ πληρωνομένου παρ' ἡμῶν ***ἀνὰ λεπτὰ εἴκοσιν ὁ τετράπλευρος πῆχυς, κατὰ τὸ Συνυποσχετικόν».***

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος συνυποσχετικόν, ὑπὸ τύπον ἀναφορᾶς ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Βασιλέα, φέρει χρονολογίαν 3 Ἰουνίου 1833, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς:

«Μεγαλειότατε Βασιλεῦ.

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι πίπτουν εὐσεβάστως εἰς τοὺς πόδας τοῦ Θρόνου τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως των, παρακαλῶντάς τον νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ τιμήσῃ τὴν πόλιν των μὲ τὴν Καθέδραν τῆς Κυβερνήσεώς Του, καὶ νὰ δείξουν τὴν μὲ πλήρη ἀφοσίωσιν προθυμίαν των εἰς τοῦτο καὶ νὰ ἀφιερώσουν εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν,

«Α΄) Ὅσας τῇ ἀναγκαιοῦν ἐκ τῶν περιεχομένων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κυρίου Κλεάνθους καὶ Σάμπερ διὰ Παλάτιον καὶ ἄλλας διὰ κοινὴν ὑπηρεσίαν οἰκοδομάς [1].

«Β΄) Ἀφίνουν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Σ. Κυβερνήσεως ὅλα τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκόπεδα, ἐρείπια ὄντα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον ἀναγκαιοῦν εἰς αὐτήν, καὶ ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἐπιζήμιον εἰς τοὺς ἔχοντας αὐτά, μὲ εὐχαρίστησιν ἐσυμφώνησαν μεταξύ των νὰ παραχωρήσουν, ἐκτὸς τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν Κυβέρνησιν γαιῶν, ἔτι τριακόσια στρέμματα, τὰ ὁποῖα νὰ χρησιμεύσουν διὰ οἰκόπεδα ἐκείνων, οἵτινες παραχωροῦν τὰ ἐδικά των περὶ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μένουσι χωρὶς οἰκόπεδον καὶ δι' ὅσους ἐπίσης μένουσι χωρὶς οἰκόπεδον, παραχωρῶντας τὸ ὅλον τῶν χωραφίων των διὰ τὰς Ἐθνικὰς οἰκοδομάς.

«Γ΄) Τὰ διὰ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκοπέδων, ὡς ἐν τῷ Β΄ κεφαλαίῳ τριακόσια στρέμματα, ἐσυμφώνησαν οἱ ὑπογεγραμμένοι νὰ τὰ διανέμωσιν, ὡς εἴρηται, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους καὶ τῆς θέσεως τῶν ἐγκαταλιμπανομένων οἰκοπέδων.

«Δ΄) Ὅλαι αἱ κατὰ τὰ κεφάλαια Α΄ καὶ Β΄ ἐκτὸς τῆς σημερινῆς πόλεως γαῖαι ἐντὸς τοῦ Σχεδίου, νὰ πληρωθῶσιν, ἐὰν ἐγκρίνῃ ἡ Μεγα-

---

[1] Περὶ τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Schaubert ηὐτυχήσαμεν πρῶτοι ἡμεις ν' ἀναγράψωμεν ἐπαρκεῖς πληροφορίας εἰς τὰς «Μελετας και ἐρευνας» ἡμῶν (τ. Α. 1923-1925 σελ. 274-277) καὶ εἰς τὰς Σημειώσεις τοῦ αὐτοῦ ἔργου (σελ. 411 σημ. 31α). Περὶ τοῦ Κλεάνθους ἐδημοσίευσε κατόπιν συμπληρωτικά τινα καὶ ὁ Ἀρχιτέκτων κ. Π. Βακᾶς (Ἡμερολ. τῆς Μ. Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1931 σελ. 77 =).

Ἡ φιλικὴ δυὰς αὕτη, ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Σάουμπερτ, διωρίσθησαν τὸ πρῶτον «Ἀρχιτέκτονες τῆς Κυβερνήσεως» ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια κατὰ τὸ ἔτος 1830. Κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1831 ἐπεσκέφθησαν μετ' αὐτοῦ τας Ἀθήνας, λαβόντες εὐθὺς κατόπιν τὴν ἐντολὴν προς κατάρτισιν τοῦ Σχεδίου τῶν Νέων Ἀθηνῶν.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1833 εἰς αὐτοὺς ἀνετέθη ἡ κατάρτισις τοῦ πρώτου Σχεδίου τῆς πόλεως, τὸ ὁποιον κατόπιν ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ μεταρρυθμισῃ διὰ τοῦ Κλέντσε, ματαιωθείσης καὶ τῆς τοιαυτης δημιουργίας ὑπὸ τῶν πολιτικῶν φατριῶν, αἵτινες ἀνεφάνησαν κατόπιν, καὶ τὴν πόλιν καταστρέψασαι καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων παραβλάψασαι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

λειότης Του, ἀνὰ 20 λεπτὰ τὸν τετραγωνικὸν πῆχυν.

«Ε΄) Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκοπέδων νὰ ἀποζημιωθοῦν μὲ ἑβδομήκοντα λεπτὰ τὸν καθ' ἕκαστον τετραγωνικὸν πῆχυν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν 20 θέλουν τοῖς χρησιμεύσῃ διὰ τὴν πληρωμὴν τῆς γῆς ὅπου θέλουν λάβει διὰ κατοικίαν, τὰ δὲ λοιπὰ 50 διὰ τὴν μετακόμισιν τῆς ὕλης των καὶ ἀποζημίωσιν τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων, οἷον φρεάτων καὶ ἄλλων.

«Ϛ΄) Ἡ εἰς τὰ κεφάλαια Δ΄ καὶ Ε΄ ἀποζημίωσις ἐναποτίθεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ εἴτε μὲ ἐθνικὰς γαίας καὶ κτήματα, ὡς εἰς τὸν Πειραιᾶ ἢ ἀλλαχοῦ ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς, εἴτε μὲ χρήματα κατὰ τὴν ἀνάγκην ἑνὸς ἑκάστου καὶ τὸ δίκαιον.

«Ζ΄) Ὅσαι γαῖαι χρησιμεύσουν κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον διὰ πλατείας καὶ δρόμους μένουν εἰς βάρος τῶν πολιτῶν καὶ θέλουν ἀποζημιοῦσθαι κοινῶς ἀπὸ ὅλους.

«Περὶ πλέον πληροφοροῦμεν τὴν Σ. Κυβέρνησιν, ὅτι μεταξὺ τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἐρειπίων καὶ περὶ τὴν πόλιν γαιῶν εὑρίσκονται καὶ πολλαὶ δημόσιαι ἐθνικαί.

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἤθελον εὐχαρίστως προσφέρει εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα ὅλας τὰς δυνατὰς εὐκολίας καὶ ἦσαν κατὰ συνείδησιν πρόθυμοι νὰ κάμουν τὰς μεγαλειτέρας θυσίας διὰ νὰ ὀλιγοστεύσουν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν τὰ βαρύτατα διὰ τὰς διαφόρους δημοσίας οἰκοδομὰς ἔξοδα, ἐὰν αἱ δυστυχίαι εἰς τὰς ὁποίας τοὺς ἔφερον τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου δὲν ἤθελε τοὺς κάμνει νὰ μὴν δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν, ἡ ἀγαθότης δὲ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἀκούσιον ἔλλειψιν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3 Ἰουνίου 1833.

Ὑποσημειούμεθα μὲ βαθυτάτην ὑπόκλισιν
Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος
οἱ εὐπειθέστατοι καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι
κάτοικοι Ἀθηνῶν [1]».

Εἰς τὴν δημοσιευομένην ἤδη Καταγραφὴν τῶν ἐκτιμήσεων τῆς 16ης Ὀκτωβρίου 1833, ἡ καθοριστικὴ περιφέρεια ἀκολουθεῖ τὴν ἑξῆς γραμμήν:

Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Θησείου περιλαμβανομένου τότε εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν Βλασαροῦ, ὅπου, ὡς καὶ σήμερον, ἐνθρονίζεται ἡ ἀναβιωτικὴ τῆς ἀρχαιότητος ἐλπίς.

Ἐκεῖθεν ἡ γραμμὴ λοξοδρομεῖ πρὸς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους τοῦ Σολάκη, ἀνερχομένη δὲ πρὸς Μεσημβρίαν παραμένει εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς ἐκφραγκισθείσης ποτὲ Ὑπαπαντῆς.

Ἐπανερχομένη κατόπιν πρὸς τὰ Ἀνατολικὰ περιλαμβάνει τὴν ἐνορίαν τοῦ περιφήμου Ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Παχυμέρη (Μπόλμπατζα), διακλαδώσεως τῆς οἰκογενείας τῶν ἐν Ἀθήναις Παλαιολόγων.

Ἡ ἐνορία αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν συνοικίαν Βρυσάκι, ὀνομασθεῖσαν οὕτω λόγῳ περιωνύμου τινὸς ἱστορικῶς καὶ λογοτεχικῶς μικρᾶς κρήνης, ὁ ἦχος τῆς ὁποίας ἐνέπνευσε φαίνεται τὸν ὀνοματοθέτην τῆς ὁδοῦ Εὐρυσακείου.

Ἡ γραμμὴ προχωρεῖ τώρα πρὸς τὰ σύνορα τῆς ἐνορίας τῶν «*Ἀσωμάτων στὰ σκαλία*» τῆς Στοᾶς δηλαδὴ τοῦ Ἀδριανοῦ. Εἰσέρχεται κατόπιν ἐντὸς τοῦ τετραγώνου τῆς ἀτυχοῦς Μεγάλης Παναγίας, λοξεύει καὶ προχωρεῖ πρὸς τὰ Μεσημβρινοανατολικά, ὅπου ἡ ἐνορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κατηφόρη, ἀνερχομένη δὲ κατόπιν εἰς τὸ Ριζόκαστρον καταλαμβάνει ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἐνορίαν τοῦ ἀδικοκρημνισθέντος ναοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Δρουγγαρίου Μαγγούτη.

Κατόπιν ἡ γραμμὴ διευθύνεται πρὸς τὸν ναὸν τῆς οἰκογενείας τοῦ ὡραίου Κουροπαλάτη Ραγκαβᾶ καὶ ἐκεῖθεν φθάνει εἰς τὴν πρὸς τὸ Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους περίφημον ἐνορίαν τοῦ Κανδήλη.

Εἰσέρχεται τώρα καὶ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Κοντίτου, ὅπου ἡ σημερινὴ Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Σιναίου ὄρους.

Ἐκεῖθεν ἡ γραμμὴ προχωρεῖ πρὸς τὴν φραγκικήν ποτε συνοικίαν τῆς πόλεως, τοῦ Ἀλικόκκου, περιλαμβάνουσαν τὰς ἐνορίας τοῦ ποτὲ ναοῦ τοῦ Χρυσοστόμου, τῆς Σωτήρας (Παναγίας) τοῦ Κοττάκη καὶ τῆς ἐξαφανισθείσης μυστηριώδους Δουβέργαινας.

Κατέρχεται τώρα ἡ γραμμὴ πρὸς τὴν ἐνορίαν τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως, κειμένης ἀπέναντι τοῦ σημερινοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν περιεκλείετο καὶ ἡ ἀναγλυφοβριθὴς Παναγία ἡ Γοργοεπήκοος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Σεργιανῆς, ὁ ποτὲ βιβλιοφύλαξ τῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων τῶν Μονῶν τῆς Ἀττικῆς, τῶν Σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κοινότητος.

Ἐκεῖθεν ἡ γραμμὴ κατέρχεται πρὸς Δυσμὰς χάριν τῆς ἀπαλλοτριώσεως πάντων τῶν ἐργαστηρίων τοῦ Ἀπάνω καὶ Κάτω Παζαριοῦ καὶ τοῦ Ἐξωπαζάρου. Τέλος δὲ διὰ τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἡφαίστου, ὅπου ὑπῆρχέ ποτε ἡ ἐκκλησία Σωτήρα τοῦ Δικαίου (ἀξιώματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαχειρίσεως) ἡ γραμμὴ καταλήγει εἰς τὸ Θησεῖον.

[1] Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον Βλαχογιάννη τόμ. Α΄ σελ. 555 - 557.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Αἱ ἀπαλλοτριούμεναι ἰδιοκτησίαι εἶναι: ***οἰκήματα*** μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῶν, ἀνήκοντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς λεγομένους ***νοικοκυρέους***, τῆς δευτέρας δηλαδὴ παλαιᾶς κοινωνικῆς τάξεως τῶν Ἀθηνῶν· ***ἐργαστήρια***, ἀνήκοντα ὡς πρὸς πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῶν κυρίως εἰς τοὺς λεγομένους ***παζαρίτας***, τῆς τρίτης κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλ' ὄντα, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἰδιόκτητα νοικοκυρέων καὶ τινῶν ***Ἀρχόντων*** (τῆς πρώτης κοινωνικῆς τάξεως, χάριν τῶν ἐξ αὐτῶν εἰσοδημάτων).

Τὰ νοικοκυρόσπιτα περικλείουσιν ἐντὸς τῆς μάνδρας αὐτῶν τὸ ***πηγάδι*** των, τὴν ***στέρναν*** των, τὰ ***κελλάριά*** των ἐντὸς τῶν ὁποίων οἱ περίφημοι καὶ περίεργοι ***λάκκοι*** δηλ. πελώριοι πίθοι τοῦ ἐλαίου, προφανῶς ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων τεχνουργηθέντες, τῶν ὁποίων τὸ στόμιον μόνον εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τὸ δὲ ὑπερτροφικὸν σῶμα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, οἱ ***πίθοι*** καὶ τὰ ***πιθάρια*** (καὶ μισοπίθια) τοῦ οἴνου.

Εἴς τινα οἰκήματα ὑπάρχουσι καὶ πατητήρια μετὰ τῶν πίθων αὐτῶν καὶ ἐλαιοτριβεῖα ἀκόμη. Τινὰ ἔχουσι καὶ θολωτὰ ὑπόγεια.

Ἐντὸς τῆς περιοχῆς πασῶν σχεδὸν τῶν ἀπαλλοτριουμένων οἰκιῶν ὑπάρχει καὶ ἡ σημειουμένη «***ἄκτιστος ὕλη***». Αὕτη προῆλθεν ἀπὸ τὰς καταστροφὰς τοῦ Ἁγῶνος.

Ὁ ἱστοριοδίφης, εἰς ἃς θέσεις σημειοῦται ἡ περισσοτέρα ἄκτιστος ὕλη, δύναται νὰ στηρίξῃ συμπεράσματα.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, τοῦ Ραγκαβᾶ καὶ τοῦ Καντήλη σημειοῦται ἡ ὕπαρξις καὶ ἀρχαιοτήτων.

Εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ σημειοῦται ἡ οἰκία τοῦ Ἀθηναίου Ματουκᾶ εἰς τὸ περιμάνδρωμα τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἡ μέχρι τῆς σήμερον ἀποθαυμαζομένη δικαίως ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Παρὰ δὲ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους σημειοῦται τὸ σπιτάκι τοῦ καϋμένου τοῦ Μιχαὴλ Πακνανᾶ, τοῦ Νεομάρτυρος δηλ. Κηπουροῦ, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ ὡς Ἅγιον Μιχαὴλ τὸν Νέον.

Κατὰ τὸ Θησεῖον δὲ μνημονεύεται ἡ οἰκία τοῦ Μαντραβίλη, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἐχαρακτηρίζετο κοινῶς ἡ πρὸς τὸ Θησεῖον Πύλη τῆς πόλεως ἡ λεγομένη κυρίως: τοῦ Δράκου δηλ. τοῦ Πειραιῶς [1].

Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ἀπαλλοτριουμένων κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐντόπιοι (τοπικάρηδες), ἀλλ' ὄχι ὀλίγοι καὶ ἐπήλυδες (φερτοί), ἐκ τῶν προσελθόντων κυρίως ἅμα ἀγγελθείσης τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν λ. χ. ὁ Ριζάρης καὶ ὁ Ποστολάκας, καὶ ἐκ τῶν ἐπανελθόντων φυγάδων τοῦ 1827 συμπολεμιστῶν τῶν Ἀθηναίων, ὧν τινες εἶχον ἀποκατασταθῆ ἐν Ἀθήναις διαρκοῦντος τοῦ Ἁγῶνος.

Ἐπίσης τινὲς οἰκίαι ἀνήκουσι καὶ εἰς ἐγκατασταθέντας, κατὰ τὸν Ἁγῶνα κυρίως, ἐν Ἀθήναις χωρικοὺς τῆς Ἀττικῆς.

Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἰκήματα ἀνήκοντα εἰς ξένους ἐν οἷς: ὁ Φίνλεϋ, ὁ Μποτζάρης καὶ οἱ ἀπ' αἰώνων ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένοι Γάσπαρης, Καϋράκ, Ρὼκ καὶ Μερτρούδ.

Ἀναγράφεται καὶ Ἄγγλος τις ὡς καταπατητὴς μάλιστα τοῦ ἐδάφους τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κατηφόρη.

Τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἀπαλλοτριοῦνται καὶ αἱ κτήσεις τῶν ἐργασθέντων διὰ τὴν κατάρτισιν τῆς Καταγραφῆς ἀρχιτεκτόνων Κλεάνθους καὶ Schaubert, εἰς οὓς ἀνῆκεν ἡ σῳζομένη μέχρι τοῦδε οἰκία εἰς τὸ Ριζόκαστρον, ἄνωθεν τῆς Ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Χρυσοκαστριωτίσσης, εἰς ἣν οἰκίαν ἐγκατεστάθη καὶ τὸ Πρῶτον Πανεπιστήμιον.

Ἐπίσης ἀπαλλοτριοῦνται οἰκίαι τῶν Λογοθετῶν, τοῦ Πιτάρη, τῶν Ἀρχόντων Μισεραλιώτηδων, τῶν Καλογεράδων, Μπενιζέλων (καὶ ἀπὸ τῶν δύο διακλαδώσεων: τοῦ Παλαιολόγου δηλ. καὶ Προκοπίου) τοῦ Λατίνου, τοῦ Καπετανάκη, τοῦ Σπ. Χαλκοκονδύλη, τῶν διαπρεπῶν οἰκογενειῶν Λιανοσταφίδα, Καρόρη, Πετράκη, Ζαχαρίτσα, Γαλάκη, Βρυζάκη, Πρέντζα, καὶ τῶν ἐθνομαρτύρων Μπαρμπάνου καὶ Πιττάκη.

Τιμητικὴ ἐξαίρεσις γίνεται ὑπὲρ τῶν εὐεργετικωτάτων Ἀμερικανῶν, ἥτις διατυποῦται οὕτως ἐν τῇ Καταγραφῇ: «***Ἀκαδημία. Ἀποκατάστημα Φιλολογικὸν τῆς ἀδελφότητος τοῦ Νέου Γιόρκ τῆς Ἀμερικῆς. Ἔμεινεν ἀνεκτίμητον***».

Ὁ καταστρώσας, ἀντιγράψας μᾶλλον, τὴν Καταγραφὴν Κομπατῆς, δὲν ἦτο Ἀθηναῖος, ἀγνοῶν δὲ τὰ ἐπώνυμα ἀπέδωκεν αὐτὰ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένα. Οὔτε τὰς τοιαύτας οὔτε ποικίλας ἄλλας παρατηρήσεις καὶ ἐπανορθώσεις εἶναι

---

[1] Τὴν Πύλην ταύτην ὑπερεπήδησαν τὸ μεσονύκτιον τῆς 29ης Αὐγούστου τοῦ 1821 οἱ τρεῖς Δημογέροντες τῶν Ἀθηνῶν Παλαιολόγος καὶ Προκόπιος Μπενιζέλοι καὶ Ἄγγελος Σωτηριανὸς (Γέροντας), καταβιβασθέντες ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως (ἀφοῦ εἰς τὸν Πύργον τῶν Προπυλαίων ἐπὶ 3 ½ μῆνας ἐβασανίσθησαν καθειργμένοι καὶ ἁλυσίδετοι) διὰ νὰ κριθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ὁμὲρ Βριώνη μέλλοντος νὰ διατάξῃ τὸν διὰ βασάνων θάνατον αὐτῶν. Ἐπετεύχθη δὲ ἡ δραπέτευσίς των τῇ βοηθείᾳ πιστοῦ ἀνθρώπου των προσποιηθέντος τὸν Τοῦρκον φύλακά των καὶ τῇ ἀνοχῇ ἴσως τοῦ φιλαθηναίου καὶ φιλανθρώπου Κατῆ Χαλὶλ Ἐφέντη. Παρὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν οἰκίαν τοῦ Ματουκᾶ σῴζεται ἀκόμη καὶ ἡ οἰκία ἐν ᾗ τὴν νύκτα ἐκρατήθησαν οἱ Δημογέροντες οὗτοι, οἱ δραπετεύσαντες διὰ τοῦ παραθύρου (ὁδὸς Ποικίλης 11).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

δυνατὸν νὰ ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα. Περιοριζόμεθα μόνον εἰς γενικωτέρας τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐπωνύμων ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίως τῶν ἐν τῇ Καταγραφῇ.

Τὰ Ἀθηναϊκὰ ἐπώνυμα δὲν ἔχουσιν ὡρισμένον καταληκτικὸν τύπον. Πλὴν τῶν ἱστορικῆς καὶ παλαιᾶς προελεύσεως τοιούτων [1] καί τινων καταληγόντων εἰς ***ας, έας, άκης,*** τὰ λοιπὰ ἀπετελέσθησαν ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ τόπου τῆς προελεύσεώς των, ἢ κυρίως ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπαγγέλματός των (π. χ. Χελιώτης, Μωραΐτης, Μυτιληναῖος, Σαλωνίτης, ἐξ ἄλλου Δεμερτζῆς, Τουφεξῆς, Γουναράκης κλπ.).

Τὰ λοιπὰ εἶναι πάντα ***παρωνύμια*** (παρατζούκλια). Καὶ τὰ μὲν παλαιότερα τοιαῦτα, εἰσποιηθέντα ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἀπὸ πολλοῦ, ἀπώλεσαν πλέον τὴν παρωνυμικὴν ἀντίληψιν τῶν ἀκουόντων αὐτά, ὡς λ. χ. Βλασαρός, Κουκάκης, Ξηροτάγαρος, Γκαστρωμένος κλπ.

Ἐμφανίζονται ὅμως καὶ νεωτέρας προελεύσεως τοιαῦτα, ἀναφερόμενα ἰδίως εἰς τὰς συζύγους λ. χ. Κατεργάραινα, Βυζοῦ, Φτωχέσα κλπ.

Σημειοῦμεν χαρακτηριστικά τινά, γυναικεῖα ἐπώνυμα, ὡς λ. χ. τὸ τῆς Μισερώκαινας συζύγου δηλαδὴ τοῦ Μοσιὲ - Ρώκ, τῆς Λεβίνας συζύγου τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ προαστείου Λεβῆ, ὡς καὶ ἀρρένων τινὰ λ. χ. τοῦ Λευτέρη τῆς Βενέτας, ἐκ τῶν ὀλίγων καθοριστικῶν ἀνδρὸς διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρός του, καὶ τὰ παρωνύμια τοῦ Μπισμπιρίκου, τοῦ Μπατσακάτσια, τοῦ Κοκώση, ἠλιθίου τινὸς ὀνοματίσαντος τοὺς μικρόνοας ἐν γένει κατοίκους τοῦ Τόπου, τὸ ἐπίθετον τῆς Χαϊμαντίχης, τὸ ὁποῖον παραθέτομεν ὡς ὑπόδειγμα τῆς προσιδιαζούσης ἐν Ἀθήναις καταλήξεως τοῦ ἐπωνύμου τῆς συζύγου εἰς ***ίχη.***

Ἐπίσης σημειοῦμεν τὸ ἐπώνυμον τοῦ Καραμαλῆ, ὃν ἀπαντῶμεν εἰς σάτυράν τινα τοῦ Βρυσακίου, ἧς περιεσώθησαν οἱ στίχοι:

Τοῦ Καραμαλῆ ὁ σκύλος
σᾶν ἐμπιστεμένος φίλος
τοῦ ἁρπάζει τὴν κοκκάλα
ἀπὸ μέσ' ἀπ' τὴν τσουκάλα.

Σημειοῦμεν τὸ ἐπώνυμον τῆς συζύγου Χελιδώνη τινός: Χελιδωνοῦς, συμπίπτον, ὡς συνήθως, πρὸς τὸ παρωνύμιον τῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἐκκλησίας, τῆς εἰς τὴν γνωστὴν ποιητικὴν θέσιν, τὴν μεταξὺ Κηφισσίας καὶ ὁδοῦ Τατοΐου.

Καὶ τέλος τὰ ὀνόματα τῆς Σαμπάναινας καὶ Μανταδάκαινας, τὰ ἐμπαικτικῶς φερόμενα εἰς ἐπῳδὸν τῆς περιφήμου σατύρας, καθ' ἣν τὸ πολύτιμον ὕφασμα ***ταρακλί,*** τοῦ ὁποίου ἔκαμνον χρῆσιν μόνον Ἀρχόντισσαι, ἐμφανισθὲν εἰς εὐωνον ἀπομίμησιν, ἔγινε προσιτὸν καὶ εἰς γυναίκας τοῦ λαοῦ, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ γνήσιον κλαίει τὴν τύχην του.

Ἡ σάτυρα αὕτη ἀρχίζει διὰ τῶν στίχων:

— Ντά 'χεις ταρακλὶ τσαὶ κλιές;
— Μὲ φοροῦν καλές, κατσές.

Φανερὸν ἐν τέλει καθίσταται ὅτι, διὰ τῆς δημοσιευομένης Καταγραφῆς, ἔχει τις πλήρη τὴν εἰκόνα μεγάλου μέρους τῶν Παλαιῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τῶν ὀνομάτων ἐνοριῶν καὶ συνοικιῶν, ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ τὸ σπουδαιότερον: μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν τότε κατοίκων. Τελείαν δηλ. καὶ ἐπίσημον κατάστασιν (στατιστικὴν) τῆς πόλεως κατὰ τὸ ἔτος 1833. Καὶ ὁ ἱστοριοδίφης καὶ ὁ βιολόγος καὶ ὁ τοπογράφος καὶ ὁ λογοτέχνης ἀκόμη, ἐὰν θελήσωσι νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, θὰ ἀνομολογήσωσι τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν σημασίαν τοῦ δημοσιεύματος ἡμῶν τούτου.

Δύο ἀκόμη λέξεις διὰ τὸν Ἐπίλογον τῆς Καταγραφῆς.

Οὗτος, μετὰ τὴν συγκεφαλαίωσιν τοῦ καταβλητέου ποσοῦ τῶν ἀποζημιώσεων καὶ τὴν περιληπτικὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀποζημιωτέων εἰδῶν, περιέχει τὴν γνωσθεῖσαν ἤδη δήλωσιν τῶν κατοίκων περὶ τῆς προθύμου πρὸς τὸν Βασιλέα παραχωρήσεως τῶν ἰδιοκτησιῶν των χάριν τοῦ μελετωμένου σκοποῦ.

Ὑπογράφουσι δὲ κατόπιν τὴν καταγραφὴν ὁ Ὑπουργικὸς Σύμβουλος Ἰωάννης Μίσιος, καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Σταμάτιος Κλεάνθης ὁρισθέντες πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ὡς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Κοινότητος διορισθεῖσα ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἐπηλύδων Α. Κομπατῆ καὶ Κ. Παπαντωνίου καὶ τῶν Ἀθηναίων Νικολάου Μπούκρα, Συμεὼν Γαλάκη καὶ Θωμᾶ Βρυζάκη.

Ὁ Κομπατῆς ἦτο ἰδιοκτήτης τῶν περὶ τὴν Εὔμορφην Ἐκκλησιὰν ἐκτάσεων, ὁ δὲ Γαλάκης ἰδιοκτήτης καὶ ὀνοματοθέτης τοῦ δημοφιλοῦς Γαλατσιοῦ.

Τέλος τὴν γνησιότητα τῶν ὑπογραφῶν πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐπικυρώνουσι δύο μέλη τῆς τριμελοῦς Δημογεροντίας, ἥτις ἐξελέγη ἅμα ἀγγελθείσης τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον, τὴν 25ην Ἰανουαρίου τοῦ 1833, διὰ ψήφων μερίδος τινὸς τῶν κατοίκων, ἀπομακρυνθέντων τῶν πλείστων δυσηρεστημένων.

Καὶ ἐξελέγησαν οὕτω, οἱ Μιχαὴλ Τυρναβίτης, Σταῦρος Βλάχος (ὁ πατὴρ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου) καὶ Σπυρίδων Πατούσας, ὁ πάππος τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ Τραπεζίτου εἰς χεῖρας τοῦ

[1] Ἀρχοντικὰ ἐπώνυμα ἀναφαίνονται εἰς τὴν Καταγραφὴν περὶ τὴν Μητρόπολιν καὶ τὸν Ἅγιον Θωμᾶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

ὁποίου ὑπῆρχε καὶ τὸ δωρηθὲν ἡμῖν προθύμως πρωτόγραφον τῆς Καταγραφῆς.

Τὰ ὑπογράφοντα τὴν βεβαίωσιν δύο μέλη τῆς Δημογεροντίας εἶναι ὁ Σπυρίδων Πατούσας καὶ ὁ Σταῦρος Βλαχόπουλος, ὁ κατόπιν ὡς Βλάχος δράσας πολιτικῶς.

Ἡ χρονολογία τῆς ἐπικυρώσεως εἶναι ἡ 16 Ὀκτωβρίου τοῦ 1833, ἡ δὲ σφραγὶς φέρει τὴν ἐπιγραφήν: «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἡ Δημογεροντία Ἀττικῆς 1833».

Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

«Σημείωσις ἐκτιμήσεων διαφόρων οἰκοδομῶν, τῶν ἰδιοκτήτων πολιτῶν εἰς τὸ τῆς ἀνασκαφῆς μέρος ἐν τῇ Πόλει τῶν Ἀθηνῶν.

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1617, τοῦ Καπετὰν Βασιλείου Ἀργαστηργιάρη Ὑδραίου ὑπὸ τὸν Ναὸν τοῦ Θησέως, ἐνορία Φίλιππος, ἐκτιμήθη ἡ οἰκοδομὴ μ' ἅπασαν τὴν περιοχήν του διὰ . γρ. 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1616, τῆς χηρευούσης Μισερόκενας, ὑπὸ τὸν Ναὸν τοῦ Θησέως, ἐνορία Φίλιππος, μὲ πηγάδιον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 1700

Οἶκος εἰς τὴν ἰδίαν περιοχήν, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῆς Μαργιάνας θυγατρὸς τῆς ἀνωτέρω, ἐκτιμήθη διὰ 1600

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1618, τοῦ Ἀναστασίου Χελιώτου, μὲ πηγάδιον, ἐνορία Φίλιππος, μ' ἅπασαν τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 5500

Οἶκος Κωστῆ Ποριώτου ὑπ' ἀριθ. 1615, ἐνορία Φίλιππος, μὲ πηγάδιον καὶ μ' ἅπασαν τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1612, τοῦ Παναγῆ τοῦ Κάρα, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ τὴν περιοχήν του ἅπασαν, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γεωργίου Μπάμπαρη, ἐνορία Φίλιππος μὲ πηγάδιον καὶ τὴν περιοχήν του ἅπασαν, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1611, τοῦ Νικολάου Κακαντᾶ, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ πηγάδιον καὶ τὴν περιοχήν του ἅπασαν, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1614, τοῦ Ἀθανασίου Ξηροταγάρου, ἐμβαδὸν πχ. 560, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ πηγάδιον, λάκκον καὶ μ' ἅπασαν τὴν περιοχήν του . . . . . » 4500

γρ. 31.350

Μετεφέρθη . . γρ. 31.350

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1613, τοῦ Σαράντη Ξηροταγάρου, ἐμβαδὸν πχ. 560, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ πηγάδιον καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1610, τοῦ Παναγιώτου Ξηροταγάρου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 600, μὲ πηγάδιον, λάκκον ἐλαίου, καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1607, τοῦ Μήτρου Ρούσου Χασάπη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 500, μὲ λάκκον καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1608, τοῦ Γεωργάκη Ρήγα, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 700, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1606, τοῦ Ἰωάννου Μωραΐτου, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260 . . . . . » 4250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1605, τοῦ Ἰωάννου Ραντίνου, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ πηγάδιον καὶ τὴν περιοχήν του, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 500, ἐκτιμήθη διὰ » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1602, τοῦ Βασιλείου Τσουκαντᾶ, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 600, μὲ πηγάδιον καὶ δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1600, τοῦ Πέτρου Βρατσότη, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδιον, λάκκον καὶ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1601, τοῦ Γεωργάκη Μερτίκαλη, μὲ πηγάδι καὶ δύο πιθάρια καὶ μὲ τὴν περιοχήν, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 300, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2750

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1599, τοῦ Σπυρίδωνος Μουρίκη, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐμβαδὸν πχ. 280, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1598, τοῦ Βασιλείου Χελιώτου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ πη-

γρ. 66.300

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 66.300

γάδι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2400

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1597, τοῦ Κόλια Χοϊμποῦ, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐμβαδὸν πχ. 600, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1596, τοῦ Σπύρου Τουλούμη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 360, μὲ πατητῆρι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1593, τοῦ Σπύρου καὶ Παναγιώτου Βαριμπόμπη, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐμβαδὸν πχ. 750, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 6500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1594, τῆς Στάμενας Φτωχέσιας, μὲ δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 250, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἰωάννου Κριτσαλῆ, μὲ πηγάδι καὶ τὴν περιοχήν του, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 250, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1592, τοῦ Γιάννη Λειβαδίτου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 100, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1588, τοῦ Μιχαὴλ Βουτσαρᾶ, ἐνορία Βλασαροῦ, μὲ τρεῖς λάκκους, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1587, τῆς Σιδέρενας Μπότενας, μὲ πηγάδι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 440, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1586, τοῦ Σπύρου Γιάννη Πέτρου, μὲ πηγάδι, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 450, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1585, τοῦ Κωνσταντῆ Τύμπη, μὲ πηγάδι καὶ τὴν περιοχήν του, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 200, ἐκτιμήθη διὰ . » 2200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1595, τῶν παίδων Συμεὼν Στρίμη, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1583, τοῦ Μήτρου Κουτουμάδη, μὲ δύο πηγάδια, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 425, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 3250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1581, τοῦ Γεωργίου Μπογαζιανοῦ, μὲ δύο πηγάδια καὶ λάκκον, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 350, ἐκτιμήθη διὰ » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1579, τοῦ Παναγῆ Κορκάτου, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ μὲ τὴν περιοχήν του καὶ μὲ τὸ κτίριον τοῦ ἐλαιοτριβείου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1582, τοῦ Σωτηρίου Βακνανᾶ, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 150, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1580, τοῦ Στάμου Στάνγκου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 80, ἐκτιμήθη διὰ . » 800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1804, τοῦ Γιάννη Ρήγα, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 360, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1603, τῆς Νικολάκενας Βυζοῦς, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πηχ. 364, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1635, τοῦ Γεωργίου Λιόση, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 417, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1634, τοῦ Λευτέρη τῆς Βενέτας, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 140, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1633, τοῦ Παναγῆ Μισεραλιώτη, μὲ λάκκον, πηγάδι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 448, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 16000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1632, τοῦ Παντελῆ Καψύλη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 160, μὲ πηγάδι καὶ ἀρχαιότητας, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1630, τοῦ Γιάννη Μπάμπαρη, ἐνορία Βλασσαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, πιθάρι καὶ τὴν περιοχήν του, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

γρ. 99.700

Μετεφέρθη . . γρ. 99.700

γρ. 153.000

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 153.000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1631, τῆς χηρευούσης Γιαγάκενας Δημοκότενας, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 280, μὲ πηγάδι, μὲ ἀρχαιότητας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γιαννοῦ Ρέντα, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 780, μὲ πηγάδι καὶ δέκα λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1628, τῆς χηρευούσης Νικολήδενας Χτενᾶ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 350, μὲ πηγάδι καὶ ἕναν λάκκον καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1627, τοῦ Νικολῆ Διπλάρη, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1626, τοῦ Θεοδωρῆ Σαμαρτσῆ καὶ Σιδέρη Κούκου, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 216, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1611, τοῦ Ἀντωνίου Ταραμένου, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 161, μὲ πηγάδι καὶ τρεῖς λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 2300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1636, τοῦ Σωτήρη Μαμούνη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 150, μὲ τρεῖς λάκκους, πατητῆρι, θολωτὸν ὑπόγειον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1639, τῶν παιδῶν Θωμᾶ Δανούρδη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1900

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1638, τοῦ Γεωργαντᾶ Μορίτση, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 150, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3100

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1637, τοῦ Μήτρου Δανούρδη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1576, τοῦ Προκοπίου Μουστάκα, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 600, μὲ δύο πηγάδια, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1575, τοῦ Γεωργάκη τοῦ Ἀδαμάκη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 130, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1330

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1577, τοῦ Γεωργαντᾶ Κοκκόση, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ πηγάδι, τρεῖς λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1578, τοῦ Παππᾶ Δαμασκηνοῦ, ἐνορία Βλασαροῦ, ἐμβαδὸν πχ. 250, μὲ πηγάδι καὶ ὁλόκληρον τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1574, τοῦ Κωνταντῆ Βουτσαρᾶ, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 170, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γιαννάκου Μαυρομμάτου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ δύο πηγάδια, λάκκον καὶ ὑπόγειον θολωτόν, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1572, τοῦ Ἠλία Γιάννη Πέτρου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1571, τοῦ Γιαννάκου τῆς Βενέτας, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 476, μὲ πηγάδι, τρία πιθάρια καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2450

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1570, τοῦ Ἀνδρέα Καψύλη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 360, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 2650

γρ. 173.600

Μετεφέρθη . . γρ. 173.600

γρ. 209.530

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 209.530

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1569, τοῦ Σωτήρη Κροντηρᾶ, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 360, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Διονυσίου Καραβέλα, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 384, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 13000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1525, τοῦ Σπύρου Κωνσταντῆ Πελεγρῆ, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ πηγάδι καὶ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 8500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1567, τοῦ Γεωργίου Μαστροκώστα, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 530, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1568, τοῦ Γεωργίου Πούλου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 576, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 7500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1566, τοῦ Νικολῆ Ἐλιμάζη, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 834, μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 3800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σπύρου Καραμαλῆ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 220, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1565, τοῦ Μήτρου Λαλᾶ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1564, τοῦ Νικολοῦ Θηβαίου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1563, τοῦ Σωτήρη Καψομούρη, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 500, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1900

γρ. 257.430

Μεταφέρθη . . γρ. 257.430

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1562, τοῦ Στάμου Ἐγκαστρωμένου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 375, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1584, τοῦ Μήτρου Καλαντζῆ Μεσολογγίτη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 500, μὲ δύο πηγάδια, πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1589, τοῦ Σπύρου Γαρυφάλη, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 850, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστης ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1590, τοῦ Λάμπρου Γούτση, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 480, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1591, τοῦ Ἀναστασίου Κορδατσῆ Θηβαίου, ἐνορία Βλασαροῦ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 450, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1561, τοῦ Σάββα Ποργιώτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 570, μὲ πηγάδι, πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 3100

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1558, τοῦ Σταύρου Παπαγκίζη, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 576, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1557, τοῦ Μήτρου Παπποῦ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 450, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Βασιλείου Μωραΐτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 1000, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1556, τοῦ Νικολάου Στίρη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 700, ἐνορία Ἀπόστολοι, μὲ πηγάδι καὶ τρεῖς λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Ἀντωνίου Βλάχου, ἐνορία Ἀπόστο-

γρ. 291.680

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 291.680

λοι, τὸ ἐμβαδὸν 430, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1555, τῆς χηρευούσης Σιαμπάνενας, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 190, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1559, τῆς χηρευούσης Κατεργάρενας, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, πατητήρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1580, τοῦ Παναγῆ Κότουρου, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 390, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2900

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἀναστασίου Ραμπέλη, ἐνορ. Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 120, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης τῶν ἐρειπίων ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1550, τοῦ Μήτρου Θηβαίου, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 110, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 1100

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Νέστορα Κουρουπιώτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 170, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 2400

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1551, τοῦ Σωτήρη Κάνζταλη, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 280, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2400

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1552, τοῦ Ἀναστασίου Σιαμπάνη, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 150, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1400

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1554, τοῦ Ἀναστασίου Κουλουργιώτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σπύρου Κουβαργιώτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 310, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

γρ. 314.080

Μετεφέρθη . . γρ. 314.080

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1540, τοῦ Ἀθανασίου Κουλουργιώτου, ἐνορ. Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 154, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γιαννάκη Στάθη, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1541, τοῦ Ἀνδρέα Καρακοτῆ ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 160, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1542, τοῦ Δημητρίου Τουτουντσῆ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 390, μὲ δύο πηγάδια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1543, τῆς χηρευούσης Πλοχεργιᾶς τοῦ Μπισμπηρίκου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γεωργίου Πηγαδίτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1544, τοῦ Νικολῆ Σχοινᾶ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 100, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1545, τῶν παίδων Ἀναγνώστου Σχοινᾶ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 210, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1547, τοῦ Ἀντωνίου Βλάχου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι καὶ δύο πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Προκοπίου Λάσιου, ἐνορ. Ἀπόστολοι, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 240, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1549, τοῦ Ἀντωνίου Μπακνανᾶ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 176, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1548, τῶν παίδων Γεωργίου Ἀργίτη, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 220,

γρ. 339.330

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 339.330

μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1534, τῶν παίδων Νικολῆ Μωραΐτου, ἐνορ. Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 320, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τῆς Καλῆς τοῦ Λαδᾶ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 162, ἡμίκτιστον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1535, τοῦ Παναγῆ Κροντηρᾶ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 352, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . 2100

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1536, τοῦ Μήτρου Μωραΐτου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 216, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μανώλη Παχούλη, ἐνορ. Παπαντῆ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 140, ἐκτιμήθη διὰ » 1600

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1537, τοῦ Μιχάλη Γκότη, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 360, μὲ πηγάδι, 4 λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1538, τοῦ Ἀναγνώστου Δασκαλάκη, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 320, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1458, τοῦ Σπύρου Ἀμπάζη, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 200, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1459, τοῦ Γεωργίου Καραμανλῆ καὶ πενθερᾶς του Ἀγγελίνας, ἐνορ. Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ πηγάδι καὶ τρεῖς λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1460, τοῦ Κωνσταντῆ Ἀνδριώτου, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 200, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1454, τοῦ Σταμάτη Ψωμᾶ, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 1600, μὲ δύο πηγάδια, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

γρ. 377.530

Μετεφέρθη . . γρ. 371.530

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1833, τοῦ Μάρκου Χασιώτου, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 550, μὲ πηγάδι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1532, τοῦ Θεοδώρου Ἀργίτου, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 140, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1530, τοῦ Γιάννη Καραγιάννη, ἐνορ. Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 320, μὲ πηγάδι καὶ 4 λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1531, τοῦ Σωτηρίου Κουτσογιάννη, ἐνορ. Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ δύο πηγάδια, τρία πιθάρια καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Ἐλαιοτριβεῖον ὑπ' ἀριθ. 1528, τοῦ Σπυρίδωνος Βλάχου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 180, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς μηχανῆς, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1529, τοῦ Γεωργίου Μπιρσῆ, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι καὶ ἅπασαν τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1527, τῶν παίδων τοῦ Φυλακτοῦ Μπαλακάκη, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 380, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1526, τοῦ Ἀναστασίου Ποριώτη, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι, 2 λάκκους, πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3100

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1522, τοῦ Γεωργίου Ἠσαΐα, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐκτιμήθη διὰ » 65000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1518, τοῦ Φιλιππῆ Κολιάτσου, ἐνορ. Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Χρήστου Μανδραβίλη, ἐνορία Φί-

γρ. 467.530

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 467.530

λιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1517, τοῦ Ἀναστασίου Βήτσα Σαράτζη, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2600

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1516, τοῦ Σωτήρη Κούβελα, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1515, τοῦ Σωτηρίου Λάρδη, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 280, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1513, τοῦ Μήτρου Σταμέλου, ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 170, μὲ πηγάδι, δύο πιθάρια καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1514, τοῦ Κωνσταντῆ Κροκιδᾶ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 576, ἐκτιμήθη διὰ . » 2400

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1512, τοῦ Σπύρου Βούκρα, ἐνορία Φίλιππος ἐμβαδὸν πχ. 560 μὲ πηγάδι δύο πατητήρια μὲ πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1466 τῶν παίδων Ἀλεξάνδρου Λογοθέτη, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 1602, μὲ τρία πηγάδια, τρεῖς λάκκους καὶ στέρνα, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 40009

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1448, τοῦ Ῥόκ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 840, μὲ δύο πηγάδια, τρεῖς λάκκους καὶ ὁλόκληρος ἡ περιοχή του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 27000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1453, τοῦ Δημητρίου Γιαλιᾶ Χίου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 480, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ στέρνα, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1452, τοῦ Ἀθασίου Σορμπιοῦ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 1200 μὲ πηγάδι καὶ στέρνα καὶ μὲ ἐκκλησία, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1451, τοῦ Ματουκᾶ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ.

γρ. 570.739

Μετεφέρθη . . γρ. 570.739

740, μὲ τρία πηγάδια, 4 πιθάρια, δύο λάκκους καὶ δύο πατητήρια καὶ ἐκκλησία, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης . . . . . » 20000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1450, τοῦ Συμεὼν Γαλάτση, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 525, μὲ πηγάδι λάκκον καὶ πιθάρι μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη. » 7000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1449, τοῦ Δημητρίου Σαλονιτίδη, ἐνορία Θωμᾶς ἐμβαδὸν πχ. 1300, μὲ δύο πηγάδια, τρία πιθάρια, στέρνα καὶ πατητῆρι, μὲ ἐκκλησία καὶ ἀρχαιότητες, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη . . . . . » 23000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1461, τοῦ Ἰωάννου Εὐσταθίου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 872, μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους, ἓξ πίθους, μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης . » 12000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1462, τῶν παίδων Γεωργίου Βάρμπανου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 1230, μὲ δύο πηγάδια, ἕνα λάκκον, 4 πίθους καὶ στέρνα, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης διὰ . . . . . » 15000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1463, τοῦ Ἀλύπη Καλογερᾶ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 650, μὲ δύο πηγάδια, δύο πίθους καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης . » 9500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1464, τοῦ Κωστάκη Λιανοσταφίδα, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 170, μὲ πηγάδι, λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1465, τοῦ Βασιλείου Βενιζέλου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 100, μὲ ὅλην τὴν περιοχήν του, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1524, τοῦ Σιδέρη Σιαδᾶ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 530, μὲ ἀρχαιότητας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1523, τοῦ Ἰωάννου Σέρου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 530, μὲ πηγάδι καὶ ὅλην τὴν περιοχήν του ἐκτιμήθη διὰ . » 27000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1521, τοῦ Δημητρίου Μπάμπαρη, ἐμβαδὸν πχ.

γρ. 703.739

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 703.736

480, μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους, δύο πατητήρια, ἐνορία Φίλιππος, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης διὰ . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1520, τῆς Μαρίας Χελιδονοῦς, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 80, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1519, τοῦ Νικολῆ Σταμέλου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 330, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ἀριθ. 1498, τοῦ Νικολῆ Τσόκλη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 165. μὲ πηγάδι, τρεῖς λάκκους καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σταμάτη Παργηνοῦ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 50, ἐκτιμήθη διὰ » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γιαννάκου Μυτιληναίου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 224, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1900

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1497, τοῦ Παναγῆ Ρέντα, ἐνορία Φίλιππος ἐμβαδὸν πχ. 524, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 7000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γεωργίου Βασιλείου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 80, ἐκτιμήθη διὰ » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1619, τοῦ Νικολῆ Γιαννιώτη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 416, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μήτρου Λαμπήρη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 360, ἐκτιμήθη διὰ » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1640, τοῦ Νικολῆ Λαμπήρη. ἐνορία Φίλιππος, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 2307, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ στέρνα, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1621, τοῦ Γιανάκου Βούκρα, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης καὶ ὅλον τὸ ἀνοικτὸν περιτοίχισμα τοῦ παλαιοελαιοτριβείου, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

γρ. 744.339

Μετεφέρθη . . γρ. 744.339

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1634, τοῦ Γιάννη Κατσανδρῆ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 246, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον καὶ μὲ ὅλην τὴν περιοχήν του » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1622, τοῦ Ἰωάνου Σοροκιάδου, μὲ δύο μαγαζία, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 208, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 40000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1510, τοῦ Χατζῆ Νικόλα Βούκρα, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 432, μὲ πηγάδι, 4 πιθάρια καὶ πατητῆρι καὶ μὲ ὅλην τὴν περιοχήν του, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1509, τοῦ Γιάννη Μωραΐτου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 592, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1507, 8, τοῦ Σταύρου Βούκρα, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 336, μὲ πηγάδι, 5 πιθάρια καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1506, τοῦ Παυλῆ Κιμονιώτου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 290, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι καὶ μὲ τὸ μαγαζί, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1504, τῶν παίδων Δημητρίου Καρύδη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 528, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1503, τοῦ Παππᾶ Λάμπρου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 252, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1501, τοῦ Σωτήρη Χτενᾶ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 140, μὲ πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1300, τοῦ Σπύρου Χτενᾶ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 520, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους, δύο πατητήρια καὶ πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 11000

γρ. 834.889

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 834.889

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1499, τοῦ Σπύρου Παπποῦ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 324, μὲ πηγάδι καὶ τρία πιθάρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1496, τῶν παίδων Κωνσταντῆ Πιττάκη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 340, μὲ πηγάδι, λάκκον, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1494, τοῦ Σπύρου Χατζῆ Γκικάκη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 570, μὲ πηγάδι, πατητήρια δύο καὶ πιθάρι, ἐκτιμηθη διὰ . . . . . » 23000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1495, τοῦ Νικολῆ Κοκκόση, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 422, μὲ πηγάδι, τρία πιθάρια καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης . » 9000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1492, τοῦ Κωνσταντῆ Στρέφη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 590, μὲ πηγάδι καὶ 4 πιθάρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1493, τοῦ Νικολάου Καζαντζῆ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ, 403, μὲ πηγάδι, τρεῖς λάκκους καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, καὶ ἀρχαιότητας . . . . . » 11000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1491, τοῦ Γιάννη Καζαντζῆ, μὲ μαγαζὶ ὑπ' ἀριθ. 1490, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 450, μὲ δύο πηγάδια, λάκκον καὶ πατητῆρι μὲ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 12000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1489, τοῦ Δημητρίου Τυροπούλου, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 456, μὲ πηγάδι, λάκκον, δύο πιθάρια καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 14000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1488, τοῦ Στάμου Ἀνδριανοῦ, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν 350, μὲ πηγάδι, τρεῖς λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 11000

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι, ὑπ' ἀριθ. 1486, τοῦ Θεοδωρῆ Κουτσούκα, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 250, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 31000

γρ. 957.889

Μετεφέρθη . . γρ. 957.889

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1485, τοῦ Νικολῆ Ρουσάκη, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 200, μὲ πηγάδι, τρεῖς πίθους καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι του καὶ μὲ ἐργαστῆρι, ἐκτιμήθη διὰ 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1483, 84, μὲ Ἐργαστῆρι, τοῦ Γεωργάκη Καλαποδᾶ, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 11000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1480, μὲ Ἐργαστῆρι, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ πηγάδι καὶ πιθάρι, τοῦ Ἰωάννη Καλαποδᾶ. ἐκτιμήθη διὰ » 11000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1481, τῶν παίδων Συμεὼν Ζαχαρίτσα, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 350, μὲ πηγάδι, μὲ τοῦ Ἐλαιοτριβείου τὴν οἰκοδομὴν καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 13000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1482, τοῦ Νικολῆ Μπόρσα, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 285, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1478, 79, τοῦ Χατζῆ Δημητρίου Φραγκογιάννη, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ πηγάδι, πέντε πιθάρια καὶ μὲ ἐργαστήριον . . . . . » 13000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1477, τοῦ Βαρθολομῆ Μερτροῦ, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ » 3000

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι, ὑπ' ἀριθ. 1475, τοῦ Σπύρου Κιαμπρέ, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 60, ἐκτιμήθη διὰ 4000

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι, ὑπ' ἀριθ. 1470, τοῦ Σπυρίδωνος Πατούσα, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 60, ἐκτιμήθη διὰ 6000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1474, τοῦ Καραναντούση Σημηκτσῆ, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 35, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1472, τοῦ Λουκᾶ Θηβαίου, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 50, ἐκτιμήθη διὰ » 2000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1471, τοῦ Σπύρου Καζαντσῆ, ἐνορία Ἀσώτος, ἐμβαδὸν πχ. 25, ἐκτιμήθη διὰ » 800

γρ. 1.037.389

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.037.389

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1468, τοῦ Θωμᾶ Λατίνου, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 252, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1467 τοῦ Λουκᾶ Τσήτσιγκα, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 260, μὲ πηγάδι καὶ τρία πιθάρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 6700

Οἶκος μὲ Ἐργαστήριον ὑπ' ἀριθ. 1440, τοῦ Κωνσταντίνου Θεοχάρη Ὑδραίου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 80, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1441, τοῦ Κυριακοῦ Χορμοβίτη καὶ Ἀναστασίου Μάρα, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 84, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1442, τῶν ἰδίων ἀνωτέρω, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 30, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Ἐργαστῆρι μὲ ἀνώγειον ἀτελές, ἄνευ ἀριθμοῦ, τοῦ Νικολάου Ζαχαρίτσα, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 30, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 9500

Φοῦρνος ὑπ' ἀριθ. 1443, τοῦ Γκέγκα Παντελῆ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 135, ἐκτιμήθη διὰ . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1446, τοῦ Ἀναστασίου Μισηρλῆ, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 435, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 12500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Καφετσῆ Βασιλείου Ἀϊβαλιώτου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 280, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1447, τοῦ Ἰωάννου Χριστοπούλου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 680, μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 15000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1422, τοῦ Ἰωάννου Σοροκιάδου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 1110, μὲ πηγάδι, τρεῖς λάκκους καὶ στέρνα, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης καὶ ὅλων τῶν τοίχων, μενόντων αἱ δύο μόνον κάμεραι καὶ τὸ μαγειρεῖον . . . » 5800

Ἀκαδημία. Ἀποκατάστημα Φιλολογικὸν τῆς ἀδελφότητος τοῦ

γρ. 1.117.889

Μετεφέρθη . . γρ. 1.117.889

Νέου Γιόρκ τῆς Ἀμερικῆς, ἔμεινεν ἀνεκτίμητον.

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Τουσούνη Βαρμπέρη, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 120, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1455, τοῦ Κωνσταντίνου Βέλιου, ἐνορία Ἀπόστολοι, ἐμβαδὸν πχ. 748, μὲ πηγάδι καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διά . . . . . » 25000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1456, τοῦ Σωτήρη Πολκοβνίκου, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 130 ἐκτιμήθη διά . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1457, τοῦ Πετράκη Σμυρναίου, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 112 ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1413 τοῦ Χρηστάκη Νικολαΐδου, διαφιλονικούμενος μετὰ τοῦ Χριστοδούλου Παππασίμου. Ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 435, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Ἀντωνίου Καζαντσῆ, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν 120 πχ. ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Μήτρου Κοκκίνη, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 100 ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1415, τοῦ Ἐπισκόπου Σαμουήλ πρώην Ἐλασσῶνος, ἐνορία Παπαντή, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 485, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1417, τοῦ Κοκκίδη διδασκάλου, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 485, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 8000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1414, τοῦ Ἀναστασίου Στήρη, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 225, ἐκτιμήθη διὰ . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός τοῦ Κωνσταντίνου Φιλαλήθη, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 880, μὲ δύο πηγάδια, τέσσαρες λάκκους,

γρ. 1.181.589

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.181.589

ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 80000

Ἐργαστῆρι μὲ ἀνώγαιον ἀτελές, ἄνευ ἀριθμοῦ, τοῦ Ἀντωνίου Τηνιακοῦ, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 93, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1420, τοῦ Καπετὰν Κωνσταντίνου Θεοχάρη Ὑδραίου, ἐνορία Παπαντή, ἐμβαδὸν πχ. 500, ἐκτιμήθη διὰ . . » 35000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Σπύρου Ἁγιομαυρίτου, ἐνορία Θωμᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 350, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3200

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1439, τοῦ Κώνστα Κογιομτσῆ, ἐνορία Ἀσώματος, ἐμβαδὸν πχ. 40, ἐκτιμήθη διὰ » 500

Ἐργαστῆρι Καφφενεῖον ὑπ' ἀριθ. 1436, 38, τοῦ Ἀθανασίου Ἀβαγιανοῦ καὶ Σωτηρίου Φώτιου, ἐνορία Μεγάλη Παναγιά, ἐμβαδὸν πχ. 160, ἐκτιμήθη διά . . . . . » 11000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1435, τοῦ Καπετὰν Σωτήρη Πολκοβνίκου, ἐνορία Μεγάλη Παναγιά, ἐμβαδὸν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γιαννάκου Τουτουντσῆ, ἐνορία Μεγάλη Παναγιά, ἐμβαδὸν πχ. 81, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Bell, Ἄγγλου, ἐνορία Κατηφόρης, ἐμβαδὸν πχ. 470, ἐξαιρουμένου τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἐδάφους, τὸ ὁποῖον κατεπατήθη ἀπ' αὐτόν, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 60000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἀναστασίου Βαλάνου, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 275, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1412, τοῦ Κωνσταντίνου Βρετοῦ, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 160, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1411, τοῦ Schaubert, καὶ Κλεάνθους, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 1000, μὲ δύο πηγάδια, δέκα λάκκους καὶ πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 40000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1416, τῆς Χατσίνας Λούκενας, ἐνορία Μαγκούτης τὸ ἐμβαδὸν πχ. 462, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3800

γρ. 1.429.289

Μετεφέρθη . . γρ. 1.429.289

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1408, τοῦ Στεφάνου Φιλιππίδη, ἐνορία Μαγκούτης, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 176, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1409, τῶν παίδων Παππασπύρου Μινιγοῦ, ἐνορία Μαγκούτης τὸ ἐμβαδὸν πχ. 112, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μιχάλη Βονοπάρτη, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 235, μὲ πηγάδι καὶ δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1407, τοῦ Γιαννάκη Κωνσταντινάκη, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γεωργίου Σαμιώτου, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 80, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σπύρου Ποργιώτου, ἐνορία Μαγκούτης, ἐμβαδὸν πχ. 350, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1381, τῶν παίδων Καραγιάννου, ἐνορία Κατηφόρης, ἐμβαδὸν πχ. 225, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1379, τοῦ Γεωργάκη Κοριλιᾶ, ἐνορία Κατηφόρης, ἐμβαδὸν πχ. 150, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων τοῦ Ἀθανασίου Θαλασσινοῦ, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 70, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1378, τῆς Χατσίνας Λεβίνας, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 470, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

γρ. 1.459.839

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.459.839

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1377, τῆς Ἑλενίτσας τοῦ Πάλη, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 120, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος. ὑπ' ἀριθ. 1376, τοῦ Μαστροκώστα Κουγιομτσῆ, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 704, μὲ πηγάδι, 4 λάκκους, καὶ στέρνα ὕδατος, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1385, Ἰωάννου Τσίνγκρη, ἐνορία Ῥαγκαβᾶ, ἐμβαδὸν πχ. 350, μὲ πηγάδι, δύο στέρνας ταμπάκικας, ἐκτιμήθη διὰ . » 6250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1375, τοῦ Τσανῆ Ζορμπᾶ, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 110, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1374, τοῦ Ζανῆ Τσάρπη, Τηνιακοῦ, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 72, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1373, τοῦ Παναγιώτου Ῥοδίου, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 380, μὲ πηγάδι, καὶ τρεῖς λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. . . τοῦ Ἰωάννου Σκλᾶ, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 180, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1362, τοῦ Γεωργίου Σμυρναίου, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, ἐμβαδὸν πχ. 586, μὲ πηγάδι, καὶ δύο λάκκους, καὶ μὲ μίαν πέτραν ἀρχαιότητος, μὲ χαρακτῆρες, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1358, τοῦ Συμεὼν Κλέη, ἐνορία Ῥαγκαβᾶς, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 110, μὲ λάκκον καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἀθανασίου Σπύρου Λαλαούνη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 465, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους, πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1357, τῆς χήρας τοῦ Αὐγερινοῦ, ἐνορία Κανδήλη, μὲ τρεῖς λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1359, τοῦ Γεωργίου Σκορδαρᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 220, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1360, τοῦ Ἀθανασίου Σήρμενα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 220, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1361, τῆς Σοφίας Ρούσου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1355, τοῦ Σιδέρη Μπέλμπα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 720, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1356, τοῦ Σπύρου Ντέντε, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 1150, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1353, τοῦ Σιδέρη Κήρτση, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πατητῆρι ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1354. τῆς χηρευούσης Γεωργάκενας Σήρμενας, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 320, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1300, τοῦ Γεωργάκη Καζαντσῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 160, ἐκτιμήθη διὰ . . » 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1296,97, τῆς Μήτρενας Κιούσενας, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 360, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1299, τοῦ Στάμου Τζημπίδη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 200 μὲ λάκκον καὶ τὴν περιοχήν του, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 3250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1303, μὲ ἐργασητῆρι, τοῦ Φωτίου Γεωργιάδου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 1052, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ στέρναν, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 13000

γρ. 1.495.589

Μετεφέρθη . . γρ. 1.492.589

γρ. 1.546.139

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.546.139

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1304, τοῦ Χρήστου Δουφικτσῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 60, ἐκτιμήθη διὰ » 1300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἀντώνη τοῦ Μουφτῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 160 ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ » 1000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς, τοῦ Μαντθαίου Παππασταμάτη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 230, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1320, τοῦ Νικολῆ Βόγλη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 290, μὲ πηγάδι, λάκκους δύο καὶ δύο πίθους, μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1316, τοῦ Παναγιώτου Μυλωνᾶ, μὲ ἐργαστῆρι, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 200, μὲ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος μὲ ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1317, τοῦ Λεόνη Ἀνδρέα, ἐνορία Κοντίτο ἐμβαδὸν πχ. 250, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1302, τοῦ Ἀντωνίου Κουκάκη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 180, μὲ ἐργαστῆρι κάτωθεν, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1301, τῆς χηρευούσης Μαργιοῦς, τοῦ Φυλακτοῦ Ταμπάκη, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν 280, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1298, τῶν παίδων Σιδέρη καὶ Ἀθανασίου Μωραΐτου, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 704, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1295, τοῦ Γεωργίου, Τζιμπίδη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 290, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1294, τοῦ Λινάρδου Λάρυγκα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 580, μὲ δύο πηγάδια

γρ. 1.578.939

Μετεφέρθη . . γρ. 1.578,939

καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ. . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1272, τοῦ Σιδέρη Σπαντίδου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι καὶ μὲ ἀρχαιότητας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1273, 74, τοῦ Ἀθανασίου Μπόστα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 385, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1273, τοῦ Γιάννη Τσότη, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 432, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1276, τῶν Ἀδελφῶν Γεωργάκη καὶ Ἀναστασίου Τοτόμη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 600, μὲ πηγάδι, πατητῆρι, καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Λάμπρου Τοτόμη καὶ ἀδελφῶν, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 576, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σπύρου Τοτόμη καὶ Σιδέρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 576, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Διονυσίου Σαρδελᾶ, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 520, μὲ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1277, 78, τῶν παίδων Κόλια Μπέλμπα, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 675, μὲ πηγάδι, ὀκτὼ λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ. . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1293, τοῦ Νικολῆ Βούσιολα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 320 μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Κόλια Κουλουργιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 1.000, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1273, τοῦ Γιάννη Τσότη, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 432, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1276, τῶν Ἀδελφῶν Γεωργάκη καὶ Ἀναστασίου Τοτόμη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 600, μὲ πηγάδι, πατητῆρι, καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Λάμπρου Τοτόμη καὶ ἀδελφῶν, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 576, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σπύρου Τοτόμη καὶ Σιδέρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 576, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Διονυσίου Σαρδελᾶ, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 520, μὲ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1277, 78, τῶν παίδων Κόλια Μπέλμπα, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 675, μὲ πηγάδι, ὀκτὼ λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ. . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1293, τοῦ Νικολῆ Βούσιολα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 320 μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Κόλια Κουλουργιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 1.000, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1273, 74, τοῦ Ἀθανασίου Μπόστα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 385, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 3500

γρ. 1.613.889

δήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 140, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1321, τοῦ Ἀναστασίου Μανταδάκη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 140, μὲ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Κώνστα Μέγκαση, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 520, μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1352, τοῦ Σπύρου Χελιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 1020, μὲ πηγάδι, πιθάρι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1351, τοῦ Κόλια Μπάκου, μὲ γαμβρόν του Πανούσην Κουλουργιώτην, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 560, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ δύο πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1330, τοῦ Σταμάτη Τρακάδα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 452, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1349, τοῦ Σπύρου Σαρδελᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 396, μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2750

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1348, τοῦ Μήτρου Καραλιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 440, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μήτρου Τριανταφύλλου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 520, μὲ δύο λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1338, τοῦ Σωτήρη Μπαϊρακτάρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 360, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1337, τοῦ Σωτήρι Ἁγαπίου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 880, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους, πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4400

γρ. 1.647.039

Μεταφέρθη . . γρ. 1.647.039

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1339, τῶν παίδων Μήτρου Πούλου, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 370, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1340, τοῦ Χρήστου Ντάβαρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 1120, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1335, τῶν παίδων Ἀργυροῦ Μπαϊρακτάρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 520, μὲ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1336, τοῦ Νικολάου Σκαβάνγκιου, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 1600, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Σταύρου Ἀργύρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 440, ἐκτιμήθη διὰ » 2250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1334, τοῦ Ἀναγνώστου Πέτρου Θεοδωρῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 542, μὲ πηγάδι κοὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4250

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1333, τοῦ Γεωργάκη Κράνιου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 420, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1332, τοῦ Πέτρου Τζίγρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 774, μὲ δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1331, τῶν παίδων Φυλακτοῦ Βιστούρα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 450, μὲ δύο πηγάδια, ἕνα λάκκον καὶ πατητῆρι ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1330, τοῦ Ἀβαντίου Βοτσάρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 644, ἐκτιμήθη διὰ . . » 6500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1327, τοῦ Ἀθανασίου Μαντάδη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 646, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1328, τοῦ Ἀνδρίκου Μαντάδη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 646, ἐκτιμήθη διὰ . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1329, τοῦ Παναγιώτου Ἀργύρη, ἐνορία Κανδ-

γρ. 1.696.539

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.696.539

δήλη, ἐμβαδὸν πχ. 620, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1326, τοῦ Γεωργάκη γαμβροῦ τοῦ Κινάτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 400, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1325, τῆς χηρευούσης Κόλιενας Στουραΐτενας, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 200, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1323, 24, τοῦ Σωτήρη Μπισμπιρίκου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 380, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3100

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1347, τοῦ Γιάννη Σκουρῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 50, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1346, τοῦ Ἀθανασίου Σκουρῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 325, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2700

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1345, τῆς Πανούσενας Τσίνενας, ἐνορία Κανδήλη ἐμβαδὸν πχ. 1144, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1344, τοῦ Γιάννη Στεφανιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 510, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1343, τοῦ Ἀντωνίου Μαρίνη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 990, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 7000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1341, τῶν παίδων Νικολῆ Κούδη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι ἐκτιμήθη διὰ . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1342, τῆς Γιάννενας Μανταδάκενας χηρευούσης, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 280, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1322, τῶν παίδων Σωτήρη Βαλμᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 200, μὲ πηγάδι καὶ τρεῖς λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1289, τοῦ Γεωργάκη Σπαντίδου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 516, μὲ δύο λάκκους καὶ μὲ ἕνα πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

γρ. 1.734.239

Μεταφέρθη . . γρ. 1.734.239

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1291,92, τῶν παίδων Σπύρου Χοϊμπόη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 592, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1290, τοῦ Γεωργάκη καὶ Μήτρου Κωνσταντίνου Τοτόμη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 475, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1279,80,81, τῶν παίδων Γιάννη Μάρκου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 1548, μὲ λάκκον καὶ $^1/_9$ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1287, τοῦ Μήτρου Κουτσούρη, ἐνορία Κανδήλη ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ μισὸ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1288, τοῦ Θεοδωρῆ Χασιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 340, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1285,86, τοῦ Σιδέρη Κουτσοῦρι, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 450, μὲ πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1282,84, τῶν παίδων Σταμάτη Γκοτσᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 2240, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Γεωργάκη Ξηροταγάρου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 660, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 2750

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1250 τοῦ Γεωργίου Μάρκου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 100, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1254, τοῦ Κόλια Φορτούνα μὲ γαμπρόν του, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 500, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1259,60, τοῦ Γεωργάκη Ξηροταγάρου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 620, μὲ πηγάδι, τρία πιθάρια καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

γρ. 1.789.489

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.789.489

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1262, τῆς Παναγιώτενας Χασιώτενας καὶ τῆς θυγατρός της Ἐπιστήμης, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 310, μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1271, τῶν παίδων Μήτρου Χοϊμπόη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 364, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1270, τῶν παίδων Γεωργάκη Κούβελα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 235, ἐκτιμήθη μιὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1269, τοῦ Νικολῆ Κροκιδᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 550, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1268, τοῦ Μήτρου Μωραΐτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 480, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1267, τοῦ Θεοδωρῆ Χοϊμπόη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 405, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1266, τοῦ Σπύρου Τοτόμη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 150, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1265, τοῦ Μήτρου Χασιώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 240, μὲ λάκκον, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σταύρου Καπανδριώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 100, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1400

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1264, τοῦ Χρήστου Καστριώτου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 100, ἐκτιμήθη διὰ . » 1600

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1309, τοῦ Γεωργίου Σωτηρίου, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 120 ἐκτιμηθη διὰ . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1307, τοῦ Στάμου Λιόρη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 420, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

γρ. 1.827.789

Μετεφέρθη . . γρ. 1.827.789

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1306, τοῦ Κωνσταντίνου Καρταλᾶ, μὲ Φιλιππὴν γυναικάδελφόν του, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 504, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σάββα Δεμερτζῆ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 100, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ » 1300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1308, τοῦ Μήτρου Τοτόμη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 290, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ » 3300

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1263, τῶν παίδων Διονυσίου Σαρδελᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 225, πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1261, παίδων Γρηγόρη Φητσάνη, καὶ τῆς μητρός του, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 290, μὲ πηγάδι, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1258, τῆς Χρήστενας Κροκιδοῦς, ἐνορία Κανδήλη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 126, μὲ δύο λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1257, τοῦ Γιάννη Κροκιδᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν 140, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1256 τοῦ Γιάννη Κούβελα καὶ τῆς μητρός του, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 270, μὲ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 2800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1255, τοῦ Κώστα Κούβελα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 290, μὲ λάκκον, πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . » 5500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1251, τοῦ Γεωργίου Κήμπεζα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 352, μὲ πατητῆρι καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1252, τοῦ Σπύρου καὶ Μήτρου Δοντᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 560, μὲ δύο πατητήρια καὶ πηγάδι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

γρ. 1.861.189

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.861.189

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1273, τῶν παίδων Μήτρου Πάλη, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 280, ἐκτιμήθη διὰ » 2200

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1230, 31, 32, τῶν παίδων Γιάννη Σαρδελᾶ, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 484, μὲ πηγάδι καὶ τρεῖς λάκκους μὲ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1229, τοῦ Γεωργάκη Κούβελα, ἐνορία Κανδήλη, ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1313, τοῦ Σιδέρη Μενιδιάτου, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 272, μὲ πηγάδι λάκκον καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1310, τοῦ Πανούσιου Σαΐτα, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 505, μὲ πηγάδι, λάκκον, δύο πιθάρια καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4750

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1224, τοῦ Καραγιάννη Κοντοῦ καὶ γαμπροῦ του Ἀναγνώστου, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 480, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1226, τοῦ Στάμου Βαρελᾶ, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 456, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 3500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Δημητρίου Σαρδελᾶ, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 310, μὲ πηγάδι καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2300

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1234, οἱ σταῦλοι τοῦ Ἰωάννου Παπαπαρηγοπούλου, ἐνορία Κογτίτο, ἐκβαδὸν πχ. 250, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 8000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1235,36, τῶν παίδων Σιδέρη Μπολούκα, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 885, μὲ πηγάδι καὶ 7 λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1237, τοῦ Σαράντη Παντσάρη, ἐνορία Κοντίτο,

γρ. 1.904.439

Μετεφέρθη . . γρ. 1.904.439

ἐμβαδὸν πχ. 374, μὲ ξηροπήγαδον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1238, τοῦ Ἀναγνώστου Πέτρου, ἐνορία Κοντίτο, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 324, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ πιθαράκι, ἐκτιμήθη διὰ » 3250

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1242, τοῦ Κόλια Χασιώτου, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 212, μὲ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1800

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1243, τοῦ Σιδέρη Ρόζη, ἐμβαδὸν πχ. 320, ἐνορία Χρυσόστομος, ἐκτιμήθη διά « 2500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Κωνσταντῆ Σμυρναίου. ἐνορία Σωτῆρος, ἐμβαδὸν πχ. 364, ἐκτιμήθη » 1300

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1249, τοῦ Μήτρου Μπέλμπα, ἐνορία Σωτῆρος, ἐμβαδὸν πχ. 364, ἐκτιμήθη διὰ . » 1600

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1244, τοῦ Σπύρου Σκορδαλᾶ, ἐνορία Χρυσόστομος, ἐμβαδὸν πχ. 504, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1700

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1245, τοῦ Σαράντη Ζήπα, ἐνορία Χρυσόστομος ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2600

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1246, τῶν παίδων Σωτήρη Βάση, ἐνορία Χρυσόστομος, ἐμβαδὸν πχ. 336, μὲ πηγάδι, ἓξ λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1247, τοῦ Σπύρου Ντούνη, ἐνορία Χρυσόστομος ἐμβαδὸν πχ. 800, μὲ δύο λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1248, τοῦ Κωνσταντῆ Καβάντσου, ἐνορία Χρυσόστομος, ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2700

Ἐργαστῆρι ὑπ᾽ ἀριθ 1315, τῶν παίδων Κωνσταντῆ Τσούγρη, ἐνορία Κοντίτο, ἐμβαδὸν πχ. 225, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Ἐργαστῆρι ὑπ᾽ ἀριθ. 1365, τοῦ Γεωργίου Κουμπέλα, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 105, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι, ὑπ᾽ ἀριθ. 1366, τοῦ Νικολάου Μαράκη, ἐνο-

γρ. 1.938.889

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 1.938.889

ρία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 80, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1371, τοῦ Δημητρίου Σούτσου, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 270, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 30000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1387, σταῦλοι τοῦ Φίνλεη Ἄγγλου, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 352, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1389, τοῦ Γεωργίου Φίνλεη Ἄγγλου, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν 3810, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 120000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1390, τοῦ Ἰωνᾶ Γκίγκ, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 1296, ἐκτιμήθη διὰ . . » 50000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1388, τοῦ Γεωργίου Χρήστου, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 2500, ἐκτιμήθη διὰ » 45000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Χατσὴ Καλουδάκη, ἐνορία Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 538, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 14000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1384, τοῦ Νικολάου Γκίγκα Ὑδραίου, Δουβέργιανης, ἐμβαδὸν πχ. 1480, ἡμιτελής, μὲ δύο πηγάδια καὶ ἓξ λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 15000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1384, τοῦ Παναγῆ Πανταζῆ, ἐνορία Κατηφορίτης, ἐμβαδὸν πχ. 510, μὲ πηγάδι, 4 πιθάρια καὶ ἕνας λάκκος, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 20000

Οἶκος τοῦ Τριαντάφυλου γαμπροῦ τοῦ Κωνσταντηλάκη, ἐνορία Κατηφορίτης, ἐμβαδὸν πχ. 200, μὲ λάκκον καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Προκοπίου Βενιζέλου, ἐνορία Κατηφορίτης, ἐμβαδὸν πχ. 580, μὲ δύο πηγάδια, λάκκον καὶ ἓξ πιθάρια μὲ δύο πατητήρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ » 23000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1404, τοῦ Ἰωάννου Τουρναβίτη, ἐνορία Κατηφορίτης, ἐμβαδὸν πχ. 660, μὲ δύο

γρ. 2.270.389

Μετεφέρθη . . γρ. 2.270.389

πηγάδια, ἓξ λάκκους, δύο πατητήρια καὶ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . » 17000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1405, τοῦ Δημητρίου Ξάνθη, ἐνορία Κατηφόρης, ἐμβαδὸν πχ. 900, μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους, ἕνα πιθάρι καὶ δύο πατητήρια μὲ τὰ πιθάρια ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 11000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1392, τοῦ Πέτρου Γάσπαρη, ἐνορία Κατηφόρης ἐμβαδὸν πχ. 1900 μὲ τρία πηγάδια, τρεῖς λάκκους, πατητῆρι, στέρνα καὶ περιβόλι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 50000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1129, τοῦ Γεωργίου Φίνλεη Ἄγγλου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 1200, μὲ πηγάδι καὶ 4 λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ » 55000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1128, τοῦ Γεωργίου Κάλκου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 950, μὲ πηγάδι, λάκκον, δύο πατητήρια μὲ τὰ πιθάρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 12000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1126. τοῦ Δημητρίου Ὁλανδέζου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 800, μὲ τρία πηγάδια, πατητῆρι, πιθάρι καὶ στέρνα, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 12000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1399, τοῦ Χατσῆ Σπύρου Χαρχαντήλη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 325, μὲ πηγάδι καὶ ἕνα λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη » 8500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1394, τῶν παίδων Ἀλεξ. Βενιζέλου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 780, μέ δύο πηγάδια, λάκκον, πατητῆρι καὶ στέρνα, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 22000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Χρήστου Γεωργίου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 708, μὲ πηγάδι, δύο μεγάλα πιθάρια, πατητῆρι καὶ στέρνα, ἐκτιμήθη διὰ . . » 10000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1395, τῶν παίδων Ν. Λογοθέτου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 1200, μὲ τρία πηγάδια, δύο πιθάρια, πατητῆρι καὶ στέρνα, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 70000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1397, τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, ἐνορία Μητρόπο-

γρ. 2.537.889

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 2.537.889

λις, ἐμβαδὸν πχ. 1520, μὲ τρία πηγάδια, τρεῖς μεγάλους λάκκους, μὲ 7 πιθάρια καὶ δύο στέρνας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 78000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1398, τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 940, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 14000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἀλύπη Σαντσήρη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν 240, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 10000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τῆς Αἰκατερίνης τοῦ Παύλου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν 420, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1400, τῆς Ἐπιστήμης χηρευούσης τοῦ Σπύρου Τρακαλιανοῦ, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 1000, μὲ δύο πηγάδια ἐννέα πιθάρια, πατητῆρι καὶ στέρνα ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 14000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1424, τῶν παίδων Δημητρίου Πρέντσα, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 355, μὲ πηγάδια, λάκκον καὶ δύο πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 15000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1425. τοῦ Ἰωάννου Καρόρη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 900 μὲ τρία πηγάδια, δύο λάκους, μὲ πατητῆρι καὶ πιθάρι καὶ μὲ ἐκκλησία, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 15000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μήτρου Κωνσταντῆ Γιαννήτη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 150, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1426, τοῦ Ἀγγελῆ Λαλᾶ, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 340, μὲ πηγάδι, στέρνα καὶ δύο πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . » 8000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1427, τοῦ Θεοδωρῆ Γιαλίστρα, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν π.χ. 175, μὲ πέντε λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

γρ. 2.702.889

Μετεφέρθη . . γρ. 2.702.889

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1428, τοῦ Σταμάτη Γιαλίστρα, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 220 μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γιακομάκη Τηνίου Ὡρολογᾶ, ἐνορία Κατηφόρη, ἐμβαδὸν πχ. 280, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τῆς Φωτεινῆς Πασχάλη, ἐνορία Κατηφόρη, ἐμβαδὸν πχ. 300 μὲ πηγάδι καὶ πέντε πιθάρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . » 4000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1403, τῆς Σολτανίτσας Γημεράκη, ἐνορία Κατηφόρη, ἐμβαδὸν πχ. 50, ἐκτιμήθη διὰ 500

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μιχέλη Τσόρτση, ἐνορία Κατηφόρη, πχ. 855, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1402, τοῦ Θωμᾶ Βριζάκη, ἐνορία Κατηφόρη, ἐμβαδὸν πχ. 300, μὲ πηγάδι, λάκκον καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 28000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τοῦ Κωστῆ Βριζάκη, ἐνορία Κατηφόρη, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 340, μὲ πηγάδι, τρεῖς λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 20000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1125, τῶν παίδων Σωτήρη Παππαμάρκου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 1040 μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους καὶ μὲ τὴν περιοχήν του, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ » 15000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Γιαννακοῦ Πάλη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 400, μὲ πηγάδι, πατητῆρι καὶ δύο πιθάρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 22000

Οἶκος ὑπ᾽ ἀριθ. 1120, τῆς Δόμνης χηρευούσης τοῦ Πιτάρη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 1672, μὲ τρία πηγάδια, δύο πιθάρια, δύο πατητήρια μὲ τὰ πιθάρια, ἐξαι-

γρ. 2.809.389

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 2.809.289

ρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 17000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1117, τοῦ Παναγιώτου Τριανταφύλλου, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 850, μὲ δύο πηγάδια, 4 λάκκους καὶ δύο πατητήρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 27000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1115, τοῦ Μήτρου Μαδαροῦ, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 265, μὲ δύο πηγάδια, δύο λάκκους καὶ πατητῆρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τῶν παίδων Γιαννάκου Πάλη, ἐνορία Μητρόπολις, ἐμβαδὸν πχ. 324, μὲ 1/2 πηγάδι καὶ τρεῖς λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Οἶκος καὶ δύο Ἐργαστήρια, ὑπ' ἀριθ. 1114, τῆς Σολτανίτσας Γημεράκη, ἐμβαδὸν 192, μὲ 1/2 πηγάδι, πατητῆρι καὶ λάκκον, ἐκτιμήθη, διὰ . . . . . » 24000

Οἶκος μὲ ἐργαστῆρι τοῦ Δημητρίου Ἀναγνώστου Μωραΐτου, ὑπ' ἀριθ. 501, ἐνορία Μητρόπολις, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 180, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 496, τοῦ Βασιλείου Μπούσουλα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 92, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ· 495, τοῦ Ἀντωνίου Δήμου, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 65, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Στέφου Σαλονίτη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 45, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς, τοῦ Παναγιώτου γαμπροῦ τοῦ Οὖζοὺν Ἀντώνη, ἐμβαδὸν πχ. 150, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς, τοῦ Γιαννάκου Στάθη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 20, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 490, τοῦ Νικολῆ Μπάτη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμ-ἐμβαδὸν . . . ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2750

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 489, τοῦ Δαμιανοῦ Κανέλου, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 96, ἐκτιμήθη διὰ . . » 3000

γρ. 2.910.139

Μετεφέρθη . . γρ. 2.910.139

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 488, τῶν παίδων Δημητρίου Πρέζα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. . . . ἐκτιμήθη » 3000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 487, τοῦ Ἀναγνώστου Δημητρίου Τζερεμέ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 74, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Οἶκος μὲ Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1429, τοῦ Γιαννοῦ Μόσκα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν 216, μὲ πηγάδι, λάκκον, καὶ πατητῆρι μὲ τὸ πιθάρι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 486, τῆς Ἐπιστήμης Τρακαλιανοῦ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 32 ἐκτιμήθη » 2000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 484, τοῦ Νικολῆ Σκαρδάκου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 28, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Ἐργαστῆρι μὲ ἀνώγαιον, ὑπ' ἀριθ. 483, τοῦ Σιδέρη Μπεκούσιου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 44 ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Ἐργαστῆρι, μὲ ἀνώγαιον, ὑπ' ἀριθ. 481, τοῦ Σπύρου Καλογερᾶ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 22, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Νικόλα Νάστου καὶ Χαϊμαντίκης χήρας, ἐν τῇ ἀγορᾷ, μὲ πηγάδι καὶ 7 πιθάρια, ἐμβαδὸν πχ. 166, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Φοῦρνος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Μήτρου Δεληγιάννου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν 60, μὲ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Φοῦρνος ὑπ' ἀριθ. 473, τοῦ Σπύρου Χατζὴ Γκικάκη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν 60 . . . . . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 471 τοῦ Γ. Φίνλεη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 88, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Ἐργαστήρια δύο ὑπ' ἀριθ. 466, 468, τῶν ἀδελφῶν Ῥαυτόπουλου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 120, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 7000

Ἐργαστήρια δύο, ὑπ' ἀριθ. 1431, τοῦ Αὐγερινοῦ τοῦ Γροπίου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν 270, ἐκτιμήθη διὰ » 11000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 1430, τοῦ Παναγῆ Κάλκου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 2000

γρ. 2.918.139

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 2.968.139

Ἐργαστῆρι μὲ ἀνώγαιον, ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σπύρου Ἀτάς, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 60, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Ἐργαστῆρι μὲ ἀνώγαιον ὑπ' ἀριθ. 1433, τοῦ Κώνστα Καρπενησιώτου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 156, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 10000

Ἐργαστήρια τρία, μὲ ἀνώγαιον, τοῦ Νικολάου Γκίκα, ἄνευ ἀριθμοῦ, ἡμιτελῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 200, ἐκτιμήθησαν διὰ . . . . » 11000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 454, τοῦ Σωτήρη Γιάνκου Κροντηρᾶ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 50, ἐκτιμήθη » 1800

Φοῦρνος τοῦ Λευτέρη Ὑδραίου ὑπ'ἀριθ. 451, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 105, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 460 τοῦ Γεωργίου Φίνλεη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 108, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 448, τῶν παίδων Σταύρου Μπότση, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ.100, ἐκτιμήθη διὰ » 2500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 445, τοῦ Λούκα Πύρρου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 95, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 3500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 443, τοῦ Μιχάλη Τουλούμη, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 48, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 1200

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 442, τοῦ Σπύρου Βλάχου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 1400

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 440, τοῦ Δημητρίου Σουρμελῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1400

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Σπύρου Χατσῆ Γκικάκη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 113, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Ἐργαστήρια δύο ὑπ' ἀριθ. 435, 436, τοῦ Λούκα Πύρρου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 96, ἐκτιμήθη » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 432, τοῦ Σωτηρίου Ἀργύρη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 145, ἐκτιμήθη διὰ . » 2000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 430, τοῦ Δημητρίου Σκουζέ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 50, ἐκτιμήθη διὰ . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 428, τοῦ Παναγῆ Σκουζέ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν 70, ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 2500

γρ. 3.025.939

Μετεφέρθη . . γρ. 3.025.939

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 424, τῶν παίδων Σιδέρη Βερσῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 423, τοῦ Σωτήρη Ἀργύρη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 65, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Γεωργίου Φίνλεη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν 185, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 5000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 418, τοῦ Σταυρῆ Βλάχου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 72, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 3000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Φυλακτοῦ Δεμερτσῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 21, ἐκτιμήθη » 1500

Σαπουντσίτικον ὑπ' ἀριθ. 416, τῶν παίδων Τρίμη καὶ Δανιήλ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 97, μὲ πηγάδι, τρία πιθάρια, καὶ δύο λάκκους, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 414, τοῦ Γιάννη Περδικιώτη, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 40, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2000

Ἐργαστήρια δύο ὑπ' ἀριθ. 409, 410, μὲ ἀνώγαιον καφφενεῖον τοῦ Σπύρου Χατζῆ Γκικάκη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 105, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 12000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 406, τοῦ Ἰωάννου Κλησσαριστοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 45, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 405, τοῦ Κωνσταντίνου Φαναρτσῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 112, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

Ἐργαστῆρι φοῦρνος, ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Ἰωάννου Τουρναβίτη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 80, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Ἐργαστῆρι τσῦ Δημητράκη Καζαντσῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 28, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 382, τοῦ Δημητρίου Κοπίδη, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 36, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 381, τοῦ Ἀναργύρου Πετράκη, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 36, ἐκτιμήθη διὰ . . » 1500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 378, τοῦ Νικολάου Ζαχαρίτσα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 45, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

γρ. 3.076.439

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 3.076.439

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 379, ραπουντσίτικον, τοῦ Νικολῆ Μπολίτση, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 168 μὲ πηγάδι καὶ 5 πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 378, τοῦ Γεωργίου Μπάμπαρη μὲ Θερμιώτην, ἐμβαδὸν πχ. 39 ἐκτιμήθη διὰ » 2000

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 377, τοῦ Στέριου Ποστολάκα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 200, μὲ τὸ ἐσωτερικόν, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 25000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 374, τοῦ Γεωργίου Κράνιου, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμβαδὸν πχ. 40, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2000

Ἐργαστῆρι φοῦρνος, ὑπ' ἀριθ. 372, τοῦ Γιαννοῦ Καρταλᾶ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 40, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 371, τοῦ Γεωργίου Λιούμη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 120, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 345 τοῦ Ἀθανασίου Δημητρίου Δελβηνακιώτου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 190, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4000

Ἐργαστῆρι μὲ οἶκον, ὑπ' ἀριθ. 342, τοῦ Χατσῆ Μιχάλη Πατήχα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 210 μὲ πηγάδι καὶ πιθάρι, ἐκτιμήθη διὰ . . » 22000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 341, τοῦ Λουκᾶ Τσητσιγκα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 320, ἐκτιμήθη διὰ . » 3300

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 336, τοῦ Θεοδωρῆ Κόσκορα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 320, μὲ πηγαδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 335, τοῦ Νικολῆ Διπλάρη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 320, ἐκτιμήθη διὰ . . » 5000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Γεωργίου Διπλάρη, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 800, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 333, τοῦ Παναγιώτου Γκιουρτσῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν πχ. 184, μὲ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 332, τοῦ Λεώνη Κουτσιμάδη, μὲ χαμόσπιτον καὶ λάκκον, εἰς τὸ ἐξωπάζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 124, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς, τοῦ Παναγῆ Κάρα, ἐμβαδὸν πχ. 171, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1600

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 331, τοῦ Μιχαλάκη Καπετανάκη, ἐμβαδὸν πχ. 1300, μὲ πηγάδι, ἐξ λάκκους, δύο πατητήρια, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης ἐκτιμήθη διὰ . . . . » 14000

Ἐργαστῆρι φοῦρνος ὑπ' ἀριθ. 320, τοῦ Ἀγγελῆ Σαλιγάρου εἰς τὸ ἐξωπαζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 230, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 6500

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 313, τοῦ Ἀναγνώστου Ξηροταγάρου, εἰς τὸ ἐξωπαζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 150, μὲ μισὸ πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 4000

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 312, τοῦ Μήτρου Τσαπέκου. εἰς τὸ ἐξωπάζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 50 μὲ μισὸν πηγάδι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 2000

Ἐργαστῆρι ὑπ ἀριθ. 311, τοῦ Δημητρίου Μπουρδουμπᾶ, εἰς τὸ ἐξωπάζαρον. ἐμβαδὸν πχ. 51, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1800

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 310, εἰς τὸ ἐξωπαζαρον τοῦ Σπύρου Παναγιώτου Χτενᾶ, ἐμβαδὸν πχ. 410, μὲ πηγάδι καῖ μαγαζὶ τοῦ τυριοῦ, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5250

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 309, τοῦ Δ. Μπαντιέρα καὶ παίδων Σπύρου Γιαννίτη, ἐξωπάζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 340. ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1700

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 308, τοῦ Σωτήρη Λάρδη, εἰς τὸ ἐξωπάζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 216, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2250

Ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. 307, τοῦ Γιάννη Θιάσπρα, εἰς τὸ ἐξωπάζαρον, ἐμβαδὸν πχ. 185, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1800

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Κυργιακοῦ Σερφιώτου, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 480, μὲ δύο πηγάδια, ἕνα λάκκον μὲ πατητῆρι, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 50000

Οἶκος μὲ ἐργαστῆρι ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Σπύρου Μουρίκη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 230, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 5000

γρ. 3.165.239

Μετεφέρθη . . γρ. 3.165.239

γρ. 3.265.639

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

γρ. 3.265.639

Ἐργαστῆρι ταμπάκικον ὑπ' ἀρ. 127, τοῦ Χατσῆ Νικόλα Κουτσουμάδη, ἀσκεπές, τὸ ἐμβαδὸν πχ. 216, μὲ πηγάδι, στέρνα καὶ λίμπαις, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 1200

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 124, τοῦ Κωνσταντῆ Πονηροῦ, ἐμβαδὸν πχ. 362, μὲ πηγάδι, στέρνα καὶ λίμπαις, ἐνορία Φίλιππος, ἐκτιμήθη διὰ . . » 4000

Οἶκος μὲ τρία χαμόσπιτα, ὑπ' ἀριθ. 12, τῶν παίδων Θεοδωρῆ Κουτσούρη, ἐνορία Σωτήρας, μὲ πηγάδι καὶ λάκκον, ἐμβαδὸν πχ. 675, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3750

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 25, τοῦ Σπύρου Γιαννίτη, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 968, μὲ τρία πηγάδια, δύο λάκκους, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 3500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Σωτήρη Χτενᾶ, ἐνορία Σωτήρας, ἐμβαδὸν πχ. 528, ἐκτιμήθη διὰ . . » 2500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενός, τοῦ Βασιλ. Ἐργαστηργιάρη Ὑδραίου, ὑπὸ τὸν Ναὸν τοῦ Θησέως, ἐμβαδὸν πχ. 124, ἐκτιμήθη διὰ . . . » 6500

Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1502, τοῦ Φιλιππῆ Χτενᾶ, ἐνορία Φίλιππος, ἐμβαδὸν πχ. 120, μὲ πηγάδι ἐκτιμήθη διὰ . . . . . » 4700

γρ. 3.347.339

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω καταγραφὴν ἡ ποσότης τῶν ἐκτιμήσεων τῶν εἰς τὸ μέρος τῶν ἀνασκαφῶν εὑρισκομένων οἰκοδομῶν, ὑψοῦται εἰς 3,293,430 γρόσια*, ἤτοι εἰς 1,013,363,1/3 εἰς δραχμὰς (ἓν μιλιούνιον δεκατρεῖς χιλιάδας καὶ τριακοσίας ἑξήκοντα τρεῖς, καὶ ἓν τρίτον), ἀναλογιζομένων τῶν γροσίων 3,1/4 ἀνὰ μία δραχμή.

Εἰς τὴν ἐκτίμησιν αὐτὴν συμπεριλαμβάνεται τὸ ἐμβαδόν, τὰ φρέατα, οἱ λάκκοι, οἱ φοῦρνοι καὶ κλπ. καθὼς καὶ αἱ οἰκοδομαὶ ἅπασαι, ἐξαιρουμένης μόνον τῆς ἀκτίστου καὶ ἡμιγκρεμνισμένης ὕλης, μενούσης εἰς τὸν κύριον αὐτῆς. Δηλοποιεῖται προσέτι, ὅτι κατὰ τὸ ἀπὸ 30 Αὐγούστου/11 Σεπτεμβρίου Ὑψηλὸν Βασιλ. Διάταγμα ἐρωτήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν Οἰκοκυρίων, περὶ τῆς ζητουμένης παρ' αὐτῶν τιμῆς, καὶ ἀπεκρίθησαν ἅπαντες, ὅτι εὐχαρίστως παραχωροῦμεν εἰς τὸν Βασιλέα μας τὰς οἰκίας μας, ὅταν ἡ ἐκτίμησις εἶναι δικαία, ὥστε μὲ τὴν ἀξίαν τῆς διδομένης τιμῆς νὰ δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν αὐτὰς εἰς τὴν νέαν πόλιν, διδομένου ἡμῖν καὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ ἐδάφους αὐτῶν, καὶ πληρονόμενος παρ' ἡμῶν ἀνὰ λεπτὰ εἴκοσι ὁ τετράπλεθρος πῆχυς κατὰ τὸ συνυποσχετικόν.

Τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1833, Ἀθῆναι.

Ἡ παρὰ τῆς κοινότητος διορισθεῖσα ἐπιτροπὴ διὰ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ κυρίου Ἰωάννου Μισίου ὑπουργικοῦ συμβούλου καὶ τοῦ Κυρίου Κλεάνθους ἀρχιτέκτονος κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπὸ 30 Αὐγσύστου / 11 Σεπτεμβρίου Ὑψηλοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος.

Ὅτι ἴσον τῆς ἐγχειρισθείσης μοι καταγραφῆς περὶ τῶν . . . . . .

Ὁ Ὑπουργικὸς Σύμβουλος
ΙΩΑΝ. ΜΙΣΙΟΣ

Σ. ΚΛΕΑΝΘΗΣ
Α. ΚΟΜΠΑΤΗΣ
ΝΙΚΟΛ. ΜΠΟΥΚΡΑΣ
Σ. ΓΑΛΑΚΗΣ
Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΘΩΜΑΣ ΒΡΥΖΑΚΗΣ

Ἐπικυροῦται τὸ γνήσιον τῶν ἀντικρὺ ὑπογραφῶν, τῶν κ. κ. Ἰ. Μίσιου, Α. Κομπατῆ, Νικολάου Μπούκρα, Σ. Κλεάνθους, Θωμᾶ Βρυζάκη, Κωνστ. Παπαντωνίου καὶ Σ. Γαλάκη.

Τῇ 16 8βρίου 1833 Ἀθῆναι.

Οἱ Δημογέροντες Ἀθηνῶν
(Τ. Σ.) Σ. ΠΑΤΟΥΣΑΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐπισημειώματα. Ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὴν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς Καταγραφῆς ταύτης παλαιὰν εὐημερίαν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐπάρκειάν των εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου αὐτῶν. Θὰ ἤρκει ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ ***κελλαρίου*** μιᾶς Ἀθηναϊκῆς οἰκίας διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ ἐπάρκεια αὕτη.

Ὁ ἀσυνήθης ἀριθμὸς λάκκων (μεγάλων δηλ. πίθων τοῦ ἐλαίου) εἰς περιοχήν τινα ἐκ τῶν ἐκτιμωμένων ἐν τῇ Καταγραφῇ, δύναται νὰ σημαίνῃ ὅτι ἀνῆκεν ἄλλοτε ἡ περιοχὴ αὕτη εἰς σημαντικὴν οἰκογένειαν τοῦ Τόπου, ἐκπατρισθεῖσαν μετὰ τόσων ἄλλων κατὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς ἢ καταδρομάς, ἢ εἰς Μονὴν τῆς πόλεως ἢ εἰς Μετόχιον Μονῆς τῆς Ἀττικῆς ἢ ἄλλης Ἑλληνικῆς χώρας.

Πολλὰς παρατηρήσεις θὰ ἠδυνάμην νὰ φέρω σχετικῶς πρὸς τὰς ὀνομασίας συνοικιῶν, ἐνοριῶν καὶ ἐκκλησιῶν ἐκ τῶν ἐν τῇ Καταγραφῇ, ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἀπήτει ἐκτενῆ πως ἀνάπτυξιν.

Ἡ ἐνορία Κατηφόρης ἀνεγράφη τοῦ Κατη-

* Σημ. Ἀκριβῶς 3,291,789.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

φόρη, διότι πρόκειται περὶ ἐπωνύμου κτητορικῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας καὶ ὄχι περὶ κατωφερείας τοῦ ἐδάφους, ἀφοῦ τότε, προκειμένου περὶ τῆς ἀντιθέτου διευθύνσεως, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκληθῇ καὶ Ἀνηφόρης.

Τὸ παρωνύμιον τῆς ἐκκλησίας Δουβέργαινα (Παναγία), τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθη ὡς προελθὸν ἐκ παρανοήσεως τοῦ ἐπωνύμου τοῦ Βεργῆ, ἐν τῇ Καταγραφῇ φέρεται ὡς ***Δουβέργιανη,*** τὸ ὁποῖον δύνατται νὰ ὁδηγήσῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Τὸ ἀναγραφόμενον ***μισοπήγαδον*** ἔχει τὴν ἑξῆς σημασίαν. Συνεπείᾳ δηλ. κληρονομικῆς διανομῆς ἢ διχασμοῦ τῆς οἰκογενείας λόγῳ συνοικεσίου, τὸ μόνον τῆς περιοχῆς πηγάδι παρέμενεν εἰς τὸν μεσότοιχον, ὥστε νὰ ὑδρεύωνται ἐξ αὐτοῦ καὶ αἱ δύο οἰκογένειαι.

Αἱ ἀναγραφόμεναι στέρναι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὰ κηπάρια τῆς αὐλῆς τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς οἰκίας.

Δίμπα δὲ εἶναι εἶδος μισοπίθαρου (εἰς σχῆμα λεκάνης), χρησιμεύοντος διὰ πρόχειρον περισυλλογὴν ὕδατος.

Τὸ ἐπώνυμον ***Χαλκοκονδύλης*** ἔφερεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἕτερον τύπον: ***Χαλκοκανδήλης,*** ἡ δὲ λαϊκὴ ἄγνοια τῆς ἐννοίας τοῦ ἐτύμου τοῦ συνθέτου αὐτοῦ προαιωνίου ἐπωνύμου τὸ εἶχεν ἀλλοιώσει εἰς ***Χαρχαντήλην.***

Τέλος ἐπώνυμά τινα εἰς τὴν Καταγραφὴν ἀναγράφονται, ὅπως ἀκούωνται προφερόμενα κατὰ τὸ Ἀθηναϊκὸν ἰδίωμα. Ὁ σημειούμενος Μορίτσης λ.χ. εἶναι ὁ τῆς παλαιᾶς τοῦ Τόπου οἰκογενείας Μουρίκης.

Δ. ΓΡ. Κ.

ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΝ ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΝΑΣΚΑΠΤΕΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

(Δημοσιευόμενα ὑπὸ Σ. Β. Κουγέα).

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα ἑπτὰ ἔγγραφα προέρχονται ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἰω. Φιλήμονος, τοῦ κατατεθειμένου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην, οἱ δὲ διὰ παχυτέρων ψηφίων τυπούμενοι τετραψήφιοι ἀριθμοὶ εἶναι οἱ τῆς ἀριθμήσεως τοῦ ἀρχείου τούτου.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. 8249, 8250 καὶ 8253 εἶναι ἰδιόχειρα σχέδια ἐγγράφων τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀντιβασιλείας περιφήμου ὑπουργοῦ (Γραμματέως) τῆς Δικαιοσύνης Γ. Πραΐδου. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 8248 κατάλογος εἶναι ἐπικυρωμένον ἀντίγραφον ἐκ τοῦ ἐπισήμου ἐγγράφου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐν τέλει προσυπογραφῆς τοῦ ἐπαρχιακοῦ Διευθυντοῦ Ἀττικῆς Κ. Ἀξιώτη, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 8247 εἶναι τὸ συνοδεῦον τὸν κατάλογον τοῦτον ἔγγραφον τοῦ ἐπαρχιακοῦ Διευθυντοῦ. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 8893 καὶ 8894 εἶναι πρωτότυπα, ὑπογραφόμενα δὲ ἀμφότερα ὑπὸ τοῦ Γ. Γλαράκη, τὸ μὲν ὡς Γραμματέως (Ὑπουργοῦ) τῶν Ἐσωτερικῶν τὸ δὲ ὡς Ἐκκλησιαστικῶν, δεικνύουν ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἶχεν ἀναλάβει καὶ τὰ δύο ὑπουργήματα εἴτε συγχρόνως εἴτε ἐκ περιτροπῆς. Εἰς τὴν δημοσίευσιν ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐγγράφων.

Ἀριθ. 8247

24 Ἰανουαρίου 1835

Ἀριθ. 395

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Β' Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας.

Ὁ ἀρχαιολόγος Κύριος Ρώς, προσκληθεὶς παρὰ τῆς Διευθύνσεως ταύτης κατὰ συνέπειαν τοῦ Υ. Β. Διατάγματος διὰ νὰ προσδιορίσῃ τοὺς τόπους ἐπὶ τῶν ὁποίων θέλουν διαταχθῆ αἱ ἀνασκαφαὶ ἔπεμψεν ἔκτοτε μίαν σημείωσιν ἐκείνων τῶν οἰκοπέδων καὶ γαιῶν, αἱ ὁποῖαι περιστοιχοῦν τὰς ἀρχαιότητας· ἀλλ' ἡ διεύθυνσις ἀνέβαλε τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς πρὸς τὴν Β. Γραμματείαν κατ' αἴτησιν τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκοδομῶν Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἀπῄτησε νὰ ἐπισκεφθῇ ἐπιτοπίως τὰ σημειωθέντα εἰς τὴν σημείωσιν κτήματα· καὶ τούτου γενομένου σπεύδει ἤδη ἐπισυνάπτουσα τὴν αὐτὴν σημείωσιν ἐπηυξημένην κατὰ τὴν ἔγκρισιν τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ καθυποβάλῃ καὶ τὰς ἐκ μέρους αὐτῆς τῆς Ἐπιτροπῆς παρατηρήσεις της, ἀφορώσας περί τε τοῦ καλωπισμοῦ τῆς πόλεως, καὶ περὶ τῶν μεταξὺ τῆς Β. Κυβερνήσεως καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν εὐκολιῶν, ὡς αὕτη ἡ Ἐπιτροπὴ νομίζει.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἡ Ἐπιτροπὴ λοιπὸν διὰ τῆς Διευθύνσεως ταύτης προβάλλει.

Αον. Ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ νὰ μείνωσι τὰ λείψανα τῆς Ἀρχαιότητος ὅλως διόλου ἐλεύθερα ἀπὸ πᾶσαν νεωτέραν οἰκοδομὴν καὶ εἰς θεσιν παρομοίαν, ἵνα παρατηρῶνται ἀπὸ τοὺς περιηγητάς. 1ον. Νὰ καταδαφισθῶσιν ὅλα τὰ περιξ ιδιόκτητα κτήματα (τὸ πλεῖστον μέρος, τῶν ὁποίων εἶναι οἰκόπεδα καὶ γαῖαι) καὶ νὰ ἐπιπεδωθῇ τὸ κάθε μέρος. 2ον. Διὰ νὰ κατόρθωθῇ τοῦτο ἐντελῶς παρατηρεῖ, ὅτι ἤθελεν ἦτο καλὸν νὰ ἀγοράσῃ ἡ Κεβέρνησις αὐτὰ κατὰ τὴν συνθήκην τὴν μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν ἀφοῦ ἤθελον ἐκτιμηθῶσι. 3ον. Ἐπειδὴ καὶ οἱ ἔχοντες αὐτὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἶναι ἔμποροι ἤθελον δεχθῇ εὐχαρίστως δι᾽ ἀνταλλαγὴν τῶν γαιῶν τους νὰ τοῖς παραχωρηθῇ τόπος ἐντὸς τοῦ σχεδίου τῆς γενησομένης πόλεως εἰς Πειραιᾶ.

Βον. Θεωρήσασα ἐπίσης ἀναγκαῖον ὡς πρὸς τὸν καλωπισμὸν τῆς πόλεως καὶ διὰ νὰ μὴ καλύπτεται ἡ θέα τῆς καθιερωμένης Ἀκροπόλεως μὲ νέας οἰκοδομὰς νὰ ἀνοιχθῇ ἓν περιδρόμιον πέριξ τῆς Ἀκροπόλεως μὲ τὴν κατεδάφησιν τινῶν οἰκοπέδων καὶ μικρῶν οἰκίσκων, κειμένων κατὰ τὸ βόρειον μέρος αὐτῆς, μὲ τὰς εἰς τὸ ἄρθρον α′ καθυποβληθείσας συμφωνίας.

Ταῦτα καθυποβάλλουσα ἡ Διεύθυνσις ὡς ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς (ἡ ὁποία εἶναι σύμφωνος ἅπασα) παρακαλεῖ τὴν Γραμματείαν, ἀφοῦ τὰ λάβει ὑπ᾽ ὄψιν νὰ εὐδοκήσῃ διὰ νὰ ἀποφασίσῃ καὶ νὰ μᾶς κοινοποιήσῃ, ἐὰν ἐγκρίνει, διότι πολλοὶ ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν τούτων πρὸ καιροῦ ἐζήτησαν καὶ διαγραφὴν καὶ ἄδειαν διὰ νὰ ἀνεγείρωσι τὰ εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως οἰκόπεδά των καὶ ἕνεκα τῶν αἰτιῶν τούτων τοῖς τὰ ἠρνήθημεν ἄχρι τοῦδε, ἐνῷ πρὸς τοὺς ἐπιλοίπους δίδεται ἡ εὐθυγραμμία.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Ἐπαρχιακὸς Διευθυντὴς Ἀττικῆς κ.λ.π.

Τ. Σ. (Ὑπογραφὴ) ΚΩΝΣΤ. ΑΞΙΩΤΗΣ

Ἀριθ. 8248.

Ἀριθ. πρωτ. 63.

Τὰ γειτονεύοντα μέρη τὰς κατὰ τὸ κατωφερὲς τῆς Ἀκροπόλεως Ἀρχαιότητας.

1ον Θησεῖον.

Βορ. Τὸ χωράφιον τοῦ Καλαργαστηριάρη Ὑδραίου ἕως τὰ Ἐκκρήσια (sic) μετὰ τῶν δύο οἴκων, τοῦ ἰδίου.

Δυτ. Χωράφιον Βρυζάκη.

Νοτ. Ἐθνικὸν χωράφιον Ἀντωνοπούλου καὶ Ἀντωνιάδου.

Ἀνατ. Ξηροτάγαρου.

2ον Βάθρον ἀνατολικὰ τοῦ Θησείου.

Β. Παντελῆ Καψύλη οἰκόπεδον.

Ν. Μελέτη οἰκίσκος μικρὸς καὶ οἰκόπεδον.

Α. Ζαμανίκη οἰκίσκος μὲ τὴν αὐλήν του.

Δ. Μικέλη Γ. Γεώργη (ἢ Τζότζη) ἐρείπιον.

3ον Τὸ πλησίον αὐτοῦ ἀκρωτηριασμένον ἄγαλμα.

Δ. Πιπέρενας οἰκίσκος μικρὸς καὶ αὐλή.

Β. Στάμου Ρέντα οἰκίσκος καὶ αὐλή.

Ν. Ζαμανίκου ἐρείπιον.

Α. Σπύρου Κτενᾶ ἐρείπιον.

4ον Ἄγαλμα Ἐρυχθονίου.

Β. Γεωργαννᾶ Σπανοῦ οἰκίσκος δίροφος καὶ αὐλή, δύο οἰκίσκοι τῶν Φιλιππῆ Κολιάτζου καὶ Ἀναστάση Συράκη.

Α. Τὸ ἴδιον ὁ αὐτός.

Ν. Σπύρου Κτενᾶ ἐρείπιον.

Α. Τοῦ ιδίου τὸ αὐτό.

5ον Τὸ γυμνάσιον τοῦ Πτολεμαίου, Δυτικὸς τοῖχος αὐτοῦ.

Δ. Σιδέρη Σκιαδᾶ οἰκίσκος.

Ν. Τοῦ αὐτοῦ αὐλὴ καὶ οἰκόπεδον Μ. Βαρβάνου.

Α. Γεωργίου Βαρβάνου δίροφος οἰκίσκος.

Β. Τοῦ ἰδίου κῆπος καὶ αὐλή.

6ον Βόρειος τοῖχος τοῦ αὐτοῦ Γυμνασίου.

Β. Χατζῆ Γκίκα ὁ ἔσω οἶκος, Νικολῆ Καλαντζῆ ὁμοίως, Ἰωάννη Καλαντζῆ ὁμοίως, Δημητρίου Τυροπούλου ὁμοίως, Θεοδώρου Κουτσούκου ὁμοίως ἐρείπιον ὑδραϊκὸν τὸ ἔσω μέρος.

Α. Πέτρου Ρεβελλάκη ἐρείπιον.

Ν. Κῆπος Προκ. Βενιζέλου, καὶ οἶκος μὲ αὐλὴν Ἀλυπίου Καλογερᾶ.

Δ. Κωνσταντὶ Πιττάκη ὁ ἔσω οἶκος καὶ Ρέντα ἐρείπιον.

7ον Ποικίλη.

Α. Αὐλὴ Δημητρίου Σαλωνιτίδου.

Β. Οἰκίσκος καὶ αὐλὴ Ἰωάννου Στάθη.

Δ. Τοῦ Σαλωνιτίδου οἶκοι δύο.

Ν. Τοῦ αὐτοῦ αὐλὴ καὶ τοῦ Πορτότου οἶκος.

8ον Πύλη Ἀγορᾶς.

Δ. Ἐρείπιον Γάσπαρη.

Β. Τὸ τοῦ Ἀποστολάκη καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Βρυζάκη καὶ τοῦ Βρυζάκη καὶ τοῦ Ἡσαΐα.

Α. Τοῦ ἰδίου Ἡσαΐα ἐρείπιον, Ἀναστασίου Μισηρλῆ οἶκος καὶ ὁ πλησίον οἰκίσκος τοῦ Μαραγκοῦ.

Ν. Ἰωάννου Χριστοδούλου δύο δωμάτια.

9ον Τετραγωνικὴ οἰκοδομὴ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνατολικὸν τοῖχος αὐτῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Α. Ἐρείπια ἐργαστηρίων 1) Βελάνου, 2) Γεωργαντᾶ Ἀτέση, 3) Γιαλίστρα, 4) Σπύρου Πατοῦσα, 5) Σπύρου Χαρχανδάλη, 6) Ἰωάννου Στάθη.

Ν. Ἰωάννου Χαρχανδάλη, Ἰωάννου Στάθη καὶ δύο ἐργαστήρια Ζαχαρίτζα.

Δ. Δημόσια.

Β. Εἰς οἶκος Σπύρου Ἀτέση, Κώστα Γιαννιότη καὶ Ζαχαρίτσα ἐργαστηρότοπος καὶ Ἀλυπίου Καλογερᾶ.

Βόρειος τοῖχος αὐτῆς.

Α. Ἐργαστήριον Νικολῆ Γ. Ὑδραίου.

Β. Γεωργίου Φίνλαην, Σταύρου Πατούσα, Π. Λούκα, Μιχαὴλ Τουλούμα, Σπύρου Βλάχου, Παν. Σκουζέ, Σουρμελῆ, Χαντζῆ Γκίκα, Λοῦκα, Σιδέρη Ἀργύρη, Ἀναστασίου Βλάχου, Γεωργίου Μπερσῆ, Σωτῆρι Ἀργύρη, Γ. Φίνλαην, Ἰωάννου Βλάχου.

Δ. Ἐργαστῆρι Παναγιώτου Παναγιωτάκη καὶ Γιοργουζῆ ἐρείπιον.

Δυτικὸς τοῖχος αὐτῆς.

Δ. Ἐρείπια ἐργαστηρίων 1) Ζιγγαρᾶ Ν. Ζαχαρίτζα, Ν. Κοπίδη Γιωργουζάκη γαμβρός, Ἀναστάση Μάγειρα, τ' ἄλλα ὅλα ἐθνικά.

10ον Πύργος Κυρήστου.

Α. Ἐρείπιον Λουριώτη.

Ν. Τοῦ ιδίου τὸ αὐτό.

Δ. Ἐρείπιον Ἀντωνοπούλου καὶ οἰκόπεδον Ζαχαρίτζα καὶ Γιαννιότη Κώστα.

Β. Τοῦ Ἀντωνοπούλου καὶ Κωνσταντίνου Βλαχούτσα.

11ον Τὸ καλούμενον Πρυτανεῖον.

Α. Γάσπαρη οἶκος καὶ αὐλή, καὶ Καλουδάκη οἶκος.

Β. Ποντίκη οἶκος.

Ν. Ἐθνικόν.

Δ. Ἐλαιοτριβεῖον τῶν υἱῶν τοῦ Α. Βενιζέλου, Ξάνθη οἰκίσκος καὶ ἐρείπιον.

12ον Λυσικράτους Μνημεῖον.

Ν. Μοναστῆρι Λατίνων ἐρείπιον.

Δ. Τὸ αὐτό.

Β. Τὸ αὐτό.

Α. Οἰκίσκος Γεωργάκη Ἀθηναίου.

13ον Βάκχου θέατρον.

Α. Νικολάου Ντούπη οἰκίσκος, καὶ ὁ τοῦ Ἀναγνώστου Ντουφεξῆ.

Ν. Οἰκίσκος καὶ αὐλὴ Σωτῆρι Ἀγαπίου καὶ χωράφιον Ῥαφτοπούλου.

Δ. Σωτῆρι Πιττάκη μικρὸς οἰκίσκος, ἡ δὲ γῆ τοῦ θεάτρου ὑπάρχει τοῦ Π. Πανταζῆ Ἰωάννη Μωραΐτη καὶ Μουλαμπικῆρι.

Τὸ πλησιάζον τὸ βόρειον μέρος τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐρείπια.

Γεωργάκη Τσάκωνα Ἐθνικόν, Ἐκκλησία, Ἀναγνώστου Αἰγινήτου, Ψαλίδα, Ἠλία Κοντομέτρου, Ν. Γέροντα οἰκίσκος, Φριδηρίκου οἰκόπεδον, Ν. Γέροντα. Οἶκος ἡ αὐλὴ τοῦ ὁποίου ἐμπεριλαμβάνει καὶ τὴν ἰδιόκτητον ἐκκλησίαν. Ν. Γέροντα. Γήπεδον τριῶν στρεμμάτων ὡς ἔγγιστα, Χρήστου Τρίμη, Ν. Γέροντα, Τζυρύ, Δημητρίου Τρίμη, Τζυρὼ Λουζιέρη, Θ. Θαλασσινοῦ, Καπαρέλη.

Νεόκτιστοι οἶκοι.

Χ. Λίβενας οἰκίσκος καὶ Σαράντης Κανατᾶς καὶ Κώστενας οἰκίσκος, Μακρυγιάννη χωράφιον.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Ἰαν. 1835.

Ὁ Γεν. συνεργάτης τῶν ἐπὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων
Κ. Σ. ΠΙΤΤΑΚΗΣ

Ὅτι ἴσον

Ἀθῆναι τῇ 23 Ἰαν. 1835.

Ὁ ἐπαρχιακὸς Διευθυντὴς Ἀττικῆς κλπ.
Τ. Σ. (Ὑπογραφὴ) ΚΩΝΣΤ. ΑΞΙΩΤΗΣ

Ἀριθ. 8893

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Η ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἀνασκαφῶν Ἐπιτροπήν.

Σᾶς διευθύνομεν ἐσωκλείστως ἀντίγραφον τοῦ καταστρωθέντος καταλόγου παρὰ τοῦ Ἀρχιτέκτονος Ἀθηνῶν, συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Κ. Πιττάκη διὰ τὰ λαμβανόμενα δι' ἀνασκαφὴν γήπεδα παρὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Τὸν κατάλογον τοῦτον θεωροῦμεν καὶ ἀκριβέστερον καὶ πληρέστερον ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων, καθ' ἃς εἴχομεν δώσει ἐντόνους διαταγὰς πρὸς τὸν Ἀρχιτέκτονα καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν ἔχοντες αὐτὸν ὑπ' ὄψει νὰ ἐνεργήσητε, ὥστε νὰ δοθῇ ἐν πέρας εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18ῃ Μαΐου 1838.

Ὁ Γραμματεὺς
Γ. ΓΛΑΡΑΚΗΣ

Ἀριθ. 8894

Ἀριθ. Π. 705
Ἀριθ. Δ. 393

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ Φεβρουαρίου 1838

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Β. Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας.

Ἐπειδὴ μοὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσω τρέχων ἀπανταχοῦ διὰ τὴν διατήρησιν τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Ἀρχαιοτήτων, ἐπειδὴ πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος σῳζόμενα ἐπὶ τῶν βράχων ἢ ἐπάνω εἰς θεμέλια καὶ ἐρείπια καταφανίζονται ἀπὸ τοὺς λιθουργοὺς διὰ τὴν ἀπειρίαν αὐτῶν, ἢ διὰ τὴν κακοήθειαν, πρὸς ἀποφυγὴν τοιαύτης καταστροφῆς, προβάλλω εἰς τὴν Β. Γραμματείαν τὸν ἀκόλουθον συντηρητικὸν τρόπον.

Αον. Νὰ προκαλεσθῇ Β. Διάταγμα διὰ νὰ προσδιορισθῶσι τὰ λατομεῖα ἑκάστης πόλεως ἀπὸ τὸν ἔφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων συμφώνως μὲ τὸν διοικητὴν τοῦ μέρους.

Βον. Οἱ χωροφύλακες δυνάμει τοῦ 117 ἄρθρ. τοῦ κανονισμοῦ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ σώματος τῆς χωροφυλακῆς νὰ συλλαμβάνωσι καὶ ἐμποδίζωσιν ὅσους εὕρωσι καταστρέφοντας, ἢ βλάπτοντας τὰς ἀρχαιότητας, ἢ λιθοτομοῦντας ἐκτὸς τῶν προσδιορισμένων μερῶν.

Γον. Νὰ μὴ δοθῇ εἰς προικοδότησιν κανένα μέρος ὅπου ἦσαν Ἀρχαιότητες, ὡς εἶναι τὸ πλησίον τοῦ Ἀλφειοῦ μέρος τῆς Ὀλυμπίας, τὸ κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἐπίδαυρον, τὴν Τίρυνθα, τὴν Μαντινείαν, τὴν Τεγέαν, τὴν Σπάρτην, τὴν Μεσσήνην, τοὺς Δελφούς, τὴν Ἐλευσῖνα καὶ γενικῶς ὅπου φαίνονται ἴχνη ἀρχαιοτήτων.

Δον. Νὰ διαταχθῶσιν οἱ δασονόμοι διὰ νὰ προσέχωσιν εἰς τὰ χωρία καὶ ἐρήμους τόπους, ὅπου κατασκευάζεται ἄσβεστος διὰ νὰ μὴ λαμβάνωσιν οἱ ἀσβεστοποιοὶ ἀρχαίας πέτρας ἀπὸ οἰκοδομάς, ἢ καὶ τὰς τυχερῶς ἐκεῖ εὑρεθείσας καὶ διακρινούσας τὸ πάλαι τὰ ὅρια τοῦ μέρους, καὶ αἵτινες συνήθως φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ΗΟΡΟΣΧΩΡΙΟΥ κλπ.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον πιστεύω, ὅτι θέλουσιν διατηρηθῆ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Ἔφορος τοῦ Μουσείου κ.τ.λ.
Κ. Σ. ΠΙΤΤΑΚΗΣ

Ἀριθ. Δ. 596

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν παρακαλουμένην νὰ δώσῃ τὰς ἀναγκαίας διαταγάς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18ῃ Φεβρουαρίου 1838

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας.
Γ. ΓΛΑΡΑΚΗΣ

Ἀριθ. 8253.

Ἀριθ. Π. 11100
Ἀριθ. Δ. 429

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ.λ.

Ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10 Ἰαν. προτέραν μας περὶ τῶν προσδιορισθέντων διὰ τὴν ἀνασκαφὴν γηπέδων καὶ οἰκιῶν κατὰ τὴν παλαιὰν πόλιν, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς καθυποβάλωμεν καὶ τὰς ἀκολούθους σκέψεις ἀφορώσας τὴν ὀφειλομένην καταμέτρησιν τῶν μέτρων δι' ἀποζημίωσιν εἰς πολλοὺς ἰδιοκτήτας καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ Γραμ. τῶν Ἐσωτ. εἶνε γνώμης ὅτι ἡ κυβέρνησις πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν.

1) Δυνάμει τοῦ Γ΄ ἄρθρου τοῦ συμφωνητικοῦ τῆς κυβερνήσεως μὲ τὴν κοινότητα ὅλα τὰ διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀναγκαιοῦντα γήπεδα παραχωροῦνται εἰς τὴν κυβέρνησιν μὲ ἀποζημίωσιν 70 λεπτῶν τὸν □ πῆχυν πληρωθησομένην ἀπὸ τὸ ταμεῖον τῆς Ἐπικρατείας.

Δυνάμει ὅθεν τοῦ ἄρθρου τούτου ἡ κυβέρνησις ὀφείλει κατὰ πρῶτον νὰ διατάξῃ τὴν καταμέτρησιν τοῦ ἐμβαδοῦ ἑνὸς ἑκάστου τῶν γηπέδων τούτων διὰ νὰ γνωρίσῃ ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τὸ ποσὸν τῆς ὀφειλομένης ἀποζημιώσεως καὶ ἠμπορέσῃ νὰ ἐνεργήσῃ αὐτήν.

2) Καθόσον ἀφορᾷ τὰς ἤδη οἰκοδομημένας οἰκίας ἐκ τῶν προσδιορισθεισῶν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὡς τὴν τοῦ κυρίου Γάσπαρη καὶ ἄλλας νὰ ἀπαγορευθῇ εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας αὐτῶν τοῦ νὰ κάμνουν τοῦ λοιποῦ πᾶσαν θεμελιώδη ἐπισκευὴν εἰς αὐτάς, ἡ δὲ κυβέρνησις νὰ ὑποσχεθῇ νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτούς, ὅταν ἀνοφασίσῃ νὰ κατεδαφίσῃ τὰς οἰκίας των κατὰ τὴν γενησομένην κατ' ἀντιμολίαν ἐκτίμησιν.

3) Ἡ κυβέρνησις νὰ ἀποζημιώνῃ εὐθὺς τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν παραχωρουμένων διὰ τὴν ἀνασκαφὴν γηπέδων ἀνὰ 70 λεπτὰ τὸν πῆχυν διὰ νὰ ἠμπορέσουν οὗτοι νὰ ἀγοράσουν καὶ οἰκοδομήσουν ἀλλοῦ.

4) Νὰ ἀρχίσῃ εὐθὺς ἡ ἀνασκαφὴ ἀπὸ τὰ γήπεδα τὰ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Αἰόλου διὰ νὰ ἀνοίξῃ οὕτω ἡ ὁδὸς αὕτη ἡ φέρουσα πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ βεβαιωθοῦν οἱ πολῖται διὰ τὴν κατὰ μικρὸν πραγματοποίησιν τῆς ἀνασκαφῆς.

5) Νὰ διορισθῇ ἀπὸ μέρους τῆς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἷς ὑπάλληλος, καὶ ὡς τοιοῦτον νομίζομεν κατάλληλον τὸν κύριον Πιττάκην διὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν καταμέτρησιν τῶν γηπέδων ὁμοῦ μὲ ἕνα γεωμέτρην, καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ διορισθησόμενον ἀπὸ τὴν κοινότητα.

Περὶ τῆς ἐνεργείας τινῶν τῶν μέτρων τούτων, ὡς τοῦ τῆς καταμετρήσεως, δύνανται αἱ Γραμμ. νὰ φροντίσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἄνευ ἑνὸς Β. εἰδικοῦ διατάγματος, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα καθυποβάλλουσαι εἰς τὴν Α. Μ. νὰ ζητήσουν τὰς περαιτέρω διαταγάς της. Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνασκαφῆς εἶνε ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Κοινοποιῶν εἰς αὐτὴν τὴν περὶ τούτου γνώμην μου τὴν παρακαλῶ νὰ τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

λάβῃ εἰς σκέψιν καὶ μὲ ἀπαντήσῃ ὅσον τάχιον, διότι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἀνασκαφὴν συνίσταται μὲ τὴν γενικὴν ἀποζημίωσιν τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς κοινότητος εἰς πολλοὺς ἰδιοκτήτας τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκτὸς τούτου πολλαὶ ἀπαιτήσεις διηυθύνθησαν ἤδη εἰς τὴν Γραμμ. ἐπὶ τῶν ὁποίων αὕτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ τίποτε πρὶν ἢ ληφθῇ ἓν γενικὸν μέτρον περὶ τῆς ὅλης ὑποθέσεως.

Ἀθῆναι τῇ 4 Φεβρουαρίου 1836.

Γ. ΠΡΑΪΔΗΣ

Ἀριθ. 8249

Ἀριθ. Π. 11100
Ἀριθ. Δ. 4411

Πρὸς τὸν Ἐπαρχιακὸν Διευθυντὴν Ἀττικῆς.

Ἡ Α. Μ. διὰ τοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν . . . . . Β. Δ. εὐηρεστήθη νὰ ἐγκρίνῃ τὸν καθυποβληθέντα παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων Κου Ros κατάλογον ἀφορῶντα τὰ προσδιοριθησόμενα διὰ τὴν ἀνασκαφὴν γήπεδα καὶ οἰκίας. Ἀντίγραφον τοῦ καταλόγου τούτου κοινοποιοῦντες εἰς ὑμᾶς ἐσωκλείστως σᾶς προσκαλοῦμεν 1ον νὰ κοινοποιήσετε αὐτὸν εἰς τὸν δήμαρχον πρὸς ὁδηγίαν 2ον νὰ τὸν προσκαλέσετε νὰ τοιχοκολλήσῃ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ δημαρχιακοῦ καταστήματος ἀντίγραφον τούτου πρὸς ἀποφυγὴν παραπόνων ἢ καταχρήσεων 3ον νὰ ἀπαγορεύσετε αὐστηρῶς πᾶσαν οἰκοδομὴν ἐπὶ τῶν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν προσδιορισθέντων τόπων, διὰ πᾶσαν δὲ παράβασιν τῶν διατάξεων τούτων κατασταίνεσθε ὑμεῖς ὑπεύθυνος.

Ταῦτα κοινοποιοῦμεν εἰς ὑμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος διαφυλαττόμενοι νὰ ἐφοδιάσωμεν ἀκολούθως μὲ λεπτομερεστέρας ὁδηγίας τόσον ὡς πρὸς τὰς ἤδη οἰκοδομηθείσας οἰκίας, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀποξενώσεως τῶν γηπέδων ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν οἰκοδομήθησαν ἔτι οἰκίαι.

Ἀθῆναι τὴν 26ην Δεκεμβρίου 1835.

Γ. ΠΡΑΪΔΗΣ

Ἀριθ. 8250

Διεκπ. 11 Ἰαν.

Ἀριθ. Δ. 11100

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Γραμμ(ατείαν).

Κοινοποιεῖται εἰς ὑμᾶς ἐν ὀπισθογράφῳ ἀντίγραφον τῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22 10/βρ./3 Ἰαν. Β. Δ. περὶ τῆς ὑποσημειουμένης ὑποθέσεως, δι' οὗ ἡ Α. Μ. ἐγκρίνει τὸν καθυποβληθέντα ἀπὸ τὸν ἐπὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ros κατάλογον τῶν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν προσδιορισθησομένων γηπέδων καὶ οἰκιῶν. Ἀντίγραφον τοῦ καταλόγου τούτου συνδεομένου μὲ τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν Διευθυντήν. Ἡ περὶ ἀποζημιώσεως πρότασις δὲν συμφέρει νὰ ἐπιδοθῇ ἐνόσῳ τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον δὲν ἀποφασίσῃ περὶ τῆς γενικῆς ἀποζημιώσεως γενησομένης κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς κοινότητος συμφωνητικοῦ· διότι ἀναγνωρισθέντος ἅπαξ τοῦ συμφωνητικοῦ ἡ περὶ ἀποζημιώσεως πρότασις τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν προσδιορισθέντων τόπων καταντᾶ ἁπλουστάτη. Περὶ τούτων ἡ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματεία θέλει ἐγκαίρως σᾶς εἰδοποιήσει.

Ἐν τούτοις ὁ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων Γενικὸς Ἔφορος πρέπει νὰ προσκληθῇ νὰ φροντίζῃ ὁμοῦ μὲ τὸν Ἐπαρχιακὸν Διευθυντὴν περὶ τῆς διὰ τὸ μέλλον ἀπαγορεύσεως νέων οἰκοδομῶν ἐπὶ τῶν σημειουμένων εἰς τὸν κατάλογον γηπέδων.

Ἀθῆναι 10 Ἰανουαρίου 1835.

Γ. ΠΡΑΪΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66

Τιμὴ ἑκάστου τόμου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου
μετὰ τοῦ Παραρτήματος . . . . . δραχμαὶ 250.

Ἐν Ἀθήναις, Τυπογραφεῖον «Ἑστία» — 5371.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 11:10:26 EEST - 3.149.243.66